

Sveučilište u Zagrebu

Arhitektonski fakultet

Marin Duić

PROSTORNI MODELI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA

DOKTORSKI RAD

Mentor:
izv. prof. dr. sc. Marko Rukavina

Zagreb, 2026.

University of Zagreb

Faculty of Architecture

Marin Duić

SPATIAL MODELS OF PRESERVATION AND ENHANCEMENT OF MEDIEVAL CASTLES

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:
Assoc. Prof. Marko Rukavina, PhD

Zagreb, 2026

O MENTORU

Izv. prof. dr. sc. Marko Rukavina, dipl. ing. arh., rođen je 1981. godine u Zagrebu. Maturirao je u V. gimnaziji u Zagrebu 1999. godine s odličnim uspjehom. Iste je godine upisao Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu na kojem je diplomirao 2008. godine.

Kao apsolvent radi u arhitektonskim uredima Radionica arhitekture (G. Rako) i Studio UP (L. Pelivan, T. Plejić).

Godine 2008. zapošljava se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao stručni suradnik u Zavodu za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu te radi i kao honorarni asistent na vježbovnim kolegijima Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu.

Od 2009. do 2015. godine radi kao znanstveni novak i asistent na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te kao planer suradnik u Zavodu za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu.

2009. godine upisuje poslijediplomski studij Arhitektura i urbanizam na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Doktorirao je u travnju 2015. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s disertacijom pod naslovom „Metoda integracije arheološkog naslijeđa u urbanističkom planiranju", mentor prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci. Iste godine izabran je u znanstveno zvanje znanstveni suradnik te postaje poslijedoktorand na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

2019. godine izabran je u znanstveno-nastavno zvanje docent na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a 2021. godine u znanstveno zvanje viši znanstveni suradnik. U akad. god. 2020./2021. izabran je za voditelja Kabineta za urbanističko naslijeđe na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu, a akad. god. 2022./2023. za voditelja Kabineta za pejsažnu arhitekturu na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu.

U nastavno-znanstveno zvanje izvanredni profesor na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izabran je 2024. godine.

Od 2009. do 2013. godine sudjeluje u znanstvenom projektu „Urbano i pejsažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture" (054-0543089-2967), pod vodstvom prof. dr. sc. Mladena Obad Šćitarocija, a od 2014. do 2018. godine član je znanstvenog projekta „Heritage Urbanism - Urban and Spatial Planning Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage"

(2032) kojega je financirala Hrvatska zaklada za znanost HRZZ (voditelj akademik Mladen Obad Šćitaroci). 2013. godine sudjelovao je na projektu „Korpus hrvatske urbanističke baštine u europskom kontekstu: topografija i kritička antologija“ pod vodstvom prof. dr. sc. Zlatka Karača na Arhitektonskom fakultetu. Od 2015. do 2019. godine na projektu „Emanacija urbanog pejsaža“ pod vodstvom prof. dr. sc. Bojane Bojanić Obad Šćitaroci na Arhitektonskom fakultetu. Od 2020. godine član je institucijskog znanstveno-istraživačkog projekta Arhitektonskog fakulteta „Konstitutivni elementi arhitekture, urbanizma i dizajna“ u sklopu kojega 2021. godine vodi projekt „Prostorni modeli unaprjeđenja plemićkih gradova i dvoraca“, a od 2022. do 2024. godine projekt „Prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u pejsažnom kontekstu“. Od 2025. godine član je institucijskog znanstveno-istraživačkog projekta Arhitektonskog fakulteta „Moj Prostor“ (voditelj: doc. dr. sc. Tamara Zaninović) te voditelj projekta „Prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u pejsažnom kontekstu“.

Na Arhitektonskom fakultetu sudjeluje u nastavi preddiplomskoga Studija arhitekture i urbanizma (vježbovni kolegiji: Studio I, Studio II, Studio III, Studio IV, Perivojno oblikovanje, Pejsažno planiranje, Planiranje grada, Prostorno-planski prikazi, Studio I - Urbanizam, Studio II - Urbanizam, Studio III - Pejsažna arhitektura, Studio IV – Prostorno planiranje) i Diplomskoga studija arhitekture i urbanizma (vježbovni kolegiji: Urbanistička radionica I, Urbanistička radionica II, Radionica III – Pejsažna arhitektura, Diplomska radionica, Istraživački seminar I – Planiranje naselja, Istraživački seminar II – Preobrazba grada, Revitalizacija dvoraca, Urbanizam naslijeđa). Od akad. god. 2021./2022. nositelj je redovnog kolegija Naslijeđe europskog urbanizma na diplomskom studiju arhitekture I urbanizma, a od akad. god. 2022./2023. postaje nositelj izbornog kolegija Urbanizam naslijeđa.

Od 2009. godine sudjeluje i u nastavi Preddiplomskog studija urbano šumarstvo i zaštita okoliša Fakulteta šumarstva i drvne tehnologije Sveučilišta u Zagrebu na kolegiju Povijest perivojne arhitekture kao vanjski suradnik asistent, a od akad. god. 2020./2021. nositelj je redovnog kolegija Naslijeđe perivojne arhitekture.

U zimskom semestru akad. god. 2015./2016. sudjeluje u nastavi na Arhitektonskom fakultetu u Ljubljani u klasi prof. dr. sc. Lucije Ažman kao vanjski suradnik - asistent. Sudjeluje u nastavi na doktorskom studiju Arhitektura i urbanizam na Arhitektonskom fakultetu te na stručnom studiju Strateško planiranje i održivi razvoj na istome fakultetu.

Usavršavao se u znanstvenom i stručnom radu te u nastavi na fakultetima u Ljubljani (Faculty of Architecture University of Ljubljana, 2015./2016., teaching assistant), Algheru (Faculty of Architecture University of Sassari, 2017., visiting researcher) i Madridu (Faculty of Geography and History Complutense University Madrid, 2017., visiting researcher, 2019. Erasmus STT) Aleksandriji (University of Alexandria, 2026., Erasmus STA) te na Institutu za arheologiju u Zagrebu (2017.).

Bavi se znanstvenim istraživanjem u znanstvenim granama urbanističko i prostorno planiranje i pejsažna arhitektura s naglaskom na problematiku integracije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa urbanističkim i prostorno-planerskim metodama. Autor je i koautor više znanstvenih i stručnih radova te je sudionik međunarodnih i nacionalnih znanstvenih i stručnih konferencija.

Od akad. god. 2020./2021. godine član je uredništva časopisa Prostor a od akad. god. 2025./2026. godine njegov izvršni urednik. Od 2018. do 2024. godine bio je predsjednik Povjerenstva za nakladničku djelatnost Arhitektonskog fakulteta.

Suradnik je na izradi arhitektonskih projekata (P10 Sukoišan sjever 2009., Prodajni centar Cascade, Dvorana OŠ Rugvica), natječajnih radova (Kongresni centar Zagreb 2005.), prostornog plana (Prostorni plan uređenja grada Donja Stubica 2010.), prometne studije (Prometna studija - Idejno prometno rješenje mjesta Donja Stubica u obuhvatu urbanističkoga plana uređenja 2010.), urbanističkog plana (Urbanistički plan uređenja mjesta Donja Stubica 2012.), konzervatorske studije (Konzervatorska studija sa sustavom zaštite i revitalizacije kulturne baštine za PPPPO NP „Plitvička Jezera“ 2013.), urbanističko-konzervatorske studije (Studija zaštite i prezentacijskog potencijala arheološkog nalazišta Kuzelin i bliskih arheoloških nalazišta 2015.), te koautor Standarda i kriterija za izradu konzervatorskih podloga (2022.) i drugih stručnih radova.

Web:
https://arhitekt.academia.edu/MarkoRukavina;
https://www.researchgate.net/profile/Marko_Rukavina;
https://scholar.google.hr/citations?user=Ko0RwPMAAAAJ&hl=hr

SAŽETAK

U radu se istražuju prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, odnosno srednjovjekovnih utvrđenih sjedišta feudalnih gospodara, s urbanističkog i prostorno-planerskog motrišta, polazeći od njihova odnosa prema širem prostornom, krajobraznom i funkcionalnom kontekstu. Cilj je razviti teorijski, metodološki i operativni okvir integralne zaštite plemićkih gradova koji povezuje konzervatorsku zaštitu s prostornim i urbanističkim planiranjem.

Istraživanje obuhvaća analizu znanstvene literature, stručne periodike, međunarodnih i nacionalnih dokumenata, prostorno-planske i konzervatorske dokumentacije te stanja, zaštite i financiranja plemićkih gradova u Hrvatskoj. Analitički je i kataloški obrađeno 167 zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj, a 25 odabranih domaćih i inozemnih primjera detaljno je komparativno analizirano. Istraživanje uključuje i prostornu i kartografsku analizu te terenski rad.

Na temelju analize karakterističnih prostorno-planskih konteksta, uz primjenu preuzetoga općeg modela prema kriterijima pristupačnosti područja, korištenja i posjetitelja područja te vizualne kvalitete područja, razrađeno je šest prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova. Kulturne rute i kulturni krajolik razrađeni su kao dva nadmodela povezivanja plemićkih gradova u šire prostorne cjeline. Prostorne modele nadopunjuju modaliteti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja te tipovi prostornih intervencija kojima se uređuju pristupi, smještaj posjetiteljskih sadržaja i neposredno okruženje plemićkih gradova. Oblikovane su opće smjernice, smjernice za pojedine modele i nadmodele te pravila njihove usklađene primjene u područjima preklapanja različitih prostorno-planskih konteksta. Istraživanje upućuje na važnost povezivanja zaštite i konzervatorskih zahvata s prostornim planiranjem, primjerenim korištenjem i upravljanjem područjem za dugoročno očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova.

Znanstveni doprinos istraživanja očituje se u razradi sustava prostornih modela i nadmodela te metodološkom povezivanju analize prostorno-planskih konteksta s mogućnostima očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova. Stručni doprinos čine smjernice koje pružaju osnovu za izradu prostorno-planske dokumentacije, konzervatorskih podloga i planova upravljanja, uz prilagodbu obilježjima pojedinoga područja. Plemićki grad time se sagledava kao sastavnica šireg prostora, a njegovo očuvanje i unaprjeđenje povezuje se s očuvanjem vrijednosti, primjerenim korištenjem i upravljanjem područjem kojem pripada.

PROŠIRENI SAŽETAK

Hrvatska raspolaže vrijednim i brojnim fondom plemićkih gradova, srednjovjekovnih utvrđenih sjedišta feudalnih gospodara koja su imala važnu političku, upravnu, vojnu, gospodarsku i kulturnu ulogu. Unatoč njihovoj povijesnoj važnosti i prostornoj rasprostranjenosti, velik dio tih lokaliteta danas je urušen, bez namjene, teško pristupačan ili nedovoljno istražen i prezentiran. Plemićki gradovi stoga pripadaju među ugroženije kategorije hrvatskoga graditeljskog naslijeđa, a njihova velika brojnost istodobno predstavlja znatan, ali nedovoljno iskorišten kulturni i prostorni potencijal.

Polazišta istraživanja proizlaze iz dvaju međusobno povezanih problema. Prvi je nepovoljno stanje znatnog dijela fonda plemićkih gradova i gubitak njihove izvorne funkcije, zbog čega pravna zaštita i pojedinačni konzervatorski zahvati često nisu dovoljni za njihovo dugoročno očuvanje i uključivanje u suvremeni život. Drugi proizlazi iz činjenice da suvremena zaštita kulturnoga naslijeđa uključuje i prostorno-planersku i urbanističku dimenziju, dok su plemićki gradovi u hrvatskom kontekstu znatno češće istraživani s povijesnog, arheološkog i arhitektonskog motrišta nego kao dijelovi širih prostornih sustava. Istraživački problem stoga se usmjerava na pitanje na koji se način instrumentima prostornog i urbanističkog planiranja može pridonijeti njihovu očuvanju, unaprjeđenju, primjerenom korištenju i dugoročnoj održivosti**.**

Važno teorijsko polazište istraživanja čini koncept integralne zaštite kulturnoga naslijeđa, kojim se zaštita pojedinačnoga kulturnog dobra povezuje s njegovim prostornim okruženjem, načinom korištenja, upravljanjem i suvremenim razvojnim procesima. U istraživanju se stoga posebna pozornost posvećuje dvosmjernom odnosu zaštite plemićkih gradova i prostornog planiranja: s jedne strane, režimi zaštite postavljaju uvjete i ograničenja za korištenje i razvoj prostora, dok s druge strane prostorno-planski i urbanistički instrumenti omogućuju zaštitu šireg okruženja, očuvanje vizura i pristupa, definiranje odgovarajućih namjena te uključivanje lokaliteta u suvremene prostorne i društvene tokove.

Istraživanje je strukturirano kao razvoj od utvrđivanja istraživačkog problema i pojmovnog određenja prema prostorno-planerskoj sintezi i oblikovanju modela. Nakon razmatranja pojmovnih, povijesnih i tipoloških obilježja plemićkih gradova analizirani su dosadašnja istraživanja i zahvati, stanje i zaštita hrvatskoga fonda, sustav financiranja, međunarodni i nacionalni sustav zaštite te konzervatorske metode obnove. Slijedilo je istraživanje prostorno-planerskih aspekata integralne zaštite, na čijoj je teorijskoj i analitičkoj osnovi, uz primjenu

preuzetoga općeg modela, razrađeno šest prostornih modela i dva nadmodela te pripadajuće prostorno-planske smjernice. Prostorne modele nadopunjuju modaliteti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja te tipovi prostornih intervencija.

Glavni cilj istraživanja bio je razviti prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova kao teorijski i operativni okvir koji povezuje konzervatorske zahtjeve s instrumentima prostornog i urbanističkog planiranja. U skladu s glavnim ciljem istraženi su sustav zaštite plemićkih gradova i prostorno-planerski aspekti zaštite kulturnoga naslijeđa, dosadašnja istraživanja i stručna obrada plemićkih gradova u Hrvatskoj, sustav njihova financiranja te reprezentativni domaći i inozemni primjeri. Poseban cilj bio je uspostaviti metodološki okvir za prepoznavanje prostornih konteksta u kojima se plemićki gradovi pojavljuju te, na temelju komparativne analize prema kriterijima pristupačnosti, korištenja i posjetitelja te vizualne kvalitete područja, razviti sustav prostornih modela primjenjiv u planerskom i konzervatorskom odlučivanju.

Istraživanje se temelji na trima hipotezama. Prvom se pretpostavlja da konzervatorski zahtjevi dobivaju cjelovit prostorno-planski provedbeni okvir sustavnim uključivanjem u instrumente prostornog i urbanističkog planiranja, koji povezuju režime zaštite, zaštitne zone, uvjete pristupa, kapacitet okruženja i upravljanje posjećivanjem. Drugom se pretpostavlja da dugoročna održivost plemićkih gradova, osim u pojedinim iznimnim slučajevima, ovisi o sagledavanju njihova užeg i šireg prostornog konteksta. Trećom se pretpostavlja da primjena prostornih modela prilagođenih specifičnostima pojedinog lokaliteta, uz osigurane prostorno-planske, upravljačke i financijske preduvjete, generira mjerljive pozitivne učinke na šire lokalno okruženje, uključujući kvalitetu života, društvenu koheziju i ekonomsku održivost zajednice.

Istraživanje povezuje kvalitativne i kvantitativne metode. Kvantitativni pristup primijenjen je u sistematizaciji fonda zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj, analizi njihove prostorne rasprostranjenosti i stupnja očuvanosti te u analizi financiranja zaštite. Kvalitativni pristup obuhvatio je sadržajnu analizu znanstvene i stručne literature, međunarodnih i nacionalnih dokumenata, konzervatorske i prostorno-planske dokumentacije, interpretaciju prostornih odnosa te komparativnu analizu studija slučaja.

Analiza primarnih i sekundarnih izvora obuhvatila je međunarodne dokumente UNESCO-a, ICOMOS-a i Vijeća Europe, nacionalni zakonodavni i institucionalni okvir te relevantnu domaću stručnu i znanstvenu periodiku. Sustavno su analizirani radovi o plemićkim gradovima

objavljeni u časopisima i godišnjacima *Arhitektura*, *Čovjek i prostor*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, *Prostor*, *Hrvatski arheološki godišnjak* i *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, uključujući objavljene izvještaje o provedenim radovima. Deskriptivnom analizom podataka iz Registra kulturnih dobara sistematiziran je fond zaštićenih plemićkih gradova, dok su podaci Ministarstva kulture i medija za razdoblje 2006.–2025. korišteni za analizu učestalosti i iznosa ulaganja, prostorne distribucije i vrsta financiranih zahvata.

Prostorna i kartografska analiza provedena je na suvremenim i arhivskim kartografskim izvorima, ortofoto snimkama i drugoj prostornoj dokumentaciji radi utvrđivanja odnosa plemićkih gradova prema reljefu, komunikacijama, naseljima, vizurama i promjenama u njihovu okruženju. Terenskim istraživanjem i fotodokumentacijom dodatno su provjereni stanje, pristupačnost i prostorni kontekst odabranih lokaliteta.

Razvoj prostornih modela temeljio se na komparativnoj analizi 25 namjerno odabranih domaćih i inozemnih primjera (engl. „*purposive sampling*“). Primjeri su odabrani prema njihovoj relevantnosti za istraživački problem, ilustrativnosti za pojedini prostorni odnos ili problem, dostupnosti i provjerljivosti podataka te raznolikosti prostornog, funkcionalnog, vlasničkog i upravljačkog konteksta. Cilj odabira nije bio postići statističku reprezentativnost, nego obuhvatiti slučajeve pogodne za razumijevanje mogućnosti i ograničenja pojedinih prostornih modela. Modeli su razrađeni induktivno-deduktivnim postupkom, povezivanjem prepoznavanja ponavljajućih prostornih obrazaca u analiziranim primjerima s primjenom kriterija preuzetoga općeg modela: pristupačnosti područja, korištenja i posjetitelja područja te vizualne kvalitete područja. Analiza ukupnog fonda zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj služila je za utvrđivanje njihova broja, stanja i prostorne rasprostranjenosti, dok su prostorni modeli razvijeni povezivanjem teorijskih polazišta integralne zaštite s komparativnom analizom reprezentativnih domaćih i inozemnih primjera.

Analiza Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, prema stanju iz lipnja 2025., pokazala je da 167 pojedinačno zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara odgovara definiciji plemićkog grada ili kaštela. Za taj je fond izrađena analitička baza i provedena kataloška obrada osnovnih identifikacijskih, pravnih, povijesnih, prostornih i funkcionalnih obilježja te postojećega stanja. Sistematizacija fonda prema stupnju očuvanosti, istraženosti, konzervacije i prezentacije pokazala je izrazitu neujednačenost stanja lokaliteta. Razmjerno je malen broj plemićkih gradova očuvan „pod krovom“ i uključen u suvremeno korištenje, dok znatan dio fonda čine

ruševine, arheološki lokaliteti te lokaliteti na kojima su konzervatorski ili istraživački zahvati provedeni samo djelomično.

Prostorni raspored reprezentativnih primjera očuvanja razmotren je u odnosu na područje „ostataka ostataka Hrvatske", unutar kojega se, prema prikazanom povijesnom obuhvatu, nalazi 12 od 21 analiziranog lokaliteta iz kategorije „pod krovom i s namjenom". Primjeri izvan toga područja upućuju na važnost drugih povijesno-političkih okvira, uključujući Dubrovačku Republiku te mletačku i habsburšku vlast, kao i kasnijih prenamjena i obnoviteljskih zahvata. Današnje stanje lokaliteta pritom ne podrazumijeva nužno neprekinuto korištenje, nego može biti i rezultat obnove nakon razdoblja napuštanja.

Sustavna analiza domaće znanstvene i stručne periodike pokazala je da su plemićki gradovi tijekom druge polovice 20. i početka 21. stoljeća ponajviše obrađivani s povijesnog, arheološkog, arhitektonskog i konzervatorskog motrišta. Takva je istraživačka tradicija stvorila opsežnu dokumentacijsku i stručnu osnovu za pojedinačne lokalitete, ali je prostorno-planerski odnos plemićkog grada prema naselju, krajoliku, prometnoj mreži, pristupu i suvremenim oblicima korištenja bio znatno rjeđe sustavno razmatran. Istraživanje se stoga nadovezuje na postojeća istraživanja njihovim povezivanjem sa širim prostornim i planerskim kontekstom.

Analiza financiranja Ministarstva kulture i medija u razdoblju 2006.–2025. omogućila je opis kontinuiteta i raspodjele javnih ulaganja u istraživanje, konzervaciju i obnovu plemićkih gradova. U povezivanju tih podataka s analizom stanja i korištenja lokaliteta istaknuta je potreba usklađivanja financiranja s dugoročnim programima očuvanja, korištenja i upravljanja područjem.

Analiza međunarodnih dokumenata, sustava zaštite kulturnoga naslijeđa i razvoja koncepta integralne zaštite pokazala je postupno proširenje predmeta zaštite s pojedinačne građevine na njezino neposredno i šire prostorno okruženje. U tom se pristupu vrijednost kulturnoga dobra povezuje s njegovim smještajem, vizualnim odnosima, povijesnim komunikacijama, krajolikom, načinom korištenja i upravljanjem promjenama u prostoru. Posebno mjesto pritom ima koncept kulturnoga krajolika, koji omogućuje zajedničko sagledavanje graditeljskog naslijeđa i prostornih odnosa koji su uvjetovali njegov nastanak i razvoj.

Za plemićke gradove takav je pristup osobito važan jer su njihov položaj, obrambena funkcija i značenje povijesno bili neposredno povezani s reljefom, prometnim pravcima, naseljima, vodnim sustavima i širim krajolikom. Zaštita ograničena na samu građevnu strukturu stoga ne može obuhvatiti sve vrijednosti lokaliteta niti spriječiti degradaciju njegova smještaja.

Prostorno i urbanističko planiranje u tom smislu predstavlja važan provedbeni instrument zaštite jer omogućuje definiranje zaštitnih i kontaktnih zona, uvjeta izgradnje i korištenja prostora, pristupa i prometnih režima, zaštite vizura te odnosa novih sadržaja prema kulturnom dobru.

Pregled konzervatorskih metoda obnove i reprezentativnih primjera zahvata pruža osnovu za razlikovanje mogućnosti očuvanja i prezentacije građevne strukture plemićkih gradova. Te se metode povezuju s prostorno-planskim pristupima, uz prilagodbu zahvata očuvanim vrijednostima, stanju građevine i obilježjima njezina okruženja.

Analiza je istodobno pokazala da zaštita i razvoj nisu nužno međusobno suprotstavljeni. Pritom aktivno korištenje ne podrazumijeva nužno intenzivnu ili gospodarski samoodrživu namjenu. Ono može uključivati minimalnu posjetiteljsku infrastrukturu, edukaciju, povremeno korištenje ili povezivanje lokaliteta s drugim kulturnim i prirodnim sadržajima, pod uvjetom da je usklađeno s očuvanjem autentičnosti, integriteta i prostornih vrijednosti lokaliteta. Analiza prostornih konteksta prema zajedničkim kriterijima poslužila je kao polazište za razradu modela i pripadajućih prostorno-planskih smjernica.

Središnji rezultat istraživanja čini razrada šest prostornih modela te dvaju nadmodela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova. Prostorno-planski kontekst opisuje položaj plemićkoga grada i njegove odnose prema okolnom prostoru, dok model određuje planski pristup njegovu očuvanju i unaprjeđenju. Na pojedinom području može se preklapati više konteksta, zbog čega se primjenjuju i međusobno usklađuju smjernice odgovarajućih modela.

Model plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima pokazuje osobito povoljne mogućnosti integralnog povezivanja prirodnih i kulturnih vrijednosti. Upravljanje zaštićenim područjem može povezati očuvanje prirodnih i kulturnih vrijednosti s održavanjem vegetacije, uređenjem posjetiteljske infrastrukture i interpretacijom plemićkoga grada i njegova okruženja. Istodobno se kao glavni izazov pojavljuje mogući sukob režima zaštite prirode i kulturnog naslijeđa, osobito u pitanjima kontrole vegetacije, očuvanja povijesnih vizura i mogućnosti intervencija.

Model plemićkih gradova uz značajnu prometnu infrastrukturu temelji se na dostupnosti i vizualnoj izloženosti kao mogućim prednostima očuvanja i aktivacije lokaliteta. Povijesni položaj uz važne komunikacije u suvremenim uvjetima može dobiti novo značenje ako plemićki grad postane prostorna orijentacijska i interpretacijska točka. Međutim, sama blizina prometnice nije dovoljna. Pozitivan učinak ostvaruje se tek kada su pristup, mogućnost

zaustavljanja, prateća infrastruktura, interpretacija i zaštita vizura međusobno usklađeni. Neprimjereno smješteni servisni sadržaji i prometna infrastruktura mogu, nasuprot tomu, narušiti povijesni smještaj i vizualnu dominaciju lokaliteta.

Model plemićkog grada u blizini velikoga grada polazi od mogućnosti njegova uključivanja u obrasce rekreacije stanovništva većega urbanog područja. Dobra dostupnost i velika baza potencijalnih korisnika mogu povećati kontinuitet korištenja i društvenu vidljivost plemićkog grada. Istodobno urbani i rekreacijski pritisci nose rizik preizgrađenosti, prometnog opterećenja i degradacije krajolika. Uspješnost modela zato ovisi o očuvanju plemićkog grada kao dominantnog elementa prostorne i krajobrazne kompozicije te o prostorno suzdržanom smještaju pratećih sadržaja.

Model plemićkog grada u naselju naglašava povijesni i prostorni odnos plemićkog grada i podgrađa. Razlikuju se dva podmodela: plemićki grad u velikom ili srednjem gradu te plemićki grad u malom gradu ili manjem povijesnom naselju. Položaj unutar naselja razmatra se kao dodatna prostorna varijabla unutar oba podmodela. Rezultati pokazuju da se uloga lokaliteta razlikuje ovisno o veličini i karakteru naselja. U većim i srednjim gradovima plemićki grad sudjeluje u složenom sustavu javnih prostora, turističkih sadržaja i svakodnevnih urbanih funkcija, dok u manjim naseljima često ima znatno izraženiju prostornu i simboličku ulogu te može određivati identitet čitavoga naselja. U oba konteksta ključnim se pokazuje očuvanje povijesnog odnosa plemićki grad – podgrađe, osnovne prostorne matrice, dominantne siluete te značajnih vizura prema lokalitetu i s lokaliteta prema okolnom prostoru.

Model plemićkih gradova u turističkim područjima oslanja se na postojeću infrastrukturu te već uspostavljene turističke tokove. Plemićki grad pritom može dopuniti primarni motiv dolaska kulturnim i interpretacijskim sadržajima te pridonijeti raznolikosti turističke ponude. Međutim, isti procesi mogu proizvesti komercijalizaciju, preizgradnju i vizualno natjecanje novih sadržaja s povijesnim lokalitetom. Rezultati pokazuju da je u ovom modelu posebno važna kontrola prostornog razvoja i očuvanje vizualne kvalitete, pri čemu turistička infrastruktura mora ostati podređena kulturnim i krajobraznim vrijednostima prostora.

Model plemićkih gradova u memorijalnim područjima pokazuje ambivalentan odnos između memorijalne funkcije i starijih kulturno-povijesnih slojeva prostora. Posebno su razmotrena planska iskustva spomen-područja Petrova gora i Kalnik, u kojima su memorijalne, prirodne, rekreacijske i kulturno-povijesne vrijednosti sagledavane u okviru šireg područja. Šire koncipirano memorijalno područje može omogućiti bolju dostupnost, interpretacijske rute,

rekreacijske sadržaje i institucionalnu vidljivost plemićkog grada. Međutim, ako njegova uloga nije jasno određena, lokalitet može ostati marginaliziran, dok koncentriranje memorijalnih intervencija na samu povijesnu strukturu može dovesti do njezina vizualnog i simboličkog potiskivanja. Plemićki grad stoga treba sagledavati kao jedan od slojeva širega „krajolika sjećanja“.

Uz šest prostornih modela razrađena su dva nadmodela. Nadmodel kulturnih ruta polazi od prostorno-povijesnih odnosa plemićkih gradova, komunikacija, naselja i krajolika, uz oslonac na ICOMOS-ov koncept kulturnih ruta. Omogućuje povezivanje područja različitih prostorno-planskih konteksta te usklađivanje njihovih pristupa, korištenja i interpretacije. Pritom se razlikuju dokumentirane povijesne veze od suvremenih oblika tematskog povezivanja. Uključivanje u program Kulturnih ruta Vijeća Europe zasebno se razmatra među dopunskim modalitetima.

Kulturni krajolik predstavlja najširi prostorni nadmodel. Njime se plemićki grad ne izdvaja iz prostora, nego se sagledava kao sastavni dio sustava reljefa, voda, komunikacija, naselja, poljoprivrednih površina, šuma i suvremenih namjena. Kulturni krajolik može obuhvatiti više prostorno-planskih konteksta te omogućiti usklađenu primjenu smjernica odgovarajućih modela na razini širega područja. Njegova zaštita pritom ne mora nužno ovisiti o formalnom statusu zaštićenoga kulturnog krajolika, nego se prostorne vrijednosti mogu očuvati i prostorno-planskim instrumentima, konzervatorskim podlogama, kontaktnim zonama, krajobraznim analizama i zaštitom vizura.

Prostorni kontekst sam po sebi ne osigurava uspješno očuvanje i unaprjeđenje plemićkoga grada. Isti prostorni čimbenici mogu predstavljati razvojni potencijal i izvor pritiska, zbog čega je ključno uskladiti očuvanje kulturnih i prostornih vrijednosti s pristupačnošću, korištenjem, upravljanjem posjetiteljima i razvojem pratećih sadržaja.

Na temelju prostornih modela i nadmodela oblikovane su smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju. Strukturirane su u tri razine: opće smjernice, smjernice za pojedine modele i nadmodele te pravila njihove usklađene primjene u područjima preklapanja različitih prostorno-planskih konteksta. Odnose se ponajprije na zaštitu smještaja i vizura, organizaciju pristupa, prometne režime, položaj i mjerilo novih sadržaja, korištenje lokaliteta, upravljanje posjetiteljima te odnos plemićkog grada prema okolnom naselju i krajoliku. Odabir i usklađivanje smjernica prilagođavaju se obilježjima, vrijednostima i ograničenjima konkretnoga područja.

Uz prostorne modele razmotreni su dopunski modaliteti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja. Obuhvaćaju upis na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, uključivanje u kulturne rute Vijeća Europe, dodjelu Europske oznake baštine i nagrada Europa Nostra, interpretaciju putem povijesnih osoba i obitelji, eksperimentalno-arheološko istraživanje srednjovjekovnih graditeljskih tehnika, održivu prenamjenu prema iskustvima sustava Paradores i Pousadas te kontinuitet vlasništva i dugoročne skrbi. Ti modaliteti nadopunjuju prostorne modele i mogu se primjenjivati u različitim prostorno-planskim kontekstima.

Tipovi prostornih intervencija sistematizirani su u dvije komplementarne skupine. Skupina A obuhvaća organizaciju dolaska i smještaj posjetiteljskih i servisnih sadržaja: minimalnu infrastrukturu, izdvojenu servisnu zonu u povijesnom naselju ili gospodarskom sklopu, organizaciju dolaska u podnožju uzvisine s usponom prema plemićkom gradu te koncentraciju sadržaja u njegovoj neposrednoj zoni ili povijesnoj strukturi. Skupina B obuhvaća uređenje i održavanje neposrednog okruženja: očuvanje prirodnih i poluprirodnih obilježja, uređenje perivoja, parkova i rekreacijskih površina te očuvanje i obnovu poljoprivrednoga kulturnog krajolika. Tipovi se međusobno nadopunjuju, a njihov odabir ovisi o prostorno-planskom kontekstu, topografiji, režimima zaštite, intenzitetu korištenja i kapacitetima područja.

Rezultati istraživanja potvrđuju prvu hipotezu (H1) prema kojoj prostorno i urbanističko planiranje predstavlja provedbeni okvir integralne zaštite plemićkih gradova. Analiza međunarodnih i nacionalnih dokumenata, sustava zaštite, hrvatskog fonda plemićkih gradova te reprezentativnih domaćih i inozemnih primjera pokazala je da pravna zaštita i pojedinačni konzervatorski zahvati predstavljaju nužan, ali ne i dovoljan uvjet njihova dugoročnog očuvanja. Konzervatorski zahtjevi dobivaju cjelovit prostorno-planski provedbeni okvir uključivanjem u planske instrumente i povezivanjem s dokumentima upravljanja područjem. Time se potvrđuje dvosmjerni odnos zaštite i planiranja: zaštitni režimi utječu na mogućnosti razvoja prostora, dok prostorno-planski instrumenti omogućuju provedbu zaštite izvan granice same građevne strukture.

Druga hipoteza (H2) također je potvrđena. Komparativna analiza pokazala je da se dugoročno očuvanje i korištenje plemićkog grada ne mogu odvojiti od njegova neposrednog i šireg prostornog konteksta. Reljef, pristupni pravci, naselje, prirodno područje, turistički i memorijalni sadržaji, kulturne rute te kulturni krajolik mogu bitno odrediti mogućnosti zaštite i aktivacije pojedinog lokaliteta. U analiziranim primjerima kvalitetnija integracija plemićkog grada u širi prostorni sustav u pravilu je povezana s boljom dostupnošću, aktivnijim korištenjem

i očuvanjem njegovih prostornih i vizualnih vrijednosti. Nasuprot tomu, zanemarivanje šireg okruženja može ograničiti učinke konzervatorskih ulaganja i dovesti do narušavanja povijesnog smještaja, vizura ili odnosa prema okolnom krajoliku.

Treća hipoteza (H3) potvrđena je djelomično. Analiza reprezentativnih primjera pokazala je da primjena pristupa prilagođenog specifičnom prostornom kontekstu može pridonijeti očuvanju lokaliteta, njegovu aktivnijem korištenju, većoj vidljivosti i kvalitetnijem povezivanju s drugim prostornim sustavima. Istraživanjem su također prepoznati ključni provedbeni preduvjeti takva pristupa: odgovarajuća prostorno-planska dokumentacija, upravljački okvir i financijska izvedivost. Međutim, hipotezom pretpostavljeni mjerljivi učinci na kvalitetu života, društvenu koheziju i ekonomsku održivost lokalne zajednice nisu izravno empirijski provjeravani. Njihova bi verifikacija zahtijevala longitudinalna istraživanja s ciljano prikupljenim ekonomskim, demografskim i društvenim pokazateljima za pojedine lokalitete. H3 je stoga djelomično potvrđena u dijelu koji se odnosi na prepoznati potencijal prostornih modela i utvrđene provedbene preduvjete njihove primjene, dok pretpostavka o mjerljivim društvenim i gospodarskim učincima nije empirijski potvrđena te ostaje predmet budućih istraživanja.

Promatrani zajedno, rezultati podupiru temeljnu postavku istraživanja da se očuvanje plemićkih gradova ne može svesti na intervencije na pojedinačnoj građevnoj strukturi. Prostorni modeli omogućuju razlikovanje specifičnih uvjeta pojedinih lokaliteta i njihovo povezivanje s odgovarajućim planerskim, konzervatorskim i upravljačkim instrumentima, čime se načela integralne zaštite prevode u konkretniji operativni okvir.

Doprinos istraživanja obuhvaća dokumentacijske i analitičke rezultate, znanstvenu i metodološku razradu prostornih modela te stručnu primjenu rezultata. Istraživački doprinos obuhvaća sistematizaciju i katalošku obradu fonda pravno zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj, analizu njihove očuvanosti i prostorne rasprostranjenosti, sustavni pregled domaće stručne i znanstvene periodike, analizu financiranja zaštite u razdoblju 2006.–2025. te sagledavanje međunarodnih i nacionalnih mehanizama zaštite, valorizacije i upravljanja. Time je objedinjena dokumentacijska i analitička osnova koja omogućuje sagledavanje plemićkih gradova ne samo kao pojedinačnih kulturnih dobara nego i u odnosu prema njihovim prostornim obilježjima i kontekstu.

Znanstveni i metodološki doprinos očituje se u razradi šest prostornih modela i dvaju nadmodela te povezivanju analize prostorno-planskih konteksta s primjenom preuzetoga općeg modela i oblikovanjem smjernica. Prostorni modeli razgraničeni su od dopunskih modaliteta

valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja. Metodološki doprinos čini i ujednačeni kataloški obrazac za usporednu obradu prostornih, funkcionalnih, upravljačkih i interpretacijskih obilježja plemićkih gradova i njihova okruženja. Takva obrada omogućuje prepoznavanje konteksta i njihovih preklapanja te odabir odgovarajućih smjernica.

Primijenjeni doprinos čine prostorno-planske smjernice i sistematizacija tipova prostornih intervencija kojima se rezultati analize povezuju s konkretnim planskim odlukama. Razvijeni okvir može se primjenjivati pri izradi prostorno-planske dokumentacije, konzervatorskih podloga, planova upravljanja i razvojnih programa, pri čemu se izbor smjernica prilagođava obilježjima, vrijednostima i ograničenjima pojedinoga područja. Time se uspostavlja poveznica između konzervatorskog vrednovanja plemićkog grada i odluka o pristupu, korištenju, prometu, posjetiteljskoj infrastrukturi, vizurama i uređenju njegova neposrednog i šireg okruženja.

Rezultate je potrebno razmatrati i u odnosu na ograničenja istraživanja. Katalog od 25 detaljno analiziranih domaćih i inozemnih primjera oblikovan je odabirom slučajeva koji reprezentiraju utvrđene prostorne situacije, ali njegov opseg ne omogućuje obuhvat ukupne raznolikosti europskog fonda plemićkih gradova, a dio primjera nije bilo moguće neposredno terenski verificirati. Analiza financiranja ograničena je razdobljem za koje su bili dostupni usporedivi javni podaci, dok je detaljna analiza zakonodavnog okvira provedena prvenstveno za Republiku Hrvatsku. Nadalje, istraživanje nije obuhvatilo longitudinalno mjerenje društvenih, demografskih i ekonomskih učinaka primjene pojedinih modela. Daljnja istraživanja stoga mogu biti usmjerena na proširenje kataloga, međunarodnu usporedbu zakonodavnih i planerskih instrumenata, detaljnije istraživanje kulturnih krajolika te primjenu i provjeru razvijenih smjernica na konkretnim prostorno-planskim zahvatima.

Zaključno, istraživanje pokazuje da dugoročno očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova nije moguće svesti isključivo na pravnu zaštitu i zahvate na njihovoj građevnoj strukturi. Njihova održivost u velikoj mjeri ovisi o odnosu prema prostornom smještaju, krajoliku, pristupu, načinu korištenja, posjetiteljima i upravljanju. Razvijeni sustav modela omogućuje prepoznavanje specifičnih potencijala i ograničenja različitih prostornih situacija te njihovo povezivanje s odgovarajućim prostorno-planerskim i urbanističkim mjerama. Plemićki grad time se sagledava kao sastavnica šireg prostora, a njegovo očuvanje i unaprjeđenje povezuje se s očuvanjem vrijednosti, primjerenim korištenjem i upravljanjem područjem kojem pripada.

EXTENDED SUMMARY

Croatia has a substantial and valuable heritage of medieval castles, the fortified seats of feudal lords that fulfilled important political, administrative, military, economic and cultural functions. Despite their historical significance and widespread distribution, many of these sites are now ruinous, disused, difficult to access, or insufficiently researched and presented to the public. Medieval castles are therefore among the more vulnerable categories of Croatia's built heritage, while their considerable number also represents significant but underutilised cultural and spatial potential.

The research addresses two interrelated problems. The first concerns the poor condition of a substantial proportion of medieval castles and the loss of their original functions, which means that legal protection and individual conservation interventions are often insufficient to ensure their long-term preservation and integration into contemporary life. The second concerns the fact that contemporary heritage conservation encompasses spatial and urban planning, whereas medieval castles in Croatia have been studied far more frequently from historical, archaeological and architectural perspectives than as components of broader spatial systems. The research therefore examines how spatial and urban planning instruments can contribute to their preservation, enhancement, appropriate use and long-term sustainability.

The concept of integrated conservation provides an important theoretical foundation for the research, linking the protection of individual cultural properties to their spatial surroundings, use, management and contemporary development processes. Particular attention is therefore given to the reciprocal relationship between medieval castle conservation and spatial planning. On the one hand, protection regimes establish conditions and restrictions on land use and development. On the other, spatial and urban planning instruments enable the protection of the wider setting, the preservation of views and access routes, the identification of appropriate uses, and the integration of sites into contemporary spatial and social processes.

The research progresses from the identification of the research problem and the clarification of terminology towards a synthesis of spatial planning findings and the development of models. Following an examination of the conceptual, historical and typological characteristics of medieval castles, the study analyses previous research and interventions, the condition and protection of Croatia's medieval castle heritage, funding arrangements, international and national protection systems, and conservation and restoration methods. The spatial planning

dimensions of integrated conservation are then examined. This theoretical and analytical foundation, together with the application of a general model adopted from previous research, informs the development of six spatial models, two overarching models and the associated spatial planning guidelines. The spatial models are supplemented by modalities of valorisation, interpretation, use and management, as well as types of spatial intervention.

The main aim of the research was to develop spatial models for the preservation and enhancement of medieval castles as a theoretical and operational framework linking conservation requirements with spatial and urban planning instruments. In accordance with this aim, the research examined the system of medieval castle protection and the spatial planning dimensions of heritage conservation, previous research and professional studies of medieval castles in Croatia, their funding arrangements, and representative Croatian and international examples. A specific objective was to establish a methodological framework for identifying the spatial contexts in which medieval castles occur and, through comparative analysis based on the accessibility of the area, its use and visitors, and its visual quality, to develop a system of spatial models applicable to planning and conservation decision-making.

The research is based on three hypotheses. The first proposes that conservation requirements acquire a comprehensive spatial planning framework for implementation when they are systematically incorporated into spatial and urban planning instruments that integrate protection regimes, protection zones, access conditions, the capacity of the surrounding area and visitor management. The second proposes that, apart from certain exceptional cases, the long-term sustainability of medieval castles depends on consideration of their immediate and wider spatial contexts. The third proposes that the application of spatial models tailored to the characteristics of individual sites, subject to appropriate planning, management and financial conditions, generates measurable positive effects in the wider local area, including improvements in quality of life, social cohesion and the economic sustainability of the community.

The research combines qualitative and quantitative methods. Quantitative methods were applied to the systematic documentation of protected medieval castles in Croatia, the analysis of their spatial distribution and state of preservation, and the analysis of conservation funding. Qualitative methods included content analysis of scholarly and professional literature, international and national documents, conservation and spatial planning documentation, interpretation of spatial relationships, and comparative case study analysis.

The analysis of primary and secondary sources encompassed international documents issued by UNESCO, ICOMOS and the Council of Europe, the national legislative and institutional framework, and relevant Croatian professional and scholarly periodicals. Publications on medieval castles were systematically examined in the journals and yearbooks *Arhitektura*, *Čovjek i prostor*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, *Prostor*, *Hrvatski arheološki godišnjak* and *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, including published reports on completed interventions. Descriptive analysis of data from the Register of Cultural Property was used to compile a systematic inventory of protected medieval castles. Data from the Ministry of Culture and Media for 2006–2025 were used to analyse the frequency and amounts of funding, its spatial distribution, and the types of intervention funded.

Spatial and cartographic analysis drew on contemporary and archival cartographic sources, orthophotographic imagery and other spatial documentation to establish the relationships of medieval castles to topography, communication routes, settlements, views and changes in their surroundings. Fieldwork and photographic documentation provided additional verification of the condition, accessibility and spatial context of selected sites.

The development of spatial models was based on a comparative analysis of 25 Croatian and international examples selected through purposive sampling. The examples were selected for their relevance to the research problem, their capacity to illustrate particular spatial relationships or issues, the availability and verifiability of data, and the diversity of their spatial, functional, ownership and management contexts. The purpose was not to achieve statistical representativeness, but to include cases suitable for understanding the opportunities and constraints associated with individual spatial models. The models were developed through an inductive–deductive process that combined the identification of recurring spatial patterns in the selected examples with the application of criteria derived from the adopted general model: accessibility of the area, use and visitors within the area, and the visual quality of the area. Analysis of the entire inventory of protected medieval castles in Croatia established their number, condition and spatial distribution, while the spatial models were developed by linking the theoretical principles of integrated conservation with comparative analysis of representative Croatian and international examples.

Analysis of the Register of Cultural Property of the Republic of Croatia, as of June 2025, identified 167 individually protected immovable cultural properties corresponding to the definition of a medieval castle or *kaštel*. An analytical database and catalogue were compiled

for this inventory, recording basic identifying information, legal status, historical, spatial and functional characteristics, and existing condition. Classification according to the state of preservation and the extent of research, conservation and presentation revealed marked differences between sites. Relatively few medieval castles survive as roofed structures in contemporary use, while a substantial proportion consists of ruins, archaeological sites, and sites where conservation or investigation has been only partially undertaken.

The spatial distribution of representative examples of preservation was examined in relation to the surviving territory of the Croatian-Slavonian kingdom following the Ottoman conquests, historically known as the “remnants of the remnants” (*reliquiae reliquiarum*). Of the 21 sites classified as roofed and in use, 12 lie within the historical boundaries shown on the map. Examples outside this territory highlight the importance of other historical and political contexts, including the Republic of Dubrovnik and Venetian and Habsburg rule, as well as subsequent adaptive reuse and restoration. The present condition of these sites does not necessarily imply uninterrupted use, but may also result from restoration following a period of abandonment.

The systematic analysis of Croatian scholarly and professional periodicals showed that, during the second half of the twentieth and the early twenty-first centuries, medieval castles were predominantly examined from historical, archaeological, architectural and conservation perspectives. This research tradition established an extensive documentary and professional knowledge base for individual sites. However, the spatial planning relationships of medieval castles to settlements, landscapes, transport networks, access and contemporary uses were considered systematically far less frequently. The present research therefore builds on previous studies by relating their findings to broader spatial and planning contexts.

Analysis of funding provided by the Ministry of Culture and Media between 2006 and 2025 documented the continuity and distribution of public investment in the investigation, conservation and restoration of medieval castles. Relating these data to the analysis of site condition and use highlighted the need to coordinate funding with long-term programmes for preservation, use and area management.

The analysis of international documents, heritage protection systems and the development of integrated conservation demonstrated a gradual expansion of the scope of protection from the individual building to its immediate and wider spatial surroundings. Within this approach, the

significance of a cultural property is understood in relation to its setting, visual relationships, historical communication routes, landscape, use and the management of spatial change. The concept of cultural landscape is particularly important because it enables built heritage to be considered together with the spatial relationships that shaped its emergence and development.

This approach is especially relevant to medieval castles, whose location, defensive function and significance were historically closely related to topography, transport routes, settlements, water systems and the wider landscape. Protection confined to the built fabric cannot therefore encompass all the values of a site or prevent the degradation of its setting. Spatial and urban planning provide important instruments for implementing protection by defining protection and buffer zones, conditions for development and land use, access arrangements and traffic management, view protection, and the relationship of new facilities to the cultural property.

The review of conservation and restoration methods and representative interventions provides a basis for distinguishing between different approaches to preserving and presenting the built fabric of medieval castles. These methods are linked to spatial planning approaches, with interventions adapted to surviving heritage values, the condition of the structure and the characteristics of its surroundings.

The analysis also showed that conservation and development are not necessarily incompatible. Active use does not necessarily entail intensive or economically self-sustaining functions. It may involve minimal visitor infrastructure, educational activities, occasional use, or connections with other cultural and natural attractions, provided that these are compatible with the preservation of the site’s authenticity, integrity and spatial values. Analysis of spatial contexts using common criteria provided the basis for developing the models and their associated spatial planning guidelines.

The central research outcome is the development of six spatial models and two overarching models for the preservation and enhancement of medieval castles. The spatial planning context describes the location of a medieval castle and its relationships with the surrounding area, whereas the model defines a planning approach to its preservation and enhancement. Several contexts may overlap within a single area, requiring the coordinated application of guidelines from the relevant models.

The model for medieval castles in protected natural areas identifies particularly favourable opportunities for integrating natural and cultural values. Protected-area management can connect the conservation of these values with vegetation maintenance, the provision of visitor infrastructure, and the interpretation of medieval castles and their surroundings. At the same time, potential conflicts between nature conservation and cultural heritage protection regimes constitute a major challenge, particularly in relation to vegetation control, the preservation of historical views and permissible interventions.

The model for medieval castles adjacent to major transport infrastructure draws on accessibility and visibility as potential advantages for site preservation and activation. A historical location along important communication routes can acquire renewed significance when a medieval castle functions as a landmark and a focal point for interpretation. Proximity to a road alone, however, is insufficient. Positive effects depend on the coordination of access, opportunities to stop, supporting infrastructure, interpretation and view protection. Conversely, inappropriately located service facilities and transport infrastructure can impair the historical setting and visual prominence of the site.

The model for medieval castles near large cities considers their integration into the recreational patterns of the wider urban population. Good accessibility and a large potential user base can support regular use and greater public awareness of medieval castles. Urban development and recreational pressures, however, also entail risks of overdevelopment, traffic congestion and landscape degradation. The effectiveness of the model therefore depends on preserving the medieval castle as a prominent feature of the spatial and landscape composition and on the careful siting and limited spatial footprint of supporting facilities.

The model for medieval castles within settlements emphasises the historical and spatial relationship between a medieval castle and the settlement that developed below it. Two submodels are distinguished: medieval castles in large or medium-sized cities, and medieval castles in small towns or smaller historic settlements. Location within the settlement is considered an additional spatial variable in both submodels. The findings show that the role of the site varies according to the size and character of the settlement. In large and medium-sized cities, the medieval castle forms part of a complex system of public spaces, tourist facilities and everyday urban functions. In smaller settlements, it often has a more pronounced spatial and symbolic role and may define the identity of the settlement as a whole. In both contexts, the preservation of the historical relationship between the medieval castle and the settlement below

it, the underlying spatial structure, the dominant silhouette, and significant views towards the site and from it into the surrounding area is essential.

The model for medieval castles in tourism areas relies on existing infrastructure and established tourist flows. A medieval castle can complement the primary reason for visiting a destination by providing cultural and interpretive attractions and contributing to the diversity of its tourism offer. The same processes may nevertheless lead to commercialisation, overdevelopment and visual competition between new facilities and the historic site. The findings indicate that the control of spatial development and the preservation of visual quality are particularly important in this model, with tourism infrastructure remaining subordinate to the cultural and landscape values of the area.

The model for medieval castles in memorial areas reveals an ambivalent relationship between commemorative functions and earlier cultural and historical layers of the landscape. Particular attention was given to planning experience in the Petrova gora and Kalnik memorial areas, where commemorative, natural, recreational, cultural and historical values were considered within a broader territorial framework. A broadly conceived memorial area can improve accessibility, provide interpretive routes and recreational facilities, and increase the institutional visibility of a medieval castle. However, if its role is not clearly defined, the site may remain marginalised, while concentrating commemorative interventions on the historic fabric itself may visually and symbolically overshadow it. A medieval castle should therefore be understood as one layer within a wider “landscape of memory”.

Two overarching models were developed alongside the six spatial models. The cultural routes model draws on the spatial and historical relationships between medieval castles, communication routes, settlements and landscapes, with reference to the ICOMOS concept of cultural routes. It enables connections between areas with different spatial planning contexts and the coordination of access, use and interpretation. A distinction is maintained between documented historical connections and contemporary forms of thematic networking. Participation in the Cultural Routes of the Council of Europe programme is considered separately among the supplementary modalities.

The cultural landscape model is the broadest of the overarching spatial models. Within this model, a medieval castle is understood as an integral component of a wider system comprising topography, water features, communication routes, settlements, agricultural land, forests and

contemporary land uses. A cultural landscape can encompass several spatial planning contexts and enable the coordinated application of guidelines from the corresponding models across a wider area. Its conservation need not depend exclusively on formal designation as a protected cultural landscape: spatial values can also be preserved through spatial planning instruments, conservation studies, buffer zones, landscape analyses and view protection.

Spatial context alone does not ensure the successful preservation and enhancement of a medieval castle. The same spatial factors can represent both development potential and sources of pressure. It is therefore essential to coordinate the preservation of cultural and spatial values with accessibility, use, visitor management and the provision of supporting facilities.

Guidelines for spatial planning documentation were formulated on the basis of the spatial and overarching models. They are structured at three levels: general guidelines, guidelines for individual models and overarching models, and rules for their coordinated application in areas where different spatial planning contexts overlap. They primarily address the protection of settings and views, access arrangements, traffic management, the location and scale of new facilities, site use, visitor management, and the relationship of a medieval castle to the surrounding settlement and landscape. The selection and coordination of guidelines are adapted to the characteristics, values and constraints of each area.

Supplementary modalities of valorisation, interpretation, use and management were examined alongside the spatial models. They include inscription on the UNESCO World Heritage List, participation in the Cultural Routes of the Council of Europe, the award of the European Heritage Label and Europa Nostra awards, heritage interpretation based on associations with historical figures and families, experimental archaeological research into medieval building techniques, sustainable adaptive reuse informed by the Paradores and Pousadas systems, and continuity of ownership and long-term stewardship. These modalities complement the spatial models and can be applied in different spatial planning contexts.

Types of spatial intervention were classified into two complementary groups. Group A concerns arrival arrangements and the location of visitor and service facilities. It comprises minimal infrastructure, a separate service zone within a historic settlement or a complex of ancillary buildings, arrival arrangements at the base of a hill, followed by an ascent to the medieval castle, and the concentration of facilities in its immediate vicinity or within its historic fabric. Group B concerns the design and maintenance of the immediate surroundings: the preservation of

natural and semi-natural features, the design of gardens, parks and recreational areas, and the preservation and restoration of agricultural cultural landscapes. The intervention types complement one another, and their selection depends on the spatial planning context, topography, protection regimes, intensity of use and the capacity of the area.

The findings support the first hypothesis (H1), which proposes that spatial and urban planning provide an implementation framework for the integrated conservation of medieval castles. Analysis of international and national documents, protection systems, Croatia's medieval castle heritage, and representative Croatian and international examples showed that legal protection and individual conservation interventions are necessary but insufficient conditions for long-term preservation. Conservation requirements acquire a comprehensive spatial planning framework for implementation through their incorporation into planning instruments and their coordination with area management documents. This supports the reciprocal relationship between conservation and planning: protection regimes influence development possibilities, while spatial planning instruments enable protection to be implemented beyond the boundaries of the built fabric.

The second hypothesis (H2) is also supported. Comparative analysis showed that the long-term preservation and use of a medieval castle cannot be separated from its immediate and wider spatial context. Topography, access routes, settlements, natural areas, tourism and memorial functions, cultural routes and cultural landscapes can substantially shape the possibilities for protecting and activating individual sites. In the examples analysed, stronger integration of a medieval castle into the wider spatial system is generally associated with better accessibility, more active use, and the preservation of its spatial and visual values. Conversely, neglect of the wider surroundings can limit the effects of conservation investment and lead to the degradation of the historical setting, views or relationships with the surrounding landscape.

The third hypothesis (H3) is partially supported. Analysis of representative examples showed that an approach tailored to the specific spatial context can contribute to site preservation, more active use, greater visibility and stronger connections with other spatial systems. The research also identified the principal conditions for implementing such an approach: appropriate spatial planning documentation, a management framework and financial feasibility. However, the hypothesised measurable effects on quality of life, social cohesion and the economic sustainability of the local community were not directly tested empirically. Their verification would require longitudinal research using economic, demographic and social indicators

collected specifically for individual sites. H3 is therefore partially supported insofar as it concerns the identified potential of the spatial models and the conditions for their implementation, while the proposition concerning measurable social and economic effects remains empirically unverified and requires further research.

Taken together, the findings support the central premise that the preservation of medieval castles cannot be reduced to interventions in individual structures. The spatial models enable the differentiation of site-specific conditions and their association with appropriate planning, conservation and management instruments, translating the principles of integrated conservation into a more concrete operational framework.

The research contributions comprise documentary and analytical findings, the scientific and methodological development of spatial models, and the application of the findings in professional practice. The documentary and analytical contribution encompasses the systematic inventory and cataloguing of legally protected medieval castles in Croatia, analysis of their state of preservation and spatial distribution, a systematic review of Croatian professional and scholarly periodicals, analysis of conservation funding between 2006 and 2025, and an examination of international and national mechanisms of protection, valorisation and management. This establishes a consolidated documentary and analytical foundation for considering medieval castles both as individual cultural properties and in relation to their spatial characteristics and contexts.

The scientific and methodological contribution lies in the development of six spatial models and two overarching models and in linking the analysis of spatial planning contexts with the application of the adopted general model and the formulation of guidelines. The spatial models are distinguished from supplementary modalities of valorisation, interpretation, use and management. A further methodological contribution is the standardised catalogue template for the comparative documentation of the spatial, functional, management and interpretive characteristics of medieval castles and their surroundings. This approach enables the identification of contexts and their overlaps and supports the selection of appropriate guidelines.

The contribution to professional practice consists of spatial planning guidelines and a systematic classification of intervention types that connect the analytical findings with specific planning decisions. The framework can inform the preparation of spatial planning documentation, conservation studies, management plans and development programmes, with

the selection of guidelines adapted to the characteristics, values and constraints of each area. It thereby links the assessment of medieval castle significance for conservation purposes with decisions concerning access, use, traffic, visitor infrastructure, views, and the design and management of the immediate and wider surroundings.

The findings must also be considered in relation to the limitations of the research. The catalogue of 25 Croatian and international examples analysed in detail was compiled through the selection of cases representing the identified spatial situations. Its scope does not encompass the full diversity of European medieval castle heritage, and some examples could not be verified directly through fieldwork. The funding analysis is restricted to the period for which comparable public data were available, while the detailed examination of the legislative framework focused primarily on the Republic of Croatia. Furthermore, the research did not include longitudinal measurement of the social, demographic and economic effects of applying individual models. Further research may therefore expand the catalogue, compare legislative and planning instruments internationally, investigate cultural landscapes in greater detail, and apply and test the proposed guidelines in specific spatial planning interventions.

In conclusion, the research demonstrates that the long-term preservation and enhancement of medieval castles cannot be reduced to legal protection and interventions in their built fabric alone. Their sustainability depends to a considerable extent on their setting, landscape, access, use, visitors and management. The system of models developed enables the identification of the specific opportunities and constraints associated with different spatial situations and their connection with appropriate spatial and urban planning measures. A medieval castle is thus understood as a component of a wider spatial system, and its preservation and enhancement are linked to the preservation of the area’s values, its appropriate use and its management.

KLJUČNE RIJEČI

plemićki grad, prostorni modeli, integralna zaštita, kulturno naslijeđe, kulturni krajolik, prostorno planiranje, urbanističko planiranje, Hrvatska, smjernice prostornog planiranja

KEYWORDS

medieval castle, spatial models, integrated conservation, cultural heritage, cultural landscape, spatial planning, urban planning, Croatia, spatial planning guidelines

SADRŽAJ

1. UVOD 1

1.1. POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA – PREPOZNAVANJE PROBLEMA 1

1.1.1. Stanje plemićkih gradova u Hrvatskoj 2

1.1.2. Važniji međunarodni i nacionalni dokumenti o urbanističkom i prostornom planiranju – obveza zaštite kulturnog naslijeđa 3

1.1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja 4

1.2. HIPOTEZE 5

1.3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA 6

1.4. METODE I PLAN ISTRAŽIVANJA 7

1.4.1. Istraživačke metode 7

1.4.2. Tijek istraživanja 9

1.5. OČEKIVANI ZNANSTVENI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA 11

2. POJMOVNO ODREĐENJE 14

2.1. Pojmovno određenje termina *očuvanje* 14

2.2. Pojmovno određenje termina *unaprjeđenje* 15

2.3. Pojmovno određenje termina *plemićki grad* i srodnih naziva 15

2.4. Ostali temeljni pojmovi doktorskog istraživanja 26

2.4.1. Zaštita („*conservation*“, „*protection*“) 26

2.4.2. Integralna zaštita 27

2.4.3. Upravljanje („*management*“) 28

2.4.4. Autentičnost i integritet 29

2.5. Tipološka obilježja plemićkih gradova i kaštela 31

2.5.1. Tipološka podjela plemićkih gradova 31

2.5.2. Tipološka podjela kaštela 34

3. PREGLED RAZVOJA PLEMIĆKIH GRADOVA U HRVATSKOJ 36

3.1. Profano srednjovjekovno graditeljstvo 36

3.2. Feudalni ustroj i razvoj plemićkih gradova 38

3.3. Načelne faze razvoja strukture plemićkih gradova u Hrvatskoj 40

4. PREGLED ISTRAŽIVANJA I ZAHVATA NA PLEMIĆKIM GRADOVIMA U HRVATSKOJ 44

4.1. Kratki pregled istraživača plemićkih gradova 44

4.2. Kratki pregled istraživanja i obnova plemićkih gradova u Hrvatskoj 48

4.3. Stručni časopisi i periodika kao izvor za proučavanje plemićkih gradova 54

4.3.1. Plemićki gradovi u časopisu *Arhitektura* (1947. - 2005.) 54

4.3.2. Plemićki gradovi u časopisu *Čovjek i prostor* (1954. - 2024.) 61

4.3.3. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (1975. – 2024.) 65

4.3.4. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* (1993. – 2025.) ... 66

4.3.5. *Hrvatski arheološki godišnjak* (2004. – 2019.) 68

4.3.6. *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* (2009. – 2017.). ... 69

5. STANJE PLEMIĆKIH GRADOVA U HRVATSKOJ 71

5.1. Razvoj popisa plemićkih gradova u Hrvatskoj 71

5.2. Zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj 75

5.2.1. Zaštićeni kulturni krajolici koji sadrže plemićke gradove 76

5.2.2. Kulturno-povijesne cjeline koje sadrže plemićke gradove 78

5.2.3. Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi 79

5.2.4. Prostorno-planska zaštita i evidencija plemićkih gradova 83

5.3. Dokumentiranje postojećeg stanja plemićkih gradova 85

5.4. Fotografska dokumentacija stanja plemićkih gradova 89

5.5. Obrasci transformacije hrvatskih plemićkih gradova kao čimbenik njihova očuvanja i unaprjeđenja 90

5.6. Reprezentativni primjeri očuvanja plemićkih gradova u Hrvatskoj 91

5.6.1. Plemićki gradovi „pod krovom i s namjenom“ 92

5.6.2. Konsolidirane i prezentirane ruševine plemićkih gradova 95

5.6.3. Arheološki prezentirani plemićki gradovi 96

5.7. Narušavanje smještaja hrvatskih plemićkih gradova 97

5.8. Financiranje zaštite plemićkih gradova u Hrvatskoj 103

6. PLEMIĆKI GRADOVI U SKLOPU MEĐUNARODNOG I NACIONALNOG SUSTAVA ZAŠTITE KULTURNOG NASLIJEĐA 106

6.1. Svjetske institucije uključene u zaštitu kulturnog naslijeđa 106

6.2. Europske institucije i udruge uključene u zaštitu kulturnog naslijeđa 109

6.3. Zaštita kulturnog naslijeđa u Hrvatskoj 111

6.4. Europski i nacionalni „*Burgeninstituti*“ 113

6.4.1. Hrvatske udruge i građanske inicijative za očuvanje plemićkih gradova . 116

7. KONZERVATORSKE METODE OBNOVE PLEMIĆKIH GRADOVA 118

7.1. Uvod 118

7.2. Teorijsko-metodološki okvir obnove plemićkih gradova 122

7.3. Primjena metoda obnove u kontekstu plemićkih gradova 130

8. PROSTORNO-PLANSKI ASPEKTI ZAŠTITE PLEMIĆKIH GRADOVA U SKLOPU ZAŠTITE KULTURNOG NASLIJEĐA – RAZVOJ INTEGRALNE ZAŠTITE 133

8.1. Međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti 133

8.1.1. Dokumenti o zaštiti UNESCO-a 135

8.1.2. Dokumenti o zaštiti ICOMOS-a 136

8.1.3. Dokumenti o zaštiti Vijeća Europe (COE) 142

8.1.4. Sažetak ključnih principa međunarodnih dokumenata 145

8.2. Institucionalne smjernice za očuvanje naslijeđa: primjer *Historic England*-a 150

8.3. Suvremene tendencije u zaštiti kulturnog naslijeđa – integralni pristup i sagledavanje kulture i prirode 153

8.4. Hrvatski doprinosi teoriji i praksi integralne zaštite 155

8.4.1. Savjetovanje *Urbanizam i zaštita spomenika kulture*, Split, 1962. 155

8.4.2. Splitska deklaracija (1971) 157

8.4.3. Teorijski doprinosi Tomislava Marasovića 157

8.4.4. Projekt HERU – suvremena znanstvena nadogradnja 157

9. PROSTORNI MODELI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA 159

9.1. Uvod u prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova . 159

Korištenje i namjena 161

Prostorni modeli 163

Opći prostorni model 164

Tipovi prostorno-planskog konteksta 166

Odabir i analiza referentnih primjera 166

9.2. PLEMIĆKI GRADOVI U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA 169

9.2.1. Uvod 169

9.2.2. Kategorije zaštićenih prirodnih područja 169

9.2.3. Odnos kultura - priroda 175

9.2.4. Polazišta za razradu prostornog modela 177

9.2.5. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima 181

1. Pristupačnost područja 181
2. Korištenje i posjetitelji područja 182
3. Vizualna kvaliteta područja 183

9.2.6. Zaključak potpoglavlja 9.2 183

9.3. PLEMIĆKI GRADOVI UZ ZNAČAJNU PROMETNU INFRASTRUKTURU 186

9.3.1. Uvod 186

9.3.2. Prometni koridori i povijesni krajolik 186

9.3.3. Polazišta za razradu prostornog modela 187

9.3.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova uz značajnu prometnu infrastrukturu 191

1. Pristupačnost područja 191
2. Korištenje i posjetitelji područja 192
3. Vizualna kvaliteta područja 194

9.3.5. Zaključak potpoglavlja 9.3 195

9.4. PLEMIĆKI GRADOVI U BLIZINI VELIKOG GRADA – ZONE REKREACIJE I SLOBODNOG VREMENA 197
9.4.1. Uvod 197
9.4.2. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974. 199
9.4.3. Polazišta za razradu prostornog modela 203
9.4.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u blizini velikog grada – zone rekreacije i slobodnog vremena 204
1. Pristupačnost područja 204
2. Korištenje i posjetitelji područja 205
3. Vizualna kvaliteta područja 206
9.4.5. Zaključak potpoglavlja 9.4. 208

9.5. PLEMIĆKI GRADOVI U NASELJU 209
9.5.1. Uvod 209
9.5.2. Obilježja naselja i položaj plemićkoga grada 209
9.5.3. Polazišta za razradu modela 211
9.5.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkog grada u naselju 212
Podmodel 1 - Plemićki grad u velikom ili srednjem gradu 213
1. Pristupačnost područja 213
2. Korištenje i posjetitelji područja 215
3. Vizualna kvaliteta područja 216
Podmodel 2 - Plemićki grad u malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju 217
1. Pristupačnost područja 217
2. Korištenje i posjetitelji područja 218
3. Vizualna kvaliteta područja 219
9.5.5. Zaključak potpoglavlja 9.5. 219

9.6. PLEMIĆKI GRADOVI U TURISTIČKIM PODRUČJIMA 222
9.6.1. Uvod 222
9.6.2. Obilježja turističkih područja 222
9.6.3. Polazišta za razradu modela 223
9.6.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u turističkim područjima 224

1. Pristupačnost područja ... 224
2. Korištenje i posjetitelji područja ... 225
3. Vizualna kvaliteta područja ... 227
9.6.5. Zaključak potpoglavlja 9.6. ... 228

9.7. PLEMIĆKI GRADOVI U MEMORIJALNIM PODRUČJIMA ... 230
9.7.1. Uvod ... 230
9.7.2. Memorijalna područja u SR Hrvatskoj – planska iskustva spomen-područja ... 231
Petrova Gora ... 234
Kalnik ... 237
9.7.3. Polazišta za razradu modela ... 241
9.7.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u memorijalnim područjima ... 243
1. Pristupačnost područja ... 243
2. Korištenje i posjetitelji područja ... 244
3. Vizualna kvaliteta područja ... 245
9.7.5. Zaključak potpoglavlja 9.7 ... 246

9.8. PLEMIĆKI GRADOVI NA KULTURNIM RUTAMA PREMA ICOMOS-OVOJ POVELJI ... 248
9.8.1. Uvod ... 248
9.8.2. Kulturne rute s plemićkim gradovima u europskoj praksi ... 250
„Via Francigena“ (Engleska, Francuska, Švicarska, Italija) ... 251
„*Szlak Orlich Gniazd*“ (Poljska) ... 253
„*Via Regia*“ (istočna – zapadna Europa) ... 254
9.8.3. Hrvatski kontekst i potencijali ... 255
9.8.4. Nadmodel kulturnih ruta plemićkih gradova ... 257
9.8.5. Zaključak potpoglavlja 9.8. ... 258

9.9. PLEMIĆKI GRADOVI U KULTURNOM KRAJOLIKU ... 260
9.9.1. Uvod ... 260
9.9.2. Međunarodni primjeri kulturnih krajolika ... 263
9.9.3. Hrvatski kontekst ... 264

9.9.4. Nadmodel kulturnog krajolika plemićkih gradova 266
9.9.5. Zaključak potpoglavlja 9.9. 267

9.10. SMJERNICE ZA OČUVANJE I UNAPRJEĐENJE PLEMIĆKIH GRADOVA 269
9.10.1. Opće smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju 269
9.10.2. Smjernice prema prostornim modelima i nadmodelima za očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova 272
Smjernice za plemićke gradove u zaštićenim prirodnim područjima 272
Smjernice za plemićke gradove uz značajnu prometnu infrastrukturu 274
Smjernice za plemićke gradove u blizini velikog grada - u zonama rekreacije i slobodnog vremena 277
Smjernice za plemićke gradove u naselju 278
Smjernice za plemićke gradove u turističkim područjima 280
Smjernice za plemićke gradove u memorijalnim područjima 283
Smjernice za plemićke gradove na kulturnim rutama 286
Smjernice za plemićke gradove u kulturnom krajoliku 287
9.10.3. Preklapanje prostorno-planskih konteksta i kumulativna primjena smjernica 289

10. DOPUNSKI MODALITETI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA 291
10.1. UNESCO-ov modalitet valorizacije kroz globalno priznanje kulturne vrijednosti 292
10.1.1. Učinak UNESCO-ova statusa na očuvanje i financijsku održivost 293
10.1.2. Prostorni utjecaji na susjedna područja 294
10.1.3. Perspektive za Hrvatsku: kulturni krajolik i granica Vojne krajine 295
10.2. Tematsko umrežavanje kroz kulturne rute Vijeća Europe 296
10.3. Europski mehanizmi valorizacije kulturnog naslijeđa: Europska oznaka baštine (EHL) i nagrade Europa Nostra 297
10.3.1. Europska oznaka baštine (EHL) 298
10.3.2. Nagrade Europa Nostra 299
10.3.3. Zaključna razmatranja: sinergijski potencijali europskih priznanja 299
10.4. Interpretacija plemićkih gradova putem povijesnih osoba i obitelji 300

10.5. Eksperimentalno-arheološki pristupi obnovi: gradnja tradicionalnim srednjovjekovnim tehnikama 302
10.6. Ekonomski modalitet održive prenamjene: hoteli u državnom vlasništvu – slučaj Paradora i srodnih sustava 303
10.7. Kontinuitet vlasništva 305
10.8. Zaključak: dopunski modaliteti očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova 306

11. TIPOVI PROSTORNIH INTERVENCIJA 308
11.1. Tipologija A: Pozicioniranje točke dolaska i posjetiteljskog programa 308
11.1.1. Tip A1: Minimalna infrastruktura (niski intenzitet posjeta) 309
11.1.2. Tip A2: Izdvojena servisna zona u povijesnom naselju ili gospodarskom sklopu (distancirani sadržaji) 309
11.1.3. Tip A3: Podnožje uzvisine kao točka dolaska i pješački uspon prema plemićkom gradu 310
11.1.4. Tip A4: Program u neposrednoj zoni plemićkog grada ili u njegovoj strukturi (koncentrirani sadržaji) 311
11.2. Tipologija B: Načini uređenja neposrednog okruženja plemićkog grada 311
11.2.1. Tip B1: Očuvanje prirodnih i poluprirodnih obilježja okruženja (minimalno krajobrazno oblikovanje) 312
11.2.2. Tip B2: Perivoj, park i rekreacijske površine (strukturirani otvoreni prostor) 312
11.2.3. Tip B3: Poljoprivredni kulturni krajolik (vinogradi i druge kulture) 313
11.3. Zaključak poglavlja 11 313

12. RASPRAVA 314
12.1. Osvrt na hipoteze istraživanja 314
12.2. Osvrt na ostvarenje ciljeva 316
12.3. Doprinos istraživanja 316
12.4. Pozicioniranje rezultata u odnosu na dosadašnja istraživanja 317
12.5. Ograničenja istraživanja 318
12.6. Preporuke za daljnja istraživanja 319

13. ZAKLJUČAK 321

14. POPIS LITERATURE I IZVORI 324
14.1. Popis literature 324
14.2. Arhivski izvori 362
14.3. Popis i izvori tablica 363
14.4. Popis i izvori ilustracija 364

15. PRILOZI 388
15.1. Konzervatorske metode obnove plemićkih gradova – izabrani primjeri 388
15.2. Reprezentativni primjeri očuvanja plemićkih gradova u Hrvatskoj 402
15.2.1. Plemićki gradovi pod krovom i s namjenom 402
15.2.2. Konsolidirane i prezentirane ruševine plemićkih gradova 423
15.2.3. Arheološki prezentirani plemićki gradovi 426
15.3. Plemićki gradovi na UNESCO-ovom popisu svjetske baštine (28. 5. 2025.) 427
15.4. Plemićki gradovi s European Heritage Label-om (16. 4. 2025.) 431
15.5. Plemićki gradovi nagrađeni European Heritage / Europa Nostra nagradom (16. 4. 2025.) 431
15.6. Zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj (6. 11. 2025.) 432
15.7. Odabrane povijesne fotografije hrvatskih plemićkih gradova 454
15.8. Stručni časopisi i periodika 466
15.8.1. Časopis „Arhitektura“ (1947.-2005.) – tekstovi o plemićkim gradovima 466
15.8.2. Časopis „Čovjek i prostor“ (1954. – 2024.) – tekstovi o plemićkim gradovima 470
15.8.3. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (1975. – 2024.) 473
15.8.4. Časopis Prostor (1993 – 2025) – tekstovi o plemićkim gradovima 477
15.8.5. Hrvatski arheološki godišnjak (2004.-2019.) – izvještaji o plemićkim gradovima 481
15.8.6. Hrvatski restauratorski zavod – radovi na plemićkim gradovima 2009. – 2017. 505
15.9. Programi zaštite na plemićkim gradovima – Ministarstvo kulture RH (2006. – 2025.) 508
15.10. Katalog *case study* primjera 517
Literatura za katalog *case study* primjera 568

1. UVOD

Hrvatska raspolaže iznimno vrijednim fondom graditeljskog naslijeđa, u kojem se plemićki gradovi (burgovi) ističu brojnošću, prostornom rasprostranjenošću i povijesnom važnosti. Unatoč povijesnoj ulozi tih lokaliteta, velik dio plemićkih gradova danas je urušen, nestao, bez namjene, nedovoljno prezentiran i teško pristupačan, zbog čega ostaje izvan suvremenih tokova razvoja. Suvremena zaštita kulturnog naslijeđa po svojoj je naravi interdisciplinarna te uključuje i urbanističko i prostorno planiranje, no u hrvatskom kontekstu i dalje je relativno rijetko sustavno planersko sagledavanje plemićkih gradova kao prostornog resursa u okviru paradigme integralne (aktivne) zaštite.

U tom kontekstu ovaj rad istražuje prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova s naglaskom na dvosmjerni odnos između prostornog/urbanističkog planiranja i zaštite kulturnih dobara. Razrada prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja usmjerena je na postizanje lokalnih razvojnih koristi kroz planski utemeljene scenarije, pri čemu se kao temeljni kriterij postavlja očuvanje plemićkih gradova kao kulturnih dobara i vrijednosti njihova prostornog okruženja.

1.1. POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA – PREPOZNAVANJE PROBLEMA

Hrvatska je bogata zaštićenim kulturnim dobrima iz razdoblja srednjeg vijeka. Dvije najbrojnije skupine iz tog korpusa čine crkve i plemićki gradovi. Veliki dio crkava ostao je do danas sačuvan te i dalje ispunjava izvornu namjenu, dok su plemićki gradovi svoju izvornu namjenu izgubili prije više stotina godina. Neznatan broj njih danas je pod krovom s ikakvom, a često bez ikakve namjene.

Plemićki gradovi bili su središta političkog, upravnog i vojnog života srednjovjekovne Hrvatske; u njima su donesene bitne odluke, te su to mjesta u kojima su pisani dokumenti, pisma i knjige iz kojih i danas crpimo najveći broj podataka o našoj prošlosti.

Polazišta istraživanja utvrđena su temeljem analiza stanja, istraženosti i broja pravno zaštićenih plemićkih gradova, te temeljem obveze zaštite kulturnog naslijeđa u urbanističkom i prostornom planiranju koja je propisana brojnim međunarodnim i nacionalnim dokumentima vezanim za urbanizam i prostorno planiranje.

1.1.1. Stanje plemićkih gradova u Hrvatskoj

Plemićki gradovi, srednjovjekovna utvrđena sjedišta feudalnih gospodara, spadaju među najugroženije kategorije hrvatskog graditeljskog naslijeđa (Miletić, 2009: 390). Unatoč njihovoj ključnoj ulozi u povijesnom političkom, kulturnom, društvenom i gospodarskom životu, velik broj tih lokaliteta danas je zanemaren, bez dugoročne namjene i prepušten propadanju (Obad Šćitaroci, 2015: 8-9).

Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015. izričito je naglasila da su ruševine svih grupa i vrsta u izuzetno teškom stanju, a posebno je istaknuta ugroženost plemićkih gradova zbog teže pristupačnosti i slabe dokumentiranosti (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2011: 9).[1]

Izvještaj o stanju u prostoru Republike Hrvatske za razdoblje 2013. – 2019. godine navodi kako „*ruševine starih gradova*“ temeljem ocjene stanja u prostoru spadaju u skupinu ugroženih kulturnih dobara (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2021: 136).[2]

Nedostatak sustavne inventarizacije plemićkih gradova djelomično je nadomješten pojavom nekoliko popularno-istraživačkih inicijativa. Znanstveno-istraživački doprinos dogodio se objavljivanjem *Leksikona utvrda Hrvatske – srednji i rani novi vijek* (Regan, Dugački, 2024). Leksikon bilježi ukupno 1075 utvrđenih lokaliteta na prostoru Hrvatske. Unatoč tom obimu, samo se dio tih lokaliteta nalazi unutar službenog sustava zaštite kulturnog naslijeđa. Dok Hrvatska ima 4820 upisa nepokretnih pojedinačno zaštićenih kulturnih dobara[3], prema analizi provedenoj u ovom radu, samo 167 lokaliteta odgovara definiciji plemićkih gradova i/ili kaštela. Upravo sveobuhvatna kategorizacija i prostorno-planerska analiza stanja tog fonda, s

---

[1] Još 1902. godine Emilij Laszowski navodi: „*Kako brzo nestaje naših drevnih gradjevina poznato je svakomu, koji je njihovu sudbinu pratio barem zadnja tri desetgodišta. Koliko će istom tečajem tekućeg vijeka opustjeti još danas cijelih gradova i drugih povijesnih gradjevina, kolikim opet razvalinama nestat će traga! U nas se veoma malo brine za naše stare gradjevine, pa makar i imale najslavniju prošlost. Izim gradova nalazećih se u posjedu općina, ne uživaju nikakove druge gradjevine zaštitu zakona. Oživjeti i sačuvati valja uspomenu na nađene drevne gradjevine i njihove slavne gospodare. Potomstvu našem valja je predati, da bude znalo poštivati i one hrpe kamenja što nekoć bijahu ponosni gradovi, sveti hramovi božji, ognjišta kulture i branici hrvatske domovine*.“ (Tkalčec, 2002: 18; izvorno u Laszowski, 1902)

[2] „*Na temelju ocjene stanja u prostoru, u skupinu ugroženih kulturnih dobara mogu se ubrojiti arheološka baština ugrožena širenjem urbanih područja i izgradnjom infrastrukture, ruralne kulturno-povijesne cjeline izložene propadanju zbog iseljavanja stanovnika ili narušene novom neusklađenom gradnjom, napuštena industrijska baština, ruševine starih gradova te dvorci i ljetnikovci s perivojima.“* (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2021: 136)

[3] Podatak iz lipnja 2025. godine.

obzirom na slab stupanj istraženosti, čini jedan od doprinosa ovog rada, što je detaljnije obrađeno u Poglavlju 5.

Osim opravdanih iznimaka, održivost nepokretnog kulturnog naslijeđa ovisi o njegovoj funkcionalnoj integraciji u suvremeni život i osiguravanju društveno opravdane namjene (Obad Šćitaroci, 2019: viii).[4] Nedostatak financijskih sredstava, složene administrativne procedure i nedostatak jasne, dugoročne vizije doveli su do toga da mnogi lokaliteti propadaju, iako njihova velika brojnost (nekoliko stotina lokaliteta) predstavlja veliki i neiskorišteni prostorni resurs.

Ova ugroženost postavlja pitanje kojim se instrumentima planiranja može djelotvorno intervenirati, čemu su posvećeni sljedeći paragrafi.

1.1.2. Važniji međunarodni i nacionalni dokumenti o urbanističkom i prostornom planiranju – obveza zaštite kulturnog naslijeđa

Ciljevi i načela prostornog planiranja definirani su međunarodnim i domaćim dokumentima koji propisuju obvezu zaštite kulturnog naslijeđa u sklopu prostornog i urbanističkog planiranja.

Prema *Europskoj povelji o regionalnom/prostornom planiranju* prostorno planiranje mora posebnu pažnju usmjeriti prema „*područjima prirodne ljepote, te kulturnom i arhitektonskom naslijeđu*“ (Council of Europe, 1983: 4). *Povelja o europskom planiranju* (ECTP-CEU, 2013) navodi kako je „*integralni pristup krajobrazu (uključujući prirodno i kulturno naslijeđe) u planskim politikama ključan kako bi se osigurala njegova kulturna, okolišna, društvena i gospodarska vrijednost*.“[5]

---

[4] „*Examining examples of good and poor practices and researchers' personal experiences (most them are architects and urban planners) showed that formal heritage protection is not sufficient and that heritage needs to be restored by active use. To understand the approach used in the research and presented in this book, several important starting points heed to be underlined:*
• Apart from justified exceptions, cultural heritage cannot be preserved solely in the form of museum exhibits, but needs to be actively used;
• The survival of built heritage is possible only if we integrate it into modern life;
• It is hard to justify new construction while our historic buildings deteriorate and have no purpose;
• Although all cultural heritage demands an individual approach, the methods of renewal and revitalisation can, and sometimes must, be the same;
• New interventions in heritage are allowed and justified, but under the condition of preserving the authenticity and integrity of the heritage.“ (Obad Šćitaroci, 2019: vii-viii)

[5] Drugi međunarodni i nacionalni dokumenti koji se referiraju na prostorno-urbanističke aspekte zaštite detaljnije su obrađeni u Poglavlju 6.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. godine kao jednu od temeljnih odrednica zaštite graditeljskog naslijeđa navodi „*plansku regulaciju ponašanja u prostoru na svim razinama prostornih i urbanističkih planova, uz utvrđivanje ograničenja i prednosti uvjetovanih poštovanjem i potrebama očuvanja kulturne baštine*." te također „*primjenu načela integralne aktivne zaštite radi izbjegavanja ili pomirivanja mogućih sukoba interesa u procesima zaštite graditeljske baštine, u zaštićenim područjima ili zonama*." (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja. Zavod za prostorno planiranje 1997: 157-158).

Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske iz 2017. godine naglašava potrebu za donošenjem „*prostornih kriterija, metoda, modela i scenarija unaprjeđenja*", te ističe potrebu za „*sustavnom suradnjom konzervatora, planera, vlasnika i ostalih dionika radi unapređenja stanja i provođenja aktivne zaštite kulturne baštine*" (Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017: 138).[6]

1.1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Dosadašnja istraživanja plemićkih gradova i arheološkog naslijeđa u Hrvatskoj pretežno su usmjerena na arheološki, povijesni, povijesno-umjetnički i konzervatorski aspekt. Iako je integralna (aktivna) zaštita, koja uključuje prostorno i urbanističko planiranje, u Hrvatskoj bila prepoznata još 1960-ih godina, najčešće je izostajalo prostorno-planersko motrište koje bi uključivalo šire prostorno sagledavanje mogućnosti korištenja tih lokaliteta i njihova uklapanja u suvremeni život. U hrvatskom kontekstu nedostaje usporediv, planerski utemeljen model koji povezuje stanje lokaliteta, prostorni položaj i režime zaštite s razinama planiranja i realnim scenarijima uporabe. Detaljni pregled istraživanja u Hrvatskoj prikazan je u Poglavlju 4 te Poglavlju 5.

Ukratko, o dosadašnjoj praksi odnosa prema plemićkim gradovima piše Drago Miletić: „*U razdoblju između Drugog svjetskog i Domovinskog rata zaštita spomenika kulture u Hrvatskoj*

---

[6] „*Hrvatska ima više od 5.000 godina dugu tradiciju graditeljske i gotovo 2.500 godina urbane kulture, djelomično ugrožene vremenom, klimom, društvenim, političkim i gospodarskim mijenama, ratom. Poboljšanje stanja pretpostavlja prepoznavanje uzroka i razloga propadanja, kako bi se graditeljska baština integrirala u svakodnevni život društva kao njegov aktivni sudionik. Prepoznata vrijednost potencijalni je pokretač razvoja u kulturnom i gospodarskom pogledu, gdje kreativno korištenje nasljeđa pretpostavlja donošenje prostornih kriterija, metoda, modela i scenarija unapređenja.*
Izazovi očuvanja, evidentiranja, unapređenja i upravljanja traže rješenja u sustavnoj suradnji konzervatora, planera, vlasnika i ostalih dionika radi unapređenja stanja i provođenja aktivne zaštite kulturne baštine." (Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017: 138)

nije ozbiljnije razmatrala nužnost sustavnog istraživanja, konzervatorsko-restauratorskih radova i prezentacije ruševina naših brojnih plemićkih gradova. Služba je imala vrlo malo iskustva prethodno stečenog kroz istraživanja provedena tijekom Drugog svjetskog rata na samoborskom starom gradu i Susedgradu. Oba istraživanja, koja je vodio Tihomil Stahuljak, prekinuta su vihorom rata, pa se na kraju nije pristupilo sanaciji makar samo onih najugroženijih dijelova njihovih razrahljenih struktura. Tek se početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća uvidjela potreba za hitnom intervencijom na samoborskom starom gradu i Susedgradu, a potom su započeta i, u pravilu, manja arheološka sondažna istraživanja, i samo u pojedinim slučajevima vrlo ograničeni zaštitni zahvati na nekim drugim plemićkim gradovima. Nažalost, nikakve promjene u našem odnosu prema plemićkim gradovima nisu nastupile ni nakon osamostaljenja Republike Hrvatske i reorganizacije službe za zaštitu kulturne baštine koja je uslijedila. Posljedica takvog našeg odnosa prema plemićkim gradovima jest da su oni početkom trećeg tisućljeća nedvojbeno naša najugroženija grupa spomenika kulture. To potkrepljuje i činjenica da mi danas u kontinentalnom dijelu Hrvatske nemamo niti jedan istražen, konzerviran i prezentiran plemićki grad, po čemu smo jedini i jedinstveni u Europi.“ (Miletić, 2009: 390-391).

1.2. HIPOTEZE

Postavljene hipoteze istraživanja temelje se na prepoznavanju ugroženosti plemićkih gradova (1.1.1.) i nužnosti primjene integralnog prostorno-planskog te urbanističkog okvira (1.1.2., 1.1.3.):

H1. Planiranje kao provedbeni okvir integralne zaštite

Konzervatorski zahtjevi za očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova dobivaju cjelovit prostorno-planski provedbeni okvir sustavnim uključivanjem u instrumente prostornog i urbanističkog planiranja, koji povezuju režime zaštite, zaštitne zone, uvjete pristupa, kapacitet okruženja i upravljanje posjećivanjem.

H2. Održivost i prostorni kontekst.

Plemićki gradovi, osim u iznimnim slučajevima, ne mogu ostvariti dugoročnu održivost izvan svog šireg prostornog i krajobraznog konteksta. Sagledavanje užeg i šireg prostornog okruženja pojedinog plemićkog grada, u kontekstu njegova kulturnog krajolika, preduvjet je uspješnog očuvanja, unaprjeđenja i određivanja održive namjene.

H3. Prostorni modeli i razvoj prostora.

Primjena različitih prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, prilagođena specifičnom prostornom kontekstu svakog lokaliteta, generira mjerljive pozitivne učinke na lokalno okruženje pod uvjetom postojanja provedbenih preduvjeta (prostorno-planska dokumentacija, upravljačko tijelo, financijska izvedivost) i doprinosi kvaliteti života, društvenoj koheziji i ekonomskoj održivosti šire zajednice.

1.3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj istraživanja jest razviti prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova kao teorijski i operativni okvir zaštite koji povezuje konzervatorske zahtjeve i instrumente prostornog i urbanističkog planiranja. Ovaj pristup proizlazi iz prepoznavanja kulturnog naslijeđa kao aktivnog prostornog i strateškog resursa koji se mora integrirati u suvremeni život i razvoj.

Definirana su dva opća cilja istraživanja:

OC1. Istražiti dvosmjerni odnos zaštite plemićkih gradova i prostorno-urbanističkog planiranja: istražiti utjecaj režima zaštite plemićkog grada na planiranje prostora, te utjecaj planerskih instrumenata na mogućnost aktivne zaštite, nove uporabe i upravljanja lokalitetima.

OC2. Razviti i opisati prostorne modele i nadmodele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova kao alat za donošenje planerskih i konzervatorskih odluka u različitim prostorno-planskim kontekstima, na temelju komparativne analize domaćih i inozemnih primjera plemićkih gradova prema utvrđenim kriterijima analize (pristupačnost područja, korištenje i posjetitelji područja te vizualna kvaliteta područja).

Postavljeni su sljedeći posebni ciljevi istraživanja[7]:

PC1. Utvrditi pojmovnik i kriterije obuhvata istraživanja (definicija plemićkog grada u odnosu na srodne kategorije), te evidentirati i analizirati fond zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj.

[7] Izrada iscrpnog popisa zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj i utvrđivanje njihove teritorijalne rasprostranjenosti bili su izvorno postavljeni kao jedan od posebnih ciljeva istraživanja. Objavljivanjem *Leksikona utvrda Hrvatske – srednji i rani novi vijek* (Regan, Dugački, 2024), koji obuhvaća 1075 utvrđenih lokaliteta, taj je zadatak u međuvremenu ostvaren u iscrpnijem opsegu nego što bi bilo moguće u okviru ovog rada. Provedena analiza zaštićenih plemićkih gradova koristi se u ovom radu kao osnova za daljnji analitički rad (poglavlje 5).

PC2. Analizirati sustav zaštite plemićkih gradova na svjetskoj, europskoj i nacionalnoj razini, uključujući ulogu međunarodnih organizacija. Istražiti prostorno-urbanističke aspekte zaštite kulturnog naslijeđa u ključnim međunarodnim dokumentima s fokusom na načela integralnog upravljanja, očuvanja smještaja, prostorne integracije i uloge prostornog i urbanističkog planiranja u očuvanju i unaprjeđenju naslijeđa.

PC3. Utvrditi pregled dosadašnjih istraživanja, obnova i publiciranja plemićkih gradova u relevantnoj stručnoj i znanstvenoj domaćoj periodici s posebnim osvrtom na prostorno-planersko i urbanističko motrište.

PC4. Analizirati sustav financiranja plemićkih gradova u Republici Hrvatskoj kroz programe Ministarstva kulture i medija, uključujući prostornu rasprostranjenost financiranih lokaliteta i njihovu očuvanost, kao osnovu za razumijevanje financijskog okvira njihova očuvanja i unaprjeđenja u hrvatskom kontekstu.

PC5. Identificirati reprezentativne primjere obnovljenih plemićkih gradova u Hrvatskoj prema utvrđenim kriterijima.

PC6. Utvrditi metodološka polazišta za razvoj prostornih modela i nadmodela — sistematizirati prostorno-planske kontekste u kojima se plemićki gradovi pojavljuju te primjenom preuzetoga općeg modela povezati analizu obilježja tih konteksta s razradom prostornih modela i smjernica.

1.4. METODE I PLAN ISTRAŽIVANJA

Istraživanje kombinira teorijsko-normativnu analizu i empirijsko istraživanje s ciljem utvrđivanja primjenjivih prostornih modela. Metodološki pristup temelji se na standardiziranom prikupljanju podataka o lokalitetima, analizi planske dokumentacije te komparativnoj analizi studija slučaja.

1.4.1. Istraživačke metode

Istraživanje se temelji na mješovitom istraživačkom pristupu koji kombinira kvalitativne i kvantitativne metode. Kvantitativni pristup primjenjuje se u analizi fonda plemićkih gradova (brojnost, klasifikacija, prostorna rasprostranjenost), u analizi sustava financiranja te u prostornim mjerama. Kvalitativni pristup obuhvaća sadržajnu analizu normativnih i planerskih dokumenata, interpretaciju konzervatorskih režima i komparativnu analizu studija slučaja. U

integracijskom koraku, kvalitativni i kvantitativni elementi povezuju se kroz jedinstveni analitički okvir koji omogućuje usporedivost lokaliteta i utvrđivanje prostornih modela.

U istraživanju su primijenjene sljedeće metode:

M1. Analiza primarnih i sekundarnih izvora (kvalitativno-kvantitativna metoda)
Sadržajna analiza znanstvene i stručne literature, međunarodnih dokumenata (UNESCO, ICOMOS, Vijeće Europe), nacionalnog zakonodavstva, konzervatorske dokumentacije te prostorno-planske i urbanističke dokumentacije. U sklopu ove metode sistematski su popisani i sadržajno interpretirani članci u šest ključnih hrvatskih stručnih i znanstvenih časopisa: *Arhitektura* (1947. – 2005.), *Čovjek i prostor* (1954. – 2024.), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (1975. – 2024.), *Prostor* (1993. – 2025.), *Hrvatski arheološki godišnjak* (2004. – 2019.) te izvještaji *Hrvatskog restauratorskog zavoda* (2009. – 2017.).

M2. Deskriptivna analiza (kvantitativna metoda)
Deskriptivna statistička obrada podataka iz Registra kulturnih dobara i podataka Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske o financiranju plemićkih gradova (2006. – 2025.), s ciljem utvrđivanja učestalosti, iznosa, tipova intervencija i njihove teritorijalne distribucije. Metoda je primijenjena i u sistematizaciji fonda plemićkih gradova prema stupnju očuvanosti, statusu zaštite, razini istraženosti, konzervacije i prezentacije.

M3. Prostorna i kartografska analiza (kvantitativno-kvalitativna metoda)
Analiza suvremenih i arhivskih kartografskih izvora, ortofoto snimaka i povijesne dokumentacije s ciljem razumijevanja prostorne dinamike lokaliteta, promjena u okruženju te utvrđivanja odnosa plemićkog grada prema širem prostornom kontekstu (reljef, komunikacije, naselja, vizure).

M4. Terensko istraživanje i fotodokumentacija *(kvalitativna metoda)*
Terenski obilasci reprezentativnih primjera, s neposrednim opservacijskim bilježenjem stanja lokaliteta, pristupačnosti, prostornog konteksta i fotografskim dokumentiranjem.

M5. Komparativna analiza studija slučaja *(kvalitativna metoda)*
Sistematska usporedba domaćih i inozemnih reprezentativnih primjera prema ujednačenom katalošком obrascu. Analiza plemićkoga grada i njegova prostornog okruženja provodi se kroz tri temeljna analitička kriterija — pristupačnost područja, korištenje i posjetitelji područja te vizualna kvaliteta područja.

M6. Induktivno-deduktivna metoda *(kvalitativna metoda)*

Induktivni postupak primijenjen je u uopćavanju rezultata komparativne analize reprezentativnih domaćih i inozemnih studija slučaja, odnosno u prepoznavanju zajedničkih prostornih obrazaca koji se ponavljaju u različitim kontekstima. Deduktivni postupak primijenjen je u primjeni preuzetoga općeg modela i njegovih kriterija na analizirane primjere. Rezultati analize poslužili su za razradu prostornih modela te razmatranje mogućnosti i ograničenja njihove primjene u različitim prostorno-planskim kontekstima.

1.4.2. Tijek istraživanja

Provedba istraživanja odvijala se u pet povezanih faza koje se nadovezuju na opću metodu prostornog i urbanističkog planiranja. U svakoj su fazi korištene određene metode iz 1.4.1, a rezultat pojedinih faza su i katalozi i popisi koji su priloženi radu.

1. Pojmovno određenje i utvrđivanje analitičke baze *(metode M1, M2)*

U prvoj fazi definirani su temeljni pojmovi istraživanja (poglavlje 2) i analiziran razvoj plemićkih gradova u Hrvatskoj (poglavlje 3). Izrađena je analitička baza od 167 zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj prema dvanaest podatkovnih kriterija: naziv kulturnog dobra, toponim, registarski broj, vrsta kulturnog dobra, pravni status, županija, grad/općina, koordinate, datacija, smještaj (*setting*), namjena i postojeće stanje (poglavlje 5, prilog 15.6). U istoj su fazi utvrđeni podaci o financiranju plemićkih gradova kroz programe zaštite Ministarstva kulture i medija u razdoblju 2006. – 2025. (potpoglavlje 5.8, prilog 15.9).

Rezultati koji su priloženi radu:

- Komparativna Tablica 2 – Pojmovno određenje termina plemićki grad i srodnih pojmova.
- Kataloška obrada 167 zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj (prilog 15.6)
- Popis financiranja Ministarstva kulture i medija 2006. – 2025. (prilog 15.9)
- Odabrane povijesne fotografije hrvatskih plemićkih gradova (prilog 15.7)

2. Analiza međunarodnih i domaćih polazišta (metode M1, M2)

Analiziran je sustav zaštite plemićkih gradova na međunarodnoj i nacionalnoj razini (poglavlje 6), konzervatorske metode obnove plemićkih gradova (poglavlje 7) te prostorno-planski aspekti zaštite kroz razvoj integralne (aktivne) zaštite kulturnog naslijeđa (poglavlje 8). Ovoj fazi pripada i pregled dosadašnjih domaćih istraživanja objavljenih u ključnoj stručnoj i znanstvenoj periodici (poglavlje 4).

Rezultati koji su priloženi radu:

- Analiza šest stručnih i znanstvenih časopisa: *Arhitektura*, *Čovjek i prostor*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, *Prostor*, *Hrvatski arheološki godišnjak* te izvještaji *Hrvatskog restauratorskog zavoda* (prilog 15.8)
- Katalog konzervatorskih metoda obnove plemićkih gradova (prilog 15.1)
- Popis plemićkih gradova na UNESCO popisu svjetske baštine (prilog 15.3.)
- Popis plemićkih gradova s European Heritage Label-om (prilog 15.4)
- Popis plemićkih gradova nagrađenih European Heritage / Europa Nostra nagradom (prilog 15.5)

3. Komparativna analiza i sinteza prostornih modela *(metode M3, M4, M5, M6)*

Na temelju kartografsko-prostorne analize, terenskih obilazaka i kataloga reprezentativnih domaćih i inozemnih primjera plemićkih gradova, obrađenih prema ujednačenom katalošku obrascu, identificirani su karakteristični prostorno-planski konteksti te je razrađeno šest prostornih modela i dva nadmodela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova — kulturne rute i kulturni krajolik (Poglavlje 9). Analiza plemićkih gradova i njihovih područja u okviru kataloškog obrasca provedena je primjenom preuzetoga općeg modela prema trima temeljnim kriterijima — pristupačnosti područja, korištenju i posjetiteljima područja te vizualnoj kvaliteti područja — iz metodološkog okvira Rukavina-Busonera (2019).

Rezultati koji su priloženi radu:

- Katalog reprezentativnih primjera plemićkih gradova (prilog 15.10)
- Kategorizacija reprezentativnih hrvatskih primjera prema stupnju očuvanosti i unaprjeđenja: plemićki gradovi pod krovom i s namjenom, konsolidirane i prezentirane ruševine, arheološki prezentirani plemićki gradovi (prilog 15.2)

4. Izvod operativnih smjernica *(metoda M6)*

Na temelju razrađenih prostornih modela i nadmodela izvedene su operativne smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju, organizirane u tri razine: opće smjernice koje vrijede za područja plemićkih gradova, smjernice specifične za pojedine prostorne modele i nadmodele te pravila kumulativne primjene smjernica u područjima preklapanja različitih prostorno-planskih konteksta (potpoglavlje 9.10).

5. Razrada dopunskih modaliteta i tipova prostornih intervencija *(metode M1, M5)*
Analizirani su dopunski modaliteti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja koji nadopunjuju prostorne modele te se mogu primjenjivati u različitim prostorno-planskim kontekstima (poglavlje 10). Sistematizirani su i tipovi prostornih intervencija kojima se uređuju pristupi, smještaj posjetiteljskih sadržaja i okruženje plemićkih gradova (poglavlje 11).

1.5. OČEKIVANI ZNANSTVENI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Očekivani znanstveni doprinos istraživanja strukturiran je u tri međusobno povezane razine: (A) teorijski i istraživački doprinos, (B) primjena istraživanja i (C) metodološki doprinos.

A. Teorijski i istraživački doprinos:

- Sistematska analiza fonda plemićkih gradova pod pravnom zaštitom u Republici Hrvatskoj. Za svaki lokalitet obrađeno je dvanaest podatkovnih kriterija čime je uspostavljena analitička baza koja omogućuje sistematsko sagledavanje teritorijalne rasprostranjenosti, tipoloških obilježja i stanja fonda.
- Sistematski pregled međunarodnih instrumenata zaštite i priznanja kulturnih vrijednosti plemićkih gradova: utvrđeni su popisi plemićkih gradova upisanih na UNESCO-ov popis svjetske baštine, nagrađenih European Heritage Label-om te European Heritage / Europa Nostra nagradom.
- Analiza sustava financiranja plemićkih gradova kroz programe zaštite Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske u razdoblju 2006. – 2025., uključujući prostornu rasprostranjenost financiranih lokaliteta, iznose i tipove intervencija, kao osnova za razumijevanje financijskog okvira očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u Hrvatskoj.
- Sistematska analiza domaće znanstvene i stručne periodike o plemićkim gradovima: obuhvaćeni su *Arhitektura* (1947. – 2005.), *Čovjek i prostor* (1954. – 2024.), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (1975. – 2024.), *Prostor* (1993. – 2025.), *Hrvatski arheološki godišnjak* (2004. – 2019.) te izvještaji *Hrvatskog restauratorskog zavoda* (2009. – 2017.), s posebnim naglaskom na prostorno-planersko i urbanističko motrište.
- Razrada sustava šest prostornih modela i dvaju nadmodela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, utemeljenih na analizi karakterističnih prostorno-planskih konteksta primjenom preuzetoga općeg modela. Kulturne rute i kulturni krajolik razmatraju se kao nadmodeli povezivanja plemićkih gradova i različitih konteksta u šire prostorne cjeline.

- Povezivanje prostornih modela s dopunskim modalitetima valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja, primjenjivima u različitim prostorno-planskim kontekstima.

B. Primjena istraživanja:

- Operativne smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju organizirane u tri razine: opće smjernice koje vrijede za svaki plemićki grad, smjernice specifične za pojedine prostorne modele i nadmodele te pravila kumulativne primjene u područjima preklapanja različitih prostorno-planskih konteksta — izravno primjenjive u izradi prostornih planova, urbanističkih planova, konzervatorskih podloga i planova upravljanja.
- Sistematizacija tipova prostornih intervencija kojima se uređuju pristupi, smještaj posjetiteljskih sadržaja i okruženje plemićkih gradova.
- Katalog domaćih i inozemnih reprezentativnih primjera obrađenih prema ujednačenom metodološkom obrascu koji obuhvaća kriterije smještaja i okruženja plemićkog grada, s identifikacijom prostorno-planskog konteksta i mogućnosti primjene odgovarajućih prostornih modela i nadmodela.
- Kategorizacija reprezentativnih hrvatskih primjera prema stupnju očuvanosti i unaprjeđenja — plemićki gradovi pod krovom i s namjenom, konsolidirane ruševine, arheološki prezentirani lokaliteti.

C. Metodološki doprinos:

- Metodološka razrada povezivanja analize prostorno-planskih konteksta, primjene preuzetoga općeg modela i oblikovanja prostornih modela, nadmodela i smjernica za očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova.
- Ujednačeni kataloški obrazac za obradu plemićkih gradova primjenjiv u konzervatorskim podlogama i prostornim planovima kao osnova za identifikaciju prostorno-planskih konteksta i mogućnosti primjene odgovarajućih prostornih modela i nadmodela.

Cjelokupna istraživačka struktura — od hipoteza i ciljeva do metoda, faza istraživanja i konkretnih rezultata — pregledno je prikazana u sljedećoj tablici.

Tablica 1. Pregled istraživačke strukture.

Cilj	Povezanost s hipotezama	Faza istraživanja	Metode	Poglavlje	Ključni rezultati / prilozi
PC1 Pojmovno određenje plemićkog grada i analiza fonda zaštićenih plemićkih gradova	—	Faza 1	M1, M2	2, 5	Definicija plemićkog grada i razgraničenje od srodnih kategorija; analitička baza i kataloška obrada 167 zaštićenih plemićkih gradova; dokumentacijska građa, uključujući odabrane povijesne fotografije.
PC2 Sustav zaštite plemićkih gradova (svjetska, europska, nacionalna razina)	H1	Faza 2	M1	6	Analiza međunarodnog i nacionalnog sustava zaštite; popisi UNESCO / EHL / Europa Nostra.
PC3 Pregled dosadašnjih istraživanja u domaćoj periodici	—	Faza 2	M1	4	Sistematska analiza šest časopisa.
PC4 Sustav financiranja plemićkih gradova u RH (2006. – 2025.)	H3	Faza 1	M2	5	Analiza i popis financiranja plemićkih gradova kroz programe Ministarstva kulture i medija 2006. – 2025.
PC5 Reprezentativni primjeri obnovljenih plemićkih gradova	—	Faza 2, Faza 3	M1, M3, M4, M5	7, 9	Katalog 14 konzervatorskih metoda obnove; katalog 25 reprezentativnih primjera; kategorizacija hrvatskih primjera.
PC6 Metodološka polazišta za razvoj prostornih modela	H2, H3	Faza 3	M5, M6	9	Identifikacija prostorno-planskih konteksta, primjena kriterija preuzetoga općeg modela te razrada prostornih modela i nadmodela.
OC1 Dvosmjerni odnos zaštite i planiranja	H1	Faza 2	M1	6, 7, 8	Analiza integralne (aktivne) zaštite; prostorno-planski aspekti zaštite kulturnog naslijeđa.
OC2 Sustav prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja	H2, H3	Faza 3, Faza 4, Faza 5	M1, M3, M4, M5, M6	9, 10, 11	Šest prostornih modela + dva nadmodela; operativne smjernice u tri razine; dopunski modaliteti očuvanja i unaprjeđenja; tipovi prostornih intervencija.

2. POJMOVNO ODREĐENJE

Poglavlje obuhvaća određenje temeljnih pojmova koji čine teorijsko-metodološki okvir rada. Terminološki pluralizam osobito je prisutan u području kulturnog naslijeđa, gdje se istovjetni pojavni oblici nazivaju različitim terminima, a pojedini pojmovi poprimaju različita značenja ovisno o vremenskom, geografskom ili stručnom kontekstu.[8]

U ovome se poglavlju obrađuju tri ključna pojma koji predstavljaju osnovu konceptualnog okvira ovog rada, a ujedno se nalaze i u naslovu rada: očuvanje, unaprjeđenje i plemićki grad.

Ujedno se dodatno obrađuju i pojmovi koji su bitni za općenito razumijevanje zaštite graditeljskog naslijeđa u kontekstu ovog istraživanja, a to su zaštita, integralna zaštita, upravljanje kulturnim naslijeđem te autentičnost i integritet.

2.1. Pojmovno određenje termina *očuvanje*

Prema hrvatskom Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, ***očuvanje*** kulturnog dobra je „*provedba mjera zaštite i očuvanja radi produženja trajanja svojstava kulturnog dobra te sustavno praćenje stanja kulturnoga dobra i osiguravanje njegove zaštite od svakog ugrožavanja toga dobra ili njegovih svojstava, kao i svake druge štetne uporabe"* (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 5).

Pojmu *očuvanje* na hrvatskom jeziku istovjetan je pojam „***preservation***" na engleskom jeziku (Lipovac, 2018: 128-131). Za razliku od definicije *očuvanja* koju daje hrvatski Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, primjerice *Povelja iz Burre* (Australia ICOMOS Burra Charter, 1979.-2013.) *očuvanje* („*preservation*") formulira kao „*održavanje mjesta u postojećem stanju i usporavanje propadanja*" (Australia ICOMOS, 1979–2013: čl. 1).

U ovom doktorskom radu, a u duhu hrvatskog Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, pojam *očuvanje* podrazumijeva **očuvanje svojstava spomenika** i onih obilježja koja određuju

[8] Primjerice, pojmovi *plemićki grad* i *dvorac* u svakodnevnoj se uporabi, ali nerijetko i u široj stručnoj komunikaciji, koriste gotovo istoznačno, premda označavaju tipološki i povijesno različite oblike arhitekture. Plemićki grad primarno upućuje na srednjovjekovni utvrđeni rezidencijalno-obrambeni sklop, dok se dvorac najčešće odnosi na novovjekovnu rezidencijalnu arhitekturu reprezentativnog karaktera, u pravilu bez dominantne obrambene funkcije. Dodatnu složenost stvara prevođenje navedenih pojmova na engleski jezik, osobito uporabom termina „*castle"*, koji može obuhvaćati različite oblike utvrđene i rezidencijalne arhitekture te ne odgovara uvijek precizno hrvatskim pojmovima plemićki grad, burg ili dvorac. Zbog toga je u radu nužno jasno odrediti značenje pojedinih termina, pri čemu se njihovo detaljnije razgraničenje donosi u odlomku 2.3.

njegovu **prepoznatljivost, povijesnu slojevitost i vrijednost.** Time se očuvanje ne svodi nužno na puko čuvanje i zadržavanje postojećeg graditeljskog stanja, nego uključuje razumijevanje vrijednosti zbog kojih se određeni spomenik prepoznaje kao kulturno dobro.

2.2. Pojmovno određenje termina *unaprjeđenje*

Hrvatski enciklopedijski rječnik pojam ***unaprijediti*** definira kao „*(koga, što) dovesti u bolje, povoljnije stanje*“, tj. „*učiniti sadržajnijim, razviti, proširiti, produbiti*“ (Anić et al., 2002-2004d: 205-206). „*Unaprjeđenje stanja kulturnih dobara*“ navodi se kao jedan od ciljeva Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 3).[9]

Pojam *unaprjeđenje* na engleski jezik prevodi se kao „***enhancement***“ te se pronalazi u većem broju međunarodnih dokumenata i povelja.[10]

2.3. Pojmovno određenje termina *plemićki grad* i srodnih naziva

Terminološka raznolikost u području fortifikacijske arhitekture Hrvatske odražava bogatu povijest, prostornu raznolikost i složenost tipologije obrambenih građevina.[11] Poseban izazov predstavlja termin ***plemićki grad***, koji se u stručnoj i popularnoj literaturi nerijetko koristi kao sinonim za niz drugih izraza – poput burga, starog grada, kaštela, tvrđave, utvrde, pa čak i

---

[9] „*Ciljevi ovoga Zakona jesu: (...) utvrđivanje kriterija vrednovanja i propisivanje mjera zaštite i očuvanja kulturnih dobara te unaprjeđenja stanja kulturnih dobara (...)“.*

[10] Primjerice u „*The Valleta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*“ (2011): „*The safeguarding of historic towns and urban areas, and their surroundings, includes the necessary procedures for their protection, conservation, enhancement and management as well as for their development and their harmonious adaptation to contemporary life*.“ (ICOMOS, 2011a: 3)

[11] Plemićki gradovi su puno više od pukih fortifikacija, ali se u kontekstu ovog odlomka sagledavaju u tom kontekstu jer se takva klasifikacija pojavljuje u većem broju glosarija i pregleda.

„*Iako plemićki gradovi sadrže poneke elemente „čistog“ vojno-utvrdnog graditeljstva, njihovo se graditeljstvo prečesto i posve neopravdano s njime poistovjećuje. Plemićki su gradovi tijekom čitavog srednjeg vijeka prije svega stalna ili povremena obitavališta kralja, vlastelina ili biskupa, pa je smisao njihova podizanja prije svega gradnja palasa, ili snažne stambene kule, u kojima oni obitavaju i koji su jezgra čitavog, često i vrlo prostranog položaja. U odsutnosti vlasnika i članova njegove obitelji plemićkim gradovima upravljaju kaštelani, ljudi od njihova najvećeg povjerenja. Oni dijelovi plemićkih gradova koji po svojim oblicima pripadaju i utvrdnom graditeljstvu, ma koliko svojim volumenima ponekad djeluju dominantno, ipak su u srednjem vijeku samo ono što je na početku dvadesetprvog stoljeća za obiteljsku kuću nekog bogataša laka transparentna ograda opremljena elektronskom opremom, televizijskim kamerama i alarmima povezanim s najbližom policijskom stanicom, a koju nadziru dobro obučeni i naoružani čuvari uz pripomoć dresiranih pasa. Zadatak je jednoj i drugoj jedino da vlasniku omogući djelotvornu zaštitu imovine te nadasve siguran boravak u svome domu.“* (Miletić, 2012: 8-9)

dvorca. Iako naizgled slični i nekada istoznačni, ovi termini označavaju specifične tipove arhitektonskih sklopova s različitim funkcijama, povijesnim kontekstima i morfološkim obilježjima.

Terminološku neujednačenost vezanu uz plemićke gradove u hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi već je sustavno obradio Drago Miletić 2012. godine nastavljajući se na radove i promišljanja drugih istaknutih istraživača (Miletić, 2012: 203-210). Slijedeći taj analitički okvir, u ovom se radu prihvaća Miletićev prijedlog da se za označavanje ovoga tipa povijesne prostorne cjeline koristi izraz *plemićki grad*. Ipak, radi potpunosti, u nastavku se iznosi i pregled dodatnih pojmovnih dvojbi i primjera iz novije literature drugih istraživača, kako bi se kontekstualizirao odabrani termin. Navedena literatura jednako je referentna za pojmovno određenje pojedinih dijelova plemićkih gradova poput kule, branič-kule, palasa, dvora i sl.[12]

Miletić za terminološku problematiku navodi sljedeće: „*S obzirom na naš odnos prema plemićkim gradovima, koji se najbolje odražava u niskom stupnju njihove istraženosti i pomanjkanju temeljne literature, razumljivo je da ne može biti ni razrađenog pojmovnika. Tek su se u posljednja dva desetljeća počeli uočavati i postupno razrješavati terminološki problemi na području „utvrdnog“ graditeljstva, no usprkos tome još i sada u tom dijelu terminologije postoje nesporazumi, nedostatci i brojne netočnosti. Mnogobrojnost i etimološka različitost naziva već za sam temeljni pojam, da li nešto nazvati burg[13], kastrum, grad, gradina, gradina-burg, stari grad, feudalni grad, tvrdi grad[14], feudalni tvrdi grad, srednjovjekovni feudalni grad, srednjovjekovni grad, utvrda, grad-utvrda, utvrđeni grad, vlastelinski grad, kaštel, dvorac i dvor, ili čak tvrđava, govori dovoljno o prisutnosti i aktualnosti ovog problema. Problem nazivlja još je naglašeniji u svim onim brojnim slučajevima kada se upotrebljavaju u istom članku dva ili čak više naziva za isti objekt.*“ (Miletić, 2012: 203)

[12] O obrambenim elementima plemićkih gradova s analizom njihovog podrijetla, razvoja i funkcije, konzultirati zbornik radova "*Dem Feind zum Trutz“ : Wehrelemente an mittelalterlichen Burgen"* iz 2019. godine. (Zeune, 2019)

[13] Za svaki od navedenih pojmova („*burg, kastrum, grad, gradina, gradina-burg, stari grad…“*) Miletić daje po nekoliko izvora korištenja kod starijih istraživača. Za termin *burg* navodi kako ga ponekad koristi i Gjuro Szabo, a da se za taj termin posebno zauzeo Većeslav Henneberg. Uz popis već navedenih autora koji koriste termin *burg* (Sena Sekulić Gvozdanović, Zorislav Horvat, Ivan Mirnik, Neven Budak) (Miletić, 2012: 209), popisu dodajem i Ljubu Karamana koji dajući pregled srednjovjekovne umjetnosti Hrvatske i Slavonije do baroka koristi termin *burg* (Karaman, 1948: 51), a popisu literature u kojoj se koristi pojam *burg* posthumno objavljeni habilitacijski rad Sene Sekulić-Gvozdanović *Srednjovjekovni burgovi oko Save i Kupe* (Sekulić-Gvozdanović, 2019).

[14] Popisu autora koji koriste pojam *tvrdi grad* dodajem i autore *Leksikona utvrda Hrvatske* (Regan, Dugački, 2024).

Obrazlažući odabir termina *plemićki grad* navodi sljedeće: „*Uviđajući sveprisutnu nesigurnost i nedosljednost u primjeni odgovarajućeg temeljnog naziva, opredijelio sam se za sintagmu plemićki grad, kojom se taj pojam jasno odjeljuje od znatno šireg pojma grada koji označuje veće urbanizirano mjesto naseljeno slobodnim građanima. Plemićke gradove smjelo je uz kralja graditi još plemstvo, visoki crkveni dostojanstvenici ili crkveni redovi. Zbog toga možemo istodobno reći za Medvedgrad – biskupski grad Medvedgrad, za Belu – templarski grad Bela, a za Višegrad – kraljevski grad Višegrad, pod čime se uvijek podrazumijeva srednjovjekovni arhitektonski sklop jednakih temeljnih značajki, a koji* ***nema ništa zajedničko sa srednjovjekovnim gradovima, naseljima ili trgovištima.****"* (Miletić, 2012: 203)

Zorislav Horvat u svojoj knjizi *Burgologija : Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* iz 2014. godine odlučuje se za termin ***burg*** „*koji su rabili naši stariji autori*" (Horvat, 2014: 12).

Prvu cjelovitu analizu pojmova utvrdnog i vojnog graditeljstva donosi Ana Deanović 1978. godine uzimajući u obzir različitost kulturnih i jezičnih utjecaja na različite hrvatske regije (Deanović, 1978).[15] Još tada navodi kako će „*glosar pridonijeti upoznavanju bogatstva izraza iz vojnog graditeljstva, ali i upozoriti na raznolikost značenja koje isti izraz može primiti u pojedinim sredinama i kod različitih pisaca. Povjesnici koji su se bavili proučavanjem vojnog graditeljstva u nas nisu u kontinuitetu naziva posvetili pažnju koju oni zaslužuju, pa su ubacivali nazive koji dotad u našoj sredini nisu bili u upotrebi. Možda će ovaj glosar dati poticaj za oblikovanje naziva pojedinosti obrambene arhitekture kojima bismo se danas mogli skladnije služiti.*" (Deanović, 1978: 35) Iako je njezina analiza primarno usmjerena na šire područje utvrdnoga i vojnoga graditeljstva, Deanović se kratko osvrće i na razgraničenje pojmova *plemićki (feudalni) grad* i *burg*: „*Uz* castrum *kao utvrđeno naselje javlja se predgrađe* burgus*. (Značenje feudalnog grada, kao što je ima oblik* pirg *u srpskom, nema riječ* burgus *ni na obalnom području ni u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Možda smo stoga s nepravom unijeli termin* burg *u našu stručnu terminologiju u želji da razlikujemo feudalni grad od naselja, zanemarivši upravo našu slavensku riječ grad: ona je poput* castruma *značila i utvrđeno naselje i feudalni grad).*" (Deanović, 1978: 37)

Na pitanje tipologije i naziva „*utvrdnog graditeljstva*" u svojoj se knjizi osvrće i Milan Kruhek (Kruhek, 1995: 19-39) navodeći, među ostalim, sljedeće: „*No izraz* kastrum *često se rabi i za*

[15] *Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj.*

označavanje bilo kakve utvrde. Naziv burg*, koji svoje korijensko podrijetlo, kao i* kastrum*, vuče iz grčke riječi* pyrgos*, izvorno znači utvrđeno naselje ili podgrađe. Dakle bi označavao prije utvrđeno gradsko naselje. No u izvorima najčešće pisanim njemačkim jezikom znači također utvrđeni feudalni grad i često se zamjenjuje riječju* Schloss. *U hrvatskom rječniku nema pravoga i jednoznačnoga naziva za taj pojam. Najčešći je „stari grad", koji je dosta neodređen. U novijim kastelološkim radovima uveden je određeniji, ali složeniji naziv: „feudalni tvrdi grad" ili „utvrđeni plemićki grad".*"(Kruhek, 1995: 27).

U knjizi *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Milan Pelc koristi termin ***burg – tvrdi grad*** (Pelc, 2012: 120-121). Za potrebe standardizacije opisa spomenika kulture u Republici Hrvatskoj 2017. godine Ministarstvo kulture priredilo je podatkovni standard u inventarima graditeljske baštine, tj. tezaurus spomeničkih vrsta (Križaj, 2017). Iako različiti raniji autori upućuju na različitost termina poput *kaštel*, *plemićki grad* i općenito *utvrda*, ovaj tezaurus navodi pojam *utvrda* kao preporučeni termin za korištenje za sve sljedeće pojmove: burg, fortifikacija, kaštel, plemićki grad, stari grad, tvrđa, tvrđava, tvrdi grad, utvrđeni grad, vrletni grad (Križaj, 2017: 139).

Linda Bednjanec 2014. godine objavljuje članak o terminologiji naglašavajući razlike između termina burg/plemićki grad, kaštel i dvorac (Bednjanec, 2014). Martina Matijaško 2017. godine objavljuje *Pojmovnik utvrdnog graditeljstva s nazivljem na engleskom jeziku* (Matijaško, 2017).[16]

Prilog raspravi o terminologiji jest i diplomski rad Karle Papeš na Odsjeku za povijest umjetnosti i Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu iz 2019. godine naziva *Terminologija hrvatske fortifikacijske arhitekture* koji kao zaključak istraživanja donosi prijedlog rječničkog opisa odabranih termina hrvatske fortifikacijske arhitekture (Papeš, 2019). Neki od pojmova su citirani u Tablici 2.

---

[16] ***Burg*** definira kao na „*njemačkom govornom području grad, utvrda ili tvrđava; u hrvatskoj stručnoj literaturi ustaljen kao sinonim za utvrdu, posebno za razdoblje 13.-15. st.*";
utvrdu kao „*trajan građevinski objekt sagrađen u svrhu obrane na strateški istaknutom i teže pristupačnom položaju; NAPOMENA: u hrvatskoj stručnoj literaturi ova bi riječ trebala zamijeniti pojam burg iako se mogu koristiti kao sinonimi; engl.* fort *(manja utvrda s vojnom posadom);* stronghold*";*
a ***Wasserbug*** kao „*na njemačkom govornom području grad ili utvrda potpuno okružena vodom; u hrvatskoj stručnoj literaturi označava srednjovjekovne i ranonovovjekovne nizinske gradove i utvrde okružene vodom, osim gradišta; NAPOMENA: iako potpuno njemački izraz, wasserburg se ustalio u stručnoj literaturi, ali poželjno je dati prednost pojmu „vodeni grad"; engl. „*water castle*" (prirodno vodeno okruženje); „*moated castle*" (umjetni opkop)*". (Matijaško, 2017)

Leksikon utvrda Hrvatske – srednji i rani novi vijek iz 2024. godine koristi termin ***tvrdi grad***. U predgovoru leksikona urednici navode sljedeće: „*Iako smo obrađene utvrde tipološki razvrstali u šest osnovnih skupina (kasnoantička ili ranosrednjovjekovna utvrda, gradište, tvrdi grad, srednjovjekovni kaštel, renesansni kaštel, kula), za neke od njih zbog slabe uščuvanosti to nismo mogli napraviti te smo rabili sintagmu „srednjovjekovna utvrda“ i „novovjekovna utvrda“. Također smo neke od utvrda odredili prema njihovoj izvornoj pripadnosti određenomu tipu utvrde, a ne današnjoj pripadnosti. Tako su Knin i Lab definirani kao tvrdi gradovi, iako su te utvrde danas integralni dio kninske barokne tvrđave. Isto vrijedi za Trakošćan, koji je podignut kao tvrdi grad, no danas se smatra dvorcem i primjerom rezidencijalne stambene arhitekture pripadnika visokoga hrvatskoga plemstva u drugoj polovici XIX. st*.“ (Regan, Dugački, 2024)

Tablica 2 navodi definicije različitih autora za četiri najčešće korištena termina koji se u stručnoj i znanstvenoj literaturi najčešće koriste opisujući *plemićke gradove - plemićki grad, burg, kaštel, utvrda.* Popisu je dodan i pojam *tvrdi grad* zbog pojavljivanja u Leksikonu utvrda Hrvatske iz 2024. godine koji je jedan od najobuhvatnijih radova vezanih za utvrdno graditeljstvo u Hrvatskoj.

Iz različitih definicija vidljiva je očita terminološka neujednačenost pojmova. Institucije poput Ministarstva kulture doprinose dodatnoj neusklađenosti svodeći veoma različite pojmove pod zajednički nazivnik ***utvrda***, na što kao neispravan pristup upućuju svi raniji i kasniji istraživači.

U ovom se radu osim za plemićke gradove istražuju i prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja za kaštele kasnog 15. i prve polovice 16. stoljeća. Oni su u tablici definirani pod pojmovima *kašteli s kraja 15. i prve polovine 16. stoljeća* (Horvat, 2020: 9) ili *srednjoeuropski kaštel* (Regan, Dugački, 2024: 768-769). Pišući o različitim „*oblicima utvrda*“ Zorislav Horvat navodi: „*Oblici ovih utvrda – burgova, kaštela, utvrđenih naselja i tvrđava – preklapaju se, a još se više preklapaju njihove pojedinosti. Neki su burgovi prilagođavani primjenom elemenata kaštela i tvrđava, jer su prije svega bili važni njihovi učinci u obrani i njihovo svakodnevno djelovanje. Neki od kaštela svojim oblikom odstupaju od pravilnih kaštelnih tlocrta, dakle, prilagođavaju se lokalnoj situaciji kao i burgovi, no po svemu ostalome – poziciji, vremenu gradnje, proračunu djelovanja, primijenjenom oružju, načinu izvedbe i pojedinostima – to su kašteli.*“ (Horvat, 2020: 10)

Najkraće rečeno, predmet istraživanja ovog rada u kontekstu prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja su plemićki gradovi nastali od kraja 12. do kraja 15. stoljeća koji se mogu opisati

na način da ih grade feudalci na osamljenim utvrđenim mjestima strateški iskorištavajući teže pristupačan položaj te su namijenjeni stanovanju i obrani od „ne-vatrenog“ oružja; te kašteli kraja 15. i početka 16. stoljeća zaključno s 1526. godinom, odnosno Mohačkom bitkom, koja se u ovom radu uzima kao gornja vremenska granica analitičkog korpusa**.** Oni se mogu definirati na način da su namijenjeni aktivnoj obrani od napada vatrenim oružjem te da su „pravilnijeg oblika“.[17] Kao što je već ranije navedeno, a vidljivo je iz definicija u Tablici 2, teško je razlučiti granicu između plemićkih gradova i *romaničkih*, *srednjoeuropskih* ili *kaštela s kraja 15. i prve polovine 16. stoljeća*.[18] Ove dvije skupine građevina često su gotovo istovjetne po svom položaju u prostoru, ali i suvremenim problemima u kontekstu njihovog propadanja, neadekvatnih namjena i nepostojanja modela aktivnog uključivanja u suvremeni život. Vremenska granica do 1526. godine stoga se ne uvodi kao stroga arhitektonska prekretnica, nego kao metodološki kriterij odabira primjera kojim se istraživanje zadržava na kasnosrednjovjekovnim plemićkim gradovima i prijelaznim kaštelima prije sustavnijeg razvoja ranonovovjekovnih fortifikacijskih rješenja. Potrebno je naglasiti kako predmet ovog istraživanja nisu ono što neki autori nazivaju *renesansne tvrđave* koje se javljaju od sredine 16. stoljeća (Horvat, 2020: 9). Slijedom toga, u analitički korpus ovoga rada ne ulaze kasniji primjeri poput Siska (1544.-1550.), Nehaja (1558.) ili Severina na Kupi (1558.), premda su oni važni za razumijevanje razvoja fortifikacijske arhitekture u razdoblju nakon srednjovjekovnih plemićkih gradova.

Pojam *plemićki grad* prevodi se na engleski kao „***castle***“ (Križaj, 2017: 139) ili „***medieval castle*****“,** na francuskom „***château fort***“ (Križaj, 2017: 139), na njemačkom „***Burg***“, a na talijanskom „***castello***“.

---

[17] Veliki dio takvih kaštela u Hrvatskoj vezan je uz graditeljsku aktivnost Bernardina Frankopana (1453.-1529.) koji je dogradio postojeće plemićke gradove Ozalj, Modruš, Vitunj, Grobnik, Dubovac te sagradio potpuno nove: Drežnik, Drivenik, Grižane, Jesenica Lička, Novigrad na Dobri, Ogulin, Plaški, Ribnik, Tounj, Zvečaj. (Horvat, 2020: 129-140)

[18] Zorislav Horvat uvodi i pojam *pseudokaštela* definirajući ga kao „*najjednostavniji oblik kaštela u Hrvatskoj krajini koji ima približno pravokutni ili kvadratni tlocrt, s branič-kulom kružnog tlocrta na jednom uglu.*“ (Horvat, 2020: 141-150).

„*Tijekom druge polovine 15. i početkom 16. stoljeća turski, osmanlijski pohodi sve su češći, a život postaje sve nesigurniji. Za obranu od manjih grupa akindžija počinje gradnja brojnih kaštela i manjih utvrda da bi se osigurao svakodnevni život. Izgrađene su mnoge manje utvrde, inspirirane renesansnim gradnjama za obranu vatrenim oružjem protiv vatrenoga oružja: to više nisu burgovi. Malo plemstvo gradi manje utvrde, arhetipskih oblika, koje su trebale osigurati svoje stanovnike od napada manjih grupa akindžija, ali ne i većih osmanlijskih vojski. Osnovni je oblik bio zidan, a nadogradnja i pomoćni objekti bili su drveni, izvedeni po domaćim majstorima. Množina gotovo identičnih tlocrta govori o tipskom tlocrtu, koji je prilagođen našim potrebama i uvjetima.“* (Horvat, 2014: 371)

Tablica 2. Pojmovno određenje termina plemićki grad i srodnih pojmova.

NAZIV	DEFINICIJA	IZVOR
PLEMIĆKI GRAD	„GRAD – 1. veće mjesto naseljeno slobodnim građanima, trgovcima i obrtnicima; engl. *town;* 2. širok pojam koji označava razne vrste srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih utvrđenih arhitektonskih sklopova (burg, tvrdi grad, utvrđeni grad, kraljevski grad, **plemićki grad**, feudalni grad, „stari grad"…); NAPOMENA: izbjegavati ili koristiti s oprezom jer mnogi od ovih naziva označavaju funkciju ili vlasnika što je vrlo promjenjivo – vidi [tvrđava; utvrda]"[19]	Matijaško, 2017.
	„**plemićki grad** - građevina ili građevinski sklop koji ujedinjuje fortifikacijsku i profanu stambenu arhitekturu, obično je sjedište feudalnoga gospodara i uglavnom se nalazi na strateški istaknutomu i teže pristupačnomu položaju; sinonimi: burg, zamak"	Papeš, 2019: 103.
TVRDI GRAD	„**Tvrdi grad** (lat. castrum), obrambeno-stambena građevina podizana tijekom razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka na teže pristupačnom položaju. Sastojao se od jednoga obrambenoga objekta ili više njih (branič-kula, ulazna kula, utvrđeni palas i dr.), međusobno povezanih bedemima u jedinstvenu fortifikacijsku cjelinu. Kao podvrste tvrdih gradova javljaju se francuski kaštel; romanički kaštel i srednjoeuropski kaštel. U diplomatičkoj se građi ovaj tip utvrde najčešće javlja pod nazivom castrum, a u znanstvenoj literaturi u različitim sintagmama osnovu kojih čini pojam grad (plemićki grad, stari grad, feudalni grad, biskupski grad, utvrđeni plemićki grad, utvrđeni feudalni grad i dr.) kako bi se ova vrsta srednjovjekovnih obrambenih građevina razlikovala od većih i kompaktno izgrađenih naselja, u suvremenom jeziku također nazivanih gradovima. U literaturi se također upotrebljavaju nazivi burg, kastrum i zamak. Ovaj tip fortifikacijsko-rezidencijalnih građevina dijeli se prema položaju na gorske, ravničarske i vodene gradove, prema tlocrtu na geometrijski pravilne tvrde gradove (jezgre Trakošćana, Lobora, Steničnjaka i Krapine, Vrana, Kamengrad kraj Koprivnice, Bršljanovac, Velika, Lipovac, Paka i dr.), izdužene tvrde gradove (Medvedgrad, Zrin, Jelengrad, Garić, Grebengrad, Požega, Gornji grad u Kninu i dr.), tvrde gradove bademastih tlocrta (jezgra Modruša, Okić, Mali Kalnik, Ostrovica kraj Bribira, Veliki Kalnik, Novigrad – Fortica, Mrsinj, jezgra Komića, Brinja i Oštrca kraj Lobora i dr.), tvrde gradove kružnih (Korođ, Ribnik, Zvjezdangrad i dr.) ili višekutnih tlocrta (Cesargrad, Slunj, Đurđevac, Cetingrad, Vinica i dr.) te naposljetku na tvrde gradove složenih tlocrta (Modruš, Stari grad u Krapini, Kostel, Cesargrad, Ozalj, Steničnjak, Ključica na Čikoli i dr.) Povijesni izvori te materijalni ostatci na hrv. prostoru svjedoče o nastanku tvrdih gradova tek potkraj XII. st. i u prvoj polovici XIII. st. Najprije su ih podizali ug.-hrv. kraljevi ili plemićki rodovi kao sjedišta županija (Krapina, Vrbovec, Veliki Kalnik, Moravče, Zagreb, Steničnjak, Požega, Podgorje, Modruš i dr.), a nakon provale Tatara 1241-42. građeni su kao utvrđena boravišta magnata (Zrin, Steničnjak, Čakovec, Grebengrad, Ozalj, Ružica kraj Orahovice, Korođ, Susedgrad i dr.), visokih crkvenih dostojanstvenika (Medvedgrad, Garić i dr.) i viteških redova (Ljubač, Vrana, Pakrac i dr.) u kojima su oni boravili sa svojom služinčadi. Tvrdi gradovi, osim obrambene, rezidencijalne i stambene funkcije, predstavljaju statusni simbol svojih vlasnika te administrativna i gospodarska središta vlastelinstava."	Regan, Dugački, 2024: 769-770.
	„zamak, feudalni grad-tvrđava, utvrđeni dvor"	Anić et al., 2002-2004a: 124.
	„**Burg** (tvrdi grad, feudalni grad, stari grad, plemićki grad) – osamljeno utvrđeno prebivalište na strateški istaknutom i teže pristupačnom položaju. Sjedište vlasnika namijenjeno boravku, obrani, kontroli prolaza; gospodarski centar, kraljevska rezidencija, refugij, simbol vlasti itd. Tijekom stoljeća	Horvat, 2014: 354.

[19] Ovaj opis odnosi se na pojam *grad*, no budući da se u njegovom objašnjenju spominje i pojam *plemićki grad*, u ovoj je tablici svrstan pod kategoriju *plemićki grad*.

BURG	mijenjaju se značajke burgova – veličine, izgrađenost, pogodnost za stanovanje, načini obrane i vrste oružja itd. Prema vrsti položaja imamo gorske, ravničarske i vodene burgove (gradove na vodi) te burgove vezane za naselja.“	
	„**Burg**: arhitektonski sklop iz razdoblja (12.)13. – 15.(16.) st. za koji nema pravog naziva u hrvatskom jeziku pa se najčešće javlja prilično neodređeni izraz “stari grad”, uz nešto rjeđe nazive “feudalni grad”, “tvrdi grad”, “plemićki grad”, “zamak” i sl. Zapravo su svi ti nazivi točni i nemam ništa protiv njih jer se zna što označavaju (kada su točno pridruženi, što nije slučaj s npr. Starim gradom Siskom). Gledajući arhitektonski, burg je sklop obrambenih zidova i kula uz stambene, gospodarske i pomoćne prostorije. Burgovi se grade na izdvojenim vrhovima ili grebenima, a položaj se bira uzimajući u obzir stratešku važnost odabranog mjesta (podižu se uz granice, na prijevojima, uz važne kopnene ili riječne puteve). Mogu biti na manjoj ili većoj nadmorskoj visini (predmongolski tj. romanički burgovi se grade na nižim brežuljcima, a poslijemongolski tj. gotički na istaknutim vrhuncima). Osim što je burg zaštićen prirodnim položajem, koji onemogućava jednaki pristup sa svih strana, dodatno se može utvrditi jarcima, zemljanim bedemima s drvenim palisadama (ogradama), vodenim zaprekama i sl.“	Bednjanec, 2014.
	„**BURG** – (njem. Burg) – na njemačkom govornom području grad, utvrda ili tvrđava; u hrvatskoj stručnoj literaturi ustaljen kao sinonim za utvrdu, posebno za razdoblje 13.-15. st.; vidi [utvrda]“	Matijaško, 2017.
	„**WASSERBURG** – (njem. Wasserburg) – na njemačkom govornom području grad ili utvrda potpuno okružena vodom; u hrvatskoj stručnoj literaturi označava srednjovjekovne i ranonovovjekovne nizinske gradove i utvrde okružene vodom, osim gradišta; NAPOMENA: iako potpuno njemački izraz, *wasserburg* se ustalio u stručnoj literaturi, ali poželjno je dati prednost pojmu „vodeni grad“; engl. water castle (prirodno vodeno okruženje); *moated castle* (umjetni opkop)“[20]	Matijaško, 2017.
	„**Burg** (čvrsti, stari, plemićki grad) označava utvrdu razvijenog srednjega vijeka, građenu između 12. i 15. stoljeća na nepristupačnom terenu, u nizini ili na brdu. Tlocrt je često nepravilan, prilagođen konfiguraciji terena. Od neprijatelja se branilo s vrha zidina, odnosno s vrha branič-kule.“	Horvat, 2020: 9.
	„**kaštel** m (G mn. kaštela) 1. pov. a. utvrđeni grad, dvor, ob. na lako branjivom mjestu (iz srednjega vijeka ili kasnije) sjedište oblasnog gospodara; burg, tvrđava, zamak b. kula 2. pov. izdvojeni dio grada koji se odlikuje dobrim zidinama i lako je branjiv, ob. je bio predviđen kao posljednje utočište braniteljima ako bi neprijatelj osvojio ostatak grada; kastel, kasteo, kašteo 3. pom. izdvojeno zatvoreno pramčano nadgrađe iznad gornje palube broda“	Anić et al., 2002-2004c: 63.
	„**Kaštel** – općenito utvrda pravilnoga tlocrta (kvadratnog, pravokutnog), najčešće u romanici (13. stoljeće), te na kraju 15. i početkom 16. st. kao renesansni kaštel, vezan za uporabu vatrenog oružja.“	Horvat, 2014: 354.
KAŠTEL	„**Kaštel**: renesansna utvrda, mnogo jednostavnija i pravilnija od burga. Najčešće ima oblik pravokutnika ili trokuta. Na uglovima se uvijek nalaze kružne kule (bastioni) koje nisu više od obodnih zidova kaštela. Kašteli nastaju tek u 15. st. s pojavom vatrenog oružja, a grade se sve dok traje turska opasnost tj. do 17. st. Zidovi i kule su prilagođeni vatrenoj obrani (zaštićeni su prsobranima te imaju otvore za smještaj teškog, vatrenog oružja…). Kašteli se ne podižu na uzvisinama jer bi tako bili laka meta. Tipični (rekli bi “školski”) primjeri kaštela: Stari Grad u Sisku (evo još jednog krivog naziva), kaštel Gvozdansko nedaleko od Dvora na Uni, kaštel Konjščina u Hrvatskom Zagorju, kaštel u Jastrebarskom (poznat pod, naravno krivim, nazivom “dvorac Erdödy”), kaštel u Severinu na Kupi…“	Bednjanec, 2014.
	„**KAŠTEL, RENESANSNI** – (lat. castellum) – manja utvrda pravokutnog ili kvadratnog tlocrta s pridodanim obrambenim elementima kao što su okrugle kule, puškarnice i opkop; grade se od kraja 15. st. kao utvrđene rezidencije, često na položajima podno srednjovjekovnih utvrda“	Matijaško, 2017.

[20] Ovaj opis odnosi se na pojam „*Wasserburg*“. Budući da pojmovi „*Wasserburg*“ i „*Burg*“ dijele isti korijen riječi, a „*Wasserburg*“ predstavlja podvrstu (ili specifičnu kategoriju) pojma „*Burg*“, opis je u ovoj tablici naveden pod kategorijom „*Burg*“.

„**KAŠTEL, ROMANIČKI** – (lat. castellum/njem. Kastellburg) – manja utvrda pravokutnog ili kvadratnog tlocrta; ukoliko je teren nepravilan, tlocrt može biti poligonalan, ali ne i zaobljen; engl. fort; *quadrangular castle* (približno)“	Matijaško, 2017.
„**kaštel** m - četverokutna građevina s kulama i opkopom“	Papeš, 2019: 102.
„**Kašteli s kraja 15. i prve polovine 16. stoljeća** relativno su pravilne građevine, pojačane kulama i polukulama na projektiranim mjestima, iza zaklona ziđa i braništa. Napadalo se i branilo vatrenim oružjem, u početku i samostrelima. Sam položaj i tlocrt kaštela osmišljeni su tako da se protiv napadača može djelovati proračunatom vatrom na prostor ispred kaštela.“	Horvat, 2020: 9.
„**Francuski kaštel** – obrambeno-stambena građevina višekutnog tlocrta podizana tijekom razvijenoga srednjega vijeka, podvrsta tvrdoga grada. Razmjerno velika obrambena građevina s branič-kulom i manjim kulama kružnoga tlocrta na uglovima (Pakrac). U unutrašnjosti se nalazilo dvorište omeđeno stambenim, gospodarskim ili stambeno-gospodarskim krilima oslonjenima na bedeme. U diplomatičkoj se građi ovaj tip utvrde javlja kao castrum. Nastao je i razvio se početkom XIII. st. u Francuskoj, odakle se raširio po cijeloj Europi. Pretpostavlja se da na hrv. prostor dolazi posredovanjem pristaša dinastije Anžuvinaca i franc. vitezova ivanovaca potkraj XIII. ili poč. XIV. st.“	Regan, Dugački, 2024: 760.
„**Romanički kaštel** – tvrdi grad kaštelne osnove. Najčešće građen tijekom XIII. i XIV. st. u razdoblju romanike na rubovima izduljenih grebena, kako bi se maksimalno iskoristile prirodne obrambene karakteristike terena na kojima je podignut. To je manja utvrda, bedemi koje su, zajedno s palasom, tlocrtno zatvarali prostor u obliku nepravilnih geometrijskih likova, najčešće kvadrata, pravokutnika i trapeza. Isprva nema branič-kulu. S vremenom su plemićki gradovi kaštelne osnove postali premali, što je primoralo njihove vlasnike da ih temeljito adaptiraju te prilagode novomu načinu stanovanja i ratovanja.“	Regan, Dugački, 2024: 768.
„**Srednjoeuropski kaštel** – obrambeno-stambena građevina kvadratnoga ili pravokutna tlocrta, podizana tijekom razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka; podvrsta tvrdoga grada. Takvi su kašteli bili razmjerno velike obrambene građevine, kojih su tlocrti na području današnje Hrvatske dimenzija približno 35 m x 35 m pa sve do 60 m x 60 m. Mogli su imati branič-kulu ili više kula, najčešće podignutih na uglovima, ali jednako su bili građeni i bez njih. U unutrašnjosti se nalazilo veće dvorište omeđeno stambenim, gospodarskim ili stambeno-gospodarskim krilima. U izvorima ovaj se tip utvrde podjednako javlja pod nazivima castrum i castellum. Prema području nastanka (Austrija, Češka), u znanstvenoj literaturi naziva se još srednjoeuropski tip kaštela, burg-kaštel tipa Srednje Europe, tvrdi grad-dvorac (Burgschloss) i utvrđeni palas. Srednjoeuropske kaštele podjednako se može naći u utvrđenim i neutvrđenim naseljima. Ako su bili građeni u naseljima, nalazili su se na strateški najugroženijem položaju srednjovjekovnoga naselja, neovisno o tom je li ono utvrđeno ili nije. Ako je naselje utvrđeno, ta vrsta utvrda redovito se podizala uz bedeme. Srednjoeuropske kaštele tijekom XIV. i XV. st. gradili su ug.-hrv. magnati, najčešće u naseljima na ravničarskim ili prigorskim pozicijama u savsko-dravskom međurječju.“	Regan, Dugački, 2024: 768-769.
„**Renesansni kaštel**, obrambeno-stambena građevina pravilna tlocrta, građena tijekom XV. i XVI. st. na onim strateškim pozicijama s kojih je, neovisno o konfiguraciji terena, bilo najlakše braniti i nadzirati određeni prostor. Karakteriziraju ga razmjerno pravilan geometrijski tlocrt, manje dimenzije u odnosu na tvrde gradove, ugaone kule i polukule okrugla, polukružna ili potkovičasta tlocrta iz kojih će se poslije daljnjim razvojem fortifikacijske arhitekture razviti najprije rondel, a potom bastion, otvorenost prizemlja kula nizovima topovskih otvora i puškarnica, dobra pokrivenost prilaznih putova zaprječnom vatrom te naposljetku konzolno izbočene drvene galerije na vrhovima bedema i kula. Uz to, na području Hrvatske krajine karakteriziraju ga i masivno zidane stambene branič-kule kružnoga tlocrta (Gvozdansko, Perušić u Lici, Perušić Benkovački, Plaški, Furjan, Prekovršac i dr.) za koje se drži da su reminiscencija na srednjovjekovne branič-kule.	Regan, Dugački, 2024: 767.

	U skladu s materijalnim mogućnostima njihovih graditelja, tijekom XV. i XVI. st. nastaju mnogobrojne inačice ovakvih građevina, od velikih tvrđava do malih stražarnica. U Dalmaciji, Hrvatskome primorju i Istri prevladavaju utvrđene rezidencije, koje se također nazivaju kaštelima. Najviše ih je koncentrirano u Ravnim kotarima, na prostoru od Trogira do Splita te na srednjodalmatinskim otocima, a tipološki se dijele na kule (Marina kraj Trogira, Perasti u Visu, Pučišća na Braču, kule s utvrđenim dvorištima (Budak kraj Stankovaca, Sonković kraj Skradina, Kaštilac u Kaštel Gomilici, kaštele (kaštel porečkih biskupa u Vrsaru, Svetvinčenat, Boljun, Nehaj u Senju, Vitturi u Kaštel Lukšiću, Radojković i Cerineo u Škripu, Martinis-Marchi u Maslinici na Šolti, Komiža-Komuna) i utvrđene kuće (kaštel u Balama, Tvrdalj u Starome Gradu na Hvaru, ljetnikovac Gazarovića na Visu, kompleks obitelji Stjepović Skočibuha u Sućurđu na Šipanu i dr.). Posebnu skupinu kaštela u Dalmaciji čine još manja utvrđena naselja, koja su podizali veleposjednici kao specifičan tip renesansnih planiranih naselja za zaštitu podanika od iznenadnih osmanskih napada, odnosno kao skromne poluseoske i polugradske aglomeracije. Nalaze se uza samu obalu te su najčešće utvrđena bedemima samo s kopnene strane, dok su prema moru otvorena. Iako se ovaj tip naselja najbolje očuvao na području Kaštela između Trogira i Splita, ima ih na cijelom prostoru Dalmacije (Ražanac kraj Nina, Turanj kraj Biograda na Moru, Kaštel Lukšić, Kaštel Gomilica, Kaštel Andreis u Jadrtovcu u Morinjskom zaljevu kraj Šibenika i dr.).“	
	„**Kaštel** (lat. castellum, deminutiv od castrum: utvrda), tlocrtno pravilna obrambeno-stambena građevina podizana od antičkoga doba sve do ranoga novoga vijeka. U razvijenom i kasnom srednjem vijeku često je sinonim za tvrdi grad (castrum), pa i naziv za naselje podignuto uz grad ili koji drugi utvrđeni objekt (Kaštela kraj Splita), no uglavnom ukazuje na manji tvrdi grad, slabije utvrđeni tvrdi grad ili na tvrdi grad manjega značaja od castruma. U antičko odnosno rim. doba to je bila tvrđava ili manji utvrđeni vojni logor, građen osobito na crti limesa ili na obrambeno najugroženijem dijelu gradskih fortifikacija, radi motrenja i nadzora. U srednjem vijeku to može biti obrambena građevina, koju se podizalo na strateški najugroženijem položaju u naselju, neovisno o tome je li ono bilo utvrđeno ili nije. Ako je naselje bilo utvrđeno, kaštel se redovito podizao uza srednjovjekovne bedeme, najčešće na jednom od uglova naselja, kako bi se njegovu garnizonu uvijek mogla dostaviti pomoć izvana ako je naselje zauzeto, a isto tako da gospodar naselja može nesmetano ući i izaći. Prema funkciji može se smatrati →citadelom. Također se tijekom kasnoga srednjega vijeka, osobito u savsko-dravskom međurječju, kašteli podižu izvan naselja kao sjedišta vlastelinstva. U ranome novom vijeku kaštel je obrambena građevina podignuta na onoj strateškoj poziciji s koje je, neovisno o konfiguraciji terena, bilo najlakše braniti i nadzirati određeni prostor. Mnoge kasnosrednjovjekovne obrambeno-stambene utvrde branjene obrambenim jarcima i zemljanim bedemima mogu se uvrstiti u tip utvrde – kaštel (gradište).“	Regan, Dugački, 2024: 762.
UTVRDA	„**utvrda** ž trajan građevinski objekt sagrađen u svrhu obrane; fortifikacija, utvrđenje“	Anić et al., 2002-2004d: 250.
	„**Utvrda ili tvrđava:** ovim nazivom označavamo bilo koji utvrđeni tip građevine bez obzira na vrijeme nastanka. Utvrde se u raznim oblicima grade od prapovijesti do danas, no oblikom i vremenom nastanka, pa čak i namjenom, se dijele na različite tipove koje nikako ne bi trebalo poistovjećivati i bilo bi ih najbolje nazivati njihovim “osobnim” terminima.“	Bednjanec, 2014.
	„**UTVRDA** – trajan građevinski objekt sagrađen u svrhu obrane na strateški istaknutom i teže pristupačnom položaju; NAPOMENA: u hrvatskoj stručnoj literaturi ova bi riječ trebala zamijeniti pojam burg iako se mogu koristiti kao sinonimi; engl. fort (manja utvrda s vojnom posadom); *stronghold*“	Matijaško, 2017.
	„Utvrđeno sjedište feudalnog gospodara koje služi za obranu od neprijatelja i stanovanje na strategijski istaknutom i redovito teže pristupačnom položaju. Na takvim se položajima tlocrt grada morao prilagoditi terenu, dok se u ravnici mogao razviti i slobodnije. Zbog bolje obrane neki su gradovi naokolo ili na prirodno najslabije zaštićenom mjestu imali jarak napunjen vodom, preko kojeg se spuštao most. Najvažniji dio grada jest branič-kula, četverokutna ili kružna tlocrta, podignuta	Križaj, 2017: 139.

	na najistaknutijem mjestu. Služila je i za stanovanje, ako unutar gradskih bedema nije bilo posebne zgrade u tu svrhu (palas). Gradovi su bili opasani bedemom, mjestimično pojačanim kulama, a redovito su građeni od kamena, rjeđe od opeke. Vremenski se podudaraju s razdobljem razvijenog feudalizma (12. – 16. st., romanika, gotika, renesansa), premda se gdjegdje pojavljuju i prije. Ispod ili oko nekih gradova razvila su se podgrađa (naselja građana), od kojih su neka također bila zaštićena zidovima. Uglavnom u 17. st. feudalci napuštaju teško pristupačne gradove i grade dvorce na povoljnijim položajima svojih imanja.“	
	„**utvrda** ž - obrambeni građevinski objekt različitih tlocrta i višenamjenskih funkcija, može biti samostalna građevina ili sklop više građevinskih objekata; sinonim: fortifikacija“	Papeš, 2019: 104.
	„Utvrda, svaka čvrsta građevina podignuta za obranu od napada. U Hrvatskoj predstavlja i opći pojam za sve obrambeno-stambene građevine poput tvrdih gradova, kaštela, gradišta i dr., odnosno za građevine i komplekse koji nadilaze isključivo obrambenu svrhu.“	Regan, Dugački, 2024: 770.
DVORAC	„dvor m (G dvora, N mn dvorovi/dvori sr zb.) 1. pov. mjesto obitavanja vladara ili visokog dostojanstvenika, ob. u renesansnom, baroknom i drugom stilu; **dvorac** m (G rca, N mn -rci, G dvoraca), v. dvor (1)“	Anić et al., 2002-2004b: 73.
	„**Dvorac**: u narodu omiljen naziv za gotovo sve vrste utvrda te svaku imalo veću i raskošniju kuću sagrađenu bilo prije 500, 100 ili 5 godina. A dvorac je zapravo ladanjsko prebivalište velikaša ili nekog drugog bogataša i većinom se gradi u nizini. On je sjedište posjeda kojem još pripadaju gospodarske zgrade, vrtovi i perivoji.“	Bednjanec, 2014.
	„**DVORAC** – mjesto stalnog ili povremenog obitavanja vladara ili visokog dostojanstvenika, obično izgrađen u renesansnom, baroknom i drugom stilu; može imati obrambene elemente kao što su kule, kruništa ili npr. pokretni most, ali s dekorativnom funkcijom; NAPOMENA: ne treba koristiti za objekte iz razdoblja prije renesanse; engl. castle“	Matijaško, 2017.

2.4. Ostali temeljni pojmovi doktorskog istraživanja

Nakon određenja pojmova iz naslova ovoga rada potrebno je definirati i temeljne pojmove koji određuju pristup njihovu daljnjem očuvanju i unaprjeđenju te uključivanju u suvremeni život. U tom se kontekstu osobito važnima pokazuju pojmovi ***zaštita***, ***integralna zaštita***, ***upravljanje, autentičnost*** **i** ***integritet.***

2.4.1. Zaštita („*conservation*“, „*protection*“)

Hrvatski pojam ***zaštita*** na engleskom se može prevesti pojmovima ***„conservation“*** ili ***„protection“.***

Međutim, navedeni termini nisu potpuno istoznačni. Pojam „***protection***“ u pravilu upućuje na zaštitu u pravnom, administrativnom i institucionalnom smislu, dok se pojam „***conservation***“ češće odnosi na širi skup stručnih postupaka skrbi o kulturnom dobru radi zadržavanja njegova kulturnog značenja. Pojam „***preservation***“ već je obrađen u odlomku 2.1.

Feilden za pojam „***conservation***“ navodi sljedeće (Feilden, 2007: 3):

„*Konzervacija (zaštita op. p.) je djelovanje poduzeto radi sprječavanja propadanja i dinamičkog upravljanja promjenama. Ona obuhvaća sve postupke koji produljuju život našeg kulturnog i prirodnog naslijeđa, pri čemu je cilj onima koji se koriste povijesnim građevinama i promatraju ih s divljenjem predstaviti umjetničke i ljudske poruke koje takve građevine posjeduju. Minimalna intervencija uvijek je najbolja; ako je moguće, djelovanje bi trebalo biti reverzibilno i ne bi smjelo dovoditi u pitanje moguće buduće intervencije. Temelj konzervacije povijesnih građevina uspostavlja se zakonodavstvom kroz upisivanje građevina i ruševina na popise zaštićenih dobara i njihovo proglašavanje zaštićenima, kroz redovite preglede i dokumentaciju te kroz* ***urbanističko planiranje i konzervatorsko djelovanje.*** *(…) Opseg konzervacije izgrađenog okoliša, koji se sastoji uglavnom od povijesnih građevina, proteže se* ***od urbanističkog planiranja*** *do očuvanja ili konsolidacije trošnog artefakta. (…) Potrebne vještine obuhvaćaju širok raspon, uključujući vještine* ***urbanista, krajobraznog arhitekta****, procjenitelja vrijednosti nekretnina/posrednika u prometu nekretninama,* ***urbanog dizajnera****, arhitekta-konzervatora, inženjera različitih specijalizacija, izrađivača troškovnika, građevinskog izvođača, obrtnika povezanog sa svakim pojedinim materijalom, arheologa,*

povjesničara umjetnosti i antikvara, uz potporu biologa, kemičara, fizičara, geologa i seizmologa. Ovom nepotpunom popisu treba dodati i službenika za povijesne građevine."[21]

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, ***zaštitu*** *kulturnog dobra* definira kao „*provedbu mjera zaštite pravne i stručne naravi propisanih odredbama ovoga Zakona, a sukladno pravilima konzervatorske struke*" (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/2024, 151/25, čl. 5).[22]

2.4.2. Integralna zaštita

Integralna zaštita detaljno je definirana u nizu međunarodnih dokumenata koji su detaljnije obrađeni u Poglavlju 8. Pojam integralne zaštite razvija se u međunarodnim dokumentima kao odgovor na shvaćanje da se graditeljsko naslijeđe ne može štititi izolirano od prostora u kojem

---

[21] „*Conservation is the action taken to prevent decay and manage change dynamically. It embraces all acts that prolong the life of our cultural and natural heritage, the object being to present to those who use and look at historic buildings with wonder the artistic and human messages that such buildings possess. The minimum effective action is always the best; if possible, the action should be reversible and not prejudice possible future interventions. The basis of historic building conservation is established by legislation through listing and scheduling buildings and ruins, through regular inspections and documenta-tion, and through town planning and conservative action. (...) The scope of conservation of the built environment, which consists mainly of historic buildings, ranges from town planning to the preservation or consolidation of a crumbling artefact. (...) The required skills cover a wide range, including those of the* ***town planner, landscape architect****, valuation surveyor/realtor,* ***urban designer****, conservation architect, engineers of several specializations, quantity surveyor, building contractor, a craftsman related to each material, archaeologist, art historian and antiquary, supported by the biologist, chemist, physicist, geologist and seismologist. To this incomplete list the historic buildings officer should be included*." (Feilden, 2007: 3)

[22] *Englesko-hrvatski stručni pojmovnik za urbaniste, prostorne planere, arhitekte i krajobrazne arhitekte* donosi dvije definicije ***zaštite*** **(„*conservation*"):**

„*Upravljanje kulturnim dobrima i skrb o njihovim vrijednostima na način kojim se sprječava njihovo propadanje, uništavanje ili umanjivanje vrijednosti. Zaštita, poboljšanje i korištenje dobara u skladu s načelima koja će osigurati najvišu gospodarsku i društvenu korist (kako trenutno, tako i u budućnosti) za stanovnike i okoliš u kojem se ona nalaze*." (Lipovac, 2014: 40)

„*Zakonski postupak kojim se štiti i poboljšava stanje područja s iznimnim i vrijednim prirodnim obilježjima, s ciljem osiguranja najviših društvenih i gospodarskih dobrobiti, kako trenutno, tako i u budućnosti*". (Lipovac, 2014: 40)

Isti stručni pojmovnik donosi i dvije definicije *povijesne zaštite* („***preservation,*** *historic*"):

„*Zaštita povijesno važnog područja ili građevina kako bi se omogućila njihova obnova do prvobitnog stanja i izlaganje javnosti*." (Lipovac, 2014: 143)

„*Pojam uključuje održavanje (izgrađenog ili krajobrazno uređenog) područja u zatečenom stanju ili djelomično vraćanje u njegovu povijesnu prvobitnu pojavnost. Pojam se također odnosi i na očuvanje manjeg dijela većeg područja povijesnih i kulturnih vrijednosti*." (Lipovac, 2014: 143)

Englesko-hrvatski stručni pojmovnik kulturne baštine donosi nekoliko definicija *zaštite*, sve ih definirajući engleskim terminom „***protection***":

„*Čin uvođenja mjera osiguranja povijesnog dobra da bi ono bilo sigurno, braneći ga i štiteći od daljnjeg propadanja, gubitka, napada, opasnosti ili oštećivanja*." (Lipovac, 2018: 134)

se nalazi, od društva koje ga koristi i od razvojnih procesa koji na njega utječu. Integralna zaštita stoga podrazumijeva povezivanje zaštite kulturnog naslijeđa s urbanističkim i prostornim planiranjem, održavanjem, primjerenom uporabom, ekonomskom održivošću i sudjelovanjem zajednice.

Ovdje se donosi primjer *Konvencije o zaštiti arhitektonskog naslijeđa Europe* iz 1985. godine koja se temelji na načelima integralne zaštite. U članku 10. naglašava kako je potrebno „*uključiti zaštitu graditeljskog naslijeđa kao bitan cilj urbanističkog i prostornog planiranja te osigurati da se taj zahtjev uzima u obzir u svim fazama, kako pri izradi razvojnih planova, tako i u postupcima izdavanja dozvola za zahvate*“, te kako je potrebno „*olakšavati, kada god je to moguće, u postupcima urbanističkog i prostornog planiranja, očuvanje i korištenje pojedinih zgrada čija intrinzična važnost ne opravdava zaštitu u smislu članka 3. stavka 1. ove Konvencije, ali su značajne s obzirom na svoj smještaj u gradskom ili ruralnom okruženju te na kvalitetu života*“ (Vijeće Europe, 1985: 4). Nadalje, u članku 11. potiče se „*korištenje zaštićenih kulturnih dobara u skladu s potrebama suvremenog života te prilagodba starih zgrada za nove namjene, kada je to primjereno*“ (Vijeće Europe, 1985: 4).

Ove su odredbe osobito važne za plemićke gradove i kaštele jer se njihova zaštita ne može svesti na konzervatorsku intervenciju na pojedinačnoj građevini. Zbog njihova položaja u krajoliku, povezanosti s povijesnim komunikacijama, naseljima i lokalnim identitetom, integralna zaštita zahtijeva sagledavanje šire prostorne cjeline. To uključuje zaštitu vizura, pristupnih putova, arheološkog konteksta, neposrednog okoliša, mogućih namjena i odnosa prema lokalnoj zajednici kao i sustavno uključivanje tih elemenata u prostorno-plansku dokumentaciju.

U tom smislu integralna zaštita u ovom radu označava pristup kojim se plemićki gradovi i kašteli promatraju kao dio šireg kulturnog krajolika i suvremenog razvojnog konteksta, a ne samo kao izolirani spomenici. Takav pristup omogućuje povezivanje konzervatorskih ciljeva s prostornim planiranjem, interpretacijom, održivom uporabom i modelima upravljanja.

2.4.3. Upravljanje („*management*“)

UNESCO-ov dokument „*Glossary of World Heritage Terms*” (UNESCO, 1996) za pojam *upravljanje* (“*management*”) donosi sljedeći upis:

"*Stavak 63. Operativnih smjernica jasno navodi da se obilježja ili vrijednosti koji su opravdali uvrštenje dobra na Popis svjetskog naslijeđa trebaju odražavati u njegovu budućem upravljanju."* (UNESCO, 1996).

Iako se navedena definicija odnosi na dobra svjetske baštine, njezino je načelo primjenjivo i na druga kulturna dobra: upravljanje mora proizlaziti iz vrijednosti zbog kojih je određeno dobro prepoznato kao važno. Drugim riječima, upravljanje nije samo administrativni ili organizacijski postupak, nego proces donošenja odluka kojim se vrijednosti kulturnoga dobra prepoznaju, čuvaju, prenose i usklađuju s njegovom uporabom.

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, ***plan upravljanja*** *kulturnim dobrom* definira kao „*plan koji se donosi u svrhu osiguranja stručnog upravljanja vrijednostima kulturnog dobra, a sadržava analizu stanja, namjenu i način uporabe kulturnog dobra, ciljeve upravljanja, aktivnosti za provođenje ciljeva i pokazatelje provedbe plana, a u izradi kojeg sudjeluju mjerodavni stručnjaci ovisno o vrsti kulturnog dobra te dionici zainteresirani za njegovu zaštitu, očuvanje i održivo korištenje*" (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 5).

Englesko-hrvatski stručni pojmovnik kulturne baštine daje definiciju *upravljanja* („***management***"): „*Pojam uključuje svjesno promišljanje o tome što se može dogoditi nekom mjestu, kao i poduzimanje određenih radnji da se to i dogodi. Pojam podrazumijeva dugi popis odluka i radnji kao što su:*

- *uspostavljanje odgovarajućih grupa koje će donositi prave odluke te odgovarajućih procesa;*
- *procjena značaja;*
- *odlučivanje da li ili ne omogućiti da nekim mjestom upravljaju posjetitelji;*
- *odobravanje zahvata na nekom mjestu kao i čuvanje njegovih fizičkih pojavnosti;*
- *uspostavljanje određenih tijela za odlučivanje koja će primjenjivati odabrane smjerove djelovanja;*
- *određivanje prava i načina pristupa (prijevoz);*
- *odlučivanje o nepoduzimanju nikakvih radnji*." (Lipovac, 2018: 100)

2.4.4. Autentičnost i integritet

UNESCO-ov dokument „*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*" donosi detaljne definicije za pojmove ***autentičnost*** („***authenticity***") i ***integritet***

(„***integrity***“) (UNESCO, 2025). U ovom radu donosi se izbor dijelova koji su najvažniji za ovo istraživanje.

Autentičnost i integritet u ovom su radu važni jer omogućuju procjenu u kojoj mjeri plemićki gradovi i kašteli, unatoč čestoj fragmentarnoj očuvanosti, još uvijek vjerodostojno prenose svoj kulturni značaj. Pritom autentičnost upućuje na vjerodostojnost izvora informacija i atributa kroz koje se vrijednosti dobra izražavaju, dok se integritet odnosi na cjelovitost i očuvanost dobra i njegovih ključnih sastavnica.

Za pojam ***autentičnost***, dokument navodi:

„*80. Mogućnost razumijevanja vrijednosti pripisane nasljeđu ovisi o stupnju u kojem se izvori informacija o toj vrijednosti mogu razumjeti kao vjerodostojni ili istiniti. Poznavanje i razumijevanje tih izvora informacija, u odnosu na izvorna i naknadna obilježja kulturnog nasljeđa te njihov značaj kako se akumulirao tijekom vremena, nužne su osnove za procjenu svih aspekata autentičnosti*.“ (UNESCO, 2025: 30)

„*82. Ovisno o vrsti kulturnog nasljeđa i njegovu kulturnom kontekstu, dobra se mogu smatrati onima koja ispunjavaju uvjete autentičnosti ako su njihove kulturne vrijednosti (kako su priznate u predloženim kriterijima nominacije) istinito i vjerodostojno izražene kroz niz atributa, uključujući:*

- *oblik i dizajn;*
- *materijale i tvar;*
- *uporabu i funkciju;*
- *tradicije, tehnike i sustave upravljanja;*
- *lokaciju i okruženje;*
- *jezik i druge oblike nematerijalnog nasljeđa;*
- *duh i osjećaj; i*
- *druge unutarnje i vanjske čimbenike.“ (UNESCO, 2025: 30-31)*

„83. Atributi kao što su duh i osjećaj ne podliježu lako praktičnoj primjeni uvjeta autentičnosti, no ipak su važni pokazatelji karaktera i osjećaja mjesta, primjerice u zajednicama koje održavaju tradiciju i kulturni kontinuitet.“ (UNESCO, 2025: 31)

„*86. U odnosu na autentičnost, rekonstrukcija arheoloških ostataka ili povijesnih građevina ili cjelina opravdana je samo u iznimnim okolnostima. Rekonstrukcija je prihvatljiva samo na temelju potpune i detaljne dokumentacije i ni u kojem opsegu na temelju pretpostavki.“* (UNESCO, 2025: 31)

Za pojam ***integritet*** dokument navodi sljedeće: „*Integritet je mjera cjelovitosti i očuvanosti prirodnog i/ili kulturnog naslijeđa i njegovih atributa. Ispitivanje uvjeta integriteta stoga zahtijeva procjenu mjere u kojoj dobro:*
a) uključuje sve elemente potrebne za izražavanje njegove Izvanredne univerzalne vrijednosti;
b) ima odgovarajuću veličinu kako bi se osigurala potpuna zastupljenost obilježja i procesa koji prenose značenje dobra;
c) trpi štetne učinke razvoja i/ili zapuštanja.“ (UNESCO, 2025: 31)

U slučaju plemićkih gradova i kaštela autentičnost se ne može procjenjivati samo prema stupnju očuvanosti izvorne građevne strukture. Ona uključuje i elemente položaja, prostorne organizacije, materijala, tragova pregradnji, odnosa prema krajoliku, povijesne uporabe i memorijskog značaja. Stoga i ruševni ili fragmentarno očuvani sklopovi mogu imati visoku razinu autentičnosti ako njihovi očuvani atributi još uvijek vjerodostojno prenose povijesno, prostorno i kulturno značenje mjesta.
Integritet je, s druge strane, kod plemićkih gradova i kaštela često narušen zbog propadanja, gubitka dijelova građevinske strukture, zarastanja, neodgovarajućih intervencija, pritisaka nove izgradnje ili prekida povijesnih prostornih veza. Ipak, integritet se ne odnosi samo na fizičku cjelovitost zidova ili kula, nego i na očuvanost odnosa između plemićkog grada, pristupnih putova, podgrađa, naselja, krajolika i vizura. Zbog toga je procjena integriteta nužna za određivanje mjera zaštite, mogućih namjena i modela upravljanja.

2.5. Tipološka obilježja plemićkih gradova i kaštela

2.5.1. Tipološka podjela plemićkih gradova

Nakon terminološkog razgraničenja osnovnih pojmova te ostalih temeljnih pojmova doktorskog istraživanja, potrebno je razmotriti i tipološka obilježja plemićkih gradova i kaštela, budući da se upravo kroz njihovu prostornu organizaciju, odnos prema terenu, obrambene elemente i druge sadržaje mogu jasnije prepoznati razlike među njihovim pojedinim oblicima. Kao polazište koristi se tipološka podjela Zorislava Horvata, koju autor donosi s obzirom na razvijene tlocrtne strukture plemićkih gradova i njihove položaje (Horvat, 2014: 41–43), a koja će se po potrebi dopuniti primjerima koje detaljnije obrađuje u kasnijim poglavljima knjige (Horvat, 2014: 43–57). U ovom se doktorskom radu kao temeljni pojam koristi naziv *plemićki grad*, dok se u ovom dijelu teksta termin *burg* upotrebljava radi dosljednog praćenja Horvatove terminologije, budući da autor u svojoj tipološkoj podjeli koristi upravo taj naziv.

Kao temeljne kriterije moguće je izdvojiti vrstu terena, status vlasnika i tip tlocrta.

PG1. Prema vrsti terena

Gorski burgovi – položaji s obzirom na odlike terena:

- **izduljeni (longitudinalni) položaji**
  - primjeri „kratkih“ tlocrta: Bršljanovac, Cetingrad („Mala Crkvina“), Gavanov grad, Kamengrad, Krapina, Opoj, Pusti Lobor, Tuščak, Židovina
  - primjeri s izduljenim tlocrtima: Belec, Garić-grad, Grebengrad, Ilok, Jelengrad, Margečan, Medvedgrad, Požega, Stari grad kod Ružice, Steničnjak, Zrin
- **kameni vrhovi ('ostrovi')**
  - Primjeri: Veliki i Mali Kalnik, Mrsinj, Komić, Ostrovica Buška, Kurjak, Mogorić, Krbava
- **kružni (koncentrični) položaji**
  - primjeri: Slunj, Vinica, Ključ kod Ogulina, Počitelj, Šarengrad, Žumberak
- **položaji s barbakanom**
  - primjeri: Steničnjak, Krapina
- **burgovi s podgrađem**
  - primjeri: Okić, Mogorić, Veliki Kalnik

U vezi s odnosom plemićkog grada i podgrađa, Horvat dodatno upozorava: „*Ponekad se iz podgrađa ili uz podgrađe razvilo naselje: Brinje, Modruš ispod burga Tržana, Samobor, Krapina, Đurđevac, Ozalj. U svakom slučaju, treba razlikovati podgrađe burga od naselja s burgom – citadelom kao njegovim sastavnim dijelom, kao kod vinodolskih kaštela, zatim Senja, Bihaća i Zagreba“* (Horvat, 2014: 49).

Ravničarski burgovi:

- **kružni tlocrti**
  - primjeri: Đurđevac, Koroď, Košutgrad, Kutinjac-Kutinec, Blaguša, Grkograd kod Slavetića
- **kvadratni tlocrti**
  - primjeri: „Pepelara“ (Sv. Elizabeta), Čakovec koji su gradili Lackovići i Ernušt, Gorjan II. knezova Iločkih, Ludbreg
- **dvojni položaji (s odvojenim podgrađem)**
  - primjeri: Kutinjac, Košutgrad

Vodeni burgovi:

- **burgovi na rijeci ili uz rijeku**
    - primjeri: Blagaj na Korani, Erdut, Sotin, Šarengrad, Ilok, Ozalj, Gavanov grad
- **položaji u močvarama**
    - primjeri: Koroď, Otočac, Kraljeva Velika, Đurđevac, Ribnik
- **mostobrani**
    - primjeri: Brod na Kupi, Brod na Savi

Burgovi povezani s naseljem – Krk, Modruš s Tržanom, Senj, Zrin

PG2. Prema statusu vlasnika

Prema statusu vlasnika burgovi se mogu podijeliti na sljedeće skupine:

- burgovi rodovskoga plemstva,
- plemićki burgovi,
- velikaški burgovi,
- kraljevski burgovi,
- burgovi crkvenih ili viteških redova,
- burgovi kao dio naselja.

PG3. Prema tipu tlocrta

Prema tipu tlocrta burgovi se mogu podijeliti na:

- Kaštelni tip tlocrta (romanički kaštel)
- Kružni, koncentrični, poligonalni
- Kvadratni, pravokutni
- Složeni, proširivan tijekom vremena
- Tlocrt kao koštica badema
- Dvodijelni (s barbakanom, podgrađem)
- Izduljeni
- Kraljevska rezidencija

2.5.2. Tipološka podjela kaštela

Uz tipološku podjelu **plemićkih gradova**, za ovaj je doktorski rad važna i Horvatova **podjela kaštela**. U knjizi *Kaštelologija – Protuturski kašteli na Banovini krajem 15. i početkom 16. stoljeća*, Horvat donosi **pregled vrsta kaštela,** polazeći od njihovih tlocrtnih oblika, elevacija, detalja i materijala izvedbe (Horvat, 2020: 13-14).

Pritom navodi da „*kaštele u Hrvatskoj krajini, po njihovim tlocrtnim oblicima, elevacijama i detaljima, možemo podijeliti u sljedeće grupe*“:

K1. Prema materijalu izvedbe

- kamen
- opeka
- drvo
- zemlja

K2. Prema obliku tlocrta

- **kašteli osnovnog, pravokutnog tlocrta**, „s četiri kružne polukule na svakom od uglova tlocrta. naravno, ovome treba dodati i kaštele trokutastog ili višekutnog tlocrta:“
- **pseudokašteli**
- **ovalni kašteli**
- **kašteli slobodnog tlocrta**
- **kašteli kompaktnog tlocrta**
- **kašteli s rondelima** (baterijskim kulama) na uglovima (ranorenesansne tvrđave)

Kao zasebne skupine izdvaja:

- **utvrde oko naselja s kašteloidnim elementima**
- **adaptacija burgova**
- **renesansne tvrđave s bastionima druge polovine 16. stoljeća** (Ilok, Čakovec, Karlovac)
- **drveni kašteli**

Tipološke podjele pokazuju da se plemićki gradovi i kašteli mogu međusobno razlikovati prema vremenu nastanka, položaju, tlocrtnoj organizaciji, materijalu izvedbe, obrambenim elementima i odnosu prema naselju. Međutim, granice između pojedinih tipova nisu uvijek

jednoznačne. U praksi postoji niz prijelaznih i slojevitih primjera, osobito ondje gdje su plemićki gradovi naknadno pregrađivani, prilagođavani novim obrambenim potrebama ili dopunjavani elementima karakterističnima za kaštele i ranonovovjekovne fortifikacije.

Plemićki gradovi i kašteli često se suočavaju sa sličnim problemima neovisno o tipološkoj pripadnosti. Obje skupine građevina nerijetko zauzimaju istaknute položaje u prostoru, snažno obilježavaju kulturni krajolik te imaju važnu ulogu u oblikovanju povijesnog identiteta pojedinih područja. Istodobno ih obilježavaju srodni izazovi: propadanje građevinske strukture, fragmentarna očuvanost, neadekvatne ili nedovoljno jasno definirane namjene te izostanak održivih modela njihova aktivnog uključivanja u suvremeni život.

3. PREGLED RAZVOJA PLEMIĆKIH GRADOVA U HRVATSKOJ

Razvoj i uloga plemićkih gradova već su detaljno obrađeni u literaturi, a ovdje se donosi sintezni pregled prilagođen potrebama ovoga istraživanja. U okviru rada naglasak je prvenstveno na području Hrvatske i razdoblju od 12. do početka 16. stoljeća, uz povremene usporedbe sa srednjoeuropskim kontekstom, u onoj mjeri u kojoj su one relevantne za prostornu analizu.

Politički i društveni okvir razvoja plemićkih gradova razmatra se na temelju historiografskih sinteza i istraživanja srednjovjekovnoga društva (Raukar, 1997; Budak, Raukar, 2006; Engel, 2001), uz pojedinačna istraživanja relevantnih povijesnih procesa. Za prikaz graditeljskoga razvoja i arhitektonskih obilježja plemićkih gradova temeljna su djela Drage Miletića (2012: 67–144, 155–184) i Zorislava Horvata (2014: 11–21). Uloga plemićkih gradova u oblikovanju i korištenju šireg prostora razmatra se i u odnosu na europska istraživanja utvrda, društva i krajolika (Creighton, 2005; Coulson, 2003).

3.1. Profano srednjovjekovno graditeljstvo

Gradnja plemićkih gradova, uz gradnju gradskih zidina, najveći su profani građevinski srednjovjekovni pothvati. S obzirom da su pravo na gradnju plemićkih gradova imali isključivo kralj, plemstvo, visoki crkveni dostojanstvenici i crkveni viteški redovi, gradnja plemićkih gradova predstavlja ujedno i najveće investicije pojedinaca tijekom čitavog srednjeg vijeka (Miletić, 2012: 171).[23]

O njihovoj važnosti govori i njihova brojnost; Miletić navodi da je u Francuskoj tijekom srednjeg vijeka podignuto gotovo 40 000 plemićkih gradova, a danas brojne povijesne pokrajine svoja imena zahvaljuju plemićkim gradovima (primjerice Kastilja u Španjolskoj, Tirol i Štajerska u Austriji (Tirol iznad Merana i Steyr)) (Miletić, 2012: 73). Slični procesi gradnje visoke gustoće plemićkih gradova zabilježeni su i u drugim područjima zapadne Europe, primjerice u Engleskoj, Walesu ili Porajnju, gdje se mreža utvrda poklapa s gustoćom feudalnih jurisdikcija i komunikacijskih pravaca (Creighton, 2005).

[23] Podizanje velikih gotičkih katedrala, s druge strane, bio je udruženi pothvat biskupa i gradova.

„*Gradnja desetaka tisuća većih ili manjih plemićkih gradova morala je presudno utjecati na unaprjeđivanje graditeljskog umijeća, time i na stvaranje uvjeta za pokretanje najvećih europskih srednjovjekovnih graditeljskih projekata - gradnje zapadnoeuropskih gotičkih katedrala. Nema nikakve dvojbe da su se zanatska umijeća, koja je objedinjavalo srednjovjekovno graditeljstvo, unaprjeđivala na tisućama prethodnih gradilišta plemićkih gradova. Izazovi koji su stajali pred njihovim graditeljima i problemi koje su morali riješiti da bi ostvarili zadani cilj tehnički su bili raznovrsniji od onih koji su stajali pred graditeljima romaničkih katedrala, župnih i samostanskih crkava, bez obzira na njihovu veličinu. Njihovo uspješno rješavanje, zahvaljujući načinu školovanja graditelja i ostalih zanatlija te općenito načinu organizacije gradilišta, omogućilo je brzu primjenu stečenih znanja i vještina na gradilištima najvećih katedrala, a time i gradnju tih monumentalnih građevina, koje predstavljaju najviši domet srednjovjekovnog graditeljstva i umjetnosti. Stoga je neophodno promatrati i tumačiti srednjovjekovno graditeljstvo kao sinkroni razvoj sakralnog i profanog graditeljstva, dvije jednakovrijedne, interaktivne komponente, koje su svaka na svoj način doprinijele njegovu ukupnom razvoju.*“ (Miletić, 2012: 74)

Plemićki gradovi u kontinentalnom dijelu Hrvatske danas su gotovo jedine sačuvane građevinske strukture koje pripadaju srednjovjekovnom civilnom graditeljstvu, pružajući nam podatke ne samo o razvoju graditeljskog umijeća, kulturi stanovanja, nego i o razvoju srednjovjekovne urbanizacije. „*Podgrađa visinskih i predgrađa nizinskih plemićkih gradova, odnosno kraljevskih i županijskih utvrda zameci su budućih trgovišta i slobodnih kraljevskih gradova. Pojavljuju se i uspostavljaju uzajamno korisni odnosi castrum-suburbium, plemićki grad - podgrađe, odnosno predgrađe, u kojem plemićki grad preuzima ulogu zaštitnika trgovišta ili slobodnoga kraljevskog grada i mjesto mogućeg zbjega stanovništva u slučaju veće ratne nevolje.“* (Miletić, 2012: 140) Miletić navodi kako je srednjovjekovno profano graditeljstvo u Hrvatskoj svoj najpotpuniji izraz našlo u gradnji plemićkih gradova. Njihovi graditelji bili su isti oni koji su gradili naše katedrale i crkve, a njihova je gradnja zahtijevala znatno veći financijski napor da se projekt realizira nego što je slučaj za župne crkve (Miletić, 2012: 182).[24]

[24] „*Uzmimo primjere plemićkih gradova s južne strane Ivanščice, Oštrca, Lobora, Belca, Milengrada i Grebengrada te njihovu gradnju usporedimo s gradnjom župnih crkava podignutih podno njih u Martinšćini, Loboru, Belcu, Zajezdi i Mađarevu. Srednjovjekovne crkve u Loboru i Mađarevu nisu očuvane, pa iako znamo njihovu tlocrtnu veličinu, ne možemo ih usporediti s Loborom i Grebengradom, ali ostale tri možemo. Najbolji nam je primjer plemićki grad Belec i stara župna crkva sv. Jurja u Belcu, koji su jedini istraženi, ili o kojima po*

Budući da su plemićki gradovi gotovo uvijek bili smješteni na strateški odabranim položajima – iznad dolina, uz važne prijelaze, na rubovima plodnih ravnica – oni su istodobno definirali i obrasce korištenja prostora, raspored naselja te smjerove prometnica. Upravo zbog toga u suvremenoj literaturi sve je prisutnije razumijevanje plemićkih gradova ne samo kao arhitektonskih objekata nego i kao ključnih elemenata povijesnog kulturnog krajolika, tzv. „krajolika utvrda“ (Dumbović Bilušić, 2015: 208; Creighton, 2005).

3.2. Feudalni ustroj i razvoj plemićkih gradova

„*Pojava plemićkih gradova, jednog od simbola i znakova srednjovjekovlja, prvo u zapadnoj Europi i potom njihovo širenje na ostale europske prostore, rezultat je jednog duljeg procesa koji je započeo na prostoru Rimskog Carstva pojavom prvih simptoma njegova raspada*“ (Miletić, 2012: 67). Razne povijesno-kulturne promjene od kojih su najvažnije slabljenje nekada jedinstvenog političkog prostora te opća nesigurnost uslijed prodora raznih naroda, dovele su do uspostavljanja posve novog modela vlasti koji označava skup osobnih obveza članova vladajućeg sloja društva, međusobno ujedinjenih u određenu hijerarhiju (Miletić, 2012: 71).

Feudalni sustav predstavlja osnovni društveno-politički okvir unutar kojega se razvijaju plemićki gradovi kao prostorni i funkcionalni izrazi vlasti i moći pojedinih feudalaca. Pritom se termin *feudalizam* rabi u širem, operativnom smislu, koji obuhvaća hijerarhijski sustav osobnih i zemljišnih odnosa između vladara, velikaša i zavisnog stanovništva. Unatoč brojnim raspravama o njegovoj preciznoj definiciji i primjenjivosti na različite europske regije (Bloch, 1961; Wickham, 2009), u ovom se radu koristi kao radni okvir za razumijevanje odnosa moći, vlasništva i obrane u razdoblju od 9. do 15. stoljeća.

U srednjovjekovnoj Europi, pa tako i u hrvatskim zemljama, feudalizam je konstituirao način upravljanja prostorom, vođenja obrane i organizacije gospodarskog života. Njegova geneza seže u razdoblje nakon raspada Zapadnog Rimskog Carstva, a strukturu poprima tijekom ranog

---

stoji zadovoljavajuća arhitektonska dokumentacija. Ako pokušamo napor graditelja, i, što je još važnije, veličinu investicije prikazati veli činom župnih crkava, a to istodobno prije svega znači i količinom njihovih zidova i količinom klesanih pojedinosti, onda crkva sv. Jurja ima ukupno svega 500 m³ zida, a samo u zapadni potez obrambenog zida belečkoga plemićkog grada ugrađeno je 1200 m³ kamena i morta. Za tu količinu morale su biti uporabljene goleme količine vode, drvene grade, kovanih čavala, užadi, mješina, uz velike transportne troškove. A crkva sv. Jurja građena je u duljem vremenskom razdoblju, od romanike do kraja gotike (kasnogotički je svod s početka 16. stoljeća), dok je obrambeni zid nužno morao biti sagrađen u vrlo kratkom vremenskom razdoblju.“ (Miletić, 2012: 181)

srednjeg vijeka, osobito u doba karolinške rekonfiguracije vlasti. Na području srednje i jugoistočne Europe, razvoj feudalnih odnosa odvijao se u različitim političkim i društvenim okolnostima te ga nije moguće svesti na jedinstven proces decentralizacije vlasti (Bloch, 1961; Wickham, 2009; Budak, Raukar, 2006).

Odnos kraljevske vlasti i velikaša mijenjao se ovisno o razdoblju i području. Zemljišni posjedi bili su temelj moći plemstva i važna odrednica njegova društvenog položaja (Karbić, 2010: 70–71). U Hrvatskoj, osobito od 12. stoljeća nadalje, razvijala se mreža vlastelinstava, čija su središta mogli biti plemićki gradovi. U njima se nalazila rezidencija plemića, vojna posada, prostor za prikupljanje poreza, upravne zgrade, skladišta strateških zaliha, a često i kapela ili crkva. Oni su bili prostorna projekcija feudalne moći – istodobno i politička jezgra, i vojna tvrđava, i ekonomsko-administrativno središte (Raukar, 1997; Budak, Raukar, 2006; Horvat, 2014). Plemićki gradovi predstavljali su utvrđena sjedišta feudalne elite, ali njihova uloga u zaštiti gospodara i njegova posjeda nije isključivala sudjelovanje u obrani širega teritorija. Oni su istodobno bili kuće za stanovanje i mjesta individualne obrane, a njihova je funkcija bila obrana statusa i interesa određene obitelji (Horvat, 2014; Kruhek, 1995).

Funkcioniranje plemićkog grada bilo je neraskidivo povezano s mrežom seoskih naselja, crkvenih centara i trgovišta u njegovu zaleđu. Upravo u tom odnosu centar – zaleđe, koji uključuje obveze tlake, davanja u naturi i pravosudnu nadležnost gospodara nad selima, formiraju se osnovne prostorne strukture feudalnog krajolika (Duby, 1978; Wickham, 2009).

Obrambeni sustav koji iz toga proizlazi često se opisuje kao *točkas*t: zemlja se branila iz niza međusobno udaljenih, ali strateški raspoređenih plemićkih gradova. Iako su u pojedinim razdobljima i krajevima postojale i složenije linearne ili zonalne obrambene organizacije (posebice krajem 15. i početkom 16. stoljeća na granicama s Osmanlijskim Carstvom), temeljna je logika obrane ipak bila koncentrirana u mreži lokalnih centara moći. Velikaši i njihove postrojbe imali su važnu ulogu u obrani, ali sastav i organizacija vojske mijenjali su se tijekom srednjega vijeka. U vrijeme Matijaša Korvina kraljevu su vojsku činili plaćenici, banderiji, postrojbe sustava militia portalis i plemićka vojska, pri čemu su plaćenici činili jezgru stajaće vojske (Tomorad, 2011: 197–198). Neovisno o tim promjenama, plemićki gradovi ostajali su važna uporišta obrane, uprave i teritorijalne kontrole (Miletić, 2012; Kruhek, 1995).

3.3. Načelne faze razvoja strukture plemićkih gradova u Hrvatskoj

Sljedeći odlomak daje sintetizirani pregled faza razvoja plemićkih gradova u Hrvatskoj, pri čemu je riječ o tipološkoj shemi, a ne o strogo kronološki homogenom procesu. Pojedine regije (primjerice primorski i kontinentalni pojas, područja pod izravnim ugarskim utjecajem ili rubovi buduće Vojne krajine) razvijale su se različitim ritmovima, ali je moguće prepoznati zajedničke obrasce koji su bitni za prostorno-povijesnu analizu.

Plemićki gradovi u europskom i hrvatskom kontekstu razvijali su se od jednostavnih drvenih kuća, preko utvrđenih položaja s drvenom kulom i palasom okruženih grabom i palisadom (*motte*),[25] do složenih arhitektonskih sklopova građenih pravilnim klesancima ili opekom (Miletić, 2012: 73).

Ovakav razvoj od drvenih utvrđenih položaja do zidanih plemićkih gradova odgovara širem europskom obrascu razvoja *„motte-and-bailey“* utvrda i njihove postupne kamene transformacije, detaljno analiziranom u literaturi o ranosrednjovjekovnim utvrdama u Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj (Higham, Barker, 1992; Creighton, 2005).

Na području srednjovjekovne Hrvatske odvijali su se slični društveni procesi kao i u ostatku srednjoeuropskog prostora. Za razdoblje starije od 12. stoljeća raspolažemo s premalo općih podataka koji bi bili relevantni za razmatranje razvoja plemićkih gradova (Miletić, 2012: 97). Ranosrednjovjekovna teritorijalna organizacija uključivala je županije kao vladarske upravne jedinice povezane s utvrđenim središtima i nadzorom okolnog prostora (Ančić, 1998: 245–246). Sjedišta župa, možemo logično pretpostaviti, nalazila su se na brižno odabranim položajima te su se postupno izgrađivala i utvrđivala, te prelazila od drvenih utvrđenja u zidane plemićke gradove (Miletić, 2012: 99).

Nakon što je ugarski kralj Ladislav I. Arpadović (1077. – 1095.) prodro u prostor srednjovjekovne Hrvatske te najprije osvojio Slavoniju do Gvozda, 1094. godine osnovao je

---

[25] Prve faze razvoja obilježene su jednostavnim, ali funkcionalnim drvenim utvrdama podignutima na strateški važnim uzvisinama. Takvi kompleksi sastojali su se od palisada, drvenih tornjeva i motrišta, kombiniranih sa zemljanim bedemima i opkopima. Njihova je prednost bila mogućnost brze izgradnje korištenjem lokalnog materijala, a svrha im je bila pružiti trenutačnu zaštitu stanovništvu i imovini, kao i kontrolirati komunikacije – osobito trgovačke i vojničke putove kroz planinske klance i riječne doline. (Sekulić Gvozdanović, 2019 (1960): 16-17).
Primjeri takvih zemljano-drvenih fortifikacija zabilježeni su i u *Studiji zaštite i prezentacijskog potencijala arheološkog nalazišta Kuzelin i bliskih arheoloških nalazišta*, u kojoj se za više ranosrednjovjekovnih lokaliteta Sesvetskog prigorja navodi tip *zemljano-drvene utvrde* (Obad Šćitaroci et al., 2015).

Zagrebačku biskupiju, čime je taj prostor snažnije uključio u crkveno-politički sustav Ugarskoga Kraljevstva. Njegov nasljednik Koloman Arpadović (1095. – 1116.) ovladao je i preostalim hrvatskim prostorom do Jadrana te se 1102. godine okrunio za hrvatskoga kralja (Miletić, 2012: 100; Ančić, 1998: 243–245, 254). Time se oblikuje Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo kao zajednica dvaju kraljevstava pod istim vladarom, pri čemu hrvatske zemlje zadržavaju određene posebnosti u upravi, pravu i položaju plemstva. Feudalizacija Hrvatske odvija se polagano, neravnomjerno i dugo, te su feudalni odnosi tek u 13. stoljeću postali sukladni onima u Ugarskoj. Krajem 12. stoljeća, točnije 1193. godine u Hrvatskoj postoje zidani plemićki gradovi – Okić, Krapina i Podgorje (Horvat, 2014: 17).

Stanovništvo hrvatskih krajeva stupa u snažan doticaj sa zapadnoeuropskom plemićkom elitom i europskim svjetovnim vitezovima već tijekom Prvog križarskog rata (1096. godine), te i u kasnijim pohodima (najviše tijekom Petog križarskog rata kada Andrija II. 1217. godine prelazi Dravu kod Koprivnice, nastavlja pored Križevaca, zaustavlja se u Zagrebu, nastavlja preko templarske Gore, cistercitskog Topuskog i Bihaća, te uz Unu do Knina, dalje do Muća i Klisa te Splita gdje su ih čekali unajmljeni brodovi) (Miletić, 2012: 105-106; za organizaciju pohoda i pomorskog prijevoza iz Splita vidi i Kužić, 2004: 96–97).

Provala Tatara 1241.-1242. godine bila je važan poticaj za izgradnju mnogih plemićkih gradova druge polovice 13. stoljeća koji su u odnosu na prethodne veći, jači, debljih zidina, na značajnim strateškim pozicijama i prometnicama.[26] Razarajući prodori tatarske konjice, koji su opustošili velike dijelove Panonske nizine i prijetili Dalmaciji i Hrvatskoj, razotkrili su neadekvatnost dotadašnjih drvenih i zemljanih utvrda. Tatari su prodrli sve do Senja, a razaranje i gubitak kontrole nad teritorijem uzrokovali su duboku krizu sigurnosti. U toj je situaciji postalo jasno da jedino kamene utvrde, smještene na dominantnim točkama krajolika, mogu pružiti učinkovit otpor. Mnogo ih je građeno inicijativom ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV., a česta zajednička osobina im je sklonost prema pravokutnim tlocrtima (Horvat, 2014: 18).

Sličan val intenzivne gradnje ili ojačavanja utvrda nakon tatarskih upada zabilježen je i u Ugarskoj, gdje se također povezuje s vladavinom Bele IV. i nastojanjem da se uspostavi gušća mreža kamenih utvrda kao odgovor na iskustvo razaranja (Engel, 2001).

[26] I međunarodna crkvena zajednica prepoznaje opasnost - na koncilu u Lyonu 1245. godine izdana je preporuka za izgradnju što većeg broja utvrda (Miletić, 2012: 108).

Početkom 14. stoljeća Arpadoviće su na prijestolju smijenili Anžuvinci. U ožujku 1301. godine u Ostrogonu okrunjen je za ugarsko-hrvatskog kralja napuljski Anžuvinac Karlo Robert (1301. – 1342.). Karlo provodi značajne porezne, sudske i novčane reforme, te uspostavlja banderijalni sustav. U svojim nastojanjima da ojača središnju kraljevsku vlast sukobljava se s najvećim velikašima (Miletić, 2012: 112-113; Engel, 2001: 130–133).[27]

Sredinom 14. stoljeća javlja se epidemija kuge koja je izazvala znatan pad demografske krivulje, što se odrazilo na gospodarstvo i cjelokupno stvaralaštvo, pa tako i na graditeljsku aktivnost na plemićkim gradovima. Istodobno s kugom, u našim krajevima javlja se vatreno oružje[28] (Miletić, 2012: 114-115).

Početkom 1458. godine za kralja je izabran Matijaš Korvin (1458. – 1490.) koji provodi sveobuhvatne reforme te uspostavlja prvu snažnu centralističku državu u srednjoj Europi, a nakon što je osvojio Beč 1485. godine tamo premješta i svoj dvor (Miletić, 2012: 118-120; Tomorad, 2011: 177, 193). Uslijed prodora Osmanlija, Bosna pada 1463. godine te Osmanlije izbijaju na granicu kraljevina Slavonije i Hrvatske. Godine 1493. hrvatski plemići doživjeli su snažan poraz od osmanlijske vojske pod vodstvom Jakub-paše (Miletić, 2012: 118-122; Kruhek, 1993: 242–243). Godine 1526. brojčano nadmoćnija osmanska vojska, predvođena sultanom Sulejmanom II. Veličanstvenim, porazila je na Mohačkom polju hrvatsko-ugarsku vojsku na čelu s kraljem Ludovikom II. Jagelovićem (Engel, 2001: 370).[29]

O ishodu bitke na Mohačkom polju piše Miletić: „***Bitka i poraz na Mohaču razdjelnica su srednjeg i novog vijeka hrvatske povijesti***. *Hrvatska, nadalje s Habsburgovcima, vodi bespoštednu borbu s Turcima u dva sljedeća stoljeća, borbu kojoj je sve podređeno, a posljedice događanja u tom razdoblju osjećamo i danas.* ***Plemićki gradovi većim su dijelom napušteni, mnogi su od njih srušeni da ih Turci ne bi mogli koristiti***. *Oni pak koje Turci nisu osvojili, a vojni su inženjeri utvrdili da bi mogli pripomoći daljnjoj obrani od Turaka, prenamijenjeni su, pregrađeni i dograđeni za vojne potrebe. Neki veliki projekti, kao što je to bio Ribnik, morali su biti prekinuti, mnogi koji su možda bili zamišljeni, nisu ni započeti. Umijeće pečenja kvalitetnog vapna, umijeće miješanja gline i pečenja kvalitetne opeke, umijeće klesanja i tesanja, umijeće organiziranja zahtjevnih gradilišta na kojima se usklađuje rad brojnih*

[27] Detaljnije o 14. stoljeću u tadašnjoj Hrvatskoj vidi: Majnarić, 2025: 192-196.
[28] Dubrovačko Malo vijeće 1351. godine sklapa ugovor s Nikolom Nijemcem o izradi jednog omanjeg topa, a iste godine spoznaja o razornosti baruta navela je Dubrovčane na pojačavanje obrambenog zida koji je do tada bio debeo svega 3 lakta (1,53 metra) (Miletić, 2012: 115).
[29] O događajima u Europi i „prijelomnoj“ 1527. godini vidi: Kurelić, 2025: 278-281.

zanatlija, umijeće izrade građevinskih planova, sve je to ustuknulo pred umijećem miješanja sumpora i salitre, umijećem puškara i svih onih zanatlija koji prate vojsku i njezinu inženjeriju, umijećem držanja zbijenih vojnih redova na bojnom polju i umijećem izrade ratnih planova. Na opustjela područja uz granicu s Osmanlijskim Carstvom odnekud su došli neki drugi ljudi. Kroz sljedeća će dva stoljeća na graničnim područjima svakodnevni život postati krajnje nesiguran, vrijednost života nikada nije bila manja nego tada, pa je stoga posve razumljivo da je svakodnevno skladno uzmicalo pred grubim, lijepo pred prostim, postojano pred privremenim, što se iščitava i iz graditeljstva toga doba. (…) U sigurnijim krajevima, podalje od granice s Turskom, želja za ugodnijim životom, životom sukladnim novom vremenu, potakla je gospodare vrletnih gradova da sebi sagrade reprezentativnija, prostranija i za svakodnevni boravak ugodnija mjesta. ***Napuštaju se stara stoljetna sijela najznačajnijih hrvatskih plemićkih obitelji i središta vlastelinstava koja su bila nositelji gospodarske snage zemlje, da bi se u dolini sagradili prvi renesansni i barokni dvorci.*** *Stara mjesta i prostore unutar kojih je oblikovan znatan dio političkog kulturnog života zemlje prepustio je čovjek zakonima prirode. Nekoliko stoljeća poslije počela se razvijati svijest o ljepoti i vrijednostima tih mjesta. Po uzoru na druge države donijeti su zakoni o čuvanju i propisani postupci kojima se nastoji usporiti neželjeno djelovanje prirode na materiju od koje su načinjena kulturna dobra, medu kojima su svakako ruševine nekada moćnih zdanja. Nažalost, svijest nekih pojedinaca nije se uspjela nametnuti kolektivnoj svijesti o vrijednostima i značenju tih mjesta za nacionalnu povijest i kulturu. A bez kolektivne svijesti nema ni mogućnosti da se izdvoje financijska sredstva kojima bi se proveli donijeti zakoni, poduzele mjere i postupci za očuvanje tog značajnog dijela kulturne baštine*.“ (Miletić, 2012: 123).

Zaključno, razvoj plemićkih gradova u Hrvatskoj može se podijeliti u nekoliko ključnih faza: od ranih drvenih i zemljanih utvrda vezanih uz središta župa, preko intenzivne gradnje kamenih plemićkih gradova u 13. i 14. stoljeću (posebno nakon Tatarske provale), do kasnosrednjovjekovnog razdoblja obilježenog uvođenjem vatrenog oružja, osmanskim pritiscima i postupnom transformacijom plemićkih gradova u renesansne i barokne rezidencije ili njihovim napuštanjem. Ove faze odražavaju promjene u vojnoj tehnologiji, društveno-političkim odnosima i obrascima korištenja prostora. Ujedno postavljaju okvir za razumijevanje današnjeg stanja – napuštenih ruševina, djelomično transformiranih sklopova i rijetkih očuvanih primjera – te za promišljanje mogućnosti njihove suvremene zaštite, očuvanja i unaprjeđenja u odnosu na korištenje i planiranje šireg prostora što je središnja tema idućih poglavlja ovog doktorskog rada.

4. PREGLED ISTRAŽIVANJA I ZAHVATA NA PLEMIĆKIM GRADOVIMA U HRVATSKOJ

Povijest istraživanja plemićkih gradova u Hrvatskoj do danas je obrađena na nekoliko relevantnih mjesta, pri čemu se ističe sintezni pregled Drage Miletića u monografiji *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske* (Miletić, 2012: 33-53) kao i kraći, ali informativan, prikaz Zorislava Horvata u knjizi *Burgologija : Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* (Horvat, 2014: 22-35). Oba autora donose kronološki i tematski pregled istraživanja, a njihove sinteze omogućuju razumijevanje kako promjena istraživačkih pristupa kroz vrijeme, tako i evolucije interesa za ovu temu unutar različitih znanstvenih disciplina – od povijesti i arheologije do arhitekture i konzervatorske teorije.

U nastavku će se, oslanjajući se na navedene izvore, izložiti ključni pregled istraživača i institucija koji su se bavili problematikom plemićkih gradova, s posebnim naglaskom na recentnije autore i istraživačke trendove. Također će se razmotriti pitanje romantičarskih obnova i njihova utjecaja na percepciju i stanje plemićkih gradova u suvremenom kontekstu, budući da se taj aspekt pokazuje važnim za razumijevanje današnje morfologije brojnih lokaliteta.

Poseban naglasak bit će stavljen na evidenciju radova objavljenih u stručnim i znanstvenim časopisima *Čovjek i prostor*, *Arhitektura*, *Hrvatski arheološki godišnjak*, *konzervatorske izvještaje Hrvatskog restauratorskog zavoda, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*. Obradom literature i izvještaja iz područja arheologije, konzervatorstva, arhitekture, urbanizma i prostornog planiranja želi se obuhvatiti najvažnije tekstove koji su utjecali na očuvanje, interpretaciju i održivo upravljanje ovim segmentom kulturnog naslijeđa. Hrvatski doprinos teoriji i praksi integralne zaštite razmotren je u Poglavlju 8, dok se ovdje fokus zadržava na razvoju znanstvenog i stručnog diskursa o plemićkim gradovima u užem smislu.

4.1. Kratki pregled istraživača plemićkih gradova

Miletić svoj pregled započinje s Ivanom Luciusom Lučićem (1604. – 1679.) koji skuplja izvorne isprave naših najznačajnijih plemićkih obitelji i stvara njihove genealogije (Miletić, 2012: 33). U svom djelu „*Ehre des Herzogthum Krains“* Janez Vajkard Valvasor još u 17.

stoljeću, pišući o plemićkim gradovima Slovenije, u knjizi XII. obrađuje i neke hrvatske gradove (Tkalčec, 2002: 23).

Prvo djelo o nekom našem plemićkom gradu objavio je na njemačkom 17-godišnji Ljudevit Gaj (1809. – 1872.) pišući o krapinskom Starom gradu, a prvo opsežnije djelo u kojem se donose opisi ruševina nekih ličkih plemićkih gradova donosi Franz de Paula Julius Fras (1794. – 1868.) 1835. godine (Miletić, 2012: 34). Mijat Sabljar (1790. – 1865.) obilježava prvu polovicu 19. stoljeća obilazeći i crtajući ostatke više desetaka ličkih plemićkih gradova i drugih arhitektonskih spomenika (Miletić, 2012: 35).

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.) znanstveno utemeljuje hrvatsku povijest umjetnosti te modernu hrvatsku historiografiju, te je prvi od povjesničara koji sustavno obrađuje prošlost niza plemićkih gradova, a od 1853. godine imenovan je prvim zemaljskim konzervatorom za Hrvatsku i Slavoniju (Miletić, 2012: 37-38). Istodobno s Kukuljevićevim izdavanjem svezaka, Ivan Standl (1832. – 1897.) izdaje *Fotografijske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* u kojem je među 24 fotografije povijesnih građevina i krajolika 11 fotografija plemićkih gradova (Miletić, 2012: 38).[30] Najstarija fotografija nekog hrvatskog plemićkog grada ona je grofa Jurja Draškovića (1804. – 1889.) na kojoj je zabilježen izgled Trakošćana prije obnove 1853. godine (Miletić, 2012: 38-39).

Radoslav Lopašić (1835. – 1893.) šezdesetih godina 19. stoljeća počinje objavljivati kratke prikaze povijesti plemićkih gradova, a Vjekoslav Klaić (1849. – 1929.) na prijelazu stoljeća objavljuje *Povijest Hrvata* (1899. – 1911.) (Miletić, 2012: 39-40). Emilij Laszowski (1868. – 1949.) između ostalog objavljuje niz od pedesetak članaka o plemićkim gradovima, monografiju o Ozlju te knjigu *Stari lički gradovi* (Miletić, 2012: 41-43; Pleše, Stipančević, 2014). Na samom kraju 19. stoljeća Stjepan Ortner (1869. – 1935.) objavljuje do tada najopširniju povijest nekog našeg grada – *Povijest gradine i trgovišta Krapine* (Miletić, 2012: 43). Dragutin Hirc (1853. – 1921.) obilazeći hrvatske krajeve i pišući zemljopis Hrvatske redovito pažnju posvećuje i plemićkim gradovima (Miletić, 2012: 43).

Arhitekt Martin Pilar (1861. – 1942.) za svoj završni rad na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču radi rekonstrukciju plemićkog grada Sokolca u Brinju. Nakon što je postao ugledni projektant, svejedno prihvaća i volonterski rad u *Zemaljskom povjerenstvu za očuvanje*

[30] Popratne tekstove za 10 gradova napisao je Ivan Kukuljević Sakcinski, a za Modruš Franjo Rački (Miletić, 2012: 38).

umjetničkih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji te sa Szabom obilazi i arhitektonski snima, među ostalim, i plemićke gradove (Miletić, 2012: 43-44).

Krajem 19. stoljeća pripovjedač Ivan Devčić (1857. – 1908.) objavljuje niz popularno pisanih članaka o plemićkim gradovima te prvi u našoj literaturi donosi osnovne topografske podatke o smještaju i prostornim obilježjima plemićkih gradova koje opisuje (Miletić, 2012: 44).[31] Rudolf Horvat (1873. – 1947.) objavljuje preko sedamsto članaka u novinama i časopisima među kojima se nalaze i oni povezani s plemićkim gradovima, a objavama se pridružuje i Mile Magdić (1847. – 1931.) (Miletić, 2012: 44).

Ćiro Truhelka (1865. – 1942.) u Sarajevu u časopisu *Nada* objavljuje između 1902. i 1903. godine ukupno dvadeset i dva prikaza plemićkih gradova u Bosni i Hercegovini među kojima su i neki koje su gradile i posjedovale hrvatske plemićke obitelji (Miletić, 2012: 44).

Vjekoslav Noršić (1880. – 1963.) 1912. godine piše povijest samoborskog Starog grada, a *Klub hrvatskih književnika* 1917. godine u Osijeku izdaje knjigu franjevca Mladena Barbarića *Crtice iz prošlosti Šarengrada* (Miletić, 2012: 44-45).

Gjuro Szabo (1875. – 1943.)[32] naš je prvi istraživač fizičkih ostataka plemićkih gradova čiji su rad znatno olakšala prethodna povijesna istraživanja Kukuljevića, Tkalčića, Lopašića i Laszowskog. Osnutkom *Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji* 1911. godine Szabo je imenovan njegovim tajnikom. U svojim izvještajima Szabo donosi prikaze brojnih plemićkih gradova, a 1920. godine objavljuje

---

[31] Devčić u jedanaest brojeva *Starohrvatske prosvjete* objavljuje *Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradinama na kopnu od Velebita do Neretve*, a u *Prosvjeti* i *Narodnim novinama* od 1903. do 1907. godine objavljuje članke o Bužimu, Bočaju, Rajčić gradu, Lapcu, Zvonigradu, Udbini, Gusić gradu, Slunju, Ostrovici, Brinju i Počitelju (Miletić, 2012: 44).

[32] Gjuro Szabo, hrvatski konzervator, muzeolog i povjesničar (Novska, 3. II. 1875. – Zagreb, 2. V. 1943). Nakon studija germanistike u Beču (1892.–96.) radio je u gimnazijama u Senju, Osijeku, Bjelovaru i Zagrebu. U Beču, Nürnbergu i Pragu 1910. specijalizirao se iz konzervacije i restauracije povijesnih i umjetničkih spomenika. Na temelju radova na srednjovjekovnim građevinama u Slavoniji postao je 1911. tajnik Zemaljskoga povjerenstva za čuvanje spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji, koje je bilo osnovano njegovim zauzimanjem. Na tom je položaju utjecao na primjenu suvremenih načela konzervacije. Bio je i ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt 1919.–26. te Muzeja grada Zagreba 1928.–43. Od 1936. član JAZU (danas HAZU). Objavio je velik broj radova s područja povijesti, povijesti umjetnosti i kulture, toponomastike, zaštite spomenika i muzeologije, osobito o plemićkim gradovima sjeverne Hrvatske te povijesti i spomenicima Zagreba. U njima je temperamentnim stilom stalno održavao zanimanje za spomenike u doba kada njihovo čuvanje nije imalo čvrste zakonske podloge. Značajnija djela: *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* (1920.), *Umjetnost u našim ladanjskim crkvama* (1929.), *Kroz Hrvatsko zagorje* (1939.), *Stari Zagreb* (1940.). (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.g)

knjigu *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* u kojoj su „*po prvi puta prikazani spomenici samo jedne, jasno određene skupine srednjovjekovnih građevina*“ (Miletić, 2012: 45-47).[33]

Na Szabov rad nadovezuje se Većeslav Henneberg (1889. – 1937.) koji je 1923. godine bio suradnik *Zemaljskog povjerenstva za očuvanje spomenika*, a od 1925. godine kustos u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu. Istraživao je i dokumentirao ličke i žumberačke plemićke gradove, te Zelingrad i Susedgrad (Miletić, 2012: 47).

Tihomil Stahuljak (1918. – 2007.) arheološki istražuje 1942. godine Samobor, te 1944. godine Susedgrad. Ratno ozračje nije omogućilo kvalitetan završetak radova (Miletić, 2012: 47-48).

Anđela Horvat (1911. – 1985.) u svojoj disertaciji o spomenicima arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju obrađuje i „*skromne ostatke srednjovjekovnog profanog graditeljstva na tom području*“. Za prvo izdanje *Opće likovne enciklopedije* piše uglavnom sve jedinice o plemićkim gradovima (Miletić, 2012: 48).

Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća provode se konzervatorski radovi na nizu plemićkih gradova, ali te radove ne prati i objavljivanje stručnih radova. Početkom sedamdesetih godina taj se odnos mijenja. Arhitektica Srebrenka (Sena) Sekulić-Gvozdanović (1916. – 2002.) i njezin sin, povjesničar umjetnosti Vladimir (Peter) Gvozdanović (Goss) (1942.) objavljuju niz radova o plemićkim gradovima (Miletić, 2012: 48). Sena Sekulić-Gvozdanović za svoj habilitacijski rad obranjen 1960. godine bira temu *Prilog istraživanju srednjovjekovnih starih gradova u Hrvatskoj* (Sekulić-Gvozdanović, 2019). Časopis *Arhitektura* posvećuje 1971. godine čitav dvobroj plemićkim gradovima i fortifikacijskoj arhitekturi.[34] Ivo Maroević 1974. godine radi prilog metodologiji ujednačivanja sustava istraživanja i dokumentiranja plemićkih gradova u Hrvatskoj (Maroević, 1986d [1974]: 298-312).

Godine 1966. osnovan je *Restauratorski zavod Hrvatske* koji vodi radove na Kostajnici, Ozlju, Garić gradu, Zelingradu, Medvedgradu, Brinju, Đurđevcu, Trakošćanu i Velikom Taboru (Miletić, 2012: 48).

---

[33] Ipak, Szabina skupina *sredovječnih gradova* ne odgovara u potpunosti današnjim tipološkim i kronološkim podjelama. U njegov su pregled uključeni i lokaliteti poput Siska, koji se prema kasnijim kriterijima mogu promatrati kao dio mlađeg, ranonovovjekovnog obrambenog sustava. Stoga Szabin rad treba shvatiti kao pionirski pokušaj sustavnog evidentiranja „utvrdnih“ spomenika, dok su kasnija istraživanja preciznije razgraničila pojedine vrste i razvojne faze srednjovjekovne i fortifikacijske arhitekture.

[34] Detaljnije u odlomku 4.3.1.

U razdoblju koje je uslijedilo pojavljuje se veći broj arheologa, povjesničara, povjesničara umjetnosti i arhitekata koji se bave plemićkim gradovima. Izdvajaju se Milan Kruhek (1940. – 2022.), Zorislav Horvat (1937.) i Drago Miletić (1946.).

Neki se istraživači ograničavaju na istraživanje plemićkih gradova samo užih područja. Tako podravsko područje istražuju Zorko Marković (1951.) i Zvonko Lovrenčević (1911. – 1990.), Moslavinu istražuje Ana Bobovec, žumberačke plemićke gradove Damjan Lapajne, zagorske istražuju Krešimir Filipec i Krešimir Regan. Tomislav Đurić (1938.) i Dragutin Feletar (1941. – 2023.) obrađuju plemićke gradove istočne Hrvatske (Miletić, 2012: 48-49). Marijana Korunek istražuje područje Varaždinske županije (Korunek, 2012), a arheolog Antonio Džaja područje Moslavine (Džaja, 2020).[35] Branko Nadilo u časopisu *Građevinar* objavljuje niz članaka o plemićkim gradovima kontinentalne Hrvatske (Horvat, 2014: 34).

4.2. Kratki pregled istraživanja i obnova plemićkih gradova u Hrvatskoj

Suvremeno iskustvo obnova povijesnih građevina obilježeno je danas teško prihvatljivim romantičarskim restauracijama izvedenima tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. To je vrijeme koje krasi „*inkorporiranje povijesnih predmeta ili struktura u novogradnje koje su trebale izgledati staro, dok su restaurirane stare građevine nakon intervencija izgledale novo*“ (Ćorić, 2021: 127). Intervencije na povijesnim građevinama u 19. stoljeću, pa tako i na plemićkim gradovima, možemo podijeliti u „*četiri kategorije čije su granice bile klizne: 1) integriranje, adaptiranje i interpoliranje povijesnih građevina, 2) korištenje spolija sa starijih građevina u novogradnjama, 3) stilsko restauriranje povijesnih građevina te 4) novogradnje po uzoru na povijesne građevine*“ (Ćorić, 2021: 133).

Za to razdoblje karakterističan je i fenomen fascinacije ruševinama, osobito u okviru romantizma. Ruševine su bile i ekonomski zanimljive kao kamenolomi i izvori građevinskog materijala. No, u posljednjoj trećini 18. stoljeća, a potom sve više početkom 19. stoljeća, razvija se specifičan kulturno-povijesni doživljaj ruševina. Ruševine su svjesno tražene i posjećivane,

[35] Valja napomenuti da u suvremenom razdoblju postoji znatan broj istraživača koji se bave problematikom plemićkih gradova, ali najčešće u okviru pojedinačnih lokaliteta. Takvi radovi nerijetko se objavljuju u obliku terenskih izvještaja, konzervatorske dokumentacije, kraćih prikaza u stručnim časopisima ili kao dio širih interdisciplinarnih projekata. Zbog brojnosti i disperziranosti tih priloga, njihova sustavna klasifikacija nadilazi okvire ovog poglavlja. Ipak, relevantni autori i doprinosi bit će pojedinačno navedeni i analizirani u okviru studija slučaja u daljnjem tijeku istraživanja, ovisno o specifičnim temama i prostornim jedinicama koje se obrađuju. Dodatno, za uvid u recentnu produkciju radova koji se bave istraživanjem plemićkih gradova smještenih unutar zaštićenih prirodnih područja Republike Hrvatske, vidjeti Duić, Rukavina, 2026a.

rekreirane na slikama i crtežima, opjevane u pjesmama, a čak i ako originalne ruševine nisu bile dostupne, građene su umjetne ruševine. To iskustvo ruševina, karakteristično za romantičarski senzibilitet, imalo je trostruk aspekt: edukativno iskustvo, iskustvo prolaznosti i iskustvo prirode (Backes, Stanzl, 1987: 57).

Prvi srednjoeuropski primjer interpoliranja i spoliranja u plemićki grad je na primjeru Löwenburga između 1793. i 1801. godine arhitekta Christopha Jussowa.[36]

Prvi zahvati nadahnuti romantizmom u Hrvatskoj vežu se za grofa feldmaršala Lavala Nugenta[37] koji 1820. godine kupuje Bosiljevo, a zatim 1824. godine Trsat, te 1837. godine Dubovac.[38] Bosiljevo je namijenio za rezidenciju obitelji, dok je na Trsatu planirao sagraditi obiteljski mauzolej te ruševni plemićki grad pretvoriti u mauzolej (Ćorić, 2021: 128-129). Ubrzo nakon dovršetka obnove Trsata započet će jednako tako radikalnu obnovu Dubovca, koju će nakon njegove smrti dovršiti njegov sin Artur (Miletić, 2012: 331).[39] Sredinom istog stoljeća (1840. – 1862.) podmaršal Juraj Drašković u neogotičkom stilu obnavlja Trakošćan, a njegovo okruženje uređuje u romantičan engleski perivoj (Miletić, 2012: 331).

Godine 1864. Ministarstvo rata donijelo je zbog štednje odluku o napuštanju Cetingrada, koji je krajem 18. stoljeća pretvoren u snažnu vojarnu krajiške vojske. Napuštanje je ujedno, zbog vojničke logike, značilo i njegovo razaranje. Unatoč snažnim protivljenjima javnosti i Hrvatskog sabora, Cetingrad je ubrzo i uništen (Miletić, 2012: 332).[40]

---

[36] Za još primjera stilskog restauriranja plemićkih gradova vidi: Von der Dollen, Schock-Werner, 1999.; Zeune, 2004.; Badstübner, 2004.; Rath, 2004.; Schicht, 2020.

[37] Nugent-Westmeath, Laval, austrijski časnik (Ballynacor, Irska, 3. XI. 1777 – Bosiljevo, 21. VIII. 1862). Potomak irske grofovske obitelji. Godine 1793. ušao je u austrijsku vojsku, 1809. postao je general bojnik i načelnik glavnoga stožera. S engleskom je vojskom 1812. sudjelovao u ratnim sukobima u Španjolskoj. Godine 1813. preko Karlovca ušao je u Rijeku te je, pobijedivši francusku vojsku u Istri, zauzeo Trst i nastavio s vojnim akcijama u Italiji. Od 1817. do 1820. bio je zapovjednik napuljske vojske. Od 1822. bio je riječki patricij, a od 1824. član Hrvatskoga sabora. Kao zapovjednik Primorja (1834.–35.) dao je obnoviti Trsat i sagraditi više utvrda u Istri i na Kvarnerskim otocima. Od 1839. bio je zapovjedni general Moravske i Šleske, a od 1840. bansko-varaždinsko-karlovačke granice. Istaknuo se kao sudionik hrvatskog narodnoga preporoda. Godine 1848. sudjelovao je u vojnim sukobima u Italiji, a 1849., u činu feldmaršala, zauzeo je jugozapadnu Ugarsku. Posjedovao je Bosiljevo (od 1820.), Trsat (od 1824.) i Dubovac (od 1837.) te niz manjih nekadašnjih frankapanskih posjeda. Bavio se arheološkim istraživanjima i bio kolekcionar umjetnina, a 1843. u Trsatu otvorio je *Museum Nugent* sa zbirkom antičkih skulptura (danas u Arheološkome muzeju u Zagrebu). (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.d)

[38] Laval Nugent kupio je i imanja u Stelniku, Kaštelu i Loviću te Sušicu (Ćorić, 2021: 128).

[39] Za više informacija o Laval Nugentu vidi Žic, 2019.

[40] Za ilustraciju navedenih lokaliteta prije obnove vidi slike u Prilogu 15.7.

Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine *Austrijska centralna komisija za uzdržavanje i obnovu spomenika* izgubilo je nadležnost nad zaštitom spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji. U Splitu je 1903. godine osnovano *Povjerenstvo za Dioklecijanovu palaču*, koje ubrzo prerasta u ***Povjerenstvo za Dalmaciju***, a u Zagrebu se tek 1910. godine osniva ***Zemaljsko povjerenstvo za čuvanje umjetnina i povijesnih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*** (Antolović, 2009: 20). To znači da otprilike četiri desetljeća u većem dijelu današnje Hrvatske nema organizirane brige o zaštiti spomenika.[41]

Ivan Kukuljević Sakcinski 1887. godine piše članak o Brinju te prilaže projekt Martina Pilara za obnovu plemićkog grada koji je nastao tri godine ranije kao rezultat njegovog diplomskog rada na studiju u Beču. Kukuljević Sakcinski konstatira da priloženi projekt ima samo „akademički vriednost" čime se odmiče od pristupa radikalnih romantičarskih rekonstrukcija koje je ranije simpatizirao komentirajući obnovu Trakošćana. Smjernice za obnovu brinjske kapele ostale su samo na papiru, a 1891. godine pregrađuje se četverokutna kula erdutskog plemićkog grada – hrvatski ministar Ervin pl. Cseh pretvara je u obiteljsku grobnicu (Miletić, 2012: 333-334).

U Dalmaciji je 1887. godine osnovano *Kninsko starinarsko društvo*, a 1893. godine u Kninu je otvoren *Prvi muzej hrvatskih spomenika*. Fra Lujo Marun, prvi predsjednik društva, sustavno otkupljuje zemlju na Bribirskoj glavici i započinje arheološka istraživanja (Miletić, 2012: 334).

Dok u Zagrebu početkom 20. stoljeća traje polemika oko budućnosti Bakačeve kule koja konačno rezultira i njenim rušenjem[42], Karlovčani pokreću inicijativu za obnovu Dubovca definirajući odmah na početku prijedlog buduće namjene – u najvišoj kuli planiraju „vatrojavnu postaju", u ostalim gornjim prostorijama gradski muzej, prizemno „mala restauracija", u prizemlju kule mala kapelica, a pred gradom na platou „lijepi park". Realizaciji zamisli nije se pristupilo (Miletić, 2012: 336-337).

Nakon gubitka vojno-strateškog značenja i odlaska vojske, plemićki grad u Hrvatskoj Kostajnici kupuje općina, koja 1907. godine započinje sanaciju njegovih najugroženijih dijelova. Na sastancima održanima 1908. godine donesene su temeljne smjernice za obnovu

---

[41] Od 1850. godine djeluje *Društvo za jugoslavensku povesticu i starine* koje ima programski zadatak izučavati hrvatske spomenike i koje prikuplja brojne informacije s terena (Antolović, 2009: 20; Miletić, 2012: 333).

[42] Iako Bakačeva kula (zapadna kula protuturske biskupske utvrde podignuta 1512. – 1520. oko zagrebačke katedrale) ne spada u sloj plemićkih gradova, njeno rušenje je ilustrativno za pokazivanje stava prema spomenicima prošlosti. Za detaljniji uvid u raspravu oko Bakačeve kule vidi Jurić, Strugar, Ćorić, 2011.

Staroga grada. Nakon početnih zahvata i razdoblja neaktivnosti, radovi su nastavljeni u drugoj polovici 1920-ih godina (Miletić, 2012: 337).[43]

Zemaljsko povjerenstvo za čuvanje umjetnina i povijesnih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, čiji je najagilniji član Gjuro Szabo, osniva se 1910. godine, Szabo je naš najistaknutiji zagovaratelj pristupa *biološke zaštite* (Marasović, 1983: 73).[44] Povjerenstvo pristupa rješavanju nekih problema u vezi Krčingrada, Brinja, Modruša, Novim, Ozlja[45], Pakraca, Samobora, Zrina, Bosiljeva. Godine 1912. Povjerenstvo se bavi Tounjem i Barilovićem, a sljedeće godine s problemima na Cetinu, Grobniku, Kalniku, Kostajnici, Ribniku, Ružici i Susedgradu. Na Medvedgradu se uklanjaju stabla, a na Bosiljevu su tada u tijeku radovi na posljednjoj romantičarskoj rekonstrukciji nekog našeg plemićkog grada. Riječki veletrgovac A. Cossulich (Kozulić) angažira 1911. godine arhitekta Vlatka Vidmara za restauriranje Bosiljeva, nakon čega ga Zemaljska vlada 1912. godine upozorava na pravila građevnog reda (Miletić, 2012: 339-340).

Općina Samobor 1901. godine kupuje Stari grad Samobor. Športsko društvo Šišmiš 1906. godine upućuje molbu Zemaljskoj vladi s ciljem utvrđivanja stanja na plemićkom gradu i izrade elaborata za potrebnu sanaciju. U siječnju 1908. godine dobivaju smjernice, a radovi započinju 1910., i nastavljaju se 1911. i 1912. godine. Zbog nepoštivanja dogovora oko obnove, Povjerenstvo 1913. godine kod Kr. kotarske oblasti u Samoboru izdaje zabranu daljnjeg rada na Starom gradu. Miletić navodi sljedeće: „*Skoro stotinu godina nakon tih događaja znamo da se tada griješilo na obje strane. Ipak, „šišmišovci" su bili entuzijasti s potencijalom goleme mladenačke energije, koja se mogla i morala usmjeravati u željenom smjeru. Budući da je to mladenačko društvo pokazivalo toliku žudnju i ulagalo toliku energiju da sačuva i „aktivira" Stari grad, Povjerenstvo je, prije svega Szabo, zatim Brunšmid i Hoffiler, moralo uložiti znatno*

[43] Detaljnije o radovima i nakon Drugog svjetskog rata vidi Miletić, Valjato Fabris, 2011.

[44] Biološku zaštitu Marasović objašnjava ovako: „*Taj naziv za postromantičnu konzervatorsku fazu nastao je zato što su pobornici nove zaštitne doktrine pošli od vrednovanja cjelokupnog „biološkog" rasta povijesnih građevina, odnosno razvitka i promjena kojima su spomenici bili stalno izloženi od nastanka do najnovijih vremena, pa se ocjena vrijednosti nije mogla ograničiti samo na prvi ili najznačajniji sloj, nego obuhvatiti podjednako sve epohe. „Biološki" stav rađa se kao reakcija na neznanstvene postupke romantičnog restauratorskog pravca, pa djelomično nastavlja ideje romantičnih konzervatorskih načela koja se sada dopunjuju znanstvenim metodama istraživanja i vrednovanja kulturnog naslijeđa.*" (Marasović, 1983: 64)

[45] Knez Albert Thurn und Taxis darovnicom izdanom u Regensburgu 6. srpnja 1928. godine daruje Ozalj *Braći hrvatskog zmaja* kojoj je tada na čelu još njihov osnivač Emil Laszowski. (Miletić, 2012: 346)

više truda da usmjeri tu samoborsku mladež u ispravnom i željenom pravcu“ (Miletić, 2012: 341-342).[46]

Prvi radovi koji su se odvijali na nekom hrvatskom plemićkom gradu pod nadzorom konzervatorske službe i time sukladno važećim konzervatorskim načelima dogodili su se tijekom Drugog svjetskog rata upravo na samoborskom Starom gradu. Ljubo Karaman (voditelj Konzervatorskog zavoda), Hinko Vichra (arhitekt i inicijator radova, radio u Ministarstvu prometa i javnih radova NDH) i tada 24-godišnji Tihomil Stahuljak (voditelj istraživanja i konzervatorskog nadzora nad radovima) obišli su 1942. godine Stari grad i utvrdili osnovne konzervatorske smjernice za predstojeće radove. Radovi su se odvijali u ratnim vremenima, u gospodarski nepovoljnim uvjetima. Iz Stahuljkovih izvještaja vidimo da su radovi na samoborskom plemićkom gradu u punom zamahu tijekom kolovoza 1943. godine, te u takvim uvjetima Stahuljak posve neočekivano započinje s pripremama za istraživanje Susedgrada na kojemu iskapanja započinju u studenom 1943. godine (Miletić, 2012: 347-349).

Prvi veći radovi nakon Drugog svjetskog rata na nekom od plemićkih gradova izvedeni su na Trsatu (1947. – 1960.)[47] i Dubovcu (1952. – 1961.). *Katalog radova Restauratorskog zavoda*

---

[46] Za detaljniji odnos Szabe prema Starom gradu Samoboru i „šišmišovcima“ vidi Stahuljak, 1995: 201-216.

[47] Projekt je izradio Urbanistički institut u Rijeci. Projektant je bio Igor Emili, u suradnji s arhitektom F. Šikićem i povjesničarima umjetnosti Brankom Fučićem i Vladom Ukrainčikom. Miletić ovako komentira projekt: „*Emilijeva intervencija na Trsatu i nakon četiri desetljeća nalazi sugovornike kao pozitivni primjer „aktivne“ zaštite kulturne baštine. Već sama ideja smještaja kuhinje u nekadašnji mauzolej obitelji prvog obnovitelja Trsata, obitelji maršala koji je ne malo zadužio sredinu u koju je došao iz daleke Irske preko niza europskih ratišta, govori dovoljno o razini senzibiliteta projektanta i pomanjkanju pijeteta prema zaslužnim ličnostima naše prošlosti i mjestima njihova posljednja počivališta*.“ (Miletić, 2012: 352, 363)

Autori ovako objašnjavaju svoj projekt: „*Turističko društvo i Narodni odbor općine Sušak preuzeli su inicijativu na spašavanju trsatske gradine. Postavilo se pitanje: što i kako, pitanje sadržaja i principa.*

Principi su bili jasni: konzervatorski. Treba sačuvati zatečeno naslijeđe s najstarijim građevnim elementima gradine, ali i sa svim njenim historijskim rastom, sa svim naknadnim prigradnjama, što su ih kroz stoljeća stvarale potrebe života u gradu. Jer, nema odgovora na eventualno teoretsko pitanje: od čega bi zatečeno stanje trebalo očistiti i na uspostavu kojeg stanja bi to čišćenje trebalo privesti. Gdje su granice nekog živog rasta u vremenu? Konačno, kada bi se neke novije elemente eliminiralo, moglo bi ih se nadomjestiti samo fiktivnim, iluzionističkim konstrukcijama u obmani našeg časa: na primjer, vratnice na ulazu u grad (koje manjkaju), da li uspostaviti u teškoj hrastovini s detaljima okova u kovanom željezu, prema nekim muzejskim analogijama i prema udžbenicima, pa da se time stvori najefektnija teatarska iluzija, ili da se – u ovom slučaju potraži rješenje u vanstilskoj, funkcionalnoj pregradi. itd.

S konzervatorskom je disciplinom trebalo što neupadnije provesti i nužne tehničke mjere, da se objekt zaštiti od daljnjeg raspadanja: očistiti, učvrstiti, pokriti, izolirati.

Sadržaj se postavljao u alternativama: - muzejska zbirka; - čuveni spomenik bez praktične namjene, ili
- spomenik sa živom suvremenom funkcijom.

U tim alternativama zauzet je određeni stav: Trsat vratiti u život. Tu životnost mu ne bi dala postava neke muzejske zbirke u gradini (u prostorima sasvim nepogodnim za muzejsku postavu i s eksponatima kojih de facto nema), pa ni u slučaju da bi postojala trajno osigurana sredstva za njeno mukotrpno uzdržavanje. Ta životnost ne bi

Hrvatske od 1966. do 1986. godine (NN, 1987: 15-150) donosi pregled radova na sljedećim plemićkim gradovima ili kaštelima: Benkovac (1977.), Brinje – kapela sv. Trojstva (1966., 1976., 1983.-1986.), Čakovec (1975.-1978., 1986.), Čazma (1973.), Đurđevac (1980.-1981.), Garić-grad (1969.-1982.), Ilok (1971.), Jastrebarsko (1982., 1985.), Dubovac (1975., 1984.-1986.), Kostajnica (1966.-1986.), Krk – kaštel (1971.), Lukavec (1973.-1975., 1984.), Medvedgrad (1973.-1986.)[48], Modruš (1976.-1978.), Ozalj (1967.-1986.), Ribnik (1980.), Slavetić (1967.-1976.), Susedgrad (1986.), Trakošćan (1985.-1986.), Varaždin (1975., 1979., 1986.), Veliki Tabor (1968., 1974., 1977.-1978.), Zelingrad (1973.-1980).[49] Krajem 1980-ih i tijekom 1990-ih godina rade se sondažna arheološka istraživanja Vrbovca i Krapine, te konzervatorska istraživanja i restauratorski radovi u Ozlju, Brinju, Velikom Taboru, Siraču, Paki, Iloku, Valpovu i Ribniku (Miletić, 2012: 351-353).

Nakon 2000. godine Ministarstvo kulture financira nekoliko programa vezanih uz plemićke gradove. Konzervatorski radovi odvijaju se „simboličnim sredstvima“ na kuli grada Žumberak, Podgorja i Stupčanice, te u Vrbovcu, Paki, Slunju, Barilović, Drežniku, Siraču i Zrinu (Miletić, 2012: 357). Časopis *Portal* dokumentirao je sve restauratorske aktivnosti Hrvatskog restauratorskog zavoda za razdoblje od 2009. do 2017. godine, te je u osam godina evidentirano ukupno 148 upisa radova na 43 različita plemićka grada.[50] Popis svih lokaliteta po godinama prikazan je u Prilogu 15.8.6.

Ovaj kratki pregled istraživanja uglavnom temeljen na tekstu Drage Miletića dopunjen je u narednim odlomcima pregledom članaka u stručnim časopisima (*Čovjek i prostor* (1954. – 2024.), *Arhitektura* (1947. – 2005.), *Hrvatski arheološki godišnjak* (2005. – 2020.), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (1975. – 2024.), *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu*

---

prostrujala ni kroz fragmente golih zidova konzervirane gradine, tretirane kao sušti spomenik historije. Uvijek bi to bili mrtvi, u životnom smislu nedovoljno atraktivni sadržaji, nošeni posljednjim odbljescima nama danas sve dalje i sve neprihvatljivije inspiracije romantizma. Stoga su prihvaćeni sadržaji u kojima teče naš život onim istim intenzitetom, kojim su nekada u tim prostorijama tekli životni sadržaji minulih generacija. Novi sadržaji, možda su u apsurdnom kontrastu s historijskom scenom same gradine, ali oni upravo time izazivaju plastično uočavanje te scene, njeno jasno izdavanje i njeno vrednovanje.“ (Emili, Fučić, 1960: 27-28)

[48] O radovima na Medvedgradu tijekom 1990-ih godina vidi: Miletić, 2021., te Maroević, 2000: 98-124.

[49] U tom razdoblju Hrvatski restauratorski zavod provodi radove i na slovenskom plemićkom gradu Podsreda (1984.-1985.) (NN, 1987, 78).

[50] Lokaliteti su: Barban, Barilović, Brinje (Sokolac), Bršljanac, Cesargrad, Čanjevo, Čuntić, Donja Stubica, Drežnik, Garić-grad, Gornja Stubica (Samci / Oršić), Grižane, Gvozdansko, Hrvatska Kostajnica, Ilok, Ivanec, Jelengrad, Kličevica, Klinac, Kolođvar, Konjskih, Koroď, Kostelgrad, Košutgrad, Kozjak (Krčingrad), Krapina, Kršan, Lopar, Morosini-Grimani (Svetvinčenat), Orahovica, Ožegovićianum (Senj), Paka, Paz, Pazin, Petrapilosa, Possert, Rakalj, Trakošćan, Varaždin, Veliki Tabor, Vrbovec, Zrin, Žminj.

i urbanizam (1993.-2025.), *Portal : godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* (2009. – 2024.)) te s izvještajima Ministarstva kulture o programima financiranja plemićkih gradova (poglavlje 5).

Unatoč težnji za obuhvatnošću, ovaj pregled ne može biti konačan, budući da se radi o višedisciplinarnom području u kojem se kontinuirano objavljuju novi rezultati, često u okviru pojedinačnih projekata, lokalnih inicijativa ili neobjavljenih izvještaja. Stoga se ovdje izneseni prikaz treba shvatiti kao okvirni pregled, koji se u daljnjem tijeku ovog rada tematski produbljuje kroz pojedine studije slučaja i analize relevantne literature.

4.3. Stručni časopisi i periodika kao izvor za proučavanje plemićkih gradova

U proučavanju plemićkih gradova stručni i znanstveni časopisi predstavljaju vrijedan izvor informacija, različitih metodoloških pristupa i dokumentacije. Mnogi rezultati istraživanja, osobito arheoloških, objavljuju se upravo u obliku znanstvenih članaka, izvještaja i tematskih prikaza. Usto, brojni tekstovi sadrže kritičke osvrte, projektantske bilješke i prijedloge za obnovu i interpretaciju srednjovjekovnog naslijeđa, uključujući plemićke gradove.
U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata do danas, u Hrvatskoj se formirao razmjerno stabilan korpus stručnih i znanstvenih periodičkih publikacija iz područja arhitekture, urbanizma i zaštite kulturnog naslijeđa.

Među najvažnijim takvim časopisima ističu se:

- *Arhitektura* (1947. – 2005.),
- *Čovjek i prostor* (1954. – 2024.),
- *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (1975. – 2024.),
- *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* (1993. – 2025.),
- *Hrvatski arheološki godišnjak* (2005. – 2020.),
- *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* (2009. – 2024.).

Redoslijed njihove analize u ovom potpoglavlju određen je kronološki, prema godini izlaska njihovog prvog broja.

4.3.1. Plemićki gradovi u časopisu *Arhitektura* (1947. - 2005.)

Časopis *Arhitektura* izdavao je Savez arhitekata Hrvatske, tj. kasnije Udruženje hrvatskih arhitekata. Izlazio je s povremenim prekidima od 1947. do 2005. godine u ukupno 217 brojeva

(Udruženje hrvatskih arhitekata (n.d)). Cjeloviti popis tekstova o plemićkim gradovima u časopisu *Arhitektura* nalazi se u Prilogu 15.8.1, a ovdje je dan kratki pregled.

Prvo spominjanje plemićkih gradova u časopisu *Arhitektura* je u tekstu Ljube Karamana iz 1948. godine koji daje pregled srednjovjekovne umjetnosti Hrvatske i Slavonije do baroka te prilaže fotografiju Velikog Tabora (Karaman, 1948: 46-53).

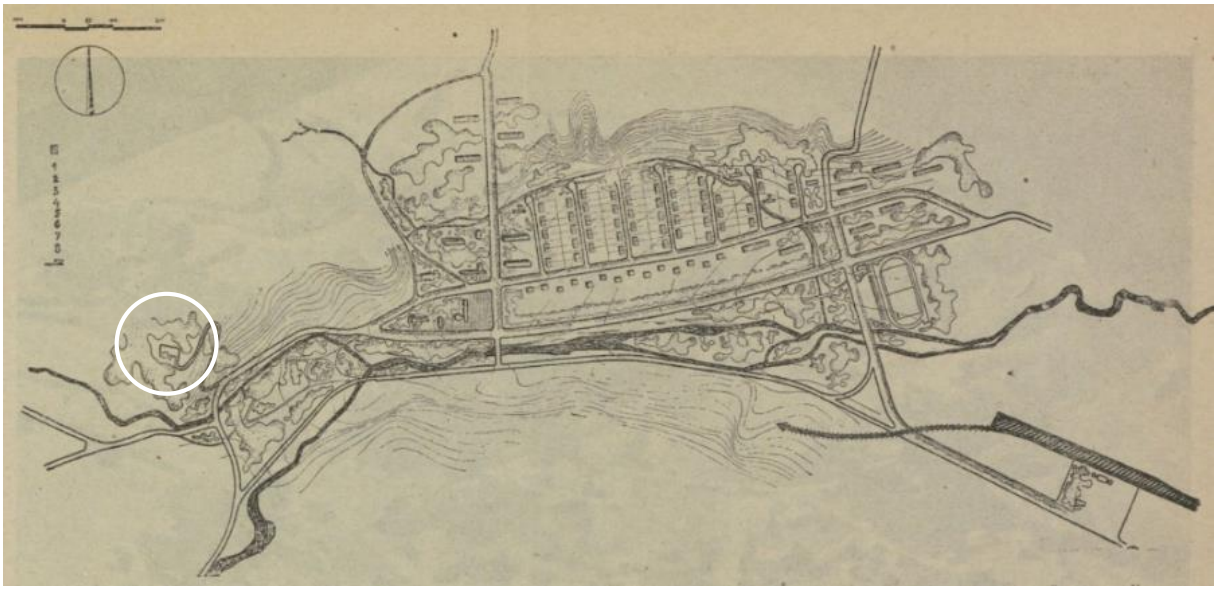

Slika 1. Voćin, "Regulaciona osnova Voćina", 1949. (Ulrich, 1949: 57). Plemićki grad označen krugom.

U broju 18-22 iz 1949. godine prikazani su brojni prostorni i urbanistički planovi hrvatskih gradova od kojih, u kontekstu plemićkih gradova koji se u njima nalaze, treba izdvojiti *Direktivnu regulacionu osnovu za grad Varaždin* (Ulrich, Vasiljević, 1949a: 54-56) i *Regulacionu osnovu Voćina* (Ulrich, 1949: 57).[51] Marjan Šorli donosi prikaz plana za „*regulaciju, asanaciju in izgradnju Bleda*“ (Šorli, 1949: 74-77), a Ante Roglić pregled gradova Istre s njihovim povijesnim razvojem u kojem se spominju i istarski plemićki gradovi i kašteli (Roglić, 1949: 78-85).

Vlado Antolić, tematizirajući Sljeme kao urbanistički problem Zagreba, u broju 11-12 iz 1950. godine spominje i „*strateške trabantske burgove Zelina, Medvedgrad i Susedgrad*“ (Antolić, 1950: 60-64).[52] Broj 4 iz 1950. godine tematizira tvrđavu Nehaj (Roglić, Sulejmanpašić, 1950:

[51] U kontekstu plemićkih gradova bitni su u istom broju prikazani planovi za Karlovac (plemićki grad Dubovac) (Antolić, Halilibrahimov, 1949: 31-36), Čakovec (srednjovjekovni plemićki grad koji je snažno barokiziran) (Seissel, Vasiljević, 1949: 43-46) te Sušak i Rijeku (plemićki grad Trsat) (Ulrich, Vasiljević, 1949b: 47-50).

[52] Iako se tipološki ne može svrstati u kategoriju plemićkih gradova, potrebno je istaknuti tekst u istome broju časopisa *Arhitektura* o istraživanjima gradišta u Mrsunjskom Lugu (Vinski, Gasparini, 1950: 81-87). Početak teksta glasi: „*Već prvih godina iza Oslobođenja, započela su u čitavoj FNRJ intenzivna istraživanja slavenskih*

24-25)[53], a u broju 4-6 iz 1960. godine prikazano je „Uređenje trsatske gradine“ (Emili, Fučić, 1960: 25-28). Sena Sekulić Gvozdanović donosi tekst „O srednjovjekovnom burgu“ u broju 1-2 iz 1962. godine (Sekulić, 1962: 26-30), a 1967. godine u broju 93-94 s Vladimirom Gvozdanovićem objavljuje tekst „Na temu starih gradova burgova“ (Gvozdanović, Gvozdanović, 1967: 85-90). Senj je obrađen u tekstu Melite Viličić iz 1968. godine „Senj – drevni grad hrvatskog primorja“ (Viličić, 1968: 64-68), a Ante Marinović-Uzelac u broju 104 iz 1969. godine donosi prostorni plan memorijalnog parka Petrova gora u kojem su naznačeni i plemićki gradovi (Marinović-Uzelac, 1969: 38-44). Vladimir Koščak u broju 107-108 iz 1970. godine donosi pregled povijesti Medvednice u kojemu spominje Susedgrad, Medvedgrad i Zelingrad (Koščak, 1970: 103-107).

Posebno treba istaknuti broj 109-110 iz 1971. godine koji je tematski posvećen fortifikacijskoj arhitekturi. U ovome broju, među ostalim fortifikacijskim građevinama i temama, obrađeni su „stari gradovi i gradine Zagrebačke regije“ (Gvozdanović, Gvozdanović, 1971: 5-11), „burgovi u Slavoniji“ (Devide, 1971: 18-25), „historičke građevine i tvrđave u Dalmaciji“ (Deanović, 1971: 18-25), „zrinski grad Čakovec“ (Kapun, 1971: 26), „Varaždin i Ozalj: dva tipa naših gradova“ (Pasinović, 1971: 29-32), „zaštitni radovi na Garić gradu“ (Maroević, 1971: 33-37), „grad Zelingrad“ (Habunek Moravac, 1971: 38), „stari grad Đurđevac“ (Habunek Moravac, Machiedo, 1971: 39-41), „grad Sokolac u Brinju“ (Premerl, 1971: 44-47), „dva frankopanska grada: Trsat i Grobnik“ (Jenko, 1971: 48-51), „obnova kule Nehaj u Senju“ (Viličić, 1971: 55-61), „kninska tvrđava“ (Paić, 1971: 62-66), „tvrđava Klis“ (Oreb, 1971: 67-71), „gotičke profilacije u Hrvatskoj“ (Horvat, 1971: 72-79) te „Neki stari gradovi i utvrđena mjesta od Save do Jadrana“ (Hruškovec, 1971: 80-91).

starina, potpomognuta od narodne vlasti i tako se je, sasvim razumljivo, među ostalim brojnim iskapanjima, započelo konačno i s istraživanjem slavenskih naselja. Među ovima naročito vidno mjesto zauzimaju slavenske utvrde, koje se obično naziva „gradišta““ (Vinski, Gasparini, 1950: 81):

[53] Iako se ne može u potpunosti svrstati u kategoriju plemićkih gradova, Nehaj je uvršten u ovaj popis. „*Iz navedene analize namjene utvrde, volumenskih karakteristika i vatrene snage, utvrda Nehaj se ne može precizno i točno tipizirati ni kao srednjovjekovna, ni kao ranonovovjekovna utvrda zbog karakteristika obaju tipova utvrda. Utvrdu možemo okarakterizirati kao određeni prijelazni tip sa srednjovjekovnih prema ranonovovjekovnim utvrdama u vremenu prvih susreta s novim načinom ratovanja koji su Osmanlije koristili za opsadu i osvajanje utvrda – to jest korištenjem vatrenog oružja, posebice topova za razbijanje zidina utvrda*“. (Rukavina, 2021: 239)

U broju 113-114 iz 1972. godine Zorislav Horvat piše tekst o opeci u arhitekturi srednjeg vijeka kontinentalne Hrvatske referirajući se i na neke plemićke gradove (Horvat, 1972: 11-16). Ante Marinović-Uzelac predstavlja generalni prostorni plan za Memorijalno-turističko područje Kalnik u kojem se nalaze i plemićki gradovi (primjerice Veliki i Mali Kalnik) u broju 116 iz 1972. godine (Marinović-Uzelac, 1972: 21-26)[54]. Broj 144 iz 1974. godine donosi veći broj tekstova koji se tiču plemićkih gradova – Sena Sekulić Gvozdanović piše o starom gradu Samoboru (Sekulić Gvozdanović, 1973: 8-10); tekst Davora Salopeka o „zaštiti prostornih koordinata nadgradnje u traženju zavičajnih prostora Pokuplja“ spominje i plemićke gradove, među ostalim i Kostajnicu (Salopek, 1973: 24-26); Antun Kozina opisujući cestu Krapina – Ptuj spominje „srednjovjekovne burgove“: Krapinu, Belec, Oštrc, Grebengrad, Milengrad, Kostel, Cesargrad, Veliki Tabor (Kozina, 1973: 29), a u ovom broju časopisa Arhitektura predstavljeni su prostorni planovi naselja čiji je razvoj vezan uz plemićke gradove – Varaždin u tekstu „Varaždin : povijesni razvoj i urbanističko planiranje“ Radoslava Gomaza (Gomaz, 1973: 39-42); Branko Vasiljević opisuje „urbanističko rješavanje i realizacije“ dva grada, Čakovca i

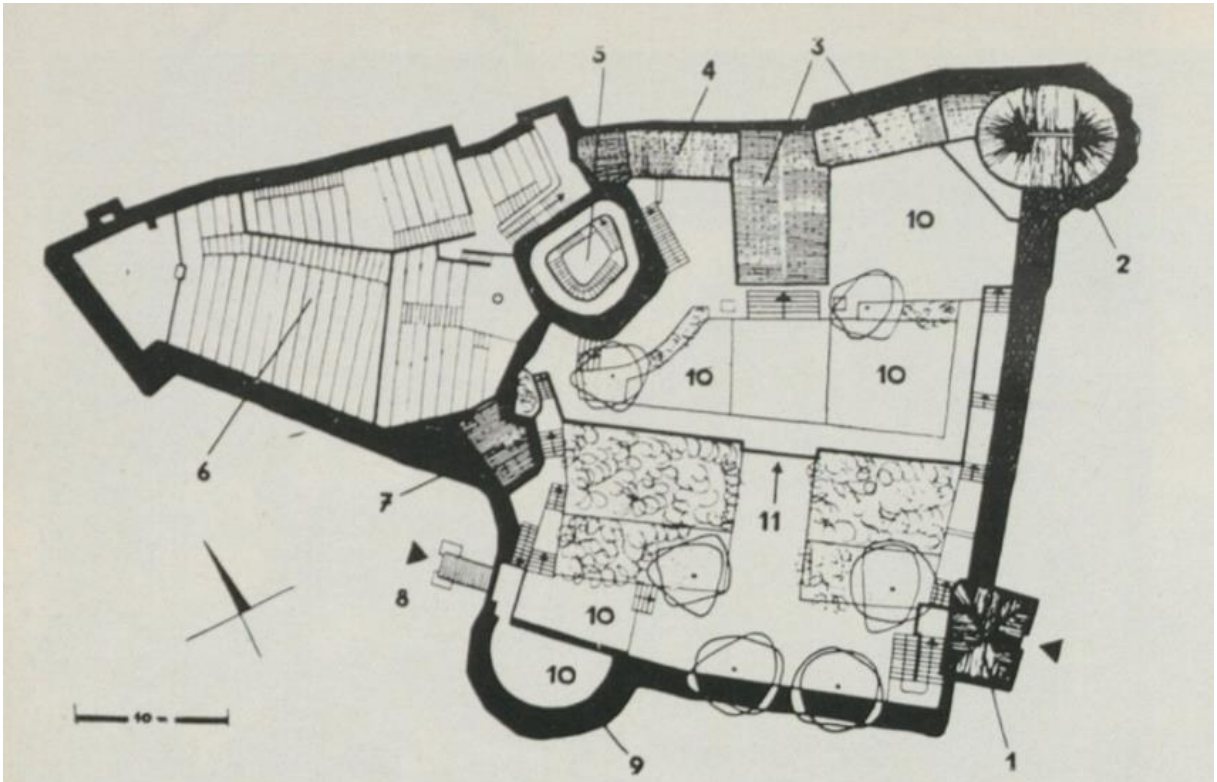

Shematski tlocrt gradine s namjenom prostora. 1. Ulazna kula — muzej, 2. Ovalna kula — café restaurant, 3. Gospodarstvo, 4. Sanitarna grupa, 5. Kula »vidikovac«, 6. Gledalište, 7. Uprava, 8. Zapadni ulaz s mostom, 9. Krnja kula — »primorska konoba«, 10. Terase, 11. Ulaz u lapidarij.

Slika 2. Trsat, prijedlog uređenja, Igor Emili, Branko Fučić, 1960. (Emili, Fučić, 1960: 26)

[54] Generalni prostorni plan Memorijalno-turističkog područja Kalnik detaljnije je prikazano u potpoglavlju 9.7.

Samobora (Vasiljević, 1973a: 43-45; Vasiljević, 1973b: 48-50); a Višnja Ljubić Kramer tematizira urbanistički razvoj Krapine (Ljubić Kramer, 1973: 52-55). U broju 155 iz 1975. godine Zorislav Horvat donosi pregled stambenih prostora u gotičkoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske opisujući i veliki broj plemićkih gradova (Horvat, 1975: 29-31).

Boro Pavlović u broju 155 iz 1975. godine donosi pregled memorijalnog parka Narodnooslobodilačke borbe Petrova gora čiji je glavni planer Ante Marinović-Uzelac, a unutar granica memorijalnog parka nalaze se i plemićki gradovi (Pavlović, 1975: 24-29).[55] U tematskom broju vezanom za obnovu gradskih središta Zdravko Živković, među ostalim, problematizira središta Čakovca i Varaždina (Pavlović, 1978: 43-50), te, u suradnji s Marijanom Hržićem, povijesno središte Požege (Pavlović, Hržić, 1978: 51-52). Varaždin je još jednom tematiziran povodom 800. godišnjice grada u tekstu Ivy Lentić-Kugli u broju 178-179 iz 1981. godine (Lentić-Kugli, 1981a: 50-53).

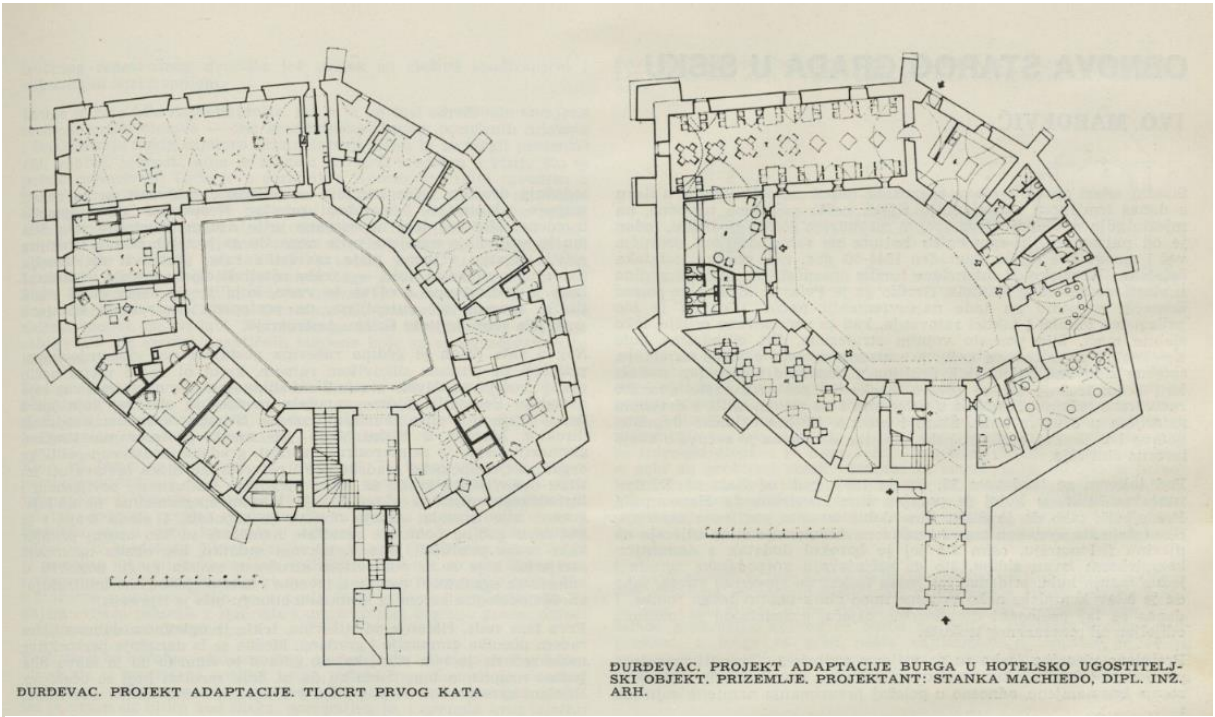

Slika 3. Đurđevac, prijedlog adaptacije u hotel, Stanka Machiedo, 1971. (Habunek Moravac, Machiedo, 1971: 41)

U broju 189-195 iz 1984. godine Vladimir Braco Mušić donosi raspravu o suvremenom urbanizmu te se osvrće na novi urbanistički plan Ljubljane (Mušić, 1984: 138-143). U tekstu je prikazan i crtež Ljubljane Branke Kaminski s ljubljanskim plemićkim gradom koji dominira naseljem (Mušić, 1984: 141).

[55] Memorijalni park Narodnooslobodilačke borbe Petrova gora detaljnije je prikazano u potpoglavju 9.7..

Pregled tekstova vezanih za plemićke gradove u časopisu *Arhitektura* započeo je s jednim istaknutim povjesničarom umjetnosti – Ljubom Karamanom, a završava s drugim istaknutim povjesničarom umjetnosti – Milanom Prelogom – koji u broju 204-207 iz 1988. godine, iako ne spominje izrijekom konkretne plemićke gradove, govori o promjeni paradigme odnosa prema srednjovjekovnom nasljeđu te piše o prisutnosti srednjovjekovnog grada u suvremenim naseljima (Prelog, 1988: 4-6).

Unatoč tome što časopis *Arhitektura* nikada nije bio specijaliziran za srednjovjekovnu arhitekturu, u njegovim su se rubrikama kroz desetljeća pojavljivale različite kategorije tekstova povezane s temom plemićkih gradova – od marginalnih spominjanja u kontekstu povijesti prostora, preko komentara na pojedinačne obnove, do šire teorijske analize odnosa između arhitekture i identiteta („duha“) mjesta.

Osobito je zanimljivo uočiti prisutnost prostorno-planskih i urbanističkih prikaza u kojima se plemićki gradovi izrijekom spominju kao kulturno-prostorni elementi, često u funkciji zaštite ambijentalnih vrijednosti, turizma ili oblikovanja duha mjesta (*genius loci*). U pojedinim brojevima obrađuju se prostorni planovi za naselja kao što su Varaždin, Voćin, Memorijalni park Petrova gora, Memorijalno turističko područje Kalnik, Bled (Slovenija), Ljubljana (Slovenija), čime se plemićki gradovi jasno prepoznaju kao referentne točke u suvremenom planiranju prostora.

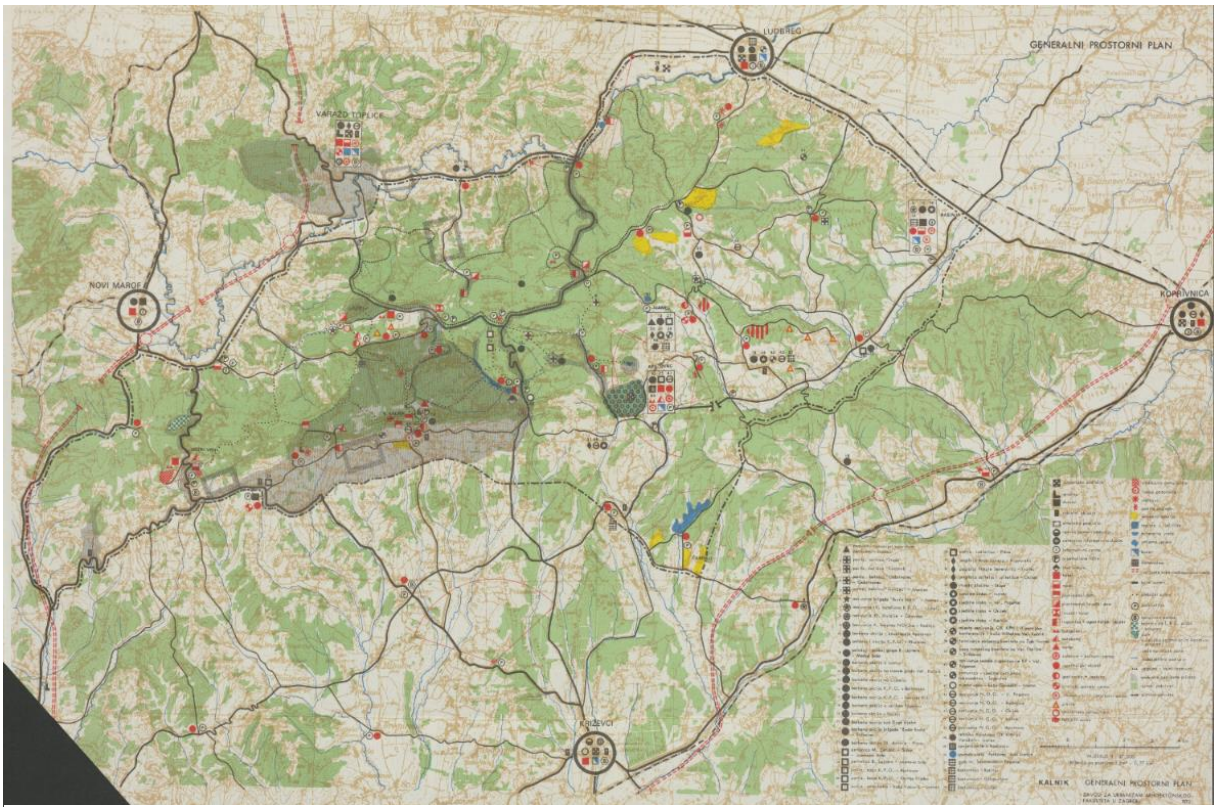

Slika 4. *Generalni prostorni plan Kalnik*, 1972., Ante Marinović-Uzelac (Marinović Uzelac, 1972: 25)

Slika 5. *Generalni prostorni plan Petrova Gora*, Ante Marinović-Uzelac, 1969. (Pavlović, 1975: 27)

4.3.2. Plemićki gradovi u časopisu *Čovjek i prostor* (1954. - 2024.)

Časopis *Čovjek i prostor* uz povremene prekide izlazi od 1954. godine do danas, prvotno u izdanju Saveza arhitekata Hrvatske, a od 1993. godine u izdanju Udruženja hrvatskih arhitekata. Isprva časopis izlazi kao dvotjednik, potom mjesečnik i godišnjak. S podnaslovom *Mjesečnik za arhitekturu, urbanizam, čovjekovu okolinu, slikarstvo, kiparstvo, dizajn i primijenjenu umjetnost*, časopis bilježi i kritički vrednuje procese preobrazbe prostora (planiranje, gradnja), profesionalnu praksu arhitekata (zamisli, projekti, ostvarenja), likovno stvaralaštvo i kulturu te društvena zbivanja s posljedicama u prostoru, stekavši kultni status.

Već u prvom broju iz 1954. godine izlazi tekst o „dvorcima Loire“ Vlade Košćaka (Košćak, 1954: 4-5). Anđela Horvat u broju 8 iz iste godine donosi pregled graditeljskog naslijeđa Like i Krbave pa tako i kratki pregled plemićkih gradova (Horvat, 1954: 2). Mira Ilijanić u broju 11 analizira dograđivanje varaždinske tvrđave u 16. stoljeću (Ilijanić, 1954: 2). O Varaždinu piše i Boro Pavlović u broju 33 iz 1955. godine (Pavlović, 1955: 2).

Mirko Maretić i Stanko Žuljić u broju 35 iz 1955. godine predstavljajući elaborat Urbanističkog instituta NRH tematiziraju Ozalj kao turistički centar zapadne Hrvatske (Maretić, Žuljić, 1955: 7).

Prostorni razvoj Slunja na regionalnoj i detaljnoj razini planiranja koji uključuje i plemićki grad obrađen je u broju 37 iz 1955. godine (Leskovar-Šverer, Riđanović, 1955a: 7; Leskovar-Šverer, Riđanović, 1955b: 7-8).

Idejna studija Generalnog urbanističkog plana za grad Ogulin Urbanističkog instituta NRH prezentirana je u broju 45 iz 1955. godine (Leskovar-Šverer, Riđanović, 1955c: 7-8), a Idejna studija Generalnog urbanističkog plana za grad Otočac u broju 51 iz 1956. godine (Furjanić, Žuljić, 1956: 9-10).

Belizar Turković u broju 55 iz 1956. godine iznosi prijedlog projekta kojim bi se na Medvedgradu uredio restoran i planinarsko prenočište (Turković, 1956: 6).

U broju 177 iz 1967. godine u tekstu Sene Gvozdanović o majstorskoj radionici prof. Drage Galića predstavljen je projekt rekonstrukcije starog grada Kostajnice Ines i Nikole Filipovića te projekt rekonstrukcije kapele Dubovac ispod plemićkog grada Dubovca autora Ines Filipović, Branka Kincla i Nikole Filipovića (Gvozdanović, 1967: 1-11).

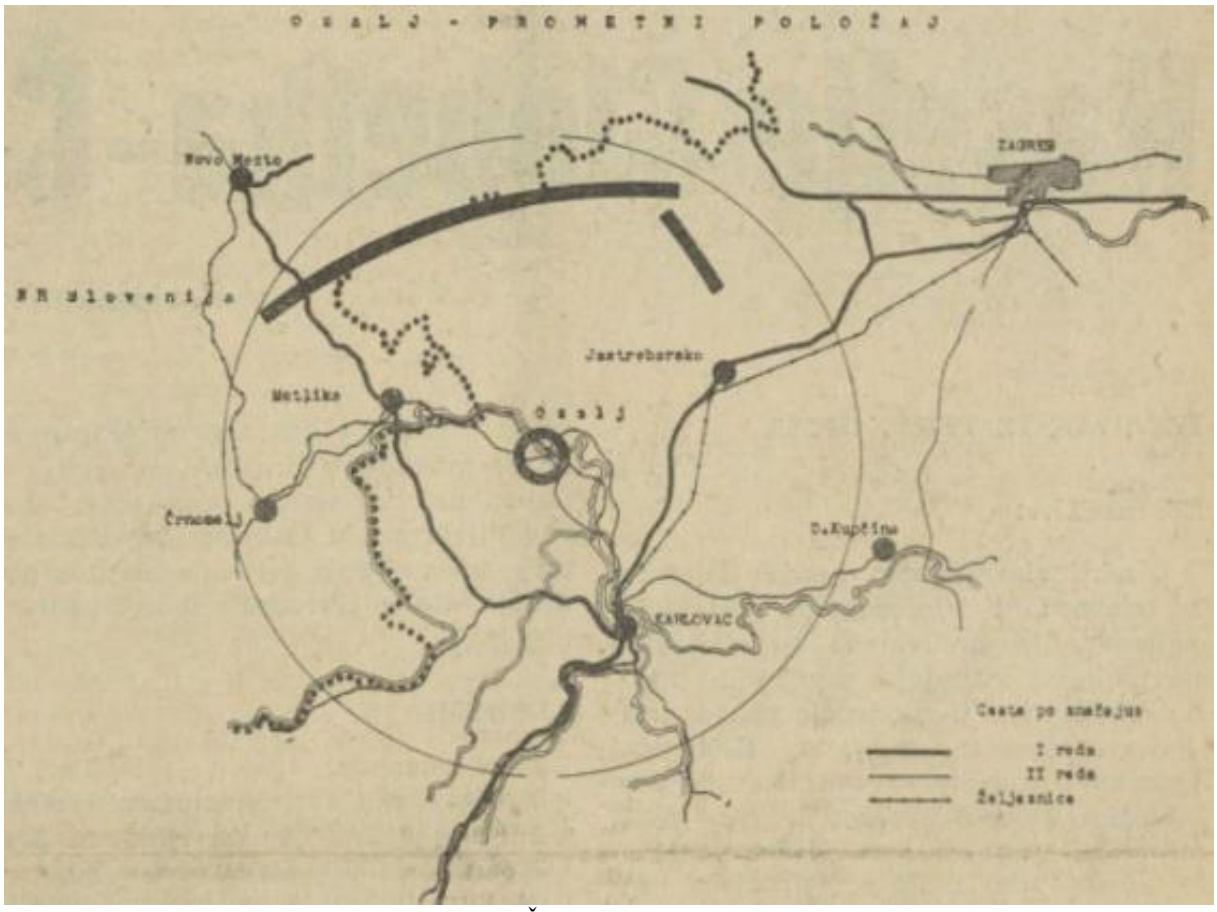

Slika 6. Ozalj - prometni položaj. (Maretić, Žuljić, 1955: 7)

Slika 7. Ozalj - panorama s plemićkim gradom u centru. (Maretić, Žuljić, 1955: 7)

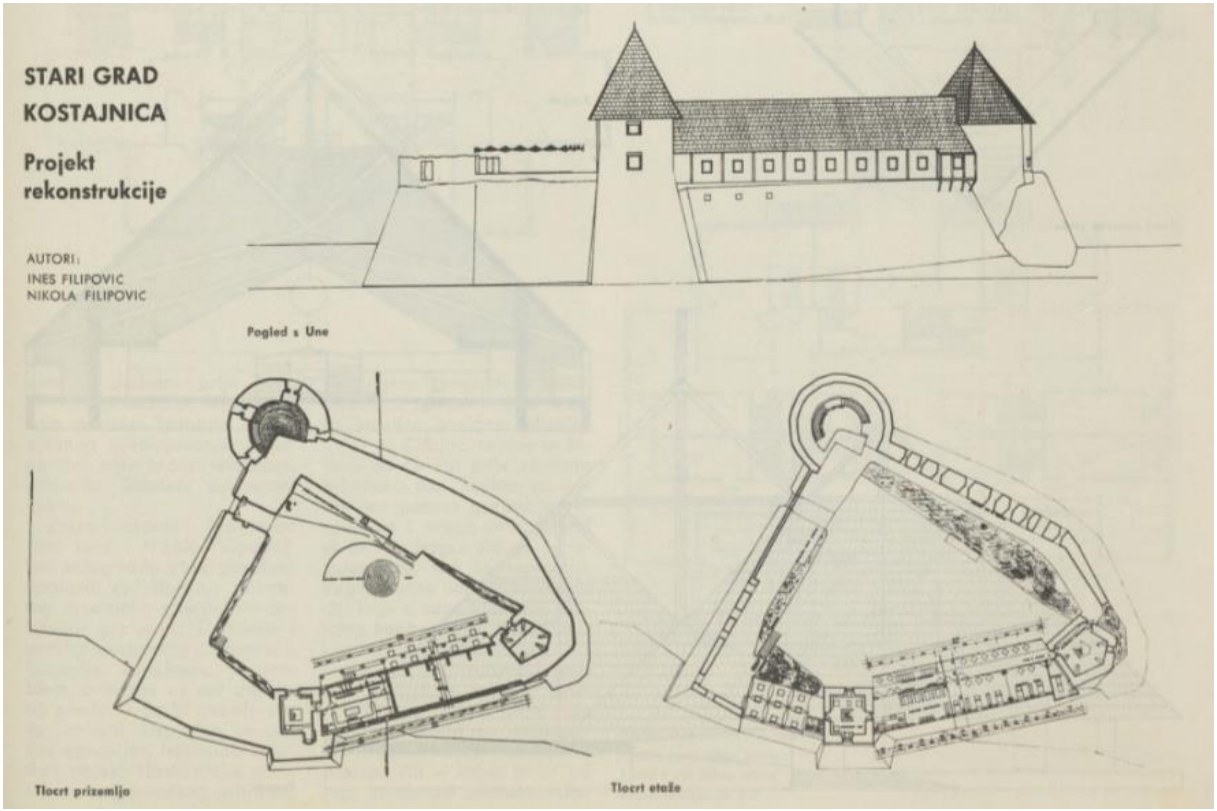

Slika 8. Stari grad Kostajnica - projekt rekonstrukcije, Ines Filipović, Nikola Filipović, 1967. (Gvozdanović, 1967: 9)

Slika 9. Kapela Dubovac - rekonstrukcija, Ines Filipović, Branko Kincl, Nikola Filipović, 1967. (Gvozdanović, 1967: 10)

Aleksandar Freudenreich u broju 185 iz 1968. godine tematizira etno-park na otvorenom i iznosi prijedlog razvoja etno-parkova, tj. muzeja na otvorenom u Hrvatskoj čiji bi nositelji bili upravo plemićki gradovi („dvorci“) oko kojih bi se razvili ostali sadržaji (Freudenreich, 1968: 14-20). Vladimir Gvozdanović u broju 186 iz 1968. godine dao je osvrt na izložbu Srednjovjekovni spomenici Slavonije u kojem spominje veliki broj plemićkih gradova u cijeloj Hrvatskoj (Gvozdanović, 1968: 10-11).

Ivo Maroević u broju 232 iz 1972. godine donosi važan tekst koji je „*pokušaj i doprinos u kretanju prema stvaranju jedne moguće „škole“ zaštite starih gradova u Hrvatskoj, u kojoj će rekonstrukcija kao dio problema egzistirati kao interpretacija teoretski i znanstveno fundiranog zajedničkog stava prema spomenicima te vrste*“ (Maroević, 1972: 16-18).

Lelja Dobronić u broju 238 iz 1973. godine donosi osvrt na pripremu izložbe „Seljačka buna 1573“ u Povijesnom muzeju Hrvatske u kojem se spominju i plemićki gradovi poput Samobora, Cesargrada i Kunšperka (Dobronić, 1973: 24-25).

Zdenko Kolacio u broju 294 iz 1977. godine donosi pregled natječaja za čakovečki Trg republike koji se nalazi neposredno uz čakovečki plemićki grad/dvorac (Kolacio, 1977: 6-7).

U broju 299 iz 1978. godine prikazana je Požega – prvo putem provedbenog urbanističkog plana centra grada i urbanističkog plana njegove povijesne jezgre autora Marijana Hržića, Davora Mancea i Ivana Čižmeka (Hržić, 1978: 16-17), a zatim i putem analize njenog povijesnog razvoja (Bedenko, 1978: 18-20). Ivy Lentić-Kugli u broju 345 iz 1981. godine daje prikaz „stoljetnog građenja Varaždina“ (Lentić-Kugli, 1981b: 12-14).

Ljubljanski plemićki grad tematiziran je u broju 363 iz 1983. godine putem tekstova Ede Ravnikara koji je jedan od autora projekta rekonstrukcije (Ravnikar, 1983: 24); Peter Krečić daje kratki prikaz povijesti zahvata na plemićkom gradu (Krečić, 1983: 25), a Ivo Maroević osvrt na „postmodernu revitalizaciju tornja ljubljanskog Grada“ (Maroević, 1983: 26).

U broju 514-515 iz 1997. godine Stanko Piplović donosi osvrt na fotomonografiju „Tvrđava Klis“ autora Vladimira Perkovića (Piplović, 1997: 46).

U broju 772-775 iz 2021. godine prezentirana je realizacija pristupa i prezentacija utvrde Petrapilosa autora Vjekoslava Gašparovića (***, 2021: 90-93).

U usporedbi s časopisom *Arhitektura*, u *Čovjeku i prostoru* pronađen je manji broj radova koji se izravno ili posredno odnose na plemićke gradove – ukupno 28 priloga u razdoblju od 1954. do 2024. godine. Specifičnost *Čovjeka i prostora* ogleda se i u tematskoj širini – plemićki gradovi nisu isključivo predmet povijesne ili arhitektonske analize, nego se promatraju i kroz prizmu turizma, krajolika, društvene valorizacije i duha mjesta.

4.3.3. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (1975. – 2024.)

Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, koji od 1975. godine kontinuirano objavljuje Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, jedan je od temeljnih izvora za praćenje konzervatorske prakse i teorije. Svojim opsegom, trajanjem i raznolikošću obrađenih tema, godišnjak predstavlja iznimno vrijedan korpus za istraživanje stanja, promjena i metodologija primijenjenih u zaštiti kulturnog naslijeđa, pa tako i plemićkih gradova.

U okviru analize provedene za potrebe ove disertacije identificirano je ukupno 36 članaka koji se izravno ili posredno odnose na plemićke gradove. Ti se radovi mogu grupirati u nekoliko tematskih kategorija: (1) tekstovi koji donose prikaz konkretnih konzervatorskih zahvata i istraživanja na plemićkim gradovima ili njihovim elementima (zidine, kule, sakralni objekti unutar kompleksa, pokretna baština povezana s lokalitetom) (25 tekstova); (2) tekstovi koji se bave metodološkim, povijesnim, teorijskim i interpretativnim aspektima zaštite fortifikacijske baštine (osam tekstova); (3) prilozi koji se dotiču integralnog pristupa kulturnom krajoliku, u kojem su plemićki gradovi prepoznati kao nositelji prostorne strukture i povijesnog identiteta (tri teksta: Rukavina, Petrić, Obad Šćitaroci, 2016; Dumbović Bilušić, Ćorić, Deranja Crnoić, 2017; Špaleta, 2022).

Među navedenim radovima izdvajam članak Ane Deanović pod naslovom "Odgovornost namjene i načini prezentiranja utvrda" (Deanović, 1975), u kojem autorica uvodi ključan pojam "respektabilnosti spomenika". Kako navodi: "*Osim svojih osnovnih komponenata koje ih čine spomenicima kulture, utvrde mogu ponuditi u emotivnoj sferi, uz estetska vrednovanja i pijetet u sjećanju na one koji su poginuli po njihovim zidinama. Tu bih kvalitetu svojstvenu fortifikaciji označila pojmom respektabilnosti i naglasila njegovo izvanredno značenje u prezentaciji vojne arhitekture."* Osim toga, Deanović istaknuto naglašava i vrijednost nematerijalnog aspekta fortifikacijske baštine: *"Ima izvanrednih primjera gdje su utvrde ostale bez nove namjene i nenastanjene, ali im zato povremene priredbe vezane uz njihove prostore ili siluetu daju privlačnost one emocionalne potke kojoj smo u više navrata isticali značaj*."

Posebnu vrijednost unutar godišnjaka ima i *Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske od 1966. do 1986. godine* (NN, 1987: 15-150), koji donosi pregled ukupno 624 restauratorska zahvata na pokretnoj i nepokretnoj kulturnoj baštini. Među njima je znatan broj projekata na plemićkim gradovima, što je iznimno važno za dokumentaciju provedenih mjera zaštite u drugoj polovici 20. stoljeća. Na popisu se nalaze sljedeći lokaliteti (u zagradama su navedene godine u kojima su provedeni radovi na lokalitetima): Benkovac (1977.), Brinje – kapela sv.

Trojstva (1966., 1976., 1983.-1986.), Čakovec (1975.-1978., 1986.), Čazma (1973.), Đurđevac (1980.-1981.), Garić-grad (1969.-1982.), Ilok (1971.), Jastrebarsko (1982., 1985.), Dubovac (1975., 1984.-1986.), Kostajnica (1966.-1986.), Krk – kaštel (1971.), Lukavec (1973.-1975., 1984.), Medvedgrad (1973.-1986.), Modruš (1976.-1978.), Ozalj (1967.-1986.), Ribnik (1980.), Slavetić (1967.-1976.), Susedgrad (1986.), Trakošćan (1985.-1986.), Varaždin (1975., 1979., 1986.), Veliki Tabor (1968., 1974., 1977.-1978.), Zelingrad (1973.-1980.) (NN, 1978: 15-150).[56]

Godišnjak sadrži i zapise o dobitnicima nagrade "Vicko Andrić" – najviše strukovne nagrade u području zaštite kulturne baštine u Hrvatskoj. Na 211. stranici godišnjaka broj 40/2016 zabilježena su priznanja osobama koje su radile upravo na zaštiti plemićkih gradova, među kojima se ističu: Drago Miletić i Marija Valjato Fabris (za konzervatorsko-restauratorske radove na kapeli sv. Trojstva unutar plemićkog grada Sokolac u Brinju), te dr. sc. Zorislav Horvat (nagrada za životno djelo).

Detaljan popis svih tekstova vezanih za plemićke gradove objavljenih u *Godišnjaku zaštite spomenika kulture* nalazi se u Prilogu 15.8.3.

4.3.4. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* (1993. – 2025.)

Časopis *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* izlazi od 1993. godine u izdanju Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U odnosu na ranije analizirane časopise *Prostor* ima izrazitije znanstveni karakter te se teme povezane s plemićkim gradovima u njemu obrađuju sustavnije, metodološki preciznije i s naglašenijim osloncem na arhitektonsko-povijesnu, urbanističku i prostorno-planersku analizu.

U okviru analize provedene za potrebe ovog doktorskog rada identificirano je ukupno 36 priloga koji se izravno ili posredno odnose na plemićke gradove, kaštele, kulturni krajolik i integralnu zaštitu. Cjeloviti popis tekstova nalazi se u Prilogu 15.8.4, dok se ovdje donosi njihov sažeti pregled. Popis članaka pokazuje da se u časopisu *Prostor* od samih početaka objavljuju radovi relevantni za ovu temu, počevši od tekstova Zorislava Horvata o kružnim branič-kulama

[56] U tom razdoblju Hrvatski restauratorski zavod provodi radove i na slovenskom plemićkom gradu Podsreda (1984.-1985.) (NN, 1987, 78).

u hrvatskoj Krajini i Zlatka Karača o urbanoj topografiji srednjovjekovnoga Vukovara u prvom godištu časopisa (Horvat, 1993; Karač, 1993).

Posebnu cjelinu unutar analiziranog korpusa čine radovi Zorislava Horvata, koji je u časopisu Prostor tijekom gotovo dva desetljeća objavio niz tematski povezanih članaka o arhitektonskim, konstruktivnim, funkcionalnim i stilskim obilježjima plemićkih gradova kontinentalne Hrvatske. Horvat tako obrađuje grijanje u srednjovjekovnim plemićkim gradovima, pomoćne prostore, zidine i braništa, prozore, ulaze, kapele, vrata, primjenu drva, drvene konstrukcije, branič-kule, položaje, stambene prostore, stilsku stratigrafiju te opremu i pojedinosti na plemićkim gradovima (Horvat, 1994; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999; 2002; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009; 2010; 2012). Takav kontinuitet objava čini *Prostor* jednim od ključnih časopisa za proučavanje arhitektonske strukture i prostorne organizacije plemićkih gradova u Hrvatskoj.

Uz Horvatove radove, važnu skupinu čine članci koji plemićke gradove promatraju u širem urbanističkom i povijesno-prostornom kontekstu. Zlatko Karač u više se radova bavi srednjovjekovnim Vukovarom i njegovim urbanističko-arhitektonskim razvojem, dok Karač i Braun analiziraju urbanističko-komunalne i graditeljske regule u srednjovjekovnom statutu Iloka iz 1525. godine (Karač, 1993; 1994; Karač, Braun, 2000). U tu se skupinu može uključiti i rad o preobrazbi bastionskih utvrđenja grada Varaždina, koji fortifikacijsku baštinu promatra kroz procese urbanističke preobrazbe i prilagodbe povijesne strukture suvremenom gradu (Krajnik, Obad Šćitaroci, 2007).

Zasebnu skupinu čine radovi koji se odnose na pojedinačne lokalitete ili prostorne cjeline. Kočevar donosi analizu kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti Bosiljeva, dok Ninić, Bojanić Obad Šćitaroci i Krajnik obrađuju srednjovjekovne utvrde na području Nacionalnog parka Krka (Kočevar, 1995; Ninić, Bojanić Obad Šćitaroci, Krajnik, 2012). Ti tekstovi pokazuju da se plemićki gradovi u časopisu Prostor ne promatraju samo kao pojedinačni arhitektonski objekti, nego i kao elementi šireg prostornog, pejsažnog i kulturno-povijesnog konteksta.

Za temu ovog rada posebno su važni i radovi koji se ne odnose uvijek izravno na pojedini plemićki grad, ali su metodološki relevantni za njihovo razumijevanje u kontekstu krajolika, prostornog planiranja, zaštite i upravljanja. U tu skupinu pripadaju tekstovi o kulturnim krajolicima u Hrvatskoj, suvremenim europskim kretanjima u krajobraznom planiranju, zaštiti krajolika, prostorno-urbanističkim aspektima zaštite nepokretnoga arheološkog naslijeđa te upravljanju arheološkim naslijeđem kao procesu povezanom s urbanističkim i prostornim planiranjem (Dumbović Bilušić, Obad Šćitaroci, 2007; Marić, Grgurević, 2007; Dumbović

Bilušić, Obad Šćitaroci, 2013; Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013; Rukavina, Obad Šćitaroci, 2015). Ti radovi omogućuju povezivanje teme plemićkih gradova s konceptima integralne zaštite.

Unutar analiziranog korpusa mogu se izdvojiti i prikazi knjiga koji svjedoče o kontinuiranom interesu časopisa za teme srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog fortifikacijskog naslijeđa. Među njima su prikazi knjiga o srednjovjekovnim plemićkim gradovima oko Save i Kupe, o protuturskim kaštelima na Banovini te o plemićkoj obitelji Zrinski u Pounju (Karač, 2020; Duić, 2021; Bačić, 2021). Iako se radi o kraćim prilozima, oni potvrđuju da časopis Prostor prati i recentnu produkciju relevantnu za istraživanje plemićkih gradova i kaštela.

U usporedbi s časopisima *Arhitektura* i *Čovjek i prostor*, u kojima se plemićki gradovi često pojavljuju u kontekstu prikaza urbanističkih planova, prostornih planova ili općenito kritičkih osvrta, *Prostor* donosi znatno sustavniji znanstveni korpus. Njegova je vrijednost ponajprije u detaljnoj obradi pojedinih arhitektonskih i prostornih obilježja plemićkih gradova, ali i u postupnom uključivanju tema kulturnog krajolika, planiranja, zaštite, upravljanja, obnove i prenamjene.

4.3.5. *Hrvatski arheološki godišnjak* (2004. – 2019.)

Hrvatski arheološki godišnjak (HAG), koji izdaje Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, od svojeg prvog broja za 2004. godinu do posljednjeg izdanja za 2019. godinu predstavlja najopsežniji sustavni pregled arheoloških istraživanja u zemlji. Za temu plemićkih gradova i srednjovjekovne fortifikacijske baštine ovaj je izvor iznimno važan, budući da u svojim godišnjim svescima objavljuje arheološke i konzervatorske izvještaje o radovima na brojnim srednjovjekovnim lokalitetima diljem Hrvatske.

Provedena analiza sadržaja *Hrvatskog arheološkog godišnjaka* od 2004. do 2019. godine dio je istraživačkog rada unutar ovog doktorskog istraživanja te predstavlja sustavni pokušaj bilježenja i kategorizacije radova koji se odnose na plemićke gradove u okviru te publikacije. Takav pregled omogućuje bolji uvid u prostornu i tematsku raspodjelu istraživanja te pruža osnovu za daljnje interpretacije razvojnih trendova u zaštiti. U analiziranom razdoblju od 2004. do 2019. godine evidentiran je velik broj zapisa o istraživanjima, nadzorima i konzervatorskim zahvatima na plemićkim gradovima, ali i drugim srednjovjekovnim lokalitetima, koji zajedno pružaju sveobuhvatnu sliku srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Hrvatske.

Ukupno je u analiziranom razdoblju zabilježeno 490 izvještaja o radovima na lokalitetima koji se mogu svrstati u kategoriju plemićkih gradova dok se broj prijavljenih istraživanja po godinama kreće od oko 20 u prvim godištima do više od 40, a nekada i više od 50 u kasnijima, što jasno pokazuje trend rasta aktivnosti na tom području.

Kvantitativna analiza pokazuje da je u prvoj godini izlaženja HAG-a (2004.) broj izvještaja koji se odnose na plemićke gradove bio 11, u narednim godinama (2005.-2009.) bi iznosio dvadesetak, da bi se u sredini analiziranog razdoblja (oko 2010. – 2014.) taj broj stabilizirao između 30 i 35, dok u posljednjim godinama izlaženja (2017. – 2020.) broj objavljenih izvještaja redovito prelazi 40, a ponegdje doseže i 50. Takav porast može se tumačiti povećanjem arheološke aktivnosti na terenu, ali i širim jačanjem institucionalnih i financijskih mogućnosti zaštite kulturnog naslijeđa, osobito kroz programe Ministarstva kulture i medija te, u kasnijem dijelu promatranog razdoblja, kroz dostupnost europskih fondova.[57]

Radovi objavljeni u HAG-u pokrivaju širok raspon tipova aktivnosti: od rekognosciranja i terenskih izvida, preko zaštitnih i sondažnih iskopavanja, pa do sustavnih arheoloških istraživanja, konzervatorskih radova, nadzora pri građevinskim intervencijama, te snimanja i dokumentiranja postojećeg stanja. Time HAG predstavlja gotovo jedinstven izvor jer ne donosi samo znanstvene interpretacije nego i operativne podatke o stanju lokaliteta i vrsti provedenih zahvata. Zastupljeni lokaliteti izrazito su raznoliki prema geografskom rasporedu, kronologiji i stanju očuvanosti.

Detaljan popis svih analiziranih lokaliteta i vrsta zahvata objavljenih u HAG-u nalazi se u Prilogu 15.8.5, zajedno s preglednom tablicom po godinama, što omogućuje kvantitativno praćenje promjena u intenzitetu istraživačkih aktivnosti.

4.3.6. *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* (2009. – 2017.).

Časopis *Portal* pokrenut je 2010. godine kao znanstveno-stručna publikacija Hrvatskoga restauratorskog zavoda, s ciljem prikaza rezultata konzervatorsko-restauratorskih, arheoloških i interdisciplinarnih istraživanja koja se provode pod okriljem Zavoda ili u suradnji s drugim

[57] Analiza konkretnih izvora financiranja pojedinih istraživanja izlazi iz okvira ovoga rada. Budući da podaci o sufinanciranju iz europskih programa nisu uvijek navedeni u samim izvještajima niti objedinjeni u jedinstvenoj javno dostupnoj evidenciji, ovdje se europski programi spominju samo kao dio šireg institucionalnog i financijskog konteksta, a ne kao izravan dokaz uzroka porasta broja izvještaja.

institucijama. Časopis izlazi jednom godišnje i objavljuje izvorne znanstvene i stručne radove, prikaze projekata, popise radova, kao i iscrpne godišnje kataloge zahvata koje Zavod provodi na nepokretnoj i pokretnoj kulturnoj baštini.

Za potrebe rada, osobita pozornost posvećena je godišnjim katalozima radova koji se objavljuju unutar svakog broja časopisa *Portal* i u kojima su dokumentirane sve restauratorske aktivnosti Zavoda tijekom prethodne kalendarske godine. Katalozi radova dostupni su za razdoblje od 2009. do 2017. godine, od kojih svi sadrže jedinice povezane s plemićkim gradovima.

U osam godina, evidentirano je ukupno 148 upisa radova na plemićkim gradovima, što u tom razdoblju znači da su godišnje u tom razdoblju provođeni radovi na 18 različitih lokaliteta. Radi se o ukupno 43 različita lokaliteta plemićkih gradova ili kaštela.[58] Popis svih lokaliteta po godinama prikazan je u Prilogu 15.8.6.

Osim redovitih zahvata i objava u časopisu *Portal*, Hrvatski restauratorski zavod provodi i samostalne ili partnerske projekte izravno vezane uz plemićke gradove. Primjerice, projekt *Utvrde petrinjskog kraja* uključuje istraživanja i dokumentaciju više srednjovjekovnih lokaliteta u Banovini (Pleše, n.d.). HRZ također organizira izložbe koje dokumentiraju višegodišnja istraživanja na pojedinim plemićkim gradovima, kao što su *Stoljeće nakon Laszowskog* (Hrvatski restauratorski zavod, n.d.b) i *Stari grad Barilović: deset godina arheoloških istraživanja* (Hrvatski restauratorski zavod, n.d.a).

[58] Lokaliteti su: Barban, Barilović, Brinje (Sokolac), Bršljanac, Cesargrad, Čanjevo, Čuntić, Donja Stubica, Drežnik, Garić-grad, Gornja Stubica (Samci / Oršić), Grižane, Gvozdansko, Hrvatska Kostajnica, Ilok, Ivanec, Jelengrad, Kličevica, Klinac, Kolođvar, Konjskih, Koroď, Kostelgrad, Košutgrad, Kozjak (Krčingrad), Krapina, Kršan, Lopar, Morosini-Grimani (Svetvinčenat), Orahovica, Ožegovićianum (Senj), Paka, Paz, Pazin, Petrapilosa, Possert, Rakalj, Trakošćan, Varaždin, Veliki Tabor, Vrbovec, Zrin, Žminj.

5. STANJE PLEMIĆKIH GRADOVA U HRVATSKOJ

Poglavlje analizira stanje plemićkih gradova u Hrvatskoj kroz razvoj njihovih popisa, oblike pravne i prostorno-planske zaštite, dokumentiranje postojećeg stanja i uporabu povijesnih fotografija, obrasce transformacije, reprezentativne primjere očuvanja, narušavanje smještaja i okruženja te financiranje zaštite.

5.1. Razvoj popisa plemićkih gradova u Hrvatskoj

Prvi obuhvatniji pokušaj[59] da se evidentira korpus plemićkih gradova u Hrvatskoj vezan je uz djelovanje Gjure Szabe. U djelu *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* iz 1920. godine, Szabo je prikupio i opisao ukupno 297 lokaliteta, pri čemu je naglasak stavljen na njihovu povijesnu i umjetničku vrijednost (Szabo, 1920). To je ujedno i prvi puta da su prikazani spomenici samo jedne, jasno određene skupine srednjovjekovnih građevina, tj. plemićkih gradova (Miletić, 2012: 46). Njegov popis, premda nesustavan u metodološkom smislu i nedostatan u pogledu dokumentacije, ostaje dragocjen jer je nastao u vrijeme kada su mnogi lokaliteti još imali očuvane arhitektonske elemente koji su kasnije nestali.[60] Szabo je ujedno

[59] Emilij Laszowski izdaje 1902. godine knjigu naslova *Hrvatske povijesne građevine, Mjestopisni i povijesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povjesnih građevina domovine Hrvatske* u kojoj prikazuje 32 povijesne građevine, među kojima je i 18 plemićkih gradova i kaštela. Ćiro Truhelka objavljuje u časopisu *Nada* 1902. i 1903. godine ukupno 22 prikaza plemićkih gradova u Bosni i Hercegovini među kojima su neke gradove posjedovale hrvatske srednjovjekovne plemićke obitelji. (Miletić, 2012: 42, 44)

[60] Gjuro Szabo u svojoj knjizi navodi sljedeće lokalitete: Alsan castrum, Antin (Hermangrad), Arky (Jarak), Arpatarro (Ruma?), Badanj kod Crikvenice, Badljevina, Bakar, Bakarac, Banoštor (Ku), Barand, Barilović, Barlete, Bedemgrad, Bela u Zagorju, Belaj, Belec, Berkasovo, Bijela (pož. žup.), Bijela Stijena, Bilaj (Belaj) u Lici, Bisag, Blagaj na Korani, Blinja (Ujvar), Boričevac, Bosiljevo, Bović, Bribir, Brinje, Britvić grad, Brlog na Kupi, Brlog nad Gackom, Brod na Savi, Bršljanac, Brubno, Budački, Budak, Bužim, Cerna, Cernik, Cesargrad, Cetingrad, Cirkvena, Crni Vrh (Rebićka gr.), Čaklovac, Čanjevo, Čazma, Čuntić, Dabar, Decse (Dišnik?), Dijanovac, Dobra kuća, Dolac (Turski grad), Dombo (Dumbovo), Drenovac (pož.), Drenovac (virov.), Drenov klanac, Drežnik, Drivenik, Dubica, Dubovac, Dubrava, Đakovo, Đurđevac, Erdut, Furjan, Garešnica, Garićgrad, Gomirje, Gore, Gorica kod Pregrade, Gorička, Gorjan, Gotalovec, Gračac, Gračanica (pož.), Gradac kod Gline (Ober Gradačec), Gradec, Gradiška Stara, Gradište (pož.), Grebenar, Grebengrad, Grđevac, Grižani (Belgrad), Grobnik, Gusića grad, Gušćerovac, Gvozdansko, Hrastovica, Hreljin, Ilok, Irig, Ivanec, Ivanić tvrđa, Ivankovo, Ivanovci, Jablanac, Jamnica, Jasenovac, Jastrebarsko (Jaska), Jesenice, Kalnik Veliki, Kalnik Mali, Kamengrad, Kamenica (Varaždˑ.), Kaptol, Karingrad, Karlobag, Karlovac, Karom (Karlovci), Kiringrad, Klada, Klenovnik, Klinac grad, Klokoč, Kneginec, Komić (Karlovića dvori), Komogovina, Konjščina, Koprivnica, Korođ, Kosinj gornji, Kostajnica, Kostel, Kostroman (Kosztorman sz. Dienes), Krapina, Kraljeva Velika, Kraljevica, Krčingrad, Kremengrad, Križevci, Križovljan, Krstinja, Kula, Kunšperk, Kupinovo, Kurjak, Kutina, Kutinjac grad, Kutjevo, Kvarte, Lapac Donji, Laslovo, Ledenice, Lepavina, Lepoglava, Lešće, Levanjska Varoš (Nevna), Lipovac, Lobor, Lopar kod Novoga, Lovinac, Ludbreg, Lukavec (turopoljski), Maruševec, Medak, Medvedgrad, Međurić, Mekinjar, Mikleuš (kod Slatine), Mikola (castrum), Milengrad, Mitrovica, Modrušgrad, Mogor, Mogorić,

upozoravao na ubrzano propadanje i potrebu sustavne zaštite i istraživanja: „*Nu još je jedna svrha ovome djelu. Jedan ljudski vijek nije dostatan ni za to, da ispita samo nabrzo ni same naše gradine, a opet treba, da se upoznademo i sa tuđim spomenicima, koji su u mnogočem bili našim drevnim majstorima uzorom u radu. Zato bi ovo djelo bilo rado putokaz k daljem radu, ono bi htjelo stvoriti nove ozbiljne saradnike i na tom polju. Ovdje je upotrebljen sav dojakošnji rad mnogih od mnogo godina, nu opet ostaje još mnogo i mnogo neriješenih problema, nameću se sve češće novi problemi, nova pitanja, a samo dalja istraživanja, koja se ne mogu zamisliti bez požrtvovnoga rada, unijet će u ovu tamu novog svijetla, riješit će mnogu zagonetku i postaviti nove probleme — koje mi danas ni naslutiti ne možemo*.“ (Szabo, 1920: 2)

Anđela Horvat[61] za izdanje *Opće likovne enciklopedije* piše skoro sve jedinice o plemićkim gradovima, a u pregledu spomenika kulture Hrvatske daje kratki pregled „burgova i kaštela“: „*Na području Hrvatske bio je u odnosu na veličinu njezine površine podignut neobično velik broj burgova i kaštela. U tom se očituje izvanredna situacija koju je zemlja osobito u toku srednjeg vijeka pa sve do 18. st. morala izdržati na tom osjetljivom geopolitičkom položaju.*

Morović, Moslavina, Mrsinj grad, Našice, Nebljusi, Nehajgrad, Neszth castellum (Neštin), Nijemci, Nikola castrum (Zelina), Novi u Hrv. Primorju, Novi u Lici, Novi dvori kod Klanjca, Novigrad na Dobri, Novigrad (bjel.-križ. ž.), Novska, Nuštar, Ogulin, Okić, Opojgrad, Orahovica, Orljavac, Osijek, Ostrovica, Ostrožin, Oštarije, Oštrc, Otmić, Otočac, Ozalj, Pakrac, Palina castrum, Pecki, Pedalj, Perna, Perušić, Perušić Stari, Petnja, Petrinja, Petrovaradin, Plaški, Pleternica, Plodin, Počitelj, Podgorač, Podgrađe, Podlapac, Podvrško, Pokupsko, Poljanska, Požega, Prevršac (Prekovrški), Prizna, Prozor (kod Otočca), Prozor (Prozorina), Rača (Srijem), Rača (bjel.-križ. ž.), Radenovića gradina, Rakovac, Rakovnik, Rasinja, Ribnik na Kupi, Ribnik u Lici, Rijeka, Rmanj, Rovišće, Rudin, Samobor, Senj, Severin na Kupi, Sirač, Sisak, Skrad, Slakovci, Slankamen, Slatina, Slavetić, Slunj, Sopje, Srb, Sredićko, Starigrad kod Orahovice, Starigrad, Steničnjak (Sjeničak), Stinica, Stupčanica, Susedgrad, Subockigrad, Sveti Juraj kod Senja, Šagovina, Šarengrad, Špišić-Bukovica, Štitar, Švarča, Tabor Veliki, Tabor Mali, Topolovac, TovunJ, Trakošćan, Trsat, Tržac, Turanj, Turen (Podgorica), Turjanski, Udbina, Valpovo, Varaždin, Vaška, Velemerić, Velika, Veruar, Vidovgrad kod Karlobaga, Vinica, Vinodol kod Petrinje, Virovitica, Visuć, Viškovci (požeški), Vitunj, Vočin, Vrdnik, Vrebac, Vrhovci, Vukovar, Zagreb, Zdenci, Zemun, Zimići grad, Zrin, Zvečaj na Mrežnici, Zvonigrad, Želinjak, Žumberak.

[61] Anđela Horvat, hrvatska povjesničarka umjetnosti i konzervatorica (Krašić, 18. III. 1911. – Zagreb, 26. IX. 1985.). Diplomirala 1935. na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, gdje je 1956. i doktorirala. U službi zaštite spomenika u Zagrebu (1941.–70.) sudjelovala je u njezinoj organizaciji i ususta vljivanju znanstvene građe. Redovita članica JAZU (danas HAZU) od 1983. Istraživala je spomenike kulture i urbanističke cjeline kontinentalne Hrvatske od VII. stoljeća do secesije, poglavito srednjovjekovnu arhitekturu i plemićke gradove, gotičku skulpturu, paralelizam stilova u razdoblju između gotike i baroka, umjetnost baroka i historicizma. Obradila je sve značajnije lokalitete u kontinentalnoj Hrvatskoj, otkrila i atribuirala mnoge umjetničke spomenike. Osim monografija o gotici (*Gotika u Hrvatskoj*, u djelu: *Gotika u Sloveniji i Hrvatskoj,* 1984.) i baroku (*Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u djelu: *Barok u Hrvatskoj,* 1982.), objavila je značajne preglede i sinteze hrvatske umjetnosti (*Između gotike i baroka,* 1974.) te mnogobrojne studije o pojedinačnim likovnim temama. Neumorna terenska istraživačica, autorica je niza topografskih pregleda spomenika. Obrađivala je povijest razvoja zaštite spomenika u Hrvatskoj i teoretski razradila pojam »kreativnoga konzervatorstva«. Dobila je Državnu nagradu za životno djelo (1979.). (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.b)

Burgovi su služili i za obranu i za stanovanje, a nastajali su uglavnom u vrijeme ratovanja hladnim oružjem (XIII–XVI st.), da bi nakon upotrebe vatrenog oružja – naročito i zbog borbe s Turcima – nastali brojni kašteli (XVI–XVII st). Ti objekti nisu služili samo interesima feudalne klase jer su sve strategijski važne rijeke i planine u Hrvatskoj bile utvrđene, što dokazuje da je čitav taj sistem služio i obrani zemlje.

Rezultat historijskog studija govori da je na relativno malom području Hrvatske bilo preko 700 što burgova, što kaštela (katkad je bez iskopavanja ruševina dotičnih objekata teško diferencirati o kakvom se objektu radi). Veliki procenat tih objekata već je odavno, a djelomično i u novije doba nestao, tako da više ne postoje njihovi materijalni ostaci, nego su tu tek njihove situacije još uvijek zanimljive s historijskog stanovišta.

Od te obilne djelatnosti tek tridesetak objekata u sjevernom dijelu Hrvatske stoji pod krovom i predstavlja dragocjene spomenike, od kojih neki mogu stajati uz bok evropskim primjerima (Vel. Tabor).

No služba zaštite ima da vodi brigu i o brojnim burgovima i kaštelima kao i o njihovim ostacima, koji širom zemlje stoje ili u ruševnom stanju ili barem u temeljima. Ponegdje zidine tih objekata uspješnije prkose atmosferilijama nego ljudskoj ruci, koja posiže za građevnim materijalom. Ruševine stršećih zidova tik objekata uglavnom su se više sačuvale u gorskim krajevima (npr. Hrvatsko zagorje, Kordun, Banija, centralna Slavonija), nego u nizinskim područjima, gdje ih često nalazimo tek u temeljima pod zemljom. Među burgovima koji su u ruševnom stanju ima spomenika od internacionalnog (npr. Medvedgrad) do lokalnog značaja.

Kad je riječ i o spomenicima koji prelaze interes arheologa u užem smislu riječi, bilo bi potrebno da se prilikom radova na tim objektima obavezno uključuje arheolog, jer kod takvog su posla često potrebne arheološke metode.“ (Horvat, 1971: 9).

Tijekom narednih desetljeća javljaju se pojedinačni pokušaji da se naprave regionalni pregledi utvrda i plemićkih gradova. Ti popisi najčešće su se nalazili u okviru arheoloških izvještaja, konzervatorskih studija ili znanstvenih istraživanja, a ne u obliku samostalnih sinteza. Često su bili fragmentarni i fokusirani na pojedinu županiju ili užu regiju, a nedostajala je sinteza koja bi objedinjavala čitav teritorij Hrvatske. [62]

[62] Referentni su radovi Srebrenke Sekulić-Gvozdanović i Vladimira Gvozdanovića, Milana Kruheka, Ivana Mirnika, Zorislava Horvata, Drage Miletića, Krešimira Regana. Podravsko područje istražuju Zorko Marković i Zvonko Lovrenčević, Moslavinu istražuje Ana Bobovec, žumberačke plemićke gradove Damjan Lapajne, zagorske istražuju Krešimir Filipec i Krešimir Regan. (Miletić, 2012: 48-49)

Taj je nedostatak dijelom nadomješten pojavom popularno-istraživačkih inicijativa, od kojih se ističe rad Darka Antolkovića, autora mrežne stranice *Stari gradovi, utvrde, dvorci i srednjovjekovna kultura* (Stari gradovi, utvrde i povijesni putovi – Darko Antolković, n.d.). Iako Antolkovićeva stranica ne pripada znanstvenoj literaturi u užem smislu, njezina je važnost znatna. Na njoj je izrađena opsežna interaktivna karta s preko tisuću lokaliteta, koja prikazuje raspored utvrda i gradova na prostoru čitave Hrvatske. Osobita vrijednost te karte jest u tome što su lokaliteti prostorno mapirani te su za velik broj njih navedene precizne GPS koordinate, čime se omogućuje njihovo lakše identificiranje, terensko lociranje i uspoređivanje s drugim prostornim podacima. Karta obuhvaća fortifikacijsko naslijeđe od prapovijesti do novog vijeka, ali su ipak posebno zastupljeni plemićki gradovi, od poznatih primjera do manje poznatih ili teško dostupnih ruševina. Vrijednost Antolkovićeva rada ogleda se u činjenici da je široj javnosti učinio dostupnim bogatstvo fortifikacijskog fonda te pridonio popularizaciji teme, a njegovo digitalno kartiranje predstavlja doprinos u stvaranju „vizualnog kataloga“ i važan međukorak između ranijih povijesnih pregleda i suvremenih znanstvenih sinteza.

Taj je razvojni niz u cijelosti zaokružen objavljivanjem *Leksikona utvrda Hrvatske – srednji i rani novi vijek* u izdanju Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža (Regan, Dugački, 2024). Riječ je o dosad najopsežnijem i najtemeljitijem pokušaju sinteze, nastalom kao rezultat višegodišnjeg rada interdisciplinarnog tima povjesničara, arheologa i povjesničara umjetnosti.[63] Leksikon sadrži 1075 članaka o hrvatskim utvrdama „*izgrađenim između početka srednjeg vijeka i završetka ranog novog vijeka, odnosno o utvrdama nastalim u razdoblju koje se okvirno može omeđiti propašću Zapadnoga Rimskoga Carstva 476. i potpisivanjem Žitvanskog mira 1606., kojim je okončan Dugi rat (1593.-1606.) između Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva“* (Regan, Dugački, 2024). Skoro svaka natuknica sadrži povijesne podatke, opis arhitektonske strukture, pregled literature te vizualnu dokumentaciju, a lokaliteti su obrađeni metodološki ujednačeno i prema jasno određenim kriterijima.

Za razliku od fragmentarnih pregleda i popularnih baza, Leksikon predstavlja znanstveno utemeljen katalog koji po prvi put omogućuje cjelovit pregled fortifikacijskog fonda Hrvatske. Njegova važnost leži ne samo u činjenici da okuplja podatke na nacionalnoj razini, nego i u tome što daje mogućnost komparativne analize te jasno razlikuje šest različitih tipova utvrđenja

[63] Uz urednike Krešimira Regana i Vlatku Dugački, u izradi su sudjelovali Ivan Alduk, Jakša Bilić, Ivan Botica, Hrvoje Kekez, Iva Klobučar Srbić, Meri Kunčić, Dubravka Latinčić, Sven Lončar, Nenad Milčić, Ivan Samardžija i Vlatka Štimac Ljubas (Regan, Dugački, 2024).

– kasnoantička ili ranosrednjovjekovna utvrda, gradište, tvrdi grad, srednjovjekovni kaštel, renesansni kaštel, kula. U tom smislu, *Leksikon utvrda Hrvatske* označava kulminaciju višedesetljetnih nastojanja započetih sa Szabom, i konačno zaokruženih u interdisciplinarnoj znanstvenoj sintezi.

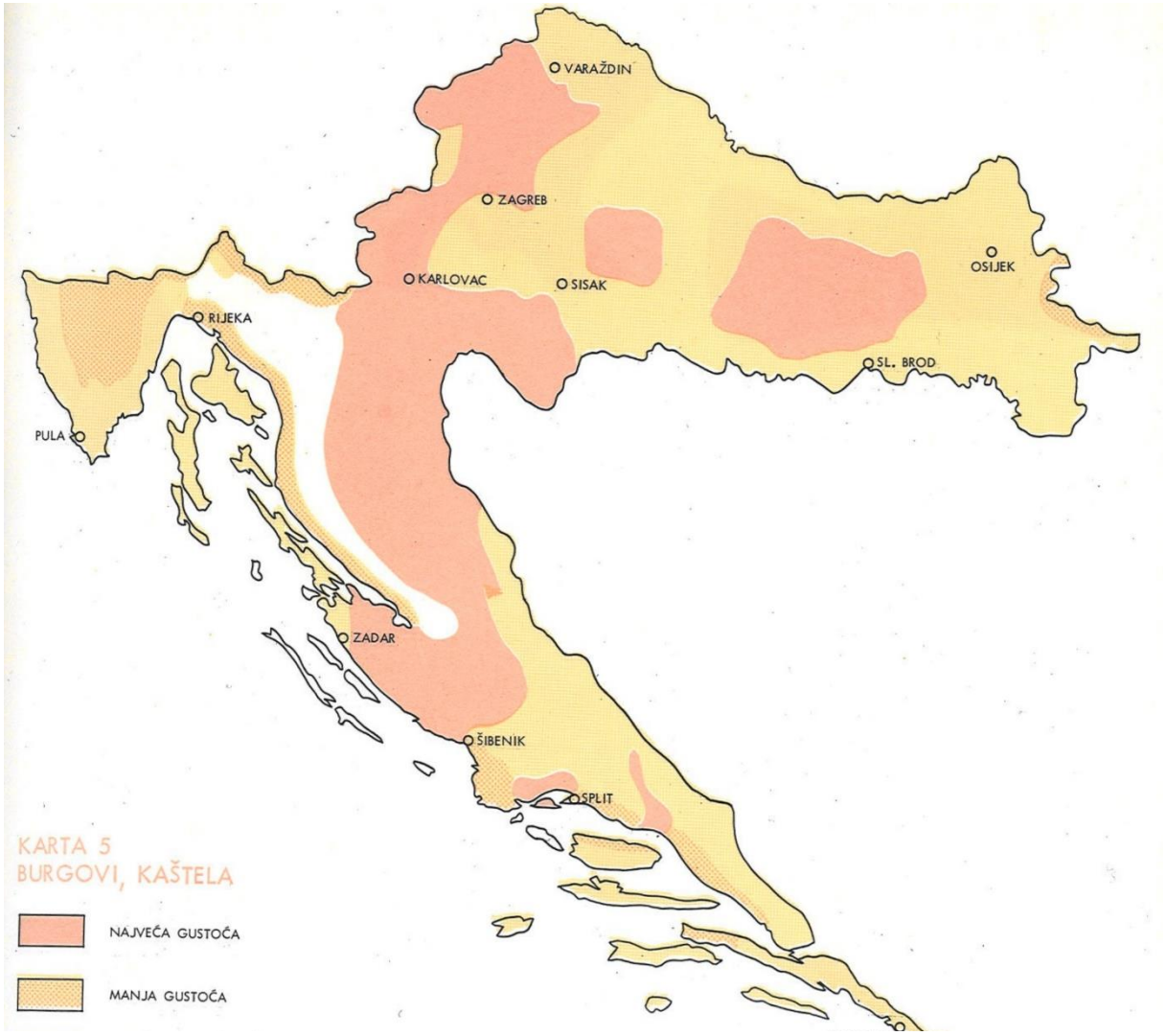

Slika 10. „Burgovi, kaštela“. (Horvat, 1971: 29)

5.2. Zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj

U prethodnim poglavljima navedeno je da *Leksikon utvrda Hrvatske* (Regan, Dugački, 2024) bilježi ukupno 1075 utvrđenih lokaliteta na prostoru Hrvatske. Ipak, samo se dio tih lokaliteta nalazi unutar službenog sustava zaštite kulturnog naslijeđa - bilo kroz pojedinačnu registraciju kao zaštićeno kulturno dobro, bilo kao dio šire kulturno-povijesne cjeline ili kulturnog krajolika.

U ovom se odlomku analizira broj, vrsta i prostorna raspodjela zaštićenih plemićkih gradova, odnosno onih lokaliteta koji odgovaraju definiciji i „*kaštela s kraja 15. i prve polovine 16. stoljeća*“ (Horvat, 2020: 9), tj. „*srednjoeuropskih kaštela*“ (Regan, Dugački, 2024: 768-769) kako je navedeno u Poglavlju 2. U nastavku teksta za te navedene definicije koristit će se skraćeni pojam kaštel.

Analiza uključuje nekoliko kategorija zaštite:

- Kulturni krajolici koji u svojem obuhvatu sadrže (zaštićene ili nezaštićene) plemićke gradove i kaštele,
- Kulturno-povijesne cjeline koje uključuju (zaštićene ili nezaštićene) plemićke gradove i kaštele,
- Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi i kašteli,
- Pojedinačno zaštićeni dvorci s očuvanim elementima plemićkih gradova

Zaštićeni lokaliteti prikazani su detaljno u Prilogu 15.6. Kategorizacija se temelji na registru Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.h), te na GIS pregledniku kulturnih dobara Republike Hrvatske (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.d).

Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015. prepoznaje problem plemićkih gradova i navodi kako su „*osobito ugroženi srednjovjekovni stari gradovi (burgovi, kašteli), najviše zbog položaja, teže pristupačnosti i slabe dokumentiranosti. Važno je stoga osobitu pozornost obratiti graditeljskoj baštini povijesnih cjelina izvan naseljenih prostora i osmisliti za njih odgovarajuće programe i sadržaje*“ (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2011: 9).

5.2.1. Zaštićeni kulturni krajolici koji sadrže plemićke gradove

Kulturni krajolik „*vrsta je nepokretnog kulturnog dobra koje sadržava povijesno karakteristične strukture što svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru, a predstavljaju zajedničko djelo čovjeka i prirode, ilustrirajući razvitak zajednice i pripadajućeg teritorija kroz povijest*“ (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.e). Hrvatska ima 14 zaštićenih kulturnih

krajolika (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.h).[64] Analizom je utvrđeno da se plemićki gradovi nalaze unutar dva zaštićena kulturna krajolika.[65]

Prvi je *Kulturni krajolik Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje*[66] unutar kojeg se nalaze plemićki gradovi Okić, Samobor, Tušćak, Oršić Slavetić, Lipovec, Stari grad Žumberak, Novi grad Žumberak. Navedeni kulturni krajolik u velikoj mjeri se preklapa s obuhvatom Parka prirode Žumberak-Samoborsko gorje. Drugi je *Kulturni krajolik rijeke Krupe*[67] unutar kojeg se nalazi Babingrad.

U neposrednoj blizini nekih drugih zaštićenih kulturnih krajolika nalaze se plemićki gradovi koji, unatoč svojoj povijesnoj i ambijentalnoj važnosti, nisu uvršteni u granice obuhvata zaštite. Primjerice, sjeverozapadno od *Kulturno – povijesnog krajolika Jankovac* nalazi se plemićki grad Klak (Drenovac). Južno od *Kultiviranog krajolika na području dvoraca Bela I i Bela II* nalazi se plemićki grad Bela koji su sagradili ivanovci (Regan, Dugački, 2024: 22). Ovi primjeri ukazuju na potrebu za obuhvatnijim određivanjem granica kulturnih krajolika kako bi se uključile sve relevantne povijesne sastavnice nekog prostora.

Hrvatska pritom ne pati od nedostatka potencijala: naprotiv, područja Korduna, Banovine i brojnih hrvatskih gora nose impresivne tragove sustavnog obrambenog organiziranja prostora. Tu se očituje golemi, neiskorišteni potencijal za definiranje i planiranje kulturnih krajolika s jasno izraženim međuodnosima plemićkih gradova.

---

[64] „*Sadašnje stanje pravne zaštite krajolika nije primjereno jer ne osigurava u dovoljnoj mjeri zaštitu krajolika kao važnog elementa prepoznatljivosti i prostornog identiteta Hrvatske.“* (Dumbović Bilušić, 2015: 53)
„*Ustav Republike Hrvatske govori da su najviše vrednote ustavnog poretka, između ostalih, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, dok pojmovi krajolik i kulturna baština nisu izravno uključeni. U analizama ustava desetak europskih zemalja sadržaj ustava izravno se odnosi na pojam krajolika. Ovaj podatak pokazuje da unatoč određenoj nedorečenosti koncepta krajolika i manjkanju njegove definicije, on u suvremenim društvima predstavlja ključnu jezgru vrijednosti, koja je u nekim zemljama dobila zakonsko prepoznavanje na najvišoj razini u hijerarhiji pisanih zakona.*“ (Bilušić Dumbović, 2015: 71)

[65] To je otprilike 14% ukupno zaštićenih kulturnih krajolika u Hrvatskoj.

[66] Registarski broj Z-7105.

[67] Registarski broj Z-7411.

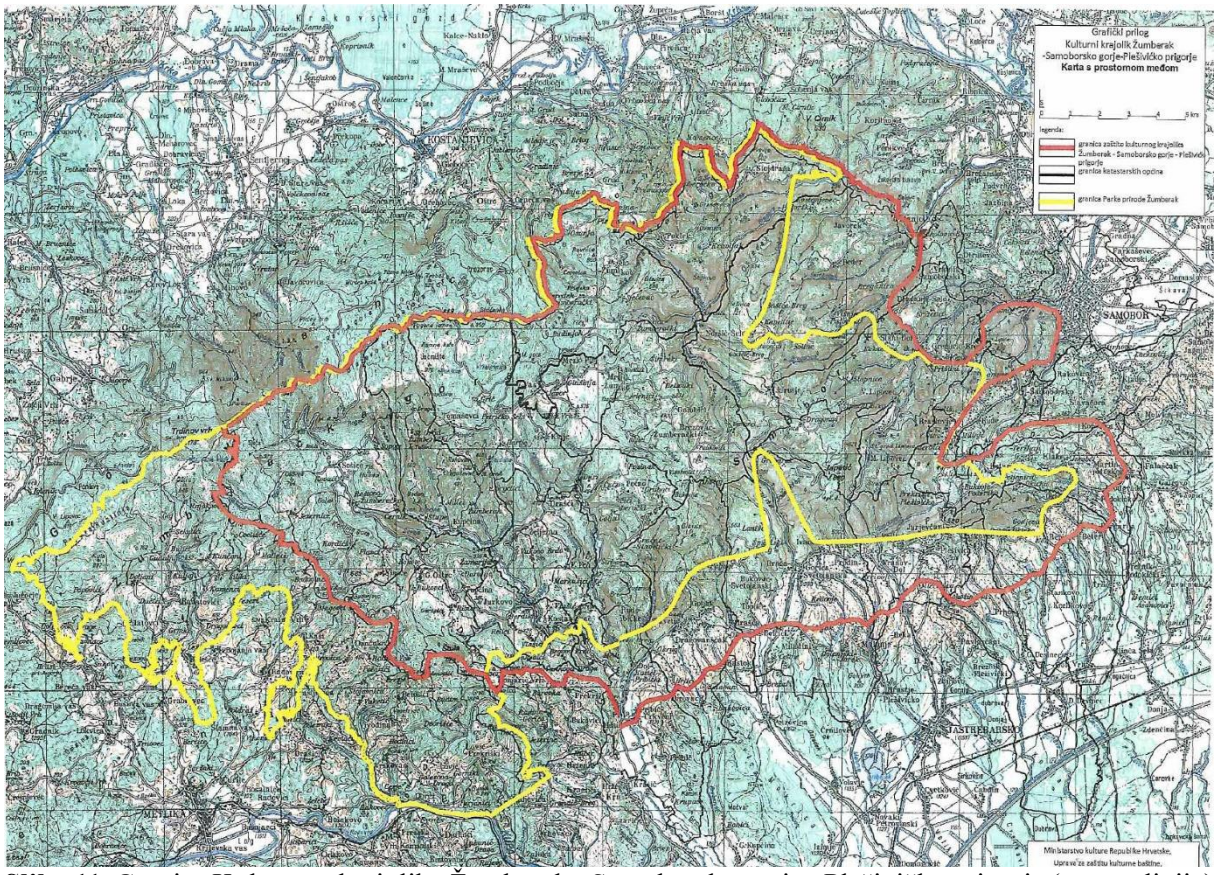

Slika 11. Granica Kulturnog krajolika Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje (crvena linija) te granica Parka prirode Žumberak i Samoborsko gorje (žuta linija) (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2019: 7-8)

5.2.2. Kulturno-povijesne cjeline koje sadrže plemićke gradove

Kulturno-povijesne cjeline „*jedinstvene su skupine gradskih ili seoskih građevina koje imaju izrazitu povijesnu, arheološku, umjetničku, znanstvenu, društvenu ili tehničku važnost, a međusobno su dovoljno povezane da nose prostorno prepoznatljiva obilježja*“ (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.f). Brojne takve cjeline obuhvaćaju ili su u povijesnom razvoju nastale oko plemićkih gradova.

U ovoj analizi uključene su i one kulturno-povijesne cjeline koje su nekada sadržavale plemićke gradove, ali koji su danas uklonjeni, pregrađeni ili svedeni na minimalne arheološke ostatke (primjerice Đakovo, Virovitica, Ivanec ili Pakrac). Iako neki od takvih lokaliteta više ne posjeduju prepoznatljivu fizičku strukturu plemićkih gradova, njihovo uvrštavanje u popis kulturno-povijesnih cjelina s plemićkim gradovima opravdano je povijesnim kontinuitetom, prostornim značenjem i razvojnim utjecajem koji su ti gradovi imali na genezu urbanog tkiva.

S obzirom na to, potrebno je preispitati ulogu plemićkih gradova unutar kulturno-povijesnih cjelina ne samo kao dijelova prostorne cjeline, već i kao nositelja lokalne memorije. U mnogim slučajevima upravo je plemićki grad bio jezgra oko koje se formiralo naselje te kao takav nosi potencijal u planiranju zaštite, interpretaciji i uključivanju lokaliteta u suvremene razvojne procese. Primjeri poput Samobora, Varaždina ili Hrvatske Kostajnice, gdje su plemićki gradovi jasno očuvani i čine središnji element ambijenta, kontrastiraju se s primjerima poput Đakova ili Donje Stubice, gdje je memorija grada gotovo izbrisana, iako je plemićki grad imao važnu povijesnu ulogu u srednjem vijeku, a danas je često potisnut iz vidljivosti.

Hrvatska ima 451 zaštićenu kulturno-povijesnu cjelinu (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.h). Analizom je utvrđeno da se u Hrvatskoj nalazi 38 kulturno-povijesnih cjelina koje unutar svojih granica sadrže, ili su povijesno povezane s, lokalitetima plemićkih gradova.[68] Prilog 15.6. donosi više podataka o analiziranim kulturno-povijesnim cjelinama, a redoslijed unosa u tablici sortiran je prema županijama, radi lakšeg regionalnog pregleda i usporedbe stanja u različitim dijelovima Hrvatske.

5.2.3. Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi

Pojedinačno zaštićena kulturna dobra su „*građevine ili kompleksi građevina koje imaju izrazit povijesni, umjetnički, znanstveni, društveni ili tehnički značaj*“ (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.g), te čine temeljnu i najčešću kategoriju registriranog nepokretnog naslijeđa u Hrvatskoj.

Hrvatska ima 4820 upisa nepokretnih pojedinačno zaštićenih kulturnih dobara (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.h). Prema provedenoj analizi, na popisu se nalazi 167 lokaliteta[69,70] koji odgovaraju definiciji plemićkih gradova i/ili kaštela kako je ona utvrđena u ranijim poglavljima ovog istraživanja.[71]

---

[68] To je otprilike 8% ukupnih zaštićenih kulturno-povijesnih cjelina.

[69] To je otprilike 3,5% ukupno pojedinačno zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara.

[70] Određeni broj plemićkih gradova nalazi se u statusu preventivne zaštite, poput Pakraca („Arheološko nalazište Stari grad“, P-6347). Plemićki grad Pakrac se, primjerice, štiti i kao dio Kulturno-povijesne cjeline grada Pakraca (Z-2542).

[71] Kao vremenski kriterij odabira korištena je 1526. godina i Mohačka bitka, odnosno 1527. godina i Sabor u Cetinu, koji simbolički označavaju kraj hrvatskog srednjovjekovlja i prijelaz u novo političko razdoblje. Na temelju toga, analizom su obuhvaćeni svi lokaliteti za koje se utvrdilo da su izgrađeni ili značajno oblikovani do tog razdoblja.

Lokaliteti su prepoznati i kategorizirani na temelju podataka iz Registra kulturnih dobara Ministarstva kulture (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.h). U tablici koja prati ovo poglavlje (Prilog 15.6.), lokaliteti su diferencirani prema sljedećim kategorijama:

- bijelom bojom označeni su plemićki gradovi – ukupno 104 lokaliteta.
- sivom bojom označeni su kašteli 15. i prvih desetljeća 16. stoljeća (izgrađeni do Mohačke bitke 1526. godine) – ukupno 30 lokaliteta.
- zelenom bojom su označeni lokaliteti pod oznakom srednjovjekovni kaštel – ukupno 11 lokaliteta.
- plavom bojom označeni su lokaliteti koji su tijekom kasnijih stoljeća transformirani u dvorce[72] - ukupno 13 lokaliteta.
- žutom bojom su označeni gradski kašteli – ukupno 9 lokaliteta.

Kategorizacija je preuzeta prema podatcima iz *Leksikona utvrda Hrvatske* (Regan, Dugački, 2024), koji je poslužio kao dopunski izvor za tipološku i kronološku klasifikaciju pojedinih lokaliteta.[73] Tablica 14. donosi podatke o toponimu odnosno imenu lokaliteta, nazivu kulturnog dobra, registarskom broju, vrsti kulturnog dobra i pravnom statusu, njegovom položaju (županija, grad/općina i koordinate), dataciji (prema podatcima Ministarstva kulture), smještaju, namjeni i postojećem stanju.

Lokaliteti uvršteni u analizu nalaze se u vrlo različitim stupnjevima očuvanosti – od arheoloških slojeva, preko ruševina, do objekata pod krovom ili obnovljenih plemićkih gradova koji danas imaju reprezentativnu funkciju. Posebnu pozornost zaslužuju i rijetki primjeri poput Ivankova ili Živice, koji potvrđuju postojanje ranih drvenih utvrda u okviru plemićkog sustava obrane, iako su fizički ostaci minimalni ili nepostojeći.

Dodatno, unutar Registra je zaštićen i velik broj srednjovjekovnih gradišta, koja nisu uvrštena u ovaj popis, ali su komplementarna u sagledavanju šire slike kulturnog krajolika ranosrednjovjekovne Hrvatske.

[72] Dvorci koji imaju povijesno-arhitektonski kontinuitet sa srednjovjekovnim plemićkim gradovima uvršteni su u ovu analizu isključivo ako je to eksplicitno navedeno u registru Ministarstva kulture. Cjelovita obrada dvoraca, koji su produkt kasnijih stilskih i društvenih transformacija (osobito u 17. i 18. stoljeću), premašuje opseg ovog istraživanja i zaslužuje zasebnu analizu.

[73] U slučajevima gdje je lokalitet u Leksikonu označen višestruko (npr. plemićki grad (tvrdi grad) i barokni dvorac), u tablici je bojom označena vremenski mlađa kategorija. Tako je, primjerice, Ozalj označen kao dvorac, iako zadržava značajan broj srednjovjekovnih slojeva.

Posebnu kategoriju čini i „Arheološko nalazište Podgrađe“[74] u Valpovu, koje je trenutačno jedini lokalitet u Hrvatskoj koji je zaštićen isključivo kao podgrađe plemićkog grada, što ukazuje na potrebu za širenjem fokusa u budućim valorizacijama plemićkih gradova i njihove neposredne prostorne strukture.

Unutar analiziranih lokaliteta, njih četiri ima status kulturnog dobra od nacionalnog značaja[75] (Varaždin, Benkovac, Čakovec, Trakošćan), iako bi se, prema klasifikaciji Leksikona utvrda Hrvatske, samo Stari grad Varaždin mogao svrstati u „čistu“ kategoriju plemićkih gradova. Također, određeni lokaliteti još uvijek su označeni starim registarskim brojevima poput „Gradine Badanj“[76], „Starog grada Stupčanice“[77], „Starog grada Mali Kalnik“[78], „Ostataka starog grada Zvonigrada“[79] ili „Ruševine starog grada Čazma“[80].

U sklopu ove analize izrađena je karta *Pojedinačno zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj prema podacima Registra kulturnih dobara* (Sl. 12) na kojoj su prikazani svi identificirani lokaliteti plemićkih gradova koji su uvršteni u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao pojedinačno zaštićena kulturna dobra. Kartografski prikaz omogućuje jasnije sagledavanje njihove prostorne distribucije, regionalne koncentracije i međusobnih odnosa, te vizualizira obrasce koji se iz tekstualnih i tabličnih podataka ne mogu uvijek iščitati. Karta potvrđuje već prethodno uočen naglašeni prostorni kontinuitet gradnje plemićkih gradova uz glavne komunikacijske koridore, rijeke i rubne dijelove povijesnih teritorijalnih entiteta.

[74] Registarski broj Z-6404.
[75] To su Stari grad Varaždin (N-21), Kaštel Benković i crkva sv. Ane (N-27), Kompleks Starog grada Čakovca (N-23) i Dvorac Trakošćan (N-18).
[76] RRI-0405-1976.
[77] ROS-0049-1970.
[78] RZG-0476-1969.
[79] RZG-0232-1969.
[80] RZG-0534-1969.

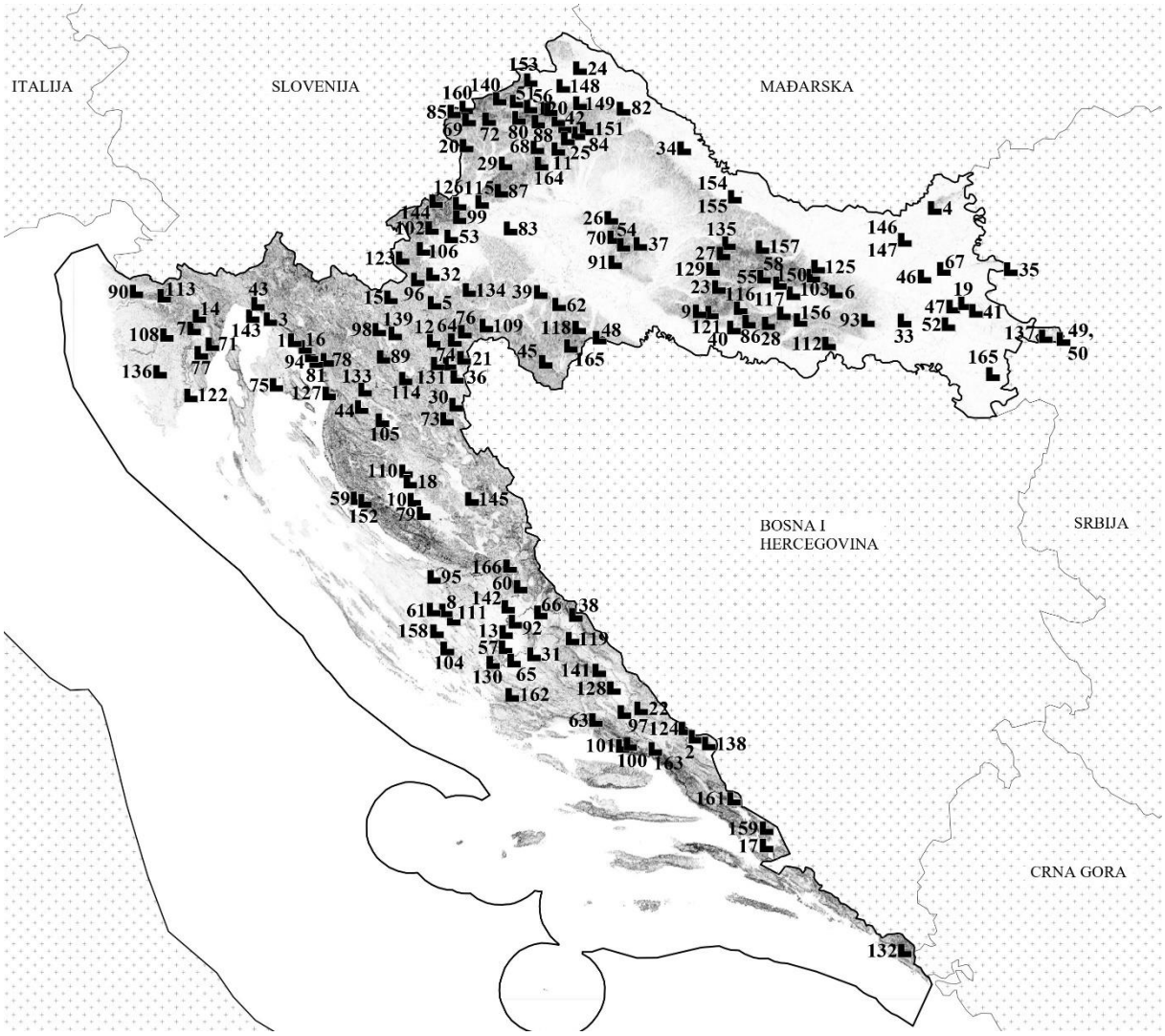

Slika 12. Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj prema podacima Registra kulturnih dobara.

1. Badanj, 2. Badnjevice, 3. Bakar, 4. Baranja Var, 5. Barilović, 6. Bedemgrad, 7. Belaj, 8. Benković, 9. Bijela stijena, 10. Bilaj, 11. Bisag, 12. Blagaj, 13. Bogočin, 14. Boljun, 15. Bosiljevo, 16. Bribir, 17. Brštanik, 18. Budak, 19. Buđak, 20. Cesargrad, 21. Cetingrad, 22. Čačvina, 23. Čaklovac, 24. Čakovec, 25. Čanjevo, 26. Čazma, 27. Dobra kuća, 28. Dolac, 29. Donja Stubica, 30. Drežnik, 31. Drniš, 32. Dubovac, 33. Đakovo, 34. Đurđevac, 35. Erdut, 36. Furjan, 37. Garić grad, 38. Glavaš, 39. Gora, 40. Gračanica, 41. Gradina - Leva, 42. Grebengrad, 43. Grobnik, 44. Gusić, 45. Gvozdansko, 46. Herman - grad, 47. Hrapkovo, 48. Hrvatska Kostajnica, 49. Ilok, 50. Ilok, 51. Ivanec, 52. Ivankovo, 53. Jastrebarsko, 54. Jelengrad, 55. Kamengrad, 56. Kamenica, 57. Kamičak, 58. Kaptol, 59. Karlobag, 60. Keglević, 61. Kličevica, 62. Klinac, 63. Klis, 64. Klokoč, 65. Ključica, 66. Knin, 67. Kolođvar, 68. Konjščina, 69. Kostelgrad, 70. Košutgrad, 71. Kožljak, 72. Krapina, 73. Krčingrad, 74. Kremen, 75. Krk, 76. Krstinja, 77. Kršan, 78. Ledenica, 79. Lički Ribnik, 80. Loborgrad, 81. Lopar, 82. Ludbreg, 83. Lukavec, 84. Mali Kalnik, 85. Mali Tabor, 86. Marković-Kulmer (Cernik), 87. Medvedgrad, 88. Milengrad, 89. Modruš, 90. Momjan, 91. Moslavina, 92. Nečven, 93. Nevna, 94. Novi Vinodolski, 95. Novigrad, 96. Novigrad na Dobri, 97. Nutjak, 98. Ogulin, 99. Okić, 100. Omiš, Fortica, 101. Omiš, Peovica, 102. Oršić Slavetić, 103. Oršulić, 104. Osridak, 105. Otočac, 106. Ozalj, 107. Paka, 108. Pazin, 109. Pernik, 110. Perušić, 111. Perušić, 112. Petnja, 113. Petrapilosa, 114. Plaški, 115. Podsused, 116. Podvrško, 117. Požega, 118. Prevršac, 119. Prozor, 120. Pusta Bela, 121. Račeša, 122. Rakalj, 123. Ribnik, 124. Ričice, 125. Ružica, 126. Samobor, 127. Senj, 128. Sinj, 129. Sirač, 130. Skradin, 131. Slunj, 132. Sokol grad, 133. Sokolac, 134. Steničnjak, 135. Stupčanica, 136. Svetvinčenat, 137. Šarengrad, 138. Topana, 139. Tounj, 140. Trakošćan, 141. Travnik, 142. Trošenj, 143. Trsat, 144. Tušćak, 145. Udbina, 146. Valpovo, 147. Valpovo, 148. Varaždin, 149. Varaždinske Toplice, 150. Velika, 151. Veliki Kalnik, 152. Vidovgrad, 153. Vinica, 154. Virovitica, 155. Virovitica, 156. Viškovci, 157. Voćin, 158. Vrana, 159. Vratar, 160. Vrbovec, 161. Vrgorac, 162. Vrpolje, 163. Zadvarje, 164. Zelingrad, 165. Zrin, 166. Zvizdan-grad, 167. Zvonigrad

Osim trajno zaštićenih kulturnih dobara, u analizi su u zasebnoj tabeli (Tablica 15) evidentirana i četiri lokaliteta koja imaju status privremeno zaštićenoga kulturnog dobra.[81] Radi se o sljedećim lokalitetima: „Rakovnik kula“, „Arheološko nalazište Ćulina (Kula)“, „Arheološki lokalitet srednjovjekovne utvrde Subotica (Szombathely)“, „Arheološko nalazište Stari grad“. Privremena zaštita primjenjuje se na dobra „*za koje se predmnijeva da ima obilježja propisana za određenu vrstu kulturnog dobra*“ te se može „*preventivno, radi sprječavanja propadanja i/ili ugrožavanja njegove vrijednosti, odlukom o privremenoj zaštiti utvrditi status kulturnog dobra*.“ (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 16).[82] Iako je riječ o privremenom obliku zaštite, ti su lokaliteti uključeni u širu analizu jer upućuju na širenje registra potencijalno vrijednih plemićkih gradova i kaštela te na potrebu njihova daljnjeg istraživanja, dokumentiranja i valorizacije.

Ova analiza pojedinačno zaštićenih plemićkih gradova jasno pokazuje da je njihova formalna zaštita u hrvatskom zakonodavnom okviru prisutna i relativno dobro razvijena, no istovremeno fragmentirana i nedovoljno ažurirana. Broj od 167 identificiranih lokaliteta daje dobar pregled prostorne distribucije i tipološke raznolikosti ove kategorije naslijeđa, ali ukazuje i na velike razlike u razini valorizacije, dokumentacije i pristupa očuvanju. Mnogi su lokaliteti i dalje evidentirani pod zastarjelim oznakama, a nemali broj objekata, osobito onih u ruševnom ili arheološkom stanju, ostaje marginaliziran u odnosu na reprezentativnije i obnovljene cjeline.

Iako Registar kulturnih dobara formalno obuhvaća većinu relevantnih lokaliteta, nedostaje integralni pristup kojim bi se uz fizičku strukturu plemićkog grada sustavno sagledavao i njegov širi povijesno-prostorni kontekst – uključujući njegov odnos s podgrađima, pristupnim putovima, ranijim naseljem, gospodarskim zonama ili obrambenim sustavom u cjelini. Izostanak takve perspektive ograničava razumijevanje uloge koju su ti lokaliteti imali u srednjovjekovnoj organizaciji prostora.

5.2.4. Prostorno-planska zaštita i evidencija plemićkih gradova

Zaštita plemićkih gradova ostvaruje se utvrđivanjem statusa kulturnoga dobra te mjerama prostorno-planske zaštite, koje mogu obuhvatiti i stručno evidentirane lokalitete bez zasebnoga

[81] Analiza je napravljena u svibnju 2026. godine.

[82] „*Rok na koji se određuje privremena zaštita računa se do donošenja odluke iz članka 15. ovoga Zakona, ali ne može biti dulji od dvije godine u neprekinutom trajanju, osim za arheološka i podvodna arheološka nalazišta u slučaju kojih rok privremene zaštite ne može biti dulji od šest godina u neprekinutom trajanju od dana donošenja odluke o privremenoj zaštiti.“* (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 16)

statusa kulturnoga dobra. Prostorni planovi imaju snagu podzakonskog akta, te su ključni instrument kojim se zaštita kulturnog dobra, ali i drugih stručno evidentiranih lokaliteta, prevodi u konkretne mjere zaštite u prostoru.

Pritom je važno razlikovati Registar kulturnih dobara od širih stručnih evidencija konzervatorske službe. Registar obuhvaća kulturna dobra kojima je utvrđen formalni pravni status zaštite, dok evidencije područnih konzervatorskih ureda i područnih konzervatorskih službi mogu sadržavati i lokalitete koji nisu pojedinačno zaštićeni, ali su stručno prepoznati kao vrijedni, potencijalno vrijedni ili važni za razumijevanje povijesne organizacije prostora. Takvi evidentirani lokaliteti nemaju isti pravni režim kao registrirana kulturna dobra, ali su važni za proces prostornog planiranja jer upozoravaju na potrebu dodatnog istraživanja te opreza pri planiranju zahvata.

Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, konzervatorska podloga stručna je dokumentacija koja obuhvaća identifikaciju, analizu stanja, valorizaciju i mjere očuvanja kulturno-povijesnih vrijednosti na području obuhvata te predstavlja stručnu osnovu za prostorno planiranje (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 5). Dokumenti prostornog uređenja moraju, ovisno o vrsti i području obuhvata, sadržavati podatke iz konzervatorske podloge s mjerama zaštite i očuvanja nepokretnih kulturnih dobara, a Ministarstvo pri izradi prostornog plana dostavlja konzervatorsku podlogu ili utvrđuje mjere zaštite i očuvanja, uključujući po potrebi i kontaktne zone kulturnog dobra (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25, čl. 27).

Zakon o prostornom uređenju dodatno potvrđuje da prostorni planovi moraju sadržavati smjernice i mjere zaštite kulturne baštine i drugih zaštićenih vrijednosti, a javnopravna tijela dužna su u postupku izrade prostornog plana dostaviti zahtjeve, raspoložive podatke i drugu dokumentaciju iz svojega djelokruga (Zakon o prostornom uređenju, NN 155/25, čl. 34, 79, 117).

Zaključno, prostorno-planska zaštita plemićkih gradova mora povezati tri razine: pravni status kulturnog dobra, stručnu evidenciju konzervatorske službe i konkretne planske mjere korištenja prostora. Takav pristup omogućuje da se plemićki gradovi ne tretiraju samo kao registrirane točke u prostoru, nego kao elementi kulturnog krajolika čija se vrijednost može prepoznati i prije formalne zaštite. Upravo je uključivanje evidentiranih, ali još nezaštićenih lokaliteta u prostorne planove jedan od ključnih preduvjeta njihova budućeg očuvanja, unaprjeđenja i uključivanja u suvremene prostorne modele.

5.3. Dokumentiranje postojećeg stanja plemićkih gradova

Dokumentiranje graditeljskog naslijeđa temeljni je preduvjet njegove zaštite, očuvanja, interpretacije i upravljanja. U slučaju plemićkih gradova ono ima osobitu važnost jer se velik broj lokaliteta nalazi u fragmentarnom ili ruševnom stanju, često na teško dostupnim položajima, u šumskim, brdskim ili močvarnim predjelima. Takvi lokaliteti nerijetko nisu sustavno arhitektonski snimljeni, a njihovo se stanje ubrzano mijenja zbog djelovanja vegetacije, erozije, atmosferilija, neodržavanja i povremenih neprimjerenih intervencija. Zbog toga dokumentiranje nije samo tehnički postupak izrade nacrta, fotografija ili 3D modela, nego sastavni dio procesa očuvanja kulturnoga dobra.

Važnost dokumentiranja kulturnog naslijeđa istaknuta je i u ICOMOS-ovim „*Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites"* iz 1996. godine (ICOMOS, 1996). Prema tom dokumentu, dokumentiranje podrazumijeva prikupljanje informacija koje opisuju fizičku konfiguraciju, stanje i uporabu spomenika, skupina građevina i lokaliteta u određenom trenutku, a ono je „*bitan dio konzervatorskog procesa*" (ICOMOS, 1996: 1). Dalje naglašava da dokumentacija može obuhvatiti materijalne i nematerijalne dokaze te pridonosi razumijevanju naslijeđa i njegovih vrijednosti. Za plemićke gradove to znači da dokumentiranje treba obuhvatiti ne samo očuvane zidove, kule, ulaze i općenito arheološke strukture, nego i prostorni položaj, odnose prema krajoliku, pristupne putove, vizure, tragove podgrađa i kasnije intervencije.

Suvremene metode dokumentiranja graditeljskog naslijeđa sve se više temelje na kombiniranju klasičnih arhitektonskih snimaka, geodetskih izmjera, fotografskog bilježenja, fotogrametrije, snimanja bespilotnim letjelicama, zračnog laserskog skeniranja, odnosno ALS-a/LiDAR-a, terestričkog laserskog skeniranja i 3D modeliranja. Takav pristup omogućuje preciznije bilježenje postojećeg stanja, izradu mjerljivih prostornih podataka, praćenje promjena kroz vrijeme te povezivanje geometrijskih podataka s informacijama o materijalima, oštećenjima, fazama gradnje i mogućim mjerama zaštite.

Jedna od danas najraširenijih metoda dokumentiranja graditeljskog naslijeđa jest digitalna fotogrametrija, osobito metoda „*Structure from Motion"* (SfM), koja omogućuje izradu 3D modela, oblaka točaka, ortofotografija i nacrtne dokumentacije na temelju velikog broja međusobno preklopljenih fotografija. Fotogrametrija se pritom može provoditi s različitih položaja i u različitim mjerilima: terestrički, odnosno fotografiranjem s tla, ili iz zraka, najčešće uporabom bespilotnih letjelica. *Historic England* u priručniku „*Photogrammetric Applications*

for Cultural Heritage" navodi da se fotogrametrija u dokumentiranju kulturnog naslijeđa može primjenjivati od razine krajolika i arheoloških lokaliteta do pojedinačnih građevina i arhitektonskih detalja, pri čemu su ključni pravilno planiranje snimanja, dovoljan stupanj preklapanja fotografija, kontrola kvalitete i georeferenciranje rezultata (Historic England, 2017d).

Za plemićke gradove osobito je korisna fotogrametrija iz zraka, odnosno UAV fotogrametrija („*Unmanned Aerial Vehicle*"), jer omogućuje snimanje teško dostupnih i prostorno složenih lokaliteta. Bespilotne letjelice omogućuju dokumentiranje kruništa zidova, kula, padina, opkopa, zaravni, ruševnih struktura i odnosa lokaliteta prema okolnom krajoliku, što je kod položaja na uzvisinama, u šumovitim područjima ili na nepristupačnom terenu često teško ostvarivo isključivo terenskim obilaskom. UAV fotogrametrija stoga ne predstavlja zasebnu metodu u odnosu na fotogrametriju, nego njezinu specifičnu primjenu u kojoj se fotografije prikupljaju iz zraka. Istraživanja pokazuju da takav pristup, uz pravilno planiranje leta i uporabu kontrolnih točaka, može proizvesti upotrebljive 3D modele i prostorne podatke za dokumentiranje kulturnog naslijeđa pri čemu je njegova prednost osobito vidljiva kod većih, nepravilnih i teško dostupnih lokaliteta (Bakirman et al., 2020).

Posebnu skupinu metoda čini zračno lasersko skeniranje, odnosno ALS („*Airborne Laser Scanning*"), često označeno i kao zračni LiDAR. LiDAR („*Light Detection and Ranging*") širi je naziv za tehnologiju mjerenja udaljenosti pomoću laserskih impulsa, dok ALS označava njezinu primjenu iz zraka, najčešće iz zrakoplova, helikoptera ili bespilotne letjelice. Za razliku od terestričkog laserskog skeniranja, koje detaljno dokumentira vidljive arhitektonske strukture s tla, ALS je osobito prikladan za dokumentiranje šireg terena, reljefa i arheološkog konteksta lokaliteta. Njegova je prednost u tome što dio laserskih impulsa može doprijeti do tla kroz otvore u vegetacijskom pokrovu, pa se obradom i klasifikacijom oblaka točaka može izraditi digitalni model terena bez vegetacije. Time se omogućuje prepoznavanje mikroreljefnih obilježja koja su na terenu teško uočljiva, poput opkopa, zemljanih bedema, terasa, zaravnjenih platoa, starih pristupnih putova, tragova podgrađa i drugih elemenata prostorne organizacije plemićkog grada (Historic England, 2018; Bennett, Cowley, 2025).

Za plemićke gradove ALS ima osobitu vrijednost jer se velik broj lokaliteta nalazi u šumskim, brdskim i teško dostupnim područjima, gdje vegetacija često prikriva ostatke zidova, zemljanih struktura i povijesnih komunikacija. Za razliku od UAV fotogrametrije, koja daje vrlo kvalitetne vizualne i geometrijske podatke o vidljivim površinama, ALS omogućuje čitanje terena ispod

vegetacijskog pokrova i analizu odnosa lokaliteta prema njegovu širem krajoliku. Rezultati ALS-a najčešće uključuju klasificirani oblak točaka, digitalni model terena, digitalni model površine te različite vizualizacije reljefa, poput sjenčanog reljefa, nagiba, lokalnog reljefnog modela, *sky-view* factora ili openness prikaza. Takve vizualizacije posebno su korisne za prepoznavanje slabo vidljivih fortifikacijskih elemenata i za planiranje ciljane terenske provjere.

Ipak, ALS ne može uvijek zamijeniti arhitektonsko snimanje, fotogrametriju, TLS ili arheološko istraživanje. Njegovi rezultati ovise o gustoći točaka, godišnjem dobu snimanja, gustoći vegetacije, kutu snimanja, kvaliteti klasifikacije točaka i primijenjenim metodama vizualizacije. Kod ruševnih struktura i strmih lokaliteta moguća su pogrešna tumačenja, primjerice zamjena zidova, stijena ili vegetacije u postupku klasifikacije. Zbog toga se ALS treba koristiti kao komplementarna metoda: za preliminarno prepoznavanje prostorne strukture, definiranje zona interesa, planiranje terenskog pregleda, određivanje šireg obuhvata dokumentiranja i oblikovanje konzervatorsko-prostornih smjernica. Njegova najveća vrijednost za plemićke gradove nije samo u izradi 3D podataka, nego u mogućnosti da se lokalitet sagleda kao dio šireg arheološkog i krajobraznog sustava.

Sljedeću važnu metodu predstavlja terestričko lasersko skeniranje, odnosno TLS („*Terrestrial Laser Scanning"*). Lasersko skeniranje omogućuje brzo prikupljanje velikog broja vrlo preciznih prostornih točaka, iz kojih se izrađuju oblaci točaka, presjeci, pročelja, tlocrti i 3D modeli. *Historic England* u priručniku „*3D Laser Scanning for Heritage"* ističe da je lasersko skeniranje osobito korisno za dokumentiranje složenih arheoloških i arhitektonskih struktura, nepravilnih površina, deformacija, oštećenja i prostorno zahtjevnih lokaliteta (Historic England, 2018). Kod plemićkih gradova TLS je posebno prikladan za precizno bilježenje zidnih ploha, stratigrafskih odnosa, pukotina, nagnuća, urušenja i konstruktivnih nepravilnosti, što može biti važno za planiranje hitnih mjera stabilizacije i konzervacije.

U novijoj praksi sve se češće naglašava potreba integriranja više metoda dokumentiranja. Kombinacija terestričkog laserskog skeniranja i fotogrametrije iz zraka omogućuje povezivanje visoke geometrijske preciznosti TLS-a s prostornom cjelovitošću i vizualnim informacijama koje pruža UAV fotogrametrija. Jo i Hong (Jo, Hong: 2019) pokazuje da se kombiniranjem laserskog skeniranja i UAV fotogrametrije može izraditi cjelovit 3D model kulturnog dobra, koristan za dokumentaciju, praćenje stanja i planiranje zaštite. Integrirani pristupi omogućuju

kvalitetnije dokumentiranje kulturnog naslijeđa od primjene samo jedne metode, osobito kada su lokaliteti prostorno kompleksniji ili djelomično nedostupni.

Nakon prikupljanja podataka, važan korak predstavlja njihova obrada i pretvaranje u upotrebljive oblike dokumentacije. Rezultati mogu uključivati georeferencirane oblake točaka, digitalne modele terena, ortofoto prikaze, tlocrtne prikaze, presjeke, pročelja, 3D modele, karte oštećenja i baze prostornih podataka. U posljednjem desetljeću sve se više razvija i primjena HBIM-a („*Historic Building Information Modelling"*), odnosno informacijskog modeliranja povijesnih građevina. HBIM omogućuje povezivanje geometrijskih podataka s opisnim informacijama o građevnim fazama, materijalima, oštećenjima, konzervatorskim zahvatima i planiranim mjerama održavanja (Murphy et al., 2017). HBIM se može koristiti za izradu konzervatorske dokumentacije, analizu povijesnih struktura i vizualizaciju, dok noviji radovi naglašavaju važnost integriranja laserskog skeniranja i fotogrametrije u procese „*scan-to-BIM"* i "*scan-to-HBIM"* dokumentiranja (Vieira et al., 2023).

Za plemićke gradove posebno je važno da dokumentacija ne ostane samo jednokratni zapis postojećeg stanja, nego da postane osnova za sustavno praćenje promjena. Periodično ponavljanje fotogrametrijskih ili laserskih snimanja omogućuje usporedbu stanja kroz vrijeme, prepoznavanje novih oštećenja, praćenje širenja pukotina, urušavanja, erozije i utjecaja vegetacije. Takva dokumentacija može biti ključna za određivanje prioriteta konzervatorskih zahvata, izradu planova održavanja i argumentiranje potreba za financiranjem. U tom smislu dokumentiranje je izravno povezano s upravljanjem kulturnim dobrom, jer kvalitetni prostorni i tehnički podaci omogućuju donošenje informiranih odluka.

U kontekstu ovog doktorskog istraživanja, dokumentiranje plemićkih gradova potrebno je promatrati na nekoliko razina. Prva razina odnosi se na osnovno evidentiranje lokaliteta, odnosno bilježenje naziva, položaja, koordinata, pravnog statusa, pristupačnosti i osnovnog stanja očuvanosti. Druga razina obuhvaća arhitektonsko snimanje postojećeg stanja, uključujući fotografsku dokumentaciju, tlocrt, presjeke, pročelja, opis materijala i oštećenja. Treća razina uključuje napredne digitalne metode, poput UAV fotogrametrije, ALS-a/LiDAR-a**,** TLS-a, 3D modeliranja i HBIM-a. Četvrta razina odnosi se na interpretaciju i upravljanje podacima, odnosno povezivanje dokumentacije s prostornim planiranjem, valorizacijom, konzervatorskim smjernicama, mogućim namjenama i modelima održavanja.

Primjena suvremenih metoda dokumentiranja osobito je važna kod lokaliteta koji su teško dostupni, slabo istraženi, zarasli ili izloženi ubrzanom propadanju. Kod takvih primjera

digitalno snimanje omogućuje stvaranje trajnog zapisa stanja u određenom trenutku, ali i osnovu za buduća istraživanja, zaštitne intervencije i javnu prezentaciju. Dokumentiranje, stoga, nije samo tehnički preduvjet obnove, nego jedan od ključnih instrumenata očuvanja, unaprjeđenja i aktivnog upravljanja plemićkim gradovima kao dijelovima kulturnog krajolika.

5.4. Fotografska dokumentacija stanja plemićkih gradova

Fotografska dokumentacija predstavlja iznimno vrijedan izvor za analizu promjena fizičkog stanja plemićkih gradova u Hrvatskoj. Fotografija, iako primarno medij vizualne reprezentacije, u kontekstu istraživanja plemićkih gradova ima i ulogu dokumentarnog svjedočanstva jer omogućuje ne samo bilježenje trenutnog stanja, već i retrospektivnu rekonstrukciju faza propadanja, adaptacije ili obnove određenih lokaliteta. Za ovu temu u hrvatskom kontekstu osobito je važan korpus povijesnih fotografija kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća, autora poput Ivana Standla, Gjure Szabe, Emilija Laszowskog[83], Većeslava Henneberga[84], Josipa Brunšmida i drugih.[85] Te fotografije daju uvid u stanje brojnih plemićkih gradova u trenutku kada oni više nisu služili svojoj izvornoj funkciji, ali su još u određenoj mjeri zadržali svoju volumetriju prije rapidne razgradnje i propadanja.[86]

Fotografije nam pružaju dokumentarni uvid u stanje pojedinih lokaliteta od sredine 19. stoljeća. Ako pogledamo fotografije pojedinih plemićkih gradova od najstarijih do najnovijih i usporedimo ih s današnjim stanjem, vidjet ćemo „*dramatičan proces propadanja ostataka naših plemićkih gradova*“ (Miletić, 1987: 91)[87]. Za mnoge plemićke gradove ostalo je još malo vremena da se istraže, konzerviraju i prezentiraju, dok je za velik broj njih ta prilika dobrim dijelom propuštena.

---

[83] O ostavštini Emilija Laszowskog više u: Pleše, Stipančević, 2014.

[84] O ostavštini Većeslava Henneberga u arhivima Ministarstva kulture više u: Zrnić, 2014: 23-34.

[85] Neke fotografije priložene u Prilogu 15.7.

[86] Fotografije su posebno vrijedne u slučajevima kada je došlo do rapidnog uništavanja plemićkih gradova poput Cetingrada i Tounja (Prilog 15.7).

[87] U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu od 8. do 14. studenog 2019. godine u sklopu znanstvenog skupa *Frankapansko naslijeđe: pet stoljeća Njemačko-rimskog brevijara* održala se studentska *izložba Krstin zavičaj: Modruš* gdje je na komparativnim povijesnim i suvremenim fotografijama Modruša prikazana kronika propadanja. Izložba je nastala u sklopu kolegija *Frankapani kao naručitelji* na diplomskom studiju povijesti umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom voditelja kolegija prof. dr. sc. Sanje Cvetnić, doc. dr. sc. Danka Šoureka i doc. dr. sc. Tanje Trške. (Cvetnić, Šourek, Trška, 2025; Cvetnić, 2019)

Dostupne zbirke, poput zbirki Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Hrvatskoga državnog arhiva, brojnih muzeja i lokalnih arhiva, sadrže desetke ranih fotografskih prikaza gradova kao što su Medvedgrad, Hrvatska Kostajnica, Susedgrad, Tounj, Cetingrad i drugi. Mnogi od tih gradova, poput primjerice Tounja i Cetingrada (Sl. 203-205) znatno su razrušeni, a u trenutku snimanja još su bili pod krovom. Usporedba stanja prikazanog na tim fotografijama s današnjim izgledom lokaliteta ukazuje na jasno uočljiv proces degradacije – urušavanje zidova, gubitak pojedinih volumena, zarastanje vegetacijom, prisvajanje materijala za sekundarnu uporabu i dr. U mnogim slučajevima, snimke iz prve polovice 20. stoljeća predstavljaju posljednje vizualne zapise nekih arhitektonskih elemenata prije njihova potpunog nestanka.

Posebnu vrijednost imaju i recentne sustavne digitalizacije fotografskih fondova, koje čine ovu građu lako dostupnom široj zajednici istraživača. U okviru ove disertacije korištene su i arhivske i digitalne zbirke, a odabrani primjeri povijesnih fotografija uvršteni su u Prilog 15.7.

Ova vizualna građa ne može nadomjestiti arheološko ili arhitektonsko istraživanje, no u mnogim slučajevima pruža dodatni sloj informacije koji omogućuje dublje razumijevanje procesa propadanja, a ujedno predstavlja i „najobjektivniji“ dokument povijesti.

5.5. Obrasci transformacije hrvatskih plemićkih gradova kao čimbenik njihova očuvanja i unaprjeđenja

Ovo poglavlje polazi od pretpostavke da današnje stanje hrvatskih plemićkih gradova nije statičan ostatak srednjovjekovne faze, nego rezultat različitih povijesnih transformacija. Nakon gubitka izvorne obrambene, upravne i rezidencijalne funkcije, pojedini su lokaliteti napušteni i postupno nestali, dok su oni koji su do danas ostali prostorno ili materijalno čitljivi najčešće prošli jedan ili više oblika transformacije: integraciju u naseljenu cjelinu, prenamjenu u dvorac, historicističku restauraciju, uključivanje u javni ili turistički prostor.
Analiza pozitivnih primjera očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u Hrvatskoj pokazuje kako njihovo sadašnje stanje nije rezultat slučajnosti, već proizvod niza povijesnih okolnosti i suvremenih prostornih odnosa i konzervatorskih zahvata. Promatrajući povijest plemićkih gradova možemo uočiti nekoliko obrazaca njihovih transformacija.

Određeni lokaliteti prošli su **fazu razgradnje i integracije u naseljene cjeline**, pri čemu je plemićki grad izgubio svoju primarnu obrambenu funkciju, ali je postao temelj prostorne matrice novijih naselja (primjeri: Bribir, Novi Vinodolski).

Drugi su plemićki gradovi, osobito u ravničarskim krajevima, **transformirani u dvorce**, često s uklanjanjem obrambenih elemenata i adaptacijom u reprezentativnu rezidencijalnu arhitekturu (npr. Gornja Stubica, Valpovo, Jastrebarsko, Cernik, Mali Tabor, Virovitica).

Treća skupina transformacija plemićkih gradova određena je **razdobljem romantizma i restauracije u 19. i početkom 20. stoljeća**, u duhu historicističkog pristupa koji je, iako često intervencionistički, ipak osigurao preživljavanje objekata (npr. Bosiljevo, Trsat, Trakošćan).

Posebno su zanimljivi primjeri gotovo **potpunog nestanka i razgradnje plemićkih gradova** gdje su nekadašnji plemićki gradovi apsorbirani u urbani ili javni prostor bez jasnijih vidljivih ostataka – kao u slučaju Požege, Pakraca ili Ivanca. Takvi lokaliteti vidljivi su u arheološkim slojevima koje je potrebno prezentirati.

Iz navedenih primjera proizlazi i jedna važna teza: transformacija lokaliteta kroz promjene funkcije bila je ključna za njegovo preživljavanje. Dok su mnogi plemićki gradovi, nakon što su izgubili svoju vojnu i političku funkciju, napušteni i izloženi propadanju, oni koji su prenamijenjeni ili uključeni u novu društvenu, rezidencijalnu ili javnu funkciju, često su preživjeli do danas.

U hrvatskom kontekstu rijetki su primjeri kontinuiranog stanovanja u plemićkim gradovima (kako je čest slučaj u zapadnoeuropskim zemljama poput Francuske, Engleske ili Njemačke). Transformacija je stoga u hrvatskom kontekstu često bila preduvjet njihova preživljavanja, ali ne nužno i jamstvo očuvanja njihove srednjovjekovne čitljivosti. U nekim je slučajevima omogućila kontinuitet korištenja i fizičko očuvanje strukture, dok je u drugima dovela do gubitka obrambenih obilježja, pregradnji ili gotovo potpunog nestanka iz vidljivog prostora.

5.6. Reprezentativni primjeri očuvanja plemićkih gradova u Hrvatskoj

U prethodnim odlomcima detaljno su obrađeni opći popis plemićkih gradova te popis zaštićenih plemićkih gradova (u sklopu kulturnih krajolika, kulturno-povijesnih cjelina ili kao pojedinačno zaštićena kulturna dobra). Temeljem te analize, u kombinaciji s terenskim obilascima, izrađen je popis lokaliteta koji predstavljaju reprezentativne primjere očuvanosti i unaprjeđenja plemićkih gradova. Lokaliteti su podijeljeni u nekoliko kategorija „reprezentativnih primjera“ ovisno o stanju očuvanosti lokaliteta: plemićki gradovi pod krovom i s namjenom;

konsolidirane ruševine, te prezentirana arheološka nalazišta.[88] Paralelno je pripremljen popis i započetih radova na prezentaciji u tri navedene kategorije – lokaliteti pod krovom, ruševine i arheologija.

5.6.1. Plemićki gradovi „pod krovom i s namjenom“

Ova kategorija obuhvaća 21 lokalitet koji je sačuvan u znatnoj mjeri te ima određenu namjenu (turističku, kulturnu, rezidencijalnu, muzejsko-edukativnu). To su (abecednim redom): Bakar, kaštel Benković, Dubovac, Đurđevac, Grobnik, Ilok, Klis, Knin, Krk, Medvedgrad, kaštel Morosini-Grimani, Ogulin, Oršić-Slavetić, Ozalj, Pazin, Sokol grad, Trakošćan, Trsat, Valpovo (dvorac Prandau-Normann), Varaždin, te Veliki Tabor. Svi lokaliteti su zaštićeni kao kulturna dobra.

Neki od navedenih lokaliteta očuvali su se tijekom povijesti kao plemićki gradovi, a neki su, poput primjerice Velikog Tabora, Trakošćana ili Trsata, doživjeli transformacije. Detaljnije informacije o svakom lokalitetu vidljive su u Prilogu 15.2.1.

Čimbenici njihove očuvanosti i suvremenog korištenja razmatraju se kroz dvije međusobno povezane skupine: **povijesne okolnosti** i **suvremene prostorne odnose.**

Promatrajući povijesne okolnosti, dio današnjih reprezentativnih primjera očuvanja plemićkih gradova moguće je povezati s prostorom koji se u literaturi označava izrazom „ostatci ostataka nekoć velikoga i slavnoga Kraljevstva Hrvatskoga” (*reliquiae reliquiarum olim magni et inclyti regni Croatiae*), odnosno s preostalim prostorom Hrvatsko-slavonskoga Kraljevstva nakon osmanskih osvajanja u 16. stoljeću (Slika 13) (Hrvatska enciklopedija, n.d.). Prema prostornom obuhvatu prikazanom na Slici 13, unutar toga područja nalazi se 12 od 21 analiziranog lokaliteta: Bakar, Dubovac, Đurđevac, Grobnik, Medvedgrad, Ogulin, Oršić-Slavetić, Ozalj, Trakošćan, Trsat, Varaždin i Veliki Tabor. Njihov raspored daje polazište za razmatranje odnosa povijesnih okolnosti, kontinuiteta ili promjena funkcije te današnjeg stanja očuvanosti, ali sama pripadnost tome području ne objašnjava očuvanost svakoga pojedinog lokaliteta.

[88] Granice između pojedinih kategorija mogu biti predmet rasprava i preklapanja, ali predstavljaju rezultat sustavno provedenih kriterija.

Izvan prikazanoga područja nalazi se devet analiziranih lokaliteta: Benković, Ilok, Klis, Knin, Krk, Morosini-Grimani, Pazin, Sokol grad i Valpovo. Njihovo stanje potrebno je tumačiti u odnosu na druge povijesno-političke okvire i pojedinačne razvojne putove. Pazin je bio središte habsburške Pazinske knežije, Morosini-Grimani pripadao je mletačkom dijelu Istre, Krk je bio pod mletačkom vlašću, a Sokol grad imao je važnu obrambenu ulogu u Dubrovačkoj Republici (Istarska enciklopedija, n.d.). Ti su okviri stvarali različite uvjete za korištenje, održavanje i preoblikovanje utvrđenih lokaliteta. Kod ostalih primjera potrebno je razmotriti i korištenje tijekom osmanske vlasti, kasnije promjene uprave i namjene te novovjekovne i suvremene zahvate obnove. Sokol grad pritom pokazuje da povijesna važnost i održavanje u okviru Dubrovačke Republike nisu značili neprekinuto korištenje do danas, nego je njegovo sadašnje stanje rezultat i naknadne obnove nakon razdoblja napuštanja.

Odnos između osmanske ekspanzije i očuvanosti plemićkih gradova ne treba tumačiti pojednostavljeno. Ratovi su na utvrđene lokalitete utjecali izravnim razaranjem, ali i pustošenjem, depopulacijom, napuštanjem vlastelinstava, promjenom obrambenih sustava i gubitkom funkcija koje su omogućavale njihovo održavanje (Jurković, 2014). U pograničnim prostorima dokumentirani su i procesi zaposjedanja napuštenih utvrda te njihova povremenog demoliranja kako ne bi poslužile protivničkoj strani (Stanić, 2021). Današnju očuvanost zato treba sagledavati kroz međudjelovanje povijesno-političkih okolnosti, kontinuiteta ili prekida korištenja, promjena vlasništva i upravljanja te kasnijih mogućnosti prenamjene i obnove.

Analizom 21 lokaliteta iz kategorije plemićkih gradova „pod krovom i s namjenom“ u kontekstu suvremenih prostornih odnosa moguće je identificirati nekoliko prevladavajućih kategorija. U pogledu namjene, značajna većina analiziranih lokaliteta (njih 20 od ukupno 21) uključuje javnu muzejsku funkciju. Ova namjena omogućuje institucionalnu podršku kroz različite razine kontinuiranog financiranja, uključujući lokalne, regionalne i državne izvore, te olakšava pristup sredstvima iz međunarodnih fondova (npr. EU fondovi za kulturnu baštinu).

Treba istaknuti i skupinu lokaliteta kod kojih je započeta prezentacija ili uređenje — **lokaliteti su pod krovom, ali još bez definirane trajne namjene ili su radovi u tijeku**. To su: Brinje (Sokolac), Hrvatska Kostajnica[89], Jastrebarsko (dvorac Erdödy), Kaptol, Konjščina i Krapina.

[89] „*U obje kule treba još postaviti stalnu informativnu izložbu o Starome gradu. Tek s postavljanjem izložbe Stari će grad biti u cijelosti prezentiran i moći će ga se otvoriti javnosti. Bez osnovne informacije u gradu o gradu i svemu onome što se kroz povijest događalo s gradom, ne može se reći da je prezentacija toga iznimno važnog spomenika kulture dovršena.“* (Miletić, Valjato Fabris, 2011: 47-48)

Unutar kategorije „plemićkih gradova pod krovom“ valja izdvojiti i posebnu podskupinu lokaliteta koji su zbog različitih povijesnih, vlasničkih ili upravljačkih okolnosti **pod krovom, ali se nalaze u lošem konstruktivnom stanju i bez namjene**. To su Bosiljevo, Mali Tabor, te Ribnik.

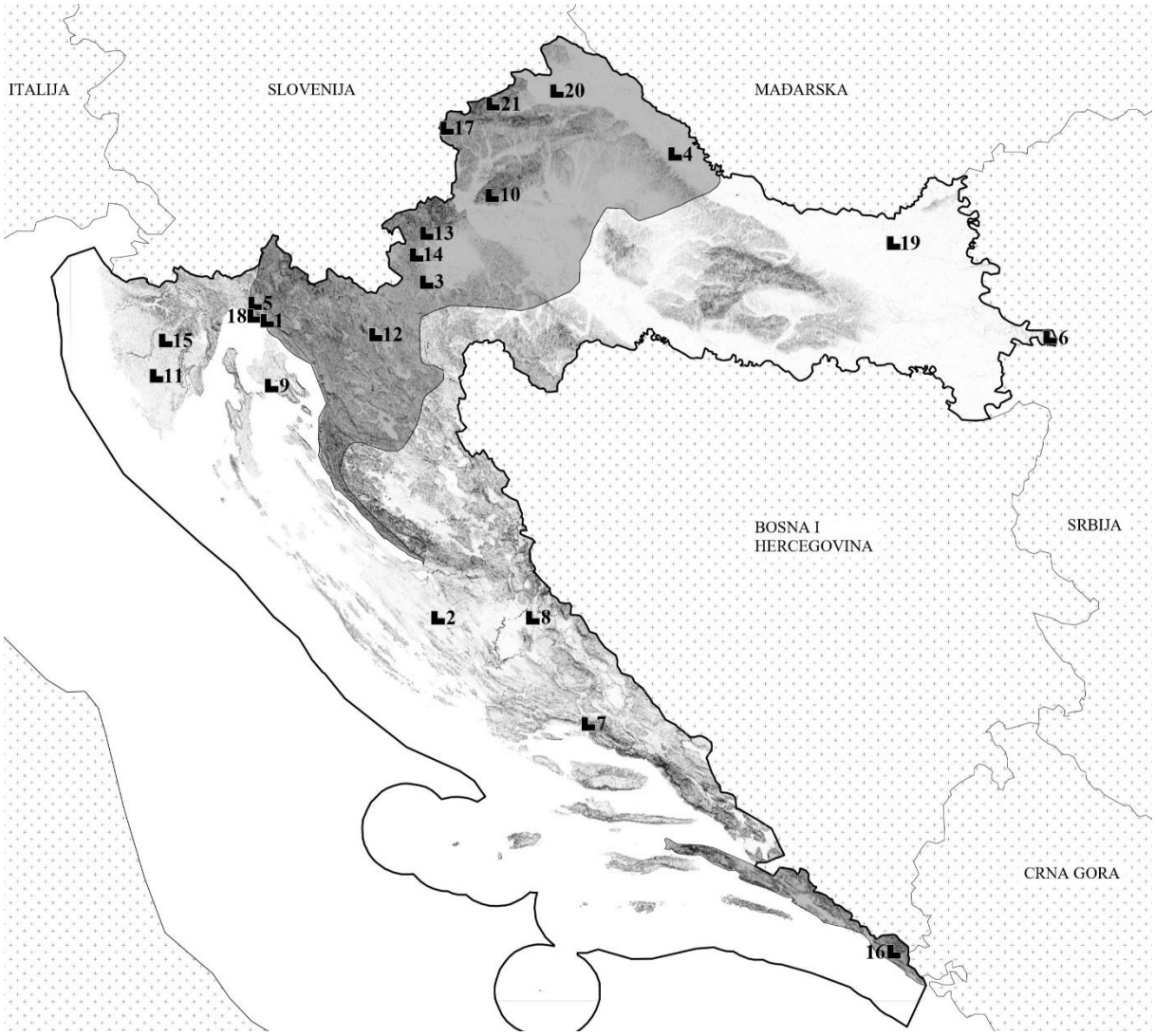

Slika 13. Pozitivni primjeri očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u Hrvatskoj - primjeri pod krovom i s namjenom. Ucrtana granica „ostatka ostataka Hrvatske“.
1. Bakar, 2. Benković, 3. Dubovac, 4. Đurđevac, 5. Grobnik, 6. Ilok, 7. Klis, 8. Knin, 9. Krk, 10. Medvedgrad, 11. Morosini-Grimani, 12. Ogulin, 13. Oršić-Slavetić, 14. Ozalj, 15. Pazin, 16. Sokol grad, 17. Trakošćan, 18. Trsat, 19. Valpovo, 20. Varaždin, 21. Veliki Tabor

5.6.2. Konsolidirane i prezentirane ruševine plemićkih gradova

U ovu kategoriju svrstano je 15 lokaliteta koji su **konsolidirane i prezentirane ruševine** – Barilović, Belaj (Possert), Drežnik, Drivenik, Garić, Gračanica, Grebengrad, Imotski (Topana), Novigrad na Dobri, Omiš, Petrapilosa, Perušić, Slunj, Stupčanica, Žumberak. To su lokaliteti koji su u visokoj fazi istraženosti i konsolidiranosti, a neki od njih su u procesu obnove dobili i zaštitni krov, uglavnom na kulama, ili neki drugi oblik nadstrešnice. Detaljnije su obrađeni u Prilogu 15.2.2. Svi lokaliteti osim Žumberka su zaštićena kulturna dobra. Ponegdje su rekonstruirana stubišta i platforme koje omogućuju panoramski pogled (npr. Petrapilosa), čime je lokalitet dodatno uključen u posjećivanje.

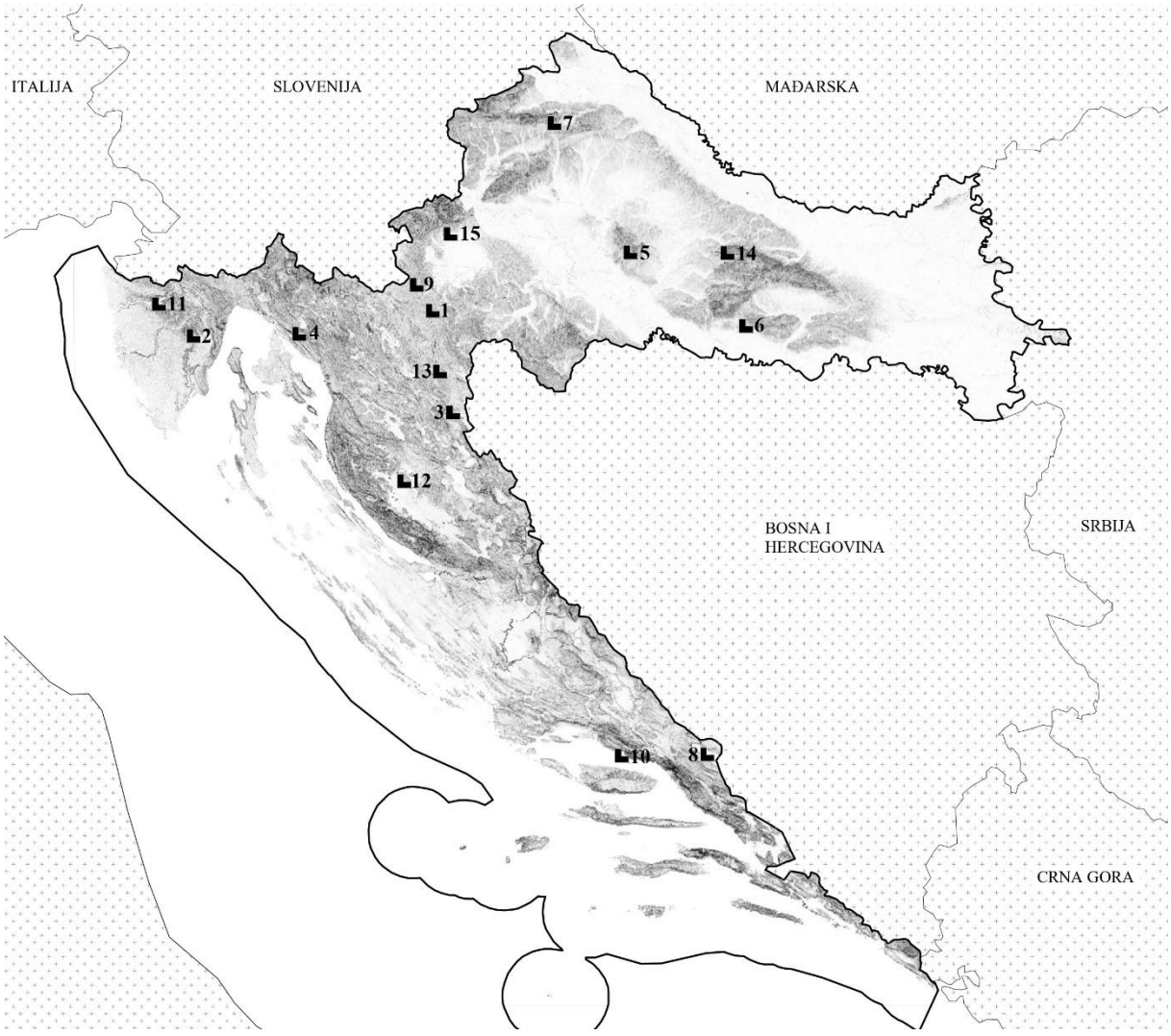

Slika 14. Konsolidirane i prezentirane ruševine plemićkih gradova.
1. Barilović, 2. Belaj (Possert), 3. Drežnik, 4. Drivenik, 5. Garić, 6. Gračanica, 7. Grebengrad, 8. Imotski (Topana), 9. Novigrad na Dobri, 10. Omiš (Peovica), 11. Petrapilosa, 12. Stari grad Perušić, 13. Slunj, 14. Stupčanica, 15. Stari grad Žumberak

Ovi primjeri pokazuju potencijal ruševina koje i bez većih zahvata mogu funkcionirati kao nositelji *duha mjesta*. Kroz minimalnu, ali dobro usmjerenu intervenciju, moguće je unaprijediti i očuvati lokalitet.

Lokaliteti koji su u **fazi započete konzervacije ili prezentacije** su: Čuntić, Erdut, Kostelgrad, Nečven, Paz, Skradin, Trošenj. Kod tih lokaliteta provedeni su određeni radovi na sanaciji, istraživanju ili pristupnoj infrastrukturi, ali stanje nije dovršeno. Navedeni primjeri ne predstavljaju cjelovit pregled svih lokaliteta s djelomično provedenim ili započetim zahvatima, nego izbor karakterističnih slučajeva uočenih u sklopu ovoga istraživanja. Za pojedine plemićke gradove postoje i izrađeni projekti obnove, primjerice za Zelingrad (Muzej Sveti Ivan Zelina, n.d.).

Razmještaj obnovljenih lokaliteta na karti Hrvatske (Sl. 14) pokazuje da su lokaliteti relativno ravnomjerno raspoređeni po hrvatskom prostoru – od Dalmacije i Istre (npr. Petrapilosa, Omiš) i središnje Hrvatske (npr. Garić, Barilović, Gračanica) do kontinentalnog sjevera i sjeverozapada (npr. Belaj, Grebengrad, Stupčanica).

Posebnu međukategoriju čine lokaliteti na kojima su u ranijim razdobljima **provedeni određeni konzervatorski zahvati, ali je njihovo stanje u međuvremenu ponovno narušeno** zbog izloženosti atmosferilijama, vegetaciji, eroziji, neodržavanju ili nedostatku sustavnog upravljanja. Kao indikativni primjeri mogu se izdvojiti Kalnik, Kamengrad, Okić, Ružica grad, Samobor i Velika. Njihova je važnost u tome što pokazuju da jednokratna sanacija ili prezentacija ruševine ne predstavlja konačno rješenje. Ruševni lokaliteti zahtijevaju periodično praćenje stanja, redovito uklanjanje štetne vegetacije, kontrolu pristupnih staza, obnovu oštećenih dijelova i jasno definirano upravljanje. U protivnom i ranije konzervirani lokaliteti postupno prelaze natrag u stanje ugroženosti.

Takvi primjeri pokazuju da očuvanje plemićkih gradova nije jednokratan projekt, nego dugotrajan proces održavanja. Konzervacija ruševine može zaustaviti ili usporiti propadanje u određenom trenutku, ali bez nastavka skrbi, financiranja i upravljačkog modela njezini se učinci postupno gube.

5.6.3. Arheološki prezentirani plemićki gradovi

Treća kategorija obuhvaća pet lokaliteta kod kojih ostaci plemićkih gradova nemaju nadzemne ostatke, već su sačuvani u arheološkom sloju te su arheološki prezentirani. To su Čanjevo, Paka, Sirač, Virovitica, te Vrbovec, a kao lokalitete koji su započeli proces arheološke prezentacije

treba izdvojiti Čazmu, Ivanec, Krčingrad, Otočac, Osridak, Pakrac. Svi lokaliteti su zaštićena kulturna dobra.

5.7. Narušavanje smještaja hrvatskih plemićkih gradova

Unatoč tome što je 167 plemićkih gradova u Hrvatskoj zaštićeno kao pojedinačno kulturno dobro, veliki broj njih, a pogotovo veliki broj nezaštićenih plemićkih gradova, doživio je do današnjih dana brojne degradacije svoje strukture, prostornog konteksta i smještaja. Plemićki gradovi nakon što su bili napušteni često su postajali „kamenolomi" za gradnju gdje je njihova struktura razgrađena. Iako je velik broj plemićkih gradova do danas sačuvan barem u ruševnom obliku, njihova prostorna čitljivost (odnos prema okolnom prostoru, vizualna istaknutost, prostorna izoliranost ili povezanost s infrastrukturnim točkama srednjovjekovlja) često je nepovratno izgubljena.

Plemićki gradovi izvorno su građeni s jasno definiranom logikom smještaja: na uzvisinama koje dominiraju dolinama i putovima, uz rijeke i prijelaze, na granicama posjeda ili strateški važnim točkama. Padine uzvisina na kojima su se nalazili bile su ogoljene od vegetacije zbog jasnih obrambenih razloga. Njihov smještaj bio je funkcionalan (obrana, nadzor, kontrola komunikacija), ali i simboličan (vizualna potvrda moći i legitimiteta vlasti). Gubitak ili degradacija tog prostornog odnosa, bilo zbog urbanizacije, zarastanja vegetacijom, promjene prometnih mreža, prenamjene prostora ili infrastrukturne izgradnje (ceste, dalekovodi, rezervoari), duboko narušava integritet lokaliteta.

Iako se često preklapaju, temeljem provedene analize moguće je izdvojiti neke od tipičnih oblika narušavanja smještaja i okruženja plemićkih gradova:

- **Degradacija kulturnog krajolika** - suvremeni razvojni procesi – napuštanje sela, transformacija ruralne ekonomije, nestanak tradicionalnih poljoprivrednih praksi, depopulacija i gubitak vizualne čitljivosti pejzaža – doveli su do dubokih i često nepovratnih promjena u kulturnom krajoliku u kojem su plemićki gradovi stoljećima djelovali. Povijesna sela nestaju ili se funkcionalno gase, putovi se više ne koriste, a prostor se zatvara vegetacijom ili se fragmentira infrastrukturnim zahvatima[90]. U takvom kontekstu, plemićki

[90] U kontekstu degradacije kulturnog krajolika, važno je spomenuti Hrvatsku Kostajnicu. „*Tijekom izvođenja radova na baterijskoj kuli so Kostajnica iznajmila je Stari grad sarajevskom poduzeću koje je gradilo novi betonski most na mjestu starog, povijesnog i iznimno slikovitog drvenog mosta. Taj je most zajedno sa Starim gradom na desnoj obali Une, ljevkastim trgom s franjevačkom crkvom i samostanom, zatim kućom Sonnenschein i zgradom*

grad postaje izoliran, simbolički i fizički isključen iz mreže odnosa koji su definirali njegovu povijesnu ulogu.

Slika 15. "*Cesargrad - Grad srednjovjekovni, opća situacija u krajoliku*", Emil Laszowski, 1908., MKM-FKB-8619

magistrata na nasuprotnoj lijevoj obali Une, tvorio jednu od najljepših povijesnih cjelina u Hrvatskoj. Nakon gradnje novoga mosta i time znatnog povećanja teškog teretnog prometa, uslijedila je ubrzana destrukcija urbanog tkiva Hrvatske Kostajnice." (Miletić, Valjato Fabris, 2011: 41)

„*Kostajnički Stari grad nikako se ne bi trebalo promatrati izolirano od ostaloga dijela Banovine i njezine spomeničke baštine. Banovina jest prirodni i kulturni fenomen. Raznolikost i atraktivnost flore i faune rijeke Une, njezina priobalnoga pojasa, ali jednako tako i unutrašnjosti Banovine, bogomdani je supstrat za osmišljavanje intenzivoga cjelogodišnjega uključivanja tog prostora u turističku ponudu Hrvatske. Povezivanjem spomenutih prirodnih resursa s kulturnima, te postojećega lječilišnog sadržaja s iznimno kvalitetnim termalnim izvorima u Topuskom, u budućnosti se tom za sada posve zapuštenom prostoru otvaraju velike gospodarske mogućnosti. Raznovrsni spomenici kulture na Banovini čine cjelinu u kojoj je kostajnički Stari grad samo prvi u budućem željenom nizu prezentiranih spomenika kulture. Tek kad svi oni budu prezentirani, moći će zajedno postati pokretač gospodarskog oživljavanja i napredovanja Banovine. Svaki od tih budućih prezentiranih vrhunskih spomenika kulture postat će poticaj gradnje popratnih gospodarskih i turističkih sadržaja, nužnih za uzdizanje Banovine na razinu turistički atraktivne regije. Time bi prostor Banovine, na kojem se intenzivno stvarao hrvatski identitet, postao i edukativni poligon našeg školstva, dakle prostor na kojem će generacije mladih osvještivati taj identitet. Tek će tada primjereno obnovljeni i odgovarajuće prezentirani spomenici kulture moći početi, posredno i neposredno, vraćati uložena sredstva. Tek će tada spomenici kulture svojom memorijalnom vrijednošću moći uz kulturno dobro, kako se u novije vrijeme ne baš sretno službeno nazivaju spomenici kulture, postati i gospodarsko dobro, koje će u doslovnom smislu te sintagme stvarno moći pridonijeti gospodarskom napretku Lijepe Naše*." (Miletić, Valjato Fabris, 2011: 50)

- **Eksploatacija građevnog materijala** – u neposrednoj blizini brojnih plemićkih gradova u Hrvatskoj nalaze se kamenolomi - aktivni ili neaktivni, ali nesanirani. Takvi su primjeri posebno zabrinjavajući kada se nalaze u neposrednoj blizini granica nacionalnih parkova ili parkova prirode. Neki od primjera plemićkih gradova u blizini kamenoloma su: Ružica, Velika, Čanjevo[91], Rakalj, Tounj[92], Turen u Gorici Svetojanskoj.

Slika 16. Pogled s plemićkog grada Velika na kamenolom.

- **Izostanak integralnog planiranja i nekontrolirana gradnja** - povijesna izoliranost plemićkih gradova, koja im je omogućavala prostornu dominaciju, u mnogim je slučajevima poništena nekontroliranom urbanizacijom. Prostorni i urbanistički planovi nisu doneseni,

[91] Radovi u kamenolomu bili su uzrok vibracija zemlje koje su imale štetne posljedice na statiku šireg područja. Tijekom 1997. godine izvršeno je i probno bušenje unutar plemićkog grada Čanjevo s namjerom da se i s te lokacije eksploatira kamen (Tkalčec, 2002: 18). Tom prigodom Čanjevo je jako oštećeno – strojnim radovima uništen je površinski arheološki sloj, probijen je bedemski plašt i oštećeni su zidovi ulaznog prostora i branič kule. Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske obustavila je i zabranila sve daljnje intervencije na plemićkom gradu Čanjevo te utvrdila kako je taj razorni čin učinio nepopravljivu štetu (Tkalčec, 2002: 18).

[92] Detaljnije vidi: Nadilo, 2002: 622-623.

nisu se dosljedno provodili ili se pak uopće ne bave temom integralnog planiranja. Nova izgradnja (stambena, turistička, industrijska) nastaje u neposrednom okruženju plemićkog grada te tako blokira povijesne vizure i pristupe, uništava povijesna podgrađa[93] te degradira nekadašnju povijesnu vizualnu dominaciju lokaliteta. Nemali je broj primjera kada nova izgradnja nastaje i na samom plemićkom gradu.[94] Neki od primjera uništenja smještaja i okruženja plemićkih gradova novom izgradnjom su: Donja Stubica[95], Bisag, Otočac, Lopar i dr.

Slika 17. Stari grad Donja Stubica.

- **Promjene vegetacijskog pokrova i zarastanje** – plemićki gradovi koji su se nalazili na povišenom terenu često su imali padine koje su strateški iz obrambenih razloga bile očišćene od visoke vegetacije. Nakon napuštanja plemićkih gradova na velikom broju takvih padina dolazi do zarastanja čime se onemogućuje vizualni kontakt između plemićkog grada i okolnog prostora. Pristup takvoj samonikloj vegetaciji ostaje pasivan. Vegetacija onemogućava i primjeren pristup plemićkom gradu, te naravno, ako raste unutar plemićkog grada, postepeno razgrađuje lokalitet. Primjeri takvih plemićkih gradova su: Okić[96], Susedgrad, Samobor, Cesargrad, Ružica i dr.

---

[93] Povijesna podgrađa mogu nestati i zbog ratnih razaranja u 20. stoljeću. Vidi Zrin i Sl. 214.

[94] Primjerice plemićki grad Jablanac. „*Nakon prestanka osman. prijetnje tvrdi grad prepušten je propadanju, a na njegovim su ruševinama prije I. svj. rata sagrađeni mlin, u međuratnom razdoblju pilana i vila, a poslije 1968. hotel, koji je u cijelosti devastirao ostatke utvrde, izuzev kule koja je interpolirana u hotelsko zdanje*.“ (Regan, Dugački, 2024: 209)

[95] Vidi Rukavina, Oberman, Obad Šćitaroci, 2010.

[96] Sukob vrijednosti između kulturnog i prirodnog naslijeđa u zaštićenim prirodnim područjima može se pokazati na primjeru Okića. *Stari grad Okić* zaštićeno je kulturno dobro, nalazi se unutar PP Žumberak-Samoborsko gorje, ali također se nalazi i unutar zaštićene park-šume *Okolica Okić grada* koja je zaštićena Zakonom o zaštiti prirode. Zaštita te park šume u mogućem je sukobu s temom očuvanja smještaja plemićkog grada Okić. Zadržavanje park-

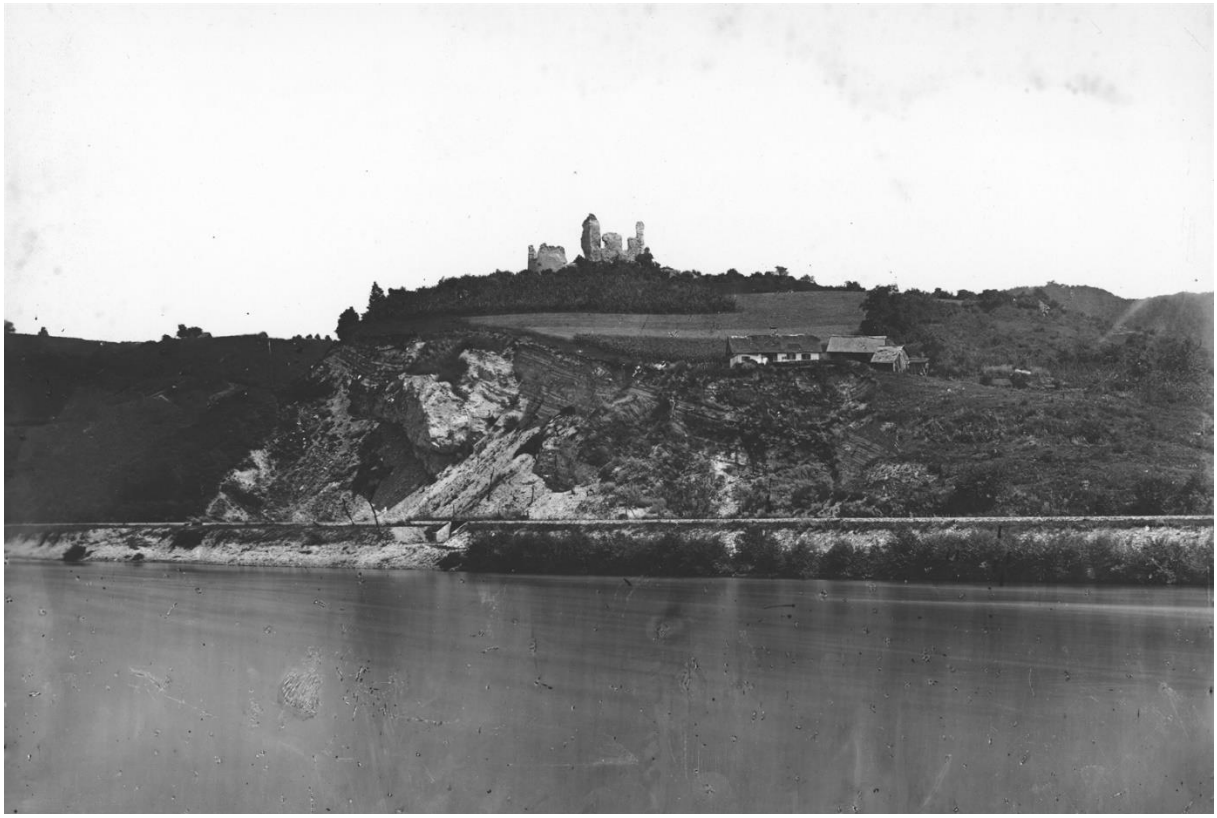

Slika 18. "Susedgrad, grad snimljen sa savske strane", Ivan Standl, 1870., MKM-FKB-4225

- **Izgradnja infrastrukture** – prometna (autoceste[97], željezničke pruge, mostovi) i energetsko-komunikacijska (dalekovodi, trafostanice, telekomunikacijske antene) infrastruktura značajno utječe na izgled plemićkih gradova. Postoje slučajevi kada se telekomunikacijske antene postavljaju na plemićke gradove čak i kada su zaštićeni[98], a dalekovodi često narušavaju širi smještaj i vizure[99] iz plemićkog grada te općenito kulturni krajolik. Neki su lokaliteti djelomično porušeni zbog izgradnje ceste[100], a nekima se potpuno promijenio kontekst u kojemu se nalaze. Neki od primjera plemićkih gradova na koje utječe infrastruktura su: Brštanik, Čačvina, Ključica, Ogulin, Ozalj, Zadvarje i dr.

šume ograničava povijesnu vizuru na plemićki grad Okić; ugrožava moguće arheološke ostatke u okolici Okić grada te sprječava bilo koji oblik unaprjeđenja takvog stanja.

[97] Plemićki gradovi mogu i profitirati od izgradnje prometne infrastrukture u njihovoj blizini, naravno, ako se poštuju planersko-konzervatorska pravila. Detaljnije u Poglavlju 9.3.

[98] Primjerice na Brštaniku (Z-6015) ili Čačvini (Z-3920).

[99] Primjerice na Ključici.

[100] Primjerice Ogulin: „*U prvoj pol. XIX. st. srušena je jugozap. trećina utvrde s kulom uz rub ponora, zasuti su opkopi i suha korita te je srušen brod kapelice kako bi se izgradila cesta prema zap. predgrađu, čime je i zapadni pješački most postao suvišnim te je uklonjen.“* (Regan, Dugački, 2024: 441-442)

Slika 19. Čačvina, zaštićeno kulturno dobro.

Očuvanje smještaja podrazumijeva očuvanje prostornih, funkcionalnih i vizualnih odnosa plemićkoga grada s njegovim okruženjem te pridonosi očuvanju kulturnoga krajolika.
Gubitak smještaja čini pojedine plemićke gradove „arheološkim otocima“ bez konteksta, čime je umanjena njihova vrijednost.

Očuvanje prostornog konteksta trebalo bi biti sastavni dio konzervatorske i planerske prakse, osobito u slučajevima gdje struktura zidova nije sačuvana, ali povijesni ambijent jest. Često nije moguće, zbog planerskih, konzervatorskih ili jednostavno financijskih razloga, obnoviti ili rekonstruirati neki plemićki grad, ali je često moguće primjereno prikazati njegov povijesni prostorni kontekst.

Primjeri pozitivne prakse uključuju lokalitete na kojima je rađena prostorno-planska dokumentacija koja je sagledavala šire područje od samih granica katastarskih čestica na kojima se nalazi plemićki grad. Moguće je izdvojiti Trakošćan za koji je 1974. godine rađen „Prostorni plan parka prirode Trakošćan“[101] (Duić, Rukavina, Obad Šćitaroci, 2022b), te Dubovac za koji je izrađen niz prostornih studija.[102]

[101] Glavni planeri bili su Dragan Boltar i Ante Marinović-Uzelac. Plan je samo djelomično realiziran. Detaljnije u Poglavlju 9.2.
[102] Primjerice Ured ovlaštenog krajobraznog arhitekta Robert Duić, 2015.

U buduće evaluacije stanja plemićkih gradova, planove prezentacije, revitalizacije i upravljanja lokalitetima i sl., nužno je uključiti i kriterij očuvanosti smještaja. Time se može osigurati cjelovitije razumijevanje, te integracija plemićkih gradova u kulturni krajolik Hrvatske.

5.8. Financiranje zaštite plemićkih gradova u Hrvatskoj

U okviru sustava zaštite, programski mehanizmi financiranja imaju ključnu ulogu u očuvanju i unaprjeđenju plemićkih gradova. U razdoblju od 2006. do 2025. godine, putem programa zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima koje provodi Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske – Uprava za zaštitu kulturne baštine, analizom je utvrđeno ukupno 100 različitih lokaliteta plemićkih gradova za koje su odobrena financijska sredstva.

U Tablici 16. nalaze se podaci za navedene lokalitete: naziv plemićkog grada, lokacija, nositelj prijave, godine financiranja, namjena sredstava[103] te iznos financiranja[104]. Izrađen je i kartografski prikaz (Sl. 20) koji prikazuje prostornu raspodjelu lokaliteta.

Među analiziranim lokalitetima, najznačajnije financiranje u navedenom razdoblju ostvario je Veliki Tabor s ukupno 8.338.005,00 eura. Najveće pojedinačno financiranje zabilježeno je također za Veliki Tabor: 17.000.000,00 kuna u 2009. godini (≈ 2.256.280,00 eura) (Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2009), zatim 14.500.000 kuna u 2010. godini (≈1.924.480,00 eura) (Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2010), te 10.000.000 kuna u 2008. godini (≈1.327.228,00 eura) (Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2008). Slijedi lokalitet Cetingrad koji je 2025. godine dobio 1.000.000 eura za intervencije na fortifikacijskoj građevini (Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2025).

Ukupno je u razdoblju od 2006. godine do 2025. godine programima zaštite Ministarstva kulture za plemićke gradove odobreno 33.401.052,00 eura.[105] Analiza pokazuje da je 35

[103] Namjena sredstava nije navedena u svim izvještajima.

[104] Izvještaji o financiranju su do 2022. godine vođeni u kunama, u 2023. godini dvojno u kunama i eurima, te zatim isključivo u eurima. Za potrebe komparativne analize, na sve iznose primijenjena je konverzija u eure prema propisanom tečaju HNB-a (7,53450 HRK za 1,00 EUR).

[105] Ministarstvo kulture i medija središnja je institucija nadležna za sustavnu zaštitu nepokretnog kulturnog naslijeđa, ali postoje i drugi izvori ulaganja, poput sredstava jedinica lokalne i regionalne samouprave, međunarodnih projekata (npr. Interreg, EU fondovi), kao i ulaganja kroz sustave zaštite prirode ili turizma. Ipak, programi Ministarstva ostaju „matična os“ institucionalne zaštite te pružaju najdosljedniji uvid u praksu očuvanja plemićkih gradova u Hrvatskoj.

lokaliteta dobilo u navedenom razdoblju manje od 100.000 eura, a samo 13 lokaliteta više od 500.000 eura, što sugerira veliki broj manjih izdataka kojima se ne mogu financirati veće intervencije na plemićkim gradovima.[106]

Među lokalitetima čija je zaštita financirana nalaze se i objekti koji nisu formalno zaštićena kulturna dobra, ali su dobili sredstva – primjerice Stari grad Žumberak ili Turen u Gorici Svetojanskoj – te neki koji imaju preventivnu zaštitu poput Pakraca.

[106] „*Teško je očekivati da će se u postojećim uvjetima rada u zaštiti spomenika kulturne baštine, s obzirom na način financiranja i mjerila koja se primjenjuju, ubrzo pokrenuti potrebni opsežniji radovi na nekom od plemićkih gradova. Zbog toga je krajnje vrijeme da služba, koja bi morala skrbiti za njihovu zaštitu kao i neke druge institucije koje se bave istraživanjem kulturne baštine, putem Ministarstva kulture pokrenu akciju da se ova kategorija spomenika izdvoji i financira u okviru zasebnog programa. Istraživanje i zaštita plemićkih gradova u Hrvatskoj morala bi postati jedan od najviših državnih interesa na području kulture, točnije, jedan od njezinih kapitalnih projekata koji bi neposredno financirao Hrvatski državni sabor. Dakle, to bi moralo biti nešto slično nekadašnjem projektu financiranja izgradnje "Četiri kapitalna objekta u kulturi" kojem danas možemo zahvaliti postojanje Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Muzeja crkvene umjetnosti u Zadru i nove Sveučilišne i nacionalne biblioteke u Zagrebu. Bez takvog ili nekog sličnog rješenja financiranja, kojim bi se stvorili uvjeti za istodobno pokretanje rada na najmanje pet do šest plemićkih gradova, oni će se i dalje ubrzano „topiti", da bi im se kao npr. Malom Kalniku, gotovo potpuno izgubio trag. A s nestankom njihovih tragova na površini zemlje, nestat će i ovo malo zanimanja za istraživanje i zaštitu*". (Miletić, 1999: 153)

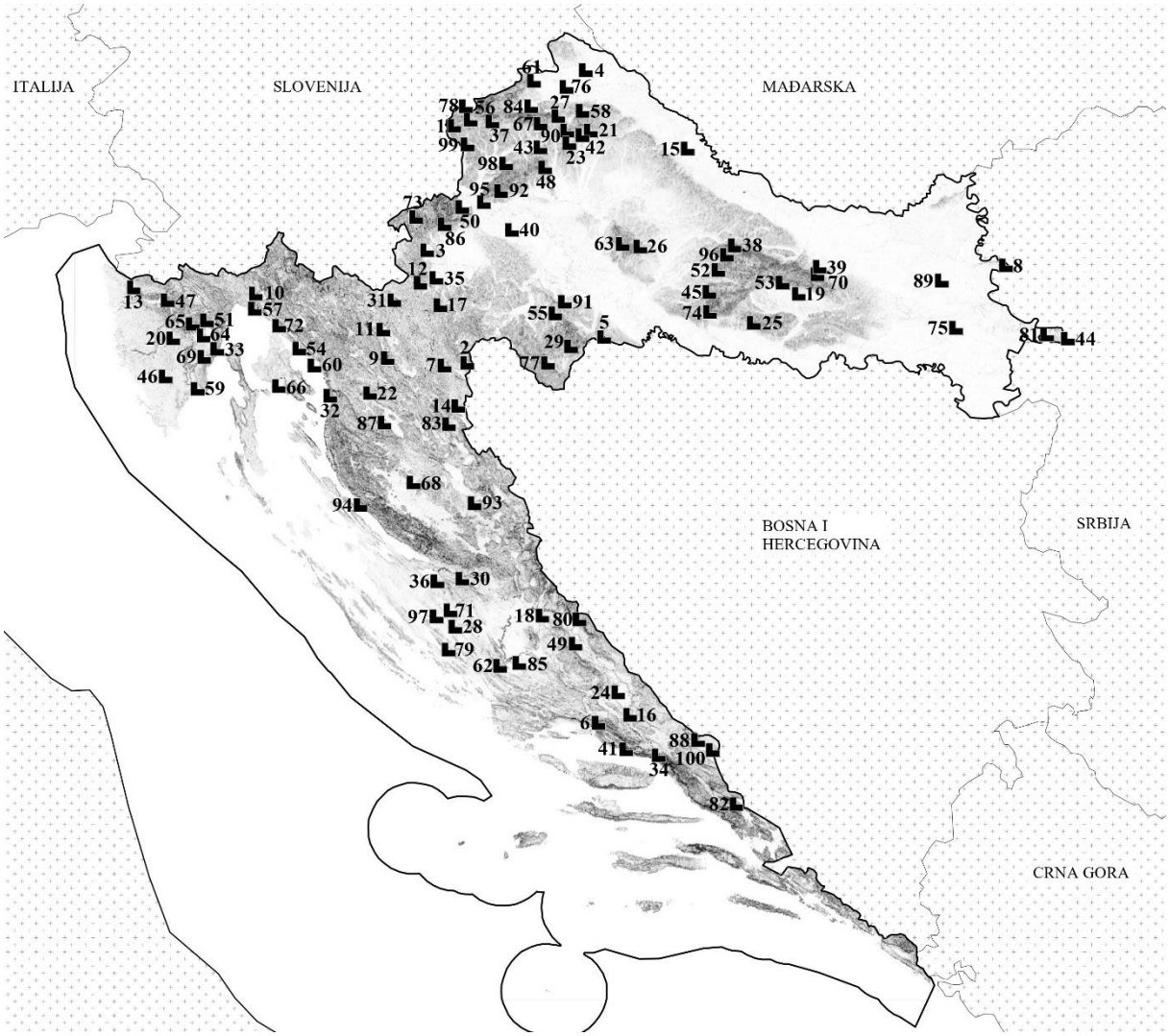

Slika 20. Plemićki gradovi koji su u razdoblju 2006. – 2025. godine primili sredstva iz programa Ministarstva kulture i medija za zaštitu nepokretne kulturne baštine.

1. Veliki Tabor, 2. Cetin, 3. Ozalj, 4. Čakovec, 5. Hrvatska Kostajnica, 6. Klis, 7. Slunj, 8. Erdut, 9. Modruš, 10. Grobnik, 11. Ogulin, 12. Novigrad na Dobri, 13. Momjan, 14. Drežnik, 15. Đurđevac, 16. Nutjak, 17. Barilović, 18. Knin, 19. Kaptol, 20. Pazin, 21. Veliki Kalnik, 22. Sokolac, 23. Čanjevo, 24. Sinj, 25. Gračanica, 26. Garić-grad, 27. Grebengrad, 28. Perušić, 29. Zrin, 30. Obrovac, 31. Bosiljevo, 32. Senj, 33. Kožljak, 34. Zadvarje, 35. Dubovac, 36. Novigrad, 37. Krapina, 38. Stupčanica, 39. Orahovica, 40. Lukavec, 41. Omiš, 42. Mali Kalnik, 43. Konjščina, 44. Ilok, 45. Pakrac, 46. Morosini-Grimani, 47. Petrapilosa, 48. Zelingrad, 49. Prozor, 50. Samobor, 51. Boljun, 52. Sirač, 53. Velika, 54. Badanj, 55. Čuntić, 56. Kostel, 57. Trsat, 58. Varaždinske Toplice, 59. Rakalj, 60. Novi Vinodolski, 61. Vinica, 62. Turina, 63. Jelengrad, 64. Possert, 65. Paz, 66. Krk, 67. Milengrad, 68. Budak, 69. Kršan, 70. Ružica, 71. Benkovac, 72. Bakar, 73. Žumberak, 74. Bijela Stijena, 75. Ivankovo, 76. Varaždin, 77. Gvozdansko, 78. Vrbovec, 79. Osridak, 80. Glavaš, 81. Šarengrad, 82. Vrgorac, 83. Krčingrad, 84. Ivanec, 85. Ključica, 86. Turen, 87. Otočac, 88. Badnjevice, 89. Korođvar, 90. Paka, 91. Klinac, 92. Medvedgrad, 93. Udbina, 94. Vidovgrad, 95. Susedgrad, 96. Dobra Kuća, 97. Kličevica, 98. Donja Stubica, 99. Cesargrad, 100. Topana

6. PLEMIĆKI GRADOVI U SKLOPU MEĐUNARODNOG I NACIONALNOG SUSTAVA ZAŠTITE KULTURNOG NASLIJEĐA

Plemićki gradovi, kao specifični oblici graditeljskog naslijeđa, zauzimaju važno mjesto u sustavu zaštite kulturnog naslijeđa. Njihovo očuvanje zahtijeva koordinirani pristup različitih razina upravljanja – od svjetske preko europske do nacionalne razine – pri čemu ključnu ulogu imaju stručne organizacije, udruge i druge institucije te sami građani. Ovo poglavlje analizira pristupe zaštiti plemićkih gradova na navedene tri razine, prikazujući pritom njihove specifičnosti, institucionalne okvire te participaciju različitih društvenih aktera.

6.1. Svjetske institucije uključene u zaštitu kulturnog naslijeđa

UNESCO (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu)[107] ima središnju ulogu u prepoznavanju i zaštiti kulturnog naslijeđa diljem svijeta. UNESCO je usvojio brojne međunarodne dokumente o zaštiti kulturnog naslijeđa među kojima i konvencije koje su pravno obvezujuće za države članice.[108]

UNESCO je uspostavio Popis svjetske baštine, na kojem se nalaze i brojni plemićki gradovi prepoznati zbog svoje iznimne univerzalne vrijednosti. Za potrebe istraživanja, u Tablicama 6-9 popisani su oni UNESCO lokaliteti koji sadrže plemićke gradove, a detaljnije su analizirani u Poglavlju 10.1.[109] Lokaliteti su razvrstani u četiri temeljne kategorije, ovisno o tipu upisa:

1. **Samostalno zaštićeni plemićki gradovi** – u kojima je upravo plemićki grad temeljni razlog upisa na Popis svjetske baštine.[110]

[107] „*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*“

[108] O međunarodnim dokumentima zaštite kulturnog naslijeđa detaljnije u Poglavlju 8.

[109] U analizu su uključeni i odabrani lokaliteti koji počivaju na srednjovjekovnoj strukturi plemićkog grada, ali su kroz povijest značajno transformirani – osobito tijekom razdoblja renesanse, baroka i kasnijih stilskih epoha. Iako ti elementi nisu izrijekom istaknuti kao ključni u obrazloženju upisa, njihova prisutnost doprinosi cjelovitijem razumijevanju slojevitosti i evolucije ove prostorne tipologije. U Tabelama 6-9 takvi upisi označeni su zvjezdicom (*).

[110] Navedeno je 14 upisa samostalnih plemićkih gradova (ili upisa gdje je plemićki grad i u samom naslovu jedan od nositelja temeljnog fenomena lokaliteta), uz jedan dodatni upis lokaliteta koji ima srednjovjekovnu osnovu plemićkog grada, ali je u kasnijim razdobljima značajno transformiran.

2. **Urbane cjeline koje su se razvile iz plemićkih gradova** – gdje je izvorna struktura plemićkog grada često kasnije nadograđivana, a oko njega se razvija povijesno naselje.[111]
3. **Kulturni krajolici unutar kojih se nalaze plemićki gradovi** – uključuju šire prostorne cjeline u kojima su plemićki gradovi sastavni dio oblikovanog okoliša.[112]
4. **Lokaliteti u kojima se plemićki grad nalazi unutar granica zaštite, ali nije nositelj iznimne univerzalne vrijednosti upisa** – u ovu se skupinu ubrajaju slučajevi u kojima je plemićki grad prostorno uključen u zaštićenu cjelinu, no nije primarni razlog njezina upisa na Popis svjetske baštine. Njegova je vrijednost u tim primjerima sekundarna ili komplementarna u odnosu na temeljnu temu upisa, primjerice prirodne vrijednosti, industrijsko-rudarsku baštinu, širi kulturni krajolik ili drugi dominantni konzervatorski kriterij. Takvi primjeri ipak su važni za ovo istraživanje jer pokazuju da se plemićki gradovi mogu pojavljivati i kao sastavni, ali ne nužno središnji, elementi kompleksnih UNESCO lokaliteta.[113]

IBI (Međunarodni *burgeninstitut*)[114] osnovan je 1949. godine te je djelovao kao svjetsko udruženje za očuvanje utvrda, plemićkih gradova, kaštela i dvoraca s konzultativnim statusom pri Vijeću Europe i UNESCO-u (UIA. Global Civil Society Database, n.d.). Godine 1991. spaja se u organizaciju „*Europa Nostra united with IBI*" (kasnije samo „Europa Nostra") navodeći kako će „*nova organizacija omogućiti da unaprijed upozorimo zainteresirane strane s više snage i kohezije na očuvanje kulturne baštine."* (Perbellini, 1991) Od 1953. godine redovno izdaje „IBI Bulletin", koji od 1999. godine postaje „Europa Nostra Bulletin" (Cardon de Lichtbuer, 2001).

ICOMOS (*Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline*)[115] je međunarodna stručna organizacija posvećena zaštiti kulturnog naslijeđa.[116] Osnovan 1965. godine, ICOMOS okuplja

---

[111] Popisane su 23 takve zaštićene urbane cjeline.

[112] Popisano je 8 kulturnih krajolika u sklopu kojih se nalaze plemićki gradovi, te su navedena dodatna dva koja imaju lokalitete koji imaju srednjovjekovnu osnovu plemićkog grada, ali su u kasnijim razdobljima značajno transformirani.

[113] Navedeno je 10 takvih upisa, uz jedan dodatni upis lokaliteta koji ima srednjovjekovnu osnovu plemićkog grada, ali je u kasnijim razdobljima značajno transformiran.

[114] „*Institut international des châteaux historiques*", „*Internationales Burgen-institut*", „*International Castles Institute*"

[115] „*International Council on Monuments and Sites*"

[116] Misija ICOMOS-a: „*Naša je misija promicati konzervaciju, zaštitu, korištenje i unapređenje spomenika, izgrađenih okoliša i mjesta kulturnog naslijeđa. Kako bismo to ostvarili, imamo važnu ulogu u razvoju standarda*

stručnjake iz područja konzervacije i zaštite kulturnog naslijeđa te razvija međunarodne standarde i smjernice za očuvanje spomenika i povijesnih cjelina utvrđene „Mletačkom poveljom“ iz 1964. godine (Zaryn, 1995: 3). ICOMOS djeluje kao savjetodavno tijelo UNESCO-a pri Odboru za svjetsku baštinu. Rad ICOMOS-a temelji se na radu trideset i jednog znanstvenog odbora te radu nacionalnih odbora.

ICOFORT (*Međunarodni znanstveni odbor za fortifikacije i vojne ostatke*)[117] jedan je od međunarodnih znanstvenih odbora unutar ICOMOS-a utemeljen 2005. godine, specijaliziran za proučavanje i zaštitu fortifikacijskih objekata i vojnih ostataka (ICOFORT, n.d.). Njegova stručnost je od posebne važnosti za plemićke gradove.

ISCCL (*Međunarodni znanstveni odbor za kulturne krajolike*)[118], osnovan 1971. godine, predstavlja jedno od najvažnijih interdisciplinarnih tijela u području zaštite kulturnih krajolika. Zajedničkim djelovanjem ICOMOS-a i IFLA-e (*Međunarodne federacije krajobraznih arhitekata*)[119], ISCCL okuplja stručnjake iz područja arhitekture, krajobrazne arhitekture, povijesti umjetnosti, konzervacije, geografije i arheologije. S obzirom da plemićki gradovi predstavljaju jedan od tipova kulturnog nasljeđa koji je najviše vezan za krajolik (Miletić, 2012: 145), njihova zaštita zahtijeva holistički pristup koji obuhvaća ne samo arhitektonske strukture i urbanističke cjeline, već i njihove prostorne, vizualne i simboličke odnose s prirodnim i oblikovanim okolišem. Kulturni krajolici unutar kojih su smješteni – perivoji, gospodarski sklopovi, šumske površine, riječni tokovi i vidikovci – čine neraskidiv dio njihova identiteta i povijesne funkcionalnosti. Upravo zato interdisciplinarni pristup koji zagovara ISCCL omogućuje razvijanje učinkovitih strategija očuvanja koje integriraju naslijeđe u širi kontekst okoliša, kulture i društva.

ICAHM (*Međunarodni odbor za upravljanje arheološkim naslijeđem*)[120] bavi se istraživanjem, zaštitom i upravljanjem arheološkim lokalitetima diljem svijeta. Osnovan kao jedan od

---

dobre prakse, na kojima temeljimo svoje referentne tekstove, kao i u razvijanju, promicanju i razmjeni ideja. To nastavljamo kroz svoj zagovaračkI rad, nastojeći osigurati da naše znanje o kulturnom naslijeđu i uvjerenje o njegovoj važnosti imaju što veći mogući učinak.“ ICOMOS (n.d.)

[117] „*International Scientific Committee on Fortifications and Military Heritage*“

[118] „*International Scientific Committee on Cultural Landscapes*“

[119] Međunarodna federacija krajobraznih arhitekata („*International Federation of Landscape Architects*“) osnovana je 1948. godine kao globalna organizacija koja okuplja nacionalna udruženja krajobraznih arhitekata. IFLA promiče visoke standarde u struci, obrazovanju i praksi krajobrazne arhitekture te potiče razmjenu znanja i iskustava među stručnjacima diljem svijeta (IFLA, n.d.).

[120] „*International Committee on Archaeological Heritage Management*“

specijaliziranih znanstvenih odbora pri ICOMOS-u, ICAHM okuplja arheologe, konzervatore, povjesničare i druge stručnjake posvećene očuvanju materijalnih ostataka prošlih razdoblja. S obzirom na često loše stanje plemićkih gradova ili na njihovo pregrađivanje koje se događalo tijekom stoljeća, stručna načela i metodologije koje razvija ICAHM od osobite su važnosti za njihovu cjelovitu zaštitu.

ICOM (*Međunarodno znanstveno vijeće muzeja*)[121] osnovano 1946. godine, djeluje na promicanju i zaštiti svjetskog prirodnog i kulturnog naslijeđa kroz mrežu muzeja i muzejskih stručnjaka (ICOM, n.d.). ICOM pruža platformu za razmjenu znanja i iskustava te razvija standarde i smjernice za muzeološku praksu, što uključuje i aspekte vezane uz plemićke gradove.

ICCROM (*Međunarodni centar za proučavanje očuvanja i restauracije kulturnog naslijeđa*)[122] međunarodna je međuvladina organizacija posvećena zaštiti kulturnog naslijeđa osnovana 1959. godine na inicijativu UNESCO-a. ICCROM surađuje s državama članicama na unaprjeđenju metodologija i tehnika zaštite, uključujući one primjenjive na plemićke gradove (ICCROM, n.d.).

GCI (*Institut za konzervaciju Getty*)[123] djeluje na globalnoj razini pružajući podršku u očuvanju kulturnog naslijeđa kroz interdisciplinarna istraživanja, edukaciju i publikacije (Getty Conservation Institute, n.d.).

6.2. Europske institucije i udruge uključene u zaštitu kulturnog naslijeđa

Zaštita kulturnog naslijeđa na europskoj razini temelji se na razgranatoj mreži institucija koje djeluju unutar Europske unije i Vijeća Europe, a nadopunjena je aktivnostima brojnih stručnih tijela i organizacija civilnog društva. Te institucije oblikuju politike, razvijaju pravne instrumente, financiraju projekte zaštite i osiguravaju transnacionalnu suradnju na očuvanju zajedničke europske baštine, uključujući i plemićke gradove.

[121] „*International Council of Museums*“
[122] „*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*“
[123] „*Getty Conservation Institute*“

Europska unija (EU) prepoznala je kulturno naslijeđe kao integralni dio europske kulturne politike i jedan od ključnih resursa za održivi razvoj, kulturni identitet i socijalnu koheziju.[124] Člankom 6. Ugovora o funkcioniranju Europske Unije Europska unija dobiva dopunsku nadležnost u području kulture što znači da ne može zamijeniti nacionalne politike, ali ih može dopuniti, poticati i koordinirati (Europska unija, 2012).[125] Iako zaštita kulturnog naslijeđa nije u izravnoj nadležnosti Europske unije, ona ima važnu ulogu u stvaranju financijskog, normativnog i političkog okvira koji podržava očuvanje i zaštitu kulturnih dobara.[126]

Vijeće Europe, osnovano 1949. godine kao najstarija europska međuvladina organizacija, ima ključnu ulogu u oblikovanju pravnih, etičkih i političkih okvira zaštite kulturne baštine na europskoj razini. Za razliku od Europske unije, čije djelovanje proizlazi iz političko-ekonomskog integracijskog procesa, Vijeće Europe se prvenstveno fokusira na promicanje ljudskih prava, demokracije, vladavine prava i – što je posebno važno u ovom kontekstu – kulturne raznolikosti i zajedničke europske baštine (Republika Hrvatska. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, n.d.).

Vijeće Europe usvojilo je brojne međunarodne dokumente o zaštiti kulturnog naslijeđa poput *Konvencije o zaštiti graditeljske baštine Europe* 1985. godine (Antolović, 2013: 104-112) ili *Konvencije o europskim krajobrazima* 2000. godine (Antolović, 2013: 120-127), koja postavlja pravni okvir za očuvanje i unaprjeđenje arhitektonskog naslijeđa, uključujući plemićke gradove.

Osim institucionalnih tijela Europske unije i Vijeća Europe, ključnu ulogu u zaštiti i promicanju kulturnog naslijeđa imaju i brojne nevladine organizacije (NVO) i mreže koje djeluju na europskoj razini. Ove organizacije okupljaju stručnjake, institucije i građane, potičući suradnju, razmjenu znanja te zagovaranje politika usmjerenih na očuvanje zajedničke europske baštine.

---

[124] Europska komisija je 2018. godinu proglasila „Europskom godinom kulturne baštine“, čime je dodatno osnažen politički fokus na teme naslijeđa (European Commission. Culture and Creativity, n.d.).

[125] „*Article 6. The Union shall have competence to carry out actions to support, coordinate or supplement the actions of the Member States. The areas of such action shall, at European level, be: (a) protection and improvement of human health; (b) industry; (c) culture; (d) tourism; (e) education, vocational training, youth and sport; (f) civil protection; (g) administrative cooperation*.“ (Europska unija, 2012: 52-53.)

[126] Kulturno naslijeđe podržava se i financijski putem različitih mehanizama: Program Kreativna Europa – promiče kulturnu suradnju, očuvanje kulturnih dobara i njihovu interpretaciju; Europski fond za regionalni razvoj (EFRR) – sufinancira obnovu kulturnog naslijeđa, osobito u kontekstu regionalnog razvoja i turizma; Horizon Europe – potiče interdisciplinarna istraživanja koja uključuju inovativne pristupe očuvanju kulturnog naslijeđa; Interreg programi – omogućuju suradnju pograničnih regija u području očuvanja i interpretacije zajedničkog naslijeđa.

Europa Nostra, osnovana 1963. godine, predstavlja vodeću paneuropsku federaciju posvećenu zaštiti kulturne i prirodne baštine (Europa Nostra, n.d.). S mrežom koja obuhvaća preko 40 zemalja, Europa Nostra djeluje kao glas civilnog društva u pitanjima baštine, surađujući s institucijama poput Europske unije, Vijeća Europe i UNESCO-a.[127]

Heritage Europe, ranije poznata kao „*European Association of Historic Towns and Regions*" (EAHTR), predstavlja značajnu mrežu koja okuplja povijesne gradove i regije diljem Europe (European Association of Historic Towns and Regions, n.d.). Osnovana 1999. godine u Strasbourgu pod okriljem Vijeća Europe, ova organizacija ima za cilj jačanje kapaciteta lokalnih i regionalnih vlasti u upravljanju kulturnom baštinom te promicanje održivog razvoja povijesnih urbanih prostora.[128]

6.3. Zaštita kulturnog naslijeđa u Hrvatskoj

U Hrvatskoj, zaštita plemićkih gradova provodi se unutar nacionalnog sustava zaštite kulturnog naslijeđa koji se sastoji od zakonodavnih, institucionalnih i stručnih mehanizama, kao i prostorno-planskih instrumenata zaštite, koji su usklađeni s međunarodnim pravnim normama i europskim standardima.

Zakonsku osnovu čine Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/2024, 151/25), Zakon o prostornom uređenju (Zakon o prostornom uređenju, NN 155/2025), Zakon o gradnji (Zakon o gradnji, NN 155/25), Zakon o zaštiti okoliša

---

[127] Jedna od ključnih inicijativa Europa Nostra su Europske nagrade za baštinu / Nagrade Europa Nostra, koje od 2002. godine prepoznaju izvanredna postignuća u područjima konzervacije, istraživanja, obrazovanja, obuke i podizanja svijesti, kao i predanosti pojedinaca zaštiti baštine. Ove nagrade ne samo da slave izvrsnost, već i potiču razmjenu najboljih praksi diljem Europe. (Europa Nostra, n.d.)
Europa Nostra koordinira Europski savez za baštinu („*European Heritage Alliance"*), mrežu koja okuplja pedeset i dvije europske i međunarodne organizacije aktivne u području kulturne baštine. Ova platforma omogućuje zajedničko zagovaranje i djelovanje u korist europske baštine, naglašavajući njezinu važnost za društvo, okoliš i gospodarstvo (European Heritage Alliance, n.d.).

[128] Osim navedenih, postoji niz drugih europskih organizacija koje doprinose zaštiti kulturnog naslijeđa:

- „*European Association of Archaeologists*" (EAA): Pruža platformu za razmjenu znanja i iskustava među arheolozima. (EAA. European Association of Archaeologists, n.d.)
- „*European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations*" (E.C.C.O.): Zastupa interese konzervatora-restauratora na europskoj razini. (E.C.C.O. European Confederation of Conservator-Restorers Organisations, n.d.)
- „*European Cultural Foundation*" (ECF): Podržava kulturne inicijative koje jačaju europski identitet i suradnju, uključujući projekte usmjerene na zaštitu i promociju kulturnog naslijeđa (European Cultural Foundation, n.d.)

(Zakon o zaštiti okoliša, NN 80/13, 153/13, 78/15, 12/18, 118/18); brojni podzakonski akti i pravilnici poput Pravilnika o arheološkim istraživanjima (Pravilnik o arheološkim istraživanjima, NN 102/10, 02/20), Pravilnika o prostornim planovima (Pravilnik o prostornim planovima, NN 152/2023), Pravilnika o obliku, sadržaju i načinu vođenja registra kulturnih dobara (Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, NN 128/2025) i sl.; te međunarodne konvencije koje je ratificirala Republika Hrvatska.

Kategorizacija kulturnih dobara, pa tako i plemićkih gradova, temelji se na Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/2024, 151/25) i registru Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.h). Za nepokretna kulturna dobra Registar prepoznaje sljedeće vrste: nepokretno pojedinačno zaštićeno kulturno dobro, kulturnopovijesnu cjelinu, kulturni krajolik, te arheologiju. Kulturno dobro može biti zaštićeno ili privremeno zaštićeno.

Za provedbu zakona nadležno je Ministarstvo kulture i medija, unutar kojeg djeluje Uprava za zaštitu kulturne baštine**.** Ova uprava koordinira rad područnih jedinica konzervatorske službe diljem zemlje, koje su odgovorne za neposrednu zaštitu i očuvanje kulturnih dobara na regionalnoj i lokalnoj razini (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25).

Postoje sljedeći područni konzervatorski uredi koji obavljaju upravne i stručne poslove zaštite i očuvanja kulturnih dobara, uključujući istraživanje, proučavanje, praćenje, evidentiranje, dokumentiranje, vrednovanje, utvrđivanje statusa kulturnog dobra, donošenje mjera zaštite i očuvanja, provedbu i nadzor provedbe tih mjera te izradu konzervatorskih podloga, standarda, programa i smjernica: Zagrebačka županija, Osijek, Split, Rijeka, Zagreb. Područne konzervatorske službe djeluju u Dubrovniku, Karlovcu, Puli te Poreču (spada pod Pulu, ali sa zasebnim uredom u Poreču), Varaždinu, Šibeniku, Zadru, Požegi, Pakracu (spada pod Požegu, ali sa zasebnim uredom u Pakracu), Bjelovaru, Gospiću, Trogiru, Krapini, Sisku, Imotskom, Slavonskom Brodu, Vukovaru (Ministarstvo kulture i medija, n.d.i).

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i Zakon o prostornom uređenju propisuju obvezu uključivanja konzervatorskih mjera zaštite kulturnog naslijeđa u sadržaj svih prostornih i urbanističkih planova (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/2024., čl. 27.; Zakon o prostornom uređenju, NN 155/25., čl. 9, 42, 79.). Zakonski okvir propisuje uključivanje mjera zaštite kulturnog naslijeđa u prostorno planiranje. Njihovo povezivanje s

mogućnostima unaprjeđenja i suvremenog korištenja područja zahtijeva daljnju metodološku razradu i koordinaciju konzervatorskih, planerskih i upravljačkih postupaka.

U ožujku 2022. godine Ministarstvo kulture i medija izdalo je publikaciju *Standardi i kriteriji za izradu konzervatorskih podloga za kulturno-povijesne cjeline gradskih obilježja* (Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Sektor za konzervatorske odjele i inspekciju, 2022). Publikacija predstavlja metodološku podlogu za izradu konzervatorskih podloga za najmanje 60 kulturno-povijesnih cjelina gradskih obilježja te uspostavu informacijskog sustava za uslugu e-Konzervatorske podloge povezane s postojećim e-uslugama (e-Građani, ISPU Informacijski sustav prostornog uređenja).[129]

Jedna od stručnih institucija u sustavu zaštite kulturne baštine Republike Hrvatske je Hrvatski restauratorski zavod (HRZ) koji djeluje u okviru Ministarstva kulture i medija, osnovan 1997. godine kao središnja ustanova za restauratorsku djelatnost (Hrvatski restauratorski zavod, n.d.c).

Uz Hrvatski restauratorski zavod važnu ulogu u stručnom povezivanju, standardizaciji prakse i razvoju profesije imaju i stručne udruge i savjetodavna tijela, među kojima se izdvajaju Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske (DPUH), Udruženje hrvatskih arhitekata (UHA), lokalna društva arhitekata (primjerice Društvo arhitekata Zagreb (DAZ)), Institut za povijest umjetnosti (IPU), Hrvatsko arheološko društvo (HAG), te udruge građana poput Društva prijatelja dubrovačke starine (DPDS). Lokalna samouprava (gradovi) uključena je u proces zaštite i kroz članstvo u Hrvatskoj udruzi povijesnih gradova sa sjedištem u Dubrovniku (Hrvatska udruga povijesnih gradova, n.d.).

6.4. Europski i nacionalni „*Burgeninstituti“*

„*Burgeninstitut“* je stručna i znanstvena ustanova specijalizirana za interdisciplinarno istraživanje, dokumentaciju, očuvanje i promociju plemićkih gradova (burgova). Takvi instituti djeluju kao savjetodavni centri, istraživačke platforme i obrazovne ustanove, često u suradnji s nacionalnim i međunarodnim organizacijama i udrugama za zaštitu kulturne baštine.

[129] U okviru *Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. - 2026.* (NPOO) Ministarstvo kulture i medija provodi investiciju „*Uspostava digitalne infrastrukture i usluga javne uprave izradom sustava konzervatorskih podloga*“ (C2.2. R3-I1), kojom se financira izrada podloga (Ministarstvo kulture i medija, n.d.b.).

„Njemačko udruženje za utvrde“ („*Deutsche Burgenvereinigung e. V. – DBV*“) osnovano je 1899. godine i predstavlja najstarije udruženje za zaštitu plemićkih gradova u Europi (Bischoff, 1998: 16).[130] Sjedište mu se nalazi u plemićkom gradu Marksburg iznad grada Braubacha na Rajni koji je u vlasništvo udruge došao još 1900. godine kada kreće i njegova obnova (Bischoff, 1998: 21).[131] Udruženje djeluje kroz širok spektar aktivnosti: savjetuje vlasnike kulturnih dobara, sudjeluje u izradi konzervatorskih strategija, organizira predavanja, stručne skupove i studijska putovanja, te promovira važnost zaštite baštine kroz edukaciju javnosti. Ključna je i njegova izdavačka djelatnost: udruženje kontinuirano izdaje znanstveno-stručni časopis „*Burgen und Schlösser*“ (od 1959. godine, a prije nazvan „*Der Burgwart*“), koji četiri puta godišnje objavljuje radove iz područja povijesti, arhitekture, arheologije, restauracije i krajolika utvrda i dvoraca (Burgen und Schlösser, n.d.).

U okviru „Njemačkog udruženja za utvrde“ djeluje vlastita institucija – „**Europski institut za utvrde“** („*Europäisches Burgeninstitut – EBI*“), koji je smješten u dvorcu Philippsburg u Braubachu. EBI raspolaže najvećom specijaliziranom knjižnicom o utvrdama („*Burgenkunde*“) u Europi, koja obuhvaća monografije, stručne časopise, povijesne planove, arhivsku građu i fotodokumentaciju. Usto, posjeduje planoteku i arhiv dokumentacije o stotinama povijesnih lokaliteta (Europäisches Burgeninstitut, n.d.).

U Europi djeluje niz nacionalnih i regionalnih „*burgeninstituta*“ posvećenih istraživanju, očuvanju i promociji plemićkih gradova. Ovi instituti često izdaju stručne časopise i publikacije te surađuju s lokalnim udrugama i institucijama na zaštiti kulturnog naslijeđa.

„***Schweizerischer Burgenverein***“ („Švicarsko udruženje za utvrde“) osnovano je 1927. godine, a predstavlja najvažniju organizaciju u Švicarskoj posvećenu očuvanju, istraživanju i promociji plemićkih gradova, kaštela i povijesnih krajolika. Djelujući kao neprofitna udruga okuplja stručnjake, vlasnike utvrda, entuzijaste i institucije s ciljem osvještavanja javnosti o vrijednosti švicarske fortifikacijske baštine i poticanja njezina očuvanja (Bitterli-Waldvogel, 2006a: 176-177).

[130] „Udruga za očuvanje njemačkih dvoraca“ („*Vereinigung zur Erhaltung deutscher Burgen*“) osnovana je 21. ožujka 1899. godine. Osnivanje i rad Udruge prvih desetljeća vezani su za Bodu Ebhardta, njemačkog arhitekta, istraživača i obnovitelja plemićkih gradova. O Bodi Ebhardtu detaljnije u: Von der Dollen, Schock-Werner, 1999.
[131] Detaljnije o povijesti Marksburga, njegovoj obnovi i današnjem korištenju u: Frank, Friedhoff, 2008.

U Italiji djeluje „***Istituto Italiano dei Castelli***“ osnovan 1964. godine kao nacionalna udruga posvećena proučavanju i očuvanju talijanskih plemićkih gradova. Izdaju časopis „*Cronache Castellane*“ (Istituto Italiano dei Castelli, n.d.).

„***Rheinischer Verein für Denkmalpflege und Landschaftsschutz***“ („Rajnsko društvo za zaštitu spomenika i krajobraza“) udruga je koja ima širi spektar djelovanja od samih plemićkih gradova i kaštela, međutim svojom djelatnošću značajno doprinosi očuvanju plemićkih gradova u regiji Rajne, području bogatom nasljeđem feudalne arhitekture i povijesnih krajolika. Kroz interdisciplinarni pristup koji povezuje arhitekturu, urbanističku povijest, krajobraznu analizu i konzervatorsku praksu, Društvo aktivno radi na dokumentiranju i zaštiti srednjovjekovnih i novovjekovnih utvrda, rezidencija i njihovih pripadajućih krajolika (Böckling, 2006: 114-115).

„***National Trust for Scotland***“ („Nacionalna zaklada za Škotsku“) osnovana je 1931. godine i privatna je dobrotvorna zaklada za očuvanje i brigu o kulturnim i prirodnim spomenicima. Iako ima širi spektar djelovanja, te posjeduje preko 120 nekretnina koje su povezane s velikim zemljišnim posjedima, među njih spadaju i plemićki gradovi i kašteli. Rad zaklade obuhvaća širok raspon aktivnosti: od znanstvenih istraživanja i stručne obnove, do razvoja edukativnih programa i kulturnog turizma (Custodis, 2005: 186-190).

„*Südtiroler Burgeninstitut*“ („Južnotirolski institut za utvrde“) osnovan je 1963. godine s ciljem promicanja očuvanja, istraživanja i dokumentiranja plemićkih gradova i kaštela, te poticanja javne i privatne odgovornosti za njihovu zaštitu. Kao vlasnik plemićkih gradova Taufers i Trostburg, Institut preuzima primjerenu odgovornost za njihovo očuvanje. Djeluje kroz niz aktivnosti: upravlja specijaliziranom knjižnicom, organizira kulturne događaje i surađuje s drugim organizacijama. Izdaje znanstveni časopis *ARX* i serije publikacija *Burgen* i *ARX-Reihe* (Südtiroler Burgeninstitut, n.d.).

Za srednjoeuropski kontekst važan je i mađarski primjer „***Castrum Bene Egyesület***“, udruge koja od 1980-ih organizira znanstvene skupove i objavljuje zbornike *Castrum Bene* posvećene istraživanju mađarskih i srednjoeuropskih plemićkih gradova. Riječ je o platformi koja okuplja arheologe, povjesničare, povjesničare umjetnosti i konzervatore te ima istaknutu ulogu u razvoju *burgoloških* studija u regiji (Castrum Bene Egyesület, n.d.).

„*Der Burgenverein Graubünden*“ („Udruženje za utvrde Graubünden“) je švicarska udruga osnovana 1971. godine posvećena očuvanju i istraživanju plemićkih gradova i kaštela u kantonu „*Graubünden*“. Udruga djeluje kroz terenska istraživanja, volontiranje, edukativne programe i

suradnju s lokalnim zajednicama, a posebnu pažnju posvećuje dokumentiranju i održavanju manjih, često zapuštenih plemićkih gradova (Boller, 2008: 119-120).

6.4.1. Hrvatske udruge i građanske inicijative za očuvanje plemićkih gradova

U Hrvatskoj djeluje nekoliko udruga posvećenih očuvanju i promicanju kulturne baštine vezane uz plemićke gradove i kaštele iako je njihov utjecaj, nažalost, znatno manji u usporedbi sa sličnim europskim organizacijama. Primjerice, **Društvo prijatelja Novigrada na Dobri „Frankopan“** osnovano 1998. godine aktivno radi na očuvanju Novigrada na Dobri, organizirajući različite aktivnosti usmjerene na promociju ovog lokaliteta (Društvo prijatelja Novigrada na Dobri „Frankopan“, n.d.). Također, „**Katedra Čakavskog sabora Modruše**“, osnovana 2006. godine, fokusira se na promicanje kulturnih, povijesnih, arheoloških i etnoloških istraživanja s ciljem podizanja svijesti o Modrušu (Čakavski sabor, n.d.). „**Družba čuvara baštine Frankopani**", osnovana 2023. godine, posvećena je očuvanju i promociji naslijeđa plemićke obitelji Frankopan kroz organizaciju kulturnih događanja i edukativnih programa (Družba čuvara baštine Frankopani, n.d.). **Bratovština Milengrad** usmjerena je na očuvanje i prezentaciju starog grada Milengrada. Udruga sudjeluje u iniciranju istraživačkih i konzervatorskih radova te je više puta bila nositelj ili partner projekata financiranih iz javnih sredstava za obnovu tog plemićkog grada (Terra Croatia, n.d.).

Među važnim primjerima treba spomenuti i **Družbu „Braća Hrvatskoga Zmaja“,** kulturnu udrugu osnovanu 1905. godine s ciljem čuvanja i obnove hrvatske kulturne baštine te održavanja uspomene na događaje i osobe iz hrvatske povijesti (Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“, n.d.). Družba je zabranjena 1946. godine te je obnovljena 1990. godine. Za temu plemićkih gradova osobito je važna činjenica da je Družba vlasnički i povijesno povezana sa Starim gradom Ozljem, koji joj je 1928. godine darovao Albert Maria Lamoral od Thurn-Taxisa (Miletić, 2012: 346). U Starom gradu Ozlju Družba je već 1930. osnovala muzejsku zbirku, a današnji Zavičajni muzej Ozalj povijesno nastavlja tu muzejsku tradiciju. Time Ozalj predstavlja rijedak hrvatski primjer u kojem je jedna kulturna udruga dugoročno povezana ne samo s promocijom, nego i s vlasništvom i uporabom plemićkoga grada.

Jedan od najznačajnijih primjera dugotrajnog i sustavnog djelovanja je **Društvo prijatelja dubrovačke starine** (DPDS), osnovano 1952. godine, koje se bavi zaštitom i održavanjem gradskih zidina Dubrovnika, ali i općenito kulturnim naslijeđem na području nekadašnje Dubrovačke republike, pa tako i Sokol gradom u Konavlima. Društvo upravlja prihodima od

prodaje ulaznica te ih reinvestira u obnovu naslijeđa grada i šire okolice (Društvo prijatelja dubrovačke starine, n.d.).

Iako je djelovanje navedenih udruga u hrvatskom kontekstu važno i često presudno za opstanak pojedinih lokaliteta, ono se i dalje temelji ponajprije na entuzijazmu i lokalnim inicijativama, uz ograničene institucionalne resurse. Za razliku od velikih europskih „*burgeninstituta*“, u Hrvatskoj još ne postoji specijalizirana nacionalna institucija čija bi primarna zadaća bila sustavno istraživanje, dokumentiranje i upravljanje plemićkim gradovima na razini cijele države. Postojeće udruge i društva pokazuju da postoji stručni i društveni potencijal za takvu instituciju, no za njezino formiranje bila bi potrebna jasna politička odluka i dugoročna strategija financiranja i kadrovskog jačanja sektora tog dijela naslijeđa.

7. KONZERVATORSKE METODE OBNOVE PLEMIĆKIH GRADOVA

7.1. Uvod

Očuvanje i unaprjeđenje kulturnog naslijeđa općenito, pa tako i plemićkih gradova, postiže se primjenom različitih konzervatorskih metoda koje se odabiru prema posebnim zahtjevima svakog pojedinog slučaja, a na osnovu postupka koji je u Hrvatskoj za zaštićena nepokretna kulturna dobra propisan Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25) i pripadajućim pravilnicima (Ministarstvo kulture i medija, n.d.c), dok su međunarodna načela konzervatorske struke sadržana u *Venecijanskoj povelji* (1964.), *Nara dokumentu o autentičnosti* (1994.) i drugim međunarodnim principima i polazištima, o kojima je detaljnije raspravljeno u Poglavlju 8. Postupak se prvenstveno zasniva na „*stupnju sačuvanosti svakog pojedinog dobra, koje se zaštićuje i uređuje, na znanstvenoj valorizaciji i njenoj društvenoj verifikaciji i na sagledavanju mjesta uloge graditeljskog naslijeđa u suvremenom životu*“ (Marasović, 1985: 122).

U Poglavlju 2 definirani su pojmovi iz naslova disertacije – *očuvanje* i *unaprjeđenje* koji u ovom kontekstu označavaju temeljne ciljeve – očuvanje autentičnosti i integriteta nekog spomenika te unaprjeđenje njegova stanja radi očuvanja vrijednosti i funkcionalnosti kulturnog dobra. Iz tih ciljeva proizlaze različite mogućnosti primjene konzervatorskih metoda, koje se kreću na širokoj skali intervencija: od minimalnih zahvata usmjerenih na zadržavanje postojećeg stanja uz veći ili manji stupanj konsolidacije, do radikalnih rekonstrukcija izgubljenih dijelova.

Metode obnove koje će se u ovom poglavlju prikazati nisu nužno isključivo suvremenog karaktera, već postoje brojni povijesni primjeri koji pokazuju kako su različiti pristupi primjenjivani tijekom različitih razdoblja. Međutim, određene metode, primjerice stilska restauracija karakteristična za 19. stoljeće, danas više nisu prihvatljive u suvremenoj konzervatorskoj praksi jer ne odgovaraju načelima očuvanja autentičnosti i slojevitosti kulturnog dobra (Feilden, 2007; Jokilehto, 1986). Istovremeno, u ovom će se poglavlju prikazati i pojedini primjeri hipotetskih rekonstrukcija, koji nisu nužno u potpunosti u skladu s međunarodnim smjernicama, ali ilustriraju različite konzervatorske škole i pristupe u europskom kontekstu. Međunarodni dokumenti i prostorno-planska polazišta zaštite kulturnog naslijeđa detaljnije se razmatraju u poglavlju 8.

Odnos prema zaštiti kulturnog naslijeđa razlikuje se ovisno o konzervatorskoj tradiciji. Ivo Maroević u kontekstu zaštite plemićkih gradova navodi da su pristupi u europskoj praksi varirali od gotovo dosljednog čuvanja ruševine kao ruševine, uz minimalne i strogo kontrolirane zahvate, do smjelijih intervencija s jasno vidljivim novim konstrukcijama i materijalima, koje otvaraju pitanje odnosa novoga i staroga te čitljivosti povijesne slojevitosti (Maroević, 1986c [1972]: 112).[132]

U novijoj mađarskoj praksi osobito su izraženi zahvati opsežne rekonstrukcije plemićkih gradova što je izazvalo rasprave o granicama prihvatljive obnove, autentičnosti i gubitku vrijednosti ruševine kao povijesnog izvora. Szakács, analizirajući obnovu plemićkih gradova u srednjoistočnoj Europi, s posebnim polazištem u mađarskim primjerima, upozorava da rekonstrukcije mogu imati destruktivan učinak jer mijenjaju autentičnost spomenika, uklanjaju povijesne tragove i potiskuju vrijednost starosti koja je kod srednjovjekovnih ruševina često jedna od temeljnih vrijednosnih sastavnica (Szakács, 2017).

Suvremeni pristup obnovi plemićkih gradova razlikuje se od povijesnih po tome što izbor metode počiva na znanstvenom istraživanju i valorizaciji – interdisciplinarnom postupku koji obuhvaća arhitektonska, arheološka, povijesna i druga istraživanja – na temelju kojih se donosi odluka o najprimjerenijem načinu očuvanja kulturnog dobra. Takav istraživački okvir omogućuje da se pri odabiru metode uvaži slojevitost povijesne građe, stvarna razina očuvanosti, dokumentirana povijesna vrijednost, ali i realne mogućnosti za njenu prezentaciju i integraciju u suvremeni kontekst.

---

[132] „*Valoriziranje u odnosu na prostorne vrijednosti takvog spomenika često je vezano uz način njegova prezentiranja, a ovo opet uz mogućnost društva da novčanim ulaganjima spasi takav spomenik od propadanja, zatim da slijedi postupnost u razvitku i stvaranju nacionalne ili čak i regionalne škole koja bi postavila temeljne principe pristupa revaloriziranju, prezentiranju i eksploatiranju takvog spomenika. Stvaranje prioritetnih lista zahvata, prema vrijednosti, sačuvanosti, smještaju i stanju spomenika, samo je dio definiranog i razrađenog plana intervencija, bez kojega nije moguće ni zamisliti sustavno djelovanje na tom polju. Iskustva stranih zemalja različita su i kreću se od gotovo striktnog, dosljedno provedenog poštivanja povijesne strukture u Engleskoj, gdje se ruševina čuva kao ruševina, ali sanirana tako da može o svom oblikovanju govoriti i drugim generacijama, bez mnogo vidljivih novih intervencija, ali uz strogu i znanstvenu selekciju onoga što se prezentiranjem naglašava, do Mađarske koja smiono i bez previše respekta ulazi u staru strukturu s novim i vidljivim konstrukcijama, s novim materijalima, čak do tog stupnja da postoji opasnost ne samo od konfrontiranja novoga sa starim, već i od sasvim nejasnih odnosa u poimanju slojevitosti staroga u starom.*

U nas postoje različite tendencije: od potpune obnove, preko obnove nedavno srušenih ili urušenih dijelova starih gradova (Sisak zapadna kula, Ilok zidine, Ozalj Žitnica) do zaštite postojećeg stanja ruševine (Knin, Samobor) ili obnove i rekonstrukcije onoga uporabnog stanja u kojem je pojedini grad do nas došao (Veliki Tabor, Varaždin). One pokazuju određeni nedostatak sustavnosti i razrađenosti pristupa gledano u cjelini, ali i našu poznatu sposobnost za improviziranje, koja tada od slučaja do slučaja poprimi, globalno gledano, i neki oblik sustavnosti.“ (Maroević, 1986c [1972]: 112).

U tom smislu metode arhitektonske obnove u ovoj se disertaciji ne promatraju kao izolirani tehnički postupci, nego kao dio šireg procesa odlučivanja u kojemu se konzervatorski ciljevi i interpretacijska koncepcija usklađuju s obilježjima prostorno-planskog konteksta te mogućnostima primjene prostornih modela i tipova prostornih intervencija razrađenih u sljedećim poglavljima. Drugim riječima, pitanje metode nije samo pitanje kako zahvatiti u povijesnu strukturu, nego i pitanje što se želi očuvati, što naglasiti, što učiniti čitljivim i na koji način lokalitet uključiti u suvremeni život bez narušavanja njegove autentičnosti i integriteta.

Dan je pregled različitih metoda obnove s naglaskom na njihovu teorijsku osnovu i povijesnu primjenu, te ih se povezuje s izvedenim primjerima obnove plemićkih gradova u Hrvatskoj i inozemstvu. Svaki primjer kratko je prikazan i ilustriran u Prilogu 15.1. U njemu se ne uspostavlja nova klasifikacija metoda, nego se na sažetim i vizualno čitljivim primjerima prikazuju različiti tipovi intervencija na plemićkim gradovima s osobitim naglaskom na suvremene zahvate. Katalog omogućuje usporedbu odnosa između stupnja očuvanosti zatečene strukture, odabrane metode obnove, karaktera novoga arhitektonskog sloja i namjeravane buduće funkcije lokaliteta. Time on služi kao operativna nadopuna teorijskom dijelu poglavlja: dok glavni tekst definira pojmove, kriterije i metode, katalog pokazuje njihove konkretne prostorne i projektantske manifestacije.

Primjeri u katalogu odabrani su isključivo iz inozemne suvremene prakse, prema kriterijima reprezentativnosti dominantnog tipa intervencije, čitljivosti odnosa između povijesne strukture i novoga arhitektonskog sloja, raznolikosti funkcionalnih i interpretacijskih ciljeva te usporedivosti s prostornim, tipološkim i konzervatorskim obilježjima hrvatskih plemićkih gradova. Cilj kataloga nije obuhvatiti sve izvedene primjere, nego formirati kontrolirani komparativni uzorak na kojemu se mogu jasno uočiti različiti pristupi obnovi, prezentaciji i uključivanju lokaliteta u suvremenu uporabu.[133]

---

[133] Maroević navodi različite pristupe obnovi graditeljskog naslijeđa u različitim zemljama: „*Englezi su veoma dosljedno razvili metodologiju konzerviranja povijesnih struktura, koja je dosegla visoku stručnu razinu. Temeljena na stoljetnoj tradiciji posebne brige za spomenike kulture, ona uglavnom ne priznaje improvizacije, već pokazuje onu ujednačenu zrelost koja je rezultat bogatog iskustva. Principi što smo ih upoznali u prezentiranju arheoloških lokaliteta ovdje su tek neznatno modificirani i prilagođeni posebnostima svakog pojedinog lokaliteta. Tako su npr. u prezentiranju ruševina negdašnjeg kartuzijanskog samostana Mount Grace Priory provedeni zamašni, danas nevidljivi tehnički zahvati, koji su spriječili klizanje obližnjeg terena i zatrpavanje zanimljivih nalaza s izvorom pitke vode i sustavom vodovoda koji je svaku ćeliju opskrbljivao vodom. Svi su ti zahvati skriveni ispod današnje razine terena, koji je pokriven njegovanom travom kao i kod mnogih drugih objekata. Jedna je ćelija bila rekonstruirana u 19. st. na temelju autentičnih nalaza. Ona je i danas sačuvana kao element prošlih zaštitnih metoda i govori posjetiocu o slojevitosti pristupa suvremenog čovjeka graditeljskom nasljeđu.*

I zahvati na oštećenim zidovima starih gradova prilično su složeni. Princip poštivanja izvorne povijesne strukture provodi se do te mjere da se npr. nagnuti zid koji se nagnuo uslijed niza vanjskih uzroka i predstavlja opasnost za zgradu i posjetioce nastoji konzervirati u takvu položaju, kako bi se i ta (zapravo defektna) strana strukture sačuvala kao dokument prošlosti. Na primjeru Aydon Castlea vidimo svu složenost radova koji su potrebni da bi se takav odnos prema strukturi građevine do kraja proveo.
Takav muzeološki odnos prema prezentiranju ruševina povijesnih građevina naglašen je i pratećim instrumentarijem. Za logičan i sveobuhvatan obilazak i razgledanje takvih spomenika izgrađeni su novi drveni ili laki betonski mostovi preko opkopa i gradskih jaraka, pomoćne drvene stube za prijelaz preko zidova, osiguranja i ograde na višim dijelovima zidova. Prostori unutrašnjosti koji su se sačuvali, bilo zahvaljujući produženoj upotrebi bilo zbog rekonstruiranja pojedinih dijelova u 19. st., uglavnom su ostavili mjesta za doživljavanje arhitekture i prostora, bez nekog posebnog uređenja, pokućstva ili sl. To se naravno odnosi na one objekte koji su izvan svoje izvorne namjene. Muzeološki odnos prema tim spomenicima kulture i njihova muzejska uporaba doživjeli su u Engleskoj punu afirmaciju, iako se na mnogim mjestima pomalo već prelazi u maniru.

Promotrimo li iskustva nekih drugih evropskih zemalja, vidimo da se gubi ona sigurnost u ispravnost postupka koju smo osjetili u Engleskoj. Jedna je od tako konzerviranih i prezentiranih ruševina u Nizozemskoj dvorac Broderode. Iako je ruševina grada s odlično sačuvanim kulama bila uređena za sustavni obilazak posjetilaca (most preko kanala s vodom, drvena stubišta, ograde i sl.) i opremljena malim kioskom za prodaju prospekata i suvenira kao i preglednom kartom objekta, ipak očigledno nedostaje neprekidna briga da se spomenik održava, a broj posjetilaca znatno je manji nego za neke druge spomenike koji nisu prezentirani kao ruševine. To je možda izoliran primjer, ali indikativan za odnose prema toj vrsti spomenika.

Navedene primjere, pa i one što ću ih još navesti, s područja Poljske i Mađarske, nisam sustavno odabrao kao reprezentativne uzorke (da upotrijebimo statistički termin), nego kao indikatore raznolikosti pristupa. Grad Lipowiec, nedaleko od Krakowa, ukazuje tako na pristup koji poštuje strukturu izvornika ali ne odviše. Manji rekonstrukcijski zahvati više su rezultat potrebe saniranja i podupiranja nekih dijelova ruševnog zida nego potrebe zatvaranja mogućih cjelovitih volumena. To je ruševina u kojoj je čak edukativno odijeljena nova struktura od izvorne linijom u zid ugrađena olovnog lima. Bitni dijelovi stubišta obnovljeni su u betonu na mjestima gdje su izloženi djelovanju atmosferilija; gazne plohe na otvorenim površinama kombinirane su od kamenih ploča i trave. Smjer kretanja posjetilaca time je zgodno označen. Postignut je specifičan pristup istom problemu, uz istovrsne temeljne pretpostavke, kao i u drugim zemljama.

U Mađarskoj se osjeća težnja rekonstruiranju onih dijelova koji nedostaju, ali ne na čitavom objektu već u određenim smislenim i prostornim sklopovima. Težnja prema čitkosti prelazi u maniru čitljivosti. Građevine koje su se sačuvale kao ruševine tek u svojim donjim zonama često se izravnavaju i artificijelno prezentiraju poput tlocrta u nekom vodoravnom presjeku (Eger tvrđava i ruševine katedrale u njoj). Stari grad Kisnana pokazuje da je odnos prema izvornim strukturama uglavnom zanemaren, a da se više pozornosti posvećuje obliku i preglednosti objekta, kao i novim muzejskim namjenama pojedinih njegovih dijelova. To ne ostaje samo muzejski upotrebljavan spomenik kulture, već i zbirka predmeta i ulomaka nađenih na tom mjestu, izložena u posebno priređenim prostorima unutar objekta. Po srijedi je već i interpolacija.

U Hrvatskoj nema takvih prezentiranih i muzejski upotrebljavanih ruševina koje bi mogle poslužiti kao uzorak onoga što se u našoj republici zbiva ili kao uzorak neke suvislo izražene konzervatorske ideje. Dosad su to uglavnom bili pokušaji najelementarnijeg preventivnog saniranja, koje je još vrlo daleko od prezentiranja i muzejske uporabe. U nas postoje izvanredni uvjeti, no ne u pogledu dostatnih financijskih sredstava ili razrađene metodologije i jasne ideje, već u znatnom broju ruševina koje bi se tako mogle uvesti u život." (Maroević, 1986e [1979]: 166-168)

7.2. Teorijsko-metodološki okvir obnove plemićkih gradova

Temeljnu međunarodnu podjelu stupnjeva intervencije donosi Bernard M. Feilden (Feilden, 2007). Ona je za ovo istraživanje osobito važna jer jasno pokazuje da konzervatorski zahvati ne predstavljaju jedinstvenu metodu, nego raspon mogućih postupaka različitog intenziteta, od preventivnih mjera i očuvanja zatečenog stanja do rekonstrukcije.[134]

Feilden polazi od načela da je u zaštiti uvijek poželjan najmanji stupanj učinkovite intervencije. Stupanj zahvata, prema njemu, ovisi o fizičkom stanju kulturnog dobra, uzrocima propadanja i očekivanim budućim rizicima, pri čemu svaki slučaj treba promatrati individualno, ali i u odnosu prema cjelini kulturnog dobra (Feilden, 2007: 8). U tom smislu navodi sedam uzlaznih stupnjeva intervencije:

- sprječavanje propadanja, odnosno neizravna konzervacija („*prevention of deterioration (or indirect conservation)"*);
- očuvanje („*preservation"*);
- konsolidacija, odnosno izravna konzervacija („*consolidation (or direct conservation)"*);
- restauracija („*restoration"*);
- rehabilitacija („*rehabilitation"*);
- reprodukcija („*reproduction"*);
- rekonstrukcija („*reconstruction"*) (Feilden, 2007: 8–12).

Prvi stupanj, **sprječavanje propadanja**, odnosi se na zaštitu kulturnog dobra kontrolom njegova okoliša i uvjeta korištenja, redovitim pregledima, održavanjem, čišćenjem i upravljanjem rizicima poput vlage, požara, vandalizma, onečišćenja, vibracija ili slijeganja tla (Feilden, 2007: 9). Kod plemićkih gradova taj je stupanj posebno važan jer se velik dio lokaliteta nalazi u ruševnom stanju te je izložen vegetaciji, atmosferilijama, eroziji i neodržavanju. Preventivna zaštita stoga uključuje redovito praćenje stanja, uklanjanje štetne vegetacije, kontrolu pristupa, osnovno održavanje i sprječavanje daljnjeg urušavanja.

Očuvanje Feilden definira kao izravno djelovanje na kulturno dobro s ciljem zadržavanja njegove postojeće strukture. Ono podrazumijeva zaustavljanje daljnjeg propadanja, ali bez nastojanja da se građevina nužno vrati u neko ranije ili pretpostavljeno stanje (Feilden, 2007: 9). Kod plemićkih gradova to je često osnovni i najprimjereniji oblik zahvata, osobito ondje

[134] Koristan je i sažeti terminološki priručnik njemačkog *burgeninstituta* o temeljnim konzervatorskim pojmovima (Wirth, 2003).

gdje je vrijednost lokaliteta vezana upravo uz njegovu ruševnost, starost, povijesnu slojevitost i odnos prema krajoliku.

Konsolidacija, odnosno izravna konzervacija, obuhvaća fizičko učvršćivanje i stabilizaciju građevne strukture, primjerice dodavanjem potpornih ili vezivnih materijala radi očuvanja trajnosti i konstruktivne cjelovitosti (Feilden, 2007: 9). U kontekstu plemićkih gradova to se može odnositi na statičku stabilizaciju zidova, učvršćivanje kruništa, sanaciju pukotina, injektiranje, fugiranje ili druge zahvate kojima se zadržava postojeća struktura bez bitnog mijenjanja njezina karaktera.

Restauracija, prema Feildenu, ima cilj obnoviti čitljivost ili izvorni koncept kulturnog dobra, ali mora biti utemeljena na poštovanju izvornog materijala, arheoloških dokaza, izvornog oblikovanja. Zamjene nedostajućih ili propalih dijelova trebaju se skladno uklopiti u cjelinu, ali moraju ostati razlikovne pri pažljivom promatranju kako se ne bi krivotvorili arheološki ili povijesni dokazi (Feilden, 2007: 9). Za plemićke gradove to je osobito važno jer restauracija pojedinih elemenata, primjerice portala, prozora, kapela ili zidnih struktura, ne smije prijeći u proizvoljnu rekonstrukciju.

Feildenov pojam **rehabilitacije** odnosi se na očuvanje građevina kroz njihovo korištenje, odnosno kroz prilagodbu suvremenim potrebama uz očuvanje povijesnih i estetskih vrijednosti (Feilden, 2007: 10). Kod plemićkih gradova taj se stupanj može povezati s uvođenjem interpretacijskih, kulturnih, edukacijskih, turističkih ili ugostiteljskih sadržaja, pod uvjetom da nova namjena ne ugrožava integritet spomenika.

Reprodukcija podrazumijeva izradu kopije postojećeg elementa, najčešće radi zamjene oštećenog ili ugroženog izvornika, dok se **rekonstrukcija** odnosi na ponovno oblikovanje izgubljene cjeline ili dijelova građevine na temelju dostupnih dokaza (Feilden, 2007: 11–12). Upravo su te dvije metode kod plemićkih gradova najosjetljivije jer mogu otvoriti pitanje granice između znanstveno utemeljene obnove i spekulativne rekonstrukcije. Zbog toga se njihova primjena može opravdati samo kada postoji dostatna dokumentacija i mogućnost razlikovanja novog od starog.

Feildenova podjela stoga uspostavlja osnovni metodološki okvir za razumijevanje stupnjeva intervencije: od najmanje invazivnih postupaka, usmjerenih na prevenciju i očuvanje postojećega stanja, prema sve intenzivnijim oblicima zahvata koji uključuju restauraciju, rehabilitaciju i rekonstrukciju. Takav okvir osobito je primjenjiv na plemićke gradove jer

omogućuje razlikovanje zahvata kojima se čuva zatečena ruševina od onih kojima se lokalitet aktivno prilagođava novoj funkciji ili interpretaciji.

U hrvatskoj teoriji konzerviranja, Marasović ističe da se današnji odnos prema graditeljskom naslijeđu ne ograničava samo na konzervaciju, kako se to predlagalo u nekim ranijim konzervatorskim tendencijama, nego da se različitim metodama traže načini najprimjerenije suvremene zaštitne obrade nepokretnih kulturnih dobara. Te su metode vrlo različite u odnosu na tretman graditeljskog naslijeđa i pokazuju čitavu skalu intervencija, od potpunoga respekta prema zatečenoj situaciji kroz zahvate koji u sebi nose veći ili manji stupanj potrebne konsolidacije ili pak zamjene pojedinih dijelova radi konstantnog održavanja, do veoma radikalnih zahvata kao što su potpuna rekonstrukcija, dislokacija ili nova izgradnja u povijesnom ambijentu (Marasović, 1985: 122).

U hrvatskom kontekstu Marasovićeva podjela može se promatrati kao proširenje srodnih konzervatorskih načela, osobito u vezi s konceptom aktivne zaštite i uključivanja graditeljskog naslijeđa u suvremeni život. Za razliku od Feildenove podjele, koja je strukturirana kao niz stupnjeva intervencije, Marasovićev prikaz obuhvaća širi raspon metoda zaštite naslijeđa, uključujući i one koje se odnose na povijesne ambijente, dislokaciju, replike i novu izgradnju. Marasović prikazuje devet različitih metoda:

- konzervacija – održavanje - konsolidacija – zaštitni dodaci[135]
- adaptacija - revitalizacija[136]

---

[135] „*Konzervacija povijesne građevine primjenjuje se u slučajevima:*

- *kada je graditeljsko dobro u takvom stupnju sačuvanosti, s takvom prezentacijom svojim kulturno-umjetničkih vrijednosti u takvoj današnjoj primjerenoj namjeni, da osim eventualnih konsolidacijskih radova nema potrebe za bilo kakvom intervencijom, kojom bi se mijenjao njen karakter ili namjena:*
- *kada je graditeljsko dobro toliko porušeno da predstavlja arheološki objekt, kod kojeg osim eventualnih konsolidacijskih i drugih zaštitnih radova nisu potrebni, niti dozvoljeni nikakvi drugi bitni zahvati.*

(...) Održavanje je jedan od osnovnih preduvjeta konzervacije. (...) Održavanje je, međutim, često vezano i s izmjenama dijelova, koje kod trošnih materijala više dolaze do izražaja nego u trajnim materijalima kao što je npr. kamen. (...)

Uz održavanje povijesnih građevina često puta su vezani i pojedini zaštitni dodaci, koji mogu biti privremenog ili trajnog karaktera. Privremenog karaktera obično su zaštitni krovovi, koji barem za određeno razdoblje štite od daljeg propadanja povijesne, najčešće arheološke objekte, koji su kao ruševine više izložene propadanju nego druge zgrade, pokrivene autentičnim krovom. Zaštitni krovovi kadkada su i trajnog karaktera, kako to pokazuje niz primjera iz novije konzervatorske prakse, više ili manje uspjelih.“ (Marasović, 1985: 123-125)

[136] „*Metoda adaptacije i revitalizacije jedan je od najefikasnijih načina suvremene zaštite i uređenja graditeljskog nasljeđa i njegova uključenja u tokove današnjeg života, koji kulturnim dobrima osigurava uvjete trajnog očuvanja.*

- rekompozicija (anastiloza)[137]
- restauracija[138]
- rekonstrukcija[139]
- interpolacije i dopune u povijesnim sredinama[140]
- dislokacija[141]
- replika i „muzeji na otvorenom“[142]

Promjena funkcije zgrade davanjem neke namjene objektima koji su ostali bez žive funkcije, tzv. revitalizacijom, metoda je aktivnog pristupa graditeljskom nasljeđu, javlja se usporedo s drugim metodama, tj. s konzervacijom zatečenog objekta ili pak većim ili manjim restauratorskim zahvatom.“ (Marasović, 1985: 128)

[137] „*Rekompozicija (anastiloza) je metoda, kojom se porušeni izvorni dijelovi postavljaju na svoje mjesto i u svoju prvobitnu funkciju, pa se tako povijesnom dobru vraća, djelomično ili u cjelini. prvobitni oblik.*
Rekompozicija može biti samostalna metoda (što se najviše primjenjuje kod arheoloških lokaliteta), ali se javlja u postupku s drugim metodama restauracije i revitalizacije.“ (Marasović, 1985: 134)

[138] „*Pod pojmom restauracije podrazumijeva se postupak obnove graditeljskog nasljeđa, kojom se povijesnim građevinama, odnosno cjelinama dodaju dijelovi, koji su postojali u izvornom izgledu ili u jednoj od razvojnih faza, a danas nedostaju. Restauracijskom metodom obnavljaju se graditeljska dobra djelomično ili u cijelosti u izvornom obliku ili u obliku, kojim se na osnovi valorizacije utvrdi da je najprikladnije za zaštitu, suvremenu prezentaciju i korištenje.*
Restauracija je jedna od najstarijih metoda u povijesti zaštite i poznaju je sva razdoblja.“ (Marasović, 1985: 138)

[139] „*Rekonstrukcija je postupak očuvanja graditeljskog nasljeđa, kojim se obnavlja povijesna građevina ili cjelina, što što je je bila porušena potpuno ili u većem svom dijelu. Rekonstrukcija je, prema tome, potpuniji i mnogo radikalniji vid restauracije, pri kojem je nesrazmjerno više novoobnovljenih nego autentičnih dijelova, dok je kod restauracije taj odnos bio obrnut.*
U rekonstrukciji povijesnih građevina ili cjelina mogu se primijeniti dvije metode, koje se u osnovi znatno razlikuju: prva je metoda faksimilske obnove, a druga nova izgradnja, koja se položajem, volumenom, ambijentalnim ili drugim karakteristikama usklađuje s povijesnom okolinom.“ (Marasović, 1985: 146)

[140] „*Interpolacija je metoda popunjavanja povijesnog grada ili naselja novim objektima ili cjelinama. Najčešće se primjenjuje u postojećim blokovima u kojima se nalaze prazni prostori, koji se popunjavaju radi korištenja prostora (u privredne i stambene svrhe) ili zatvaranja kompozicijske cjeline pojedinog bloka ili veće prostorne jedinice grada ili naselja. Za razliku od rekonstrukcijske metode, faksimilske ili ambijentalne, kojoj je uvijek osnovna svrha obnova građevine ili cjeline koja je nekad postojala, interpolacijom se ne teži vratiti nekadašnje stanje, nego popuniti današnje praznine (bez obzira na to jesu li one ranije uopće postojale) i to unošenjem suvremene arhitekture u postojeće tkivo. Interpolacijom, prema tome možemo smatrati i svaku današnju dopunu ranijem povijesnom ambijentu.*
Osnovna karakteristika interpolacije je današnji izraz koji se više ili manje usklađuje s postojećim ambijentom. U odnosu na taj osnovni kriterij usklađenja s povijesnom sredinom, interpolacije mogu biti sasvim različite, pa se javljaju u vrlo širokom rasponu od svjesnog suprotstavljanja ranijem izrazu (tzv. kontrapunkt) do većeg ili manjeg podređivanja postojećem ambijentu (tzv. asimilacija).“ (Marasović, 1985: 154)

[141] „*Premještanje povijesnih građevina i cjelina također je iznimna metoda koja se dopušta samo u slučaju kad ni jednom drugom metodom nije moguće očuvati kulturno dobro na izvornom mjestu. Takvi se slučajevi najvećim dijelom javljaju prilikom izvođenja velikih hidrotehničkih radova, značajnih za nacionalnu ekonomiju, kad se prostori u komu se nalaze objekti ili cjeline graditeljskog nasljeđa moraju pretvoriti u akumulacijska jezera, pa se kulturna dobra u njima mogu očuvati jedino dislokacijom na drugi položaj koji bi u pravilu trebao biti što bliži izvornome, da bi se premješteni objekt ili cjelina našli u istom geografskom prostoru.“* (Marasović, 1985: 156)

[142] „*Replika je metoda faksimilske rekonstrukcije povijesne zgrade u kojoj se iz muzeoloških, odgojno-obrazovnih ili katkada i zaštitnih razloga kopiraju izvorna graditeljska i umjetnička djela i postavljaju na drugom mjestu. Gledajući s tog stanovišta repliku ne možemo uvijek smatrati zaštitnom metodom, jer to ona postaje samo u slučaju*

- nova izgradnja s povijesnim reminiscencijama

U odnosu na Feildenovu podjelu, Marasovićeve metode ne treba shvatiti kao strogo usporedive kategorije, nego kao širu tipologiju mogućih postupaka u zaštiti graditeljskog naslijeđa. Pojedine se kategorije djelomično preklapaju: primjerice, Feildenova konsolidacija odgovara dijelu Marasovićeve skupine konzervacije, održavanja i konsolidacije; Feildenova rehabilitacija bliska je Marasovićevoj adaptaciji i revitalizaciji; dok se restauracija, rekonstrukcija i reprodukcija/replika pojavljuju u obje podjele.

Istodobno, Marasovićeva podjela nije potpuno dosljedna u klasifikacijskom smislu jer u istu razinu stavlja pojmove različitoga reda. Pojedine kategorije označavaju konkretne konzervatorske postupke usmjerene na materijalnu strukturu građevine, primjerice konzervaciju, konsolidaciju, restauraciju ili rekonstrukciju, dok druge označavaju funkcionalne, urbanističke ili ambijentalne oblike postupanja, poput revitalizacije, interpolacije ili nove izgradnje s povijesnim reminiscencijama. Drugim riječima, u istoj se podjeli nalaze i tehničke metode zahvata i drugi postupci.

Zbog toga je Marasovićevu podjelu korisnije promatrati kao pregled mogućih oblika aktivne zaštite nego kao strogu listu konzervatorskih metoda. Njezina je vrijednost upravo u tome što pokazuje širok raspon načina na koje se graditeljsko naslijeđe može uključiti u suvremeni život, ali za analitičke potrebe ove disertacije potrebno je razlikovati razinu fizičke intervencije na spomeniku od razine njegove namjene, prezentacije, urbanističkog konteksta ili šire prostorne integracije. Takvo razlikovanje osobito je važno kod plemićkih gradova, gdje se na istom lokalitetu često istodobno pojavljuju stabilizacija ruševine, restauracija pojedinih elemenata i interpretacijska infrastruktura.

Važno je naglasiti da se navedene metode ne smiju promatrati kao međusobno strogo odijeljene ili isključive kategorije. Kod plemićkih gradova one se u praksi gotovo uvijek pojavljuju kombinirano. Na istom lokalitetu mogu se, primjerice, istodobno provoditi konsolidacija i zaštita ruševine, restauracija pojedinih arhitektonskih elemenata, izvedba pristupnih i sigurnosnih elemenata te ograničena adaptacija određenih dijelova za interpretacijsku, kulturnu

---

kad se originalno djelo radi zaštite nadomještava kopijom. No i bez obzira na zaštitnu ulogu, replike katkada imaju također vrijednost graditeljskog nasljeđa, i to prvenstveno u onim slučajevima gdje zbog starosti, egzemplarnosti, unikatnosti ili drugih razloga te građevine i same postaju povijesna ili ambijentalna dobra. Znanstvene vrijednosti repliciranih graditeljskih objekata i cjelina danas najviše dolaze do izražaja u tzv. muzejima na otvorenom, koji na jednom mjestu omogućavaju sagledavanje povijesno-umjetničkih, tehničkih, kulturnih, ambijentalnih i naročito etnoloških osobina povijesne sredine." (Marasović, 1985: 160).

ili turističku funkciju. Zbog toga je pri analizi svakoga pojedinog zahvata potrebno razlikovati dominantnu metodu od popratnih zahvata koji omogućuju njezinu provedbu i korištenje lokaliteta u suvremenim uvjetima.

Jednako tako, kod plemićkih gradova nije dovoljno postaviti pitanje samo koja se metoda primjenjuje, nego i prema kojem se povijesnom stanju ili kojem sloju lokalitet prezentira. U tom je smislu za razumijevanje obnove važno uključiti i interpretacijsku razinu zahvata.

U ovom istraživanju Feildenova podjela koristi se kao temeljni okvir za razlikovanje stupnjeva intervencije, dok se Marasovićeva podjela koristi kao dopunski okvir za razumijevanje metoda aktivne zaštite u hrvatskoj konzervatorskoj teoriji. Takvo kombiniranje omogućuje preciznije vrednovanje zahvata na plemićkim gradovima jer istodobno uzima u obzir intenzitet intervencije, njezinu konzervatorsku opravdanost, odnos prema zatečenoj strukturi i mogućnost uključivanja lokaliteta u suvremeni život.

Ivo Maroević razlikuje pak četiri teorijski moguća smjera prezentacije (Maroević, 1986/1978: 78-85):
a) prezentiranje posljednjeg živog sloja,
b) prezentiranje posljednje cjelovite faze u životu zgrade,
c) prezentiranje najvrjednijega sačuvanog sloja,
d) prezentiranje slojevitosti kao temeljne vrijednosti zgrade.

Ova je podjela osobito primjenjiva na plemićke gradove jer se radi o izrazito slojevitim lokalitetima, obilježenima dugim razdobljima nadogradnje, rušenja, dogradnje, prenamjene i postupne degradacije. U suvremenoj konzervatorskoj praksi za plemićke se gradove često pokazuje metodološki najprihvatljivijim upravo četvrti pristup – prezentiranje slojevitosti kao temeljne vrijednosti zgrade – jer omogućuje očuvanje autentične supstance i povijesne kompleksnosti lokaliteta bez stvaranja privida jedinstvenoga, konačnog ili „dovršenog“ stanja. To je osobito važno kod plemićkih gradova koji su sačuvani fragmentarno, gdje bi selektivno vraćanje na jednu povijesnu fazu moglo dovesti do potiskivanja drugih vrijednih slojeva ili do stvaranja interpretacijski pojednostavljene slike prošlosti.

Ipak, ostali pristupi nisu unaprijed isključeni. U slučajevima visoke dokumentiranosti ili posebno reprezentativne povijesne faze može biti opravdano naglasiti i posljednji živi sloj, posljednju cjelovitu fazu ili najvrjedniji sačuvani sloj. Takav izbor, međutim, mora biti stručno

argumentiran, jasno dokumentiran i čitljivo prezentiran, kako se ne bi stvorio dojam proizvoljne ili spekulativne rekonstrukcije.

Unutar širega okvira aktivnog pristupa graditeljskom naslijeđu Maroević posebno razmatra i problem interpolacije. Pritom razlikuje četiri metode interpoliranja (Maroević, 1986/1977: 210-218):

a) metodu faksimila,
b) metodu prilagođavanja,
c) metodu naglašavanja,
d) metodu kontrasta.

Važno je, međutim, naglasiti da se Maroevićeva podjela interpolacija primarno odnosi na problem unošenja nove arhitekture u postojeće povijesne ambijente, osobito u urbane cjeline. Drugim riječima, riječ je ponajprije o pitanju odnosa nove građevine prema starom prostornom kontekstu, odnosno o problemu „nove izgradnje u staroj sredini“. U tom smislu pojam interpolacije nije moguće izravno i nekritički prenijeti na plemićke gradove, osobito kada je riječ o ruševnim ili arheološki očuvanim lokalitetima, jer se ondje najčešće ne radi o interpolaciji u urbanističkom smislu, nego o unošenju suvremenih elemenata u povijesnu strukturu.

Ipak, Maroevićeva je podjela korisna kao analitički okvir za razumijevanje različitih odnosa novoga prema starome. Kod plemićkih gradova taj se odnos ne očituje najčešće kroz novu zgradu u povijesnom ambijentu, nego kroz suvremene elemente potrebne za zaštitu, sigurnost, pristup, interpretaciju i korištenje lokaliteta. To mogu biti pristupne komunikacije, mostovi, stube, ograde, platforme, nadstrešnice, informacijske točke, interpretacijski elementi, rasvjeta, servisne instalacije ili manji prostori novoga programa. Iako takvi zahvati nisu interpolacije u užem Maroevićevu smislu, oni postavljaju srodno pitanje: treba li se novi element oblikovno prilagoditi povijesnoj strukturi, jasno razlikovati od nje, diskretno povući u drugi plan ili svjesno uspostaviti kontrast.

Metoda faksimila, u izvornom smislu, podrazumijeva ponavljanje arhitekture koja je na određenom mjestu već postojala i pridonosila cjelovitosti ambijenta. Kod plemićkih gradova takav je pristup najproblematičniji jer se može približiti rekonstrukciji ili stvaranju privida povijesne cjelovitosti. Može biti opravdan samo u iznimnim slučajevima, kada postoje jasni materijalni tragovi, pouzdana dokumentacija i konzervatorski razlog za takav zahvat.

Metoda prilagođavanja podrazumijeva oblikovanje novoga elementa tako da se on mjerilom, materijalom, volumenom ili karakterom uskladi s postojećim ambijentom. Kod plemićkih gradova to je čest pristup kod izvedbe pješačkih staza, ograda, stubišta ili manjih interpretacijskih elemenata, osobito kada je cilj smanjiti vizualnu dominaciju novog zahvata i očuvati ambijentalni karakter lokaliteta.

Metoda naglašavanja može se povezati sa zahvatima koji novi element oblikuju tako da pojačaju čitljivost povijesne strukture. Primjerice, suvremena platforma, most ili diskretna signalizacija mogu usmjeriti kretanje posjetitelja, označiti izvorni ulaz, naglasiti važnu vizuru ili omogućiti razumijevanje tlocrta i prostornih odnosa unutar plemićkoga grada. U tom slučaju novi element nema samo funkcionalnu, nego i interpretacijsku ulogu.

Metoda kontrasta podrazumijeva jasno razlikovanje novoga od staroga. Kod plemićkih gradova ona može biti opravdana kada je potrebno izbjeći povijesnu mimikriju i jasno pokazati da je određeni zahvat suvremen. Takav pristup može pridonijeti čitljivosti povijesne slojevitosti, ali nosi i rizik vizualne dominacije novoga elementa nad fragmentarnom povijesnom strukturom. Zbog toga kontrast mora biti pažljivo odmjeren u odnosu na mjerilo lokaliteta, stupanj očuvanosti i ambijentalnu osjetljivost prostora.

Posebnu skupinu suvremenih prezentacijskih zahvata čine intervencije koje ne rekonstruiraju izgubljenu građevinu doslovno, nego naznačuju njezin nekadašnji volumen, prostornu organizaciju ili nosivu konstrukciju. Vrijednost takvog pristupa je u tome što omogućuje razumijevanje mjerila i prostorne logike izgubljene strukture, ali bez stvaranja privida autentične povijesne cjeline.[143] Za plemićke gradove takav pristup može biti relevantan u slučajevima u kojima je potrebno naznačiti izgubljene kule, palase, obrambene zidove ili krovne volumene, ali ne postoji dovoljno povijesne dokumentacije o stvarnom izgledu izgubljenih volumena ili je pak njihova puna rekonstrukcija neopravdano preskupa. Ovakve intervencije mogu biti brže i financijski povoljnije od pune rekonstrukcije, ali nisu neutralne:

---

[143] Primjer takvog pristupa je projekt *CLAUSURA* arhitektonskog dvojca Gijs Van Vaerenbergh u opatiji Herkenrode u Belgiji. Intervencija transparentnom čeličnom konstrukcijom naznačuje izgubljeni klaustar u njegovoj stvarnoj mjeri i na izvornoj lokaciji, ali ga ne rekonstruira doslovno. Vrijednost takvog zahvata jest u tome što omogućuje čitanje izgubljenog volumena uz istodobno očuvanje svijesti o njegovoj odsutnosti. (Tsimpou, 2026)
Za teorijsko uporište važan je termin „***tipološke rekonstrukcije*** - *nova izgradnja usklađena s povijesnim ambijentom u slučaju kad je porušenu povijesnu građevinu potrebno nadomjestiti novom građevinom ili obnoviti porušeni povijesni grad ili naselje*“ (Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Sektor za konzervatorske odjele i inspekciju, 2022: 42).

one snažno oblikuju percepciju lokaliteta. Stoga ih je potrebno primjenjivati oprezno, samo ondje gdje prostorna evokacija doista pridonosi razumijevanju lokaliteta.

Zaključno, u ovom se istraživanju kao temeljni okvir za analizu zahvata na plemićkim gradovima koristi Feildenova podjela stupnjeva intervencije jer jasno razlikuje raspon postupaka od preventivne zaštite i očuvanja postojećega stanja do restauracije, rehabilitacije i rekonstrukcije. Marasovićeva i Maroevićeva razmatranja koriste se kao dopunski interpretativni okviri: Marasović proširuje raspravu prema aktivnoj zaštiti i suvremenoj uporabi graditeljskog naslijeđa, dok Maroević omogućuje preciznije sagledavanje prezentacije, povijesne slojevitosti i odnosa novoga prema starome.

Takav pristup omogućuje da se zahvati na plemićkim gradovima ne analiziraju samo prema vrsti intervencije, nego i prema njezinoj funkciji i odnosu prema autentičnosti i integritetu lokaliteta.

7.3. Primjena metoda obnove u kontekstu plemićkih gradova

Kod plemićkih gradova odabir metode obnove rezultat je usklađivanja više kriterija. U prvom redu riječ je o stupnju očuvanosti i statičke stabilnosti lokaliteta, razini njegove povijesne, arheološke i arhitektonske dokumentiranosti, vrijednosti pojedinih sačuvanih slojeva, mogućnosti sigurne dostupnosti i korištenja, vizualnoj osjetljivosti položaja, planiranoj budućoj funkciji te usklađenosti s obilježjima prostorno-planskog konteksta i mogućnostima uređenja šireg područja.

U tom smislu, za plemićke gradove moguće je izdvojiti nekoliko temeljnih skupina kriterija koje utječu na izbor metode obnove. Prvu skupinu čine konzervatorsko-istraživački kriteriji: stupanj sačuvanosti izvornoga građevnog tkiva, mogućnost njegove stabilizacije, dokumentiranost izgubljenih dijelova i znanstvena valorizacija lokaliteta. Drugu skupinu čine prostorno-arhitektonski kriteriji: topografski položaj, vizualna izloženost, pristupačnost, prostorna organizacija lokaliteta i mogućnost smještaja novih sadržaja bez ugrožavanja povijesne strukture. Treću skupinu čine funkcionalni, upravljački i financijski kriteriji: planirana namjena, intenzitet korištenja, sigurnosni zahtjevi, održivost upravljanja i raspoloživa financijska sredstva. Tek u preklapanju tih kriterija moguće je argumentirano odabrati metodu ili kombinaciju metoda obnove.

Metode obnove na plemićkim gradovima u pravilu nastupaju kombinirano. Na istome se lokalitetu mogu istodobno provoditi konsolidacija ruševine, restauracija pojedinih arhitektonskih elemenata, zaštitni dodaci, nova komunikacijska infrastruktura, interpretacijske instalacije i ograničena adaptacija pojedinih prostora.

Nisu svi suvremeni zahvati na plemićkim gradovima jednako uspješni. Posebno problematični postaju oni primjeri u kojima novi sloj, osobito kada je izveden kao masivna betonska ili volumenski dominantna struktura, prestaje djelovati kao diskretna dopuna te počinje vizualno i prostorno nadjačavati povijesnu supstancu. U takvim slučajevima nova arhitektura više ne funkcionira kao sredstvo očuvanja i tumačenja lokaliteta, nego kao njegov supstitut, pri čemu se narušava čitljivost povijesnih slojeva.

S druge strane, pozitivnim se mogu ocijeniti oni zahvati u kojima se novi sloj uvodi suzdržano i argumentirano, s jasnom sviješću o hijerarhiji između povijesnoga i suvremenoga. Vrijednost takvih pristupa nije nužno u formalnoj neutralnosti, nego u tome što omogućuju da povijesni slojevi postanu dostupni, sigurni i razumljivi bez agresivne dominacije novoga nad starim.

Odabir metode obnove i karakter suvremenog dodatka potrebno je uskladiti s prostorno-planskim kontekstom, organizacijom pristupa, smještajem pratećih sadržaja i režimom korištenja područja. Smještaj pratećih sadržaja u podnožje ili rubne zone može smanjiti potrebu za zahvatima u povijesnoj strukturi. Zahvate koji u jezgri plemićkoga grada uvode volumenski dominantne ili teško reverzibilne strukture potrebno je procjenjivati s osobitim oprezom, uzimajući u obzir njihove učinke na povijesno tkivo i šire okruženje.[144]

Prilog 15.1, priložen na kraju disertacije, služi kao sažeta ilustrativna sinteza tih odnosa prikazanih na četrnaest raznolikih primjera različitih stupnjeva očuvanosti lokaliteta prije obnove. On pokazuje kako se pojedine metode i tipovi intervencija pojavljuju u stvarnim primjerima, osobito u suvremenoj praksi, te potvrđuje da uspješna obnova plemićkih gradova ne proizlazi iz primjene unaprijed zadane formule, nego iz argumentiranoga usklađivanja konzervatorskih načela, prostornoga konteksta i razvojne vizije lokaliteta. U katalog su uključeni i suvremeni primjeri koji se ne mogu jednoznačno ocijeniti isključivo kao pozitivni ili negativni, nego prije svega kao indikativni za razumijevanje različitih pristupa obnovi.

[144] Tako je na *Burgu Lichtenberg* u Elsassu na ostacima plemićkog grada podignut moderni objekt koji mjerilom i oblikovanjem ne odgovara postojećoj strukturi. Nasuprot tomu, *Burg Sayn* pokazuje suzdržaniji odnos prema ruševini. Ondje su arheološka istraživanja i restauratorski radovi omogućili ponovno otkrivanje i prezentaciju zidova kapele s vrijednim ornamentalnim podom iz vremena prije 1200. godine (Wirth, 2003).

Pojedini zahvati pritom mogu prelaziti granicu povijesne objektivnosti, osobito ondje gdje se rekonstruirani ili novoprojektirani dijelovi temelje na pretpostavkama, a ne na dostatnoj dokumentaciji. Ipak, njihova je analitička vrijednost u tome što pokazuju širinu suvremene prakse od suzdržane konzervacije ruševine, preko uvođenja jasno čitljivoga suvremenog sloja, do opsežnih rekonstrukcija i funkcionalnih prenamjena.[145]

U tom smislu katalog ima funkciju ilustrativne komparativne baze. Njegova je svrha omogućiti pregled i usporedbu različitih odnosa između stupnja očuvanosti zatečene strukture, dominantne metode obnove, odabranoga smjera prezentacije, karaktera novoga arhitektonskog sloja i planirane funkcije lokaliteta.

[145] Vidi: skape architects, 2023

8. PROSTORNO-PLANSKI ASPEKTI ZAŠTITE PLEMIĆKIH GRADOVA U SKLOPU ZAŠTITE KULTURNOG NASLIJEĐA – RAZVOJ INTEGRALNE ZAŠTITE

8.1. Međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti

Međunarodne konvencije[146], povelje[147], deklaracije[148], rezolucije[149], preporuke[150], načela[151] i propisi[152] predstavljaju temeljni okvir za suvremeni pristup zaštiti kulturnog naslijeđa.[153] U kontekstu ovog istraživanja posebno se naglašava multidisciplinarni pristup koji uključuje sagledavanje prostornog i urbanističkog konteksta pojedinog lokaliteta. Zaštita kulturnog naslijeđa podrazumijeva širok raspon postupaka i mjera koji obuhvaćaju istraživanje povijesti pojedinog lokaliteta, dokumentiranje postojećeg stanja, očuvanje i unaprjeđenje njegove fizičke strukture kao i prezentaciju i upravljanje lokalitetom. Jedan od temeljnih ciljeva zaštite kulturnog naslijeđa jest njegovo uključivanje u suvremeni život. Povezivanje konzervatorskih mjera s prostornim i urbanističkim planiranjem, korištenjem i upravljanjem područjem čini osnovu integralnog pristupa koji se razmatra u ovom istraživanju.

Cilj ovog poglavlja je analizirati najvažnije međunarodne dokumente o zaštiti i istražiti postojeća teorijska i pravna polazišta za zaštitu i unaprjeđenje kulturnog naslijeđa, te specifično plemićkih gradova, u urbanističkom i prostornom kontekstu.[154] Istražit će se smjernice

---

[146] U međunarodnom javnom pravu, konvencija je naziv za ugovor između država kojim se uređuju međusobni odnosi i obveze (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.c).

[147] Svečani pisani akt kojim javna vlast dodjeljuje neku povlasticu, donosi naredbu, zapovijed ili odredbu (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.e).

[148] Deklaracija je službena izjava političke ili pravne naravi kojom se izražavaju temeljna načela, stavovi ili namjere, najčešće u međunarodnim odnosima ili odlukama međunarodnih organizacija (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.a).

[149] U međunarodnom pravu, rezolucija je odluka ili akt međunarodne organizacije, konferencije ili udruge, kojim se izražava stav o određenom pitanju, ali ne donosi zakon (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.f).

[150] Preporuka je neobvezujući pravni akt kojim se izražava stav ili smjernica o određenom pitanju, često u kontekstu međunarodnih organizacija (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.f).

[151] Osnova iz koje nešto potječe ili po kojoj se nešto zbiva; temeljna postavka (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.j).

[152] Opći pravni akt koji sadrži pravila ponašanja, donesen od strane nadležnog tijela, a obvezujući je za adresate na koje se odnosi (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.f).

[153] Od navedenih dokumenata, samo su ratificirane međunarodne konvencije pravno obvezujuće za države potpisnice, dok su ostali međunarodni dokumenti temeljna teorijska osnova suvremene zaštite (Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 315).[153]

[154] O međunarodnim ugovorima u zaštiti kulturnog naslijeđa već je pisao Jadran Antolović (Antolović, 2013). Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnog arheološkog naslijeđa u međunarodnim i nacionalnim dokumentima o zaštiti već su analizirani u članku Marka Rukavine, Mladena Obada Šćitarocija i Ksenije Petrić

međunarodnih institucija poput UNESCO-a, ICOMOS-a i Vijeća Europe.[155] Polazišta će stvoriti bazu za utvrđivanje teoretskih čimbenika očuvanja i unaprjeđenja za plemićke gradove.

Početak međunarodnog sustava zaštite graditeljskog naslijeđa obilježio je *Prvi međunarodni kongres arhitekata i tehničara koji se bave povijesnim spomenicima* održan u Ateni 1931. godine gdje je usvojen prvi međunarodni stručni dokument o zaštiti – ***Atenska povelja o restauraciji povijesnih spomenika*** (Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 315).[156] Atenska povelja donosi sedam glavnih točaka koje su nazvane „*Carta del Restauro*" od kojih je, u kontekstu prostorno-planske zaštite, važna točka 7. koja naglašava kako „*treba obratiti pažnju na zaštitu područja oko povijesnih lokaliteta*". Povelja nadalje donosi sedam općenitih zaključaka i detaljnije ih obrazlaže, a u točki 3. nazvanoj *Estetsko poboljšanje drevnih spomenika* naglašava kako je „*potrebno sačuvati određene grupacije i određene osobito slikovite vizure. Također je potrebno proučiti vegetaciju najprikladniju za određene spomenike ili skupine spomenika s obzirom na očuvanje njihovog povijesnog karaktera. Posebno se preporučuje suzbijanje svih oblika reklama, postavljanje ružnih telegrafskih stupova te*

(Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 312-325.). Ključne pristupe međunarodnih dokumenata za uspostavu kontaktnih zona obradio je Aljoša Špaleta 2022. godine (Špaleta, 2022). O njemačkom i dijelom europskom kontekstu plemićkih gradova i dvoraca unutar sustava prostornog planiranja vidi Hönes, 2009.

[155] O sustavu zaštite kulturnog naslijeđa na svjetskoj, europskoj i nacionalnoj razini detaljnije u Poglavlju 6.
O načinu kako se tema plemićkih gradova implementira u njemački sustav prostornog planiranja, ali i kako se veže na međunarodne dokumente, konzultirati članak „*Burgen und Schlösser in der Raumordnung*" (Hönes, 2009).

[156] Pitanja o povijesti umjetnosti i arhitekture raspravljana su na brojnim međunarodnim sastancima tijekom devetnaestog stoljeća; kao i kasnije, primjerice, u Lubecku 1900. ili Parizu 1921. godine. Kao *rezultat Opće skupštine njemačkih društava za povijest i starine* u Strasbourgu 1899. godine odlučeno je organizirati redovite godišnje sastanke radi rasprave o pitanjima vezanim uz obnovu i očuvanje povijesnih spomenika koji su započeli u Dresdenu sljedeće godine.
Međunarodni kongresi arhitekata također su se bavili problemom obnove - to je bila tema u Bruxellesu 1897. godine, kao i u Madridu 1904. godine. Madridski kongres, koji je uključivao sudionike iz nekoliko zemalja Europe i Amerike (npr. H.P. Berlage, Nizozemska, H. Muthesius, Njemačka, i L. Cloquet, Belgija), pripremio je preporuku o *Očuvanju i obnovi arhitektonskih spomenika*. Taj dokument temeljio se na radu koji je prezentirao Louis Cloquet, belgijski inženjer i sljedbenik Viollet-le-Duca.
Na kraju Prvog svjetskog rata na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. godine pobjedničke sile osnovale su Ligu naroda, organizaciju za međunarodnu suradnju koja je imala svoje urede u Ženevi. Unutar te organizacije osnovan je Međunarodni odbor za intelektualnu suradnju, koji je imao svoj prvi sastanak u Ženevi 1922. godine pod predsjedanjem Henrija Bergsona (1859.-1941.), francuskog filozofa. Briga za očuvanje spomenika bila je među kulturnim aktivnostima tog Instituta; i u tu svrhu 1926. godine osnovan *je Međunarodni ured muzeja*, postajući preteča *Međunarodnog savjeta za muzeje* (ICOM), koji je osnovan nakon Drugog svjetskog rata 1946. godine. Aktivnosti Ureda bile su uglavnom vezane uz muzeje i očuvanje umjetničkih djela, ali organizirao je i međunarodne sastanke radi rasprave o zajedničkim problemima. U listopadu 1930. godine organizirana je *Međunarodna konferencija o proučavanju znanstvenih metoda za ispitivanje i očuvanje umjetničkih djela u Rimu*, a na tom sastanku smatralo se potrebnim organizirati još jedan sastanak posebno radi rasprave o arhitektonskim spomenicima. Taj je sastanak održan u Ateni od 21. do 30. listopada 1931. godine. (Jokilehto, 1986: 399-400.)

isključivanje svih bučnih tvornica i čak visokih dimnjaka u blizini umjetničkih i povijesnih spomenika."

8.1.1. Dokumenti o zaštiti UNESCO-a

„**Preporuka o zaštiti ljepote i karaktera pejsaža i predjela**" iz 1962. godine (UNESCO, 1962)[157] po prvi put naglašava važnost uključivanja zaštite krajolika u urbanističke i prostorne planove, čime se planiranje prepoznaje kao sredstvo očuvanja kulturnih i prirodnih vrijednosti. Ukazuje se na potrebu zaštite krajolika oblikovanih ljudskim djelovanjem, osobito urbanih područja koja su izložena prijetnjama poput nekontrolirane gradnje i zemljišne spekulacije.

Predlaže se zoniranje šireg krajolika uz definiranje estetskih i prostornih uvjeta, kao i pravna zaštita izdvojenih lokaliteta - posebno područja oko spomenika - kako bi se spriječile promjene izgleda i funkcije bez suglasnosti nadležnih tijela.

„**Preporuka o zaštiti kulturnih dobara ugroženih izvođenjem javnih ili privatnih radova**" iz 1968. godine[158] (UNESCO, 1968) ističe potrebu usklađivanja očuvanja kulturno-povijesnog naslijeđa s razvojnim procesima društva i gospodarstva. Posebno se naglašava da zaštita kulturnih dobara treba biti sastavni dio svakog urbanističkog plana, osobito u povijesnim gradovima. Preporuka također prepoznaje potencijal javne pristupačnosti spomenika kao čimbenika lokalnog razvoja, osobito kroz turizam. Zauzima se za očuvanje kulturnih dobara na izvornom mjestu (*in situ*) te predviđa pravnu zaštitu i, po potrebi, mogućnost otkupa ili izvlaštenja u svrhu zaštite.

„**Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine"** iz 1972. godine[159] (UNESCO, 1972) postavlja temelje za očuvanje dobara izuzetne univerzalne vrijednosti. Ističe se odgovornost svake države za njihovu identifikaciju, zaštitu i prijenos budućim generacijama, uz mogućnost međunarodne suradnje.

„Preporuka o zaštiti povijesnih cjelina i njihovoj ulozi u suvremenom životu" iz 1976. godine[160] (UNESCO, 1976) ističe da je integracija povijesnih urbanih struktura u suvremeni život ključna zadaća prostornog i urbanističkog planiranja. Povijesne cjeline trebaju se

---

[157] *„Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites"*
[158] *„Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works"*
[159] *„Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage"*
[160] „*Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*"

promatrati zajedno s okolinom, uz očuvanje prostorne i vizualne povezanosti, uključujući važne vizure i odnose između cjeline i pojedinačnih elemenata.

Naglašava se potreba izrade planova zaštite temeljenih na multidisciplinarnim znanstvenim studijama, u koje su uključeni konzervatori, arhitekti, urbanisti, sociolozi i krajobrazni arhitekti. Preporuka potiče uspostavu zakonodavnog i institucionalnog okvira koji omogućuje održivo upravljanje povijesnim cjelinama, uz daljnje istraživanje poveznica između zaštite naslijeđa i prostornog planiranja.

„Preporuka o povijesnim gradskim krajolicima“ iz 2011. godine[161] (UNESCO, 2011) uvodi koncept „*historic urban landscape“* kao suvremeni pristup zaštiti urbanog naslijeđa, utemeljen na održivom razvoju i integraciji kulturnog naslijeđa u urbane transformacije. Ključna je ideja povezivanje očuvanja naslijeđa s prostornim planiranjem, lokalnim razvojem i strategijama upravljanja. Urbano naslijeđe, uključujući i nematerijalne vrijednosti, prepoznaje se kao aktivni resurs za jačanje identiteta mjesta, poticanje gospodarskog razvoja te povećanje društvene kohezije. Zaštita nije izdvojeni cilj, već sastavni dio održivog planiranja i upravljanja prostorom, usmjerenog na uravnoteženje urbanog rasta i kvalitete života.

8.1.2. Dokumenti o zaštiti ICOMOS-a

„Međunarodna povelja o zaštiti i restauraciji spomenika i mjesta“ („Mletačka povelja“) iz 1964. godine[162] proširuje načela zaštite određena 1931. godine Atenskom poveljom te sve do danas predstavlja temeljni dokument za zaštitu i restauraciju graditeljskog naslijeđa (Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić: 2013: 317). U poglavlju „Definicije“ u točki 1. Mletačka povelja donosi proširenu definiciju povijesnog spomenika koji „*obuhvaća ne samo pojedino arhitektonsko djelo već i* ***urbani ili ruralni smještaj („setting“)***[163] *u kojem se nalaze dokazi određene civilizacije, značajnog razvoja ili povijesnog događaja. To se odnosi ne samo na velika umjetnička djela već i na skromnija djela prošlosti koja su s vremenom stekla kulturni značaj*.“ (ICOMOS, 1964: 1). Temu očuvanja smještaja („*setting*“) Povelja dalje naglašava: „*Očuvanje*

[161] „Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions“

[162] Od 25. do 31. svibnja 1964. godine u Veneciji je održan „IInd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments“ koji je donio „International Charter for the Conservation and Restoration of Historic Monuments and Sites (The Venice Charter)“.

[163] Talijanski tekst Mletačke povelje koristi termin „*ambiente*“. Engleska verzija teksta taj termin prevodi kao „*setting*“. Službeni prijevod Mletačke povelje na hrvatski jezik donosi dvojaki prijevod tog termina – u člancima 1, 6 i 7 koristi se prijevod *ambijent*, a u članku 13 prijevod *smještaj*. S obzirom da je *smještaj* riječ koja više upućuje na prostorne karakteristike nekog mjesta, u ovom radu u ovom kontekstu koristit će se termin *smještaj.*

spomenika podrazumijeva očuvanje primjerenog smještaja. Gdje god postoji povijesni smještaj, treba ga očuvati. Nije dopuštena nova izgradnja, rušenje ili zahvati koji bi izmijenili odnose volumena i boja."(ICOMOS, 1964: 2). Spomenik je „*nerazdvojiv od povijesti koju svjedoči i od smještaja u kojem se pojavljuje*. (ICOMOS, 1964: 2)

„Povelja o zaštiti povijesnih gradova i urbanih područja" („Washingtonska povelja") iz 1987. godine ističe kako „*da bi bilo najučinkovitije, očuvanje povijesnih gradova i drugih povijesnih urbanih područja treba biti sastavni dio koherentnih politika ekonomskog i društvenog razvoja te prostornog i urbanističkog planiranja na svim razinama*" (ICOMOS, 1987: 1). Kao važne elemente koje je potrebno očuvati u povijesnim gradovima i urbanim područjima, povelja, između ostalog, izdvaja: „*urbane uzorke definirane parcelama i ulicama; odnose između zgrada te zelenih i otvorenih prostora; odnos između grada ili urbanog područja i njegovog smještaja, kako prirodnog tako i umjetnog; različite funkcije koje je grad ili urbano područje steklo tijekom vremena*" (ICOMOS, 1987: 1-2). Plan zaštite („*conservation plan*") povijesnih gradova i urbanih područja „*mora obuhvatiti sve relevantne čimbenike, uključujući arheologiju, povijest, arhitekturu, tehnike, sociologiju i ekonomiju*" (ICOMOS, 1987: 1-2).

„**Povelja o zaštiti i upravljanju arheološkim naslijeđem**" koju je donio ICAHM 1990. godine[164] postavlja načela koja se odnose na različite aspekte zaštite i upravljanja arheološkim naslijeđem. Povelja ističe arheološko naslijeđe kao neobnovljiv resurs i naglašava potrebu uključivanja zaštite arheološkog naslijeđa kao sastavnog dijela u urbanističko i prostorno planiranje na međunarodnoj, državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini (ICOMOS-ICAHM, 1990: 2).

„**Dokument o autentičnosti iz Nare**" iz 1994. godine definira nova polazišta za vrednovanje kulturnog naslijeđa kojim je prosudba njegove vrijednosti moguća samo u odnosu na kulturni kontekst kojem ona pripada. Čimbenici koji određuju autentičnost su brojni, a navode se i prostorni elementi lokacije i smještaja (ICOMOS, 1994).

„**Međunarodna povelja o kulturnom turizmu : Upravljanje turizmom na mjestima od kulturnog značaja**" iz 1999. godine (ICOMOS, 1999) prepoznaje kako krivo vođeni turizam i turistički razvoj mogu naštetiti ekološkom smještaju, kulturi i načinu života lokalnih zajednica

[164] ICOMOS-ICAHM, 1990.
ICAHM („*International Committee on Archaeological Heritage Management"*) je međunarodni odbor ICOMOS-a za upravljanje arheološkim naslijeđem.

(ICOMOS, 1999: 2). Povelja donosi šest načela kulturnog turizma, a u načelu 2 pod točkom 2.5. navodi kako bi „*razvoj turizma i infrastrukturnih projekata trebao uzeti u obzir estetsku, društvenu i kulturnu dimenziju, prirodni i kulturni krajolik, biološku raznolikost te širi vizualni kontekst mjesta kulturnog naslijeđa.“* (ICOMOS, 1999: 3)

Načelo 5. razlaže odnos turizma, naslijeđa i lokalnih zajednica te naglašava kako bi se koristi kulturnog turizma trebale dijeliti na regionalnoj razini, a ne ostati na razini pojedinačnog spomenika. Značajan dio prihoda proizašlih iz kulturnog turizma trebao bi biti namijenjen za zaštitu, očuvanje i prezentaciju tih mjesta, uključujući i njihov prirodni i kulturni smještaj (ICOMOS, 1999: 4-5). Turistička promocija, koja je razložena u šestom načelu, treba omogućiti širu distribuciju koristi i smanjiti pritisak na popularnija mjesta potičući posjetitelje da dožive kulturne i prirodne karakteristike šireg naselja ili regije, a istovremeno i omogućiti povrat financijske dobiti (ICOMOS, 1999: 6).

„**Deklaracija o zaštiti smještaja povijesnih građevina, mjesta i područja iz Xi'ana**“ iz 2005. godine daje definiciju smještaja kao „*neposrednog i proširenog okoliša koji je dio spomenika, mjesta i područja ili pridonosi njihovu značenju i prepoznatljivu karakteru, a obuhvaća njihov materijalni i nematerijalni kontekst*“ (ICOMOS, 2005: 2). Razumijevanje smještaja zahtijeva multidisciplinarni pristup, a ističe se i potreba razvijanja metode planiranja zaštite i upravljanja smještajem koja podrazumijeva i metode procjene utjecaja („*heritage impact assessment method“*) (ICOMOS, 2005: 3). Preporuča se uspostavljanje dodirnih predjela („*buffer zone“*), kao i posebna analiza i praćenje u slučaju svih eventualnih promjena u smještaju povijesnih građevina, mjesta i područja (ICOMOS, 2005: 3).

„Deklaracija o zaštiti duha mjesta iz Quebeca“ iz 2008. godine prepoznaje da je duh mjesta („*spirit of place“*) određen materijalnim i nematerijalnim elementima, a u materijalne elemente među ostalim uključuje i krajolike i puteve (ICOMOS, 2008a: 3).

„ICOMOS-ova povelja o interpretaciji i prezentaciji mjesta kulturnog naslijeđa“ iz 2008. godine postavlja sedam načela interpretacije i prezentacije. U trećem načelu nazvanom „Kontekst i smještaj“ u točki 4. naglašava kako su „*krajolik, prirodno okruženje i geografski smještaj sastavni dijelovi povijesnog i kulturnog značaja mjesta kulturnog naslijeđa te trebaju biti uzeti u obzir u njegovoj interpretaciji*“ (ICOMOS, 2008b: 5). U kontekstu izvedbe vidljive interpretativne infrastrukture, ističe kako ona „*mora biti usklađena s karakterom prostora, smještajem te kulturnom i prirodnom posebnošću mjesta, istovremeno ostajući lako prepoznatljiva*“ (ICOMOS, 2008b: 6).

„ICOMOS-ova povelja o kulturnim rutama“ iz 2008. godine (ICOMOS, 2008c) kao rezultat razvoja znanosti o očuvanju kulturne baštine uvodi novi koncept kulturnih ruta koji pokazuje evoluciju vizije očuvanja kulturnih dobara, kao i rastući značaj vrijednosti povezanih s njihovim smještajem.[165] Ovaj koncept definira model očuvanja koji prelazi nacionalne granice. Poštujući vrijednost svakog pojedinog elementa, kulturne rute prepoznaju i naglašavaju vrijednost svih svojih elemenata kao bitnih dijelova cjeline. Ova proširena koncepcija kulturnog naslijeđa zahtijeva nove pristupe njegovom tretmanu unutar znatno šireg konteksta kako bi se opisale i zaštitile veze izravno povezane s njegovim prirodnim, kulturnim i povijesnim okruženjem (ICOMOS, 2008c: 1)

Kulturne rute ne podrazumijevaju samo načine komunikacije i prijevoza koji mogu uključivati i kulturna dobra i povezivati različite narode, već su to posebni povijesni fenomeni koje nije moguće stvoriti primjenom vlastite mašte i volje na uspostavu skupa povezanih kulturnih resursa koji slučajno dijele određene karakteristike (ICOMOS, 2008c: 2).

Povelja donosi niz definicija elemenata kulturnih ruta, te tako definira i kontekst za koji kaže da se kulturne rute pojavljuju u „*prirodnom ili kulturnom kontekstu na koji vrše utjecaj te koje pomažu karakterizirati i obogatiti novim slojevima kao dio interaktivnog procesa*“ (ICOMOS, 2008c: 3).

„Valletska načela za očuvanje i upravljanje povijesnim gradovima, naseljima i urbanim područjima“ iz 2011. godine (ICOMOS, 2011a) međunarodni je dokument koji redefinira ciljeve, stajališta i potrebne alate zaštite i upravljanja povijesnim gradovima i urbanim područjima te njihovim smještajem. CIVVIH[166] je osuvremenio pristupe i razmatranja sadržana u Washingtonskoj povelji (1987) i Nairobijskoj preporuci (1976).[167] Dokument prepoznaje

---

[165] Plemićki gradovi kao posjedi plemićkih obitelji bili su dio velikih teritorija te su međusobno stvarali velike prostorne sustave. Za suvremeno sagledavanje tih danas međudržavnih i regionalnih sustava može nam pomoći koncept kulturnih ruta.

[166] ICOMOS-ov Međunarodni odbor za povijesne gradove i sela („*International Committee on Historic Towns and Villages“*).

[167] „*Modifikacije odražavaju višu svijest o problematici povijesnog naslijeđa na regionalnoj razini, više nego da je ona ograničena samo na urbana područja; višu svijest o nematerijalnim vrijednostima, kao što su kontinuitet i identitet; tradicionalnom korištenju zemlje, ulozi javnog prostora u interakcijama unutar zajednice, kao i drugim društveno ekonomskim čimbenicima, kao što su integracija i čimbenici okoliša. Pitanja oko uloge krajolika kao zajedničkog prostora ili poimanja gradskog krajolika, uključujući njegovu topografiju i gradsku siluetu u cjelini, čine se važnijim nego prije.*

Druga važna modifikacija, posebno u brzo rastućim gradovima, uzima u obzir problem opsežnih razvoja koji mijenjaju tradicionalnu veličinu čestica koje pomažu da se definira povijesna urbana morfologija. U tom smislu, suštinski je važno da se naslijeđe smatra suštinskim resursom, dijelom urbanog ekosustava. Ovaj pojam se mora

kako očuvanje povijesnih gradova mora uključiti očuvanje temeljnih prostornih, okolišnih, društvenih, kulturnih i gospodarskih ravnoteža. Među ostalim, izdvaja kako „*učinkovit plan upravljanja treba biti smišljen prema tipu i značajkama svakog pojedinog povijesnog grada i urbanog područja, kao i njihovog kulturnog i prirodnog konteksta. Treba integrirati tradicionalne aktivnosti i biti koordiniran s drugim urbanim i regionalnim aktualnim sredstvima planiranja*“ (ICOMOS, 2011a: 17).

„Deklaracija o naslijeđu kao pokretaču razvoja (Pariška deklaracija)“ iz 2011. godine ističe dvojak odnos naslijeđa i razvoja gdje brojni razvojni aspekti ugrožavaju naslijeđe, a istovremeno se naslijeđe postavlja kao važan čimbenik i pokretač razvoja. Deklaracija preporuča promicanje uravnoteženog planiranja i razvoja; održavanje ruralnih krajolika i pripadajućih poljoprivrednih i šumskih površina; kao i zaštitu arheološkog naslijeđa (ICOMOS, 2011b: 3)

„Deklaracija iz Firence o naslijeđu i krajoliku kao ljudskim vrijednostima“ iz 2014. godine ističe kako kreativna rješenja za planiranje fizičkog okruženja mogu dovesti do dublje simbiotske veze s mjestom kako za posjetitelje tako i za zajednice. Kulturni koridori, primjerice, mogu istaknuti vrijednosti povijesnih istraživanja i kulturnog značaja pažljivim obnavljanjem tradicionalnih ruta. Deklaracija naglašava kako je potrebno integralno sagledavati planiranje prostora i turizma, a krajolik promatra kao spoj kulture i prirode. Deklaracija uvodi pojam „biokulturnog razumijevanja krajolika“ koji mijenja i prelazi granice isključivo „prirodnog“ ili „kulturnog“ (ICOMOS, 2014: 4).

„ICOMOS-IFLA načela u vezi s ruralnim krajolikom kao baštinom“ [168] iz 2017. godine prepoznaju ruralne krajolike kao vitalnu komponentu baštine čovječanstva. U kontekstu plemićkih gradova, ruralni krajolici kao baština definiraju se i kao „*izrazi društvenih struktura i funkcionalnih organizacija, ostvarujući, koristeći i transformirajući ih u prošlosti i sadašnjosti. Ruralni krajolik kao baština obuhvaća kulturne, duhovne i prirodne osobine koje doprinose očuvanju biokulturne raznolikosti.“* (ICOMOS-IFLA, 2017: 3) „Funkcionalna

strogo uvažavati da bi se osigurao harmoničan razvoj povijesnih gradova i njihovih ambijenata.“ (ICOMOS, 2011a: 1)

[168] IFLA – „*International Federation of Landscape Architects*“
S obzirom da su plemićki gradovi gospodarili širokim prostorima na kojima se, među ostalim, odvijala i poljoprivredna djelatnost, analizirat će se dokumenti koji se odnose na ruralni krajolik.
Ruralni krajolici obuhvaćaju i dobro upravljane te degradirane ili napuštene prostore koji se mogu ponovno koristiti ili obnoviti. Oni mogu biti veliki ruralni prostori, periurbana područja kao i mala područja unutar većih izgrađenih područja (ICOMOS-IFLA, 2017: 2).

organizacija“ u izravnoj je vezi s povijesnom organizacijom teritorija kojima su plemićki gradovi dominirali te u kojima su stvarali mreže međusobnih odnosa. Unutar kriterija djelovanja, naglašava se sagledavanje povezanosti „*između kulturnih, prirodnih, ekonomskih i društvenih aspekata na velikim i malim krajolicima u razvoju održivih strategija upravljanja ruralnim krajolicima kao resursom baštine*“, kao i veza između ruralnih i urbanih krajolika (ICOMOS-IFLA, 2017: 6)

„ICOMOS-ova međunarodna povelja o kulturnom turizmu“ iz 2022. godine nastavak je i dopuna povelje iz 1999. godine (ICOMOS, 2022b). Povelja uvodi pojam „nosivosti“ (*carrying capacity*) koja je „*ključna kako bi se izbjegli negativni utjecaji na kulturnu opipljivu i nematerijalnu baštinu*“. Dokument razlikuje fizičku, ekološku, društvenu i kulturnu, te ekonomsku nosivost. (ICOMOS, 2022b: 8). Jedno od načela povelje je i povećanje otpornosti zajednica i kulturne baštine putem procjene kapaciteta, procjene rizika, strateškog planiranja i prilagodljivog upravljanja (ICOMOS, 2022b: 12). Svako strateško planiranje i prilagodljivo upravljanje kulturnim turizmom trebalo bi uključiti procjenu utjecaja na baštinu (HIA studije), procjenu utjecaja na okoliš (EIA studije), upravljanje rizicima od katastrofa i druge relevantne procjene rizika (ICOMOS, 2022b: 13).

„Smjernice ICOMOS-a o fortifikacijama i vojnom nasljeđu“ iz 2021. godine posebno su istaknute u nizu ICOMOS-ovih smjernica koje su u ovom istraživanju analizirane s obzirom da daju smjernice koje su najuže usmjerene u temu disertacije. Smjernicama se uočava kako fortifikacije općenito imaju specifičnu problematiku koja je potpuno ili djelomično različita od drugih vrsta nasljeđa; te kako fortifikacije imaju specifične vrijednosti koje su potpuno ili djelomično različite od onih prepoznatih kod drugih vrsta nasljeđa (ICOMOS, 2021: 2).

Smjernice navode kako fortifikacije, više nego mnoge druge vrste arhitekture, imaju integrirani odnos s okolnim kulturnim krajolikom. Stoga je i razumijevanje značenja, povijesti i strateških razloga za projektiranje i odabir lokacija fortifikacija neophodno za njihovo pravilno očuvanje i zaštitu (ICOMOS, 2021: 2).

Jedan od ciljeva dokumenta je „*sačuvati višestruke slojeve stratigrafskih, konstrukcijskih, strukturnih i strateških informacija, prostorne odnose i elemente koji su dio suvremenih teritorijalnih sustava razvojem sveobuhvatnih smjernica za očuvanje i održavanje specifičnih potreba fortifikacija i njihovih kulturnih krajolika*“ (ICOMOS, 2021: 4). Fortifikacije se promatraju i u vanjskoj funkcionalnoj zoni, a ne samo unutar vlastitih fizičkih granica te tako

interpretacija ovog tipa naslijeđa podrazumijeva i prostore, panorame, dominantne poglede i teritorij koji su bili namijenjeni obrani i zaštiti (ICOMOS, 2021: 3).

Suvremena promjena prirode vojnih operacija često znači da se fortifikacije ne mogu ponovno koristiti za specifičnu svrhu za koju su izvorno izgrađene. Fortifikacije su osmišljene kako bi spriječile ulazak napadača, a danas to predstavlja očite izazove za dostupnost i ispunjavanje trenutnih zahtjeva za korištenjem. Stoga se potiču intervencije na fortifikacijama i vojnom naslijeđu samo tamo gdje je svrha pružiti održivu i prikladnu ponovnu upotrebu; a cilj je uspostaviti ravnotežu ponovne upotrebe kako bi se izbjeglo uništavanje cjelovitosti i autentičnosti spomenika (ICOMOS, 2021: 4)

Jedan od ciljeva ovih smjernica je i „poticanje veće svijesti o potrebi razumijevanja i tumačenja fortifikacija i vojnog naslijeđa kao komponente međunarodnih ili transnacionalnih sustava, teritorija, naselja, a ne kao samotnih i izoliranih struktura“ (ICOMOS, 2021: 4).

Neke od vrijednosti koje smjernice prepoznaju vezane za fortifikacijsko naslijeđe su i „*teritorijalna i geografska vrijednost*“ gdje su fortifikacije promatrane kao „*organizatori teritorija*“ koje uglavnom *„mogu biti dio većeg sustava ne-susjednih komponenti koji oblikuju okolne kulturne krajolike i zahtijevaju procjenu u širem kontekstu. U tim slučajevima, vrijednost sustava veća je od specifične vrijednosti svake od njegovih dijelova, pri čemu svi zahtijevaju istu zaštitu bez obzira na to koliko skromno izgledali*“ (ICOMOS, 2021: 5).

Neke od izdvojenih vrijednosti također su i „vrijednost kulturnog krajolika“, „strateška vrijednost“ te „vrijednost memorije, identiteta, obrazovanja“ (ICOMOS, 2021: 5-6). Sve intervencije trebaju se temeljiti na Planu zaštite i očuvanja („*Master Conservation Plan“*) (ICOMOS, 2021: 6).

8.1.3. Dokumenti o zaštiti Vijeća Europe (COE)

„Europska kulturna konvencija“ iz 1954. godine uspostavlja koncept zajedničkog kulturnog naslijeđa Europe (Vijeće Europe, 1954).[169]

„Rezolucija 68 (11) o načelima i praksi aktivnog očuvanja i obnove skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog značaja“ iz 1968. godine naglašava važnost trajne i usklađene

[169] Navedeni su najvažniji dokumenti Vijeća Europe vezani za zaštitu kulturnog naslijeđa. Puni popis dostupan je na: Council of Europe, n.d.c.

suradnje različitih stručnjaka (posebice onih zaduženih za očuvanje baštine, prostorno planiranje i gospodarski razvoj), kako bi se zaštita povijesnih i umjetničkih cjelina od samoga početka integrirala u sve razine planiranja i odlučivanja (Vijeće Europe, 1968a).

„Rezolucija 68 (12) o aktivnom očuvanju spomenika, skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog interesa u kontekstu regionalnog planiranja“ iz 1968. godine ističe prostorno planiranje kao najprimjereniji instrument za skladno rješavanje problema izgrađenog okoliša te, među ostalim, preporuča da se u najranijoj fazi postupaka planiranja pripreme studije koje uzimaju u obzir sva stručna mišljenja o toj temi, s ciljem da se očuvanje i obnova spomenika, skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog značaja integriraju u prostorno planiranje na nacionalnoj, regionalnoj ili lokalnoj razini (Vijeće Europe, 1968b).

„**Europska povelja o arhitektonskom naslijeđu“** iz 1975. godine ističe da budućnost arhitektonskog naslijeđa ovisi o integraciji u život ljudi. Naglašava kako se europsko arhitektonsko naslijeđe sastoji ne samo od najvažnijih spomenika, već i od onih „manje važnih“. „*Godinama su samo važni spomenici bili zaštićeni i obnavljani, bez obzira na njihovo okruženje. Nedavno se shvatilo da, ako je okolina narušena, čak i ti spomenici mogu izgubiti mnogo od svojeg karaktera. Danas se priznaje da cijele skupine zgrada, čak i ako ne uključuju primjer izuzetne vrijednosti, mogu imati atmosferu koja im daje kvalitetu umjetničkih djela, spajajući različite periode i stilove u harmoničnu cjelinu. Takve skupine također treba sačuvati.“* (Vijeće Europe, 1975)

Poveljom je istaknuto kako je europsko arhitektonsko naslijeđe u opasnosti. Prijeti mu neznanje, zastarjelost, propadanje svake vrste i zanemarivanje. „*Urbanističko planiranje može biti destruktivno kada vlasti prebrzo popuštaju ekonomskim pritiscima i zahtjevima motoriziranog prometa. Pogrešno primijenjena suvremena tehnologija i neosmišljena restauracija mogu biti katastrofalne za stare strukture. Prije svega, špekulacija zemljištem i nekretninama hrani se svim pogreškama i propustima te poništava i najpažljivije smišljene planove.“* Ističe se važnost poštivanja smještaja spomenika i načelo integralne zaštite, čime je zaštita postavljena kao prvi korak svih prostornih i urbanističkih planova. Integralnom zaštitom određuje se primjerena nova namjena, a ostavlja se mogućnost suvremenih arhitektonskih intervencija ako poštuju zatečeni kontekst svojim proporcijama, mjerilom, volumenom, veličinom i upotrebom tradicijskih materijala (Vijeće Europe, 1975)

„Amsterdamska deklaracija“[170] iz 1975. godine temelji se na načelima „integralne zaštite“ (*„integrated conservation“).* Naglašava kako se očuvanje arhitekture ne smije smatrati sporednim, već jednim od glavnih ciljeva urbanističkog i prostornog planiranja te se ističe potreba za stalnim dijalogom između urbanista i konzervatora (Kongres o europskoj arhitektonskoj baštini, 1975).

„Konvencija o zaštiti arhitektonskog naslijeđa Europe“ iz 1985. godine temelji se na načelima integralne zaštite. U članku 10 naglašava kako je potrebno „*uključiti zaštitu graditeljskog naslijeđa kao bitan cilj urbanističkog i prostornog planiranja te osigurati da se taj zahtjev uzima u obzir u svim fazama, kako pri izradi razvojnih planova, tako i u postupcima izdavanja dozvola za zahvate*“, te kako je potrebno „*olakšavati, kada god je to moguće, u postupcima urbanističkog i prostornog planiranja, očuvanje i korištenje pojedinih zgrada čija intrinzična važnost ne opravdava zaštitu u smislu članka 3. stavka 1. ove Konvencije, ali su značajne s obzirom na svoj smještaj u gradskom ili ruralnom okruženju te na kvalitetu života*“ (Vijeće Europe, 1985: 4). Nadalje, u članku 11 potiče se „*korištenje zaštićenih kulturnih dobara u skladu s potrebama suvremenog života te prilagodba starih zgrada za nove namjene, kada je to primjereno*“ (Vijeće Europe, 1985: 4).

„Preporuka R(89)5 koja se odnosi na zaštitu i unaprjeđenje arheološkog naslijeđa u kontekstu urbanističkog i prostornog planiranja“ iz 1989. godine naglašava kako je važno u urbanističkom i prostornom planiranju uzeti u obzir arheološko naslijeđe te osigurati sudjelovanje arheologa na svim razinama urbanističkog i prostornog planiranja, kao i konzultacije između arheologa, planera i investitora (Vijeće Europe, 1989).

„**Europska konvencija o zaštiti arheološkog naslijeđa (revidirana)“** iz 1992. godine zamjenjuje „Europsku konvenciju o zaštiti arheološkog naslijeđa iz 1969. godine, a temelji se na već usvojenom načelu integralne zaštite uz naglašavanje potrebe za savjetovanjem između arheologa, urbanista i planera (Vijeće Europe, 1999).

„Preporuka R (95) 9 o integralnoj zaštiti područja kulturnog krajolika kao dijelu krajobraznih politika“ iz 1995. godine usmjerena je na očuvanje i plansko upravljanje kulturnim krajolicima u sklopu cjelovitih krajobraznih politika, prepoznajući krajolike kao

[170] Amsterdamska deklaracija usvojena je na *Kongresu o europskoj arhitektonskoj baštini* u sklopu *Europske godine arhitektonske baštine*. Deklaraciju nije donijelo Vijeće Europe, već je povezana s *donošenjem Europske povelje o arhitektonskom naslijeđu* iz iste godine te je stoga uvrštena u pregled dokumenata Vijeća Europe.

dinamičke sustave povezane s prirodnom i kulturnom baštinom te održivim razvojem. Naglasak je na multidisciplinarnom pristupu, suradnji stručnjaka i lokalnih zajednica te na konkretnim mjerama pravne zaštite, financijske podrške, edukacije i istraživanja (Vijeće Europe, 1995).

„Konvencija o europskim krajobrazima“ iz 2000. godine posvećena je zaštiti, upravljanju i planiranju krajolika. Konvencija prepoznaje krajolik kao temeljnu sastavnicu prirodnog i kulturnog naslijeđa Europe (Vijeće Europe, 2000).

„**Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvencija)“** iz 2005. godine naglašava vrijednost kulturnog naslijeđa kao resursa održivog razvoja. Konvencija donosi prošireni koncept kulturnog naslijeđa – kulturni okoliš („*cultural environment“)* koji obuhvaća kulturne vrijednosti u najširem smislu (Vijeće Europe, 2005).

8.1.4. Sažetak ključnih principa međunarodnih dokumenata

Analizom temeljnih međunarodnih dokumenata - uključujući konvencije i preporuke UNESCO-a, smjernice ICOMOS-a te dokumente Vijeća Europe - može se izdvojiti niz zajedničkih principa koji čine osnovu suvremenog pristupa zaštiti kulturnog naslijeđa.[171] Ovi principi posebno su važni za definiranje prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova.

Jedan od najistaknutijih zahtjeva je **zaštita šireg prostornog konteksta** kulturnog dobra, što uključuje očuvanje **smještaja** (**„*setting*“**), odnosno šireg krajolika, važnih vizura i općenitog odnosa prema okolini. Dokumenti sustavno naglašavaju potrebu za **očuvanjem vizualne cjelovitosti**, smještaja u urbanoj ili ruralnoj strukturi te **karaktera i identiteta prostora**. U tu svrhu predviđa se uspostava **kontaktnih ili zaštitnih zona**, koje ne štite samo neposredno okruženje spomenika, već i njegove prostorne i simboličke veze sa širom krajobraznom strukturom.

Središnji princip je **integralna zaštita**, koja se više ne promatra kao zaseban konzervatorski postupak, već kao **temeljni element prostornog i urbanističkog planiranja**. Time se očuvanje kulturnog naslijeđa uključuje u sve faze prostorne politike, od strategija razvoja do konkretnih prostornih planova. To uključuje i obvezu korištenja **interdisciplinarnih timova**, koji

[171] Citate ključnih doprinosa po obrađenim međunarodnim dokumentima moguće je vidjeti u Tablici 3.

obuhvaćaju stručnjake iz područja arhitekture, urbanizma, povijesti umjetnosti, povijesti, sociologije, ekonomije i ekologije.

Dokumenti također prepoznaju **kulturno naslijeđe kao gospodarski potencijal**, osobito u kontekstu održivog turizma. Međutim, naglašava se potreba za **procjenom nosivosti** prostora kako bi se izbjegli negativni učinci na materijalnu i nematerijalnu baštinu. U tom kontekstu, preporučuje se izrada **studija utjecaja na naslijeđe (HIA)** i **studija utjecaja na okoliš (EIA)** kao sastavnih dijelova strateškog planiranja.

Značajan naglasak stavlja se i na **planove upravljanja** koji moraju biti usklađeni s prostorno-planskim dokumentima i uključivati **tradicionalne aktivnosti**, lokalnu zajednicu te koordinaciju s drugim razvojnim sektorima. Kroz koncept **biokulturnog pristupa**, međunarodni dokumenti sve više uvažavaju stvarnost u kojoj su prirodne i kulturne komponente prostora isprepletene, a njihovo očuvanje ovisi o ljudskom djelovanju.

Zaključno, međunarodni dokumenti usmjeravaju zaštitu kulturnog naslijeđa prema **proširenoj, integriranoj i održivoj paradigmi**, u kojoj kulturna dobra nisu izolirani objekti, već aktivne sastavnice prostornog identiteta i kulturnog okoliša te razvoja i kvalitete života.

Tablica 3. Ključni doprinosi međunarodnih dokumenata u kontekstu istraživanja.

GODINA I NAZIV	INSTITUCIJA	KLJUČNI DOPRINOS U KONTEKSTU ISTRAŽIVANJA	PRAVNO OBVEZUJUĆA
1931., Atenska povelja	Prvi međunarodni kongres arhitekata i tehničara koji se bave povijesnim spomenicima	„Treba obratiti pažnju na **zaštitu područja** oko povijesnih lokaliteta.“ „…čuvati osobito slikovite **vizure**…“	ne
1954., Europska kulturna konvencija	Vijeće Europe	„…poduzet će odgovarajuće mjere kako bi zaštitila i potaknula razvoj svojega nacionalnog doprinosa **zajedničkoj kulturnoj baštini Europe**.“	da
1962., Preporuka o zaštiti ljepote i karaktera pejsaža i predjela	UNESCO	„Izdvojene manje lokalitete, bilo prirodne ili urbane, kao i dijelove krajolika od posebnog interesa, trebalo bi zaštititi planiranjem. Područja s lijepim pogledom, te područja i građevine **u okolini istaknutih spomenika** također bi trebala biti obuhvaćena zaštitom. Svaki od tih lokaliteta, područja i građevina trebao bi biti predmet **posebne upravne odluke** o kojoj vlasnik mora biti propisno obaviješten.“	ne
1964., Mletačka povelja	Drugi međunarodni kongres arhitekata i tehničara povijesnih spomenika	„spomenik obuhvaća ne samo pojedino arhitektonsko djelo već i **urbani ili ruralni smještaj u kojem se nalaze**.“ “Spomenik je **nerazdvojiv** od povijesti koju svjedoči i **od smještaja u kojem se pojavljuje“**	ne
1968., Preporuka o zaštiti kulturnih dobara ugroženih izvođenjem javnih ili privatnih radova	UNESCO	„Službe nadležne za zaštitu kulturnih dobara trebale bi biti adekvatno popunjene stručnjacima potrebnima za očuvanje ili spašavanje kulturnih dobara ugroženih javnim ili privatnim zahvatima, poput **arhitekata, urbanista**, povjesničara, arheologa, inspektora te drugih stručnjaka i tehničara.“	ne
1968., Rezolucija 68 (11) o načelima i praksi aktivnog očuvanja i obnove skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog značaja	Vijeće Europe	„…potreba za osiguravanjem **stalne suradnje** između stručnjaka za očuvanje, urbanista i gospodarskih planera, kako bi, **u slučaju da se prepozna potreba za očuvanjem** skupine ili područja od povijesnog ili umjetničkog značaja, to očuvanje **bilo ključni i temeljni** čimbenik u pripremi i provedbi svih razvojnih planova.“	ne
1968., Rezolucija 68 (12) o aktivnom očuvanju spomenika, skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog interesa u kontekstu regionalnog planiranja	Vijeće Europe	„Prostorno planiranje je najprimjereniji instrument za skladno rješavanje problema izgrađenog okoliša.“ „…u najranijoj fazi postupaka planiranja pripremiti studije koje uzimaju u obzir sva stručna mišljenja o toj temi, s ciljem da se očuvanje i obnova spomenika, skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog značaja **integriraju u prostorno planiranje na nacionalnoj, regionalnoj ili lokalnoj razini**.“	ne
1972., Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine	UNESCO	„Za potrebe ove Konvencije, sljedeće se smatra „kulturnom baštinom“: spomenici: arhitektonska djela, djela monumentalne skulpture i slikarstva, elementi ili strukture arheološkog karaktera (…); skupine građevina: skupine odvojenih ili međusobno povezanih građevina koje, zbog svoje arhitekture, homogenosti ili **smještaja u krajoliku**, imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost s povijesnog, umjetničkog ili znanstvenog gledišta; **lokaliteti**: djela čovjeka ili **zajednička djela prirode i čovjeka**, te područja uključujući arheološke lokalitete, koja imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost s povijesnog, estetskog, etnološkog ili antropološkog gledišta.“ „ (…) za cilj pružiti kulturnoj i prirodnoj baštini **funkciju u životu zajednice i integraciju baštine** u sveobuhvatnim planovima i programima zaštite.“	da
1975., Europska povelja o arhitektonskom naslijeđu	Vijeće Europe	„**Integralna zaštita** jedan je od prvih elemenata prostornog i urbanističkog planiranja.“	ne
1975., Amsterdamska deklaracija	Kongres o europskoj arhitektonskoj baštini	„Očuvanje arhitekture ne smije se smatrati sporednim, već jednim od glavnih ciljeva urbanističkog i prostornog planiranja.“ „Ako se hitno ne provede **nova politika integralne zaštite**, naše će društvo uskoro uvidjeti da je izgubilo velik dio baštine zgrada i lokaliteta koji čine njegovo tradicionalno okruženje.“	ne
1976., Preporuka o zaštiti povijesnih	UNESCO	„…trebali bi smatrati svojom dužnošću očuvati ovu baštinu **i integrirati je u društveni život našeg vremena**.“	ne

cjelina i njihovoj ulozi u suvremenom životu		„Planove i dokumente zaštite treba izrađivati multidisciplinarni timovi, nakon što se provedu **sve potrebne prethodne znanstvene studije**.“	
1985., Konvencija o zaštiti arhitektonskog naslijeđa Europe	Vijeće Europe	„uključiti zaštitu graditeljskog naslijeđa **kao bitan cilj urbanističkog i prostornog planiranja** te osigurati da se taj zahtjev uzima u obzir **u svim fazama**, kako pri izradi razvojnih planova, tako i u postupcima izdavanja dozvola za zahvate.“	da
1987., Washingtonska povelja	ICOMOS	„..očuvanje povijesnih gradova i drugih povijesnih urbanih područja **treba biti sastavni dio** koherentnih politika ekonomskog i društvenog razvoja **te prostornog i urbanističkog planiranja na svim razinama**.“	ne
1989., Preporuka (89) 5 koja se odnosi na zaštitu i unaprjeđenje arheološkog naslijeđa u kontekstu urbanističkog i prostornog planiranja	Vijeće Europe	**„Osigurati sudjelovanje arheologa** u uzastopnim fazama urbanističkog i prostornog planiranja, s ciljem pribavljanja njihova mišljenja o predviđenim zahvatima.“	ne
1990., Povelja o zaštiti i upravljanju arheološkim naslijeđem	ICOMOS-ICAHM	„Zaštita arheološkog naslijeđa treba biti **integrirana u planerske politike** na međunarodnoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini.“	ne
1992., Europska konvencija o zaštiti arheološkog naslijeđa (revidirana)	Vijeće Europe	„…nastojati **uskladiti i spojiti različite zahtjeve arheologije i razvojnih planova,** osiguravanjem sudjelovanja arheologa: u planerskim politikama osmišljenima radi uspostavljanja uravnoteženih strategija za zaštitu, očuvanje i unaprjeđenje lokaliteta od arheološkog značaja; u različitim fazama razvojnih planova.“	da
1994., Dokument o autentičnosti iz Nare	ICOMOS	„čimbenici koji određuju **autentičnost** su (…), **lokacija i smještaj,** (…)“	ne
1995., Preporuka R (95) 9 o integralnoj zaštiti područja kulturnog krajolika kao dijelu krajobraznih politika	Vijeće Europe	**„Kulturni krajolik predstavlja socioekonomske resurse** koji se mogu iskoristiti za lokalni razvoj. **Međutim, oni su neobnovljiva dobra** i njihova se uporaba mora planirati na način koji će očuvati njihovu **cjelovitost i karakter**.“	ne
1999., Međunarodna povelja o kulturnom turizmu	ICOMOS	„Razvoj turizma i infrastrukturnih projekata treba uzeti u obzir (…) **prirodni i kulturni krajolik**, (…) te **širi vizualni kontekst mjesta** kulturnog naslijeđa.“ „Značajan udio prihoda posebno proizašlih iz turističkih programa (…) treba biti dodijeljen za zaštitu, očuvanje i prezentaciju tih mjesta, **uključujući njihov prirodni i kulturni kontekst**.“	ne
2000., Konvencija o europskim krajobrazima	Vijeće Europe	„da će ugraditi krajobraz u **svoje politike regionalnog i urbanističkog planiranja** te u svoje politike u vezi s kulturom, zaštitom okoliša, poljoprivredom, socijalnom i gospodarskom politikom, kao i u sve druge politike koje bi mogle izravno ili neizravno utjecati na krajobraz.“	da
2005., Deklaracija o zaštiti smještaja povijesnih građevina, mjesta i područja iz Xi'ana	ICOMOS	„Smještaj kao neposredni i prošireni okoliš koji je dio spomenika, mjesta i područja ili pridonosi njihovu značenju i prepoznatljivu karakteru.“ „(…) trebaju predvidjeti **uspostavu zaštitne ili kontaktne zone** oko njih koja **odražava i čuva značaj** i posebni karakter njihova okruženja.“	ne
2005., Faro konvencija	Vijeće Europe	„…podizati razinu svijesti i koristiti **gospodarski potencijal kulturne baštine**; uzeti u obzir specifičan karakter i interese kulturne baštine pri oblikovanju gospodarskih politika; osigurati da te politike poštuju **integritet kulturne baštine**, a da pritom ne ugrožavaju njezine temeljne vrijednosti.“	da
2008., Deklaracija o zaštiti duha mjesta iz Quebeca	ICOMOS	„**Duh mjesta** određen je materijalnim (…**krajolici, putevi** …) i nematerijalnim elementima (…)“	ne
2008., Povelja o interpretaciji i prezentaciji mjesta kulturnog naslijeđa	ICOMOS	„Krajolik, prirodno okruženje i geografski smještaj sastavni su dijelovi povijesnog i kulturnog značaja mjesta kulturnog naslijeđa te trebaju biti uzeti u obzir u njegovoj interpretaciji.“	ne
2008., ICOMOS-ova povelja o kulturnim rutama	ICOMOS	„Model očuvanja koji prelazi nacionalne granice.“ „Kulturne rute pojavljuju se u **prirodnom ili kulturnom kontekstu** na koji vrše utjecaj te koje pomažu karakterizirati i obogatiti novim slojevima kao dio interaktivnog procesa“ „Smještaj je neodvojivi dio kulturnih ruta.“	ne
2011., Preporuka o povijesnim gradskim krajolicima	UNESCO	„Preporučuje se krajobrazni pristup za identifikaciju, očuvanje i upravljanje povijesnim područjima unutar šireg urbanog konteksta, uzimajući u obzir **međusobne odnose njihovih fizičkih oblika**, **prostorne organizacije i povezanosti, prirodnih obilježja i okruženja** te društvenih, kulturnih i gospodarskih vrijednosti.“	ne

2011., Valletska načela za očuvanje i upravljanje povijesnim gradovima, naseljima i urbanim područjima	ICOMOS	„Učinkovit plan upravljanja treba (…) integrirati tradicionalne aktivnosti i biti **koordiniran s drugim urbanim i regionalnim aktualnim sredstvima planiranja.“**	ne
2011., Pariška deklaracija	ICOMOS	„Promicati **uravnoteženo planiranje i razvoj** kako bi se osigurala najprikladnija alokacija zona aktivnosti, uključujući obrazovne, kulturne, turističke i rekreacijske objekte.“	ne
2014., Deklaracija iz Firence o naslijeđu i krajoliku kao ljudskim vrijednostima	ICOMOS	„Kulturni krajolici ne bi trebali biti tumačeni samo kao područja zaštite, već i kao mjesta gdje se mogu **uspješno primijeniti strategije održivog razvoja**.“ „U mnogim krajolicima, koncepti poput "prirodno" i "kulturno" izgubili su veći dio svojeg značenja, te su zamijenjeni **biokulturnim razumijevanjem**, gdje naselja i poljoprivredu, ali i vrste i staništa, određuju i čuvaju ljudi.“	ne
2017., Načela u vezi s ruralnim krajolikom kao baštinom	ICOMOS-IFLA	„Ruralni krajolici su izrazi društvenih struktura i **funkcionalnih organizacija,** ostvarujući, koristeći i transformirajući ih u prošlosti i sadašnjosti.“	ne
2021., Smjernice ICOMOS-a o fortifikacijama i vojnom naslijeđu	ICOMOS	„…podrazumijeva i prostore, **panorame, dominantne poglede i teritorij** koji su bili namijenjeni obrani i zaštiti…“ „organizatori teritorija (…) koji uglavnom mogu biti dio većeg sustava ne-susjednih komponenti koji oblikuju okolne kulturne krajolike i zahtijevaju procjenu u širem kontekstu. U tim slučajevima, vrijednost sustava veća je od specifične vrijednosti svake od njegovih dijelova, pri čemu svi zahtijevaju istu zaštitu bez obzira na to koliko skromno izgledali.“	ne
2022., ICOMOS-ova međunarodna povelja o kulturnom turizmu	ICOMOS	„**Nosivost j**e ključna kako bi se izbjegli negativni utjecaji na materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu.“ „Svako strateško planiranje i prilagodljivo upravljanje kulturnim turizmom trebalo bi uključiti **procjenu utjecaja na baštinu (HIA studije), procjenu utjecaja na okoliš (EIA studije**), upravljanje rizicima od katastrofa i druge relevantne procjene rizika“	ne

8.2. Institucionalne smjernice za očuvanje naslijeđa: primjer *Historic England*-a

Učinkovita zaštita kulturnog naslijeđa ne temelji se isključivo na zakonskim i međunarodnim normama, već zahtijeva stručnu i teorijsku razradu metoda, kriterija i instrumenata koji omogućuju primjenu tih načela u praksi. Upravo stoga, stručni dokumenti, konceptualni modeli i znanstvena istraživanja čine osnovu za razvoj održivih pristupa očuvanju kulturnih dobara u prostorno-urbanističkom kontekstu. U ovom se poglavlju razmatraju odabrani stručni i teorijski pristupi koji su relevantni za integralnu zaštitu, s posebnim naglaskom na njihovu primjenjivost u kontekstu plemićkih gradova.

„*Historic England*“ je savjetodavno i istraživačko tijelo Ujedinjenog Kraljevstva osnovano 1984. godine s ciljem zaštite, upravljanja i interpretacije povijesnog okoliša. Do 2015. godine poznato kao „*English Heritage*“, kada se dijeli na dva tijela – „*English Heritage Trust*“ i „*Historic England*“ (Historic England, n.d.b). Razvija metodološke i operativne dokumente koji predstavljaju jedan od najsustavnijih institucionalnih pristupa integraciji kulturnog naslijeđa u prostorno planiranje u europskom kontekstu.

U okviru ovog istraživanja posebno su relevantni sljedeći stručni dokumenti:

A. Teorijski i normativni temelji:
   - „*Conservation Principles: Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*“ (English Heritage, 2008)
   - „*GPA 2: Managing Significance in Decision-Taking in the Historic Environment*“ (Historic England, 2015b)
   - „*GPA 3: The Setting of Heritage Assets*“ (Historic England, 2017a)

B. Uključenje u prostorno planiranje:
   - „*GPA 1: The Historic Environment in Local Plans*“ (Historic England, 2015a)
   - „*Historic Environment and Site Allocations in Local Plans*“ (Historic England, 2015c)
   - „*GPA 4: Enabling Development and the Conservation of Significant Places*“ (Historic England, 2020)

C. Analitički alati i metode:
   - „*Understanding Place: Historic Area Assessments*“ (Historic England, 2017b)
   - „*Conservation Area Appraisal, Designation and Management (Advice Note 1)“* (Historic England, 2019)
   - „*Understanding the Archaeology of Landscapes*“ (Historic England, 2017c)

- „*Easy Access to Historic Landscapes*“ (Historic England, 2013)
- „*Historic Landscape Characterisation*“ (HLC) (Historic England, n.d.a)

D. Tipološki dokumenti
   - „*Introduction to Heritage Assets: Stone Castles*“ (Historic England, 2018a)
   - „*Introduction to Heritage Assets: Earthwork and Timber Castles*“ (Historic England, 2018b)
   - „*Introduction to Heritage Assets: Field Systems*“ (Historic England, 2018c)

Ovi dokumenti zajedno čine koherentan i operacionaliziran okvir za uključivanje kulturnog naslijeđa u sustav prostornog planiranja, s naglaskom na interdisciplinarnost i očuvanje prostornog konteksta. Zaključci navedenih dokumenata mogu se sažeti u nekoliko temeljnih načela relevantnih za ovo istraživanje. Prvo, „*Conservation Principle*s“ polazi od stajališta da je povijesni okoliš zajednički resurs te da svako upravljanje promjenama mora počivati na razumijevanju značaja mjesta (English Heritage, 2008). Dokumenti nadalje naglašavaju da odluke o zahvatima u povijesnom kontekstu moraju biti utemeljene na procjeni značaja kulturnog dobra i razumijevanju učinka predloženih promjena (Historic England, 2015b).

Treće, smještaj kulturnog dobra ne obuhvaća samo neposredno okruženje spomenika, nego i širi prostorni, vizualni, funkcionalni i doživljajni kontekst koji pridonosi razumijevanju kulturnog dobra. Kod plemićkih gradova to je osobito važno jer su oni često smješteni na dominantnim točkama u krajoliku, povezani s pristupnim putovima, podgrađem, naseljima, rijekama, obradivim površinama, šumama i vizurama. Stoga se zaštita plemićkog grada ne može ograničiti na njegove zidine ili arheološke ostatke, nego mora obuhvatiti i širi prostorni kontekst koji sudjeluje u njegovu značaju (Historic England, 2017a).

Četvrto, dokumenti vezani uz lokalne planove i prostorno planiranje upućuju na to da zaštita kulturnog naslijeđa mora biti uključena u najranije faze planiranja. Naslijeđe ne smije biti promatrano kao naknadno ograničenje razvoju, nego kao sastavni dio prostornog planiranja. To je posebno važno kod plemićkih gradova, jer odluke o pristupima, parkiralištima, turističkoj infrastrukturi, novim sadržajima i režimima korištenja mogu bitno promijeniti doživljaj lokaliteta.

Peto, analitički dokumenti Historic Englanda, osobito „*Understanding Place: Historic Area Assessments*“, pokazuju da je prije donošenja odluka potrebno razumjeti kako se povijest očituje u današnjem prostoru. „*Historic Area Assessment*“ služi objašnjenju karaktera mjesta i stvaranju podloge za informirano upravljanje povijesnim okolišem. Ta je metoda posebno važna

za cjeline u kojima se povijesna vrijednost ne nalazi samo u pojedinačnoj građevini, nego u odnosu između građevina, prostora, komunikacija, krajolika i razvoja mjesta kroz vrijeme (Historic England, 2017b).

Nadalje, HLC („*Historic Landscape Characterisation"*) posebno je važan za razumijevanje plemićkih gradova kao dijelova povijesnog krajolika. *Historic England* HLC određuje kao metodu identifikacije i interpretacije različitoga povijesnog karaktera unutar nekog područja, koja nadilazi pojedinačna kulturna dobra te razumijevanje cijeloga krajolika ili urbanog prostora organizira kroz ponavljajuće tipove povijesnog karaktera. Takav pristup otkriva prostorne i vremenske obrasce, primjerice odnose između građevina, polja, ulica i putova, ali omogućuje i uključivanje nematerijalnih vrijednosti (Historic England, n.d.a).

Pristup koji razvija „*Historic England*" važan je za planiranje i zaštitu kompleksnih povijesnih cjelina, među kojima plemićki gradovi zauzimaju posebno mjesto. Takve cjeline nisu omeđene isključivo granicama svojih materijalnih struktura, već obuhvaćaju širi kulturni krajolik, vizure, funkcionalne odnose između spomenika, naselja i prirodnog i kulturnog okruženja.

Korištenjem metoda procjena kulturnog značaja („*significance assessment"*) i utjecaja („*heritage impact assessment"*), moguće je planirati razvoj bez ugrožavanja temeljnih kulturnih i ambijentalnih vrijednosti. Koncept smještaja („*setting*"), kako je definiran u GPA 3, omogućuje uključivanje krajobraznih i vizualnih čimbenika u proces odlučivanja, čime se otvara prostor za kontekstualno osjetljivo planiranje.

Također, pristupi poput „*Historic Area Assessment"* i „*Conservation Area Appraisal"* nude model za sustavnu analizu i vrednovanje povijesnih cjelina kao pripremni korak za njihovu integraciju u prostorne planove i strategije očuvanja. U kombinaciji s HLC metodom, ti pristupi omogućuju da se plemićki gradovi analiziraju istodobno kao arhitektonsko-arheološki lokaliteti, krajobrazne dominante, povijesni prostorni čvorovi i elementi kolektivne memorije. Time se omogućuje ne samo zaštita naslijeđa, već i njegova aktivna integracija u razvojne politike, što je ključno za revitalizaciju i dugoročno upravljanje plemićkim gradovima u suvremenom prostornom kontekstu.

Ovi dokumenti i metodologije nude stručnu osnovu za oblikovanje konzervatorskih podloga, planova upravljanja i integraciju kulturnog naslijeđa u prostorno-plansku dokumentaciju i u hrvatskom kontekstu. Njihov je glavni doprinos za ovu disertaciju u tome što omogućuju pomak od zaštite pojedinačnog spomenika prema zaštiti i upravljanju povijesnim prostorom. Kod plemićkih gradova to znači da se odluke o obnovi, pristupu, novoj namjeni, turističkoj

infrastrukturi i krajobraznom uređenju moraju temeljiti na razumijevanju širega prostornog karaktera.

8.3. Suvremene tendencije u zaštiti kulturnog naslijeđa – integralni pristup i sagledavanje kulture i prirode

Iako međunarodni dokumenti o zaštiti već desetljećima ukazuju na važnost očuvanja povijesnog i postojećeg konteksta (primjerice *Mletačka povelja* iz 1964. ili *Amsterdamska deklaracija* iz 1975), tek se u posljednjem desetljeću bilježe snažniji institucionalni napori za operativno povezivanje kulturnog i prirodnog naslijeđa u okviru integralnog pristupa[172] kada su međunarodne institucije intenzivirale napore[173] u definiranju teorijskih i operativnih okvira koji nadilaze tradicionalnu sektorsku podjelu.

Posebnu ulogu u razradi metodoloških pristupa ima višegodišnji projekt „*Connecting Practice"*, koji od 2013. zajednički provode ICOMOS i IUCN[174] (ICOMOS & IUCN, 2023). Kroz nekoliko faza razvoja i testiranja na terenu, projekt je istraživao kako se prirodne i kulturne vrijednosti mogu istodobno identificirati i vrednovati te se njima može upravljati. Kao jedan od najvažnijih rezultata projekta izdvojena je publikacija „*Connecting Practice – A Commentary on Nature-Culture Keywords"*, koja analizira ključne pojmove koji oblikuju institucionalno razmišljanje o naslijeđu i predlaže njihovu reinterpretaciju kako bi se potaknulo zajedničko djelovanje (ICOMOS & IUCN, 2021). „*Connecting Practice – A Commentary on Nature–Culture Keywords*" (ICOMOS & IUCN, 2021) razvijen je u okviru treće faze projekta kao radni alat za stručnjake koji djeluju na spoju prirodnog i kulturnog naslijeđa. Dokument obrađuje tri ključne skupine pojmova – „*biocultural*", „*resilience*" i „*traditional knowledge*" - koje povezuju obje domene te proširuju sektorske granice. Prikazuje trenutni pojmovni okvir, naglašava razvoj jezika u praksi zaštite te ukazuje na potrebu daljnjeg istraživanja pojmova.

Unutar UNESCO-a, važan pomak predstavlja posebna publikacija „*World Heritage"* (br. 75, 2015), posvećen pitanju međuodnosa prirodnog i kulturnog naslijeđa. Taj broj okuplja primjere

---

[172] „*Novi i učinkovitije usklađeni pristupi koji obuhvaćaju i kulturu i prirodu – shvaćene kao materijalna i nematerijalna dobra – hitno su potrebni. To uključuje i potrebu za dubokom promjenom kulture kako bi se potaknula transformacija prema održivijem načinu života."* (Vijeće Europe, 2024: 2)

[173] U hrvatskom kontekstu treba spomenuti primjer Zagreba, gdje je institucionalno objedinjavanje kulturnog i prirodnog naslijeđa bilo vidljivo već u nazivu Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode.

[174] „*International Union for Conservation of Nature*"

i refleksije iz prakse te naglašava kako je upravo krajolik temeljna kategorija koja omogućuje integrirano promišljanje očuvanja.

Na razini Europske komisije, osobit doprinos donosi niz dokumenata koji povezuju ekološku mrežu Natura 2000 i kulturnu baštinu. Publikacija „*Linking Natura 2000 and Cultural Heritage: Case Studies"* (European Commission, 2017) donosi konkretne primjere iz prakse u kojima se očuvanje lokaliteta kulturnog naslijeđa odvija unutar prirodno zaštićenih područja, uz valorizaciju lokalnih znanja i krajolika. Njezin nastavak, izvještaj „*Natural and Cultural Heritage in Europe: Working Together within the Natura 2000 Network"* (European Commission, 2019), sistematizira pristupe i alate za zajedničko upravljanje te potiče na širu primjenu objedinjenog pristupa na razini politika, upravljačkih struktura i financijskih mehanizama. U tom je kontekstu značajna i nešto ranija *Povelja iz Rima o prirodnom i kulturnom kapitalu* (General Secretariat of the Council of the European Union, 2014), kojom se formalizira potreba za zajedničkim vrednovanjem resursa i dugoročnim strateškim promišljanjem prostora.

Slična načela razvijaju se i na razini Vijeća Europe (COE). Dokument „*L.I.N.K.E.D. – Guiding principles for an integrated approach to culture, nature and landscape management*" (Vijeće Europe, 2024) oblikuje smjernice za međusektorsku suradnju i participativno upravljanje krajolikom, oslanjajući se na dugogodišnju tradiciju započetu Europskom konvencijom o krajoliku. Krajolik se pritom razumijeva kao prostor značenja, identiteta i sjećanja, čije su prirodne i kulturne komponente međusobno uvjetovane i nerazdvojne.

Zajednički nazivnik svih navedenih inicijativa i dokumenata jest napuštanje fragmentiranih pristupa u upravljanju naslijeđem i usmjeravanje prema modelima koji sagledavaju prostor kao cjelinu. U tom kontekstu, za plemićke gradove koji su smješteni unutar „prirodnijih" područja, ovi pristupi nude konkretan teorijski i institucionalni okvir. Takav okvir omogućuje očuvanje materijalne baštine zajedno s njezinim prostornim, ekološkim i društvenim kontekstom, pridonoseći stvaranju održivih i uključivih strategija planiranja i upravljanja.[175]

---

[175] „*Informativna brošura" njemačkog burgeninstituta vezana za očuvanje spomenika govoreći o odnosu plemićkog grada i prirode navodi sljedeće: „Na ruševini plemićkog grada koja nije okružena drvećem nailazi se na potpuno drugačiju i, prije svega, raznolikiju floru i faunu. Krčenje padine i održavanje kratkog rasta stoga je također preporučljivo iz razloga očuvanja prirode. Takva se padina može čak pretvoriti u povijesni i kulturni primjer, slijedeći primjer srednjovjekovnog gospodarenja grmljem. U svim slučajevima koji su nam poznati tijekom godina, krčenje šume pokazalo se korisnim u pružanju nesmetanog pogleda na ruševine plemićkog grada. To ne znači da se to preporučuje u svakom slučaju, pogotovo jer nije ni izvedivo ni potrebno. Međutim, krčenje zidova*

U novijim istraživanjima dodatno se naglašava vrijednost *geoarheološkog* pristupa u proučavanju „*castlescape-a*“, odnosno krajolika plemićkih gradova. Geoarheologija, kroz analizu tla, sedimentnih sekvenci, erozijskih procesa i promjena u hidrografskoj mreži, omogućuje rekonstrukciju dugotrajnih odnosa između plemićkog grada i njegova okoliša – primjerice, kako su obrambeni položaji, poljoprivredne zone, komunikacije i vodni resursi bili organizirani i mijenjani kroz stoljeća. Studija „*Geoarchaeology and castlescapes: heritage management case studies in Spain and the eastern Baltic*“ pokazuje kako se takvim interdisciplinarnim pristupom mogu identificirati ranije neprepoznati elementi fortifikacijskog krajolika (npr. prateća naselja, pomoćne utvrde, promijenjeni tokovi vodotoka) te integrirati u planiranje zaštite i upravljanja, posebno u kontekstu prijetnji poput erozije, urbanizacije ili intenzivne poljoprivrede. Ovakav pristup dodatno potvrđuje da plemićki grad ne može biti adekvatno zaštićen ako se promatra izolirano od svojeg geomorfološkog i ekološkog okvira, nego da njegovu valorizaciju treba temeljiti na cjelovitom razumijevanju povijesno oblikovanog krajolika (Banerjea et al., 2019).

8.4. Hrvatski doprinosi teoriji i praksi integralne zaštite

U hrvatskom kontekstu koncept integralne zaštite kulturnog naslijeđa razvio se u tijesnoj vezi sa širim prostorno-urbanističkim razvojem, osobito od 1960-ih godina nadalje. Pritom se može izdvojiti više ključnih etapa i autora koji su značajno pridonijeli razvoju teorijskih i operativnih osnova tog pristupa.

8.4.1. Savjetovanje *Urbanizam i zaštita spomenika kulture*, Split, 1962.

Jedna od prekretnica bila je organizacija stručnog savjetovanja u Splitu 1962. godine pod nazivom *Urbanizam i zaštita spomenika kulture*, koje je okupilo vodeće urbaniste, konzervatore i arhitekte tadašnje Jugoslavije. Već u zaključcima savjetovanja prepoznaje se potreba za uspostavom jedinstvenog sustava integralne zaštite**,** čime se kulturno naslijeđe jasno afirmira kao faktor prostornog planiranja, a ne izdvojeni element samostalnog konzervatorskog djelovanja**.** Iz devet točaka zaključaka izdvajaju se one točke koje osobito naglašavaju povezanost prostornog i urbanističkog planiranja i zaštite naslijeđa (Marasović, 1983: 130-

plemićkog grada od drveća koje je preblizu uvijek je preporučljivo. Prilikom krčenja drveća ili gustog grmlja može se doći do zapanjujućih otkrića, koja ponekad dodaju potpuno nove perspektive slici opsega kompleksa plemićkog grada i njegovog proširenja u topografiju, na primjer, drugim zgradama te modeliranjem terena.“ (Stanzl, 2010: 27)

133):

„4. U okviru općeg planiranja i planskog usmjerenja cjelokupnog našeg života, zaštita spomenika kulture mora naći svoje odgovarajuće mjesto - drugim riječima, spomenici kulture trebaju postati sastavni dio prostornog, regionalnog i urbanističkog planiranja, jer spomenički potencijal regionalnih cjelina, urbanih i ruralnih aglomeracija i pojedinačnih objekata predstavlja stalno živi i aktivni faktor u razvoju društva.

5. Savjetovanje je naročito istaklo da ne postoji dovoljna suradnja između službi zaštite i organa za unapređenje turizma. Spomenici kulture kao važni faktori turizma višeg stupnja, nesumnjivo zaslužuju ulaganje znatnih suma iz fondova koji se stvaraju u cilju unapređivanja turizma u našoj zemlji. Na taj način moguće je i za turističke potrebe osposobiti pojedine historijske grupacije pa i čitava napuštena naselja, a njihovo uređenje poslužilo bi korisno rekreaciji naših radnih ljudi kao i stranih turista.

6. S obzirom na to neophodno je, pored stručnih, osigurati što šire učešće i drugih društvenih faktora u svim fazama ovoga rada, počevši od utvrđivanja urbanističkih programa do njihovog ostvarenja te na taj način uskladiti čitav proces rada s općim, demokratskim principima i razvitkom naše zemlje.

7. Stojeći na stanovištu da uključivanje historijskih jezgri gradova u suvremeni život predstavlja najefikasniju njihovu zaštitu, neophodno je da se odnosi između ovih jezgri i ostalih dijelova postojećih aglomeracija, kao i nove izgradnje, rješavaju u okviru urbanističkih planova cjelokupnih aglomeracija. Sve ovo moralo bi dobiti svoje odgovarajuće mjesto u društvenim planovima društveno-političkih zajednica.

8. U cilju što pravilnije valorizacije, a time i zaštite svih spomeničkih vrijednosti i cjelokupnog spomeničkog potencijala, neophodno je da se taj potencijal sagleda i vrednuje sa stanovišta određenih prostornih regionalnih cjelina. Na toj osnovi spomenici kulture jedino će moći dobiti svoje pravo mjesto u okvirima novih regionalnih planova. Ovakvim regionalnim planovima uspješnije će se rješavati i problemi razvoja suvremenih gradova a time i njihovih historijskih dijelova, kao i pojedinih spomenika.“

Iz navedenih citata je vidljivo kako ovo Savjetovanje prepoznaje važnost integracije zaštite kulturnog naslijeđa i prostornog i urbanističkog planiranja šest godina prije nego se javljaju prvi međunarodni dokumenti na tu temu, poput „*Rezolucije 68 (12) o aktivnom očuvanju spomenika, skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog interesa u kontekstu regionalnog planiranja*“ Vijeća Europe iz 1968. godine.

8.4.2. Splitska deklaracija (1971)

Na nacionalnom planu, važan poticaj stigao je donošenjem „*Splitske deklaracije"* 1971. godine, u sklopu europske konferencije o povijesnim gradovima. Između sedam principa koje Deklaracija donosi, posebno naglašava da *„(iii) u tom cilju zahvati reanimacije moraju biti obuhvaćeni od samog početka planovima regionalnog i lokalnog uređenja, gdje mogu odigrati ulogu stimulatora, a moraju se sprovesti do kraja uz stalnu suradnju zainteresiranih instanci na različitim nivoima."* (Marasović, 1983: 142).

Deklaracija potvrđuje uključenost domaće stručne sredine u europsku razradu interdisciplinarnog i prostorno-planskog pristupa očuvanju naslijeđa.

8.4.3. Teorijski doprinosi Tomislava Marasovića

Poseban doprinos dao je arhitekt i konzervator Tomislav Marasović**,** čije su knjige *Zaštita graditeljskog naslijeđa* (Marasović, 1983) i *Aktivni pristup graditeljskom naslijeđu* (Marasović, 1985), te ostali radovi, i danas relevantne za razumijevanje domaće teorijske paradigme. Marasović je dosljedno razvijao pojam *aktivne zaštite*, koji se može promatrati kao hrvatski teorijski ekvivalent integralnoj zaštiti. U tom pristupu graditeljsko naslijeđe ne predstavlja pasivni artefakt, već aktivnu sastavnicu prostorno-funkcionalnog sustava**.** Aktivna zaštita kod Marasovića podrazumijeva da se metode zaštite ne biraju samo prema fizičkom stanju spomenika, nego i prema njegovoj znanstvenoj valorizaciji, društvenoj verifikaciji i ulozi koju može imati u suvremenom životu. Time se zaštita graditeljskog naslijeđa izravno povezuje s prostorno-planerskim odlukama.

8.4.4. Projekt HERU – suvremena znanstvena nadogradnja

Značajan suvremeni doprinos razvoju integralne zaštite kulturnog naslijeđa dao je projekt „*HERU – Heritage Urbanism***"** (2014–2018), koji je vodio prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. HERU je razvio vlastiti teorijski okvir koji kulturno naslijeđe promatra kao integralni element razvoja**,** a ne kao prepreku modernizaciji. Pritom je istaknuo potrebu za instrumentima koji omogućuju prostorno utemeljeno donošenje odluka, uz sinergiju konzervatorskih, planerskih, ekonomskih i društvenih aspekata.

U zborniku radova međunarodnog skupa, voditelj projekta prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci navodi sljedeće: „*Da bismo ostvarili postavljene ciljeve, potrebna je profesionalna izobrazba svih koji izravno i posredno koriste kulturno naslijeđe kao temeljni resurs razvoja ili donose*

odluke važne za kulturno nasljeđe i razvoj arhitekata, konzervatora, prostornih planera, planera razvoja, pejsažnih arhitekata, investitora, turističkih djelatnika, menadžera nasljeđa, službenika državne uprave i drugih. Potrebne su promjene ili dopune postojećih studijskih programa u akademskoj izobrazbi s ciljem prepoznavanja i afirmacije kulturnog nasljeđa kao čuvara identiteta prostora i kulture, kao mogućeg nositelja razvoja, kao neiskorištenog resursa kojem treba dati novi smisao i nove mogućnosti. Unaprjeđenju kulturnog nasljeđa mogu pridonijeti i znanstvenoistraživački projekti koji bi s različitih znanstvenih područja sagledali kulturno nasljeđe i postavili nove metode i nove poglede na aktivno korištenje nasljeđa. Takav je istraživački projekt i Heritage Urbanism (HERU)“ (Obad Šćitaroci, 2015: 9).

9. PROSTORNI MODELI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA

9.1. Uvod u prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova

U prethodnim poglavljima ovog istraživanja, nakon pojmovnog određenja (poglavlje 2), prikazan je pregled plemićkih gradova u Hrvatskoj u njegovim ključnim prostornopovijesnim, kulturnim i institucionalno-administrativnim aspektima (poglavlja 3, 4 i 5). Nakon što je obrađena geneza, razvoj i degradacija ovih lokaliteta, posebna pažnja posvećena je njihovom položaju u sustavima zaštite kulturnog naslijeđa na svjetskoj, europskoj, nacionalnoj i lokalnoj razini (poglavlje 6). Pritom su analizirani relevantni međunarodni i domaći pravni, strateški i operativni dokumenti, kao i konkretne smjernice za zaštitu s ciljem identificiranja primjenjivih modela i alata očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova.

Slijedila je analiza konzervatorskih metoda obnove plemićkih gradova (poglavlje 7) te suvremenih teorijskih i praktičnih tendencija koje se temelje na integralnom pristupu zaštiti kulturnog i prirodnog naslijeđa, s osvrtom na nacionalne doprinose (poglavlje 8).

Prikazani su i povijesni pregled istraživanja i obnova plemićkih gradova, uključujući romantičarske obnove, kao i uloga stručne i znanstvene periodike u dokumentiranju istraživanja i radova u Hrvatskoj. Analizirano je i stanje plemićkih gradova, identificirani su dobri primjeri te je prikazan sustav financiranja obnove lokaliteta putem programa Ministarstva kulture i medija.

U prethodnom poglavlju prikazano je da se suvremena zaštita kulturnog naslijeđa sve manje može temeljiti na parcijalnim, sektorski podijeljenim pristupima. Međunarodni dokumenti (UNESCO, ICOMOS, IUCN, Vijeće Europe), smjernice tijela poput „*Historic Englanda"*, europske politike (Natura 2000, koncept prožimanja prirodnog i kulturnog naslijeđa) te novija istraživanja o krajolicima utvrda i geoarheologiji sustavno zagovaraju modele koji istodobno obuhvaćaju materijalnu strukturu, krajolik, društvenu memoriju i suvremene potrebe korištenja prostora. U tom smislu, plemićki grad više se ne promatra samo kao pojedinačna građevina, nego kao dio šire mreže – prostorne, ekološke, povijesne i društvene.

Pristup „*culture* + *nature*" artikuliran u projektima poput „*Connecting Practice*" (ICOMOS & IUCN) i u dokumentima Europske komisije i Vijeća Europe jasno pokazuje širenje interesa s pojedinačnog „objekta" na „krajolik" kao okvir planiranja i zaštite. Plemićki grad u takvom okviru postaje jedan od ključnih elemenata kulturnog krajolika: sa svojim vizualnim odnosima,

kontrolom nad povijesnim putovima, odnosom prema vodotocima, šumskim masivima ili poljoprivrednim površinama. Koncept „castlescapea“[176] i geoarheološki pristupi dodatno produbljuju ovu sliku, pokazujući da je za razumijevanje i očuvanje plemićkih gradova nužno analizirati dugotrajne procese transformacije reljefa, tla, vodnog režima i korištenja zemljišta.

Istodobno, stručne smjernice poput onih koje razvija „*Historic England*“ za arheološke lokalitete i povijesne krajolike pokazuju kako se teorijske postavke mogu operacionalizirati kroz konkretne alate: koncept planova upravljanja („*management plans*“), zoniranje, definiranje vizura, rad s lokalnom zajednicom, interpretacijske strategije i fazno planiranje intervencija. U europskim i nacionalnim *burgeninstitutima* vidljiv je institucionalni okvir koji omogućuje dugoročni kontinuitet istraživanja, dokumentacije, savjetovanja i popularizacije. Drugim riječima, integralna zaštita nije samo metodološki, već i organizacijski koncept – zahtijeva specijalizirane institucije, stabilne izdavačke i obrazovne programe te trajnu suradnju s vlasnicima, upraviteljima i lokalnim zajednicama.

Hrvatski primjeri pokazuju da postoji jasna teorijska svijest o potrebi integralne zaštite, osobito kroz pojmove kulturnog krajolika, krajolika utvrda i *aktivne zaštite* koja nadilazi isključivo formalno-administrativnu razinu. Međutim, istodobno je jasno da između normativne razine (zakoni, upisi u registre) i stvarne prakse (upravljanje, korištenje, financiranje, održavanje) postoji značajan raskorak. Plemićki grad je često pravno zaštićen, ali prostorno izoliran, bez jasne uloge u suvremenim prostornim, gospodarskim i društvenim procesima.

Teorijsko-stručni principi predstavljeni u prethodnom poglavlju ne nude gotove recepte za obnovu pojedinih lokaliteta, nego postavljaju nužne konceptualne i metodološke preduvjete za njihovo promišljanje. Oni usmjeravaju pogled s pojedinačnog objekta prema sustavu, s kratkoročnog zahvata prema dugoročnom upravljanju, s pasivne zaštite prema aktivnoj integraciji plemićkih gradova u suvremeni život prostora. Na tim se temeljima u sljedećim potpoglavljima razvijaju konkretni prostorni modeli, kojima se razmatraju mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova te njihova uključivanja u suvremeni prostorni razvoj.

Ova sveobuhvatna analiza omogućila je identifikaciju uzroka neadekvatne zaštite i otvorila prostor za prijedlog prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, kojima se

[176] Za detaljniju razradu koncepta „*castlescapea"* i geoarheološkog pristupa krajoliku utvrda vidi: Banerjea et al., 2019.

pristupa u nastavku rada. Postojeći sustavi zaštite u većini su slučajeva orijentirani na formalno-administrativnu razinu, tj. evidentiranje i pravnu zaštitu lokaliteta, bez sustavno osmišljenih mjera aktivne zaštite, koja bi podrazumijevala dugoročno planiranje, upravljanje i korištenje kulturnog naslijeđa u funkciji prostora i zajednice (Obad Šćitaroci, 2017: 8)[177].

U takvom kontekstu postavlja se temeljno pitanje: koji modeli mogu učinkovito odgovoriti na proces kontinuiranog propadanja plemićkih gradova i istovremeno osigurati njihovo očuvanje i unaprjeđenje? Ovim poglavljem istraživanje prelazi s pretežito deskriptivno-analitičke razine na razinu planskog promišljanja: cilj nije samo opisati stanje, nego ponuditi primjenjive prostorno-planske okvire unutar kojih se može planirati dugoročno očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova.

Korištenje i namjena

U promišljanju budućnosti plemićkih gradova, jedna od ključnih premisa je načelo „primata korištenja“ – povremeno korišten lokalitet ima veću šansu za očuvanje od onoga koji je u potpunosti prepušten propadanju. To korištenje ne mora nužno biti intenzivno ni gospodarski isplativo[178]: može se temeljiti na minimalnoj infrastrukturi (planinarska staza, interpretacijska ploča, vidikovac), ali mora biti usklađeno s prostornim mogućnostima i temeljnom konzervatorskom doktrinom, koja štiti integritet, materijalnu strukturu i povijesnu vrijednost lokaliteta.

---

[177] „*U Hrvatskoj se zaštita ponajprije provodi formalno-administrativno. Naslijeđe se ne promatra kao nešto što treba održavati (ulagati) i unaprjeđivati (razvijati), ne prepoznaje se kao izvor koji može donijeti dobit i samo sebe održavati. Nema dvojbe da naslijeđe moramo štititi i ono jest zaštićeno, ali neaktivna zaštita vodi propadanju i nestanku naslijeđa. Potrebno je razmišljati o aktivnoj zaštiti naslijeđa. To podrazumijeva da naslijeđe bude aktivan pokretač životnih, kulturnih, turističkih, gospodarskih i drugih aktivnosti. Promišljanje zaštite graditeljskoga naslijeđa u kontekstu urbanističkog i prostornog planiranja u Hrvatskoj počelo je 1960-ih godina. Takav je pristup anticipirao brojna načela zaštite, koja su poslije prihvaćena na međunarodnom planu. Posljednjih nekoliko desetljeća na to se gotovo zaboravilo. Odnedavno se govori o integralnoj zaštiti kao interdisciplinarnom pristupu kulturnome naslijeđu. Takav pristup nedvojbeno zahtijeva prostorno/urbanističko i ambijentalno promišljanje revitalizacije i unaprjeđenja naslijeđa. Jedino tako možemo postići dobre rezultate jer se naslijeđe ne sagledava samo za sebe, već kao dio šireg životnog prostora i lokalne zajednice*.“ (Obad Šćitaroci, 2017: 8)

[178] U hrvatskom kontekstu možemo izdvojiti relativno rano promišljanje o ekonomski samoodrživoj namjeni plemićkog grada na primjeru Hrvatske Kostajnice iz 1908. godine. Tada je, nakon početnih zahvata na konzervaciji starog grada u Hrvatskoj Kostajnici, osnovan Odbor za obnovu pod vodstvom Emila Laszowskog. Predloženi su uređenje malog muzeja u peterokutnoj kuli, adaptacija prostora za stanovanje te ostvarivanje prihoda od zakupa okolnog zemljišta, sve s ciljem samoodrživosti lokaliteta i povrata uloženih sredstava. Plan, iako nikada u potpunosti realiziran, pokazuje ranu svijest o potrebi funkcionalnog aktiviranja kulturnog naslijeđa. (Miletić, Valjato Fabris, 2011: 38)

Uspješnost takvog korištenja u okviru ovog istraživanja ne mjeri se isključivo ekonomskim pokazateljima, nego prije svega sposobnošću da lokalitet ostane fizički očuvan i planski integriran u širi sustav sadržaja, upravljanja i interpretacije.

Jedan od osnovnih izazova je upravo pronalaženje nove namjene za lokalitete koji su izgubili svoju izvorno definiranu funkciju. Takvi postupci zahtijevaju pažljivo promišljanje, često u ograničenim prostornim okvirima i pod strogim uvjetima očuvanja autentičnosti, ali predstavljaju ključan korak za unaprjeđenje i očuvanje.[179] Povijesno gledano, plemićki gradovi imali su složene funkcije – uz obrambenu ulogu, često su služili i kao centri vlastelinstava s razvijenom infrastrukturom za skladištenje i redistribuciju dobara. Podrumi plemićkih gradova tradicionalno su korišteni za pohranu vina i poljoprivrednih proizvoda, a u pojedinim slučajevima taj se kontinuitet zadržao i u suvremenom kontekstu.

Danas je jasno da većina plemićkih gradova ne može održivo funkcionirati na temelju svoje izvorne uloge. Gospodarska snaga vlastelinstava koja su ih podupirala odavno je nestala, a njihova prostorna konfiguracija, konzervatorski zahtjevi i česta udaljenost od urbanih središta mogu ograničavati ekonomsku isplativost novih namjena. Međutim, ulogu tih lokaliteta treba sagledavati unutar šire mreže – oni mogu biti ključne točke prepoznatljivosti prostora, edukacije[180], kulturne memorije i turističke ponude.

Plemićki grad ne mora samostalno generirati nove sadržaje, nego može postati aktivni dio kulturnog krajolika i kulturne infrastrukture regije.[181] Uspostavom tematskih ruta, školskih programa, povremenih manifestacija i povezivanjem s drugim kulturnim ili prirodnim

---

[179] Za prikaz novih namjena slovenskih plemićkih gradova i dvoraca vidi: Pukl, 2018. Mnogi plemićki gradovi i dvorci pronašli su nove funkcije u obliku muzeja, turističkih centara, prostorija za vjenčanja ili hotela.

[180] "*Zato bi bilo prijeko potrebno da se unutar svakoga plemićkog grada, ako za nešto takvo postoje mogućnosti, uredi manji izložbeni postav s arheološkim materijalom pronađenim za vrijeme istraživanja. Osim toga, trebalo bi ga organizirati tako da posjetilac može dobiti obavijest o osnovnim povijesnim zbivanjima vezanim uz taj plemićki grad i njegovo vlastelinstvo. Time bi postupno nastao niz manjih ili većih muzejskih postava koji bi posjetiocima govorili o onom dijelu naše povijesti koji je ne samo najudaljeniji nego u pravilu velikoj većini i potpuno nepoznat*." (Miletić, 1987: 110-111)

[181] „*Dvorac Neuenburg (Njemačka) kao ekonomski faktor za regiju: Koncept za zaštićenu zgradu dvorca Neuenburg i muzej smješten u njemu, razvijen još 1990. godine, temeljio se na pretpostavci da su oboje neophodni za gospodarski i turistički razvoj ne samo grada već i regije. Ova se regija nipošto nije mogla osloniti na tradicionalni turizam, poput onog u planinama Harz ili Tirinškoj šumi. Razvoj događaja potvrdio je to uvjerenje. U blizini dvorca Neuenburg otvoreno je šest hotela. To je stvorilo radna mjesta u ugostiteljstvu i uslužnom sektoru, koji ovise o turističkoj privlačnosti Freyburga i okolice. Uloga "ključne atrakcije" za željeni turizam postaje jasna kada se uzme u obzir rast broja posjetitelja muzeja na preko 100 000 godišnje. Od njih je između 70% i 80% neovisnih turista, sa sve duljim boravcima u regiji*." (Glatzel, 2001: 58)

lokalitetima, on se vraća u ekonomsku mrežu koju je nekada predvodio, sada kao jedan od njenih sastavnih dijelova, a ne kao izolirani artefakt.

Konačno, sagledavanje i razvoj plemićkih gradova kao umreženih kulturnih točaka mogu pridonijeti usklađivanju njihove kulturno-povijesne vrijednosti i gospodarske uloge. Korištenje ne mora biti intenzivno, nego se može temeljiti na edukaciji, povremenoj rekreaciji i posjećivanju, uz očuvanje simboličkog značenja lokaliteta u kolektivnoj svijesti zajednice.

Prostorni modeli

Upravo su prostorni modeli koji slijede alat kojim se prethodno opisana načela korištenja i namjene operacionaliziraju u konkretne planske pristupe očuvanju i unaprjeđenju plemićkih gradova.

Svaki se model oblikuje u odnosu na prostorno-planski kontekst u kojem se plemićki grad nalazi te razmatra mogućnosti njegova povezivanja s okolnim prostorom. Pritom se modeli ne temelje samo na suvremenim potrebama korištenja, dostupnosti i upravljanja, nego i na prepoznavanju povijesnih vrijednosti koje su oblikovale pojedini lokalitet: njegova smještaja, odnosa prema krajoliku, obrambene logike, povezanosti s naseljem, pristupnih pravaca, gospodarskog zaleđa i simboličkog značenja u prostoru. Ključno je razumjeti da očuvanje plemićkog grada nije moguće promatrati izolirano, već kao dio šireg prostornog sustava koji uključuje teme kulturnog krajolika, prometa, naselja, sadržaja i namjena, gospodarstva, zaštite prirode i kulture i sl. U tom smislu prostorni modeli istodobno polaze od suvremenog konteksta i od povijesnih slojeva lokaliteta: oni nastoje odgovoriti na današnje potrebe zaštite, posjećivanja, interpretacije i upravljanja, ali na način koji poštuje povijesnu strukturu, prostorne odnose i vrijednosti koje su plemićki grad činile relevantnim u njegovu izvornom ili kasnijem povijesnom okruženju. Prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova omogućuju razumijevanje i promišljanje pojedinih lokaliteta unutar šireg prostorno-funkcionalnog okvira.

Modeli predstavljaju planske i strateške okvire koji se temelje na analizi prostornih uvjeta u kojima se plemićki gradovi nalaze te definiraju moguće smjerove njihove budućnosti. Prostorni model ne zamjenjuje konzervatorske kriterije i praksu, već ih nadopunjuje. Svaka intervencija u strukturu plemićkog grada mora poštovati autentičnost i integritet lokaliteta. Međutim, uključivanjem šireg prostornog konteksta u planiranje omogućuje se da plemićki grad ne ostane

tek izolirani arheološki ili muzejski objekt, već da postane aktivni element lokalne i regionalne svakodnevice.

Iako neki od modela u svom sagledavanju problematike budućnosti plemićkih gradova nužno moraju obuhvatiti detaljniju razinu planiranja te bi se u skladu s time mogli nazvati „detaljni planski modeli" ili „urbanistički modeli", s obzirom na to da je svim modelima polazišna točka sagledavanje šireg krajolika, u nastavku će se koristiti naziv „prostorni model".[182]

Razrada prostornih modela predstavlja metodološko pojednostavljenje kojim se izdvajaju karakteristična obilježja pojedinih prostorno-planskih konteksta i njima odgovarajući planski pristupi, što omogućuje oblikovanje smjernica za očuvanje i unaprjeđenje. Primjena modela na pojedini plemićki grad i njegovo šire prostorno okruženje zahtijeva uvažavanje njihovih posebnosti i mogućega preklapanja više prostorno-planskih konteksta. Primjerice, plemićki grad može se istodobno nalaziti u zaštićenom prirodnom području i u blizini velikoga grada te služiti rekreaciji. U takvim se slučajevima smjernice odgovarajućih modela odabiru i međusobno usklađuju prema vrijednostima lokaliteta, obilježjima njegova okruženja i režimima zaštite.

Opći prostorni model

Osnovni teorijski temelj za analizu prostorno-planskih modela preuzet je iz rada M. Rukavine i R. Busonere (Rukavina, Busonera, 2019), koji definiraju „opći prostorno-planski model" („*determined general planning model*") kroz tri osnovne komponente[183] (Sl. 21) (Rukavina, Busonera, 2019: 98-99):

[182] „*Prema tome, do daljnjega se strogo razlikuju prostorni i urbanistički planovi. Razlike su u predmetu planiranja, ciljevima planova, metodama rada i sastavnim dijelovima tih planova.*
Urbanistički plan bavi se unutarnjim prostornim uređenjem naselja i gradova, a načinom i metodom koji ovise o vrsti urbanističkog plana, tj. da li je riječ o generalnom urbanističkom planu ili detaljnom urbanističkom planu.
Prostorni plan bavi se prostornim uređenjem ukupnog prostora, tj. teritorija. Taj teritorij može sadržavati, a najčešće i sadržava, naselja i gradove, ali promatrane kao točke bez dimenzija, ili, ovisno o mjerilu i ciljevima plana, kao površine, ali samo ukupne, s dimenzijama i oblicima, bez ulaženja u njihovu unutrašnju strukturu. Međutim, prostorni se plan može baviti i teritorijem na kojem uopće nema naselja." (Marinović-Uzelac, 2001: 11)

[183] Uz navedene planske kriterije, opći prostorno-planski model uključuje i pravne, sociokulturne i ekonomske kriterije (Sl. 21). U ovom je istraživanju naglasak na prostorno-planskim obilježjima područja u kojima se plemićki gradovi nalaze. Ostali kriteriji razmatraju se u mjeri relevantnoj za prostorno planiranje, ali se ne razrađuju kao zasebne skupine kriterija, što bi zahtijevalo dodatna interdisciplinarna istraživanja.

1. **Pristupačnost područja** („*accessibility of the area*“) - obuhvaća prometnu dostupnost područja, udaljenost od naselja i većih komunikacijskih pravaca te mogućnost fizičkog pristupa posjetiteljima i korisnicima;
2. **Korištenje i posjetitelji područja** („*use of the area*“) - odnosi se na vrstu i intenzitet korištenja područja, uključujući broj i profil posjetitelja te udaljenost mjesta iz kojih dolaze, učestalost korištenja i funkcionalnu integraciju u svakodnevne ili povremene aktivnosti zajednice;
3. **Vizualna kvaliteta područja** („*visual quality of the area*“) - uključuje očuvanost krajolika, kvalitetu vizura te vizualne odnose lokaliteta i njegova okruženja.

Izvorno je riječ o prostorno-planskim preduvjetima, tj. kriterijima za planiranje arheološkog naslijeđa. U okviru ovog doktorskog rada primjenjuju se na analizu područja u kojima se plemićki gradovi nalaze i njihovih odnosa s okolnim prostorom te na razradu prostornih modela njihova očuvanja i unaprjeđenja.

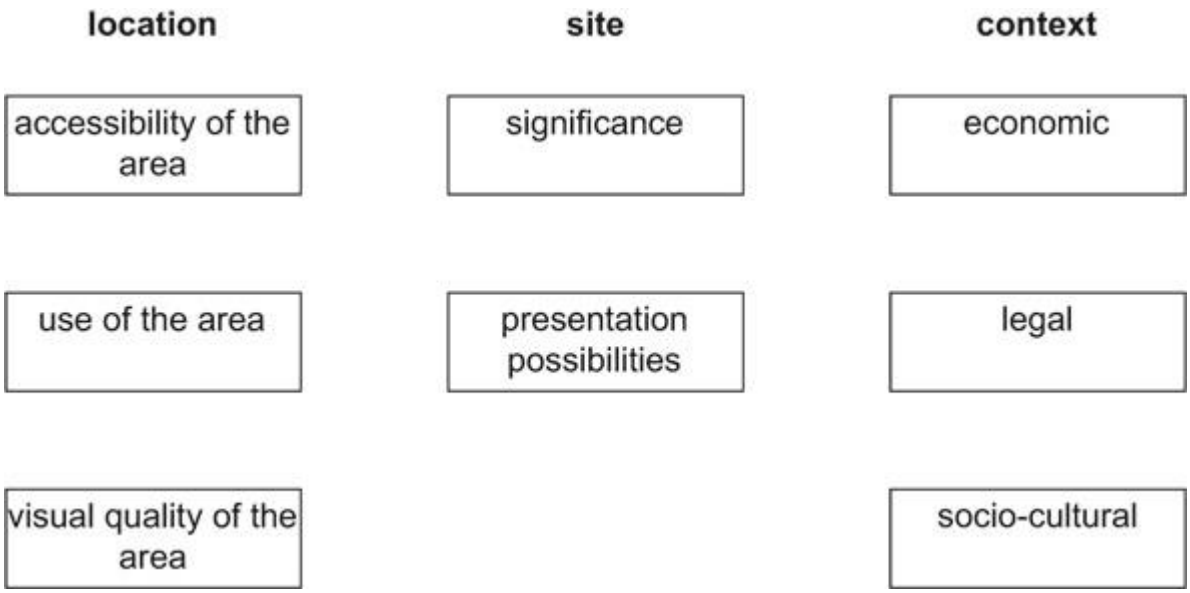

Slika 21. Grupe kriterija koji definiraju "opći prostorno-planski model“. (Rukavina, Busonera, 2019: 99)

Analiza prema trima navedenim prostornim kriterijima omogućuje usporedbu prostornih obilježja područja u kojima se odabrani plemićki gradovi nalaze te razmatranje mogućnosti i ograničenja primjene pojedinih prostornih modela.

Tipovi prostorno-planskog konteksta

Polazište za razradu prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja jest identifikacija prostorno-planskog konteksta u kojem se plemićki grad nalazi. Kontekst određuju njegov položaj i odnosi prema okolnom prostoru, njegovoj namjeni, korištenju i režimima zaštite. U ovom se istraživanju razlikuju plemićki gradovi u zaštićenim prirodnim područjima, uz značajnu prometnu infrastrukturu, u blizini velikoga grada, u naselju, u turističkim područjima te u memorijalnim područjima. Identifikacija konteksta omogućuje sagledavanje vrijednosti plemićkoga grada u odnosu na područje kojem pripada te prepoznavanje mogućnosti i ograničenja njegova očuvanja i unaprjeđenja.

Mogućnosti razrade prostornih modela razmatraju se prema trima kriterijima općega modela koji se odnose na područje u kojem se plemićki grad nalazi: pristupačnosti područja, korištenju i posjetiteljima područja te njegovoj vizualnoj kvaliteti. Prostorni modeli razrađuju se za kontekste u kojima su zadovoljena sva tri kriterija. Pritom sam plemićki grad može biti zapušten, teško pristupačan ili bez aktivne namjene, dok obilježja okolnog područja pružaju osnovu za njegovo povezivanje sa suvremenim korištenjem prostora.

Pojedina područja zbog svoje namjene, režima korištenja ili stanja ne zadovoljavaju opći model. To mogu biti zatvorena vojna područja, aktivna industrijska i eksploatacijska područja, ratne zone i zone razgraničenja te područja pogođena nuklearnim i drugim katastrofama. Ograničena pristupačnost, nemogućnost primjerenog korištenja ili narušena vizualna kvaliteta takvih područja razlog su zbog kojega se za te prostorne situacije u ovom radu ne razrađuju modeli.

Komparativnom analizom odabranih domaćih i inozemnih primjera prema navedenim kriterijima razmatraju se zajednička obilježja, potencijali i ograničenja očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u pojedinim kontekstima. Na toj se osnovi razrađuju pripadajući prostorni modeli i smjernice. Prostorno-planski kontekst pritom opisuje prostornu situaciju u kojoj se lokalitet nalazi, dok model određuje planski pristup njegovu očuvanju i unaprjeđenju.

Odabir i analiza referentnih primjera

Odabir međunarodnih i domaćih referentnih primjera proveden je namjerno („*purposive sampling*“), s ciljem da se obuhvate slučajevi koji omogućuju jasno prepoznavanje različitih pristupa očuvanju, obnovi, korištenju i prostornoj integraciji plemićkih gradova. Namjerno uzorkovanje primijenjeno je jer cilj analize nije statistička reprezentativnost, nego izbor

primjera koji su relevantni za razumijevanje mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u pojedinim prostorno-planskim kontekstima te razradu pripadajućih modela.

Pri odabiru su korišteni sljedeći kriteriji:

(1) relevantnost primjera za temu istraživanja, odnosno jasna povezanost s pitanjima očuvanja, obnove, korištenja, interpretacije ili prostorne integracije plemićkih gradova;

(2) prepoznatljivost primjera kao ilustrativnog slučaja, bilo kao primjera dobre prakse, jasno artikuliranog modela upravljanja ili slučaja koji pokazuje određeni problem, ograničenje ili rizik;

(3) dostupnost i provjerljivost podataka, uključujući prostorne planove, planove upravljanja, službeni status zaštite, javno dostupnu dokumentaciju, znanstvenu i stručnu literaturu te druge relevantne izvore;

(4) raznolikost institucionalnih, vlasničkih i upravljačkih rješenja, primjerice javno vlasništvo, privatno vlasništvo, fondacije, udruge, lokalna uprava ili kombinirani modeli upravljanja;

(5) raznolikost mjerila, funkcionalnog konteksta i stanja očuvanosti lokaliteta, kako bi se obuhvatili primjeri različitih veličina, stupnjeva očuvanosti, razina dostupnosti i odnosa prema naselju, krajoliku ili turističkoj infrastrukturi;

(6) analitička primjenjivost primjera, odnosno mogućnost da se na temelju odabranog slučaja jasno raspoznaju prostorni, funkcionalni, upravljački ili interpretacijski elementi relevantni za oblikovanje i objašnjenje pojedinog modela ili podmodela.

Svaki odabrani referentni primjer analiziran je prema standardiziranom obrascu, a rezultati su prikazani u prilozima (Prilog 15.10). Analiza u pravilu obuhvaća: opće podatke o lokalitetu (lokacija, koordinate, povijesno razdoblje, pravni status zaštite, vlasništvo i upravljanje, postojeće stanje te namjenu), zatim podatke o smještaju i okruženju (očuvanost smještaja, nadležni prostorni planovi, ugroženost, sadržaji u okruženju, blizina drugih plemićkih gradova i elementi kulturnog krajolika), te podatke o interpretativnoj infrastrukturi, pristupačnosti (široj i neposrednoj), vidljivosti i integriranosti u rute ili mreže. Na temelju te analize utvrđuju se obilježja prostorno-planskog konteksta lokaliteta te izdvajaju elementi relevantni za razradu pripadajućega prostornog modela i, gdje je primjenjivo, podmodela.

U nastavku slijedi prikaz šest prostorno-planskih konteksta i razrada pripadajućih prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova: u zaštićenim prirodnim područjima, uz značajnu prometnu infrastrukturu, u blizini velikog grada – zone rekreacije i slobodnog vremena, u naselju, u turističkim područjima i u memorijalnom kontekstu. Nakon njih razrađuju se nadmodeli ICOMOS kulturnih ruta i kulturnog krajolika.

Poglavlje se zaključuje smjernicama za prostorno-plansku dokumentaciju specifičnima za navedene prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, uz razmatranje njihove usklađene primjene u slučajevima preklapanja prostornih konteksta.

9.2. PLEMIĆKI GRADOVI U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA

9.2.1. Uvod

Nedjeljivost izgrađenog i neizgrađenog, tj. ljudskog i prirodnog elementa, koja je kod plemićkih gradova posebno istaknuta, upućuje na važnost prostora u kojima je taj odnos ostao očuvan. Među njima se izdvajaju zaštićena prirodna područja, u kojima su često očuvana obilježja prirodnog okruženja plemićkih gradova i njihovi povijesni prostorni odnosi (Duić, Rukavina, 2026a: 60).

Zaštićena prirodna područja nude priliku za propitivanje zajedničkog sagledavanja i planiranja kulturnog i prirodnog naslijeđa, a pogotovo na temi plemićkih gradova. Institucionalna zaštita, zakonski propisi, posjetitelji, a posredno i financijska sredstva koja zaštićena prirodna područja dobivaju te brojnost plemićkih gradova u tim predjelima, prilika su za istraživanje pristupa planiranja i integralne zaštite plemićkih gradova. Taj pristup mora uvažiti prirodni kontekst u kojem se plemićki gradovi nalaze, ojačati povijesnu vezu između spomenika i njegovog smještaja te stvoriti preduvjete za unaprjeđenje i očuvanje kako prirodnog tako i kulturnog naslijeđa u kontekstu održivog razvoja.

9.2.2. Kategorije zaštićenih prirodnih područja

IUCN „*International Union for Conservation of Nature"* (*Međunarodna udruga za očuvanje prirode i prirodnih bogatstava*) prepoznaje šest kategorija zaštićenih područja, pri čemu je prva podijeljena u dvije potkategorije: strogi rezervat prirode (Ia, „*strict nature reserve*"), područje divljine (Ib, „*wilderness area*"), nacionalni park (II, „*national park*"), prirodni spomenik ili obilježje (III, „*natural monument or feature*"), područje upravljanja staništima/vrstama (IV, „*habitat/species management area*"), zaštićeni krajobraz/morski krajolik (V, „*protected landscape/seascape*"), zaštićeno područje s održivim korištenjem prirodnih dobara (VI, „*protected area with sustainable use of natural resources*") (Dudley, 2008).

Za temu ovog istraživanja osobito su relevantne kategorije u čijim se ciljevima upravljanja prepoznaju kulturne vrijednosti, edukacija i rekreacija: nacionalni park[184], prirodni spomenik/obilježje[185] te zaštićeni krajobraz/morski krajolik[186].

U Republici Hrvatskoj devet je kategorija zaštićenih prirodnih područja: strogi rezervat, nacionalni park, posebni rezervat, park prirode, regionalni park, spomenik prirode, značajni krajobraz, park-šuma, spomenik parkovne arhitekture (Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članak 111.). Od devet kategorija nacionalni park, park prirode i spomenik parkovne arhitekture u svojoj definiciji podrazumijevaju i kulturno-povijesne vrijednosti.[187]

Nacionalni park i park prirode imaju obvezu donošenja plana upravljanja, a za iste kategorije zaštite propisano je i donošenje *Prostornog plana područja posebnih obilježja* (PPPPO).[188] PPPPO propisuje „*organizaciju prostora, način korištenja, uređenja i zaštite prostora*“, dok se planom upravljanja „*upravlja zaštićenim područjem*“.[189]

Prema Zakonu o prostornom uređenju, PPPPO, među ostalim, propisuje i „*mjere za unaprjeđenje i zaštitu prirode, okoliša, kulturnih dobara i drugih vrijednosti područja*“ (Zakon o prostornom uređenju, NN 155/25, članak 96.).

Okoliš je Zakonom o zaštiti okoliša definiran kao „*prirodno i svako drugo okruženje organizama i njihovih zajednica, uključivo i čovjeka… te materijalna dobra i kulturna baština kao dio okruženja koje je stvorio čovjek…*“.[190]

Nacionalnim parkovima i parkovima prirode u Hrvatskoj upravljaju javne ustanove koje osniva Republika Hrvatska uredbom Vlade.[191] Postojanje ustanove koja upravlja širim zaštićenim

---

[184] „*To protect natural biodiversity along with its underlying ecological structure and supporting environmental processes, and to promote education and recreation.“ „To manage visitor use for inspirational, educational, cultural and recreational purposes at a level which will not cause significant biological or ecological degradation to the natural resources*.“ (Dudley, 2008: 16)

[185] „*To protect specific natural sites with spiritual and/or cultural values where these also have biodiversity values; To conserve traditional spiritual and cultural values of the site.“ (Dudley, 2008: 17)*

[186] *„To maintain a balanced interaction of nature and culture through the protection of landscape and/or seascape and associated traditional management approaches, societies, cultures and spiritual values.“ „To contribute to broad-scale conservation by maintaining species associated with cultural landscapes and/or by providing conservation opportunities in heavily used landscapes*.“ (Dudley, 2008: 20-21)

[187] Zakon o zaštiti prirode, NN 80/13, članci 113, 115, 120.

[188] Zakon o zaštiti prirode, NN 80/13, članak 137.

[189] Zakon o zaštiti prirode, NN 80/13, članci 137 i 138.

[190] Zakon o zaštiti okoliša, NN 80/13, članak 4.

[191] Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članak 130.

područjem predstavlja institucionalnu osnovu za povezivanje očuvanja prirodnih i kulturnih vrijednosti.[192]

U Hrvatskoj je razvijena i ekološka mreža Natura 2000[193] koja pokriva 36,8 % kopnenog teritorija Republike Hrvatske. Za planove, programe i zahvate koji mogu imati značajan negativan utjecaj na ciljeve očuvanja i cjelovitost područja ekološke mreže provodi se postupak ocjene prihvatljivosti, u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode (Ministarstvo gospodarstva, n.d.a; Ministarstvo gospodarstva, n.d.b).

[192] Smjernice Europske komisije o povezivanju prirodnog i kulturnog nasljeđa kao ključan faktor uspješnosti ovog nastojanja navode jedno nadležno tijelo koje upravlja prostorom te koje može cjelovito sagledati sve probleme i mogućnosti prostora (European Commission, 2017, 8-9). Takav ustroj može olakšati interdisciplinarnu procjenu ekološke i kulturne održivosti korištenja zaštićenoga prostora.

[193] Natura 2000 najveća je koordinirana mreža zaštićenih područja u svijetu, uspostavljena u okviru Direktive o pticama (2009/147/EEZ) i Direktive o staništima (92/43/EEZ) Europske unije s ciljem očuvanja europske biološke raznolikosti. Njezinim se područjima ne mijenja stupanj zaštite prirode uspostavljen nacionalnim zakonodavstvom, nego se dodaje sloj europski usklađenih obveza monitoringa, izvještavanja i ocjene prihvatljivosti planova, programa i zahvata koji mogu značajno negativno utjecati na ciljeve očuvanja i cjelovitost područja ekološke mreže.

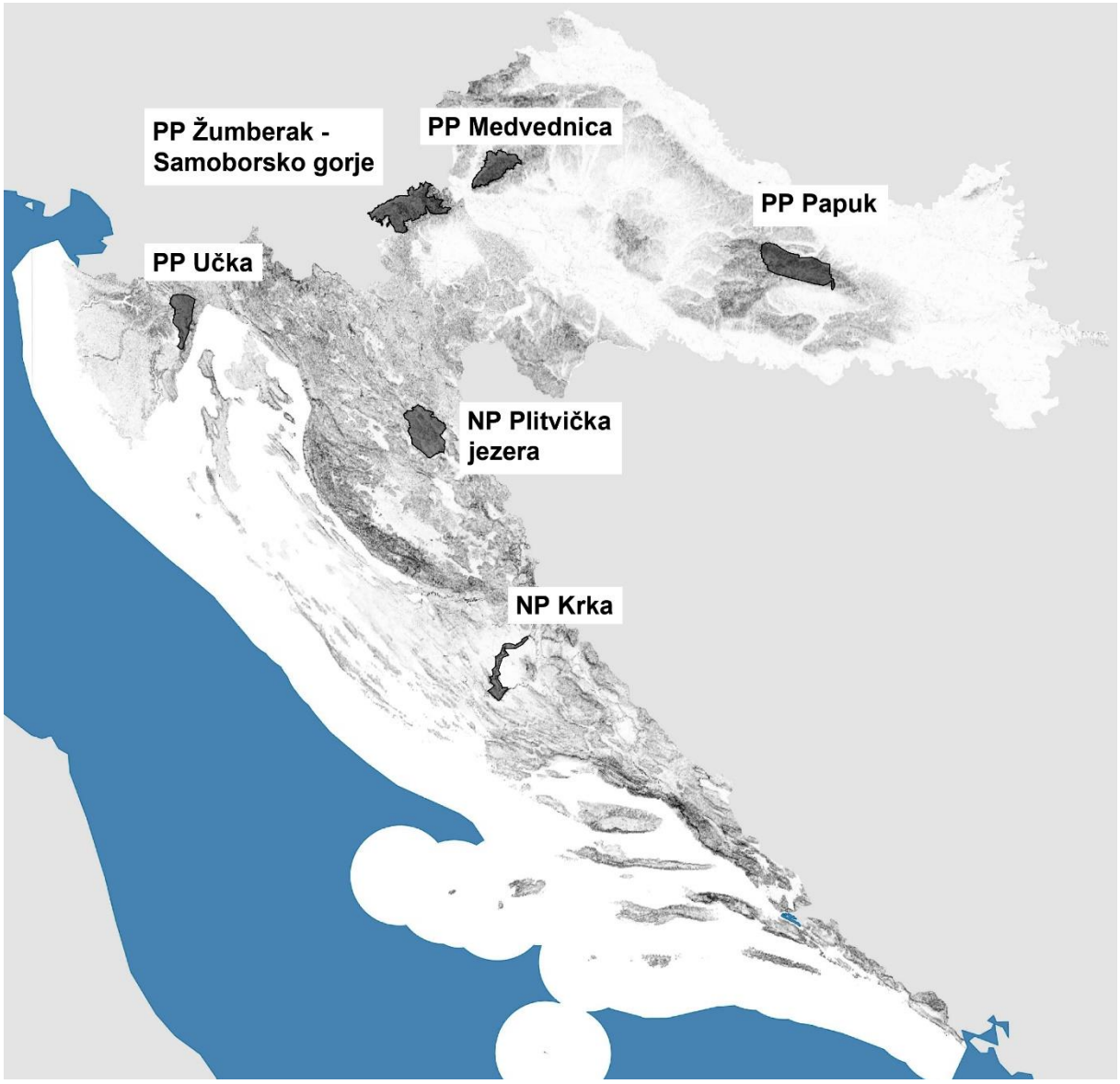

Slika 22. Nacionalni parkovi i parkovi prirode u Hrvatskoj s plemićkim gradovima (Duić, Rukavina, 2026a: 63)

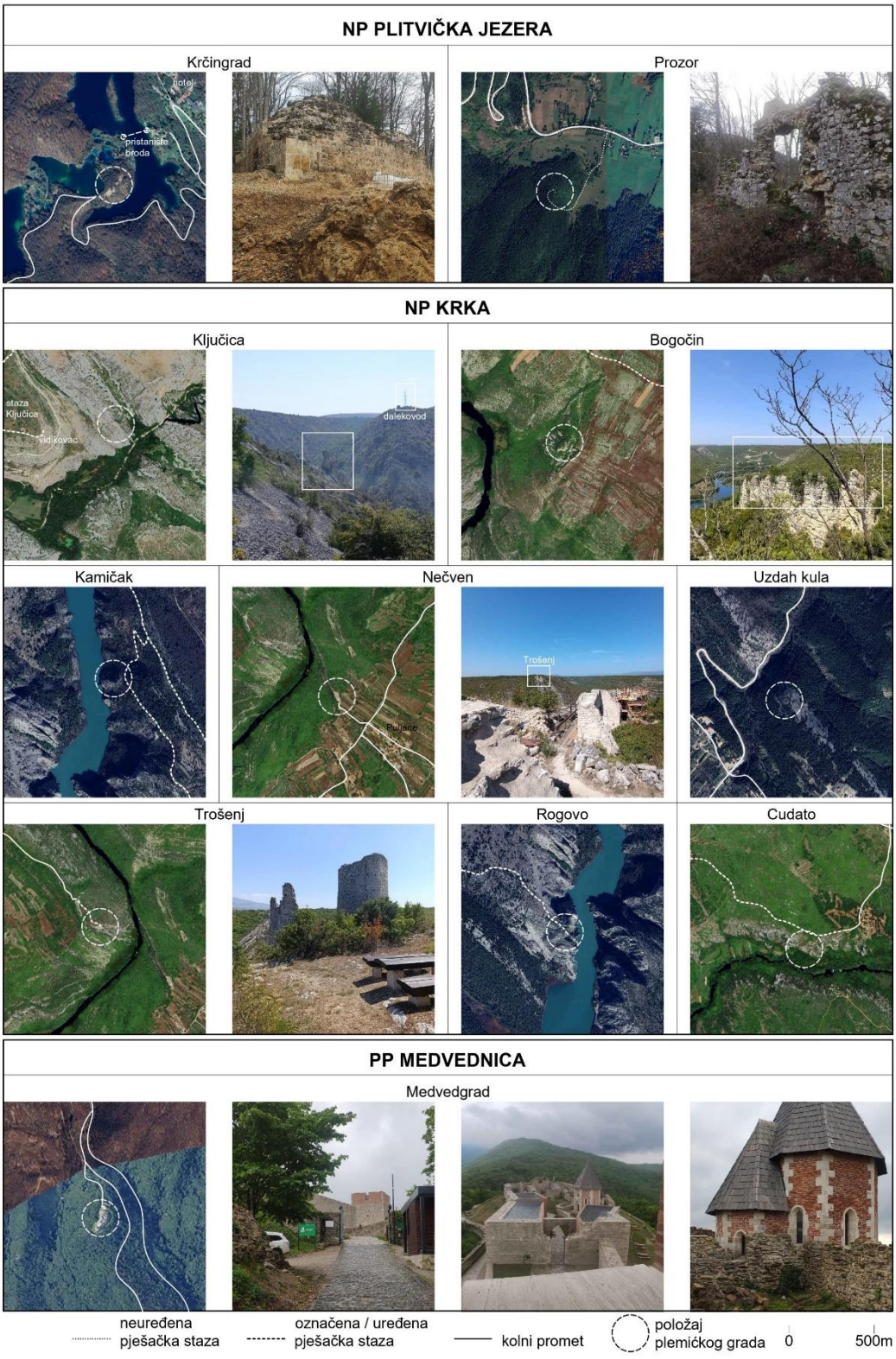

Slika 23. Položaj i fotografije plemićkih gradova u hrvatskim nacionalnim parkovima i parkovima prirode. (Duić, Rukavina, 2026a: 75)

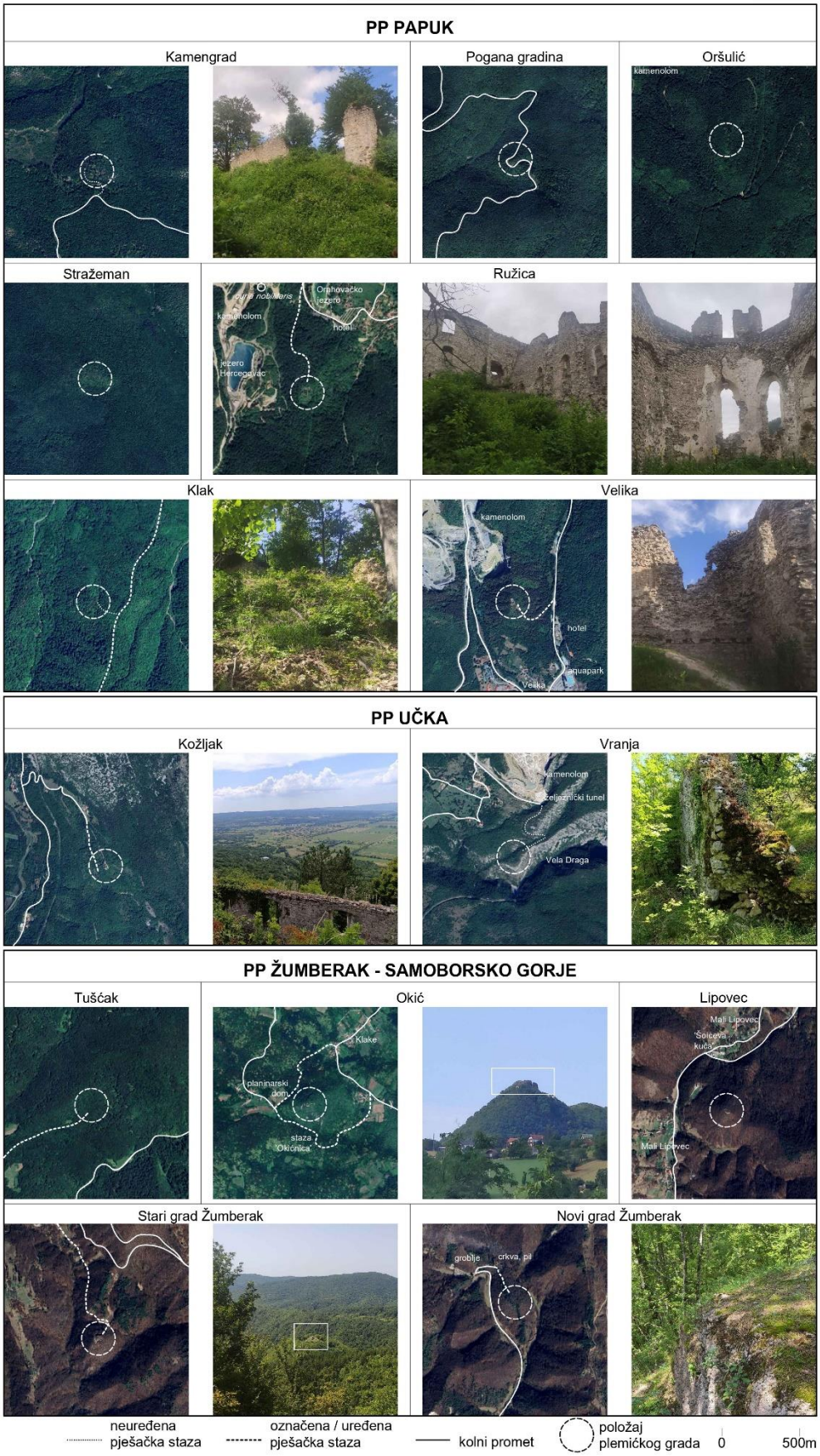

Slika 24. Položaj i fotografije plemićkih gradova u hrvatskim nacionalnim parkovima i parkovima prirode. (Duić, Rukavina, 2026a: 76)

9.2.3. Odnos kultura - priroda

U ovom prostorno-planskom kontekstu važno je sagledati odnos plemićkih gradova i krajolika koji ih okružuje, tj. u ovom slučaju zaštićenih prirodnih područja. Položaj plemićkih gradova definiran je uvjetima terena – položaj se bira na teže pristupačnom mjestu, s dobrim pogledom na okolno područje, često u blizini važnih povijesnih komunikacija te po mogućnosti s izvorom pitke vode u neposrednom okruženju.

U Hrvatskoj javna ustanova koja upravlja zaštićenim prirodnim područjem može pridonijeti cjelovitom sagledavanju problema plemićkih gradova unutar nacionalnih parkova i parkova prirode. Prostorni planovi i planovi upravljanja predstavljaju alate za usklađivanje zaštite prirodnog i kulturnog naslijeđa, uz suradnju javnih ustanova, nadležnih konzervatorskih službi i drugih dionika. Mjere zaštite propisane u PPPPO-u u izravnoj su vezi s intervencijama na plemićkim gradovima. Iako je u zaštićenim prirodnim područjima naglasak logično stavljen na prirodno naslijeđe, plemićki gradovi predstavljaju sastavni dio tih područja, kao i potencijal za privlačenje posjetitelja i daljnja ulaganja.[194]

ICOMOS i IUCN od 2013. godine u sklopu „*Connecting Practice*“ projekta istražuju načine prevladavanja razlika između prirodnog i kulturnog na lokacijama UNESCO svjetske baštine, ali i u širem kontekstu naslijeđa (Leitão et al., 2017: 2). Zaključni izvještaj projekta prepoznao je važnost terenskog istraživanja lokaliteta, uočio nedostatak metodologije i praktičnih alata za istraživanje veza između kulturnog i prirodnog naslijeđa te naglasio kako je za takva istraživanja potrebno osnivanje platforme većeg formata od samog projekta koja će podržati interdisciplinarna istraživanja (De Marco et al., 2020).

Važan doprinos projekta „*Connecting Practice*“ je i „*Commentary on Nature-Culture Keywords*“ koji donosi pojašnjenja za pojmove koji su ključni za razumijevanje međuodnosa

[194] Smještaj plemićkih gradova unutar zaštićenih prirodnih područja u financijskom smislu može omogućiti da se sredstva ulažu i u one plemićke gradove koji nisu zaštićeni kao pojedinačna nepokretna kulturna dobra kao što je slučaj s arheološko-konzervatorskim radovima na Starom gradu Žumberku ili s terenskim istraživanjem i snimkom postojećeg stanja na lokalitetu Prozor. Stari grad Žumberak nalazi se unutar kulturnog krajolika Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivičko prigorje (Z-7105). Dokumentiranje postojećeg stanja starog grada Prozor (Prozorac) dio je projekta valorizacije srednjovjekovne baštine područja Plitvičkih jezera financiranog sredstvima JU NP Plitvička jezera (Hrvatski restauratorski zavod, n.d.d).

prirodnog i kulturnog naslijeđa poput biokulturne raznolikosti[195], biokulturnog naslijeđa[196] te otpornosti u naslijeđu[197] (ICOMOS, 2022a).

Posebna publikacija „*World Heritage*“ posvećena je vezama kulturnog i prirodnog naslijeđa. Kao glavni razlog relativno malog broja upisa mješovitih dobara na Listu svjetske baštine, koja obuhvaćaju i kulturne i prirodne vrijednosti, navodi se nedovoljno razrađen interdisciplinarni pristup koji bi osigurao cjeloviti pristup sagledavanju naslijeđa te često nedovoljno sagledavanje prirodnih vrijednosti nekog lokaliteta (Papayannis, 2015: 34).[198] Problem koji se također javlja je što je u većini zemalja upis na Listu svjetske baštine prepušten ministarstvima kulture s malim sudjelovanjem ministarstava koja se bave zaštitom okoliša.

Europska komisija prepoznala je važnost ove teme te je 2017. godine izdala publikaciju s primjerima dobre prakse povezivanja kulturnog naslijeđa i područja ekološke mreže Natura 2000 (European Commission, 2017), a 2019. godine publikaciju sa smjernicama, prednostima i potencijalnim poteškoćama povezivanja ova dva tipa naslijeđa (European Commission, 2019). Navedeni dokumenti upućuju na primjere dobre prakse integracije kulturnog naslijeđa u zaštićenim prirodnim područjima. Kao primjeri zaštićenih prirodnih područja u Europi s lokalitetima plemićkih gradova izdvajaju se *Biosphärenpark Wienerwald* u Austriji (European Commission, 2017: 74-75) te Nacionalni park Gauja u Latviji (European Commission, 2017: 76-77).

---

[195] „*Working from these definitions, and acknowledging their breadth, biocultural approaches recognise the inextricable links between human societies, particularly their cultural sphere, and the natural and biophysical environments in which they exist.“* (ICOMOS, 2022a: 17)

[196] „*Biocultural heritage applies to both genetic diversity and biodiversity within landscapes, and also intersects with the diversities of culture, language and traditional ecological knowledge. Due to these interrelationships, biocultural heritage reflects cultural worldviews and practices, and the perspective of 'heritage' emerges because of the continuity and transmission of these through generations via localised cultural and spiritual belief systems and values. Biocultural heritage can therefore include cultural adaptations to environmental change, and the importance of biodiversity for food security, encompassing traditional crops and livestock, medicinal plants and wild foods. Also included are the biological manifestations of heritage, such as the distribution of species and vegetation patterns arising from past management regimes (both continuing and relict).“ (ICOMOS, 2022a: 22)*

[197] „*Resilience in the context of cultural heritage is a complex subject, since it focuses on the systems, relationships and dynamic qualities of heritage that are living and/or developing. It therefore applies differently across the range of cultural heritage places – from tightly delineated individual monuments to entire urban areas; from places of primarily intangible cultural meaning to landscapes of diverse human uses, and so on. The uses of resilience in cultural heritage have therefore been partial to this point, focused on disaster risk management, and on heritage landscapes and places that are explicitly oriented toward ecosystem services*.“ (ICOMOS, 2022a: 36-37)

[198] Kao primjer navode Mont-Saint-Michel s jedinstvenim zaljevom čije promjene plime i oseke stvaraju neponovljiv ambijent te koji je neodvojiv od samostana. Lokalitet je međutim upisan samo kao kulturno naslijeđe (Papayannis, 2015: 34).

Potreba za usklađivanjem zaštite kulturnog i prirodnog naslijeđa u zaštićenim prirodnim područjima može se pokazati na primjeru Okića. *Stari grad Okić* zaštićeno je kulturno dobro, nalazi se unutar PP Žumberak-Samoborsko gorje, ali također se nalazi i unutar zaštićene park-šume *Okolica Okić grada* koja je zaštićena Zakonom o zaštiti prirode. Razvoj vegetacije može ograničiti povijesne vizure na plemićki grad i ugroziti očuvanost njegovih struktura te arheoloških ostataka u okolici. Zato je potrebno uskladiti očuvanje vrijednosti park-šume s održavanjem i prezentacijom plemićkoga grada i njegova povijesnog okruženja.

Nadalje, mjere zaštite PPPPO NP Plitvička jezera propisuju „*očuvanje povijesne slike i obrisa naselja, naslijeđenih vrijednosti kulturnog krajobraza i slikovitih pogleda (vizura), kultiviranog krajobraza*“. Povijesnim vizurama i slikom prostora Plitvičkih jezera stoljećima je dominirao upravo Krčingrad koji je danas potpuno skriven iza vegetacije iako bi se mogao vidjeti iz većeg dijela parka, kao i iz hotela i prostora službenog ulaza (Ulaz 2).

Domaća literatura navodi sljedeće: „*Važno je sačuvati izvorni pristup u objekt, jer prilazi s krivih strana otežavaju orijentaciju. Na mnogim ruševinama dolazi do izražaja njihov obrambeni karakter, čim se odstrani okolno drveće i šikara. Osobito je korisno očistiti obrambene jarke i unutrašnjost objekata. Vegetacija može djelovati lijepo i romantično, ali može i posve promijeniti pravu sliku o objektu*.“ (Sekulić-Gvozdanović, 2019: 45).

„*Historic England*“ nudi niz stručnih smjernica za održavanje, zaštitu i upravljanje arheološkim lokalitetima, ruševinama i spomenicima, uključujući pitanja vegetacije, erozije, pristupa, dokumentiranja i dugoročnog nadzora stanja (Historic England, n.d.c), kao i njemački *burgeninstitut,* odnosno „*Deutsche Burgenvereinigung“*, čiji je priručnik usmjeren na praktična pitanja konzervacije plemićkih gradova i ruševina, s naglaskom na specifične probleme održavanja, sanacije i prezentacije takve vrste naslijeđa (Stanzl, 2010).

9.2.4. Polazišta za razradu prostornog modela

Stanje plemićkih gradova, provedeni zahvati njihova očuvanja i unaprjeđenja te odnos prema okolnom prostoru analizirani su u radu naslova *Plemićki gradovi u zaštićenim prirodnim područjima nacionalnih parkova i parkova prirode Republike Hrvatske – planiranje i*

integralna zaštita (Duić, Rukavina, 2026a).[199] Analizirano je ukupno dvadeset i pet plemićkih gradova u dva nacionalna parka (Plitvička jezera i Krka) te četiri parka prirode (Medvednica, Papuk, Učka i Žumberak - Samoborsko gorje) koji u svojim granicama imaju plemićke gradove.[200] Također, analizirane su prostorne mogućnosti razvoja plemićkih gradova u sklopu tada planiranog parka prirode Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska gora i Ravna gora (Duić, Rukavina, Obad Šćitaroci, 2022a).

U sklopu ovog doktorskog istraživanja dodatno su za razradu prostornog modela detaljno istražena četiri reprezentativna primjera – Podsreda (Slovenija), Falkenstein (Njemačka), Carreg Cennen (Wales) i Stari grad Žumberak (Hrvatska) (Prilog 15.10).

Podsreda (Slovenija) plemićki je grad iz 12. stoljeća smješten u srcu Kozjanskog regionalnog parka, na 475 m nadmorske visine iznad istoimenoga trgovišta. Od 1983. godine lokalitetom upravlja javna ustanova Kozjanski park, koja je u posljednjih četrdeset godina provela njegovu cjelovitu obnovu. Danas Podsreda djeluje kao aktivan kulturni centar s izložbama, koncertima Ljetnoga glazbenog festivala, vjenčanjima, informativnim centrom Kozjanskog parka o Naturi 2000 i Biosfernom području Kozjansko-Obsotelje te ugostiteljskim i smještajnim sadržajima u prenamijenjenom gospodarskom krilu (Castle Podsreda, n.d.).
Burg Falkenstein (Njemačka) iz 12. stoljeća u općini Pansfelde (okrug Harz, Sachsen-Anhalt) smješten je unutar „*Naturparka Harz"* i okružen rezervatom prirode Selketal. Od 1946. godine lokalitet je muzej, a od 1998. njime upravlja „*Kulturstiftung Sachsen-Anhalt*". Na lokaciji djeluju restoran, sokolarska škola i ljetne manifestacije poput viteškog turnira „*Minneturnier*" (Burg Falkenstein, n.d.).
Carreg Cennen (Wales) plemićki je grad iz 13. stoljeća smješten na vapnenačkoj klisuri iznad rijeke Cennen, unutar nacionalnog parka „*Bannau Brycheiniog (Brecon Beacons)".* Današnji ostatci potječu pretežno iz gradnje koju su krajem 13. stoljeća poduzeli John Giffard i njegov sin na mjestu ranije velške utvrde. Plemićki grad razoren je 1462. godine tijekom Ratova ruža.

[199] Metoda istraživanja uključivala je terenski rad te pregled dostupne literature, konzervatorske, prostorno-planske i druge relevantne dokumentacije te ostalih dostupnih izvora. Istraživanjem je potvrđena hipoteza kako zaštićena prirodna područja pozitivno utječu na očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova kroz mogućnosti primjene principa integralne zaštite na obostranu dobrobit kako prirodnog tako i kulturnog naslijeđa, a plemićki gradovi istovremeno povećavaju posjetiteljsku atraktivnost zaštićenih prirodnih područja.
[200] Osim već proglašenih zaštićenih prirodnih područja, ranijim radovima analizirani su i plemićki gradovi unutar nedavno proglašenoga *Parka prirode Zagorske gore* (tada planiranog kao *Park prirode Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska Gora i Ravna Gora*). Unutar predloženih granica planiranog parka prirode prepoznato je petnaest plemićkih gradova. (Duić, Rukavina, Obad Šćitaroci, 2022a)

Klisura na kojoj se nalazi zaštićena je i kao geološki lokalitet od posebnog znanstvenog interesa (SSSI). Plemićki grad je u privatnom vlasništvu i njime upravlja obitelj Llewellyn, dok se o njegovu održavanju brine *Cadw*, velška služba za povijesnu baštinu. Na lokaciji su kafić, parkiralište, farma s tradicionalnim uzgojem longhorn goveda te dvije kružne pješačke staze (Carreg Cennen Castle and Farm, n.d.).
Stari grad Žumberak (Hrvatska) smješten je unutar *Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje* te zaštićenog kulturnog krajolika *Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivičko prigorje*. Arheološko-konzervatorska istraživanja na lokalitetu provedena su 1988., 2005., 2006.–2009. i 2012.–2019. godine (Duić, Rukavina, 2026a: 71).

Govoreći o turizmu u nacionalnim parkovima, Ante Marinović-Uzelac navodi: „*Iz takve selekcije proizlazi da su u nacionalnom parku dopušteni samo oni oblici turizma koji služe razgledavanju i proučavanju parka, a isključuju se svi takvi koji bi mogli u park dovesti posjetitelje kojima razgledanje parka nije osnovni cilj. Dakle, nikakvih športsko-rekreacijskih djelatnosti niti takve opreme, kao niti igračnica, kinematografa, marina i sl*.“ (Marinović-Uzelac, 2001: 508). Nadalje, o koncepciji prostornog uređenja nacionalnog parka piše sljedeće: „*Iz svega proizlazi da osnovna težnja koncepcije uređenja i korištenja nacionalnog parka treba biti da kroz park prođe što veći broj posjetilaca, na veoma dobro organizirani način i da se u parku posjetioci što kraće zadržavaju*“ (Marinović-Uzelac, 2001: 510). „*Odgovor na pitanje gdje također je relativno jednostavan: budući da je nacionalni park visoko štićena kategorija, a turizam mu je opasna sastavna funkcija, jasno je da turizam i sve ostale utilitarne funkcije, moraju biti skupljeni u kompaktne zone (za razliku od parkova prirode u kojim se turistički objekti mogu locirati i disperzno), a to su zone mješovite namjene. Razumljivo je da su u shemama one periferne, a u konkretnim slučajevima mnogo zavisi o terenu i stanju u prostoru*.“ (Marinović-Uzelac, 2001: 511).

Navedena teorijska polazišta upućuju na važnost prostorne organizacije posjećivanja i smještaja pratećih sadržaja. U primjeni modela intenzitet posjećivanja potrebno je uskladiti s ciljevima očuvanja i dopuštenim načinima korištenja konkretnoga zaštićenog područja.

Za razradu modela važno je i unutarnje zoniranje zaštićenih područja. Nacionalni standard upravljačke zonacije razlikuje (I) zonu stroge zaštite, (II) zonu usmjerene zaštite i (III) zonu

korištenja, uz mogućnost određivanja podzona.[201] Pojedino područje ne mora sadržavati sve navedene zone; njihov obuhvat ovisi o vrijednostima i potrebama upravljanja područjem (HAOP, n.d.). Dopušteni načini korištenja i zahvati razmatraju se prema prostornim planovima, planovima upravljanja i pravilnicima o zaštiti i očuvanju pojedinih područja.

Takvo razlikovanje zona omogućuje povezivanje pitanja pristupačnosti, korištenja i vizualne kvalitete s obilježjima i režimima zaštite šireg prostora. Pojam zone temeljnog prirodnog fenomena koji upotrebljava Marinović-Uzelac (2001: 520) u ovom se radu razmatra kao teorijsko polazište za planiranje prostora, bez automatskog poistovjećivanja s obuhvatom zone stroge zaštite u pojedinom parku.

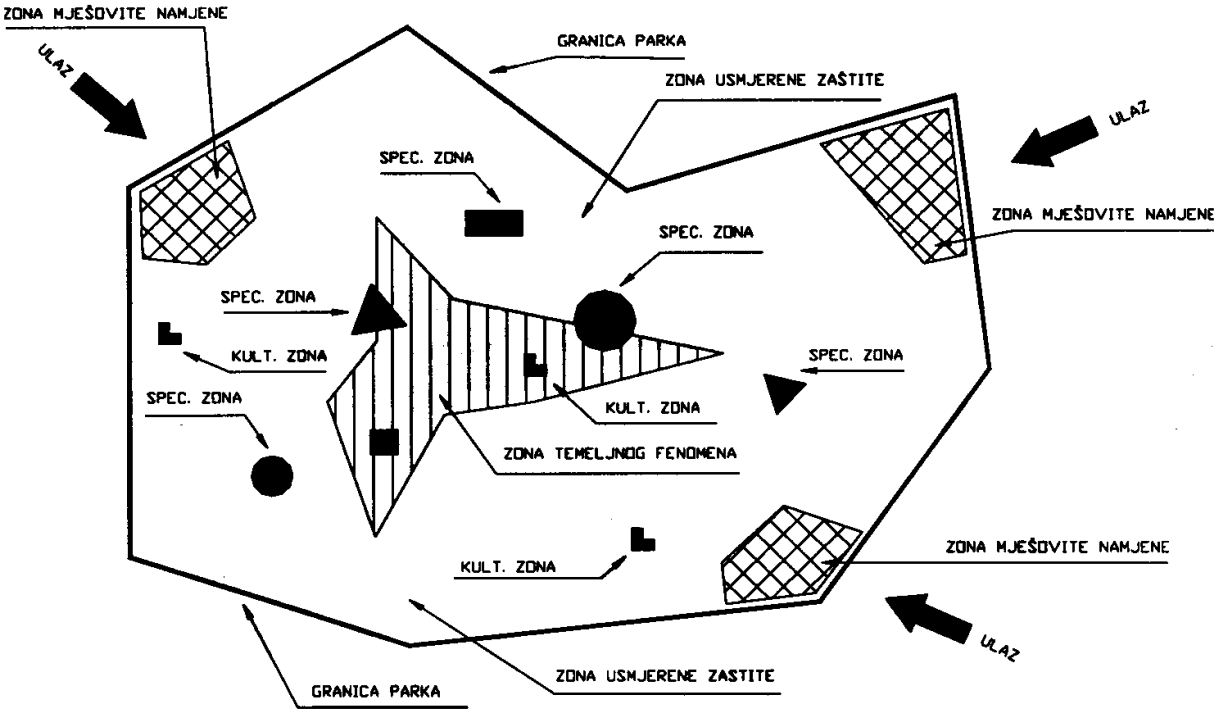

Slika 25. Načelo zoniranja nacionalnog parka. (Marinović-Uzelac, 2001: 516)

[201] Primjerice *Pravilnik o zaštiti i očuvanju Nacionalnog parka „Krka“* (NN 123/2019), *Pravilnik o zaštiti i očuvanju Nacionalnog parka „Plitvička jezera“* (NN 80/2021), *Pravilnik o zaštiti i očuvanju Parka prirode „Medvednica“* (NN 17/2021), *Pravilnik o zaštiti i očuvanju Parka prirode „Velebit“* (NN 128/2024).

9.2.5. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima

Obilježja zaštićenoga prirodnog područja i njegov režim zaštite predstavljaju polazište za razradu prostornog modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkoga grada. Model se razrađuje prema pristupačnosti, korištenju i posjetiteljima te vizualnoj kvaliteti šireg područja, uz određivanje načina uključivanja plemićkoga grada u njegov prostorni i funkcionalni sustav.

1. <u>Pristupačnost područja</u>

Šira pristupačnost zaštićenoga prirodnog područja određena je njegovom povezanošću s okolnim naseljima i prometnom mrežom te rasporedom ulaza i posjetiteljskih polazišta. Plemićki gradovi mogu se nalaziti na rubnim dijelovima zaštićenih područja ili uz prometnice koje presijecaju ili okružuju zaštićene zone. Takav smještaj omogućuje relativno dobru prometnu povezanost i olakšava organizaciju posjećivanja.

U smislu uže pristupačnosti, pristupačnost plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima ovisi o kategoriji zaštićenog područja i o zoniranju unutar njega. Režim individualnoga kolnog pristupa i organiziranog prijevoza razlikuje se među područjima i njihovim zonama. U intenzivno posjećivanim dijelovima nacionalnih parkova organizirani prijevoz može imati važnu ulogu u povezivanju posjetiteljskih polazišta i sadržaja, kao u središnjem dijelu Nacionalnog parka Plitvička jezera, u kojem se nalazi Krčingrad. U parkovima prirode, regionalnim parkovima i značajnim krajobrazima individualni kolni pristup javnim cestama također ovisi o konkretnim ograničenjima i režimima korištenja. Neovisno o pravnom režimu, organizacija posjeta plemićkim gradovima često se planski usmjerava prema pješačkom ili biciklističkom dolasku iz najbližeg polazišta — parkirališta, informativnog centra, sela ili trgovišta u podnožju — kako bi se smanjio pritisak na sam lokalitet i uspostavio kontrolirani režim posjećivanja.

Kod Falkensteina u Naturparku Harz parkiralište „Gartenhaus“ udaljeno je 1,9 kilometara od plemićkog grada. Od parkirališta posjetitelji dalje idu pješke ili sezonskim izletničkim vlakićem („*Wegebahn*“). Do Podsrede u Kozjanskom regionalnom parku vodi 5-kilometarska kolna prometnica te 2,5-kilometarska pješačka „*Grajska pot*“ od trgovišta. Do Carreg Cennena u Bannau Brycheiniog dolazi se pješke od parkirališta uz posjetiteljske sadržaje farme u podnožju klisure.

Ključna razlika u smislu zona odnosi se na opseg dopuštene posjetiteljske infrastrukture uz sam pristup. U zonama stroge zaštite mogućnost posjećivanja i korištenja staza ovisi o propisanom

režimu pojedine zone ili podzone. Marinović-Uzelac (2001: 522) preporučuje da *„unutarnje ceste koje služe obilasku parka trebaju zaobilaziti zonu temeljnog fenomena i specijalne rezervate, a da s pojedinih točaka u razumnim pješačkim radijusima te zone pješaku budu dostupne“*. Parkirališta, polazišta organiziranog prijevoza i informativne centre model usmjerava prema ulaznim i drugim manje osjetljivim dijelovima područja, uz korištenje postojeće infrastrukture gdje je to moguće. Dopuštenost njihove izgradnje ili proširenja provjerava se prema konkretnom režimu zaštite i planskim odredbama.

2. Korištenje i posjetitelji područja

Plemićki grad u zaštićenom prirodnom području može djelovati kao interpretativni čvor koji proširuje ponudu čitavog zaštićenog područja: njegovi posjetitelji istovremeno su i posjetitelji parka, a u njegovoj se prezentaciji mogu paralelno prikazati povijest samog plemićkog grada i prirodni kontekst u kojem se nalazi.

Analizirani primjeri pokazuju različite oblike upravljanja: Podsredom upravlja javna ustanova zaštićenoga područja, Falkensteinom kulturna zaklada, a Carreg Cennenom privatni vlasnici uz skrb Cadwa o održavanju. Primjer Staroga grada Žumberka pokazuje da uključenost u zaštićeno prirodno područje može omogućiti potporu istraživanju i očuvanju plemićkoga grada koji nije zasebno zaštićen kao pojedinačno kulturno dobro. Njegovo se očuvanje pritom sagledava u okviru šireg prostora Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje i zaštićenoga kulturnog krajolika Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivičko prigorje. Za model je stoga ključna usklađenost korištenja i interpretacije plemićkoga grada s upravljanjem širim područjem. Interpretacijska infrastruktura (ploče, vodiči, aplikacije, tematski programi) može povećati razumijevanje prirodnih i kulturnih vrijednosti uz ograničene fizičke zahvate u prostoru.

Struktura korisnika u ovom modelu uključuje dvije osnovne skupine: posjetitelje prirodnog područja (planinari, rekreativci, obitelji) koji plemićki grad susreću kao usputnu točku na svom itineraru te ciljane korisnike koji dolaze zbog specifičnih sadržaja vezanih uz sam plemićki grad – kulturnih programa, sokolarskih pokaznih vježbi, viteških turnira, koncerata ili vjenčanja, kako se to organizirano provodi u Falkensteinu i Podsredi.

Ključna razlika u smislu zoniranja odnosi se na opseg dopuštenog sadržaja u samom prostoru. U zonama stroge zaštite razgledavanje i interpretacija mogu se organizirati ondje gdje je posjećivanje dopušteno. Ugostiteljske, smještajne i gospodarske sadržaje potrebno je usmjeravati prema dijelovima područja u kojima su takve namjene dopuštene, uz prednost

korištenja postojećih građevina. Primjeri su prenamijenjeno gospodarsko krilo Podsrede i farma uz Carreg Cennen, na kojoj se posjetitelji mogu upoznati s tradicijskim uzgojem stoke.

3. Vizualna kvaliteta područja

Vizualna kvaliteta zaštićenoga prirodnog područja proizlazi iz obilježja njegova krajolika, očuvanosti prirodnih i kulturnih sastavnica te njihovih međusobnih prostornih odnosa. Režimi zaštite mogu pridonijeti očuvanju povijesnog okruženja plemićkoga grada ograničavanjem neprimjerene izgradnje i infrastrukturnih zahvata.

Topografske karakteristike, primjerice uzvišen položaj, vezanost uz klisuru, riječnu okuku ili planinski greben, dodatno podržavaju vizualnu dominaciju plemićkog grada u prostoru: Carreg Cennen ističe se na klisuri iznad doline rijeke Cennen, a Falkenstein sa 320 metara nadmorske visine artikulira siluetu Selketala. Smještaj parkirališta, ugostiteljskih i drugih pratećih sadržaja potrebno je planirati tako da se očuvaju važni pogledi prema plemićkom gradu i iz njega te cjelovitost krajolika. Primjerice, gospodarski i ugostiteljski sadržaji sjeverno od klisure Carreg Cennena nevidljivi su iz glavnog dijela nacionalnog parka; parkiralište uz Podsredu smješteno je tako da minimalno proširuje postojeću cestovnu infrastrukturu.

Plemićki grad predstavlja jasan vizualni reper pod uvjetom da je vidljiv i očuvan; u brojnim je slučajevima potpuno prekriven vegetacijom, urušen ili u tolikoj mjeri zarastao da u prostoru više ne funkcionira kao prepoznatljiv orijentir. Očuvanje ili obnova vizualnog karaktera plemićkog grada kroz konsolidaciju struktura, kontrolu vegetacije i uspostavu pogleda pridonosi čitljivosti povijesnih odnosa i vizualnoj kvaliteti šireg prostora.

Opseg zahvata na vegetaciji, povijesnim strukturama i vidikovcima potrebno je odrediti prema vrijednostima prostora, konzervatorskim zahtjevima i režimu zaštite pojedine zone. Usklađivanje tih zahtjeva osobito je važno ondje gdje vegetacija zaklanja plemićki grad ili ugrožava njegove ostatke, a istodobno predstavlja sastavnicu zaštićenih prirodnih vrijednosti.

9.2.6. Zaključak potpoglavlja 9.2

Zaštićena prirodna područja privlače određeni broj posjetitelja, što može pozitivno utjecati i na plemićke gradove u neposrednom okruženju. Tako je primjerice plemićki grad Drežnik koji se nalazi neposredno izvan granica NP Plitvička jezera dijelom rekonstruiran; nalazi se na poučnoj stazi *Ruta vode*, a 2017. napravljen je glavni projekt i za tematski park *Stari grad Drežnik* koji

predviđa ugostiteljski objekt, info centar, izgradnju gledališta i pozornice te rekonstrukciju nekadašnjih drvenih mostova na Korani (Kocka d.o.o., 2020: 73).[202]

Plemićki grad predstavlja proširenje ponude zaštićenih prirodnih područja. Omogućava da se unutar njegove strukture prezentiraju povijest plemićkoga grada i vrijednosti zaštićenoga prirodnog područja.

Položaj plemićkih gradova unutar zaštićenih prirodnih područja u financijskom smislu može omogućiti ulaganja i u one plemićke gradove koji nisu zaštićeni kao pojedinačna nepokretna kulturna dobra kao što je slučaj s arheološko-konzervatorskim radovima na Starom gradu Žumberku ili s terenskim istraživanjem i snimkom postojećeg stanja na lokalitetu Prozor.[203]

Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima oslanja se na pristupačnost, postojeće korištenje i posjetitelje te vizualnu kvalitetu šireg zaštićenog prostora. Institucionalni i planski okvir zaštite područja pruža mogućnost povezivanja tih obilježja s očuvanjem, korištenjem i prezentacijom plemićkoga grada. Suradnja javnih ustanova, konzervatorskih službi, vlasnika i drugih dionika omogućuje usklađivanje odluka o vegetaciji, pristupima, posjetiteljskoj infrastrukturi, obnovi i interpretaciji.

Ključni izazov modela ostaje potencijalni sukob prirodnih i kulturnih vrijednosti u istoj prostornoj cjelini. Primjer Okića upućuje na potrebu usklađivanja zaštite park-šume s očuvanjem povijesnih vizura i prezentacijom plemićkoga grada. U prostornim planovima i dokumentima upravljanja potrebno je prepoznati plemićke gradove zajedno s njihovim okruženjem te za njih odrediti usklađene mjere očuvanja, korištenja i kontrole vegetacije. Prema potrebi i u skladu s ciljevima zaštite mogu se razmotriti i posebne upravljačke cjeline ili podzone.

---

[202] Smještaj uslužnih sadržaja (npr. parking, ugostiteljstvo, informativne točke) izvan granica nacionalnih parkova metodološki se i s aspekta zaštite prirode smatra poželjnim rješenjem jer omogućuje zaustavljanje prometa na rubu zaštićenog područja te smanjuje pritisak unutar samog parka.

[203] Pojedini planovi u grafičkom ili tekstualnom dijelu plana navode i plemićke gradove izvan svog formalnog obuhvata (primjerice PPPPO NP Plitvička jezera – Pusti Perušić; PPPPO PP Žumberak – Samoborsko gorje – Turen Svetojanski, Oršić Slavetić, Stari grad Samobor, Kostel Pribički; ili PPPPO PP Papuk – Voćin, Kaptol), primjećujući kako širi utjecaj zaštićenih prirodnih područja nadilazi administrativne granice i u smislu posjećivanja pozitivno utječe na plemićke gradove u blizini.

Istraživanje je ukazalo na potrebu za integralnim pristupom u sagledavanju kulturnog i prirodnog naslijeđa, pri čemu su i povijesni prostorni odnosi – osobito kod plemićkih gradova – i dalje ključni za njihovu održivu zaštitu i aktivaciju. Unatoč ranije dominantnom sektorskom pristupu, rezultati potvrđuju važnost integralnog pristupa koji objedinjuje očuvanje naslijeđa s upravljanjem prirodnim prostorom, u skladu s načelima održivog razvoja.

Analizirani primjeri Podsrede, Falkensteina, Carreg Cennena i Staroga grada Žumberka pokazuju različite mogućnosti povezivanja očuvanja plemićkih gradova s upravljanjem i korištenjem zaštićenih prirodnih područja. U hrvatskom kontekstu ovaj model ima velik neiskorišten potencijal, posebno u nacionalnim parkovima i parkovima prirode s većom koncentracijom plemićkih gradova poput Krke, Žumberka – Samoborskoga gorja i Papuka te u Parku prirode Zagorske gore.

9.3. PLEMIĆKI GRADOVI UZ ZNAČAJNU PROMETNU INFRASTRUKTURU

9.3.1. Uvod

Ovaj prostorno-planski kontekst odnosi se na plemićke gradove koji su smješteni u neposrednoj blizini prometnih pravaca - autocesta, magistralnih cesta, čvorišta ili tranzitnih točaka[204], a u širem smislu i drugih oblika prometne infrastrukture, poput željezničkih stanica ili zračnih luka, kada one bitno utječu na dostupnost lokaliteta. Takav položaj može omogućiti dobru prometnu povezanost područja i otvoriti mogućnosti vezane uz suvremenu mobilnost, kulturni turizam i teritorijalni razvoj. Prometna pristupačnost područja predstavlja polazište za uključivanje plemićkih gradova u suvremeno korištenje prostora i umrežavanje kulturnih sadržaja unutar šire regije. Pritom prometna dostupnost sama po sebi nije dovoljna za aktivaciju lokaliteta, nego postaje relevantna tek kada je povezana s vidljivošću, mogućnošću zaustavljanja, interpretacijom i po potrebi pratećim sadržajima.

9.3.2. Prometni koridori i povijesni krajolik

Plemićki gradovi, kao prostorno dominantni elementi povijesnog krajolika, često su građeni uz tadašnje komunikacijske pravce kroz doline, klance i planinske prijelaze, kojima se koriste i suvremene prometnice. Ovaj kontinuitet prostorne organizacije može pridonijeti očuvanju njihove vizualne prepoznatljivosti i simboličke uloge u suvremenom prometnom krajoliku. Danas ti isti lokaliteti, iako djelomično narušenog ambijenta, i dalje imaju izrazitu vizualnu dominaciju i dobru prometnu dostupnost, što ih čini prirodnim „ulaznim točkama“ u regiju. U ovom se kontekstu plemićki grad promatra istodobno kao povijesna prostorna dominanta i kao element suvremenoga „mobilnog krajolika“, odnosno kao lokalitet koji se često najprije doživljava u kretanju — iz vozila, s prometnice, s odmorišta ili s pristupnog puta. Njegova se prostorna uloga zato razmatra i kroz slijed pogleda, približavanja, zaustavljanja i ulaska u prostor.

---

[204] Poseban slučaj plemićkih gradova uz cestovnu infrastrukturu predstavljaju plemićki gradovi uz granične prijelaze koji predstavljaju prvu, odnosno posljednju sliku. Kod nas je to primjerice Hrvatska Kostajnica.
„*Obnovljeni Stari grad u Hrvatskoj Kostajnici, koji se nalazi neposredno uz granični prijelaz, prva je, odnosno posljednja slika koju gost dobiva o Hrvatskoj, ili odnosi iz Hrvatske preko tog prijelaza, pa ga je potrebno prihvatiti tek kao prvi u podužem željenom nizu u budućnosti obnovljenih i prezentiranih spomenika kulture na Banovini*.“ (Miletić, Valjato Fabris, 2011: 48)

Autoceste i općenito prometnice imaju veliki utjecaj na okolinu.[205] Pažljivim oblikovanjem „mobilnih krajolika“ i vrednovanjem prostora moguće je prepoznati negativne utjecaje prometnice, ali i mjesta s kojih se otvaraju pogledi na vrijedne sastavnice krajolika (Gašparović, 2009: 130-131).[206] Prometni tokovi predstavljaju potencijalni izvor posjetitelja, dok dobro prezentiran plemićki grad može obogatiti doživljaj putovanja. Prometna infrastruktura stoga se ne promatra samo kao potencijalna prijetnja ambijentalnim vrijednostima, nego i kao mogući posrednik njihove suvremene prepoznatljivosti. Međutim, taj potencijal postoji samo ako su vidljivost, pristup, mogućnost zaustavljanja, interpretacija i prateći sadržaji međusobno usklađeni. U protivnom plemićki grad ostaje tek vizualni fragment u prolazu, bez stvarne prostorne i funkcionalne integracije. Polazište za njegovo uključivanje u suvremeno korištenje prostora predstavlja promišljeno korištenje postojeće prometne povezanosti, uz očuvanje povijesnih prostornih odnosa i ambijentalnih vrijednosti.

9.3.3. Polazišta za razradu prostornog modela

Razrada modela temelji se na primjerima međunarodne i domaće prakse koji su detaljno kataloški obrađeni (Prilog 15.10) – Hohenwerfen (Austrija), Castello di Mesocco (Švicarska), Otočec (Slovenija) i Novigrad na Dobri (Hrvatska), kao i na analizi vidljivosti i dostupnosti plemićkih gradova uz dva odabrana autocestovna pravca u Hrvatskoj: Zagreb – Ploče (A1) (Tab. 4) te Bosiljevo – Rijeka (Tab. 5). U analizu hrvatskih primjera uključeni su lokaliteti vidljivi s analiziranih prometnica i dostupni unutar 30 minuta vožnje od izlaza s autoceste.[207] Uz fizičku dostupnost, analizirani su i ugostiteljski i uslužni sadržaji u okruženju – poput *caffe barova*, restorana, trgovina – kako bi se utvrdio stupanj prostorne integracije u svakodnevne tokove. Odabrani primjeri nisu međusobno istovjetni, nego pokazuju različite stupnjeve i oblike

---

[205] „*Suvremene ceste, zbog velikih širina i uopće visokih zahtjeva postavljenih za elemente razine prometne usluge (...) intenzivno narušavaju sliku krajolika.“* (Marinović-Uzelac, 2001: 344)

[206] „*Osim prometno-tehničkih i sigurnosnih elemenata, uspješna rješenja trebaju polaziti od teze jedinstvenosti autoceste i pejzaža gdje oblikovanje proizlazi upravo iz načina uspostavljanja tog međuodnosa. Iako su formativni elementi oblikovnih pristupa različiti, njihov je konačan cilj zajednički postizanje jasnog koncepta, jezika oblikovanja koji uspostavlja vizualno čitku sliku, naglašava ili stvara identitet prostora te potiče doživljaj.*
Oblikovanjem treba težiti uspostavljanju vizualno bogate i koherentne sekvencijalne forme koja postaje vizualni doživljaj promatrača s prometnice te koja produbljuje njegovo razumijevanje značenja mobilnog krajolika načina njegova korištenja, povijesti, prirode i simbolike.“ (Gašparović, 2009: 134)

[207] Osim jedanaest analiziranih plemićkih gradova koji su izravno vidljivi s autoceste, u blizini autoceste unutar 30 minuta vožnje nalazi se i veliki broj drugih plemićkih gradova - Okić, Samobor, Lukavec, Oršić, Jastrebarsko, Ozalj, Ribnik, Ogulin, Tounj, Otočac, Perušić, Budak, Udbina, Novigrad, Benkovac, Perušić, Vrana, Osridak, Ključica, Klis, Sinj, Nutjak, Čačvina, Omiš, Badnjevice, Topana.

odnosa između naslijeđa i prometne infrastrukture: od razvijenoga turističkog sustava, preko ruševine u prometno intenzivnom krajoliku, do funkcionalno aktiviranog plemićkog grada i hrvatskog lokaliteta s izraženim potencijalom daljnje integracije.

Hohenwerfen u Austriji pokazuje plemićki grad koji je snažno vezan uz dolinski prometni koridor i razvijenu posjetiteljsku infrastrukturu. Smješten na istaknutom položaju iznad doline, lokalitet zadržava povijesnu ulogu prostorne dominante, ali je istodobno prilagođen suvremenom sustavu posjećivanja kroz organiziran pristup, željezničku dostupnost, mogućnost shuttle-prijevoza i koso dizalo.

Castello di Mesocco u Švicarskoj predstavlja drugačiji tip odnosa između plemićkog grada i prometne infrastrukture. Ruševina se nalazi na stijenskom izdanku iznad doline Mesolcine/Misox, u neposrednom odnosu prema suvremenom prometnom koridoru A13 i povijesnom komunikacijskom pravcu prema prijevoju San Bernardino. U ovom je primjeru posebno važan odnos između topografije, dolinskog koridora, rijeke, povijesnog pristupa i suvremene autoceste, jer se povijesna logika nadzora prolaza i suvremena logika tranzita preklapaju u istom prostoru.

Otočec u Sloveniji pokazuje kako prometna dostupnost podupire visoku razinu funkcionalne aktivacije. Za razliku od ruševnih lokaliteta, Otočec je obnovljen i prenamijenjen u hotelsko-ugostiteljski kompleks na otoku na rijeci Krki. Položaj u blizini Novog mesta i prometna povezanost s Ljubljanom i Zagrebom omogućuju da lokalitet funkcionira i kao destinacijska točka, mjesto zadržavanja i generator šire turističke ponude.

Novigrad na Dobri predstavlja hrvatski primjer potencijala ovoga modela. Smješten iznad rijeke Dobre, uz autocestovni pravac Karlovac – Bosiljevo, Novigrad zadržava snažnu vizualnu i prostornu vezu s povijesnim i suvremenim komunikacijskim pravcima. Njegova vrijednost proizlazi iz odnosa plemićkog grada, autoceste, rijeke, mosta, pristupne ceste i šireg krajolika. Upravo zbog takvog položaja Novigrad može funkcionirati kao točka zadržavanja na tranzitnoj ruti, uz jasnije povezivanje pristupa, parkiranja, interpretacije i prezentacije povijesne cjeline s pratećim sadržajima u okruženju.

Analizirani primjeri upućuju na mogućnost uključivanja plemićkih gradova u postojeće prometne i posjetiteljske tokove. Lokaliteti povezani s okolnom infrastrukturom mogu postati točke zadržavanja na inače tranzitnim rutama, pri čemu se uz integralni pristup njihovo očuvanje povezuje s turizmom, edukacijom, regionalnim identitetom i održivim razvojem. Takav pristup posebno je relevantan za lokalitete koji su već vidljivi i dostupni, ali nisu dovoljno interpretirani, programski aktivirani ili povezani s regionalnim sustavima posjećivanja.

Tablica 4. Plemićki gradovi vidljivi s autoceste Zagreb-Ploče (A1).

	NAZIV	VRIJEME VOŽNJE OD IZLAZA S AUTOCESTE	POLOŽAJ	PRISTUPAČNOST	SADRŽAJI U P. G.	SADRŽAJI U OKRUŽENJU
1.	Dubovac	10 min	u naselju (Karlovac)	parkiralište	restoran, muzej	caffe bar, trgovina, hotel
2.	Novigrad na Dobri	5 min	izvan naselja	parkiralište	info ploča, vidikovac	hotel, restoran, caffe bar, trgovina
3.	Bosiljevo	5 min	izvan naselja	privatni posjed	-	crkva, caffe bar, trgovina
4.	Modruš	20 min	izvan naselja	kolni pristup u podnožju uzvišenja	-	crkva, apartmanski smještaj
5.	Sokolac	7 min	u naselju (Brinje)	javni autobusni prijevoz, kolni prilaz	kapelica	caffe bar, restoran, hotel
6.	Bilaj	15 min	u naselju (Bilaj)	kolni pristup u podnožju uzvišenja	-	-
7.	Kličevica	15 min	izvan naselja	-	info ploča	-
8.	Skradin	7 min	u naselju (Skradin)	-	vidikovac, info ploča	caffe bar, restoran, trgovina, hotel, plaža
9.	Zadvarje	20 min	u naselju (Zadvarje)	-	-	tehnička zgrada vodovoda, caffe bar, restoran, trgovina

Tablica 5. Plemićki gradovi vidljivi s autocestovnog pravca Bosiljevo-Rijeka.

	NAZIV	VRIJEME VOŽNJE OD IZLAZA S AUTOCESTE	POLOŽAJ	PRISTUPAČNOST	SADRŽAJI U P. G.	SADRŽAJI U OKRUŽENJU
10.	Grobnik	7 min	u naselju (Grobnik)	parkiralište	galerija, muzej	automotodrom, caffe bar, restoran
11.	Trsat	7 min	u naselju (Rijeka)	kolni pristup	muzej, caffe bar	caffe bar, restoran, hotel, trgovina

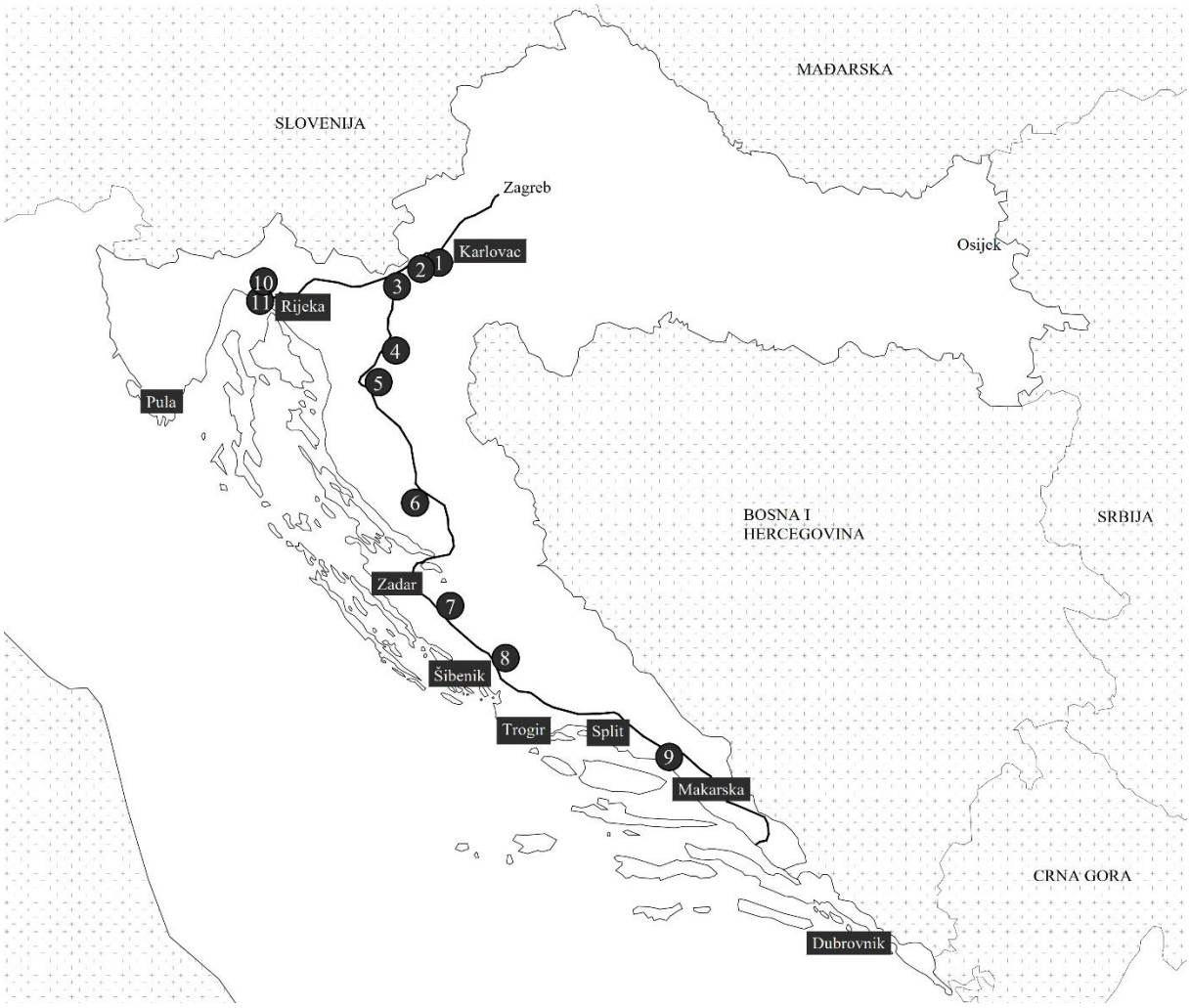

Slika 26. Plemićki gradovi vidljivi s analiziranih autocesta u Hrvatskoj.

Slika 27. Pogled na Modruš s autoceste A1 u smjeru Zagreba, nakon izlaza iz tunela Mala Kapela.

Slika 28. Pogled na Kličevicu s autoceste A1 u smjeru Splita.

Slika 29. Pogled na Grobnik s autoceste A6.

9.3.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova uz značajnu prometnu infrastrukturu

Model se razrađuje prema pristupačnosti, korištenju i posjetiteljima te vizualnoj kvaliteti šireg područja, uz određivanje načina povezivanja plemićkoga grada s postojećom prometnom i posjetiteljskom infrastrukturom.

1. Pristupačnost područja

Jedna od ključnih prednosti ovog prostorno-planskog konteksta jest povezanost područja s glavnim prometnim pravcima. Smještaj plemićkih gradova u blizini autocesta, glavnih cesta i prometnih čvorišta može omogućiti dolazak ciljanih posjetitelja (tzv. „*castle hopping*“) i putnika koji posjet uključuju u svoje tranzitno putovanje. Stvarna pristupačnost pritom ovisi o položaju izlaza s autoceste, povezanosti s lokalnom cestovnom mrežom i mogućnosti dolaska do odgovarajućeg polazišta za obilazak.

Dobra prometna povezanost ovih područja omogućuje organizaciju dnevnih izleta i usputnih posjeta te uspostavu polazišta za upoznavanje kulturnog krajolika šire regije. Time se može proširiti uloga lokaliteta – od usputne stanice do polazišta za daljnja istraživanja prostora, uz mogućnost duljeg zadržavanja posjetitelja i korištenja okolnih kulturnih i uslužnih sadržaja.

Uža pristupačnost odnosi se na vezu između prometnog polazišta i plemićkoga grada. Za tranzitne posjetitelje osobito su važni jasno označen pristup i informacija o potrebnom vremenu obilaska. S obzirom na to da su mnogi plemićki gradovi smješteni na dominantnim uzvisinama, konačni prilaz može zahtijevati dodatnu infrastrukturu. Prema obilježjima terena i posjetiteljskim potrebama mogu se razmotriti organizirani prijevoz ili drugi oblici svladavanja visinske razlike, kao što je koso dizalo u Hohenwerfenu, gdje je parkiralište pažljivo smješteno sa suprotne strane u odnosu na autocestu. Smještaj takve infrastrukture i parkirališta potrebno je uskladiti s očuvanjem važnih vizura i ambijenta.

U nekim slučajevima, kao što je Castello di Mesocco u Švicarskoj, lokalitet nije samo vidljiv iz prometnog koridora, nego je i neposredno povezan s njim kroz sustav pristupnih putova. Pješačka ruta prema ruševini uključuje prijelaz mostom preko autoceste A13, čime se jasno očituje preklapanje povijesnog pristupa i suvremene prometne infrastrukture.

Na cjelokupnu pristupačnost snažno utječe i prometna signalizacija, osobito na autocestama. Primjeri iz Slovenije i Austrije pokazuju kako se kvalitetnim sustavom grafički ujednačenih i unaprijed postavljenih turističkih obavijesnih ploča može učinkovito usmjeravati posjetitelje prema obližnjim lokalitetima. Takva rješenja uključuju ikonografske simbole naslijeđa

(plemićki gradovi, muzeji, arheološka nalazišta), uz informacije o pristupu. Za hrvatske primjere važno je povezati obavijesti uz glavne prometnice s kontinuiranim označavanjem pristupa nakon izlaza s autoceste te s raspoloživim parkiralištima i posjetiteljskim sadržajima.

2. Korištenje i posjetitelji područja

Visoka prometna dostupnost čini plemićke gradove smještene u blizini autocesta iznimno pogodnima za razvoj različitih sadržaja. Njihova lokacija omogućuje ne samo brzo zaustavljanje u tranzitu, već i postupno „uvlačenje“ posjetitelja u šire prostore koji ih okružuju, te predstavlja potencijalne ulazne točke u kulturni krajolik cijele regije putem kulturnih ruta i tematskih staza.

Korištenje prostora u ovom modelu obuhvaća širok spektar sadržaja: manje muzeje, interpretacijske centre, tematske trgovine, vidikovce, ugostiteljske objekte, pa i manje smještajne jedinice. Ti se sadržaji, ovisno o prostornim i konzervatorskim uvjetima, mogu nalaziti u plemićkom gradu ili u njegovu okruženju. Stanje lokaliteta može biti raznoliko: od konsolidirane ruševine, arheološkog lokaliteta, do potpuno obnovljenog kompleksa s razrađenim muzejskim ili komercijalnim programom. Veliku ulogu ima kvaliteta interpretacijskih sadržaja koji posjetitelje informiraju i potiču na dulji boravak u regiji. U tom smislu, izuzetno je korisno na lokalitetu postaviti interpretacijske karte i panele koji prikazuju druge lokalitete u blizini, tematske rute, kulturne i prirodne točke interesa, povezujući ih u razumljivu prostornu cjelinu. Organizacija vidikovca s interpretacijom okolnoga prirodnog i kulturnog krajolika već može biti zadovoljavajuća početna točka (Novigrad na Dobri). Ovakav pristup može potaknuti daljnje istraživanje prostora nakon početnog zaustavljanja.

U ovom se modelu osobito razmatraju tranzitni posjetitelji koji posjet plemićkom gradu uključuju u putovanje, spontano ili unaprijed planirano. Uz njih, područje mogu koristiti ciljani posjetitelji i lokalno stanovništvo. Kako bi se tranzitni posjet povezao s edukativnim i rekreacijskim sadržajima, lokalitet mora biti jasno označen, interpretiran i podržan osnovnom infrastrukturom. Osnovne servisne potrebe posjetitelja potrebno je zadovoljiti na razini područja, uključujući postojeće sadržaje u okolnim naseljima. Sanitarni i ugostiteljski sadržaji mogu se nalaziti u plemićkom gradu ili njegovu okruženju, kao što pokazuju primjeri sanitarnog čvora uz Castello di Mesocco i ugostiteljske ponude Hohenwerfena, ovisno o potrebama posjetitelja te prostornim i konzervatorskim uvjetima.

Svaki lokalitet mora, osim potencijalnog duljeg zadržavanja posjetitelja, zadovoljiti i osnovne servisne funkcije koje su potrebne svakom odmorištu, poput sanitarnog čvora (Castello di Mesocco) ili ugostiteljstva u plemićkom gradu ili neposrednom okruženju (Hohenwerfen).

Osobito ilustrativan primjer za ovaj model jest grad Otočec u Sloveniji. Nakon ratnog razaranja njegova je obnova započela 1950-ih godina, a izgradnja tadašnje glavne ceste Ljubljana – Zagreb dodatno je potaknula ulaganja i razvoj ugostiteljsko-turističke namjene. Otočec je tijekom gradnje ceste služio kao logistička točka, što je omogućilo usmjeravanje sredstava u obnovu. S vremenom se na toj lokaciji razvio luksuzni ugostiteljski kompleks – danas sadrži restoran s Michelinovom preporukom, hotel s pet zvjezdica, dok se golf-igralište nalazi u okolnom prostoru. Ponudu šireg područja dopunjuje i obližnji grad Struga s interpretacijom povijesnog života (Grad Otočec, n.d.). Ovaj primjer pokazuje potencijal transformacije lokaliteta tijekom vremena temeljem povoljne lokacije uz jaki prometni koridor. Istodobno, Mušič (1963: 228–230) upozorava na nesuglasja između konzervatorskih zahtjeva i intenziviranja ugostiteljsko-turističkog korištenja, što upućuje na potrebu usklađivanja namjene s vrijednostima povijesne građevine i njezina okruženja.[208]

---

[208] „*Tijekom rata dvorac je teško oštećen, posebno u južnom krilu i na pregibu oba krila, a igrom slučaja ostao je i krov nad dijelom najstarije građevinske jezgre, u području oba stupa. Dvorac je i kasnije pretrpio veliku štetu, kada je deset godina bio prepušten propadanju i sve više nalikovao ruševini. Najviše što se moglo učiniti u tom razdoblju, koje je bilo nepovoljno za zaštitu spomenika, bilo je prekriti izložene nosive zidove daskama. No, ni to je učinjeno prekasno i nije bilo dovoljno učinkovito, jer su vjetar i mraz prodirali u konstrukcije sa svih strana, tako da su se pojedini dijelovi dvorca počeli urušavati, a vegetacija je u njima pronalazila plodno tlo. Tek kasnije, kada su se uvjeti počeli poboljšavati, Zavod za zaštitu spomenika mogao je započeti veće zaštitne zahvate. Tada je dvorac postupno dobio krov, a njegovo najoštećenije južno krilo konačno je obnovljeno. Međutim, konstrukcijsko stanje zidova i svodova bilo je katastrofalno. Posebno je zid južnog pročelja bio u nepopravljivom stanju, koji je morao biti uklonjen i ponovno izgrađen na čvrstim novim temeljima. Na mnogim mjestima bili su nužni energični zahvati u temelje, jer su se drveni piloti zbog promijenjenog vodnog režima istrošili te su se zidovi iznad njih počeli naginjati i pucati. Srećom, prihvaćen je prijedlog da se u prvom razdoblju obnove sve preostale konstrukcije ojačaju pažljivim i izdašnim injektiranjem tanke betonske smjese pod kontroliranim tlakom. Sve se to radilo u vrijeme kada za dvorac nije bilo zainteresiranih, te su stoga svi zahvati obnove provedeni bez određenog građevinskog programa. Tek kada su kotari stekli neovisnost, a posebno kada je planirana izgradnja autoceste Ljubljana-Zagreb, dvorac je postao zanimljiv s aspekta praktične upotrebe.*

Međutim, nije bilo definitivnih ideja o njegovom korištenju ili, bolje rečeno, o njegovoj ugostiteljsko-turističkoj kategorizaciji; stoga su se prvi pravi planovi izrađivali bez jasnijih perspektiva. Sudbina naših arhitektonskih spomenika bila je uže povezana s njihovom funkcionalnom transformacijom, odnosno trebalo im je pronaći novu namjenu koja bi bila i ekonomski isplativa, jer je u posebnim okolnostima spomenička vrijednost praktički imala samo sekundarno značenje. Preostale su dvije mogućnosti: ili pustiti dvorac da se potpuno uruši, ili prihvatiti načelo kompromisa u pogledu transformacije u ugostiteljsko-turistički objekt. Razumljivo je da se, unatoč predviđenim neugodnostima, moglo odlučiti samo za drugo rješenje. To su činjenice koje su karakteristične za našu zaštitu spomenika u prvom razdoblju nakon oslobođenja i srećom postupno postaju povijest.

Na tijek i smjer konačne obnove, koja je bila izuzetno dinamična u svakom pogledu, utjecalo je nekoliko okolnosti. Treba spomenuti barem dvije. Prvo: Organizacijom građevinskih radova na glavnoj cesti, dvorac Otočec određen

3. Vizualna kvaliteta područja

Blizina velike prometne infrastrukture nerijetko rezultira narušavanjem povijesnog krajolika u kojem se nalazi plemićki grad. Suvremena gradnja, prometna signalizacija, komunalna infrastruktura i prateći sadržaji često nemaju oslonac u tradicionalnoj prostornoj matrici i mogu značajno narušiti ambijentalne vrijednosti lokaliteta. Međutim, plemićki gradovi zbog svojih povišenih, strateški dominantnih položaja u brojnim su slučajevima uspjeli zadržati vizualnu istaknutost, a nova infrastruktura ih može dodatno učiniti vidljivima i prepoznatljivima.

Ovakva vizualna izloženost daje im dodatnu simboličku dimenziju: plemićki grad tako postaje orijentir, ulazna točka u regiju ili prostorni reper. Njegova vidljivost sa samih prometnica, a osobito ako je povezana s odgovarajućom interpretacijom, može igrati ključnu ulogu u stvaranju pozitivne slike prostora kod posjetitelja u tranzitu. Domaći primjeri poput Novigrada na Dobri, Dubovca, Sokolca, Trsata ili Klisa pokazuju važnost takve vizualne prisutnosti za percepciju krajolika.

Vizualna kvaliteta područja pritom obuhvaća i očuvanost odnosa plemićkoga grada prema naseljima, rijekama, povijesnim putovima i drugim sastavnicama njegova okruženja. Važno je sačuvati reprezentativnu vizuru s prometnice te smjestiti servisne sadržaje tako da što manje utječu na važne poglede prema plemićkom gradu i iz njega. Također, vegetacija uz cestu može zakloniti ključne vizure te njezino održavanje treba uskladiti s očuvanjem vrijednih pogleda, krajobraznih obilježja i sigurnošću prometa.

Poželjna je grafički ujednačena i tematski povezana signalizacija, poput one razvijene u Sloveniji i Austriji, koja informira putnike o kulturnim točkama u blizini izlaza s autoceste.

---

je za sjedište stožera brigade, a u njegovoj neposrednoj blizini u hitnim zgradama raspoređena je investicijska grupa. Time su osigurana sredstva za najhitnije radove unutar dvorca, ali zbog kratkog roka i specifičnog programa gradnje, kvaliteta tih radova bila je u mnogočemu ugrožena, a zbog prioriteta određenih zahvata ugrožen je i cijeli plan obnove, koji još nije bio u potpunosti preciziran. Drugo: Nakon završetka glavne ceste, neočekivani procvat dvorca Otočec iznenada je postao očigledan. Svojim iznimnim položajem blizu autoceste, na pola puta između Ljubljane i Zagreba, u neposrednoj blizini Novog mesta, te slikovitošću u prekrasnom okruženju, Otočec je iz dana u dan privlačio sve više posjetitelja. Od početnih skromnih procjena u vezi s njegovim gospodarstvom, Otočec je dobio neočekivano ugostiteljsko-turističko usmjerenje. Međutim, u to vrijeme više nije bilo ni vremena ni volje za uspostavljanje ravnoteže između onoga što je dvorac mogao maksimalno ponuditi uz očuvanje svojih monumentalnih vrijednosti i onoga što je od njega zahtijevao procvat turizma i ugostiteljstva. U takvoj atmosferi neizbježno su se javljala neslaganja između konzervatorskih tendencija i tendencija za što funkcionalnijim ugostiteljsko-turističkim objektom." (Mušič, 1963: 228-230, prijevod autora)

Njezin smještaj i oblikovanje trebaju očuvati preglednost prostora i izbjeći zaklanjanje vrijednih vizura.

9.3.5. Zaključak potpoglavlja 9.3.

Model plemićkih gradova smještenih uz glavne prometnice (autoceste, glavne ceste i prometna čvorišta) oslanja se na prometnu povezanost šireg područja kao ključnu prednost u zaštiti i aktivaciji kulturnog naslijeđa. Ovi lokaliteti, koji su povijesno nastajali na strateškim točkama tadašnjih komunikacija, danas su često i dalje vizualno dominantni u krajoliku, unatoč prisutnosti suvremene infrastrukture. Upravo se u tom kontinuitetu komunikacijske važnosti prostora nalazi važno polazište za razradu ovoga modela: povijesni lokaliteti koji su nekoć nadzirali prometne pravce danas mogu ponovno postati prepoznatljive točke orijentacije, zaustavljanja i interpretacije prostora.

Utjecaj cestovne infrastrukture na krajolik dvojak je: s jedne strane, infrastruktura može narušiti povijesni smještaj, vizure i ambijent; s druge strane, ona stvara nove mogućnosti interpretacije i uključivanja lokaliteta u regionalne tokove. Sama blizina prometnice zato ne osigurava uspješnu prostornu integraciju. Potrebno je povezati prometnu dostupnost s lokalnim pristupima, mogućnošću zaustavljanja, očuvanjem vizura i interpretacijom šireg prostora. Servisni sadržaji, poput parkirališta, sanitarnih čvorova i ugostiteljskih sadržaja, trebaju biti diskretno smješteni kako bi se očuvala prepoznatljivost plemićkoga grada i njegova okruženja, dok istodobno omogućuju funkcionalno korištenje. Njihovo planiranje treba uključiti i postojeće kapacitete okolnih naselja.

Plemićki grad u ovom modelu može djelovati kao interpretacijski čvor i ulazna točka u regiju. U optimalnom scenariju, lokalitet komunicira s posjetiteljem već s prometnice putem signalizacije i kvalitetnih vizura. Nakon zaustavljanja, tu početnu vizualnu privlačnost potrebno je nadograditi jasnim pristupom, osnovnom posjetiteljskom infrastrukturom i interpretacijom koja lokalitet ne prikazuje izolirano, nego ga povezuje s okolnim naseljima, krajolikom, drugim plemićkim gradovima, povijesnim cestama, prirodnim vrijednostima i regionalnim rutama.

Ovaj model osobito razmatra potrebe tranzitnih posjetitelja, putnika koji se kreću autocestom ili glavnom cestom i na lokalitetu borave kratkotrajno. Za njih je važno osigurati pregledne informacije o pristupu, trajanju obilaska i dostupnim sadržajima, kako bi se posjet odvijao sigurno i bez velikog vremenskog odmaka od putovanja. Istodobno, dobro oblikovana

interpretacija (karte šire regije, informacije o drugim lokalitetima, tematskim rutama i mogućnostima boravka) može djelovati kao poziv na dulji ostanak, pretvarajući tranzitni posjet u početnu točku za sustavnije istraživanje okolnog kulturnog krajolika. Na taj se način kratkotrajno zaustavljanje može postupno pretvoriti u složenije prostorno iskustvo, a plemićki grad iz usputnog motiva prerasta u pokretača interesa za šire regionalno područje.

Kao što pokazuju primjeri poput Hohenwerfena, Castella di Mesocco ili Otočca, upravo takvi lokaliteti mogu postati nositelji prostorne aktivacije uz uvjet pažljivog planiranja, usklađenog s konzervatorskim kriterijima.

Zaključno, ovaj model predstavlja prostorno-planski okvir za očuvanje i korištenje plemićkih gradova koji se nalaze uz ključne prometne pravce. Njihova vizualna prepoznatljivost, povijesna uloga i prometna povezanost okolnog područja stvaraju osnovu za njihovo uključivanje u suvremeno planiranje i korištenje prostora. Vrijednost modela proizlazi iz povezivanja postojećih prometnih tokova s pristupom, prezentacijom i interpretacijom plemićkih gradova te dugoročnim očuvanjem i unaprjeđenjem njih i njihova okruženja.

9.4. PLEMIĆKI GRADOVI U BLIZINI VELIKOG GRADA – ZONE REKREACIJE I SLOBODNOG VREMENA

9.4.1. Uvod

Ovaj prostorno-planski kontekst obuhvaća plemićke gradove smještene u područjima dostupnima za svakodnevnu rekreaciju ili jednodnevne izlete stanovništva većih urbanih središta. Njegovo je temeljno obilježje funkcionalna povezanost širega područja plemićkoga grada s potrebama gradskog stanovništva za boravkom na otvorenom, rekreacijom i kulturnim sadržajima.[209] U turističkoj terminologiji, dio korisnika tih prostora može se svrstati u kategoriju jednodnevnih posjetitelja („*same-day visitor*“, „*excursionists*“), tj. onih koji ne ostvaruju noćenje, ali generiraju značajan pritisak na prostor i infrastrukturu kroz kratkotrajni, ponavljajući boravak u rekreacijskim zonama (United Nations, 2010: 10).

Dio takvih područja pripada *periurbanom krajoliku*, pojasu između urbaniziranog tkiva i ruralnog/prirodnog zaleđa koji se u suvremenoj literaturi opisuje kao mozaik poljoprivrednih, ruralnih i (polu)prirodnih površina unutar gradskih regija te kao "teritorij između" klasičnih kategorija urbanog i ruralnog prostora (Wandl, 2019). Rekreacijska i izletnička područja dostupna iz velikih gradova mogu se, međutim, nalaziti i u njihovu širem ruralnom zaleđu. Periurbani krajolici postaju glavna čvorišta interakcije čovjeka i prirode, s nizom izazova i mogućnosti za rekreaciju na otvorenom i zaštitu bioraznolikosti (Rastandeh et al., 2025: 3). Takvi prostori mogu primjerice biti šumske zone koje služe kraćem boravku na otvorenom, regionalne rekreacijske cjeline, poput jezera, riječnih dolina i većih izletničkih područja ili kulturno-rekreacijske zone, u kojima se rekreacijska funkcija povezuje s kulturnim naslijeđem, povijesnim parkovima i perivojima.

Ključna dinamika koja oblikuje te prostore jest urbanizacija. Kako se urbanizacija širi, potreba za pristupom zelenim i plavim površinama u periurbanim krajolicima postaje sve važnija (Rastandeh et al., 2025: 6). Čimbenici poput udaljenosti od doma do zelenih i plavih površina, mogućnosti i troškova putovanja od grada do periurbanog prostora utječu na to kako ljudi koriste periurbane krajolike za rekreaciju na otvorenom. Širenje stambene izgradnje i prometne infrastrukture može smanjiti površine dostupne za javnu rekreaciju i fragmentirati otvorene prostore u rubnim zonama gradova.

[209] Referentni pojam za ovu temu je „*functional urban area*“ (FUA) koji obuhvaća grad i okolno područje povezano s njim dnevnim putovanjima na posao (Dijkstra, Poelman, Veneri, 2019).

Potražnja za objektima i sadržajima za rekreaciju na otvorenom nastaje ponajprije u gusto naseljenim područjima s visokim dohotkom po stanovniku te općenito u većim gradovima i urbanim središtima[210]. Ta potražnja, koja u velikim gradovima raste brže od broja stanovnika, snažno utječe na prirodna područja i, šire gledano, na ruralna područja koja su lako dostupna iz gradova i velikih urbanih zajednica. Rizik erozije prirodnih resursa i degradacije krajolika može se izbjeći samo strogom kontrolom zaštite okoliša. Prostorno planiranje zona rekreacije i slobodnog vremena stoga se ne može ograničiti na granice urbanih područja, nego se mora proširiti na periurbano područje, ruralno zaleđe te može obuhvatiti čitavu regiju ili čak državu (kao primjerice u Nizozemskoj). Planski prijedlozi moraju uključivati mjere za zaštitu okolišnih resursa, kao i mjere za provedbu rekreacijskih sadržaja. Budući da pritisci na resurse u pravilu opadaju s udaljenošću od urbanih središta potražnje, više mogućnosti za zaštitu i upravljanje resursima nalazi se u udaljenijim područjima (Baud-Bovy, Lawson, 1977: 4).

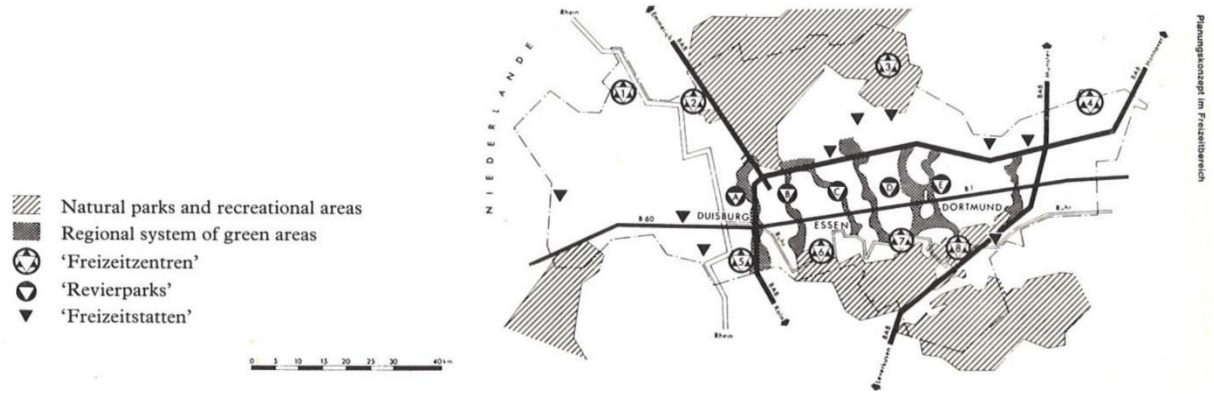

Slika 30. Koncept planiranja u prostorima rekreacije i slobodnog vremena, Ruhr (Lawson, Baud-Bovy, 1977: 5)

Plemićki gradovi u takvim područjima mogu postati točke izletničkih i rekreacijskih kretanja: od kratkih šetnji i planinarskih tura do dnevnih boravaka i školskih izleta. Njihova se uloga ostvaruje u odnosu prema šumskim kompleksima, riječnim dolinama, jezerima, naseljima i

[210] U njemačkom govornom području pojam ***„Naherholungsgebiet“*** označuje lako dostupno, prirodi blisko područje u blizini naselja, koje omogućuje kratkotrajni boravak u prirodi i svakodnevnu ili vikend-rekreaciju stanovništva (Buchecker et al., 2013). Takva su područja tipično locirana u dohvatu većih gradova i aglomeracija i služe ponajprije dnevnom kratkotrajnom odmoru stanovništva bez potrebe za duljim putovanjem. Starija literatura poznaje termin „*Großerholungsgebiet“*(velika rekreacijska područja). U ruhrskoj regiji u Njemačkoj od 1960-ih godina razvijaju se takva područja koja su premrežena centrima slobodnog vremena („*Freizeitzentren*“), parkovima i drugim aktivnostima (Sl. 30) (Baud-Bovy, Lawson, 1977: 5).
Planski izvori u švicarskom kontekstu dodatno naglašavaju da je „*Naherholung“* određena blizinom i vremenom dolaska: riječ je o područjima koja se u pravilu nadovezuju na naseljeno područje, koriste za večernju, dnevnu i vikend-rekreaciju, a dostupna su unutar približno 60–90 minuta javnim ili privatnim prijevozom (Mönnecke, Wasem, 2005).

drugim sadržajima okolnog prostora. Rekreacijsko korištenje područja može pružiti osnovu za njihovu interpretaciju i očuvanje i kada je riječ o ruševinama bez aktivne unutarnje namjene. Time preuzimaju dvojaku ulogu: sudjeluju u oblikovanju prostora rekreacije i boravka na otvorenom te pridonose njegovoj povijesnoj prepoznatljivosti i edukativnoj vrijednosti.[211]

9.4.2. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974.

Prostorni plan parka prirode Trakošćan izradili su 1974. godine u Zavodu za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prof. Dragan Boltar i prof. Ante Marinović-Uzelac.[212] Plan predstavlja povijesni primjer sagledavanja plemićkoga grada zajedno sa širim područjem namijenjenim zaštiti, rekreaciji i izletničkom korištenju. Naziv plana odnosi se na tada predloženi park prirode, a ne na ostvareni status zaštite cijeloga njegova obuhvata.
Trakošćan je zaštićen kao park-šuma od 1955. godine (Rješenje br. 1256/1955; Upisnik zaštićenih područja, br. 38), a zaštićen je i kao kulturno dobro koje obuhvaća dvorac, gospodarske građevine, kapelu Sv. Križa, vrtlarsku kuću, perivoj, jezero i park-šumu (Z-886). Takav dvostruki status – prirodni i kulturni – bitan je za razumijevanje logike plana, jer se njime ne štiti samo pojedinačni spomenik, nego cjelokupni povijesno oblikovani krajolik.

Nakon Drugoga svjetskog rata Trakošćan je obnovljen i prenamijenjen u muzej. Radovi su provedeni od 1953. do 1957. pod vodstvom Zdenke Munk. Godine 1957. izrađena je *Idejna studija urbanističko-pejzažnog rješenja užeg područja turističko-rekreacionog centra Trakošćana,* čiji su autori Ivan Lay i Dragutin Kiš uz suradnju Vilima Leskošeka, Ratka Keve i Pavla Ungara za Narodni odbor općine Lepoglava.[213] Prema studiji, u prvoj fazi zahvata bilo

---

[211] U literaturi se periurbani prostori sve češće promatraju kao prostori koji zahtijevaju posebne prostorno-planske pristupe jer se u njima preklapaju rekreacija, očuvanje bioraznolikosti, urbanizacijski pritisci, prometna dostupnost i potreba za očuvanjem otvorenih prostora (EUROPARC Federation, 2010).

[212] U izradi su sudjelovali i Dubravka Boltar-Landau, Oleg Grgurević i Sonja Jurković, dok su kao specijalistički suradnici bili uključeni Dragutin Kiš (pejsaž), Zdravko Bernt (hidroregulacija), Ivan Janić (elektrifikacija) i Dragutin Alfier (turizam). Kao suradnička ustanova naveden je Republički zavod za zaštitu prirode. (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1974a)

[213] „*Pristupajući rješavanju idejnih urbanističko-hortikulturnih mogućnosti preuređenja Trakošćana u turistički atraktivan objekt respektirana je prije svega osnovna kvaliteta prirode u razigranom pejzažu sjeverozapadnog dijela Hrvatskog Zagorja, nedaleko od Zagreba, Varaždina, Maribora i Celja*."
„U današnjoj fazi Trakošćan se privredno našao u prekretnici zbog nerentabilnosti postojećih turističkih pogona i slabih regionalnih veza, a i zbog nedostatne propagande njegovih vrednota i zapuštenog ugostiteljstva.„
„*Većina postojećeg gradjevnog fonda (10-15 objekata), koji je nekad služio u gospodarske svrhe, danas je dotrajao, te je posve neprikladan za buduću namjenu. Zbog toga se predvidja rušenje svih objekata, osim dvorca, kapele i današnjeg restorana. Urbanističko-hortikulturna koncepcija Trakošćana predvidja prelaganje ceste u*

je predviđeno uklanjanje svih zapuštenih objekata, repozicioniranje postojeće ceste i izgradnja hotela. U drugoj fazi planirana je realizacija ostalih sadržaja, uz nastojanje da se oni što skladnije uklope u prirodni ambijent. Iako tijekom dosadašnjih istraživanja nije bilo moguće pronaći studiju u cijelosti, poznat je tekst njezina zaključka, sačuvan u tekstualnom dijelu prostornog plana iz 1974. godine. Studija predstavlja posljednji poznati dokument koji neposredno prethodi izradi Prostornog plana. Osim toga, njome su već bili definirani izgradnja hotela i drugih sadržaja te uklanjanje postojećih građevina, što je u međuvremenu dijelom i provedeno.

Planom iz 1974. godine predviđen je obuhvat predloženog parka prirode od 1648 ha. Za usporedbu, 2022. godine površina zaštićene park-šume iznosila je 487,19 ha, a obuhvat zaštićenog kulturnog dobra 87 ha (Duić, Rukavina, Obad Šćitaroci, 2022).
Temeljna koncepcija plana iz 1974. godine sažeta je već u njegovim programskim ciljevima: „*Osnovni problemi uređenja Trakošćanskog prostora na koji prostorni plan mora dati odgovor jesu:*

1. *zaštita kulturno-historijskog ambijenta dvorca i parka s jezerom, kao i zaštita cjelokupnog prostora od neodgovarajuće izgradnje uz predviđanje izgradnje koja je neophodna za korištenje i valorizaciju prostora na onim mjestima koja su za to optimalna, kako sa stanovišta korištenja tako i zaštite jer je vrijednost tog prostora temelj njegovom korištenju pa princip zaštite nije suprotan već integralan principu korištenja.*
2. *Programiranje odgovarajućih oblika korištenja na za njih odgovarajućim lokacijama.*
3. *Definiranje granica uže i šire zaštite, te režima zaštite.*
4. *Rješenje prometa i parkirališta.*
5. *Problem saniranja jezera.*
6. *Pejzažno oblikovanje i uređenje.*

---

podnožju novog hotela, da bi se dobila zaokružena cjelina prostora, a dvorcu i užoj okolini sačuvala osnovna kvaliteta: atmosfera prirodne tišine i autentičnost ambijenta.„
„Glavne funkcije predvidjene projektom i stavljene u prostorni odnos kao optimalno opterećenje pejsaža i ambijenta sastoje se od: - hotel-motela, lociranog na brežuljku nasuprot dvorcu; - autobusne stanice s poštom, prolaznim restoranom, manjim trgovima i stanovima; - doma kulture s kino-dvoranom i čitaonicom; - dječjeg igrališta s bazenom; - restorana za dnevni i tjedni posjet s gospodarskim dvorištem, terasama, prostorom za glazbu i parkingom; - igrališta za male sportove (košarka, odbojka, kružne igre, mali rukomet, slobodne igre i badminton) - campinga - kupališta s kabinama i servisom za čamce - planinarske kućice s vidikovcima na brijegu iznad jezera nasuprot dvorcu - ljetne sjenice uz dvorac (rekonstrukcija) - ljetne pozornice u uvali na drugoj strani jezera - gospodarskih objekata za potrebe ugostiteljstva s manjom klaonicom i ekonomijom.“
(Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1974a)

7. *Disperzija posjetitelja koji su danas koncentrirani samo u okolini dvorca.*
8. *Rješenje infrastrukture*.“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974a).

Naglašava se i karakter prostora koji „*treba imati u prvom redu* ***kulturno rekreativnu izletničku funkciju****, a manje funkciju turističkog dužeg boravka. Takva koncepcija proizlazi osim toga i već iz samog geografskog smještaja područja i njegovih karakteristika u odnosu na zahtjeve turističke potražnje. Prema tome prostor je opremljen onim sadržajima koji u prvom redu moraju zadovoljiti kratkotrajne, ali masovne posjete, dok je smještajni turizam programiran u skromnijim razmjerima*.“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974a).

Prostorni plan područja Trakošćan sastoji se od *Razvojnog prostornog plana šireg područja* i *Provedbenog plana užeg područja*. Granica zahvata šireg područja obuhvaća teritorij od 1648 ha – od „ulaza“ tj. od granice katastarske općine Bednja na istoku, do ulaznog čvora sa Zagorske magistrale, tj. do granice općine Krapina na zapadu. Sjeverna i južna granica povučene su rubovima šumskog cjelovitog kompleksa, odnosno duž obodnih cesta ili kotama brežuljaka s kojih treba zaštititi vizure. Granica zahvata provedbenog plana zacrtana je pravokutnikom površine 6,66 km^2 koji obuhvaća centralno područje od „Istočnog ulaza“, do „Lugarnice“ s dvorcem i jezerom.

Metodološki je značajno da plan nije vezan uz strogu vremensku projekciju; autori izričito navode da se ne radi o planu koji je podvrgnut linearnim razvojnim trendovima, nego prije svega principima zaštite. „*Za razliku od većine prostornih planova ovaj plan nije predviđen u nikakvoj vremenskoj projekciji jer je uređenje tog prostora u najvećoj mjeri podvrgnuto principima zaštite i zavisno o odlukama mnogo više nego o trendovima. Sav predloženi program uređenja moguće je realizirati u relativno kratkom vremenskom razdoblju kao što je moguće da se to ostvari i u duljem periodu*.“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974a).

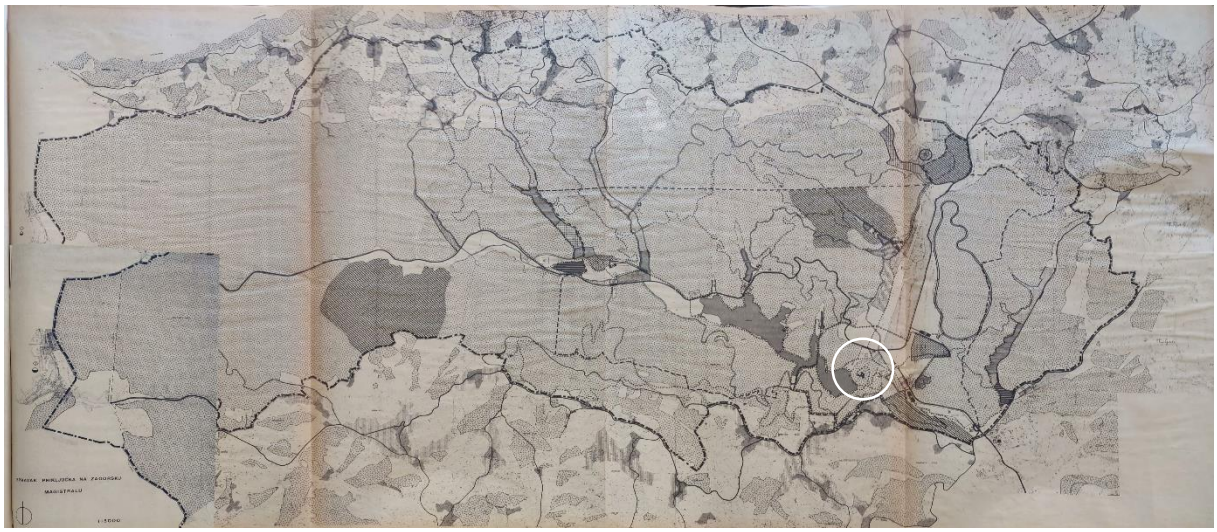

Slika 31. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974. Plan namjene površina.
Bijelo zaokružen dvorac/plemićki grad.

Slika 32. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974.
Usporedba obuhvata zaštite: obuhvat predloženog parka prirode 1974. (podloga); obuhvat zaštićene park šume 2022. (zeleno); obuhvat zaštićenog kulturnog dobra 2022. (narančasto).

Slika 33. Provedbeni plan parka prirode Trakošćan, M 1:2000. Izrez dijela oko dvorca.

Plan predviđa smještaj niza novih sadržaja: hotela, restorana, autokampa, konjičkog centra, sportskih terena, sportskog aerodroma i sl. Plan je razrađivao i specifične tehničke probleme, osobito pitanje sanacije jezera, hidroregulacije sliva, vodoopskrbe, odvodnje i elektrifikacije. Usporedba planskih rješenja sa stvarno izvedenim stanjem pokazuje da je od zamišljenog programa ostvareno relativno malo. Prema dostupnim podacima i terenskim usporedbama, izvedena je dogradnja sjevernog krila postojećeg hotela, pješački prijelaz odnosno most preko ceste te ulazna građevina s trgovinom, poštom i informacijskim punktom, danas izvan funkcije. Većina ostalih planiranih sadržaja nije realizirana.

Razlika između planiranoga i izvedenoga pokazuje da je potrebno zasebno vrednovati koncepciju plana i stupanj njezine provedbe. Izostanak dijela planirane izgradnje ograničio je opseg zahvata u prostoru, ali nije ostvaren ni cjelovit sustav rasporeda sadržaja i posjetiteljskih kretanja. Pritom se aktualno stanje područja ne može objasniti samo neprovedenošću plana iz 1974. godine, nego zahtijeva razmatranje i kasnijih prostornih, upravljačkih i posjetiteljskih promjena.

Zaključno, vrijednost plana za ovo istraživanje proizlazi iz zajedničkog sagledavanja dvorca, jezera, park-šume, prometnih pristupa, rubnih sela i širih vizura. Takav pristup pokazuje kako se očuvanje plemićkoga grada može povezati s organizacijom korištenja čitavoga područja. Pojedinačna programska rješenja pritom treba razumjeti u povijesnom kontekstu njihova nastanka i kritički vrednovati pri razmatranju suvremenih mogućnosti primjene.

9.4.3. Polazišta za razradu prostornog modela

Razrada modela temelji se na analizi Trakošćana i njegova povijesnog prostornog plana te na usporedbi primjera Bleda, Mokrica i Volčjeg Potoka, detaljno obrađenih u katalogu odabranih primjera (Prilog 15.10). Ti primjeri pokazuju različite odnose plemićkoga grada, rekreacijskih sadržaja i šireg prostora dostupnog stanovništvu urbanih središta.

Bled predstavlja primjer parkovno-jezerske rekreacijske cjeline u kojoj se plemićki grad, jezero, otok, šetnice i okolni krajolik povezuju u snažno prepoznatljiv izletnički prostor.
Mokrice predstavljaju primjer hotelsko-sportskog kompleksa u kojem se povijesna građevina, parkovno-šumski prostor i golf-igralište povezuju s rekreacijskim korištenjem. U ovom je slučaju važno sagledati odnos smještajne namjene plemićkoga grada i dostupnosti rekreacijskih sadržaja u njegovu okruženju.

Ostatci plemićkoga grada Volčji Potok nalaze se na uzvisini unutar istoimenog arboretuma u blizini Ljubljane. Primjer pokazuje kako se ruševni plemićki grad može uključiti u šetničku, interpretacijsku i rekreacijsku cjelinu, pri čemu glavnina korištenja proizlazi iz sadržaja okolnog područja.

Zajedničko polazište ovih primjera jest mogućnost povezivanja očuvanja plemićkoga grada s korištenjem širega prostora za rekreaciju, izlete i boravak na otvorenom. Pritom se razlikuju stanje povijesnih građevina, intenzitet posjeta, oblici upravljanja i raspored sadržaja, što zahtijeva prilagodbu modela konkretnim prostornim uvjetima.

9.4.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u blizini velikog grada – zone rekreacije i slobodnog vremena

1. Pristupačnost područja

Plemićki gradovi u ovom prostornom modelu nalaze se u područjima dostupnima za rekreacijska i jednodnevna izletnička kretanja stanovništva, najčešće na udaljenosti do dva sata vožnje od većih urbanih središta. Pristupačnost se procjenjuje prema stvarnim prometnim vezama, vremenu i troškovima dolaska te mogućnostima kretanja unutar područja.

Šira pristupačnost u ovom modelu osigurava se kombinacijom dobre prometne povezanosti s gradskim središtem i vremena putovanja primjerenog rekreacijskom ili izletničkom boravku, uz mogućnost organiziranog prijevoza (izletnički autobusi, školske ekskurzije) kojim lokaliteti postaju dio standardne izletničke ponude grada. Primjerice, Trakošćan se nalazi na otprilike 70 minuta vožnje od Zagreba, te 50 minuta vožnje iz Varaždina; Mokrice se nalaze na 90 minuta vožnje iz Ljubljane, te 45 minuta vožnje iz Zagreba; Bled se nalazi na 40 minuta vožnje iz Ljubljane, te također oko 40 minuta iz Villacha; a Volčji Potok na samo 25 minuta vožnje iz Ljubljane.

Uža pristupačnost odnosi se na rješavanje dolaska od rubne prometne točke do samog plemićkog grada i ostalih sadržaja područja. Ovisno o prostornim i konzervatorskim uvjetima, organizira se sustav parkirališta na rubu zaštićenog ili osjetljivog područja (uz jezero, u podnožju brijega ili na rubu naselja) odakle se dalje nastavlja pješice ili kombinacijom kraćih kolnih i pješačkih dionica. Položaj parkirališta treba uskladiti s vrijednostima krajolika, rasporedom sadržaja i mogućnostima prihvata posjetitelja.

Kod Trakošćana je šira pristupačnost organizirana putem cestovne veze s većim gradovima (Zagreb i Varaždin), dok se uža pristupačnost rješava parkiralištima u zoni jezera, hotela i

kontaktnog prostora uz dvorac, odakle se prema dvorcu i drugim dijelovima područja nastavlja pješice uređenim šetnicama. Kod Bleda je plemićki grad smješten iznad jezera, s kombinacijom kolnog pristupa do središta uz obalu i pješačkog uspona prema lokalitetu, pri čemu je uspostavljena jasna prostorna veza između povijesne jezgre, šetnice oko jezera i panoramskih točaka. U Mokricama je pristupačnost organizirana primarno kolnim putem do hotelsko-golf kompleksa integriranog u povijesni lokalitet, pri čemu su parkirališta i servisne zone smještene na rubnim dijelovima. U Volčjem Potoku, gdje je naglasak na arboretumu, pristup se organizira preko glavnog ulaza s prostranim parkiralištem, dok se daljnje kretanje odvija pješice.

Za ovaj model osobito su važni posjetitelji koji ciljano dolaze radi korištenja rekreacijskog područja. Upravo zato je hijerarhija pristupnih pravaca, koja povezuje ulazne točke, plemićki grad, šetnice i druge rekreacijske sadržaje, ključna za kvalitetnu organizaciju pristupa i korištenja. Dobra dostupnost područja pritom ne podrazumijeva potrebu za neposrednim kolnim pristupom samoj povijesnoj građevini.

2. Korištenje i posjetitelji područja

Korištenje područja plemićkih gradova u blizini većih urbanih središta u pravilu je višeslojno: istodobno ih mogu koristiti lokalni stanovnici te jednodnevni izletnici iz šire regije. Ovisno o položaju i sadržajima, područje može biti uključeno u svakodnevne, vikend ili povremene izletničke obrasce kretanja. Tipične aktivnosti podrazumijevaju šetnju, planinarenje, boravak u prirodi, organizirane školske ekskurzije, povremene kulturne programe i tematske događaje. Organizacija prostora treba omogućiti različito trajanje boravka, od popodnevnih šetnji i kraćih posjeta do cjelodnevnih izleta i organiziranih programa, a u pojedinim slučajevima i višednevnog boravka uz postojeće smještajne kapacitete.

U tom smislu plemićki grad postaje jedan od ključnih sadržaja rekreacijske ponude. U Trakošćanu se ta uloga očituje kroz kombinaciju dvorca, jezera i parkovne okoline. Sadržaji predviđeni planom iz 1974. godine koji nisu realizirani svjedoče o tadašnjim razvojnim zamislima, ali ne predstavljaju dio postojeće ponude. U bledskom kontekstu plemićki grad sudjeluje u širem posjetiteljskom sustavu jezera, šetnice i panoramskih točaka. Mokrice su primjer gdje je povijesna struktura integrirana u hotelsko-golf kompleks, čime se plemićki grad koristi kao smještajni i reprezentativni sadržaj, dok se rekreacija ostvaruje na golf-igralištu i u parkovnom okruženju. U Volčjem Potoku ostatci plemićkoga grada i obližnji vidikovac dopunjuju šetničku i edukativnu ponudu arboretuma.

Potrebno je istaknuti da neki od navedenih primjera već pokazuju rizike koji proizlaze iz visoke posjećenosti. Bled je poznat po dugogodišnjim raspravama o prekomjernom turizmu („*overtourism*“) i o održivom kapacitetu prostora oko jezera, pri čemu se prometna zagušenja u vršnoj sezoni, pritisak na obalno područje i intenzitet posjete plemićkom gradu prepoznaju kao izazovi upravljanja destinacijom. Trakošćan, iako u kvantitativnom smislu nesporediv s Bledom, tijekom vršnih vikenda i školskih izleta također pokazuje simptome preopterećenja centralne zone oko dvorca i jezera, što je jedan od razloga zbog kojih plan iz 1974. eksplicitno spominje potrebu za disperzijom posjetitelja koji su „*koncentrirani samo u okolini dvorca*“.

Model stoga uključuje usmjeravanje posjeta prema prostorno prikladnim sadržajima i putovima, praćenje opterećenja osjetljivih dijelova područja te prilagodbu intenziteta korištenja njegovim prirodnim i kulturnim vrijednostima. Disperzija posjetitelja pritom treba biti planski usmjerena kako ne bi dovela do opterećivanja prethodno očuvanih i osjetljivih dijelova krajolika.

Rekreacijska funkcija može omogućiti korištenje područja i izvan glavne turističke sezone. Sadržaji nužni za takav tip korištenja ne moraju biti smješteni unutar samog plemićkog grada; mogu se osigurati u njegovu okruženju i okolnim naseljima, uključujući postojeće ugostiteljske i sanitarne sadržaje, dječja igrališta i sportske površine. Njihov raspored treba uskladiti s potrebama korisnika, očuvanjem naslijeđa i izbjegavanjem nepotrebne nove izgradnje.

Ako se plemićki grad nalazi uz manje urbano središte u gravitacijskom području većega grada, kao što je primjerice Samobor, izletnička funkcija može obuhvatiti naselje i njegovo krajobrazno zaleđe. Povijesni primjeri Samoborčeka i Šmidhenova kupališta svjedoče o razvoju takvih veza sa Zagrebom, dok se suvremeno korištenje ostvaruje kroz postojeće prometne veze, kulturne sadržaje, manifestacije i rekreacijske putove.

Plemićki grad potrebno je uključiti u interpretaciju područja putem interpretacijskih ploča, tematskih ruta ili manjih muzejskih postava, ovisno o stanju građevine i mogućnostima korištenja. Interpretacija treba objasniti njegovu povijesnu ulogu i odnos prema okolnom krajoliku, naseljima i putovima, čime rekreacijski boravak dobiva i kulturnu i edukativnu dimenziju.

3. Vizualna kvaliteta područja

Vizualna kvaliteta u ovom modelu počiva na osjetljivoj ravnoteži između povijesne strukture plemićkoga grada, pejzaža (šuma, voda, reljef) i sadržaja koji omogućuju suvremeno korištenje prostora. U periurbanim zonama, rekreacijskim područjima i manjim naseljima pritisci nove

izgradnje i prometne infrastrukture mogu ugroziti postojeće prostorne odnose. Zato je potrebno prepoznati vizualno osjetljive dijelove područja te odrediti položaj i oblikovanje novih sadržaja prema obilježjima povijesne cjeline.

Ondje gdje je plemićki grad očuvana vizualna dominanta, potrebno je zaštititi njegovu siluetu i ključne vizure. Kod ruševnih ili vegetacijom djelomično zaklonjenih struktura važni su njihova čitljivost, odnos prema reljefu i mogućnost doživljaja povijesnog položaja. Novi sadržaji, poput parkirališta, hotela, ugostiteljskih objekata i sportske infrastrukture, smještaju se prema rezultatima takve analize, primjerice na niže kote ili rubove cjeline, kada se time čuvaju njezine vrijednosti.

Trakošćan predstavlja klasičan primjer kompozicije u kojoj silueta dvorca dominira nad jezerom, dok se prateći sadržaji (hotel, parkirališta, ugostiteljski objekti) smještaju u donje i rubne zone, djelomično zaklonjeni vegetacijom. Slično tome, na Bledu je vizualni identitet definiran odnosom plemićkog grada, jezera i otočića s crkvom, a rekreacijski sadržaji i turistička infrastruktura uz obalu moraju se prilagoditi toj dominantnoj slici. U Mokricama, gdje je povijesna građevina povezana s hotelskom namjenom i golf-igralištem u okruženju, vizualna kvaliteta ovisi o pažljivom oblikovanju parkovnog krajolika: otvorene travnate plohe i drvoredi ističu povijesnu jezgru, dok se servisne funkcije nastoje sakriti iza vegetacijskih pojaseva. U Volčjem Potoku naglasak je na očuvanju i interpretaciji ostataka plemićkoga grada na uzvisini te njihovu odnosu prema šumskom okruženju, šetnicama i vidikovcu. Taj primjer pokazuje da vizualna vrijednost područja ne ovisi isključivo o dominantnoj silueti očuvane građevine.

Za plemićke gradove u blizini velikih gradova posebno je važno spriječiti postupno narušavanje vizualnog identiteta neplanskom izgradnjom kuća za odmor, agresivnim oglašavanjem, širenjem parkirališta prema vizualno osjetljivim zonama ili neprimjerenim zahvatima u postojeću vegetaciju. Prostorna rješenja trebaju polaziti od očuvanja važnih pogleda prema plemićkom gradu i iz njegova okruženja prema krajoliku te od utvrđivanja uvjeta za smještaj novih sadržaja. Pritom cilj nije isključivanje suvremenih sadržaja iz okruženja plemićkog grada, nego njihovo usmjeravanje na način koji čuva prostornu čitljivost lokaliteta i istodobno omogućuje njegovo aktivno korištenje.

U optimalnim primjerima, plemićki grad djeluje kao vizualni reper gradskog rekreacijskog pojasa. U lošijim primjerima, nedostatak kontrole nad razvojem okolnih sadržaja dovodi do gubitka vizualne dominacije, fragmentacije pejzaža i svojevrsnog rastakanja povijesne slike u

niz nepovezanih elemenata. Zadatak modela jest uskladiti rekreacijsko korištenje s očuvanjem prostornih odnosa, vizura i ambijentalnih vrijednosti cijeloga područja.

9.4.5. Zaključak potpoglavlja 9.4.

Model plemićkog grada u blizini velikog grada pokazuje da dostupnost područja stanovništvu većih urbanih središta predstavlja potencijal za očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova. Dobra prometna dostupnost i velika baza potencijalnih jednodnevnih posjetitelja stvaraju mogućnosti za kontinuirano korištenje, uključivanje u obrasce rekreacije i jačanje javne svijesti o vrijednosti plemićkih gradova. S druge strane, nekontrolirana izgradnja i intenzivno posjećivanje mogu uzrokovati preizgrađenost, vizualnu degradaciju krajolika i funkcionalno svođenje povijesne građevine na puku kulisu rekreacijskog prostora.

Vrijednost modela proizlazi iz povezivanja plemićkoga grada s pristupima, rekreacijskim putovima, naseljima i sadržajima šireg područja. Postojeća rekreacijska funkcija može pružiti osnovu za očuvanje i interpretaciju i onih plemićkih gradova koji su ruševni ili nemaju aktivnu namjenu.

Analiza kriterija pristupačnosti, korištenja i posjetitelja te vizualne kvalitete područja upućuje na važnost usklađenog rasporeda sadržaja, organizacije kretanja i očuvanja povijesnih prostornih odnosa. U tom okviru plemićki grad može postati prepoznatljiva sastavnica prostora slobodnog vremena, uz uvjet da prostorno-planskim rješenjima ostanu očuvani njegova vrijednost i obilježja krajolika kojem pripada.

9.5. PLEMIĆKI GRADOVI U NASELJU

9.5.1. Uvod

Prostorno-planski kontekst plemićkih gradova u naselju obilježava njihov položaj unutar urbanog tkiva suvremenih naselja, bilo da su u užem povijesnom središtu ili na njegovom neposrednom rubu. Za razliku od konteksta „u blizini velikog grada“, gdje plemićki grad funkcionira primarno kao izletnička i rekreacijska destinacija unutar zone utjecaja urbane regije, ovdje je riječ o plemićkim gradovima i njihovu okruženju koji su prostorno i funkcionalno integrirani u svakodnevicu urbanog središta.

U ovom se poglavlju pojam naselja koristi šire od pojma grada u administrativnom smislu. To je važno jer se plemićki gradovi ne nalaze samo u velikim urbanim središtima, nego i u manjim gradovima i povijesnim naseljima u kojima njihov prostorni učinak može biti znatno izraženiji. U velikim gradovima plemićki grad najčešće djeluje kao jedna od više kulturnih atrakcija, dok u malim gradovima može snažnije oblikovati samu sliku naselja i njegovu turističku prepoznatljivost.

9.5.2. Obilježja naselja i položaj plemićkoga grada

Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u naseljima podrazumijeva jasnije određenje toga što se uopće smatra gradom, odnosno kakvim se urbanim središtima ovdje bavimo. U međunarodnoj i europskoj literaturi ne postoji jedinstvena definicija, ali se u praksi ponavljaju određeni kvantitativni pragovi.

Međunarodni okvir za usporedbu stupnja urbanizacije predstavlja metoda „***Degree of Urbanisation“ (DEGURBA)***, koju je 2020. godine službeno prihvatila Statistička komisija Ujedinjenih naroda, a razvile su je Europska komisija, OECD, FAO, ILO, UN-Habitat i Svjetska banka. Metoda razlikuje gradove, manje gradove i područja srednje gustoće naseljenosti te ruralna područja. Temelji se na broju stanovnika, gustoći naseljenosti i prostornoj povezanosti: urbana središta obuhvaćaju najmanje 50.000 stanovnika uz gustoću povezanih prostornih ćelija od najmanje 1.500 stanovnika/km², dok urbani klasteri obuhvaćaju najmanje 5.000 stanovnika uz gustoću od najmanje 300 stanovnika/km². Prostorne jedinice potom se razvrstavaju prema udjelu stanovništva koje živi u tim područjima (Eurostat, 2020: 3). Za analizu funkcionalnih područja koristi se dopunska tipologija „*Functional Urban Areas*“ (FUA), koja gradu pridodaje zonu dnevnih migracija (Dijkstra, Poelman, Veneri, 2019).

U okviru pojedinačnih istraživanja u europskom kontekstu, osobito u projektu ESPON TOWN (2014), mali se gradovi okvirno definiraju u rasponu od približno 5.000 do 50.000 stanovnika, srednji u rasponu od 50.000 do 250.000, a veliki i vrlo veliki gradovi obuhvaćaju one iznad 250.000 stanovnika (Servillo, Atkinson, Hamdouch, 2017). Pri tome je manje važna sama brojka, a više činjenica da veći gradovi imaju razvijeniji spektar funkcija (administrativnih, obrazovnih, kulturnih, gospodarskih) te stalnu potražnju za rekreacijskim površinama, kulturnim sadržajima i okolnim krajolikom.[214]

U hrvatskom kontekstu potrebno je razlikovati administrativni i prostorno-analitički pojam grada. Prema Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, grad je jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije te „*svako mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu*“ (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, čl. 5). Velikim gradom u upravnom smislu smatra se jedinica lokalne samouprave koja je gospodarsko, financijsko, kulturno, zdravstveno, prometno i znanstveno središte šireg okruženja i ima više od 35.000 stanovnika, pri čemu taj status imaju i gradovi sjedišta županija. Međutim, ta pravna kategorija ne odgovara uvijek stvarnoj urbanoj veličini i prostornom učinku naselja.

Hrvatska mreža naselja, kako je opisuju strateški i prostorno-planski dokumenti, obilježena je izrazito snažnom ulogom nekoliko najvećih gradova i relativnim nedostatkom stabilnog sloja srednje velikih gradova.[215] Zagreb se ističe kao glavni grad i metropolitansko središte, dok Split, Rijeka i Osijek djeluju kao makroregionalni centri oko kojih se formiraju gradske regije. Županijska središta i veći gradovi (npr. Varaždin, Zadar, Pula, Slavonski Brod i dr.) imaju ulogu regionalnih čvorišta. Analize kretanja stanovništva pokazuju da se razvoj koncentrira u četiri najveće gradske regije, pri čemu jezgre gradova stagniraju ili gube stanovništvo, dok prigradska naselja i rubna područja bilježe rast.[216]

---

[214] Vidi potpoglavlje 9.4. Plemićki gradovi u blizini velikoga grada – zone rekreacije i slobodnog vremena.

[215] Detaljnije o sustavu naselja i regionalnom razvoju u Hrvatskoj u: Institut za turizam, 2014.

[216] „*U urbanom sustavu ističu se mali gradovi, a nedostaju gradovi srednje veličine. Glavni grad Zagreb i sva tri ostala makroregionalna centra (Split, Rijeka i Osijek) te svi županijski centri (osim Zadra i Gospića) u razdoblju 2001. – 2011. zabilježili su smanjenje broja stanovnika. Četiri velike gradske regije u Hrvatskoj nastale su oko najvećih gradova: Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka, s ukupno 1,661.924 stanovnika ili 38,8% stanovništva Hrvatske. Matični gradovi u većini regija imaju i do 95% radnih mjesta, a u okolici ih je samo 5 do 10%.*
Navedeno upućuje da je razvoj gradskih regija Hrvatske još u ranoj fazi. Ipak, velike gradske regije sve se više decentraliziraju, pa okolica preuzima demografski i funkcionalni razvoj. Usprkos padu broja stanovnika matičnog grada, okolice Zagreba, Splita i Rijeke bilježe porast broja stanovnika, što utječe na ukupno pozitivno kretanje tih gradskih regija. Za razliku od njih, osječka regija bilježi pad broja stanovnika te matičnog grada i okolice.

U ovom poglavlju fokus je usmjeren na situacije u kojima se plemićki grad nalazi unutar strukture naselja različite veličine ili na njezinu neposrednom rubu, bilo kao element povijesne jezgre (Ljubljanski grad, Budimska tvrđava), bilo kao istaknuta točka na rubu gradske matrice (Trsat u Rijeci, Dubovac iznad Karlovca, Celje). U takvim slučajevima plemićki grad može djelovati kao sastavni dio urbane prepoznatljivosti, simbol grada i važan element mreže gradskih otvorenih prostora.

U ovom prostorno-planskom kontekstu osobito je važno uskladiti dostupnost područja i njegovo svakodnevno korištenje s očuvanjem povijesne strukture, vizura i odnosa plemićkoga grada prema povijesnom gradu/podgrađu.[217] Pritom se razmatraju javni prijevoz, pješačke i biciklističke veze te, gdje su opravdani prostornim uvjetima i potrebama korisnika, uspinjače i dizala.

9.5.3. Polazišta za razradu modela

U sklopu ovog doktorskog istraživanja za razradu modela detaljno je istraženo pet reprezentativnih primjera – Ljubljana (Slovenija), Celje (Slovenija), Salzburg (Austrija), Graz (Austrija), Dubovac (Hrvatska) (Prilog 15.10).

Ljubljana predstavlja primjer plemićkog grada u glavnom gradu, gdje je lokalitet smješten na dominantnoj uzvisini iznad povijesnog središta i povezan s gradskom svakodnevicom, među ostalim i suvremenim oblicima pristupa poput uspinjače. Celje ilustrira situaciju u kojoj plemićki grad snažno obilježava manji grad te pridonosi njegovoj prostornoj i turističkoj prepoznatljivosti. Salzburg predstavlja primjer urbane fortifikacijske dominante u povijesnom gradu s razvijenom turističkom funkcijom, u kojem utvrda sudjeluje u prepoznatljivoj slici grada. Graz je specifičan primjer utvrđenog gradskog brijega koji danas funkcionira kao javni gradski prostor, vidikovac i simbol grada. Dubovac u Karlovcu predstavlja hrvatski primjer plemićkog grada na rubu urbane strukture, gdje lokalitet djeluje kao najstariji i jedan od najprepoznatljivijih spomenika grada, vidikovac i važna točka odnosa između povijesnog naselja, rijeke, padina i suvremenog grada.

Posebno se ističe važnost rubnih područja grada, što pokazuje pozitivne trendove u sve četiri regije. Zato se ovom kontaktnom prostoru s aspekta planiranja treba posvetiti posebna pozornost.“ (Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017: 51)

[217] Detaljnije o odnosu plemićki grad – podgrađe vidi Küntzel, 2003.

Analizirani primjeri omogućuju usporedbu načina povezivanja plemićkoga grada s naseljem, organizacije pristupa i korištenja okolnog prostora te očuvanja vizualnih odnosa. Na toj se osnovi razrađuje prostorni model s dva podmodela, uz uvažavanje veličine naselja i položaja plemićkoga grada unutar njegove strukture.

9.5.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkog grada u naselju

Plemićki gradovi u naselju ne razlikuju se samo prema položaju unutar urbane strukture, nego i prema veličini i funkcionalnoj složenosti naselja u kojem se nalaze. Za prostorno-plansku interpretaciju osobito je važna razlika između plemićkog grada u velikom ili srednjem gradu i plemićkog grada u malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju. U velikom gradu plemićki grad najčešće djeluje kao jedan od više važnih urbanih simbola, dok u malom gradu njegov relativni utjecaj može biti izraženiji: on može oblikovati sliku grada i turističku prepoznatljivost.

Iako se plemićki gradovi u naselju mogu klasificirati i prema položaju unutar urbane strukture (u povijesnoj jezgri, iznad nje ili na rubu gradske matrice), u okviru ovoga modela primat je dan veličini naselja kao krovnoj klasifikaciji. Za takvu odluku postoji nekoliko razloga. Prvo, veličina naselja utječe na relativnu ulogu plemićkog grada u urbanom sustavu i time na intenzitet, raspon i vrstu prostorno-planskih intervencija: u velikom gradu plemićki grad je jedan od više identitetskih elemenata, dok u malom gradu može biti nositelj cjelokupne prostorne slike naselja. Drugo, veličina naselja povezana je s brojem i profilom korisnika, s razvijenošću sustava javnog prijevoza, s intenzitetom turističkog pritiska te s dostupnošću institucionalnih i financijskih resursa, a sve to izravno oblikuje planska rješenja. Treće, klasifikacija prema položaju, iako prostorno-planski vrlo relevantna, sama ne obuhvaća razlike u funkcionalnoj složenosti naselja i ulozi plemićkoga grada u njegovu razvoju.

Položaj plemićkog grada unutar naselja pritom se ne promatra kao zaseban osnovni podmodel, nego kao dodatna prostorna varijabla unutar oba podmodela. Neovisno o veličini naselja, plemićki grad može biti smješten u povijesnoj jezgri, na njezinu rubu ili u kontaktnom prostoru između urbanog tkiva i otvorenog krajolika. Veličina naselja utječe na relativnu ulogu plemićkog grada u urbanom sustavu, dok njegov položaj određuje konkretne prostorno-planske mjere zaštite, pristupačnosti, korištenja i očuvanja vizualne kvalitete područja.

S obzirom na to, u okviru ovoga modela razlikuju se dva osnovna podmodela:

- plemićki grad u velikom ili srednjem gradu (primjeri Salzburg, Graz, Ljubljana)
- plemićki grad u malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju (primjeri Dubovac, Celje)

Podmodel 1 - Plemićki grad u velikom ili srednjem gradu

Unutar ovoga podmodela razlikuju se dva prostorna tipa koja u analizi zahtijevaju različit tretman. Prvi tip čine plemićki gradovi funkcionalno i vizualno integrirani s povijesnom jezgrom, najčešće smješteni na uzvišenju u čijem se podnožju nalazi povijesna jezgra. Takav odnos utvrde, uzvisine i naselja važan je element urbane strukture (Salzburg, Graz, Ljubljanski grad). Drugi tip čine plemićki gradovi koji se nalaze na rubu urbane matrice ili u prostoru koji je povijesno bio odvojen od glavne jezgre grada, a danas je dijelom ili u cijelosti obuhvaćen urbanim tkivom (primjerice Trsat u Rijeci). Prvi tip u pravilu zahtijeva usklađivanje visokog turističkog pritiska, javnog prijevoza, pješačkih tokova, manifestacija i zaštite povijesne matrice u samoj jezgri, dok drugi tip traži pažljivo planiranje prijelaznog krajolika, pristupnih pravaca, zelenih koridora, vizura i rubnih padina, uz očuvanje odnosa prema širem okruženju i, gdje je čitljiv, prema izvornom povijesnom naselju.

1. Pristupačnost područja

Plemićki grad smješten u velikom ili srednjem gradu najčešće se može nalaziti u široj zoni najintenzivnije korištenog urbanog prostora**,** u koncentraciji administrativnih, kulturnih, trgovačkih i turističkih funkcija. Šira pristupačnost područja oslanja se na postojeću gradsku prometnu mrežu, javni prijevoz te pješačke i biciklističke veze. Kada se plemićki grad nalazi uz povijesnu jezgru, njegova povezanost s glavnim gradskim trgovima i prometnim čvorištima omogućuje uključivanje u svakodnevne gradske putanje. Time plemićki grad i njegovo okruženje mogu funkcionirati kao prirodno proširenje pješačke zone.

Pitanje pristupačnosti nije samo pitanje dolaska do plemićkog grada, nego i pitanje uključivanja njegova područja u sustav svakodnevnog gradskog kretanja. Pristup treba planirati za različite skupine korisnika: turiste, stanovnike grada, školske grupe, starije osobe i osobe smanjene pokretljivosti. Zato se u većim gradovima češće pojavljuje potreba za suvremenim oblicima pristupačnosti, kao što su uspinjače, panoramska dizala i organizirani javni prijevoz.

Uža pristupačnost, osobito kada je riječ o plemićkim gradovima na uzvišenju, može se rješavati kombinacijom pješačkih staza i suvremenih rješenja poput uspinjača (Ljubljana, Graz, Salzburg) ili dizala (Graz). Za razliku od izoliranih lokaliteta u zaštićenim prirodnim područjima, gdje je teži pristup ponekad i sastavni dio doživljaja, u urbanom kontekstu plemićki grad funkcionira kao dio svakodnevnog prostora grada te ga je nužno učiniti dostupnim većem broju posjetitelja, te starijim osobama, osobama smanjene pokretljivosti i obiteljima s malom djecom. Odabir takva rješenja ovisi o visinskim razlikama, intenzitetu korištenja, potrebama korisnika te prostornim i konzervatorskim uvjetima. Uspinjača ili panoramsko dizalo pritom nisu samo tehničko rješavanje pristupačnosti, već i dio doživljaja. Njihov položaj i oblikovanje potrebno je uskladiti s povijesnom strukturom, vizurama i krajobraznim obilježjima područja.

Pristup osobnim automobilima potrebno je usmjeravati prema primjerenim parkirališnim površinama na rubovima osjetljivih povijesnih cjelina, dok se završni pristup plemićkom gradu odvija pješice ili javnim prijevozom. Bregovi na kojima se nalaze plemićki gradovi, kao i doline u njihovom podnožju, u suvremenom urbanističkom planiranju mogu se uređivati kao javni prostori – parkovi, šetališta, vidikovci – u kojima se promet u mirovanju i kolni promet ograničavaju na prostorno prihvatljive zone. Mogućnost izgradnje podzemnih garaža potrebno je posebno procijeniti s obzirom na arheološke, konzervatorske i krajobrazne uvjete. Takav pristup istodobno smanjuje prometne pritiske na osjetljivu povijesnu strukturu i omogućuje da plemićki grad i njegovo podgrađe funkcioniraju kao koherentna pješačka cjelina, umjesto kao fragmentirani skup točaka između kojih dominira cestovni promet.

Plemićki gradovi drugog tipa, tj. oni koji se nalaze na rubu urbane matrice ili u prostoru povijesno odvojenom od glavne jezgre, mogu imati drukčije uvjete pristupačnosti. Trsat u Rijeci ilustrativan je primjer: iako je danas dio grada, prostorno je odvojen od povijesne jezgre kanjonom Rječine i uzdignutim položajem, pa se glavni pristupi svode na autobusne linije, osobna vozila do parkirališta u neposrednoj blizini lokaliteta i povijesne Kružićeve stube. Za razliku od Salzburga, Graza ili Ljubljane, nema uspinjače ni panoramskog dizala koji bi lokalitet fizički integrirao u pješačku mrežu jezgre. To znači da se u ovakvim slučajevima ne može računati na svakodnevni „usputni“ posjet turista koji već borave u jezgri, nego da posjet plemićkom gradu tipično predstavlja odvojenu odluku i planirano putovanje. Prostorno-plansko rješenje pristupačnosti stoga se pomiče prema osiguravanju kvalitetnih pješačkih pravaca iz glavnih dolaznih točaka javnog prijevoza, pouzdanoj signalizaciji koja lokalitet povezuje s jezgrom, te uređenju parkirališta koje ne narušava krajobrazne kvalitete rubnog položaja.

2. Korištenje i posjetitelji područja

Plemićki grad u velikom ili srednjem gradu tipično je jedan od ključnih prepoznatljivih elemenata grada. Njegova silueta često dominira vizurama, a motiv plemićkog grada prisutan je i u brendiranju grada (logotipi, suveniri, turističke kampanje).

Struktura posjetitelja područja može uključivati različite skupine:

- lokalno stanovništvo: svakodnevne prolaznike, korisnike javnih prostora, sudionike kulturnih događanja i školske grupe;
- posjetitelje iz šire regije, kojima plemićki grad i njegovo okruženje mogu biti glavno odredište ili dio obilaska grada;
- strane turiste: posjetitelje kojima je plemićki grad jedna od važnih točaka obilaska povijesne jezgre.

Korištenje područja često je višeslojno. Obuhvaća muzejske i interpretacijske sadržaje, kulturne manifestacije (koncerte, festivale, prijeme, gradske svečanosti), turističke programe (vođene obilaske), suvenirnice te ugostiteljske i smještajne sadržaje. Njihov raspored između plemićkoga grada i okolnog naselja ovisi o prostornim mogućnostima i uvjetima zaštite. Postojeći sadržaji u naselju pritom mogu zadovoljiti dio potreba posjetitelja bez uvođenja novih sadržaja u sam plemićki grad.

Mogući problem ovoga podmodela jest visoka razina turističkog pritiska: gradovi se nerijetko suočavaju s pretjeranom turistifikacijom pri čemu se plemićki grad od kulturnog dobra pretvara u „kulisu“ masovnog turizma. Istodobno, i dalje mora zadržati ulogu prostora svakodnevnog korištenja od strane stanovnika – šetnje, odmor, pogled na grad, manji događaji.

Kod rubnog i vizualno odvojenog tipa dinamika korištenja može se razlikovati od one u glavnoj povijesnoj jezgri, ali se intenzitet posjećivanja ne može zaključiti samo iz položaja. Područje mogu koristiti lokalni stanovnici, individualni posjetitelji i organizirane skupine, a na strukturu i intenzitet posjeta utječu dostupnost, programi i povezanost s drugim sadržajima, primjerice sa svetištem Majke Božje Trsatske. U tom kontekstu plemićki grad može dobiti ulogu proširenja gradskog javnog prostora, mjesta okupljanja lokalne zajednice i platforme za manje, kuratorski oblikovane programe. Rizik komercijalizacije, iako prisutan, ima drugačiju dinamiku: manje je riječ o zauzimanju masovnim turizmom, a više o postupnom povlačenju javnih sadržaja u korist

zatvorenih formata poput vjenčanja, korporativnih događanja ili apartmanskih smještaja koji ograničavaju javnu dostupnost.

3. Vizualna kvaliteta područja

U velikim i srednjim gradovima plemićki grad često zauzima dominantnu poziciju u sustavu gradskih vizura: bilo kao vizualna dominanta iznad grada, bilo kao utvrđeni centar oko kojega je grad rastao. Vizualna kvaliteta prostora u ovom podmodelu ovisi o nekoliko ključnih elemenata:

- očuvanosti siluete plemićkog grada (zidine, kule, krovovi)
- odnosu visina nove gradnje u povijesnoj jezgri prema visini utvrde
- očuvanju ključnih osi pogleda (glavne ulice, trgovi, mostovi, kadrovi s udaljenih točaka)
- regulaciji reklama, nadogradnji i tehničke opreme (antene, instalacije) u vidnom polju.

Vizualna kvaliteta ne odnosi se samo na pogled prema plemićkom gradu, nego i s njega. Zbog toga prostorno-planskim mjerama treba usmjeravati visine, tipologiju krovišta i gustoću izgradnje kako se ne bi narušio odnos grada i njegove utvrde.

U modelu plemićkog grada u naselju važan je, ondje gdje je povijesno uspostavljen, odnos „plemićki grad – podgrađe“, koji se u mnogim europskim primjerima još uvijek može barem djelomično prepoznati u prostornoj matrici. Iako su se podgrađa tijekom stoljeća višekratno nadograđivala i dijelom gubila izvorne morfološke značajke, u nizu slučajeva zadržan je barem osnovni raster ulica i parcela, te odnos između dominantne siluete plemićkog grada i njegovog naseljenog podnožja. Taj kontinuitet prostorne matrice omogućuje da se i u suvremenom planiranju sačuva i interpretira povijesni urbani odnos. Obuhvat planiranja zato treba uključiti povijesno podgrađe i druge povezane dijelove naselja čija obilježja pridonose razumijevanju i očuvanju cjeline.

Kod rubnog i vizualno odvojenog tipa posebno je važno očuvanje šireg krajobraznog okvira lokaliteta. Zaštita vizura u ovakvim slučajevima traži planiranje šire zone koja obuhvaća padine, šume, poglede iz doline rijeke i iz suprotnih brdskih točaka, pri čemu pritiske na vizualnu kvalitetu mogu predstavljati nekontrolirana stambena izgradnja na padinama, apartmanska naselja i velike infrastrukturne intervencije (žičare, ceste, garaže) u kontaktnom prostoru. Kod ovog tipa također dobiva na važnosti kontrola pogleda s plemićkog grada prema okolnom prostoru jer je upravo taj pogled ključan element doživljaja lokaliteta te dio njegove funkcije kao urbanog vidikovca.

Podmodel 2 - Plemićki grad u malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju

I u ovom je podmodelu potrebno razlikovati položaj plemićkog grada unutar naselja. Ako se nalazi u povijesnoj jezgri, njegova je uloga neposredno povezana s glavnim javnim prostorima, lokalnim funkcijama, svakodnevnim kretanjem stanovnika i identitetom središta naselja. Ako se nalazi na rubu urbanog tkiva, tada preuzima ulogu prijelaza između naselja i otvorenog krajolika, pri čemu postaju osobito važni očuvanje pristupnih staza, zelenih koridora, rubnih padina, šumskih i poljoprivrednih površina, vizura te odnosa prema podgrađu i okolnom prostoru. U malom gradu ta razlika ima još izraženiji učinak jer plemićki grad može strukturirati ne samo pojedini dio naselja, nego i ukupnu sliku grada.

1. Pristupačnost područja

U malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju pristupačnost plemićkom gradu u pravilu se ne temelji na složenoj mreži javnog prijevoza, uspinjača i velikih pješačkih sustava, nego na neposrednoj vezi lokaliteta s naseljem, njegovim glavnim ulicama, manjim parkiralištima, šetnicama i lokalnim rekreacijskim rutama.

Kada se plemićki grad nalazi u povijesnoj jezgri, pristup je potrebno povezati s postojećim trgovima, ulicama i javnim sadržajima, uz ograničavanje kolnog prometa u osjetljivim dijelovima naselja. Potrebe parkiranja, dolaska organiziranih skupina i servisnog pristupa treba rješavati na razini naselja, uz očuvanje prohodnosti i svakodnevnog korištenja javnih prostora.

Plemićki grad na rubu gradske matrice nalazi se u kontaktnom području između kontinuirano izgrađenog urbanog tkiva i otvorenog krajolika – šuma, poljoprivrednih površina, riječnih dolina ili brdskih padina (Dubovac, Celje).

Šira pristupačnost takvih područja ovisi o povezanosti s glavnim gradskim cestama, raspoloživosti javnog prijevoza te kontinuitetu pješačkih i biciklističkih veza. Lokaliteti često nisu u neposrednom pješačkom dometu glavnog trga, pa dolazak može uključivati kratku vožnju automobilom ili javnim prijevozom, nakon čega slijedi pješački uspon.

Uža pristupačnost ovdje je često drukčija nego u jezgri: pristupne staze mogu prolaziti kroz šumu, voćnjake, vinograde ili zone niže gustoće izgradnje. U skladu s obilježjima i uvjetima zaštite područja moguće je planirati:

- parkirališta diskretno smještena uz postojeće prometnice i izvan osjetljivih vizura;

- šetnice koje povezuju grad i plemićki grad kao jedinstveni rekreacijski koridor te koje povezuju plemićki grad i okolni krajolik
- biciklističke rute koje plemićki grad uključuju kao jednu od postaja

U ovom podmodelu pristup plemićkom gradu treba oblikovati kao dio lokalnog javnog prostora, a ne samo kao pristup turističkoj atrakciji. Put do plemićkog grada može biti svakodnevna šetnica stanovnika, rekreacijska staza s vidikovcima ili veza između povijesnog naselja i zelenog pojasa.

2. Korištenje i posjetitelji područja

Plemićki grad u malom gradu može imati razmjerno veći identitetski i funkcionalni učinak nego u velikom gradu. On može biti glavni povijesni simbol naselja, najvažnija turistička točka, središnje mjesto lokalnih manifestacija, glavni vidikovac i element kojim se naselje razlikuje od okolnih mjesta.

Plemićki grad u ovom podmodelu može imati sljedeće uloge:

- odredište lokalne rekreacije (šetnje, obiteljski izleti, biciklizam)
- polazišna ili završna točka planinarskih i šumskih staza
- prostor povremenih kulturnih i turističkih događanja (manji festivali, manifestacije, radionice)
- prostor muzejskih, interpretacijskih i drugih javnih sadržaja povezanih s povijesnom jezgrom i svakodnevnim životom naselja.

Područje koriste lokalni stanovnici, izletnici i turisti, a njihov udio ovisi o sadržajima i turističkoj ulozi naselja. Opseg sadržaja može biti manji nego u velikim i srednjim gradovima, uz interpretacijske ploče, manji info–punkt, planinarski dom ili ugostiteljski sadržaj gdje za to postoje odgovarajući uvjeti, te povremene vođene obilaske. Dio tih sadržaja može se smjestiti u postojećim građevinama naselja, čime se povezuje korištenje plemićkoga grada s lokalnom ponudom i smanjuje potreba za novom izgradnjom u njegovu neposrednom okruženju.

Prednost ovoga podmodela jest mogućnost da plemićki grad snažnije strukturira razvoj naselja. On može biti ishodište uređenja javnih prostora, šetnica, zelenih veza, lokalnih kulturnih ruta i interpretacije povijesnog razvoja naselja. U malom gradu plemićki grad nije samo sadržaj u gradu, nego često jedan od glavnih elemenata kroz koje se grad prostorno i simbolički razumije.

U pojedinim slučajevima, osobito tamo gdje je plemićki grad očuvan „pod krovom“, moguće je razviti i veće sadržaje (muzej, galerija, manji smještajni kapaciteti), u skladu s

konzervatorskim uvjetima i prostornim mogućnostima. Pritom je važno očuvati povezanost tih sadržaja s javnim prostorima i funkcijama naselja te dostupnost područja lokalnom stanovništvu.

3. Vizualna kvaliteta područja

Kada se plemićki grad nalazi u povijesnoj jezgri, vizualna kvaliteta područja ovisi o očuvanosti odnosa utvrde prema okolnim ulicama, trgovima, parcelaciji i izgradnji. Posebno je važno uskladiti visine, volumene i oblikovanje novih zahvata s mjerilom naselja te očuvati poglede prema plemićkom gradu iz glavnih javnih prostora.

Kod rubnog položaja vizualna kvaliteta prostora u ovom podmodelu u velikoj mjeri ovisi o očuvanosti prijelaznog krajolika između grada i plemićkog grada. U takvim je situacijama ključno:

- spriječiti nekontrolirano širenje građevinskog područja prema plemićkom gradu (suburbanizacija, obiteljske kuće, skladišta, hale)
- očuvati poljoprivredne i šumske površine koje čine zeleni pojas oko utvrde (primjerice voćnjaci, vinogradi, pašnjaci)
- zadržati jasnu čitljivost siluete plemićkog grada u odnosu na grad i otvoreni krajolik

Ondje gdje je rubni prostor manje izgrađen, moguće je očuvati prostorni kontinuitet između plemićkoga grada, naselja i otvorenog krajolika te ga obuhvatiti odgovarajućim mjerama zaštite i uređenja (Dubovac). To omogućuje cjelovitiji pristup: plemićki grad se promatra zajedno s povijesnim pristupima, crkvama u okruženju, poljoprivrednim parcelama, ostatcima fortifikacijskog sustava, i drugim povijesnim i krajobraznim elementima.

Manje izgrađeni dijelovi područja mogu omogućiti opsežnija arheološka istraživanja nego kompaktna jezgra, ali njihove mogućnosti ovise o očuvanosti arheoloških slojeva, vlasničkim odnosima i postojećem korištenju prostora.

9.5.5. Zaključak potpoglavlja 9.5.

Prostorni model plemićkog grada u naselju pokazuje da se upravo u urbanom kontekstu najjasnije očituje povijesni odnos između plemićkog grada i njegova podgrađa. Međutim, taj odnos nije jednak u velikom gradu i u malom naselju. U velikom ili srednjem gradu plemićki grad najčešće je jedan od više važnih urbanih simbola, turističkih atrakcija i javnih prostora. U malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju njegov relativni učinak može biti znatno

veći jer može oblikovati sliku cijelog naselja, njegovu turističku prepoznatljivost, javne prostore i odnos prema okolnom krajoliku.

Bilo da je riječ o povijesnoj jezgri ili rubu gradske matrice, plemićki grad potrebno je promatrati zajedno s okolnim naseljem i krajolikom, uz očuvanje odnosa „plemićki grad – podgrađe“ ondje gdje je on povijesno uspostavljen i prepoznatljiv. U mnogim je primjerima, unatoč transformacijama, moguće prepoznati osnovni raster srednjovjekovne matrice (odnos glavnih osi, raspored ulica i parcela), te hijerarhiju između dominantne siluete i podgrađa. Taj kontinuitet daje čvrst temelj za suvremena rješenja koja ne tretiraju plemićki grad kao „kulisu“, nego kao aktivni nosivi element identiteta gradske cjeline.

U velikim i srednjim gradovima ključni izazov jest pomiriti visoku dostupnost, turistički pritisak i svakodnevno korištenje stanovnika. Uspinjače, dizala i druge vertikalne veze mogu pridonijeti pristupačnosti, ali njihova opravdanost proizlazi iz potreba korisnika i procjene utjecaja na cjelinu područja. Unutar ovog podmodela važno je, međutim, razlikovati lokalitete koji funkcionalno i vizualno čine cjelinu s povijesnom jezgrom (Salzburg, Graz, Ljubljanski grad) od onih koji su prostorno ili povijesno odvojeni od nje (Trsat u Rijeci): kod prvih se plansko težište stavlja na usklađivanje korištenja plemićkoga grada s intenzivno korištenom jezgrom, dok se kod drugih naglasak pomiče prema očuvanju šireg krajobraznog okvira, planiranju pouzdanih pristupnih pravaca i zaštiti pogleda i s lokaliteta i prema njemu iz širokog kruga suprotnih vizurnih točaka.

U malim gradovima i manjim povijesnim urbanim naseljima osobito je važno očuvati prepoznatljivost plemićkoga grada i njegovu povezanost s funkcijama i javnim prostorima naselja. U povijesnoj jezgri to uključuje očuvanje urbane strukture i njezina mjerila, a na rubu naselja povezivanje s lokalnim šetnicama, zelenim pojasom, riječnim dolinama, šumama, poljoprivrednim površinama i povijesnim pristupima. Plemićki grad u malom gradu može biti nositelj lokalne prepoznatljivosti i polazište za uređenje javnih prostora, kulturnih ruta i prostora rekreacije.

S gledišta vizualne kvalitete, odgovarajućom planskom zaštitom plemićkoga grada i njegova okruženja čuva se njegova uloga u prostornoj slici naselja: u jezgri može predstavljati ključnu točku povijesnog prostora; na rubu gradske matrice važan je element prijelaza iz kompaktnog urbanog tkiva u otvoreni krajolik (šume, vinograde, poljoprivredne površine). U oba slučaja prostorno-plansko rješenje koje štiti vizure, čuva povijesni odnos plemićki grad – podgrađe ondje gdje je on prepoznatljiv i usmjerava položaj, visinu, volumen i gustoću okolne izgradnje

u skladu s obilježjima područja predstavlja važan preduvjet za očuvanje i unaprjeđenje plemićkoga grada i prostorne cjeline kojoj pripada.

9.6. PLEMIĆKI GRADOVI U TURISTIČKIM PODRUČJIMA

9.6.1. Uvod

Turizam je jedan od najdinamičnijih prostornih procesa suvremenog doba: mijenja strukturu naselja, obrasce kretanja stanovništva, gospodarske tokove i vizualni karakter krajolika (Hall, Page, 2014; Meneghello, 2021). Prema Ujedinjenim narodima, turizam obuhvaća aktivnosti osoba koje putuju i borave izvan svog uobičajenog okruženja kraće od jedne godine radi odmora, poslovanja ili drugih motiva (United Nations, 2010: 10).[218,219] Pritom se prostor ne promatra samo kao pozadina, nego kao ključni resurs i sastavni dio turističkog proizvoda (Marinović-Uzelac, 2001: 483).[220]

Turizam može pridonijeti očuvanju i unaprjeđenju kulturnog naslijeđa. Zadaća prostornog planiranja jest usmjeravati turistički razvoj tako da se smanje štetni učinci i ostvare koristi za naslijeđe i lokalnu zajednicu. To uključuje upravljanje razvojem prostora, namjenom građevina i aktivnostima te njihovo usklađivanje sa sociokulturnim potrebama lokalne zajednice (Nasser, 2003: 478).

U ovom se poglavlju plemićki gradovi promatraju u odnosu na turističku funkciju šireg područja, njegovu infrastrukturu, posjetiteljske tokove i krajobrazne vrijednosti.

9.6.2. Obilježja turističkih područja

Turizam se može definirati i kao „*teritorijalni i neke vrste socijalno-ekonomski oblik zabave*“ (Marinović-Uzelac, 2001: 460).[221] Klasične tipologije turističkih područja u hrvatskoj prostorno-planerskoj literaturi razlikuju mjesta prema sezoni djelovanja (ljetovališta, zimovališta, mjesta ljetne i zimske sezone) i prema funkciji (termalne i klimatske stacije,

---

[218] O odnosu turizma i kulturnog naslijeđa vidi Timothy, Boyd, 2003.

[219] Turistička destinacija („*tourism destination*“) u suvremenoj međunarodnoj terminologiji definira se kao fizički prostor, s administrativnim ili analitičkim granicama ili bez njih, u kojem posjetitelj može ostvariti noćenje te u kojem se povezuju turistički proizvodi, usluge, aktivnosti i iskustva (UN Tourism, n.d.).

[220] „*Turizam jako ovisi o prostoru. Za taj turizam prostor mora biti lijep i privlačan, bilo da se radi o prirodnim ili kulturnim ljepotama i vrijednostima. Očigledno je da on može takvim ostati samo ako nije prenatrpan i gradnjom unakažen. Drugim riječima, kada se teži prevelikim koncentracijama, turizam pili granu na kojoj sjedi jer svaka koncentracija ljudi mora prostor i mijenjati. Kad se prijeđe izvjesna granica, te promjene prelaze u uništavanje.“* (Marinović-Uzelac, 2001: 483)

[221] Pojam turističkog krajolika pritom je koristan jer upućuje na činjenicu da turizam ne koristi samo prostor, nego ga i preoblikuje kroz turističke sadržaje, infrastrukturu, vizure, simbole, očekivanja posjetitelja i načine prezentacije prostora (Meneghello, 2021).

turistički centri) (Marinović-Uzelac, 2001: 459-462). Suvremeni razvoj turizma, međutim, sve više prelazi tradicionalne sezonske i funkcionalne okvire; primjerice alpske destinacije razvijaju cjelogodišnju ponudu, termalno-lječilišna područja transformiraju se u složene *wellness* i kulturno-turističke sustave, jezerska turistička područja obuhvaćaju kombinaciju rekreacije, gastronomije i kulturnog naslijeđa i sl. Za potrebe ovoga istraživanja ta se opća turistička podjela ne preuzima kao osnovna klasifikacija modela, nego služi kao teorijsko polazište za razumijevanje načina na koji turizam proizvodi različite prostorne okvire. Budući da je predmet istraživanja prostorni odnos plemićkog grada i njegova turističkog okruženja, u nastavku se primjenjuje prostorno-funkcionalna podjela turističkih područja prema dominantnom krajobraznom resursu, turističkoj infrastrukturi i obrascima korištenja prostora.

Međunarodna povelja o kulturnom turizmu : Upravljanje turizmom na mjestima od kulturnog značaja iz 1999. godine navodi kako bi „*razvoj turizma i infrastrukturnih projekata trebao uzeti u obzir estetsku, društvenu i kulturnu dimenziju, prirodni i kulturni krajolik, biološku raznolikost te širi vizualni kontekst mjesta kulturnog naslijeđa.“* (ICOMOS, 1999: 3) Takvo je polazište posebno važno za plemićke gradove u turističkim područjima jer se njihova vrijednost često ne iscrpljuje u samoj građevini, nego uključuje položaj u krajoliku, pristupne pravce, vizure, odnos prema turističkoj infrastrukturi i način na koji lokalitet sudjeluje u ukupnoj slici destinacije.

9.6.3. Polazišta za razradu modela

Plemićki gradovi u europskom kontekstu promoviraju se kao turističke atrakcije na razne načine, te ostaju u fokusu opće i akademske javnosti (Pluskowski, Banerjea, García-Contreras, 2019: 2). U okviru ove disertacije analiziraju se četiri primjera plemićkih gradova unutar različitih tipova turističkih područja – u sklopu zimskih i planinskih destinacija (Kaprun), termalnih i wellness centara (Podčetrtek), jezerskog turizma[222] (Szigliget na Balatonu) te širih kulturno-krajobraznih turističkih područja (Kaštel Sv. Martin / Possert u središnjoj Istri).

Kaprun predstavlja primjer plemićkog grada u alpskom turističkom području u kojem dominantni turistički okvir čine planinski krajolik, zimsko-sportska infrastruktura i cjelogodišnji alpski turizam. Podčetrtek predstavlja primjer termalno-lječilišnog turističkog područja u kojem se povijesni lokalitet nalazi u prostoru obilježenom toplicama, smještajnim kapacitetima, zdravstveno-rekreacijskom ponudom i povezivanjem s okolnim kulturnim i

[222] Vidi Hall, Härkönen, 2006.

prirodnim atrakcijama. Szigliget na Balatonu ilustrira tip jezerskog turističkog područja u kojem se plemićki grad koristi kao panoramska, kulturna i interpretacijska točka unutar šireg krajolika jezera, vinograda, naselja i sezonskog turizma. Kaštel Sv. Martin / Possert u središnjoj Istri predstavlja primjer lokaliteta u širem kulturno-krajobraznom turističkom području Istre.

Odabir ovih primjera ne treba tumačiti kao potvrdu da turistički kontekst sam po sebi osigurava aktivaciju plemićkog grada. Grad Podčetrtek bio je nakon 1945. godine u dugotrajnom procesu propadanja te je tek 2020. otkupljen od strane Občine Podčetrtek, kada je pokrenuta obnova eksterijera, dok je javnosti otvoren tek u kolovozu 2024. godine, uz radove na interijeru koji su i dalje u tijeku. Burg Kaprun, obnovljen inicijativom privatnog kapitala potkraj 20. stoljeća, danas je javnosti dostupan svega dva dana u tjednu u kraćim vremenskim intervalima, izvan čega se otvara samo za pojedinačne kulturne manifestacije, vjenčanja i konferencije.
U oba slučaja stvarni pokretač aktivacije nije bio turistički sustav kao takav, nego institucionalna ili privatna intervencija koja se dogodila unutar turistički razvijenog konteksta. To pokazuje da se prostorni model plemićkog grada u turističkom području ne može temeljiti isključivo na pretpostavci da će intenzivna turistička funkcija okruženja generirati očuvanje i unaprjeđenje lokaliteta, nego zahtijeva jasnog vlasničkog i upravljačkog nositelja koji se u planiranju mora eksplicitno predvidjeti.
Komparativnom analizom razmatraju se mogućnosti povezivanja plemićkih gradova s postojećom infrastrukturom i posjetiteljskim tokovima te ograničenja koja proizlaze iz sezonalnosti, intenziteta korištenja i utjecaja turističke izgradnje na krajolik.

9.6.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u turističkim područjima

1. Pristupačnost područja

Plemićki gradovi u turističkim područjima smješteni su unutar prostora koji je već dobro prometno umrežen i infrastrukturno opremljen (Marinović-Uzelac, 2001: 473). Turističke destinacije (toplice, skijališta, jezerska i priobalna odredišta) prema definicijama prostornog planiranja karakterizira razvijena mreža glavnih i sporednih cesta, parkirališta, pješačkih i

biciklističkih staza te javnog prijevoza.[223] Razina njihove razvijenosti i dostupnosti ipak se razlikuje između pojedinih područja i tijekom godine.

U takvom okviru plemićki gradovi mogu imati dobru širu pristupačnost zahvaljujući blizini glavnih dolaznih pravaca i turističkih središta (npr. termalno središte Olimia–Podčetrtek; jezerski turizam Balatona - Szigliget; ruralno-kulturni turizam središnje Istre - Kaštel Sv. Martin – Possert, skijalište Kaprun – plemićki grad Kaprun).[224]

Užu pristupačnost potrebno je povezati s postojećom infrastrukturom destinacije ondje gdje to omogućuju udaljenosti, kapaciteti i prostorni uvjeti. To može uključivati korištenje postojećih parkirališta i stajališta javnog prijevoza te povezivanje s pješačkim i biciklističkim mrežama. Pristup plemićkom gradu može biti organiziran kao kraća izdvojena vožnja (lokalna cesta do Szigligeta), kao pješačka ili planinarska staza koja polazi iz mreže naselja ili termalnog kompleksa (Podčetrtek, Possert), ili kao dio šireg prostora skijališta i planinarskih ruta (Kaprun). Time se plemićki grad uključuje u dnevne obrasce kretanja posjetitelja uz smanjivanje potrebe za zasebnom dodatnom infrastrukturom.

Ključno je da je signalizacija dosljedna i grafički usklađena s turističkim sustavom destinacije: posjetitelj treba već u glavnim točkama dolaska (prometnim čvorištima, informacijskim punktovima i smještajnim kompleksima) dobiti informaciju o postojanju plemićkog grada, udaljenosti, načinu pristupa i očekivanom trajanju posjeta. Potrebno je navesti i uvjete dostupnosti, uključujući radno vrijeme, mogućnost obilaska okruženja i eventualna ograničenja pristupa samoj građevini. Uspješni primjeri pokazuju da se plemićki grad često nudi kao „lagani izlet“ unutar već planiranog boravka.[225]

2. Korištenje i posjetitelji područja

Turistička područja prema definiciji podrazumijevaju prostore u kojima je turizam dominantna ili barem vrlo snažna funkcija, u kojima se boravi samo radi odmora i zabave u toku ljetnih i zimskih mjeseci (Marinović-Uzelac, 2001: 459). Ta klasična tipologija razrađena je i u suvremenoj literaturi turističke geografije, u kojoj se turistička područja definiraju kao prostori

[223] „*S druge opet strane, za turizam prometna udaljenost nije negativna nego pozitivna stavka. Upravo stvaranje i unapređenje prometnih veza i prijevoznih sredstava masovnog prijevoza omogućili su turističku migraciju, tj. turizam u pravom smislu riječi*.“ (Marinović-Uzelac, 2001: 460)

[224] To ne znači da je svaki plemićki grad u turističkom području nužno neposredno i kvalitetno dostupan, nego da se nalazi unutar šireg sustava turističkih tokova, dolaznih pravaca, uslužnih sadržaja i informiranja posjetitelja.

[225] Ovdje signalizacija nije usmjerena na slučajnog tranzitnog korisnika, nego na posjetitelja koji se već nalazi u turističkom području i traži dodatni kulturni, panoramski ili interpretacijski sadržaj.

u kojima turistička funkcija oblikuje strukturu kretanja, korištenja zemljišta, gospodarske aktivnosti i vizualni karakter prostora (Hall, Page, 2014). Za analizu plemićkih gradova relevantna je nadogradnja te definicije, prema kojoj turizam ne koristi prostor pasivno, nego ga aktivno preoblikuje kroz turističku infrastrukturu, vizure, simbole i očekivanja posjetitelja (Meneghello, 2021). Turizam također podrazumijeva promjenu mjesta boravka.

U takvom okviru plemićki gradovi mogu djelovati kao sekundarne, ali ključne atrakcije koje nadopunjuju nosive motive dolaska (toplice, skijalište, more, jezero). Njihova vrijednost nije nužno u tome da samostalno privuku većinu posjetitelja, nego da obogate i prostorno diferenciraju turističko područje.

Struktura posjetitelja u ovom modelu primarno je turistička: riječ je o gostima koji su već smješteni u destinaciji (hoteli, kampovi, privatni smještaj) te traže dodatne sadržaje poput kraćih izleta, kulturnih doživljaja, gastronomske ponude, događanja (World Tourism Organization, 2018). Plemićki grad se uklapa u njihovu dnevnu dinamiku kao primjerice:

- dopuna postojećih dominantnih sadržaja (Szigliget iz jezerskih odmarališta; Podčetrtek iz termalnog resorta; Possert iz mreže malih istarskih gradova[226]),
- prostor za manifestacije i kulturne događaje (ljetne priredbe, viteški dani, koncerti),
- odredište povezano s gastronomskom i enološkom ponudom okolnog područja (lokalne konobe, vinarije, degustacije),
- prostor smještaja, kada očuvanost građevine, konzervatorski uvjeti i prostorne mogućnosti dopuštaju takvu namjenu.[227]

Takva višeslojna upotreba odgovara suvremenim pristupima kulturnom turizmu koji povezuju naslijeđe, krajobraz, gastronomiju i rekreaciju.

Razina intenziteta korištenja razlikuje se ovisno o tipu destinacije: skijališta i ljetovališta često imaju izraženu sezonalnost, dok termalna i wellness odredišta mogu generirati posjete tijekom cijele godine. Plemićki grad i programi u njegovom okruženju mogu pridonijeti produljenju sezone (npr. jesenske manifestacije, tematske šetnje, interpretacijske ture) i proširenju ciljanih skupina (obitelji, škole, kulturni turisti).

[226] Sv. Martin (Possert) nalazi se unutar turističkog klastera središnje Istre (Horwath HTL, 2015: 49).
[227] Detaljnije o jednom takvom tipu smještaja vidi potpoglavlje o hotelima Paradores (poglavlje 10.6).

Važno je da se sadržaji u plemićkom gradu planiraju u skladu s nosivim kapacitetom lokaliteta[228] i konzervatorskim kriterijima. Opseg intervencija može biti ograničen na interpretaciju, vođene obilaske, uređenje postojećih staza i vidikovaca, uz korištenje ugostiteljskih i servisnih sadržaja u okolnim naseljima. Novi interpretacijski, ugostiteljski ili smještajni sadržaji ne podrazumijevaju se kao nužan dio svakog primjera.

Razvijena turistička područja mogu biti izložena pritisku prekomjernog turizma (engl. „*overtourism"*), koji se definira kao stanje u kojemu razvoj i intenzitet turističkog korištenja negativno utječu na doživljaj posjetitelja te na kvalitetu života lokalne zajednice i integritet prostora (World Tourism Organization, 2018). U području plemićkoga grada takvi se pritisci mogu očitovati u zagušenju pristupa, preopterećenju parkirališta i staza, oštećivanju osjetljivih površina te potiskivanju svakodnevnog korištenja prostora.

Iako se rasprava o prekomjernom turizmu najčešće veže uz urbane cjeline poput povijesnih središta mediteranskih gradova, njezine se metodološke pouke poput ograničavanja istovremenog broja posjetitelja, sustava rezervacija, upravljanja sezonskim vrhovima, prostornog preusmjeravanja tokova, praćenja nosivog kapaciteta, mogu primijeniti i na područja plemićkih gradova. Ako se u fazi planiranja ne predvide takvi mehanizmi, izloženost prekomjernom posjećivanju u vršnim razdobljima može ugroziti rezultate dugoročnih konzervatorskih zahvata i očuvanje vrijednosti područja.

3. Vizualna kvaliteta područja

Plemićki gradovi u turističkim područjima imaju osobito snažan vizualni i identitetski potencijal. Oni mogu postati simbol destinacije (silueta iznad jezera, iznad termalnog kompleksa ili skijališta) te ključni motiv u promocijskim materijalima. Upravo zato vizualna kvaliteta prostora postaje jedan od presudnih kriterija planiranja.

Zaštita vizualne kvalitete u prostornom planiranju ostvaruje se kroz nekoliko konkretnih mehanizama: definiranjem zaštićenih vizurnih koridora i točaka promatranja od kojih se silueta plemićkog grada mora sačuvati; propisivanjem gornjih granica visine i volumena građevina u vizualno osjetljivim zonama; određivanjem materijalne i kromatske palete koja se ne smije

[228] „*The maximum number of people that may visit a tourist destination at the same time, without causing destruction of the physical, economic and sociocultural environment and an unacceptable decrease in the quality of visitors' satisfaction"* (World Tourism Organization (UNWTO) et al. 2018: 3).

natjecati s povijesnom strukturom; ograničavanjem svjetlosnog onečišćenja u širem okruženju kako se noćna silueta ne bi zagušila okolnim rasvjetnim tijelima; te propisivanjem obvezne izrade studija vizualnog utjecaja za sve intervencije iznad definirane veličine.

U planerskoj praksi ti se instrumenti povremeno primjenjuju, ali rijetko dosljedno i sustavno u kontekstu plemićkih gradova, što otvara prostor negativnim učincima poput hotelskih volumena koji vizualno konkuriraju silueti, žičara i skijaške infrastrukture koje presijecaju povijesne vizure, ili gustog rasporeda apartmanskih naselja na obalnim i jezerskim rubovima. Njihovim neusklađenim razvojem može se izgubiti prepoznatljiv odnos plemićkoga grada prema okolnom prostoru.

U uspješnim primjerima hotelski kompleksi, termalni centri ili skijaška infrastruktura ne natječu se s plemićkim gradom u volumenu i vizurama, već su uklopljeni u krajolik, dok plemićki grad ostaje najistaknutija točka u silueti (npr. Szigliget nad Balatonom; Podčetrtek nad dolinom; kaštel iznad središnje istarske doline).

Kada su elementi turističke infrastrukture pažljivo uklopljeni (npr. diskretna ugostiteljska ponuda u postojećim, primjereno prilagođenim građevinama, parkiralište smješteno izvan glavnih osi pogleda, staze koje poštuju povijesnu morfologiju), plemićki grad može postati središnja točka krajobraznog doživljaja, tj. mjesto s kojeg se iščitava struktura doline, vinograda, jezera ili planinskih obronaka. Zaštita zato obuhvaća i poglede prema plemićkom gradu i poglede iz njegova područja prema okolnom krajoliku. U tom smislu vizualna kvaliteta nije samo estetska kategorija, nego i nositelj identiteta destinacije te ključni element njezine dugoročne prepoznatljivosti.

9.6.5. Zaključak potpoglavlja 9.6.

Prostorni model plemićkih gradova u turističkim područjima temelji se na mogućnosti povezivanja njihova očuvanja i unaprjeđenja s postojećom mrežom turističkih tokova, infrastrukture i usluga. Prednost ovoga modela je u tome što plemićki grad ne mora samostalno stvarati turističku potražnju, nego se može uključiti u već postojeći sustav turističkog kretanja, boravka i potrošnje.

Plemićki gradovi nalaze se u prostorima dobre prometne povezanosti; postaju atrakcije koje nadopunjuju primarni motiv dolaska (toplice, skijanje, jezero, ruralni turizam). Oni postaju mjesto za kulturne programe, manifestacije, gastronomske ponude, pa i neke oblike smještaja više kategorije. U tom okviru plemićki grad doprinosi produljenju sezone, diverzifikaciji

ponude i jačanju prepoznatljivosti destinacije. Pritom opseg sadržaja treba uskladiti s vrijednostima i kapacitetima područja, bez pretpostavke da sve funkcije moraju biti smještene unutar plemićkoga grada.

Međutim, upravo zato što se nalazi u turistički aktivnom prostoru, plemićki grad i njegovo okruženje mogu biti izloženi pojačanim razvojnim pritiscima. Ti pritisci uključuju komercijalizaciju, prekomjernu izgradnju, prekomjerno oslanjanje na događanja, širenje parkirališta, neprimjerenu signalizaciju, vizualno nadmetanje hotelskih i rekreacijskih sadržaja te mogućnost da povijesni lokalitet postane samo dopunska kulisa turističke ponude. Njihovo ublažavanje zahtijeva povezivanje prostorno-planskih mjera s upravljanjem posjetiteljskim tokovima i održavanjem područja.

Vizualna kvaliteta prostora pojavljuje se kao osobito osjetljiv segment jer razvoj turizma može istodobno naglasiti ulogu plemićkog grada u krajoliku i ugroziti je nekontroliranom izgradnjom. Ključna zadaća prostornog planiranja jest očuvati siluetu plemićkog grada i njegove temeljne krajobrazne odnose te turističku infrastrukturu uskladiti s postojećim vrijednostima područja.

9.7. PLEMIĆKI GRADOVI U MEMORIJALNIM PODRUČJIMA

9.7.1. Uvod

Memorijalna područja u ovom se istraživanju razumijevaju kao prostorne cjeline čije su značenje, organizacija i korištenje povezani s obilježavanjem povijesnih događaja i očuvanjem sjećanja. Plemićki gradovi unutar takvih područja predstavljaju jedan od povijesnih slojeva šireg „krajolika sjećanja“, neovisno o tome jesu li izravno povezani s događajem koji se obilježava. U takvim se područjima mogu održavati komemoracije, obljetnice, školski posjeti i drugi oblici javnog sjećanja.

U ovom se radu pojam *memorijalna područja* koristi za označavanje prostornih cjelina u kojima se memorijalizacija ostvaruje kroz širi prostorni obuhvat — kao formalna spomen-područja, memorijalni krajolici ili prostorno organizirani kompleksi. Predmet razmatranja jest prostorni odnos plemićkoga grada i memorijalnog područja kojem pripada. Iz analize se stoga izostavlja zasebna razrada memorijala kao samostalnog spomeničkog zahvata.[229] Pojedinačni memorijali razmatraju se samo onda kada utječu na organizaciju šireg područja, oblikovanje pristupa, uspostavu posjetiteljskih tokova, promjenu vizura ili uključivanje plemićkog grada u širi narativ prostora.

U međunarodnoj praksi takvi se prostori sve češće konceptualiziraju kao „memorijalni krajolici” („*war memorial landscapes*“), u kojima je jednako važno očuvanje materijalne strukture i prostornog okvira kao i nematerijalnih značenja i praksi sjećanja (Historic England, 2016). Memorijalna vrijednost ne poništava starije povijesne slojeve područja, nego se s njima mora prostorno i interpretacijski uskladiti.

U hrvatskom kontekstu posebno su važna spomen-područja Narodnooslobodilačke borbe koja mogu obuhvaćati i plemićke gradove i za koja su u pojedinim slučajevima izrađivani zasebni prostorni planovi. Takvi primjeri pokazuju da memorijalni sloj ne zahvaća uvijek samo pojedinačni spomenik, nego može uključivati širi prostor: pristupe, okupljališta, krajobraz, vizure, zone tišine, parkovne površine, rekreacijske sadržaje i interpretacijske pravce.

[229] U ranijem istraživanju autora analizirane su tri konfiguracije odnosa memorijala i plemićkog grada: memorijal na plemićkom gradu, memorijal pored plemićkog grada i memorijal udaljen od plemićkog grada (Duić, Rukavina, 2026b). U ovom poglavlju ta se podjela ne preuzima kao temeljna struktura analize jer predmet nije pojedinačni memorijalni zahvat, nego memorijalno područje kao širi prostorni model.

Identifikacija takva prostorno-planskog konteksta omogućuje razmatranje načina na koje memorijalna funkcija područja pridonosi očuvanju i unaprjeđenju plemićkoga grada, ali i ograničenja koja nastaju kada jedan povijesni sloj potisne ostale vrijednosti prostora.

9.7.2. Memorijalna područja u SR Hrvatskoj – planska iskustva spomen-područja

Memorijalna područja (*spomen-područja*) u SR Hrvatskoj predstavljaju specifičan oblik prostorne i memorijalne organizacije prostora, proizašao iz iskustva Narodnooslobodilačke borbe i poslijeratne politike sjećanja.[230] Do 1975. godine u SR Hrvatskoj bila su službeno aktivirana tri spomen-područja: Petrova gora, Kalnik te Bijeli potoci – Kamensko (Sl. 34) (Wenzler, 1975: 19)[231]. Petrova gora i Kalnik posebno su važni za ovu disertaciju zbog dostupnosti prostornih planova te postojanja plemićkih gradova unutar njihovih granica.

Spomen-područja se kao oblik zaštićenog prostora s jedne strane prirodno nadovezuju na koncept zaštite prirode, budući da obuhvaćaju veće površine s izraženim prirodnim vrijednostima. S druge strane, njihova je bitna sastavnica činjenica da su ujedno spomenici povijesnih zbivanja te nositelji ne samo prirodnih, nego i društvenih i kulturnih vrijednosti. Upravo ta dvostruka, odnosno višestruka narav (prirodna, društvena i kulturna komponenta) čini spomen-područja složenijim oblikom zaštićenog prostora, zbog čega su i relativno kasno ušla u konzervatorsku i planersku terminologiju. Hrvatska se pritom u tadašnjem kontekstu navodi kao jedna od rijetkih zemalja s naprednim zakonodavstvom koje nastoji objediniti zaštitu prirode i spomeničkih vrijednosti prema međunarodno relevantnim kriterijima (Pavlović, 1975: 24).

---

[230] „*Dosadašnja iskustva pokazala su da je u socijalističkom razdoblju težište pri uspostavi spomen-područja bilo stavljeno na velike komplekse na kojima se tijekom rata odvijala intenzivna vojna i civilna aktivnost na oslobođenom teritoriju. Riječ je o prostorima koji su istodobno imali funkciju zapovjednih centara, pozadinskih baza, bolnica, logističkih punktova i utočišta za stanovništvo. Upravo zbog te složenosti i disperzije sadržaja, takva su područja mogla biti kvalitetno oblikovana isključivo kroz interdisciplinarni rad, u kojem je nužna čvrsta suradnja prostornih planera, arhitekata, povjesničara, konzervatora, šumara i stručnjaka za turizam*“ (Wenzler, 1975: 19–21).

[231] „*Izbor teritorija koji su pretvoreni u spomen-područja izravno je proizašao iz specifičnog načina ratovanja i očuvanja oslobođenih teritorija koje je provodila NOV i POJ (Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije). Prostor je biran prema dvama ključnim kriterijima: mogućnosti relativno kontroliranog pristupa (taktička pristupačnost) i mogućnosti skrivanja u odnosu na neprijatelja (topografija, šumski pokrov, zaklonjenost). Tijekom rata korišten je veći broj takvih područja, no spomen-područjima postala su samo ona koja su kroz dulje razdoblje imala osobito značenje za vojsku i stanovništvo – bilo zbog trajne prisutnosti jedinica, ključnih bitaka, stradanja ili važnih političkih odluka*“ (Wenzler, 1975: 19).

Spomen-područje nije zamišljeno kao izolirani spomenik, nego kao prostorno organizirani krajolik sjećanja. Memorijalna funkcija ne ostvaruje se samo u jednoj točki, nego kroz odnos spomenika, pristupa, šumskih i brdskih prostora, mjesta stradanja, povijesnih lokaliteta, prirodnog ambijenta, turističke infrastrukture i interpretacijskih pravaca. Upravo zato spomen-područja predstavljaju relevantan prostorno-planski okvir za razumijevanje plemićkih gradova koji se nalaze unutar šireg memorijalnog krajolika.

Turistička i rekreacijska komponenta promišljala se kao integralni dio funkcioniranja spomen-područja, pri čemu joj je u teorijskim raspravama pripisivana trostruka uloga. Prvo, turistički i rekreacijski sadržaji trebali su djelovati kao servis i dopunski motiv za posjet onim posjetiteljima čiji je primarni cilj upoznavanje s memorijalnim sadržajima, dakle, ne kao zamjena, nego kao podrška temeljnoj memorijalnoj funkciji. Drugo, turistički sadržaji trebali su privući posjetitelje na kraći ili dulji boravak unutar spomen-područja te im kroz boravak omogućiti dublje upoznavanje s povijesnim događajima i značenjem prostora „na mjestu događaja“. Treće, turistička djelatnost bila je zamišljena kao razvojna komponenta; sredstvo za zapošljavanje stanovništva iz okolnih, najčešće gospodarski slabije razvijenih naselja te kao instrument koji bi, kroz prihode od posjećenosti, pridonosio uređenju i održavanju spomen-područja (Wenzler, 1975: 20).

Pri planiranju turističkih sadržaja naglašavalo se kako oni ne smiju narušiti autentičnost doživljaja memorijalnih lokaliteta. Sadržaji su se stoga nastojali smjestiti i oblikovati tako da ne konkuriraju memorijalnom žarištu, već da ga dopunjuju, uz težnju da budu funkcionalni tijekom većeg dijela godine (višesezonsko korištenje). Unatoč tim ograničenjima, mogućnosti turističke ponude u spomen-područjima prepoznate su kao raznolike: izletnički i vikend-turizam, kraći boravci, seoski turizam, zimski turizam, lov, planinarstvo, logorovanje i drugi oblici boravka na otvorenom (Wenzler, 1975: 20). Takav pristup važan je i za plemićke gradove unutar memorijalnih područja: oni mogu biti uključeni u turističko-rekreacijsku mrežu, ali ne smiju biti svedeni na dopunski izletnički sadržaj bez jasno artikulirane povijesne i konzervatorske uloge.

Osnovna prostorna karakteristika domaćih spomen-područja, koja proizlazi iz ratnih uvjeta, jest disperzija memorijalnih sadržaja: partizanske bolnice, baze, skrovišta, mjesta pogibije, logori, zapovjedne točke i spomen-obilježja raspoređeni su po velikom i često teško pristupačnom prostoru. Ta disperzija jedan je od glavnih ograničavajućih faktora za njihovo korištenje s

linearnom ili koncentriranom naracijom, osobito ako se želi sačuvati autentičnost položaja i prostornog odnosa pojedinih lokaliteta.

Temeljna memorijalna poruka spomen-područja u SR Hrvatskoj jest „*pravo na slobodu i borba za njezino očuvanje ili osvajanje*“ (Wenzler, 1975: 19). No ta osnovna poruka ostvarivala se kroz niz specifičnih modaliteta memorijalne poruke. Upravo ta višeslojnost predstavljala je najsloženiji zadatak za planere, projektante i povjesničare: kako prostorno i interpretativno obuhvatiti heterogenu mrežu lokaliteta, a da se pritom zadrži jasnoća poruke, prostorna čitljivost i autentičnost krajolika. U tom kontekstu, prisutnost plemićkih gradova unutar spomen-područja (Kalnik, Petrova gora) dodatno je otežavala zadatak jer je zahtijevala istodobno sagledavanje starijih povijesnih i novijih memorijalnih slojeva unutar jedinstvenog prostorno-planskog i interpretativnog okvira.

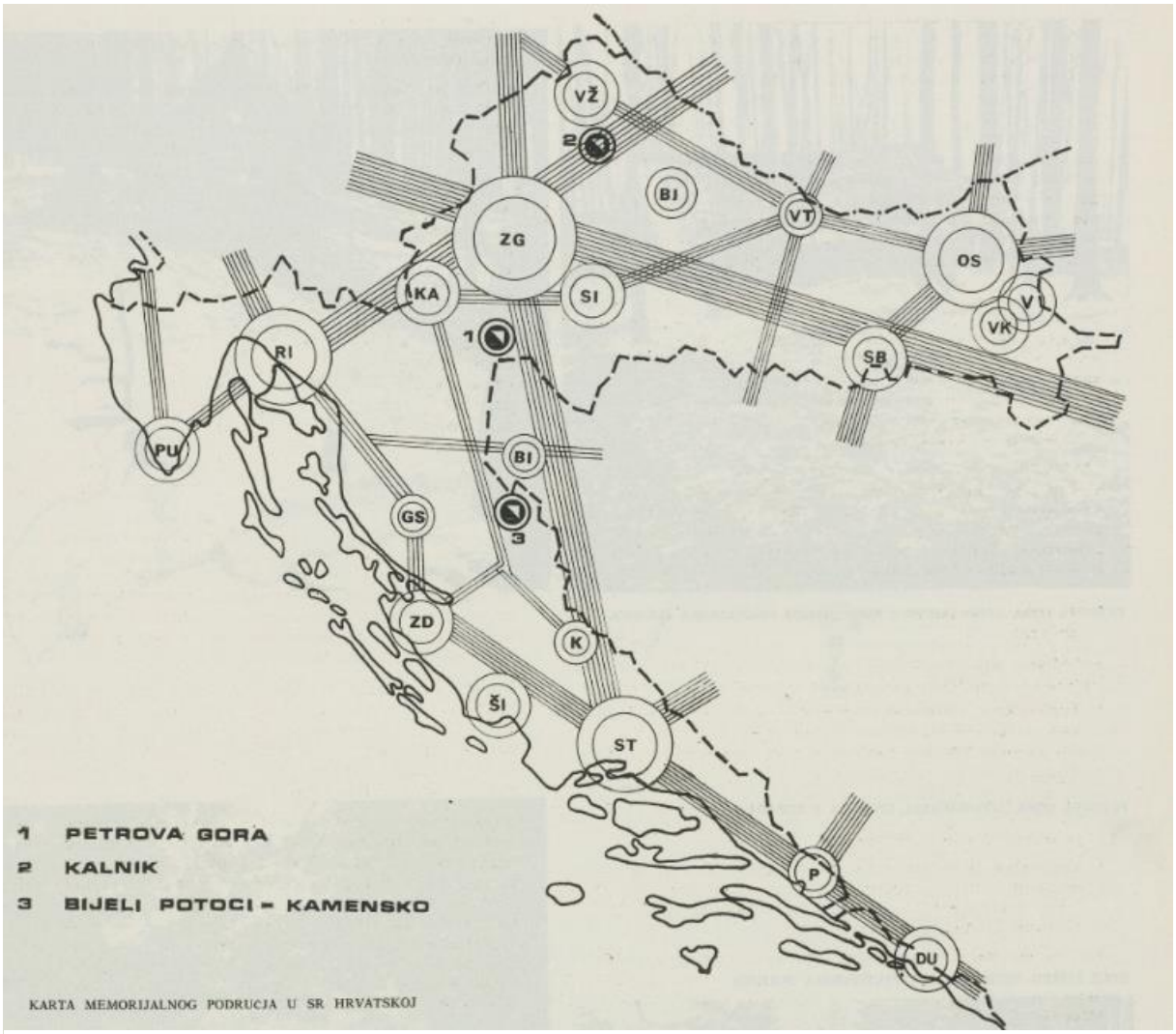

Slika 34. Karta memorijalnih područja u SR Hrvatskoj. (Wenzler, 1975: 21)

Petrova Gora

Petrova Gora prvi je veliki memorijalni park u Jugoslaviji veličine 17.800 ha. Rad na izradi prostornog plana započeo je 1965. godine, prostorni plan izrađen je 1969., a donesen je 1970. godine (Wenzler, 1975: 21). Izradio ga je Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; autori su Ante Marinović-Uzelac (voditelj), Dragutin Alfier („expert za turizam“) i Bruno Milić („spec. savjetnik“), a suradnica je Dubravka Boltar.

U tekstu plana o značaju Petrove gore navodi se: „*Značaj i vrijednost Petrove Gore upotpunjuje uspomena na sudbonosnu bitku na Gvozdu 1097. godine u kojoj je Hrvatska izgubila samostalnost. To je područje bilo i jako poprište borbi s Turcima i neuralgična tačka Vojne Krajine.*

Prema tome, uzevši u obzir njezinu ulogu tokom čitave povijesti, a koja kulminira u II svjetskom ratu, Petrova Gora upravo simbolizira borbu protiv okupatora.

Vrijednost tog područja upotpunjuju brojni ostaci i arheološki nalazi iz starog i srednjeg vijeka.

Petrova Gora, osim historijskog značaja predstavlja, sekundarno, i prirodnu zonu znatnih kvaliteta, pa prema tome ima jako značenje za razvoj turizma, kako radi vlastitih prirodnih vrijednosti, tako uzevši u obzir i njezin položaj u odnosu na gradove i prometnice.“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969: 1)

O prostornoj koncepciji i statusu Petrove gore piše: „*Obzirom na gustoću spomeničkih objekata i lokaliteta u Petrovoj Gori, kao i na činjenicu, da svi ti objekti čine međusobno funkcionalnu povezanost iz vremena N.O.B., a koja proizlazi upravo iz prirodnih karakteristika Petrove Gore kao cjeline, te iz njezinog geografskog položaja, zatim, obzirom na to, da je Bitka na Gvozdu 1097.g. također vezana historijom, kao i predajom, na pojam Petrove Gore kao cjeline, te budući da Petrova Gora kao cjelina predstavlja turistički polivalentno područje, Petrovu Goru je potrebno promatrati i prostorno organizirati kao jedinstveni kompleks, pa prema tome i dati joj određeni status.*

Taj status mora tom području osigurati izvjesni specijalni tretman očuvanja spomenika, obilježavanja mjesta, očuvanja pejsaža, usklađene dinamike i načina investiranja u objekte i infrastrukturu.

Za tu svrhu i u slučaju Petrove Gore najviše odgovara kategorija Memorijalnog prirodnog spomenika (Memorijalnog parka), koja najbolje reflektira stvarne karakteristike Petrove Gore:

Spomeničko područje povijesnog značaja koje istovremeno predstavlja određeni prirodni ambijent.

Ova kategorija zaštite baca težište na zaštitu historijskog ambijenta prirode, a istovremeno je dovoljno liberalna da omogući izvođenje svih potrebnih objekata infrastrukture i turističke opreme, te istovremeno ne dolazi u sukob s temeljnim načelima šumskog uzgoja i ne predstavlja odlučnu zapreku šumskoj eksploataciji.

Prema tome, uređajna osnova predviđa da se cijela Petrova Gora proglasi Memorijalnim parkom s unutrašnjom diferencijacijom stupnjevanja intenziteta i oblika zaštite“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969: 18).

Unutar granica Memorijalnog parka Petrova gora nalazi se jedan plemićki grad – Perna, a izvan granica parka na prostornom planu naznačena su još tri plemićka grada – Krstinja, Otmić i Klokoč (Sl. 35). Kao važan lokalitet povezan s predajom o srednjovjekovnoj povijesti područja treba istaknuti i „Kraljev grob“ (prema legendi grob zadnjeg hrvatskog kralja Petra Svačića) koji je naznačen na planu.[232]

U okruženju Perne nalazi se nekoliko planom označenih partizanskih lokaliteta („kovačnica br. 2“, „radionica sanitetskog mat. GŠH“, „sjedište I NOOO Perna“, „kovačnica br. 1“, „sjedište CK KPH“, te „partizanska pilana“). U dolini Perne ispod plemićkog grada planira se „bazen za kupanje s opskrbom te mogućnost omladinskog logorišta, prolaznog karaktera“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969: 22).

Perna se nalazi na osnovnoj prometnoj osi kroz Petrovu goru, prometnici Vojnić-Perna-Topusko, uz koju je u planu označen veći broj memorijalnih lokaliteta.

Na temelju analiziranog plana vidljivo je da se Petrova gora u tadašnjem trenutku promatrala kao cjeloviti povijesno-prirodni sustav u kojemu su memorijalne, krajobrazne i rekreacijske vrijednosti trebale biti objedinjene jedinstvenim režimom zaštite i upravljanja. Kategorija „memorijalnog prirodnog spomenika (memorijalnog parka)“ zamišljena je kao okvir koji istodobno štiti povijesni ambijent (lokalitete NOB-a, srednjovjekovne lokalitete, legendu o

[232] Za Kraljev grob predviđa se „*obilježiti mjesto uspomenom na Petra Svačića, ali i poduzeti istraživanja na tom mjestu.“* Također, arheološki se planiraju istražiti lokaliteti „*Madjar, Petrova Poljana, Madjarev most i Dalmatinski Varoš i ukoliko se nadju pozitivni nalazi obilježiti ta mjesta kao lokaciju „Bitke na Gvozdu*““ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969: 35).

„kraljevu grobu“) i omogućuje određeni stupanj turističkog i gospodarskog korištenja, osobito kroz šumarstvo i rekreaciju.

U tom konceptu plemićki grad Perna zauzima specifično mjesto: s jedne strane on je tek jedan od niza označenih punktova u mreži memorijalnih lokaliteta, a s druge strane predstavlja ključnu povijesnu točku koja posreduje između srednjovjekovne i novovjekovne memorije prostora. Plan predviđa njegovo uključivanje u glavnu prometnu i posjetiteljsku os, kao i dopunu rekreacijskim sadržajima u dolini ispod grada, čime se jasno potvrđuje nastojanje da se plemićki grad zajedno s drugim lokalitetima iz 20. stoljeća uklopi u širi koncept memorijalnog krajolika. Istodobno, činjenica da su Perna i ostali srednjovjekovni lokaliteti u planu tek usputno naznačeni, bez razrađenih detaljnih mjera zaštite, pokazuje ograničenja tadašnjeg pristupa: naglasak je primarno na narodnooslobodilačkoj memoriji, dok je plemićki grad prisutan ponajprije kao pozadinski, gotovo scenografski element, te uređenje plemićkog grada nije provedeno.

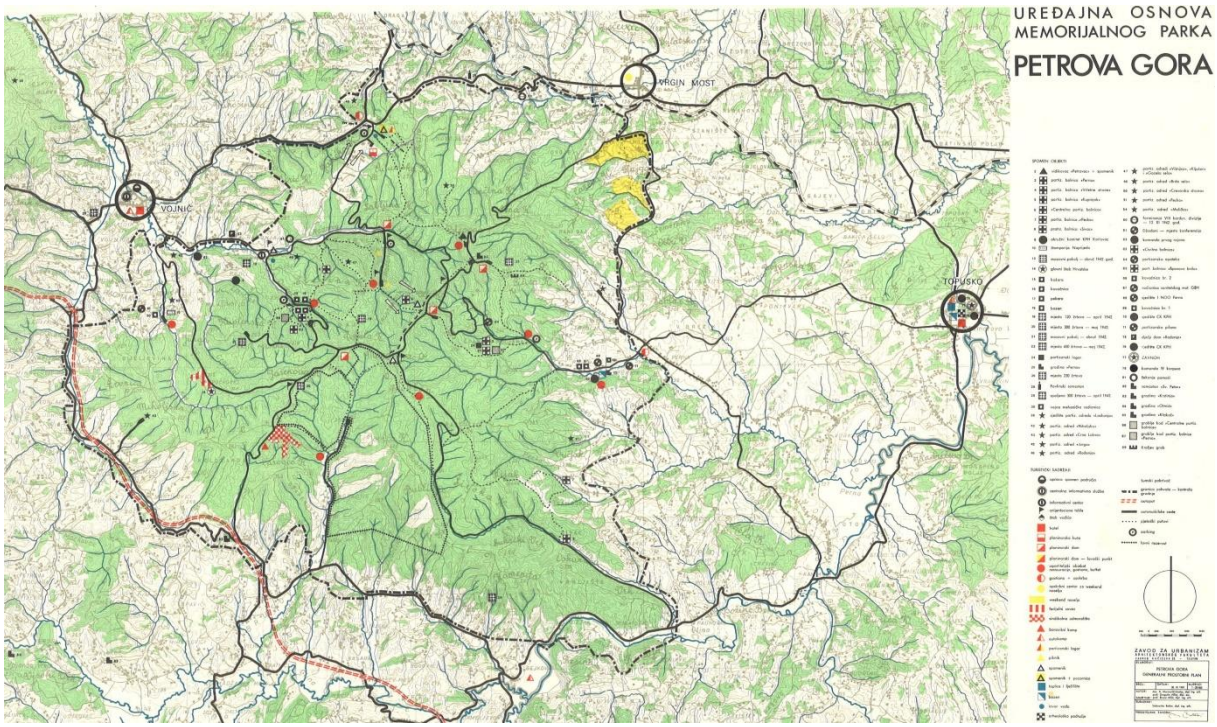

Slika 35. Uređajna osnova Memorijalnog parka Petrova gora. (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969)

Kalnik

Kalnik je spomen-područje veličine 32.000 ha. Rad na izradi prostornog plana započeo je 1970. godine, a dovršen je 1972. godine (Wenzler, 1975: 21).[233]

Polazišna namjera planera bila je jasno definirati ulogu Kalničke gore kao prostora višestrukih vrijednosti (prirodnih, memorijalnih i kulturno-povijesnih) te ih objediniti jedinstvenom prostorno-planskom koncepcijom. Ta se ambicija sažeto formulira već u uvodnom dijelu Generalnog prostornog plana, gdje se objašnjava svrha dokumenta: „*Svrha je Generalnog prostornog plana Memorijalno-turističkog područja Kalnik da definira organizaciju prostora Kalničke gore i njezinog prigorja u pogledu namjene površina i određivanja lokacija pojedinih vrsta objekata i sadržaja čija je svrha korištenje, vrednovanje i zaštita tog područja, a u funkciji njegovih prirodnih vrijednosti, memorijalnih lokaliteta NOB i kulturno-povijesnih spomenika, te prometnih mogućnosti. Svrha mu je također davanje koncepcije prometne mreže unutar kalničkog područja u odnosu prema potrebama tog prostora i u odnosu prema vanjskim prometnim vezama*." (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972: 1)

U nastavku plana dodatno se naglašava turistički potencijal područja, pri čemu se Kalnik prepoznaje kao prostor sposoban odgovoriti na raznolike oblike korištenja – od rekreacije do ladanjskog i lječilišnog boravka: „*Kalnik je po svojim prirodnim obilježjima, pojačanim postojanjem starih gradova i termalnoga i mineralnog vrela, neobično potencijalno turističko područje, sposobno da zadovolji prilično različitu turističku potražnju/planinarstvo, šetnja, klimatski boravak, ladanjski turizam, lov i ribolov, kupanje, razgledavanje spomenika. Tome osobito pogoduje privlačnost i raznolikost krajolika, topografsko-morfološke karakteristike i postojanje velikih kompleksa kvalitetne šume*." (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972: 2)

Metodološki najznačajniji dio plana odnosi se na razumijevanje zaštite spomenika kulture u okviru prostornog planiranja. Autori plana eksplicitno formuliraju načela koja praktično predstavljaju ranu inačicu integralnog pristupa, u kojem je naglasak na odnosu spomenik – ambijent, a ne samo na pojedinačnom objektu: „*Zaštitu spomenika kulture u okviru Prostornog planiranja treba shvatiti u prvom redu kao zaštitu osnovnih povijesnih i prostornih determinanti*

[233] Izradio ga je Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; glavni planer je Ante Marinović-Uzelac uz suradnicu Željku Ružić. Specijalist za turizam bio je Dragutin Alfier, za spomenike Rastko Švalba, za vodoopskrbu Zdravko Bernt te za elektrifikaciju Ivan Janić (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972).

koje definiraju regionalne i mikroregionalne karakteristike određenog prostora. Stoga popisi spomenika kulture - kao osnovna dokumentacija o spomenicima kulture, moraju biti uvršteni u one sastavne dijelove prostornog plana koji znače bitne "elemente ograničenja" u prostornom planiranju, a planske projekcije moraju voditi računa o tome da spomenici kulture, ovisno o njihovu karakteru, značenju i mogućnostima, budu što aktivnije uključeni u pozitivna društvena, kulturna i privredna kretanja predviđena planom.
Zaštitu spomenika kulture u okviru prostornog planiranja treba osim toga, shvatiti kao zaštitu prostora u kojima određeni spomenici postoje, a ne kao zaštitu samih pojedinačnih objekata. U tom smislu treba dosljedno provoditi načelo zaštite spomeničkog objekta u njegovom ambijentu, kao i načelo nedjeljivosti ambijenta od spomeničkog objekta koji se u određenom ambijentu nalazi. Samo ako se poštuju ta načela, mogu se sačuvati sve bitne karakteristike koje te objekte definiraju kao spomenike kulture. Samo se tako može, u okviru prostornog planiranja, ostvariti prava svrha zaštite spomenika kulture." (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972: 31-32)

Ovim se formulacijama jasno ističe da se spomenici ne smiju promatrati izolirano, već kao ključni nositelji prostornih determinanti cijeloga područja. Spomeničke vrijednosti ulaze u samu „logiku" prostornog plana kao elementi ograničenja i usmjeravanja razvoja, pri čemu se kao osnovno načelo u kontekstu ovog istraživanja postavlja nedjeljivost plemićkog grada i njegovog ambijenta.

U takvom konceptualnom okviru plemićki gradovi zauzimaju važno mjesto. Plan najprije evidentira ukupni broj srednjovjekovnih lokaliteta na području zahvata, a zatim izdvaja one lokalitete koji imaju ključnu ulogu u budućoj prostornoj organizaciji i turističkom korištenju - plan navodi da se „na području zahvata prema postojećim podacima evidencije spomenika kulture" nalazi 18 lokaliteta plemićkih gradova. Od toga broja samo se dva lokaliteta - Veliki i Mali Kalnik - nalaze unutar granica užeg područja zahvata.[234]

Veliki i Mali Kalnik pritom su prepoznati kao reprezentativni primjeri djelomično sačuvane srednjovjekovne arhitekture, za koje se predviđa aktivna konzervatorska intervencija i jasno definiran zaštitni režim: „*na djelomično sačuvanim objektima kao što su Veliki i Mali Kalnik,*

[234] Osim tih dvaju lokaliteta plan navodi da „*postoji pretpostavka za još dva lokaliteta - Gradec kod Apatovca i jedan lokalitet kod Kamešnice, međutim, oni se nalaze u arheološkom sloju i za njih u okviru ovog rada nije bilo moguće prikupiti potrebne podatke*" (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972: 33).
Na grafičkom dijelu plana označeni su još i Bisag i Varaždinske Toplice.

potrebno predvidjeti istraživačke i konzervatorske radove radi očuvanja njihovih spomeničkih karakteristika. Kod takvih objekata potrebno je posebnu pažnju posvetiti zaštiti njihove okolice. Eventualnu izgradnju na određenom prostoru njihove okolice treba isključiti, odnosno strogo kontrolirati.
Sačuvani objekti čuvat će se kao pojedinačni spomenički objekti. Prilikom određivanja nove namjene, ukoliko sadašnja ne zadovoljava, potrebno je strogo voditi računa o spomeničkim karakteristikama tih objekata, njihovoj adaptabilnosti i mogućnostima korištenja u smislu promijenjene funkcije. Osobitu pažnju treba posvetiti zaštiti njihove okolice, vodeći računa o njihovom fortifikacionom karakteru." (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972: 33).

Uz konzervatorske smjernice, plan razrađuje i funkcionalni koncept korištenja prostora oko oba lokaliteta, pri čemu se plemićki gradovi promatraju kao jezgre budućeg memorijalno-turističkog sustava. Mali i Veliki Kalnik izdvojeni su kao turistički lokaliteti. Za područje Velikoga Kalnika, odnosno zonu površine 420 ha za koju je predviđena izrada detaljnoga urbanističkog plana, planom su određene planinarska, vidikovačka, kulturno-povijesna i memorijalna funkcija. Predviđeni sadržaji uključuju planinarski dom (60 kreveta), kamp za 50 i više osoba, info ploču, piknik prostore iza grada, spektakle „Zvuk i svjetlo", ugostiteljske objekte, rekreacijski centar, opskrbu i parkiralište za autobuse zapadno od sela Kalnik.[235]

[235] Kada govorimo o memorijalnim područjima u užem smislu – dakle o širim zonama koje se planski i cjelovito sagledavaju kao memorijalni krajolici (Petrova gora, Kalnik) – pristupačnost nije zamišljena samo funkcionalno, nego i narativno. Put prema glavnom memorijalu često je vođen nizom manjih lokaliteta (bivše partizanske bolnice, skloništa, zapovjedna mjesta), čime se prostor koristi kao „produženi medij" interpretacije ratnih zbivanja. Unutar takvih zona plemićki grad može biti jedna od ključnih stanica u interpretacijskom slijedu, bilo kao mjesto povijesnog kontinuiteta (srednjovjekovna utvrda – NOB položaji), bilo kao prostorni orijentir.

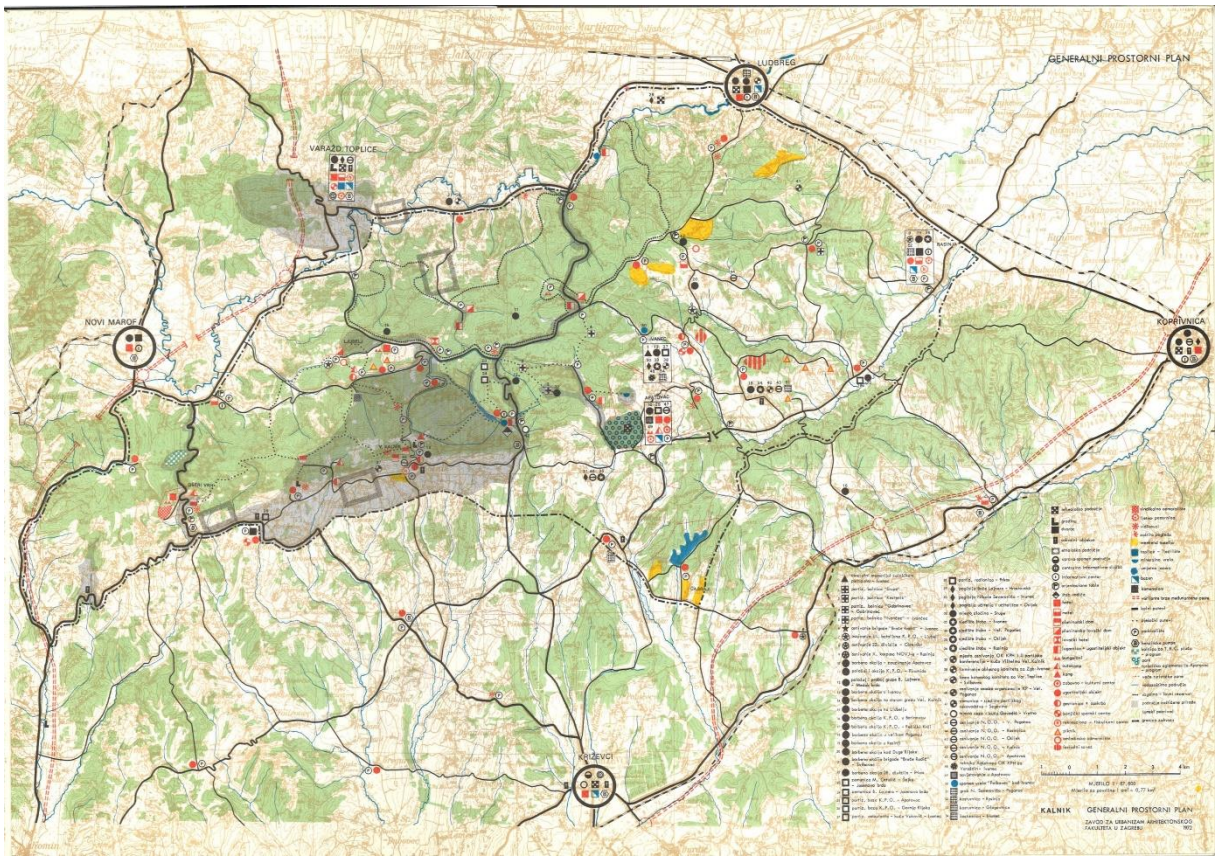

Slika 36. Generalni prostorni plan Kalnik. (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969)

Za Mali Kalnik planom su predviđene funkcije planinarstva, vidikovca, etnološkog lokaliteta i „gradine“, uz sljedeće planirane sadržaje: planinarski dom (40 kreveta), autokamp za 50 osoba i više te ugostiteljski objekt i opskrba.

I za Mali i za Veliki Kalnik preporuka je ista – „*preporučuje se konzerviranje ruševina uz prethodna konzervatorska i arheološka istraživanja*.“ (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1972: 38).

Generalni prostorni plan Memorijalno-turističkog područja Kalnik pokazuje izrazito visok stupanj svijesti o integriranju plemićkih gradova u širi memorijalno-krajobrazni i turistički okvir. Veliki i Mali Kalnik prepoznati su ne samo kao pojedinačni spomenici, nego kao ključne prostorne točke unutar većeg sustava prirodnih vrijednosti, memorijalnih lokaliteta NOB-a i turističke infrastrukture. Posebno je važna eksplicitna formulacija načela zaštite spomenika „u njihovom ambijentu“ i nedjeljivosti objekta i krajolika, što ovaj plan čini jednim od ranih primjera integralnog pristupa zaštiti plemićkih gradova u hrvatskoj praksi. Istodobno, predviđene funkcije – planinarstvo, vidikovci, kampovi, ugostiteljski sadržaji – pokazuju da se

ruševni plemićki grad promatra kao aktivni resurs memorijalnog krajolika, a ne kao izolirani arheološki ostatak, čime Kalnik predstavlja referentni okvir za suvremeno promišljanje modela plemićkih gradova u memorijalnim područjima.

Analiza planova iz 1969. i 1972. zahtijeva međutim i osvrt na njihovu stvarnu provedbu. Za Kalnik, ambiciozan program sadržaja (planinarski domovi, kampovi, ugostiteljski objekti, priredbe „Zvuk i svjetlo“, rekreacijski centar, uređenje pristupa) nije nikada u cijelosti realiziran. Planinarski dom podno Velikog Kalnika, izgrađen još 1934. i time raniji od plana, zadržao je i danas ulogu ulazne točke prema utvrdi, a Veliki Kalnik ostaje omiljeno i prepoznato izletničko odredište. Ipak, sustavno provedena konzervatorska prezentacija utvrde koju plan predviđa nije ostvarena. Za razliku od toga, Mali Kalnik danas je sveden na neznatne građevinske tragove, čime je odustanak od planiranih intervencija dodatno oslabio šansu za njegovo prostorno-plansko aktiviranje. Za Petrovu goru situacija je još lošija. Bakićev spomenik ustanku (podignut 1981.), zamišljen kao vizualna dominanta cijelog memorijalnog područja, već desetljećima je devastiran i predmet nerazriješenih imovinsko-pravnih odnosa, a kompleks Centralne partizanske bolnice se, unatoč djelomičnoj obnovi nakon Domovinskog rata, i dalje bori s propadanjem. Uređenje plemićkog grada Perne, već u izvorniku plana obrađenog tek okvirno, nikada nije provedeno.

Takva selektivna provedba, u kojoj su naglašeniji memorijalni elementi 20. stoljeća privremeno dobili prioritet, dok su plemićki gradovi ostali na razini najave, potvrđuje ranije spomenuto ograničenje ovog pristupa: unatoč konceptualno visokoj svijesti o integraciji različitih povijesnih slojeva, u praksi se politika sjećanja pokazala kao snažniji operativni pokretač od baštinske slojevitosti. To s jedne strane pokazuje ranjivost integralnog pristupa u uvjetima kada memorijalna komponenta izgubi institucionalnog nositelja (raspad SFRJ, promjena politike sjećanja, izostanak izvora financiranja), a s druge strane potvrđuje da samu koncepciju spomen-područja kao višeslojnog memorijalno-baštinskog krajolika ne treba odbaciti, nego ju je nužno preformulirati na način da plemićki grad u njemu dobije samostalan interpretacijski i konzervatorski status, a ne poziciju sekundarne pozadine dominantnog memorijalnog objekta.

9.7.3. Polazišta za razradu modela

Kao ključni prostorno-planski referentni primjeri analiziraju se povijesni prostorni planovi spomen-područja Petrova gora i Kalnik, jer pokazuju kako su se u hrvatskoj planskoj praksi memorijalne, prirodne, rekreacijske i kulturno-povijesne vrijednosti pokušale objediniti u

cjelovitoj prostorno-planskoj koncepciji. Ta se planska iskustva povezuju s komparativnom analizom kataloški obrađenih primjera Garić-grada, Dunnottara, Kyffhäusera i Hachena, koji pokazuju različite odnose plemićkih gradova, memorijalnih sadržaja i širega prostora.[236] Kompleks dvorca Oršić, ostataka utvrde Samci i spomenika Seljačkoj buni u Gornjoj Stubici razmatra se kao dodatni usporedni primjer.[237]

Ovi primjeri obuhvaćaju različite povijesne, kulturne i krajobrazne kontekste: od monumentalnog memorijalnog kompleksa Kyffhäuser u Njemačkoj, gdje se na plemićkom gradu nalazi nacionalni spomenik s kraja 19. stoljeća; preko lokaliteta Hachen gdje se memorijal „palima u ratovima“ iz 1924. godine nalazi također na plemićkom gradu; do Dunnottara u Škotskoj gdje je naglasak na snažnoj vizualnoj povezanosti plemićkog grada i spomenika Prvom svjetskom ratu; te Garić-grada kao primjera uključenosti plemićkog grada u šire memorijalno područje nastalo u kontekstu spomen-područja NOB-a i spomenika Dušana Džamonje.

Barokni dvorac iz 18. stoljeća prostorno je povezan s ostacima ranije utvrde Samci, koji se nalaze ispred dvorca. Godine 1973., povodom 400. obljetnice Hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573., Antun Augustinčić postavio je u parku dvorca monumentalni skulpturalni kompleks: brončanu figuru Matije Gupca visoku 6,5 metara okruženu s dvije brončane reljefne kompozicije u rasponu od 40 metara. Otvorenju spomenika, u nazočnosti predsjednika Tita, prisustvovalo je više od 80.000 posjetitelja (Mataić, 1977). Ono što je posebno važno jest visoka interpretacijska usklađenost: dvorac Oršić stoji na temeljima feudalne fortifikacije, a Seljačka buna 1573. bila je izravno usmjerena protiv upravo tog feudalnog poretka.

Usporedbom primjera razmatra se kako memorijalno uređenje može potaknuti razvoj pristupa, očuvanje povijesnih struktura i posjetiteljsko korištenje područja, ali i kako može dovesti do vizualnog ili interpretacijskog potiskivanja starijih povijesnih slojeva. Na toj se osnovi razrađuje prostorni model i pripadajuće smjernice.

---

[236] Kyffhäuser i Hachen u Njemačkoj, koji su obrađeni u katalogu, u ovoj se analizi koriste samo kao korektivni primjeri. Oni ne predstavljaju nosive primjere modela memorijalnog područja, nego upozoravaju na probleme koji nastaju kada se memorijalna funkcija koncentrira na samu strukturu plemićkog grada.

[237] Iako po tipu građevine pripada baroknoj plemićkoj arhitekturi, njegov srednjovjekovni sloj i kontinuitet feudalne funkcije opravdavaju uključivanje u analizu ovog modela.

9.7.4. Prostorni model očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u memorijalnim područjima

1. Pristupačnost područja

Plemićki gradovi tipično se nalaze na topografski istaknutim položajima, na grebenima, kotama s dobrom preglednošću ili na prijelazima između dolina. Ti su položaji u srednjem vijeku bili važni za obranu i nadzor prostora, dok u 20. stoljeću ponovno postaju atraktivni kao mjesta memorijala. U takvom kontekstu pristupačnost treba promatrati na dvjema razinama – široj i užoj - uz razlike koje proizlaze iz prostorne konfiguracije memorijala i plemićkog grada.

Pristupačnost memorijalnog područja ne odnosi se samo na mogućnost fizičkog dolaska do pojedinačnog lokaliteta, nego na prostornu organizaciju cjelokupnog sustava posjećivanja. U memorijalnim područjima pristup ima i funkcionalnu i narativnu ulogu: on povezuje glavne memorijalne točke, prirodne prostore, mjesta okupljanja, povijesne lokalitete i moguće rekreacijske sadržaje.

Na razini šire pristupačnosti memorijalna područja potrebno je povezati s regionalnom i lokalnom prometnom mrežom, uz uvažavanje organiziranih i individualnih posjeta školskih grupa, veteranskih udruga, izletnika i drugih posjetiteljskih skupina. Za razliku od izoliranih spomeničkih lokaliteta, ovdje nije dovoljno osigurati pristup jednoj točki; potrebno je organizirati sustav kretanja kroz područje, s jasnim hijerarhijama glavnih pristupnih osi, sekundarnih pravaca, parkirališta, pješačkih staza i interpretacijskih zaustavnih točaka.

Uža pristupačnost obuhvaća vezu plemićkoga grada s tom mrežom: odvojke od glavnih pravaca, pješačke pristupe, signalizaciju i mjesta zadržavanja. Pritom pristupačnost širega memorijalnog područja ne znači nužno da je osiguran pristup svakoj građevini ili svim njezinim dijelovima. Ograničenja povezana sa stanjem povijesne strukture, reljefom i zaštitom područja potrebno je jasno označiti te prema njima organizirati posjećivanje.

Plan Petrove gore pokazuje pristup u kojem se prometna i posjetiteljska mreža promišlja na razini velikog memorijalnog parka. Perna se nalazi na osnovnoj prometnoj osi Vojnić – Perna – Topusko, uz koju se nalazi i veći broj memorijalnih lokaliteta. Takav položaj omogućuje da se plemićki grad uključi u širu dolaznu i interpretacijsku sekvencu, ali istodobno pokazuje ograničenje plana: iako je Perna prostorno prisutna u mreži područja, njezina konzervatorska i interpretacijska uloga nije dovoljno razrađena.

Kod Kalnika je pristupačnost povezana s idejom memorijalno-turističkog područja, u kojem se prirodne vrijednosti, memorijalni lokaliteti NOB-a, kulturno-povijesni spomenici i turistički

sadržaji trebaju povezati prometnom i pješačkom mrežom. Veliki i Mali Kalnik u takvom su okviru prepoznati kao važne točke posjećivanja, povezane s planinarskim pravcima, vidikovcima, rekreacijom i interpretacijom povijesnih vrijednosti područja.

Garić-grad pokazuje kako memorijalno-rekreacijsko uređenje šireg područja može posredno unaprijediti dostupnost plemićkog grada. Postavljanje spomenika NOB-a u Podgariću 1967. godine potaknulo je uređenje šireg prostora kao izletišta – izgradnju umjetnog jezera, uređenje okoliša te asfaltiranje uske šumske ceste koja preko Moslavačke gore povezuje Podgarić s Mikleuškom i prolazi svega tridesetak metara od ulaza u Garić.[238] Time su „*stvoreni iznimno povoljni uvjeti za otvaranje opsežnijih radova na Gariću*“, uključujući sustavna arheološka istraživanja i sanaciju najugroženijih struktura (stambena kula), uz financiranje kroz udružena sredstva više moslavačkih općina i Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti (Miletić, 2012: 354).

2. Korištenje i posjetitelji područja

Korištenje prostora u memorijalnim područjima obuhvaća komemorativne aktivnosti, poput obilježavanja godišnjica, političkih i veteranskih okupljanja, te školske posjete i organizirane edukativne programe. Organizirani skupni posjeti čine važan oblik korištenja, ali uz njih treba razmatrati individualne posjetitelje, izletnike, planinare i lokalno stanovništvo, osobito u područjima s izraženim prirodnim i rekreacijskim vrijednostima.

U spomen-područjima SR Hrvatske turistička i rekreacijska komponenta bila je zamišljena kao sastavni dio funkcioniranja memorijalnog prostora. Posjetitelji nisu trebali samo doći do glavnog memorijalnog obilježja, nego boraviti u području, kretati se kroz njega, upoznavati njegovu povijest i koristiti njegove prirodne i rekreacijske potencijale. Takva koncepcija otvara

[238] „*Iako je jedan od zaključaka sastanka održanog na početku radova bio da sva četiri moslavačka grada osiguraju u 1965. godini svaki po 2 milijuna dinara, sredstva nisu osigurana, pa radovi nisu nastavljeni slijedeće tri godine. Nakon što je u Podgariću 1967. godine postavljen Džamonjin spomenik NOB-i, njegov je okoliš s umjetnim jezerom uređen u atraktivno izletište. Ponovno je uočeno da bi bilo korisno, i za obogaćivanje turističke ponude poželjno i poticajno povezivanje starije i novije povijesti Moslavine. Stoga je asfaltirana cesta do svega 3 km udaljenih ruševina Garić grada, čime je bio zadovoljen još jedan preduvjet za daljnje uspješno odvijanje predviđenih opsežnijih istražnih i konzervatorsko-restauratorskih radova. Moslavačke općine Čazma, Garešnica, Ivanić-grad i Kutina udružile su svoja sredstva sa sredstvima Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti s konačnim ciljem da se Garić grad istraži, konzervira i kao prezentirani spomenik kulture dopuni turističku ponudu izletišta. Godine 1968. ponovo su pokrenuti radovi, koji su obuhvatili krčenje i arheološko istraživanje, a slijedeće su godine radovi proširени i po prvi put su se izvodili i građevinski radovi, u kojima je sanirano 55 m³ zida.“* (Miletić, 2009: 393-394)

mogućnost da plemićki grad bude uključen u širu edukativnu i posjetiteljsku rutu, uz jasno određenu ulogu u interpretaciji prostora.

Posjetiteljske potrebe potrebno je zadovoljiti na razini memorijalnog područja, ovisno o broju posjetitelja, trajanju boravka i postojećoj ponudi okolnih naselja. Primjeri povezivanja memorijalnih i pratećih sadržaja uključuju izletišni kompleks Podgarića s jezerom i Vilom Garić[239] te muzejski i memorijalni kompleks u Gornjoj Stubici. Ugostiteljski i eventualni smještajni sadržaji ne moraju biti smješteni unutar plemićkoga grada. Njihov smještaj u prikladnim dijelovima šireg područja može smanjiti pritisak na povijesne strukture i omogućiti povezano korištenje prostora.

Interpretacijska usklađenost memorijalnih sadržaja i plemićkog grada izravno utječe na dugoročnu održivost korištenja. Kod Oršića, gdje je interpretacijska usklađenost visoka (feudalni lokalitet te Seljačka buna protiv feudalnog poretka), memorijal je pokazao izuzetnu sposobnost reinterpretacije. Kod Garića, gdje je interpretacijska usklađenost slabija (Džamonjin spomenik ne obrađuje izravno povijest Garića), memorijalna funkcija spomenika je oslabila nakon 1990., ali prostorno naslijeđe - cesta, jezero, uređeni prostor - omogućilo je da plemićki grad zadrži pristupačnost i institucionalno ulaganje.

3. Vizualna kvaliteta područja

Vizualna kvaliteta memorijalnog područja proizlazi iz odnosa plemićkog grada, memorijalnih lokaliteta, prirodnog ambijenta, pristupnih pravaca i ukupne krajobrazne slike. U dobro uspostavljenom memorijalnom području ključne vizure nisu podređene isključivo glavnom memorijalnom žarištu. Potrebno je očuvati i vizualne odnose prema starijim povijesnim lokalitetima, prirodnim dominantama, pristupnim trasama i širem krajoliku. Plemićki grad u tom smislu može djelovati kao prostorni orijentir, vidikovac ili povijesna dominanta, ali samo ako nije zaklonjen vegetacijom, potisnut novom infrastrukturom ili interpretacijski zanemaren.

[239] Primjer Garić-grada posebno je ilustrativan jer pokazuje napetost između povijesne i današnje situacije. Spomenik NOB-u u Podgariću i razvoj izletišta s umjetnim jezerom izravno su motivirali infrastrukturna ulaganja i opsežna arheološko-konzervatorska istraživanja Garića. U trenutku nastanka, koncepcija je bila jasno usmjerena prema integriranju ruševina plemićkog grada u širu turističko-memorijalnu ponudu (Miletić, 2012: 354). Danas, međutim, iako spomenik formalno postoji, njegova politička i društvena vidljivost znatno je oslabila, a Garić-grad nije u punoj mjeri integriran u suvremene modele korištenja i interpretacije prostora.

Jedan od mogućih problema memorijalnih područja jest vizualna i značenjska prevlast jednoga memorijalnog sloja. Kada se prostorna organizacija, održavanje i interpretacija usmjere samo prema dominantnom spomeničkom žarištu, plemićki grad i drugi povijesni slojevi mogu postati sekundarni, nečitljivi ili svedeni na pozadinu. Suprotno tomu, kvalitetno uređeno memorijalno područje čuva čitljivost i međusobne odnose prirodnog ambijenta, starijih povijesnih lokaliteta, novijih memorijalnih mjesta i suvremenih posjetiteljskih sadržaja.

U prostornom smislu potrebno je definirati ključne vizure prema plemićkom gradu, vizure s plemićkog grada prema krajoliku, zone u kojima nova infrastruktura nije dopuštena te režime održavanja vegetacije. Smještaj novih sadržaja, njihovu visinu, volumen i materijale potrebno je uskladiti s reljefom, povijesnim strukturama i karakterističnim pogledima unutar područja. Vizualna kvaliteta memorijalnog područja ne proizlazi samo iz oblikovanja pojedinačnog memorijala, nego iz sposobnosti da se cjelina krajolika održi čitljivom, višeslojnom i prostorno uravnoteženom.

9.7.5. Zaključak potpoglavlja 9.7

Memorijalni kontekst može potaknuti očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova razvojem pristupne infrastrukture, posjetiteljskih programa i interpretacije, ali može dovesti i do potiskivanja njihovih starijih povijesnih vrijednosti. Prostorni model zato usmjerava povezivanje plemićkoga grada s memorijalnim, prirodnim i rekreacijskim sadržajima šireg područja, uz očuvanje njegove povijesne i prostorne prepoznatljivosti. Riječ je o modelu u kojem se plemićki grad ne promatra samo kao povijesni artefakt, nego kao jedan od slojeva šireg „krajolika sjećanja“, u kojem se preklapaju prirodne vrijednosti, memorijalni lokaliteti, prometni i pješački pravci, rekreacijski sadržaji, interpretacijske rute i stariji kulturno-povijesni slojevi.

Kada je memorijalno područje planski promišljeno kao šira prostorna cjelina, ono može dovesti do razvoja infrastrukture pristupa, stvaranja interpretacijskih ruta, uključivanja plemićkih gradova u šire edukativne i turističko–rekreacijske programe i osiguravanja institucionalne vidljivosti i opravdanja za ulaganja. U takvim slučajevima plemićki grad postaje prostorna i simbolička točka okupljanja različitih povijesnih narativa.

Primjeri Petrove gore i Kalnika pokazuju da su spomen-područja u hrvatskoj planskoj praksi bila zamišljena kao cjeloviti povijesno-prirodni i memorijalno-turistički prostori. Njihova je vrijednost za ovo istraživanje upravo u tome što pokazuju kako se memorijalna funkcija može

prostorno proširiti izvan pojedinačnog spomenika i obuhvatiti krajolik, prometnu mrežu, rekreacijske sadržaje, prirodne vrijednosti i kulturno-povijesne lokalitete. Međutim, ti primjeri istodobno upozoravaju da prisutnost plemićkog grada unutar memorijalnog područja nije sama po sebi dovoljna: potrebno je da on dobije jasno definiranu pristupnu, konzervatorsku, interpretacijsku i programsku ulogu.

Kataloški primjeri dopunjuju planska iskustva prikazom različitih odnosa plemićkoga grada i memorijalnog uređenja. Garić-grad pokazuje mogućnost posrednog poticanja istraživanja i očuvanja razvojem pristupne i rekreacijske infrastrukture, dok Dunnottar upućuje na važnost vizualnih odnosa unutar šireg krajolika. Kyffhäuser i Hachen omogućuju razmatranje učinaka memorijalnih zahvata smještenih na samom plemićkom gradu, osobito njihova odnosa prema povijesnoj strukturi i silueti.

Plemićki gradovi unutar memorijalnih područja trebaju se sustavno sagledavati kao integralni elementi tih područja. Pri planiranju, obnovi i upravljanju memorijalnim područjima potrebno je uspostaviti jasne konzervatorske i prostorno-planske kriterije: očuvanje siluete plemićkog grada, poštivanje reljefa, kontrolu mjerila i položaja novih spomenika, te zaštitu vizualnih i funkcionalnih veza između memorijala, plemićkog grada i okolnog krajolika. Komemorativna funkcija može se povezivati s rekreacijom, edukacijom i kulturnim programima prema vrijednostima i mogućnostima pojedinoga područja. Pritom različiti oblici korištenja trebaju podupirati očuvanje i razumijevanje njegove povijesne slojevitosti.

9.8. PLEMIĆKI GRADOVI NA KULTURNIM RUTAMA PREMA ICOMOS-OVOJ POVELJI

9.8.1. Uvod

Kulturne rute posljednjih su desetljeća postale jedan od važnijih alata za integraciju kulturnog i prirodnog naslijeđa, regionalni razvoj i održivi turizam. Umjesto da naslijeđe promatraju kao niz izoliranih „točaka“ na karti, rute naglašavaju procese poput kretanja ljudi, roba i vrijednosti koji su se odvijali tijekom duljeg povijesnog razdoblja. U novijoj literaturi kulturne se rute prepoznaju kao dinamični sustavi u kojima materijalno naslijeđe, nematerijalno naslijeđe i suvremene prakse posjećivanja tvore povezanu cjelinu koja premošćuje regije, države i povijesna razdoblja (Berti, 2013; Majdoub, 2010).

U ovom se poglavlju kulturne rute razmatraju prema ICOMOS-ovoj Povelji o kulturnim rutama, s naglaskom na povijesne komunikacije i prostorne odnose koji povezuju plemićke gradove s putovima, naseljima, prijelazima i drugim sastavnicama okolnog prostora. Polazište je dokumentirana povijesna povezanost, koja se razlikuje od suvremenog povezivanja lokaliteta isključivo prema zajedničkoj temi. Za razliku od tematskih turističkih itinerara, kulturne rute u ovom užem, znanstveno artikuliranom smislu nužno počivaju na povijesno provjerenim komunikacijskim, gospodarskim ili obrambenim odnosima u prostoru.

Temeljni međunarodni dokument koji definira takvo shvaćanje jest *ICOMOS-ova povelja o kulturnim rutama* iz 2008. godine (ICOMOS, 2008c). Povelja je već spomenuta u Potpoglavlju 8.1, a ovdje se donosi definicija koju povelja daje:

„*Svaka komunikacijska ruta, bilo kopnena, vodena ili neke druge vrste, koja je fizički omeđena i koju također obilježava vlastita specifična dinamika i povijesna funkcionalnost u službi određene i jasno utvrđene svrhe, mora ispunjavati sljedeće uvjete:*

a) Mora nastati iz interaktivnih kretanja ljudi i odražavati ih, kao i višedimenzionalne, kontinuirane i uzajamne razmjene dobara, ideja, znanja i vrijednosti među narodima, državama, regijama ili kontinentima tijekom znatnih vremenskih razdoblja;

b) Mora time poticati međusobno prožimanje zahvaćenih kultura u prostoru i vremenu, što se odražava i u njihovu materijalnom i nematerijalnom naslijeđu;

c) Mora u dinamičan sustav integrirati povijesne odnose i kulturna dobra povezana s njezinim postojanjem“ (ICOMOS, 2008c: 3).

Pritom Povelja izričito naglašava da kulturne rute nisu naprosto niz usput odabranih lokaliteta slične teme, već da nastaju prepoznavanjem povijesno stvarnih komunikacija: „*Neizostavan*

fizički element koji određuje postojanje kulturne rute jest sama komunikacijska ruta kao instrument koji nastaje ili se oblikuje kako bi služila nekom osmišljenom pothvatu i postizanju jasno određenih ciljeva" (ICOMOS, 2008c: 3).

Plemićki gradovi mogu biti sastavni element takvih ruta. Prema ICOMOS-u, materijalnu osnovu kulturne rute, osim samog puta, čine mjesta i strukture povezani s njezinim povijesnim funkcioniranjem, poput postaja, prijelaza, skladišta, gostionica, carinarnica, luka i obrambenih utvrda (ICOMOS, 2008c: 3-4). Plemićki gradovi kao dijelovi srednjovjekovne mreže logično su i povijesno utemeljeno uporište kulturnih ruta: oni su kontrolirali doline, klance, prijevoje i trgovačke pravce, a ujedno su bili skladišta, upravna središta i mjesta razmjene.[240]

Uz ICOMOS-ov koncept, u Europi djeluje i program Kulturnih ruta Vijeća Europe („*Cultural Routes of the Council of Europe*"), pokrenut 1987. godine. Te rute moraju imati europsku dimenziju i tematsku povezanost, ali je položaj lokaliteta često prostorno nepovezan i disperziran u različitim europskim državama.[241] U ovom poglavlju naglasak je na prostorno utemeljenim kulturnim rutama koje slijede stvarne povijesne komunikacijske osi i na ulozi plemićkih gradova unutar takvih modela, utemeljenih na ICOMOS-ovim smjernicama. Rute Vijeća Europe detaljnije su razmotrene u Potpoglavlju 10.2., u kontekstu dopunskih modaliteta očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova.

Prostorni modeli obrađeni u prethodnim potpoglavljima polaze od karakterističnih prostorno-planskih konteksta u kojima se plemićki gradovi nalaze. Kulturna ruta može povezivati plemićke gradove u različitim kontekstima te se u ovom istraživanju razmatra kao nadmodel njihova povezivanja u širu prostorno-povijesnu cjelinu. Pritom se na pojedina područja primjenjuju smjernice odgovarajućih prostornih modela, dok se na razini rute usklađuju njihove veze, korištenje i interpretacija.

---

[240] „*Kralj sve učestalije dijeli pravo na gradnju privatnih utvrda i utvrđenih gradova plemićima i feudalnim gospodarima te se uspostavlja tzv. sustav utvrda – sistemma castrorum. Utvrđeni feudalni gradovi čuvali su sigurnost i moć svojih gospodara, ali su ujedno imali važnu ulogu u obrani cijele zemlje u opasnim ratnim vremenima."* (Tkalčec, 2002: 23)

[241] „*Kulturna ruta: kulturni, obrazovni projekt suradnje u području naslijeđa i turizma usmjeren na razvoj i promicanje itinerera ili niza itinerera temeljenih na povijesnoj ruti, kulturnom konceptu, osobi ili fenomenu transnacionalne važnosti i značaja za razumijevanje i poštovanje zajedničkih europskih vrijednosti."* (Council of Europe, 2024)

Pristupačnost, korištenje i posjetitelji te vizualna kvaliteta područja ostaju temeljni kriteriji razmatranja. U nadmodelu se sagledavaju i na razini povezanosti područja obuhvaćenih rutom, uz uvažavanje dokumentiranih povijesnih komunikacija i funkcionalnih odnosa. Kulturna ruta tako povezuje prethodne modele i nadograđuje njihove smjernice zajedničkim prostorno-planskim pristupom.

U razmatranju prostornog modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u okviru kulturnih ruta nužno je razlikovati dva bitno različita pristupa. Prvi je pristup *autentične kulturne rute*, koja slijedi stvarne povijesne komunikacije (trgovačke pravce, hodočasničke putove, obrambene linije, granične sustave) i unutar koje su plemićki gradovi bili izvorno smješteni s jasno određenom povijesnom funkcijom nadzora, obrane, upravljanja teritorijem ili razmjene dobara. Drugi je pristup *tematska turistička ruta*, koja u pravilu nastaje suvremenom marketinškom inicijativom i povezuje lokalitete u koherentnu turističku ponudu na osnovi zajedničke teme (npr. „utvrde“, „dvorci“, „ruševine“), pri čemu suvremena trasa rute ne odgovara nužno nekoj povijesnoj komunikaciji, nego uglavnom prati suvremene prometnice. Iako obje kategorije ruta imaju svoju vrijednost, ovaj se model prostorno-planski oslanja isključivo na prvi tip – autentične rute utemeljene na povijesno provjerenim odnosima u prostoru – jer samo takve rute mogu ispuniti kriterij „fizičke omeđenosti i povijesne funkcionalnosti“ koji ICOMOS-ova povelja postavlja kao neizostavan uvjet. Tematsko-turistička ruta može biti korisna nadopuna, ali sama po sebi nije prostorno-planski instrument koji bi odgovarao modelu razrađenom u ovom radu.

9.8.2. Kulturne rute s plemićkim gradovima u europskoj praksi

U europskoj praksi postoji niz ruta koje, iako uvijek nisu formalno klasificirane kao ICOMOS-ove kulturne rute, načelno slijede prostornu logiku povijesnih prometnica i fortifikacijskih sustava. Ako je zbog promjene povijesnih komunikacija u suvremene prometne sustave onemogućeno doslovno ponavljanje nekadašnjih komunikacijskih pravaca, koheziju kulturne rute više ne osigurava kontinuirana linija kretanja, već geografska blizina lokaliteta, njihova međusobna prostorna povezanost i zajednički povijesni kontekst koji su nastali upravo u okviru tih nekadašnjih komunikacijskih mreža.

U europskom prostoru postoji više primjera kulturnih ruta koje u različitoj mjeri odgovaraju ICOMOS-ovim kriterijima autentičnosti, a plemićki gradovi na njima nisu samo tematski povezani, nego čine povijesni sustav sa stvarnom funkcijom u prostoru. U nastavku se

razmatraju tri takva primjera, počevši od najjasnijih slučajeva prema onima kod kojih je ispunjenje kriterija djelomično ili sporno.[242]

„Via Francigena“ (Engleska, Francuska, Švicarska, Italija)

Via Francigena je hodočasnička, trgovačka i vojna ruta koja od kasne antike i ranog srednjeg vijeka povezuje Canterbury u Engleskoj s Rimom, a njezina se povijesna struktura oslanja na starije komunikacijske slojeve, osobito rimske i langobardske putove koji su povezivali alpske prijelaze, sjevernu Italiju i Rim. Vijeće Europe opisuje je kao jednu od najstarijih i najvažnijih srednjovjekovnih hodočasničkih ruta koja povezuje sjeverozapadnu Europu s talijanskim poluotokom i Rimom, pri čemu je tijekom srednjeg vijeka imala višestruku funkciju: hodočasničku, trgovačku i vojnu (Council of Europe, n.d.a).[243] Suvremena kulturna ruta danas vodi od Canterburyja preko Engleske, Francuske, Švicarske i Italije do Rima, a zatim se nastavlja prema Santa Mariji di Leuca u Apuliji (Council of Europe, n.d.a; European Association of the Via Francigena Ways, n.d.).

Prvi cjeloviti opis rute ostavio je 990. godine Sigeric, canterburyski nadbiskup, u dnevniku sa 79 etapa svog povratnog putovanja iz Rima. Upravo Sigericov itinerar predstavlja jedno od ključnih povijesnih uporišta za identifikaciju srednjovjekovne trase, iako sama Via Francigena nije bila jedna jedina cesta, nego promjenjiv splet putova, prijelaza i obveznih točaka prolaza. Opis talijanskog dijela rute na UNESCO-ovoj tentativnoj listi naglašava da Via Francigena nije nastala kao jedinstvena linearna cesta, nego kao “splet putova” koji su se kroz vrijeme mijenjali ovisno o političkim, geografskim, gospodarskim i okolišnim uvjetima (UNESCO World Heritage Centre, 2019).

Ruta ispunjava sve kriterije autentične kulturne rute u smislu ICOMOS-ove povelje: povijesnu funkcionalnost (hodočašće, trgovina, vojna komunikacija koje su se međusobno preklapale kroz

[242] Kao suprotan primjer može se navesti njemačka „*Burgenstraße*“ („Cesta dvoraca“), uspostavljena 1954. godine kao suradnički turistički projekt gradova Mannheima, Heidelberga, Heilbronna, Rothenburga ob der Tauber, Ansbacha i Nürnberga, s ciljem promocije turizma duž tada jedine dostupne zapad-istok prometnice u Njemačkoj (Die Burgenstraße, n.d.). Godine 1994. produljena je do Praga i danas ima više od 1000 kilometara. Iako povezuje više od 70 dvoraca i plemićkih gradova, njezina prostorna trasa ne slijedi neku povijesnu srednjovjekovnu komunikaciju, nego suvremenu prometnu os. Zbog toga „*Burgenstraße*“ pripada kategoriji tematskih turističkih itinerara, a ne kulturnih ruta u smislu ICOMOS-ove povelje.

[243] Iako se ovo poglavlje temelji na ICOMOS-ovu užem shvaćanju kulturne rute kao povijesno funkcionalne i prostorno određene komunikacijske cjeline, pojedine rute Vijeća Europe mogu biti relevantne za analizu ako imaju jasno dokazivu prostornu komponentu. Via Francigena je takav primjer: premda je certificirana kao Kulturna ruta Vijeća Europe, njezina povijesna hodočasnička, trgovačka i komunikacijska funkcija te dokumentirana trasa omogućuju da se razmatra i u odnosu na kriterije ICOMOS-ove Povelje o kulturnim rutama.

stoljeća), fizičku omeđenost (dokumentirane etape, prijelazi kroz Alpe i Apenine, prijelazi rijeka), međukulturnu razmjenu (povezivanje anglosaksonske, franačke, lombardske, provansalske i talijanske kulturne sfere), te dinamičnu integraciju materijalne i nematerijalne baštine (samostani, opatije, hospitali, tvrđave, dvorci, mostovi, brodovi za prijelaz rijeka, hodočasničke tradicije, jezici, kulinarske specifičnosti). Materijalnu osnovu rute čine naselja, samostani, crkve, hospitali, odmorišta, mostovi, gazovi, luke, postaje, utvrde, dvorci, kule i druga obrambena infrastruktura, dok se njezina nematerijalna dimenzija očituje u hodočasničkim praksama, vjerskim tradicijama, jezicima, oblicima gostoprimstva i lokalnim kulturnim razmjenama (UNESCO World Heritage Centre, 2019). Talijanski dio rute uvršten je 2019. godine na UNESCO-ovu tentativnu listu pod nazivom "*Via Francigena in Italy*" (UNESCO World Heritage Centre, 2019).

Za problematiku ovog rada posebno je važna gustoća plemićkih gradova i utvrda uzduž rute. U dolini Aoste, na sjeveru Italije, ruta prolazi ispod niza lokaliteta obitelji Challant (Fénis, Verrès, Nus, Quart, Cly), koji su sa svojih uzvišenja povijesno nadzirali prometnicu iz alpskih prijelaza prema Padskoj nizini. Forte di Bard, iznad prolaza kroz dolinu Aoste, izgrađen je upravo radi kontrole prometnice. U svakom od tih slučajeva plemićki grad nije samo lokalitet uz rutu, nego njezin oblikovni element: njegov položaj, silueta i funkcija razumljivi su tek u kontekstu prometnice koja pod njim prolazi. Via Francigena time predstavlja paradigmatski model kulturne rute u kojoj su plemićki gradovi integralni čvorovi mreže, a ne slučajni sadržaj duž trase.

Slika 37. Via Francigena.

„*Szlak Orlich Gniazd*“ (Poljska)

„*Szlak Orlich Gniazd*“ („Put Orlovih gnijezda“) povezuje niz plemićkih gradova duž vapnenačkih klisura Krakovsko-Częstochowske uzvisine. Riječ je o jednoj od najstarijih i najpoznatijih poljskih turističkih ruta, koja danas povezuje područje Krakova i Częstochowe, a pješačka trasa duga je približno 169 km (Szlak Orlich Gniazd, n.d.). Većina lokaliteta povezuje se s fortifikacijskim sustavom iz razdoblja Kazimira Velikog, čija je svrha bila zaštita Krakova, Małopolske i trgovačkih putova prema Šleziji, odnosno obrana od prijetnji iz smjera tadašnjega češkog susjedstva.

Slika 38. Put Orlovih gnijezda.

Plemićki gradovi su smješteni na strateškim točkama, gotovo isključivo na visokim vapnenačkim stijenama („orlova gnijezda“), a njihova gustoća, međusobni razmak i tipološke sličnosti izravno proizlaze iz zajedničke povijesne funkcije i istovremenog kraljevskog projekta. Time je zadovoljena povijesna funkcionalnost i fizička omeđenost, a međukulturni karakter proizlazi iz uloge rute kao granice između poljske, češke i njemačke kulturne sfere kroz koju su se stoljećima odvijali i mirni i konfliktni kontakti. Uz to, veći dio rute danas prolazi kroz Krajobrazni park „*Orlich Gniazd*“ („*Park Krajobrazowy Orlich Gniazd*“) (Szlak Orlich Gniazd, n.d.).

Treba istaknuti da suvremena trasa turističke rute nije rezultat rekonstrukcije jedinstvene povijesne komunikacije, nego je početkom 1950-ih označena kao pješačka i biciklistička staza povezivanjem postojećih ruševina (Kazimierz Sosnowski). U tom smislu ruta funkcionira kao suvremeni prostorni sustav interpretacije stvarnog povijesnog fenomena, obrambenog lanca 14. stoljeća, a ne kao ponovno uspostavljanje izvornih komunikacijskih pravaca između plemićkih gradova (Szlak Orlich Gniazd, n.d.).

Ipak, budući da je povijesni sustav lokaliteta autentičan i prostorno-strateški koherentan, „*Szlak Orlich Gniazd*“ predstavlja legitiman i ilustrativan primjer kulturne rute utemeljene na obrambenoj mreži plemićkih gradova, s vrijednim iskustvom institucionalne obnove, interpretacije i integracije lokaliteta u širi krajolik.

„*Via Regia*“ (istočna – zapadna Europa)

Via Regia predstavlja jednu od najvažnijih povijesnih komunikacijskih osi Europe, koja je povezivala istočne i zapadne dijelove kontinenta kroz prostor današnje Ukrajine, Poljske, Njemačke, Francuske i Španjolske. Kao Kulturna ruta Vijeća Europe certificirana je 2005. godine, a u suvremenom obliku povezuje deset europskih država i duga je oko 4500 kilometara (Council of Europe, n.d.b). Službena mreža Via Regia opisuje je kao jednu od najstarijih i najdužih kopnenih veza između istočne i zapadne Europe, čija je povijesna važnost proizlazila iz dugotrajnog kretanja trgovaca, vojski, vladara, hodočasnika i drugih putnika (VIA REGIA, n.d.).

U smislu ICOMOS-ove Povelje o kulturnim rutama, Via Regia predstavlja relevantan primjer jer njezina vrijednost ne proizlazi iz tematskog povezivanja srodnih lokaliteta, nego iz povijesne funkcionalnosti same komunikacijske osi. Ona nije primarno „ruta plemićkih gradova“, nego povijesni cestovni koridor u kojem su se tijekom dugog razdoblja preklapale trgovačke, političke, vojne i hodočasničke funkcije. Upravo zbog toga njezina prostorna logika odgovara užem shvaćanju kulturne rute: ruta se temelji na kretanju, razmjeni, prijelazima, gradskim čvorištima, trgovačkim središtima i nadzoru prostora, a ne samo na suvremenom turističkom povezivanju atraktivnih lokaliteta.

Za problematiku plemićkih gradova (primjerice Creuzburg, Wartburg, Brandenburg i drugi) Via Regia je važna ponajprije kao primjer rute u kojoj plemićki gradovi, dvorci, carske palače, gradske zidine, mostovi i prijelazi imaju ulogu infrastrukturnih i nadzornih čvorova povijesne komunikacije. Na njemačkoj dionici osobito su važna središta poput Frankfurta, Fulde,

Eisenacha, Erfurta, Leipziga i Görlitza, koja pokazuju kako se duž jedne komunikacijske osi oblikuje niz urbanih, trgovačkih, upravnih i obrambenih točaka. U tom okviru plemićki grad nije slučajni sadržaj uz rutu, nego element koji omogućuje razumijevanje kontrole prometa, sigurnosti putovanja, prijelaza preko rijeka, nadzora teritorija i razvoja naselja uz cestu.

Za prostorno-plansku razradu nadmodela ovaj primjer upućuje na potrebu povezivanja zaštite plemićkih gradova s očuvanjem povijesnih pravaca, prijelaza, čvorišta i odnosa prema okolnim naseljima.

Slika 39. Via Regia.

9.8.3. Hrvatski kontekst i potencijali

U hrvatskom kontekstu postoji više polazišta za istraživanje i moguću razradu kulturnih ruta plemićkih gradova koje bi bile utemeljene na povijesnim komunikacijama i prostornim odnosima, a ne samo na apstraktnom povezivanju točaka na karti.

Povijesne ceste poput Karoline, Jozefine, Lujzijane i drugih važnih prometnica 18. i 19. stoljeća predstavljaju moguće nosive osi istraživanja. Te su ceste već same po sebi kulturno nasljeđe, a u njihovom se širem prostoru nalaze plemićki gradovi, povijesni mostovi, karavanske postaje,

crkve i naselja. Kulturna ruta zasnovana na njima mogla bi povezati te elemente u koherentnu prostornu priču, u kojoj je razvoj komunikacija (od povijesne ceste do suvremene prometnice) ključni interpretacijski motiv.

Plemićki gradovi često su se povezivali u sustave obrane. Linearni nizovi plemićkih gradova koji su povijesno nadzirali iste komunikacijske pravce ili prostore – primjerice ono što Drago Miletić naziva „*sjeverozapadna transverzala plemićkih gradova"* - Lobor – Oštrc – Belec – Milengrad – Grebengrad (Miletić, 1999: 150) – tvore jasno prepoznatljivu prostornu strukturu. Plemićki gradovi tako raspoređeni duž dolina, prijelaza ili grebena omogućuju oblikovanje kulturnih ruta koje ne povezuju samo pojedinačne lokalitete, nego i čitav obrambeni sustav, vizualne relacije među gradovima i njihove povijesne funkcije u nadzoru putova i teritorija.

Takve rute mogu biti snažan alat za revitalizaciju ruralnih i perifernih područja jer uključuju plemićke gradove u mrežu u kojoj se aktivira širi krajolik, povezujući kulturno nasljeđe, prirodne resurse, lokalnu gastronomiju i suvremene rekreacijske prakse (pješačenje, biciklizam, jahanje).

Osim manjih obrambenih transverzala poput one koju identificira Miletić, u hrvatskom povijesnom prostoru postoje i znatno opsežniji obrambeni sustavi koji predstavljaju polazište za istraživanje mogućih kulturnih ruta u smislu ICOMOS-ove povelje. Najistaknutiji među njima je sustav Vojne krajine – protuosmanske obrambene linije koja je od 16. do 18. stoljeća funkcionirala kao neprekinuti lanac utvrda, palanki i čardaka od Jadrana do Drave. Već je 1553. godine, u prvoj sustavnoj reformi Vojne krajine pod vodstvom Ivana Lenkovića, uspostavljena crta obrane koja je povezala Rijeku, Senj, Otočac, Slunj, Glinu, Hrastovicu, Sisak, Ivanić, Križevce i Đurđevac (Kruhek, 1995). Duž te linije razvile su se kapetanije Ogulinska, Hrastovička, Žumberačka, Koprivnička, Križevačka, Ivanićka, Bihaćka, Barilovićka, Slunjska, Tounjska i Turanjska, a plemićki gradovi hrvatskog i ugarskog plemstva – posebice Zrinskih, Frankopana, Erdödyja, Draškovića i Keglevića – bili su izravno uključeni u obrambeni sustav, često pod izravnim zapovjedništvom vlastelina. Iako podrazumijeva vremenski okvir koji izlazi iz definiranog okvira ovog rada, u obrambenom sustavu Vojne krajine sudjelovali su brojni plemićki gradovi koji su transformirani i unaprjeđeni za suvremeniji sustav obrane.

Posebnu skupinu autentičnih polazišta za oblikovanje kulturnih ruta plemićkih gradova u hrvatskom prostoru čine povijesni sustavi utvrda organizirani duž rijeka. Rijeka je u tom kontekstu istodobno prirodna komunikacija, obrambena prepreka i granica. Najistaknutiji je primjer sustav utvrda uz rijeku Unu, koja iz susjedne Bosne i Hercegovine od Martina Broda i

Kulen Vakufa preko Ripča, Bihaća, Bosanske Krupe, Otoke, Novigrada (Dvora), Kostajnice i Bosanske Dubice teče do ušća u Savu kod Jasenovca. Uzduž toga toka, tijekom srednjeg i ranog novog vijeka, oblikovan je jedan od najgušćih fortifikacijskih pojaseva u ovom dijelu Europe: Bihać kao središte Bihaćke kapetanije s okolnim utvrdama (Sokol, Ripač, Brekovica, Cazin, Ostrožac, Topličk Turanj, Izačić), niz utvrda knezova Blagajskih (Stijena, Ostrožac, Krupa), utvrde Zrinskih na donjem Pounju (Kostajnica, Gorička, Pedalj, Zrin, Gvozdansko, Novigrad na Uni) te utvrde Frankopana, Keglevića, Kobasića i Jezerskih na različitim dionicama toka. U prijedlogu vojnokrajiškog uređenja Bihaćke kapetanije iz Bečkog savjetovanja 1577. godine, kapetanija je trebala obuhvatiti čak 29 utvrda povezanih izravno tokom Une i njezinim pritokama.

Slični hidrografsko-obrambeni sustavi mogu se prepoznati i uz hrvatske rijeke: uz Kupu, uz Savu kao graničnu rijeku prema Osmanskom Carstvu, uz Dravu kao obrambenu liniju Slavonske krajine, uz Muru u zaštiti Međimurja, te uz manje vodotoke poput Sutle i Krke kao granice između vlastelinstava i sfera utjecaja.

9.8.4. Nadmodel kulturnih ruta plemićkih gradova

Nadmodel kulturnih ruta temelji se na povezivanju plemićkih gradova i njihovih područja kroz dokumentirane povijesne komunikacije i funkcionalne odnose. Njegova je prostorno-planska uloga očuvati čitljivost tih odnosa i uskladiti suvremeno korištenje pojedinih dijelova rute.

Polazište primjene jest evidentiranje povijesnih pravaca, prijelaza, naselja, plemićkih gradova i drugih povezanih struktura, uz razlikovanje očuvanih, izmijenjenih i nestalih dijelova komunikacijske mreže. Obuhvat razmatranja uključuje i okolni prostor važan za razumijevanje položaja i povijesnih funkcija tih sastavnica.

Pristupačnost se sagledava na razini povezanosti rute s regionalnom i lokalnom prometnom mrežom te na razini pristupa pojedinim područjima plemićkih gradova. Suvremene pješačke, biciklističke i druge poveznice potrebno je uskladiti s uvjetima terena, zaštitom naslijeđa i mogućnostima korištenja postojećih putova. Ondje gdje današnja trasa odstupa od povijesne komunikacije, taj odnos treba jasno interpretirati.

Korištenje i posjetiteljski sadržaji planiraju se prema mogućnostima cjeline rute, uz usklađivanje posjetiteljskih tokova i rasporeda pratećih sadržaja. Nije potrebno na svakom plemićkom gradu ponavljati jednake sadržaje; pojedina naselja i lokaliteti mogu preuzeti različite uloge u informiranju, interpretaciji, odmoru, ugostiteljskoj ili smještajnoj ponudi.

Takav raspored omogućuje povezano posjećivanje i prilagodbu opsega zahvata vrijednostima pojedinoga područja.

Vizualna kvaliteta obuhvaća očuvanje odnosa između plemićkih gradova, komunikacijskih pravaca, naselja i prirodnih struktura. Posebno su važni pogledi s putova prema plemićkim gradovima, vizure prema prijelazima i dolinama te prostorni odnosi koji objašnjavaju povijesni nadzor i korištenje teritorija. Suvremena signalizacija, infrastruktura i prateći sadržaji trebaju poduprijeti čitljivost tih odnosa.

Za pojedine dijelove rute primjenjuju se smjernice odgovarajućih prostornih modela, ovisno o tome nalazi li se plemićki grad u naselju, uz prometnu infrastrukturu, u turističkom, memorijalnom ili drugom analiziranom području. Na razini nadmodela usklađuju se povezivanje pravaca, raspored sadržaja, interpretacija i suradnja nositelja upravljanja. Time kulturna ruta povezuje različite prostorno-planske kontekste u zajednički okvir očuvanja i unaprjeđenja.

9.8.5. Zaključak potpoglavlja 9.8.

Nadmodel kulturnih ruta plemićkih gradova predstavlja primjenu integralnog pristupa zaštiti naslijeđa na povijesne komunikacijske cjeline. Za razliku od pojedinačnih projekata obnove, kulturne rute:

- stavljaju naglasak na procese (kretanje, razmjenu, komunikaciju), a ne samo na objekte,
- povezuju više plemićkih gradova i drugih lokaliteta u konzistentnu prostornu naraciju,
- omogućuju da se zaštita plemićkih gradova planira u sklopu šireg sustava – prometnog, gospodarskog, edukacijskog,
- te naglašavaju odnose između plemićkih gradova, putova, naselja i prirodnih struktura.

Vrijednost nadmodela proizlazi iz povezivanja pojedinačnih područja i njihovih smjernica u širu cjelinu. Očuvanje plemićkoga grada uključuje zaštitu njegove povijesne strukture i okruženja, ali i prepoznavanje odnosa s drugim sastavnicama komunikacijskog sustava. Na toj se osnovi usklađuju pristupi, posjetiteljski programi, interpretacija i raspored pratećih sadržaja.

Via Francigena, Put Orlovih gnijezda i Via Regia pokazuju mogućnosti sagledavanja plemićkih gradova unutar povijesnih komunikacijskih mreža. Hrvatski primjeri upućuju na potencijale povijesnih cesta, obrambenih skupina i riječnih područja, čija daljnja razrada zahtijeva provjeru konkretnih povijesnih veza.

Kulturne rute tako omogućuju povezivanje različitih prostorno-planskih konteksta bez gubitka posebnosti pojedinih područja. Njihova primjena pridonosi očuvanju i razumijevanju mreže odnosa kroz koju plemićki gradovi sudjeluju u povijesnom i suvremenom korištenju širega prostora.

9.9. PLEMIĆKI GRADOVI U KULTURNOM KRAJOLIKU

9.9.1. Uvod

Na razini međunarodne teorije i prakse, kulturni je krajolik tijekom posljednjih desetljeća postao jedan od ključnih pojmova integralne zaštite. *Europska konvencija o krajobrazima* posvećena je zaštiti, upravljanju i planiranju krajolika. Konvencija prepoznaje krajolik kao temeljnu sastavnicu prirodnog i kulturnog naslijeđa Europe (Vijeće Europe, 2000). Prema Konvenciji, krajolik označava određeno područje, kako ga opažaju ljudi, čiji je karakter rezultat međusobnog djelovanja prirodnih i/ili ljudskih čimbenika. Time se krajolik ne razumije samo kao izniman ili estetski vrijedan prostor, nego kao širi životni, povijesni i prostorni okvir koji može obuhvatiti prirodna, ruralna, urbana i periurbana područja.

Uz Europsku konvenciju, međunarodni teorijski okvir kulturnog krajolika oblikuje i UNESCO, koji je 1992. godine uveo kategoriju *kulturnog krajolika* (engl. „*cultural landscape*“) u Operativnim smjernicama za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini (UNESCO, 2002: 9-10). Time je kulturni krajolik prepoznat kao zajedničko djelo čovjeka i prirode koje ilustrira razvoj ljudskog društva i naseljavanja pod utjecajem fizičkih ograničenja i mogućnosti prirodnog okruženja te uzastopnih društvenih, gospodarskih i kulturnih snaga. UNESCO razlikuje tri temeljne kategorije kulturnih krajolika: (1) namjerno projektirane krajolike (perivoji, vrtovi, kompozicije uz religijske objekte); (2) organski razvijene krajolike, koji su rezultat prvotne socijalne, gospodarske, upravne ili religijske inicijative i koji se dijele na reliktne krajolike („*fossil landscapes*“), kod kojih je razvoj završen u prošlosti, i na kontinuirane („*continuing landscapes*“), koji i danas održavaju aktivnu tradicionalnu funkciju; te (3) asocijativne kulturne krajolike, čija vrijednost proizlazi iz snažnih religijskih, umjetničkih ili kulturnih asocijacija s prirodnim elementima (Fowler, 2003: 22; Rössler, 2006: 335).

Krajolici utvrda i plemićkih gradova u pravilu pripadaju drugoj kategoriji, i to najčešće kao „kontinuirani“ krajolici u kojima povijesni obrambeni, upravni i gospodarski slojevi supostoje s aktivnim ruralnim, agrarnim ili urbanim praksama u današnjem prostoru. U tom se okviru razvijaju i specifični koncepti vezani uz utvrde nazvani „krajolici utvrda“ kao specifična podkategorija kulturnog krajolika (Dumbović Bilušić, 2015: 208).

Kulturni krajolik u ovom se radu razmatra kao nadmodel jer može povezivati plemićke gradove u različitim prostorno-planskim kontekstima. Unutar iste krajobrazne cjeline mogu se pojaviti konteksti obrađeni prethodnim prostornim modelima, a njihove se smjernice povezuju prema

obilježjima područja. Uloga nadmodela jest uskladiti očuvanje i korištenje pojedinih sastavnica s očuvanjem prostornih odnosa i karaktera cjeline.

Nadmodel kulturnog krajolika i nadmodel kulturnih ruta međusobno se nadopunjuju, ali njihov odnos nije nužno hijerarhijski. Kulturna ruta polazi od dokumentiranih povijesnih komunikacija, kretanja i razmjena, dok kulturni krajolik polazi od međudjelovanja prirodnih i ljudskih čimbenika koji su oblikovali određeno područje. Jedan kulturni krajolik može obuhvatiti više ruta, a jedna ruta može povezivati više različitih kulturnih krajolika. Razlika se stoga ne svodi na linearni nasuprot teritorijalnom obuhvatu, nego na polazište identifikacije i vrednovanja prostornih odnosa.

Razlika u polazištima može se očitovati i u načinu prostornog sagledavanja područja. Kod kulturne rute naglasak je na povijesnim komunikacijama i vezama među mjestima, dok je kod kulturnog krajolika naglasak na odnosima prirodnih i kulturnih sastavnica određene prostorne cjeline. Primjerice, rijeka Una može istodobno biti okosnica kulturne rute duž povijesnog obrambenog pojasa, ali i temelj šireg kulturnog krajolika njezine doline, koji obuhvaća utvrde, ali i podgrađa, poljodjelska područja, mlinove, riječne prijelaze, šumske sklopove i vizure prema padinama. U tom se smislu ista prostorna cjelina može istovremeno analizirati u dva okvira, ovisno o tome želi li se naglasiti povijesna povezanost mjesta kroz kretanja i razmjene ili međudjelovanje sastavnica krajolika.

S obzirom na brojnost i raspršenost plemićkih gradova, kulturni krajolik kao oblik zaštite pokazuje se kao osobito primjeren pristup za njihovo dugoročno očuvanje i unaprjeđenje u širem prostornom i povijesnom kontekstu. Ipak, upravo je taj tip zaštite u hrvatskoj praksi nedovoljno primijenjen, osobito kad se radi o srednjovjekovnim lokalitetima. Koncept „krajolika utvrda“ kao specifične podkategorije kulturnog krajolika (Dumbović Bilušić, 2015: 208), koji se razvija u međunarodnoj literaturi i u zaštitnim okvirima UNESCO-a (npr. UNESCO „*Upper Middle Rhine Valley*“) gotovo je u potpunosti izostao iz konzervatorske prakse u Hrvatskoj.

Pritom je važno naglasiti da je tema kulturnog krajolika, osobito u provedbenom smislu, još uvijek u razvoju. Iako je teorijski okvir razmjerno dobro postavljen kroz Europsku konvenciju o krajobrazima, UNESCO-ovu praksu kulturnih krajolika i suvremenu stručnu literaturu, metodologija njegove dosljedne primjene u prostornom planiranju, konzervatorskim podlogama, režimima zaštite i upravljanju prostorom još nije ujednačena. To je osobito vidljivo kod plemićkih gradova, čija se vrijednost često prepoznaje u krajobraznom kontekstu, ali se taj

kontekst rijetko sustavno prevodi u obuhvate zaštite, kontaktne zone, mjere očuvanja vizura, uvjete korištenja prostora i planove upravljanja.

Suvremena istraživanja sve više ukazuju na to da je pojam „krajolika utvrda“ višedimenzionalan i raznoliko tumačen unutar različitih znanstvenih i konzervatorskih tradicija. Članci objavljeni u tematskom broju časopisa *Landscapes* posvećenom zaboravljenim krajolicima utvrda (*Forgotten Castle Landscapes)* (Pluskowski, Banerjea, García-Contreras, 2019), kao i rasprave u sklopu istoimene sesije Europske udruge arheologa (EAA), jasno pokazuju kako razumijevanje pojma krajolika iz perspektive naslijeđa obuhvaća širok spektar pristupa. Ti se pristupi kreću od vrlo pragmatičnih – usmjerenih na neposrednu okolinu samog plemićkog grada, neovisno o tome je li zaštićen zakonom o očuvanju kulturne baštine – do povijesnih perspektiva koje uključuju sagledavanje političkih, gospodarskih i simboličkih prostora pod upravom plemićkog grada u određenom vremenskom razdoblju (Pluskowski, Banerjea, García-Contreras, 2019: 91).

U posljednja dva desetljeća „arheologija krajolika“ značajno je promijenila naše razumijevanje srednjovjekovnih zajednica, naglašavajući povezanost između prostora i njegovih upravljačkih i simboličkih teritorija. Primjena tehnologija kao što su LiDAR i GIS omogućila je integraciju mikroprostornih i makroprostornih analiza lokaliteta, pridonoseći dubljem uvidu u njihove povijesne funkcije (Banerjea et al., 2019).

Plemićki gradovi su pritom sve jasnije definirani kao središta uprave, gospodarstava, simboli autoriteta i sigurnosti, čime postaju fokus najnovijih studija krajolika. No iako i krajolici i utvrde, bilo urbani ili ruralni, kontinuirano privlače pozornost javnosti i posjetitelja, često ostaju konceptualno razdvojeni u načinu na koji se interpretiraju i prezentiraju (Pluskowski, Banerjea, García-Contreras, 2019). Postoji jasan diskontinuitet između teorijskih razmišljanja o krajolicima i načina na koji se ti prostori koriste i valoriziraju u okviru sustava zaštite kulturnog naslijeđa (Pluskowski, Banerjea, García-Contreras, 2019). Taj se jaz velikim dijelom može objasniti nedostatnom institucionalnom integracijom teorijskog razumijevanja krajolika, ali i ekonomskim te administrativnim ograničenjima koja onemogućuju da se ovi lokaliteti promatraju kao upravljački centri vlastitih povijesnih i prirodnih okruženja – što su u svojoj srži i bili.

Hrvatski zakonodavni okvir prepoznaje kulturni krajolik i mogućnost zaštite širega prostora kulturnih dobara (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/2024). Međutim, postojanje tih mogućnosti ne znači da su one sustavno primijenjene na područja plemićkih

gradova. Kako pokazuje prethodna analiza u ovom radu, zaštita njihova šireg prostornog konteksta ostaje nedovoljno zastupljena.

9.9.2. Međunarodni primjeri kulturnih krajolika

Međunarodni primjeri pokazuju da plemićki gradovi mogu biti važni elementi kulturnog krajolika, ali rijetko čine njegov jedini ili isključivi sadržaj. U pravilu se pojavljuju kao dio šire prostorne cjeline u kojoj se isprepliću prirodna obilježja, naselja, prometne osi, gospodarske aktivnosti, zemljišni obrasci, vizure, simboličke vrijednosti i suvremeni načini korištenja prostora. Za razradu nadmodela relevantni su odnosi među tim sastavnicama i načini njihova zajedničkog očuvanja.

Važan primjer takvog pristupa je UNESCO-ov kulturni krajolik „*Upper Middle Rhine Valley*". Riječ je o 65 kilometara dugom dijelu doline Rajne u kojem se prirodni riječni krajolik, povijesni prometni pravac, vinogradarske terase, naselja, gradovi, legende i približno četrdeset plemićkih gradova/dvoraca pojavljuju kao jedinstvena kulturno-povijesna cjelina. Plemićki gradovi u tom prostoru nisu izolirani spomenici, nego povijesne kontrolne točke riječnog prometa, vizualni naglasci krajolika i simbolički elementi slike Rajne. Njihova se vrijednost ne razumije samo kroz pojedinačnu arhitekturu, nego kroz odnos prema rijeci, trgovačkom prometu, strmim padinama, vinogradima, naseljima i vidikovcima. Upravo zbog toga ovaj primjer predstavlja jedan od najkorisnijih usporednih primjera za razumijevanje mogućeg modela krajolika utvrda, premda ni ondje model nije formuliran kao zasebna kategorija zaštite plemićkih gradova, nego kao kulturni krajolik u kojem su plemićki gradovi jedan od ključnih atributa.[244]

Drugi važan primjer je UNESCO-ov kulturni krajolik Wachau u Austriji. Wachau pokazuje kako se rijeka, vinogradarske terase, šume, naselja, samostani, povijesni gradovi i ruševine plemićkih gradova mogu sagledati kao dugotrajno oblikovana prostorna cjelina. Plemićki gradovi, poput Aggsteina ili Dürnsteina, u tom se okviru ne promatraju izdvojeno, nego kao dio povijesne slike doline Dunava, njezine komunikacijske funkcije, vinogradarskog krajolika i naseljskog sustava. Kao i u slučaju Rajne, riječ je o modelu koji pokazuje kako se plemićki

[244] „*RheinBurgenWeg*" je planinarska ruta duga oko 200 km koja prati lijevu obalu Rajne između Bingen/Rüdesheima i Koblenca, dijelom i u okviru UNESCO-ova dobra „*Upper Middle Rhine Valley*" (RheinBurgenWeg, n.d.).

gradovi mogu uključiti u zaštitu i interpretaciju kulturnog krajolika, ali ne i o potpuno razrađenoj metodologiji zaštite krajolika utvrda kao zasebnog tipa baštine.

Oba primjera upućuju na važan zaključak: međunarodna praksa prepoznaje plemićke gradove kao bitne sastavnice kulturnog krajolika, ali rijetko razvija specifičan, dosljedno primijenjen model zaštite koji bi obuhvatio sve relevantne dimenzije *krajolika utvrda.* Problem nije samo u pravnoj zaštiti, nego i u metodologiji: krajolik mora obuhvatiti širi prostorni sustav — prirodnu podlogu, naselja, prometnice, zemljišne obrasce, vizure, gospodarske aktivnosti, simboličke odnose i suvremene načine korištenja. Zbog toga se model kulturnog krajolika još uvijek razvija kao složen interdisciplinarni okvir, a ne kao jednostavna konzervatorska kategorija.

Ovi primjeri ne nude gotov i dosljedno primijenjen model očuvanja plemićkih gradova u kulturnom krajoliku. Njihova je vrijednost prije svega metodološka: pokazuju da se plemićki grad može promatrati kao jedan od atributa krajolika, ali da zaštita mora obuhvatiti i druge sastavnice bez kojih lokalitet gubi prostornu čitljivost. Zbog toga se kulturni krajolik u ovom radu razumije kao okvir koji može, ali ne mora biti formalno proglašen kulturnim dobrom. On se može štititi zakonskim statusom, ali i prostorno-planskim mjerama, konzervatorskim podlogama, zaštitom vizura, kontaktnih zona, povijesnih komunikacija i tradicionalnih obrazaca korištenja prostora.

9.9.3. Hrvatski kontekst

U ranijim istraživanjima upozoreno je na ograničenu zastupljenost formalne zaštite kulturnih krajolika u Hrvatskoj i njihovu povezanost s drugim režimima zaštite (Rukavina, Busonera, 2019: 107). Zaštićeni kulturni krajolici u Hrvatskoj obrađeni su već u Poglavlju 5.2. Kulturni krajolik kao vrsta nepokretnog kulturnog dobra sadržava povijesno karakteristične strukture koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru te predstavlja zajedničko djelo čovjeka i prirode, ilustrirajući razvitak zajednice i pripadajućeg teritorija kroz povijest (Ministarstvo kulture i medija RH, n.d.).

U okviru prostorne analize provedene u ovom istraživanju izdvojena su dva zaštićena kulturna krajolika koja obuhvaćaju promatrane lokalitete plemićkih gradova. Prvi je „Kulturni krajolik Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje“[245] unutar kojeg se nalaze plemićki gradovi Okić, Samobor, Tušćak, Oršić Slavetić, Lipovec, Stari grad Žumberak i Novi grad Žumberak.

[245] Registarski broj Z-7105.

Navedeni kulturni krajolik prostorno se preklapa s dijelom područja Parka prirode Žumberak-Samoborsko gorje. Drugi je „Kulturni krajolik rijeke Krupe“[246] unutar kojeg se nalazi Babingrad.

U neposrednoj blizini nekih drugih zaštićenih kulturnih krajolika nalaze se plemićki gradovi koji, unatoč svojoj povijesnoj i ambijentalnoj važnosti, nisu uvršteni u granice obuhvata zaštite. Primjerice, sjeverozapadno od „Kulturno-povijesnog krajolika Jankovac“ nalazi se plemićki grad Klak, odnosno Drenovac. Južno od „Kultiviranog krajolika na području dvoraca Bela I i Bela II“ nalazi se plemićki grad Bela, koji su sagradili ivanovci (Regan i Dugački, 2024: 22). Ti primjeri pokazuju da se granice kulturnih krajolika često ne podudaraju s punom povijesnom i prostornom logikom lokaliteta. Stoga u budućnosti treba razmotriti šire obuhvate, kontaktne zone i vizualne odnose, kako bi se uključile sve relevantne sastavnice krajolika, a ne samo njegov pravno proglašeni uži dio.

Hrvatski prostor ima više područja koja se mogu istražiti i vrednovati kao kulturni krajolici u kojima plemićki gradovi imaju važnu ulogu. To se posebno odnosi na riječne doline, gorske obronke, povijesne granične prostore, agrarne krajolike i prostore oko naselja u kojima su plemićki gradovi imali ulogu vizualnih, obrambenih, upravnih ili simboličkih čvorišta. U takvim slučajevima nije dovoljno štititi samo građevnu strukturu ili arheološki ostatak, nego je potrebno prepoznati odnos lokaliteta prema reljefu, pristupima, podgrađu, naselju, obradivim površinama, šumi, vodi, prometnicama i vizurama.

Primjeri se mogu tražiti u dolinama Kupe, Korane, Mrežnice, Une, Save i Drave, u krajolicima Korduna, Banovine, Pounja, Like, Žumberka, Medvednice, Kalnika, Ivanščice, Papuka, Požeške gore i Moslavačke gore. Kod takvih prostora treba razlikovati formalni status zaštite od stvarne prostorne vrijednosti. Primjerice, Ivanščica je od 2026. dio Parka prirode Zagorske gore (uz Strahinjščicu, Ravnu goru i Maceljsku goru), a Papuk je od 1999. Park prirode, a od 2007. UNESCO Global Geopark, prvi u Hrvatskoj; međutim, takvi režimi zaštite prirode ne znače automatski da su ti prostori prepoznati i planirani kao kulturni krajolici plemićkih gradova. Oni ipak mogu poslužiti kao snažna podloga za buduće prepoznavanje, dokumentiranje i prostorno-plansko oblikovanje kulturnih krajolika u kojima su plemićki gradovi jedna od važnih sastavnica.

[246] Registarski broj Z-7411.

Upravo je to ključno za hrvatski kontekst: kulturni krajolik može, ali i ne mora biti formalno proglašen kao zaštićeno kulturno dobro. Ako je proglašen, njegov se obuhvat i mjere zaštite određuju kroz sustav zaštite kulturnih dobara. Međutim, krajolik se može štititi i kroz prostorno-plansku dokumentaciju, konzervatorske podloge i krajobrazne studije. Takav pristup osobito je važan i za slabo očuvane plemićke gradove i arheološke lokalitete, čiji položaj, ostatci i odnosi prema okolnom prostoru pridonose razumijevanju povijesne organizacije područja.

Prostorno-planski pristup omogućuje da se kulturni krajolik prepozna i prije njegova formalnog proglašenja. To je osobito važno jer stručne evidencije konzervatorske službe, arheološke evidencije, literatura i terenski pregledi mogu sadržavati lokalitete i prostorne cjeline koje još nisu upisane u Registar kulturnih dobara, ali su važne za razumijevanje povijesne organizacije prostora. U tom smislu kulturni krajolik nije samo pravna kategorija, nego i metoda prostornog čitanja i planiranja.

Stoga zaštita kulturnog krajolika ne smije biti shvaćena samo kao formalno utvrđivanje statusa kulturnog dobra za određeno područje. Ona mora postati način razumijevanja odnosa u prostoru: između plemićkog grada i podgrađa, brijega i doline, rijeke i prijelaza, naselja i polja, šume i komunikacije, vizure i simboličke dominacije. Upravo taj sustav odnosa treba prenijeti u prostorne modele očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova.

9.9.4. Nadmodel kulturnog krajolika plemićkih gradova

Nadmodel kulturnog krajolika temelji se na zajedničkom sagledavanju plemićkih gradova i prirodnih, gospodarskih, komunikacijskih, simboličkih i drugih sastavnica područja. Njegova je prostorno-planska uloga očuvati odnose koji objašnjavaju povijesni razvoj i karakter krajolika te ih uskladiti sa suvremenim korištenjem prostora.

Polazište primjene jest identifikacija i vrednovanje sastavnica krajolika, njihovih povijesnih slojeva i međusobnih odnosa. Obuhvat analize određuje se prema reljefnim, funkcionalnim, povijesnim i vizualnim vezama te se usklađuje s mjerilom i svrhom plana. Pritom je potrebno razlikovati postojeće granice pravne zaštite od šireg područja koje treba obuhvatiti analizom i planskim mjerama.

Pristupačnost područja razmatra se kroz povijesne i suvremene komunikacije, povezanost naselja i lokaliteta te mogućnosti korištenja postojećih putova, staza i javnog prijevoza.

Uređenje pristupa treba omogućiti razumijevanje odnosa plemićkoga grada prema podgrađu, dolini, riječnom prijelazu ili gospodarskom zaleđu. Novi prometni zahvati i parkirališta trebaju se smještati tako da se očuvaju vrijedni reljefni oblici, arheološki slojevi i povijesni obrasci prostora.

Korištenje i posjetitelji područja sagledavaju se u odnosu na svakodnevni život lokalne zajednice, postojeće gospodarske aktivnosti, rekreaciju i kulturne programe. Očuvanje krajolika može uključivati održavanje poljoprivrednih površina, vinograda, livada, povijesnih putova i drugih sastavnica koje pridonose njegovu karakteru. Posjetiteljske sadržaje potrebno je rasporediti prema kapacitetima područja, koristeći postojeća naselja i građevine te usklađujući potrebe posjetitelja sa svakodnevnim korištenjem prostora.

Vizualna kvaliteta područja obuhvaća odnos plemićkih gradova prema reljefu, naseljima, vegetaciji, vodama i otvorenim površinama. Potrebno je prepoznati važne poglede prema plemićkim gradovima i iz njihova okruženja te prostorne odnose koji omogućuju čitanje povijesne organizacije krajolika. Mjerilo i položaj nove gradnje, infrastrukturnih zahvata i promjena vegetacijskog pokrova treba uskladiti s tim vrijednostima. Očuvanje vizura pritom se povezuje sa zaštitom prirodnih vrijednosti, bez pretpostavke da svaki lokalitet mora biti vidljiv iz svih dijelova područja.

Za pojedine dijelove kulturnog krajolika primjenjuju se smjernice odgovarajućih prostornih modela. Na razini nadmodela usklađuju se korištenje zemljišta, pristupi, raspored sadržaja, očuvanje vizualnih odnosa i suradnja nositelja upravljanja. Kada kulturni krajolik obuhvaća povijesne komunikacije relevantne za nadmodel kulturnih ruta, smjernice dvaju nadmodela primjenjuju se povezano.

9.9.5. Zaključak potpoglavlja 9.9.

Nadmodel kulturnog krajolika povezuje očuvanje plemićkih gradova s očuvanjem prostornih odnosa koji su oblikovali njihov položaj, funkcije i značenje. Njegova vrijednost nije u tome da plemićke gradove izdvoji kao posebnu mrežu utvrda, nego da ih vrati u cjelinu prostora iz koje su nastali. Plemićki grad u kulturnom krajoliku istodobno može biti arheološki lokalitet, vizualna dominanta, povijesno-upravni čvor, simbolička točka i dio šireg sustava reljefa, voda, putova, naselja, polja, šuma i suvremenih namjena.

Kulturni krajolik može obuhvatiti različite prostorno-planske kontekste. Plemićki grad uz prometnicu može biti dio riječnog krajolika, plemićki grad u naselju sastavnica povijesnoga

urbanog krajolika, a plemićki grad u rekreacijskom području dio širega gorskog ili šumskog prostora. Pritom se smjernice pojedinih modela povezuju i usklađuju prema obilježjima cjeline.

Pristupačnost, korištenje i posjetitelji te vizualna kvaliteta područja ostaju temeljni kriteriji razmatranja. Njihova primjena obuhvaća povezanost područja, održavanje vrijednih obrazaca korištenja zemljišta, potrebe lokalne zajednice i posjetitelja te očuvanje krajobraznih i vizualnih odnosa.

Međunarodni primjeri doline Rajne i Wachaua pokazuju važnost povezivanja plemićkih gradova s naseljima, komunikacijama i gospodarskim krajolikom. Hrvatski primjeri upućuju na mogućnosti primjene takva pristupa unutar zaštićenih kulturnih krajolika i drugih područja čije vrijednosti treba istražiti, vrednovati i uključiti u planiranje.

Kulturni krajolik može, ali i ne mora biti formalno proglašen kulturnim dobrom. Ako je proglašen, zaštita se provodi kroz sustav kulturnih dobara. Ako nije proglašen, njegovi se elementi ipak mogu štititi kroz prostorno-plansku dokumentaciju, konzervatorske podloge, kontaktne zone, krajobrazne analize, zaštitu vizura i uvjete korištenja prostora. Za plemićke gradove to je osobito važno jer se njihova vrijednost često nalazi upravo u odnosima koji nadilaze granicu pojedinačno zaštićenog lokaliteta.

Zaključno, nadmodel kulturnog krajolika ne zamjenjuje prethodne prostorne modele, nego ih obuhvaća i povezuje. Plemićki grad uz prometnicu, u naselju, u turističkom, zaštićenom prirodnom ili memorijalnom području može istodobno biti sastavnica kulturnog krajolika, koji se može sagledavati i u povezanosti s kulturnim rutama. Primjena nadmodela ne ovisi isključivo o formalnom statusu zaštite kulturnog krajolika, nego polazi od prepoznavanja i vrednovanja njegovih sastavnica i njihovih međusobnih odnosa. Time se dugoročno očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova povezuje s očuvanjem prostornih odnosa koji objašnjavaju njihov nastanak, funkciju, vidljivost i značenje te s primjerenim suvremenim korištenjem i upravljanjem područjem kojem pripadaju.

9.10. SMJERNICE ZA OČUVANJE I UNAPRJEĐENJE PLEMIĆKIH GRADOVA

Ovo potpoglavlje povezuje razrađene prostorne modele i nadmodele s operativnim smjernicama za prostorno-plansku dokumentaciju, konzervatorske podloge, upravljačke dokumente i razvojne strategije. Smjernice su strukturirane u tri skupine: opće smjernice, posebne smjernice prema prostornim modelima i nadmodelima te smjernice za njihovu kombiniranu primjenu u područjima preklapanja različitih prostorno-planskih konteksta. Predstavljaju stručni doprinos rada namijenjen usmjeravanju planskih odluka o očuvanju, pristupačnosti i korištenju plemićkih gradova i područja kojima pripadaju. Njihova se primjena prilagođava obilježjima područja, mjerilu i svrsi dokumenta te utvrđenim uvjetima zaštite.

9.10.1. Opće smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju

Ove se smjernice primjenjuju na područja plemićkih gradova neovisno o njihovu prostorno-planskom kontekstu. One predstavljaju zajednička planska polazišta koja bi trebalo primijeniti u prostorno-planskoj dokumentaciji, konzervatorskim podlogama, krajobraznim studijama, planovima upravljanja i drugim dokumentima koji obuhvaćaju plemićke gradove i njihov širi prostor. Smjernice ne polaze samo od potrebe zaštite plemićkog grada od negativnih prostornih utjecaja, nego i od mogućnosti njegove aktivacije. Aktivacija se pritom ne razumije kao nužna izgradnja novih sadržaja, nego kao plansko uključivanje lokaliteta u postojeće prostorne, društvene, kulturne, turističke, rekreacijske i krajobrazne sustave.

Opće smjernice:

- U prostorno-planskoj dokumentaciji potrebno je **evidentirati** sve plemićke gradove na području obuhvata plana. Evidencija ne smije obuhvatiti samo registrirana kulturna dobra, nego i druge lokalitete utvrđene na temelju konzervatorskih popisa, arheoloških evidencija, literature, kartografskih izvora ili terenskih pregleda. Pritom treba razlikovati njihov pravni status, stupanj istraženosti i pouzdanost podataka o položaju i obuhvatu.
- Obuhvat planskih mjera zaštite **ne smije se ograničiti** samo na zidove, kulu, palas, ruševinu ili česticu na kojoj se plemićki grad nalazi. Potrebno je odrediti užu zonu zaštite lokaliteta, neposredni kontaktni prostor, arheološku zonu, vizurnu zonu, pristupnu zonu, širu krajobraznu ili prostornu zonu utjecaja.
- **Uža zona zaštite** obuhvaća građevnu strukturu, ruševinu, arheološke ostatke i neposredni teren. **Kontaktna zona** obuhvaća prostor potreban za razumijevanje lokaliteta: podgrađe, pristupe, platoe, padine, opkope, vidikovce, prilazne putove i neposredni okoliš. **Šira zona**

utjecaja obuhvaća prostore iz kojih se lokalitet vidi, prema kojima se otvara, s kojima je povijesno bio povezan ili koji utječu na njegovu čitljivost.

- Za svaki plemićki grad potrebno je utvrditi **postojeću i moguću pristupačnost**. Analiza pristupa treba obuhvatiti mogućnost pješačkog, kolnog i biciklističkog pristupa, dostupnost javnog prijevoza, pristupa za organizirane grupe, interventnog pristupa, pristupa osobama smanjene pokretljivosti, gdje je to prostorno i konzervatorski moguće.
- Parkirališta i servisne površine u pravilu treba smještati izvan najuže zone plemićkog grada. Poboljšanje pristupa ne smije narušiti povijesne prilaze, arheološke slojeve, reljefni položaj ni vizure.

- U prostorno-planskoj dokumentaciji potrebno je **utvrditi i kartirati ključne vizure prema plemićkom gradu i s plemićkog grada.** Posebno treba zaštititi siluetu lokaliteta, odnos prema uzvisini, dolini, rijeci, naselju ili prometnici, poglede s glavnih pristupnih pravaca, poglede iz naselja, poglede s vidikovaca, poglede iz javnih i rekreacijskih prostora.
- U vizurno osjetljivim zonama treba ograničiti visinu, volumen, oblikovanje, boje i materijale nove gradnje.
- Reklame, antene, tehnička oprema, agresivna rasvjeta, parkirališta i neusklađeni prateći sadržaji ne smiju narušiti prostornu dominantu plemićkog grada.
- **Vegetaciju** treba održavati tako da ne ugrožava građevnu strukturu i ne zaklanja ključne vizure, uz poštivanje ograničenja gdje postoje.

- Signalizacija prema plemićkom gradu mora biti jasna, hijerarhijski uređena i vizualno suzdržana. Na svim pristupnim pravcima potrebno je pravodobno označiti naziv lokaliteta, smjer pristupa, udaljenost i mogućnost parkiranja, koristeći jedinstvenu grafičku tipologiju usklađenu na razini prometnog koridora, regije ili kulturne rute u kojoj se lokalitet nalazi.
- Rasvjetu lokaliteta treba planirati samo ako je potrebna za sigurnost, osnovnu prezentaciju ili noćnu prepoznatljivost. Potrebno je izbjegavati prejako osvjetljenje, promjenjive boje, dinamičke svjetlosne efekte, blještanje prema prometnicama i svjetlosno onečišćenje.

- Prostorni plan treba prepoznati **arheološki potencijal** plemićkog grada i njegova okruženja.

- Posebno treba evidentirati podgrađa, opkope, pristupne putove, povijesne gospodarske zone, povijesne komunikacije, moguće tragove ranijih naselja, zone zatrpanih ili slabo vidljivih struktura.
- Arheološke ostatke, gdje je moguće, treba **uključiti u interpretaciju i oblikovanje javnog prostora.**

- Prateći sadržaji moraju biti **podređeni vrijednosti lokaliteta.**
- U neposrednoj zoni plemićkog grada u pravilu se dopuštaju samo sadržaji nužni za sigurnost, interpretaciju, održavanje i osnovno posjećivanje. Sanitarije, ugostiteljstvo, suvenirnice, prostori za grupe i servisni sadržaji u pravilu se smještaju u rubne zone, postojeće građevine, podnožje lokaliteta, naselje ili prostor uz parkiralište. Iznimno, kada je plemićki grad sačuvan i pod krovom, dio pratećih sadržaja može se smjestiti unutar same povijesne strukture pod uvjetom da se osiguraju sljedeći uvjeti: reverzibilnost intervencije, minimalno remećenje povijesne strukture, materijala i prostorne organizacije, te prilagodba mjerila sadržaja kapacitetu i karakteru prostora.
- Nova infrastruktura ne smije narušiti arheološke slojeve, vizure, siluetu, povijesne pristupe ni krajobrazni karakter.
- Privremena oprema za manifestacije mora imati unaprijed određene lokacije i režim korištenja.
- Tehničku infrastrukturu treba smještati diskretno, izvan glavnih vizura i, gdje je moguće, ukopati ili krajobrazno zakloniti.

- Svaki plemićki grad treba imati osnovnu interpretaciju u prostoru. Informativne ploče, digitalni vodiči, karte, tematske staze i edukativni sadržaji trebaju biti prostorno usklađeni i vizualno nenametljivi. Interpretativna infrastruktura treba biti planski predviđena, a ne naknadno i stihijski dodana.

- Lokalnu zajednicu treba planski uključiti u održavanje, korištenje i interpretaciju lokaliteta kroz volonterske akcije, lokalna vođenja, školske programe, edukativne radionice, suradnju s planinarskim, biciklističkim i kulturnim udrugama. Lokalno korištenje prostora treba imati prednost pred isključivo komercijalnim programima; plemićki grad treba ostati javno dostupan i prepoznat kao dio svakodnevnog identiteta prostora u kojem se nalazi.

- Potrebno je predvidjeti potrebu **dugoročnog održavanja plemićkog grada.** Plan mora razlikovati početnu sanaciju ili prezentaciju od dugoročnog održavanja.
- Za svaki lokalitet potrebno je odrediti nositelje održavanja, gdje je to moguće: jedinicu lokalne samouprave, javnu ustanovu, muzej, udrugu, vlasnika ili drugo upravljačko tijelo.
- Potrebno je predvidjeti redovito praćenje stanja zidova, pukotina i urušavanja, vegetacije, erozije, pristupnih staza, sigurnosti posjetitelja, pritiska manifestacija, promjena u vizurama.
- Preporučuje se periodično praćenje stanja u pravilnim intervalima, primjerice svakih pet godina, odnosno češće za ugrožene lokalitete.
- Ako se lokalitet koristi turistički ili manifestacijski, d**io prihoda treba usmjeriti u njegovo održavanje**, istraživanje, dokumentiranje i interpretaciju.

9.10.2. Smjernice prema prostornim modelima i nadmodelima za očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova

Smjernice za plemićke gradove u zaštićenim prirodnim područjima

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji se nalaze unutar nacionalnih parkova, parkova prirode, regionalnih parkova, značajnih krajobraza, park-šuma ili drugih zaštićenih dijelova prirode. Temeljno načelo ovoga modela jest integrirano očuvanje kulturnog naslijeđa i prirodnih vrijednosti. Plemićki grad u zaštićenom prirodnom području treba planirati kao dio šire kulturno-prirodne cjeline, a ne kao izdvojeni spomenik unutar prirodnog prostora.

- Plemićki grad u zaštićenom prirodnom području treba aktivirati kao interpretacijsku točku kulturno-prirodne cjeline, mjesto s kojega se čita reljef, povijesne komunikacije, vizure i odnos čovjeka prema krajoliku.

- U planu je potrebno utvrditi u kojoj se **upravljačkoj ili zaštitnoj zoni** zaštićenog područja plemićki grad nalazi. Mjere za lokalitet treba prilagoditi režimu te zone. Kod svakog zahvata potrebno je istodobno procijeniti utjecaj na kulturno naslijeđe i prirodne vrijednosti.
- U zonama strože zaštite ne treba planirati nove kolne pristupe, parkirališta, ugostiteljske objekte, stalnu rasvjetu ni veću posjetiteljsku infrastrukturu.
- U zonama usmjerene zaštite moguće je planirati ograničene intervencije potrebne za sigurnost, stabilizaciju, interpretaciju i kontrolirani obilazak lokaliteta.

- U zonama korištenja moguće je planirati prateće sadržaje u skladu s režimom zaštite područja te prostornim i konzervatorskim uvjetima, uz očuvanje vrijednosti plemićkog grada i njegova okruženja.

- **Vegetaciju** na plemićkom gradu potrebno je promatrati dvojako: kao moguću prijetnju građevnoj strukturi i kao mogući dio zaštićenog prirodnog sustava.
- Vegetaciju koja razara zidove, potiče urušavanje, zadržava vlagu ili onemogućuje sigurnost posjetitelja potrebno je uklanjati uz konzervatorske uvjete.
- Odluku o uklanjanju vegetacije koja ima prirodozaštitnu vrijednost donose zajednički nadležna javna ustanova i konzervatorski odjel na temelju stručne procjene stanja lokaliteta i vrijednosti staništa; u planu se propisuje obveza godišnje procjene stanja i minimalno jedne intervencije održavanja u pravilnim ciklusima.
- Treba predvidjeti redovito održavanje vegetacije, a ne jednokratno čišćenje lokaliteta.

- U zaštićenim prirodnim područjima **vizure prema plemićkom gradu i s plemićkog grada** treba planirati kao važan element prostorne organizacije posjeta, te kao sredstvo usmjeravanja posjetitelja kroz krajolik.
- Vidikovci, odmorišta, poučne staze i interpretacijske točke trebaju se planirati na mjestima s kojih se može razumjeti odnos plemićkog grada prema reljefu, dolinama, vodotocima, šumi, prijevojima, naseljima i povijesnim komunikacijama.
- Vizure s plemićkog grada prema okolnom krajoliku potrebno je uključiti u interpretaciju jer one objašnjavaju njegovu obrambenu, nadzornu, komunikacijsku i simboličku ulogu. Vizure prema plemićkom gradu iz šireg prostora mogu služiti kao orijentacijske točke na stazama i kao način postupnog otkrivanja lokaliteta.
- Vidikovci i interpretacijske točke ne smiju biti predimenzionirani niti opremljeni sadržajima koji narušavaju prirodni karakter prostora. Posebno je važno očuvati ravnotežu između "otvaranja" pogleda i zaštite prirodnog ambijenta, jer pretjerano krčenje može narušiti upravo onu krajobraznu vrijednost zbog koje je područje zaštićeno.

- **Pristup** plemićkom gradu treba, gdje je moguće, koristiti postojeće šumske, planinarske ili povijesne staze. Kretanje posjetitelja treba usmjeriti jasno označenim stazama kako bi se spriječilo gaženje arheoloških slojeva, erozija terena i širenje neformalnih putova.

- Nove trase treba planirati samo ako postojeće staze ugrožavaju lokalitet, posjetitelje ili prirodne vrijednosti.
- U zaštićenim prirodnim područjima završni pristup lokalitetu u pravilu treba biti pješački. Kolni pristup treba ograničiti na interventna vozila, održavanje i posebno opravdane slučajeve.

- **Posjetiteljska infrastruktura** mora biti minimalna, reverzibilna i prostorno nenametljiva.
- U neposrednoj zoni plemićkog grada prednost imaju sadržaji nužni za sigurnost, osnovnu interpretaciju i usmjeravanje posjetitelja. Pri planiranju servisnih, ugostiteljskih i drugih pratećih sadržaja prednost treba dati postojećim kapacitetima u naseljima, posjetiteljskim centrima, planinarskim domovima, ulaznim zonama ili već infrastrukturno opremljenim prostorima.
- Informativne ploče, rukohvati, ograde, odmorišta i vidikovci moraju biti oblikovani tako da ne narušavaju prirodni ambijent ni povijesnu strukturu lokaliteta.

- **Interpretacija lokaliteta** treba povezati povijest plemićkog grada s prirodnim obilježjima prostora. Plemićki grad treba **uključiti** u edukativne staze, posjetiteljske centre i interpretacijske materijale **zaštićenog prirodnog područja.**

- U zaštićenim prirodnim područjima potrebno je posebno odrediti **prihvatni kapacitet lokaliteta.** Broj posjetitelja treba prilagoditi stanju ruševine, širini staza, osjetljivosti tla, režimu zaštite prirode i sigurnosnim uvjetima.
- Ako lokalitet ima pojačano sezonsko opterećenje, potrebno je predvidjeti režime obilaska, vođene posjete, ograničenje pristupa pojedinim dijelovima ili preusmjeravanje posjetitelja na alternativne rute.

<u>Smjernice za plemićke gradove uz značajnu prometnu infrastrukturu</u>

Smjernice se odnose na plemićke gradove smještene uz autoceste, državne i županijske ceste, željezničke pruge, mostove, vijadukte, prometna čvorišta, odmorišta ili druge važne prometne pravce. Specifičnost ovoga modela proizlazi iz činjenice da prometna dostupnost može pridonijeti vidljivosti, posjećivanju i interpretaciji lokaliteta, ali istodobno može ugroziti njegovu siluetu, ambijent, arheološke slojeve, povijesne pristupe i krajobrazni kontekst.

Temeljno načelo ovoga modela jest da prometna infrastruktura ne smije plemićki grad svesti na usputni prizor, nego ga treba pretvoriti u sigurnu, čitljivu i dobro interpretiranu ulaznu točku u širi kulturni krajolik.

- Za svaki lokalitet potrebno je utvrditi udaljenost od autocestovnih izlaza, cesta, čvorišta, mostova, željezničkih stanica i odmorišta; stvarno vrijeme dolaska; mogućnost sigurnog zaustavljanja; postojeće i moguće pristupne pravce; dostupnost pješaka, biciklista, javnog prijevoza i interventnih vozila.
- Plemićke gradove uz prometne pravce potrebno je promatrati kao:
  - prostorne dominante,
  - orijentire u kretanju,
  - moguće ulazne točke u kulturni krajolik,
  - čvorove regionalnih kulturnih ruta.

- Plemićki grad uz prometnu infrastrukturu treba aktivirati kao sigurnu interpretacijsku i orijentacijsku točku koja omogućuje kratkotrajno zaustavljanje, ali i otvara mogućnost duljeg obilaska šireg kulturnog krajolika.

- Suvremenu prometnu infrastrukturu potrebno je analizirati u **odnosu na povijesnu prostornu logiku** lokaliteta.
- Posebno treba utvrditi je li plemićki grad bio povezan s povijesnim cestama, riječnim prijelazima, mostovima, klancima, dolinama, prijevojima, trgovačkim ili vojnim pravcima. Ondje gdje se suvremeni prometni koridor preklapa s povijesnim komunikacijskim pravcem, tu vezu treba interpretirati kao dio prostorne vrijednosti lokaliteta.
- Pri **planiranju novih cesta**, obilaznica, mostova, vijadukata, željezničkih pruga, parkirališta i odmorišta potrebno je procijeniti njihov utjecaj na plemićki grad.
- Procjena mora obuhvatiti utjecaj na siluetu lokaliteta, glavne vizure, povijesne pristupe, arheološki potencijal, krajobrazni kontekst, buku, rasvjetu, eroziju i stabilnost terena.
- Nove prometne trase ne smiju prolaziti kroz neposredno povijesno okruženje plemićkog grada ako time narušavaju njegovu prostornu čitljivost.

- Prometna dostupnost ne smije poticati **neplansko zaustavljanje** vozila uz autoceste, državne ceste, mostove ili brze prometnice. Zaustavljanje posjetitelja potrebno je usmjeriti

isključivo na sigurne i planski određene točke - odmorišta, parkirališta, javne površine u naselju, vidikovce, uređene pristupne točke.

- Prometna dostupnost može omogućiti kratkotrajno zaustavljanje, ali ono mora biti sigurno, planski određeno i interpretacijski osmišljeno. Istodobno, takve točke trebaju posjetitelju otvoriti mogućnost duljeg zadržavanja u prostoru kroz obilazak plemićkog grada, povezivanje s drugim lokalitetima, kretanje pješačkim i biciklističkim rutama te istraživanje šireg kulturnog krajolika.
- Kod novih ili rekonstruiranih prometnica u blizini lokaliteta treba predvidjeti sigurno skretanje, zaustavljanje i vezu prema plemićkom gradu. Od mjesta zaustavljanja do lokaliteta treba osigurati jasno vođen, siguran i krajobrazno uklopljen pješački pristup.

- **Posjet** plemićkom gradu treba biti organiziran tako da može ostati samo panoramsko-interpretacijski, tj. **vremenski kraći**, ali i da posjetitelja može usmjeriti prema duljem obilasku lokaliteta, pješačkim i biciklističkim rutama, vidikovcima, naseljima i drugim elementima kulturnog krajolika.

- U planu treba utvrditi **glavne vizure** prema plemićkom gradu s prometnih pravaca. U vizurno osjetljivim zonama potrebno je ograničiti reklamne panoe, benzinske postaje, skladišta, trgovačke centre, visoke potporne zidove, agresivnu rasvjetu, tehničku infrastrukturu. Plemićki grad ne smije biti vizualno podređen prometnoj infrastrukturi ili komercijalnim sadržajima uz nju.

- Plemićki grad uz prometnu infrastrukturu treba povezati s drugim kulturnim i prirodnim lokalitetima u okolici. Posebno je važno povezivanje s drugim plemićkim gradovima, povijesnim cestama, mostovima, crkvama, mlinovima, arheološkim nalazištima, rijekama, naseljima, vidikovcima. Lokalitet treba uključiti u kulturne rute, biciklističke i pješačke pravce, turističke itinerare i regionalne interpretacijske mreže.
- Prometna dostupnost treba služiti **duljem zadržavanju posjetitelja u regiji,** a ne samo kratkotrajnom zaustavljanju uz cestu.

Smjernice za plemićke gradove u blizini velikog grada - u zonama rekreacije i slobodnog vremena

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji se nalaze u funkcionalnom dosegu većih urbanih središta te se koriste, ili imaju potencijal koristiti, kao dio rekreacijskog i izletničkog prostora.

- Plemićki grad treba aktivirati kao **čvorište rekreacijskog krajolika**: kao cilj šetnje, ishodište kružnih ruta, vidikovac, edukacijsku točku i mjesto povezivanja kulturnog naslijeđa s boravkom u prirodi.
- Plemićki grad planski treba vrednovati kao dio rekreacijskog zaleđa velikog grada, a ne samo kao izdvojeni povijesni lokalitet. Za svaki lokalitet potrebno je utvrditi iz kojih urbanih središta dolazi najveći broj korisnika prostora.
- Doseg lokaliteta ne treba određivati isključivo administrativnim granicama grada, općine ili županije.
- Potrebno je analizirati stvarne funkcionalne odnose plemićkog grada i naselja: vrijeme dolaska, prometnu povezanost, javni prijevoz, navike posjećivanja, školske izlete, vikend-rekreaciju, izletničku tradiciju, povezanost s postojećim rekreacijskim zonama. U analizi dostupnosti preporučuje se koristiti vremenske izokrone do 30 minuta, 30–60 minuta, 60–90 minuta, 90–120 minuta.

- Plemićki grad treba planirati zajedno sa **širim rekreacijskim prostorom**. Šira rekreacijska zona treba preuzeti dio posjetiteljskog opterećenja kako bi se rasteretila povijesna jezgra lokaliteta.
- U obuhvat treba uključiti pristupne ceste, parkirališta, pješačke putove, šumske staze, šetnice, vidikovce, vodene površine, perivoje, rubna naselja, prostore okupljanja, moguće zone pratećih sadržaja.

- **Pristup** plemićkom gradu treba planirati kao dio rekreacijskog iskustva, a ne samo kao prometno-tehničko rješenje.
- Za organizirane grupe, školske autobuse, bicikliste, osobe smanjene pokretljivosti i interventni pristup potrebno je predvidjeti posebna rješenja.
- Kod lokaliteta s izraženim **vikend-opterećenjem** potrebno je planirati privremene prometne režime, usmjeravanje vozila, dopunska parkirališta, shuttle-prijevoz, ograničenje pristupa najosjetljivijim zonama. U prostorno-planskoj dokumentaciji treba odrediti gdje

se posjetitelji zadržavaju, kojim se pravcima kreću, gdje su moguća okupljanja većih grupa, gdje je pristup potrebno ograničiti.

- **Manifestacije** treba planirati prema prihvatnom kapacitetu povijesne jezgre, pristupnih putova, sanitarne infrastrukture, parkirališta, vegetacije, ambijentalne vrijednosti prostora.

- Prateći sadržaji trebaju biti prilagođeni kratkotrajnom, poludnevnom i ponavljajućem korištenju prostora. Potrebno je prema potrebama korisnika i uvjetima područja planirati odmorišta, klupe, pitku vodu, sanitarne čvorove, koševe za otpad, informacijske točke, prostor za školske grupe, osnovnu rasvjetu, opremu za siguran boravak na otvorenom.
- Veće ugostiteljske, sportske, zabavne ili manifestacijske sadržaje potrebno je prostorno odvojiti od najosjetljivije zone plemićkog grada. Privremeni sadržaji, kiosci, štandovi, pozornice i sajamska oprema moraju imati unaprijed određene lokacije i režime korištenja.

- Rekreacija ne smije biti opravdanje za postupnu degradaciju prirodnog i povijesnog krajolika. U šumskim i brdskim područjima potrebno je posebno pratiti eroziju, širenje neformalnih staza, oštećenja vegetacije, sigurnost padina, utjecaj masovnog posjećivanja. U zonama uz vodu potrebno je posebno regulirati obalni pojas, pristup vodi, zaštitu od erozije, smještaj opreme, vizure preko vodene površine.

Smjernice za plemićke gradove u naselju

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji se nalaze unutar naselja, na rubu naselja ili u neposrednom odnosu s njegovom povijesnom jezgrom, podgrađem, javnim prostorima i urbanom matricom. Temeljno načelo ovoga modela jest da se plemićki grad u naselju planira kao dio urbanog sustava.

Smjernice za plemićke gradove u naselju:

- U okviru prethodno razrađenih podmodela potrebno je pobliže utvrditi položaj plemićkog grada u odnosu na naselje. Pritom se mogu razlikovati lokaliteti koji se nalaze:
    - u povijesnoj jezgri,
    - iznad povijesne jezgre,
    - na rubu urbanog tkiva,
    - u prijelaznom prostoru između naselja i krajolika,
    - unutar kasnije razvijenoga gradskog ili prigradskog tkiva.

- **Položaj plemićkog grada** treba analizirati u odnosu na povijesno podgrađe, glavne pristupne osi, javne prostore, padine, zelene površine, prometnu mrežu, kasniju izgradnju, vizure iz naselja i prema naselju. Rezultat planske analize treba biti **prikaz odnosa plemićkog grada i naselja**, a ne samo oznaka kulturnog dobra na karti.

- Plemićki grad potrebno je planirati zajedno s **povijesnim podgrađem i urbanom matricom** koja se razvila u njegovu podnožju ili neposrednoj blizini. Podgrađe treba tretirati kao sastavni dio kulturne cjeline, a ne samo kao okolnu izgrađenu zonu. U planu treba prepoznati povijesne ulice, trgove, putove prema ulaznim vratima ili platou, parcele povezane s povijesnim razvojem lokaliteta, prijelazne prostore između naselja i plemićkog grada.
- **Nova gradnja u podgrađu** mora poštovati mjerilo, parcelaciju, visine, krovne oblike, materijale, boju. U kontaktnim zonama potrebno je propisati provjeru svake nove gradnje, rekonstrukcije ili promjene namjene u odnosu na čitljivost odnosa plemićki grad – podgrađe – naselje, te sačuvati mjerilo urbanog tkiva i raster ulica.

- Plemićki grad u naselju treba planirati kao **dio mreže javnih prostora**. Okolica plemićkog grada treba, gdje je moguće, ostati **javno dostupna**. Posebno je važno očuvati javnu dostupnost lokaliteta ako on ima ulogu gradskog vidikovca, parka, šetališta, prostora svakodnevne rekreacije, mjesta lokalnog identiteta.
- Ugostiteljski, smještajni ili manifestacijski sadržaji ne smiju dovesti do privatizacije prostora koji ima javnu vrijednost.

- **Pristup** plemićkom gradu mora biti **dio sustava javnih prostora**, a ne izdvojeno prometno rješenje. Potrebno je planirati jasne pješačke veze od glavnih trgova, povijesne jezgre, javnog prijevoza, parkirališta, turističkih informativnih točaka, javnih ustanova, kulturnih sadržaja.
- U velikim gradovima potrebno je razmotriti javni prijevoz, biciklističke rute, pješačke zone, **uspinjače, dizala ili druge vertikalne veze** ako je lokalitet na uzvisini.
- Kolni promet i parkirališta ne smiju zauzeti povijesne pristupe, podgrađe, padine ni vizurno osjetljive prostore. Parkirališta treba smještati na rubne ili već infrastrukturno opterećene prostore.

- U naseljima je potrebno posebno štititi ulogu plemićkog grada u **slici naselja**. Potrebno je utvrditi **glavne vizure** prema lokalitetu iz glavnih pristupnih pravaca i najvažnijih javnih prostora naselja.
- Potrebno je zaštititi i **poglede s plemićkog grada** prema podgrađu, povijesnoj jezgri, dolini, rijeci, javnim prostorima, okolnom krajoliku.
- Potrebno je očuvati ulogu plemićkog grada u gradskom horizontu, te njegovu često dominantnu ulogu u ukupnoj slici naselja.
- **Vizurni koridori** trebaju biti prikazani u prostorno-planskoj dokumentaciji kao obvezujući elementi zaštite.

- Ako se plemićki grad nalazi **na rubu urbanog tkiva**, potrebno je posebno zaštititi **prijelaz između naselja i otvorenog krajolika**. Rubni položaj treba koristiti za oblikovanje zelenih koridora, šetnica, rekreacijskih pravaca, vidikovaca i edukativnih staza.
- Nova izgradnja na rubu naselja mora biti niskog intenziteta i ne smije zatvoriti poglede prema plemićkom gradu. U manjim naseljima rubni plemićki grad može biti ključna veza između naselja i krajolika, pa taj odnos treba planski zaštititi kao jednu cjelinu.

- **Arheološke nalaze,** gdje je moguće, treba uključiti u oblikovanje prostora i interpretaciju odnosa plemićki grad – podgrađe – naselje, primarno kroz prezentaciju u javnom prostoru, a iznimno i kroz prezentaciju u privatnim građevinama uz suglasnost vlasnika i osiguranje minimalne dostupnosti javnosti (najave, povremeni javni obilasci, digitalna dokumentacija ili interpretacijske ploče na javnom prostoru).

<u>Smjernice za plemićke gradove u turističkim područjima</u>

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji se nalaze unutar postojećih ili potencijalnih turističkih područja. Specifičnost ovoga modela proizlazi iz činjenice da plemićki grad u takvim prostorima ne mora biti primarni motiv dolaska, nego može djelovati kao kulturno-povijesni, panoramski, interpretacijski, edukativni ili manifestacijski sadržaj koji nadopunjuje dominantnu turističku funkciju područja.

Plemićki grad u turističkom području treba biti uključen u sustav posjećivanja na način koji podupire njegovu zaštitu, interpretaciju, javnu dostupnost i dugoročnu održivost. Uspješna turistička aktivacija postiže se onda kada plemićki grad ne služi samo kao atrakcija ili scenografija, nego kao sadržaj koji produbljuje razumijevanje destinacije, potiče dulje

zadržavanje posjetitelja, uključuje lokalnu zajednicu i stvara pretpostavke za njegovo dugoročno održavanje.

- Plemićki grad treba vrednovati kao dio turističkog sustava, ali se ne smije podrediti isključivo logici turističke potrošnje. Plemićki grad može pridonijeti produbljenju turističke ponude kao interpretacijska točka, vidikovac, mjesto edukacije, polazište tematskih ruta, prostor manjih kulturnih programa ili poveznica između dominantne turističke funkcije i lokalne povijesti.
- Unaprjeđenje lokaliteta ne mora podrazumijevati intenzivnu prenamjenu, smještajne kapacitete ili veliku infrastrukturu. U mnogim slučajevima dovoljno je osigurati pristup, osnovnu interpretaciju, uključivanje u rute, povezivanje s postojećom turističkom infrastrukturom i jasno upravljanje posjetom.
- Plemićki grad treba koristiti za produljenje boravka posjetitelja u prostoru, povezivanje obližnjih naselja, prirodnih atrakcija, gastronomije, vinskih cesta, šetnica i drugih lokaliteta naslijeđa.

- Planske mjere treba prilagoditi **tipu turističkog područja.**
- U planinskim i zimsko-sportskim područjima potrebno je regulirati odnos plemićkog grada prema skijalištima, žičarama, planinarskim rutama, servisnim zonama, velikim parkiralištima, zimskim i ljetnim sezonskim tokovima.
- U termalnim, zdravstvenim i wellness područjima potrebno je regulirati odnos prema hotelima, toplicama, wellness kompleksima, parkovima, šetnicama, zdravstveno-rekreacijskim sadržajima.
- U jezerskim i obalnim turističkim područjima potrebno je regulirati odnos prema obali, vodi, kupalištima, marinama, pristaništima, šetnicama, panoramskim pogledima, sezonskim vrhuncima posjećenosti.

- Prije planiranja novih sadržaja potrebno je utvrditi koja turistička infrastruktura već postoji u širem području. Ako u blizini već postoje parkirališta, sanitarije, ugostiteljski sadržaji, info-točke, smještajni kapaciteti ili posjetiteljski centri, plan treba dati prednost povezivanju tih sadržaja s plemićkim gradom.
- Veće servisne, ugostiteljske, smještajne i zabavne funkcije treba zadržati u postojećim turističkim zonama, u naseljima, u rubnim prostorima, na već infrastrukturno opremljenim

površinama. Time se smanjuje pritisak na povijesnu strukturu i izbjegava nepotrebno dupliciranje sadržaja.

- Plemićki grad treba biti uključen u mrežu kretanja posjetitelja unutar turističkog područja. U turističkim područjima s više atrakcija plemićki grad treba uključiti u tematske ili kružne rute.
- Potrebno je utvrditi glavne izvore posjetitelja - hotelske zone, toplice, skijališta, kampove, marine, obalna naselja.
- Veze prema plemićkom gradu treba planirati iz tih točaka, a ne samo iz perspektive najbliže javne ceste. Potrebno je predvidjeti pješačke veze, biciklističke veze, izletničke rute, organizirane posjete, sezonski javni prijevoz gdje je potreban.

- Informacije o plemićkom gradu trebaju biti dostupne na mjestima na kojima posjetitelji već donose odluke o kretanju. To uključuje recepcije hotela, turističke informativne centre, toplice, polazišta žičara, obalne šetnice, kampove, marine, vinske ceste, digitalne karte, turističke aplikacije.

- Korištenje plemićkog grada treba planirati prema sezonskom ritmu turističkog područja. Planskom dokumentacijom treba odrediti koje su vrste događanja prihvatljive, u kojim zonama, s kojim kapacitetom, u kojem trajanju, pod kojim tehničkim i konzervatorskim uvjetima.
- Ako područje ima cjelogodišnji karakter, potrebno je planirati održavanje, interpretaciju i pristup tijekom cijele godine.
- Plemićki grad može pridonijeti produljenju turističke sezone, ali samo ako se programi prilagode nosivom kapacitetu lokaliteta.

- Prenamjena plemićkog grada ili njegovih pomoćnih građevina u turističke sadržaje može biti prihvatljiva samo ako ne narušava povijesnu strukturu, autentičnost, javnu dostupnost i interpretacijsku vrijednost lokaliteta.
- Moguće namjene potrebno je procjenjivati pojedinačno, osobito ako uključuju smještaj, restoran, vinoteku, prostor za događanja, izložbeni prostor, posjetiteljski centar.

- Plemićki grad u turističkom području često sudjeluje u oblikovanju vizualne prepoznatljivosti destinacije. Ako se lokalitet koristi u promotivnim materijalima, potrebno je zaštititi stvarni prostorni odnos koji tu sliku omogućuje. To uključuje siluetu, pristup, poglede, krajolik, odnos prema vodi, naselju, planini ili drugoj dominantnoj prostornoj značajki.

- Turistički prihodi trebaju, gdje je moguće, pridonositi održavanju, istraživanju, dokumentiranju, zaštiti i interpretaciji plemićkog grada.
- U planu obvezno predvidjeti mehanizam kojim se dio prihoda od turističkog korištenja lokaliteta (ulaznice, koncesije, najam prostora, taksi) usmjerava u fond za konzervatorske radove i održavanje.
- Koncesije, najam prostora, organizacija događanja i drugi oblici turističkog korištenja trebaju sadržavati obveze održavanja, zaštite, javne dostupnosti, sanacije prostora nakon korištenja.

- Za plemićke gradove u turističkim područjima potrebno je uspostaviti praćenje učinaka turističkog korištenja. Potrebno je pratiti broj posjetitelja, sezonalnost, način dolaska, trajanje posjeta, broj grupa, učestalost manifestacija, stanje povijesne strukture, stanje staza, količinu otpada, opterećenje parkirališta, stanje vegetacije, promjene u vizurama.

- Ako praćenje pokaže prekoračenje nosivog kapaciteta lokaliteta, plan mora predvidjeti konkretne korektivne mjere: privremeno smanjenje dnevnog broja posjetitelja, uvođenje sustava rezervacija, sezonsko zatvaranje najosjetljivijih dijelova, preusmjeravanje grupa na alternativne rute, ograničenje broja manifestacija po sezoni, obveznu pauzu za oporavak vegetacije i strukture.

Smjernice za plemićke gradove u memorijalnim područjima

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji se nalaze unutar šireg memorijalnog područja. Specifičnost ovoga modela proizlazi iz preklapanja starije povijesne strukture plemićkog grada i novijih memorijalnih značenja. Cilj nije samo spriječiti da memorijalni sadržaji naruše čitljivost plemićkog grada, nego i aktivirati lokalitet kao prostor višeslojne interpretacije, u kojem se srednjovjekovni, ranonovovjekovni, moderni i memorijalni slojevi mogu čitati kao različiti, međusobno prostorno povezani slojevi istoga krajolika. Temeljno načelo ovoga

modela jest da memorijalizacija mora pojačati, a ne poništiti prostornu i povijesnu čitljivost plemićkog grada.

- Ako je plemićki grad dio šireg memorijalnog područja, treba analizirati njegov odnos prema memorijalnim točkama, pristupnim putovima, mjestima okupljanja, grobnim ili spomeničkim obilježjima, šumskim i brdskim predjelima, vidikovcima i interpretacijskim rutama.
- Ako se memorijal nalazi na samom plemićkom gradu ili neposredno uz njega, potrebno je posebno analizirati njegov položaj, mjerilo, materijalnost, vizualnu dominaciju i utjecaj na povijesnu strukturu lokaliteta.
- Memorijalni kontekst može biti osnova za aktivaciju plemićkog grada kroz edukativne rute, vođene obilaske, školske programe, interpretacijske staze i komemorativne programe manjeg opsega s kojih se čitaju različiti povijesni slojevi prostora.

- Aktivacija lokaliteta ne smije se temeljiti samo na memorijalnoj funkciji, nego na povezivanju memorijalnog značenja s poviješću plemićkog grada, njegovim položajem, obrambenom funkcijom, odnosom prema krajoliku i kasnijim transformacijama. Interpretacijski slijed ne smije svesti plemićki grad samo na epizodu novije povijesti, nego mora prikazati njegovu punu povijesnu slojevitost.
- Plemićki grad može postati važna točka šire memorijalne rute, ali njegova starija povijesna vrijednost ne smije biti svedena na pozadinu novije komemoracije.

- Kod šireg memorijalnog područja **granica obuhvata** ne smije se odrediti samo prema položaju glavnog spomenika, nego prema stvarnoj prostornoj mreži sjećanja.
- Obuhvat treba uključiti mjesta događaja, trase kretanja, pristupne putove, prirodne zaklone, šume, grebene, doline, vidikovce, grobna mjesta, spomen-obilježja, punktove okupljanja i plemićki grad kao stariji povijesni sloj prostora.
- Ako memorijalni krajolik uključuje različite vremenske slojeve, prostorni plan mora ih prikazati kao povezanu, ali jasno razlučivu cjelinu.

- U memorijalnom području potrebno je razlikovati zone komemoracije, zone tišine, zone okupljanja, zone interpretacije, zone kretanja i zone zaštite povijesnih struktura.

- Plemićki grad treba imati vlastitu zonu zaštite unutar memorijalnog područja, neovisno o tome je li glavni memorijalni fokus ili sekundarna točka.
- U zoni plemićkog grada prioritet moraju imati očuvanje arheoloških slojeva, fortifikacijskog karaktera, siluete, reljefnog položaja i povijesnih pristupa.
- Zone okupljanja za komemoracije, privremene pozornice, jarboli, tribine, ozvučenje i drugi komemorativni elementi ne smiju se smještati uz plemićki grad ako time narušavaju njegovu prostornu čitljivost.
- Novi memorijalni zahvati na plemićkom gradu ili uz njega mogu se dopustiti samo ako ne preuzimaju njegovu siluetu, ne zaklanjaju ključne povijesne strukture i ne narušavaju arheološke slojeve. Memorijalne intervencije ne smiju pretvoriti plemićki grad u postament, kulisu ili simboličku podlogu novije memorijalne poruke. Položaj, visina, volumen, materijal i oblikovanje memorijala moraju biti provjereni u odnosu na položaj i vizure plemićkog grada.

- U širem memorijalnom krajoliku pristup plemićkom gradu treba planirati kao dio interpretacijskog slijeda koji objašnjava zašto se lokalitet nalazi u tom prostoru i kako se njegov stariji povijesni sloj odnosi prema novijem memorijalnom značenju.
- Ako plemićki grad nije vizualno povezan s glavnim memorijalom, odnos se može uspostaviti signalizacijom, kartama, interpretacijskim pločama, digitalnim vodičima ili tematskim stazama.
- U planu je potrebno utvrditi postoje li vizualne veze između memorijala i plemićkog grada.
- Ako vizualna veza postoji, treba je štititi kao prostornu i simboličku os koja omogućuje usporedno čitanje različitih povijesnih slojeva.
- Ako vizualna veza ne postoji, ne treba je umjetno stvarati agresivnim krčenjem vegetacije, probijanjem novih trasa ili postavljanjem dominantne signalizacije; odnos se tada može uspostaviti interpretacijski, a ne nužno vizualno.

- **Povremeni karakter komemoracija** ne smije opravdati trajno predimenzioniranje pristupnih cesta, parkirališta, platoa i servisnih površina uz plemićki grad.
- Autobusni pristup, parkirališta i veće površine okupljanja treba smještati izvan najuže zone plemićkog grada, osim ako postojeći prostorni uvjeti to omogućuju bez narušavanja povijesnih i arheoloških vrijednosti.

- Privremena oprema za komemoracije mora biti uklonjiva i ne smije trajno mijenjati izgled lokaliteta.

Smjernice za plemićke gradove na kulturnim rutama

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji su dio postojeće ili potencijalne kulturne rute u smislu ICOMOS-ova koncepta, na temelju dokumentiranih povijesnih komunikacija, kretanja i razmjena. Specifičnost ovoga nadmodela proizlazi iz činjenice da se vrijednost pojedinog plemićkog grada ne temelji samo na njegovoj samostalnoj očuvanosti, nego i na odnosu prema drugim lokalitetima, povijesnim komunikacijama, naseljima, prijelazima, krajoliku i zajedničkoj interpretacijskoj temi rute. Temeljno načelo ovoga nadmodela jest da plemićki grad u kulturnoj ruti treba biti aktiviran kao dio povezane prostorne i povijesne cjeline.
Kulturna ruta ne smije biti samo marketinški naziv za skup lokaliteta, nego planski čitljiv sustav koji povezuje povijesne komunikacije, naselja, krajolik i materijalne ostatke plemićkih gradova.

- U prostorno-planskoj dokumentaciji potrebno je razlikovati kulturnu rutu od tematskog turističkog itinerara. Kulturna ruta treba imati povijesno utemeljenu prostornu logiku, odnosno vezu s povijesnim komunikacijama, trgovačkim, vojnim, hodočasničkim, upravnim ili vlastelinskim odnosima. Ruta treba biti definirana prije pojedinačnih točaka prezentacije: potrebno je utvrditi trasu, glavne čvorove, sekundarne lokalitete, pristupne točke, mjesta zadržavanja, prijelaze, naselja i krajobrazne odnose.
- Plemićki grad u kulturnoj ruti planira se kao čvor šireg prostornog i interpretacijskog sustava. U prostornom planu treba predvidjeti operativne alate povezivanja: zajedničku interpretacijsku temu za sve čvorove rute, jedinstveni grafički sustav ploča i vodiča, koordinirani kalendar programa (izložbi, predavanja, tematskih događanja) i sustav preporuka koji svakog posjetitelja jednog čvora upućuje na najbliže druge čvorove rute.

- Interpretacija na svakom čvoru rute mora eksplicitno kartografski i tekstualno prikazati: cijelu trasu rute, položaj drugih čvorova, povijesnu funkciju rute (trgovačku, vojnu, hodočasničku, vlastelinsku) i konkretnu ulogu tog čvora u toj funkciji. Nije dovoljno spomenuti da je "lokalitet dio rute" bez tih elemenata.
- Posebno treba štititi prostorne odnose koji objašnjavaju funkciju rute: vizure, pristupe, prijelaze, smjerove kretanja i mjesta zadržavanja.

- Tamo gdje je moguće, potrebno je aktivirati postojeće povijesne, šumske, poljske, planinarske ili lokalne putove umjesto otvaranja novih trasa.

- Prostorno-planska dokumentacija treba predvidjeti mjesta na kojima posjetitelj može započeti, prekinuti ili nastaviti obilazak. Potrebno je planirati ulazne točke, odmorišta, vidikovce, informativne punktove, parkirališta, veze s javnim prijevozom i mogućnosti povratka na početnu točku.
- Posebno je važno povezati rutu s postojećim naseljima jer ona mogu preuzeti servisne, ugostiteljske, smještajne i interpretacijske funkcije.

- Signalizacija na kulturnoj ruti mora biti usklađena na cijeloj trasi. Informativne ploče, putokazi, digitalne karte i interpretacijski materijali trebaju koristiti jedinstvenu terminologiju, grafički sustav i hijerarhiju informacija.

- Ruta može pridonijeti unaprjeđenju lokaliteta ako stvara razloge za redovito održavanje staza, čišćenje vegetacije, obnovu signalizacije, interpretaciju i uključivanje lokalnih sadržaja.

- Za kulturne rute koje prelaze granice više jedinica lokalne samouprave potrebno je predvidjeti zajednički upravljački okvir. Prostorni planovi općina, gradova i županija kroz koje ruta prolazi trebaju koristiti usklađene mjere zaštite, označavanja, interpretacije i održavanja.
- Za veće rute poželjno je predvidjeti zajedničko koordinacijsko tijelo, mrežu lokalnih punktova i jedinstveni sustav informiranja.

Smjernice za plemićke gradove u kulturnom krajoliku

Smjernice se odnose na plemićke gradove koji se nalaze unutar formalno zaštićenih kulturnih krajolika ili unutar prostora koji, iako još nije pravno zaštićen kao kulturni krajolik, pokazuje jasnu povijesnu, prostornu, vizualnu i funkcionalnu povezanost prirodnih i antropogenih sastavnica. Temeljno načelo ovoga nadmodela jest da se plemićki grad tretira kao čvor teritorijalne cjeline, a mjere zaštite proizlaze iz logike krajolika, ne iz administrativnih granica pojedinačne parcele.

- Kulturni krajolik ne treba određivati isključivo administrativnim granicama, nego prema stvarnoj prostornoj logici krajolika.
- Granice kulturnog krajolika trebaju slijediti reljefne cjeline, doline, padine, vodotoke, vizurne odnose, povijesne komunikacije, naselja, obradive površine, šumske cjeline, mrežu povezanih lokaliteta naslijeđa.
- Plemićki grad u kulturnom krajoliku treba planirati kao jednu od ključnih točaka razumijevanja prostora, a ne kao izolirani zaštićeni objekt.
- Aktivacija plemićkog grada u ovom nadmodelu temelji se na njegovoj ulozi u čitanju šireg krajolika.
- Aktivacija se ne ostvaruje samo uređenjem samog plemićkog grada, nego povezivanjem s okolnim sastavnicama krajolika. Plemićki grad treba pomoći posjetitelju razumjeti zašto je određeni krajolik povijesno organiziran upravo na taj način.
- U prostornom planu potrebno je prikazati odnos plemićkog grada prema glavnim sastavnicama kulturnog krajolika: povijesnim naseljima, podgrađima, crkvama i kapelama, mlinovima, mostovima, povijesnim cestama, riječnim prijelazima, poljoprivrednim površinama, vinogradima, voćnjacima, šumama, pašnjacima, vodotocima, vidikovcima, drugim plemićkim gradovima i utvrdama. Ti se elementi ne smiju promatrati kao nepovezane vrijednosti, nego kao dijelovi prostornog sustava.
- Posebno je važno prepoznati odnose koji objašnjavaju povijesnu funkciju plemićkog grada: nadzor komunikacija, kontrolu posjeda, obranu prijelaza, vezu s naseljem i gospodarsku organizaciju prostora.

- Potrebno je zaštititi poglede prema plemićkom gradu, ali i poglede s plemićkog grada prema krajoliku. Vizure s lokaliteta treba koristiti kao interpretacijski alat jer one omogućuju razumijevanje: obrambene funkcije, nadzora prostora, odnosa prema naseljima, odnosa prema komunikacijama, odnosa prema poljoprivrednim površinama, položaja u širem reljefnom sustavu.
- Nije prihvatljivo agresivno krčenje vegetacije ako bi se time narušila ambijentalna ili ekološka vrijednost krajolika.

- Kulturni krajolik treba aktivirati kroz mrežu kretanja, a ne kroz koncentraciju sadržaja na jednom lokalitetu.

- Potrebno je planirati pješačke, biciklističke, edukativne i tematske rute koje povezuju plemićki grad s drugim sastavnicama krajolika.

- U kulturnom krajoliku posebno je važno očuvati tradicionalne ili povijesno uvjetovane načine korištenja prostora.
- Prostorno-planska dokumentacija treba prepoznati vrijednost: ekstenzivne poljoprivrede, vinogradarstva, voćarstva, pašnjaka, šumskih putova, suhozida, povijesnih komunikacija, povijesne parcelacije.

- Intenzivna izgradnja, zapuštanje poljoprivrednih površina, sukcesija šume, velike infrastrukturne intervencije i promjene reljefa mogu narušiti čitljivost kulturnog krajolika.

- Nova gradnja u kulturnom krajoliku mora biti posebno pažljivo regulirana.
- Potrebno je ograničiti zahvate koji bi narušili siluetu plemićkog grada, glavne vizure, povijesne pristupe, reljefnu čitljivost, odnos prema naselju, odnos prema otvorenim površinama, prostornu logiku krajolika.
- U kulturnom krajoliku i udaljeniji zahvati mogu imati snažan utjecaj ako ulaze u glavne vizurne ili reljefne odnose.

- Upravljanje kulturnim krajolikom mora biti integrirano. Odluke o vegetaciji, poljoprivredi, novoj gradnji, prometu, turizmu, interpretaciji i održavanju plemićkog grada ne smiju se donositi odvojeno. Potrebno je uskladiti rad svih nadležnih službi.

9.10.3. Preklapanje prostorno-planskih konteksta i kumulativna primjena smjernica

Na istom području mogu se preklapati različiti prostorno-planski konteksti. Plemićki grad može se istodobno nalaziti u naselju, u zaštićenom prirodnom ili turističkom području te uz značajnu prometnu infrastrukturu. Istodobno može biti povezan s drugim lokalitetima kulturnom rutom ili biti sastavnica šireg kulturnog krajolika. Zbog toga se smjernice odgovarajućih prostornih modela i nadmodela primjenjuju povezano.

U prostorno-planskoj dokumentaciji potrebno je utvrditi relevantne kontekste i odabrati smjernice prema obilježjima i vrijednostima područja te ciljevima plana. Smjernice nadmodela kulturnih ruta i kulturnog krajolika omogućuju njihovo povezivanje i usklađivanje na razini širih prostornih cjelina.

Kumulativna primjena ne podrazumijeva automatsko zbrajanje svih smjernica, nego odabir i usklađivanje onih koje su relevantne za promatrano područje. Pritom je potrebno uvažiti sve primjenjive režime i uvjete zaštite, bez poistovjećivanja pravnog statusa područja s hijerarhijom prostornih modela.

Ako se mjere iz različitih modela i nadmodela međusobno razlikuju ili sukobljavaju, potrebno ih je uskladiti prema načelu najmanjeg rizika za kulturno dobro i najvećeg doprinosa njegovoj održivoj aktivaciji. To znači da zaštita građevne strukture, arheoloških slojeva, vizura i krajobraznog konteksta ostaje osnovni uvjet, ali se plemićki grad i njegovo okruženje istodobno uključuju u primjerene oblike suvremenog korištenja prostora.

10. DOPUNSKI MODALITETI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA

Proces očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova suočen je s nizom specifičnih izazova, od fizičke degradacije samih spomenika do narušavanja njihova povijesnog smještaja, socioekonomskih funkcija i općenite kulturne prepoznatljivosti. Klasični konzervatorski i prostorno-planerski alati često nisu dostatni za cjelovitu obnovu i održivo upravljanje ovim kompleksnim naslijeđem. Stoga je potrebno razmotriti pristupe koji povezuju kulturne, gospodarske, edukativne i participativne aspekte očuvanja i unaprjeđenja.

Glavna tema ovog istraživanja odnosi se na definiranje **prostornih modela** očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, odnosno modela u kojima je prostorna komponenta temeljna. Kao **dopuna** tim modelima, u ovom se poglavlju razmatraju **modaliteti** čije se razlikovanje temelji ponajprije na institucionalnim, interpretacijskim, obrazovnim, gospodarskim i vlasničko-upravljačkim obilježjima. Pojam modaliteta ovdje označava način djelovanja kojim se podupiru očuvanje, korištenje i upravljanje plemićkim gradovima. Takvi modaliteti mogu imati izravne ili posredne prostorne učinke, ali sami po sebi ne određuju cjelovito prostorno rješenje pojedinoga lokaliteta.

U ovom poglavlju analiziraju se izabrani međunarodni primjeri i strategije koji ilustriraju dopunske modalitete unaprjeđenja stanja plemićkih gradova, bilo kroz institucionalno priznanje i promociju (UNESCO, EHL), interpretaciju putem povijesnih osoba i obitelji, rekonstrukciju putem srednjovjekovnih tehnika gradnje, ili funkcionalnu prenamjenu u kulturno-turističke sadržaje uz snažnu ekonomsku pomoć i strategiju države (npr. *parador* hoteli). Prostorna komponenta nije temelj njihova razlikovanja, ali svaki od modaliteta pruža različitu perspektivu pristupa kulturnom naslijeđu: od simboličke i identitetske do edukativne, eksperimentalno-arheološke i gospodarske.

Prostorni modeli odgovaraju na pitanje kako plemićki grad povezati i uključiti u širi ili neposredni prostorni sustav. Dopunski modaliteti, naprotiv, odgovaraju na pitanje kojim se dodatnim institucionalnim, interpretacijskim, obrazovnim, ekonomskim ili promotivnim mehanizmima može potaknuti njegovo očuvanje i unaprjeđenje. Oni ne zamjenjuju prostorne modele, nego ih mogu nadopuniti i ojačati. Pritom nisu međusobno isključivi: na istom se lokalitetu može primijeniti više modaliteta, ovisno o njegovim vrijednostima, stanju očuvanosti i mogućnostima upravljanja.

Cilj poglavlja jest razmotriti doprinos pojedinih modaliteta očuvanju i unaprjeđenju plemićkih gradova, njihove prostorne učinke te mogućnosti povezivanja s prostorno-planerskim modelima razvijenima u ovom istraživanju.

10.1. UNESCO-ov modalitet valorizacije kroz globalno priznanje kulturne vrijednosti

Među različitim mehanizmima valorizacije kulturnog naslijeđa, upis na Popis svjetske baštine UNESCO-a predstavlja jedan od najvidljivijih i najutjecajnijih oblika međunarodnog priznanja kulturne vrijednosti. UNESCO je već ranije u Poglavlju 6 naveden kao jedna od ključnih svjetskih institucija uključenih u očuvanje kulturnog naslijeđa, zajedno s drugim organizacijama poput ICOMOS-a, Vijeća Europe i organizacije Europa Nostra, gdje je ukratko prikazana njegova institucionalna uloga. U ovom poglavlju, naglasak je na upisu na UNESCO-ov Popis svjetske baštine kao institucionalnom modalitetu valorizacije s potencijalnim prostorno-funkcionalnim posljedicama, osobito u kontekstu plemićkih gradova.

Upis na Popis svjetske baštine ne predstavlja zaseban prostorni model u smislu kakav se razvija u ovom istraživanju jer sam po sebi ne određuje način prostornog povezivanja plemićkog grada s njegovim okruženjem niti konkretna rješenja pristupa, korištenja i smještaja pratećih sadržaja. Istodobno, sustav svjetske baštine ima jasnu prostornu dimenziju, koja se očituje u određivanju granica upisanoga dobra, zaštitnih zona (*buffer zones*)[247], sustava upravljanja i smjernica kojima se reguliraju promjene u njegovu neposrednom i širem okruženju (UNESCO World Heritage Centre, 2025).

Ovaj modalitet stvara institucionalni okvir koji može pridonijeti očuvanju, upravljanju i dugoročnoj održivosti kulturnog naslijeđa. Njegova je uloga komplementarna prostornim modelima: međunarodno priznanje i zahtjeve očuvanja vrijednosti dobra potrebno je povezati s konkretnim prostorno-planskim, konzervatorskim i upravljačkim rješenjima. U kontekstu plemićkih gradova, koji su često prostorno kompleksni i višeslojni entiteti, takvo povezivanje

[247] *Buffer zona* nije uvijek obvezna. UNESCO objašnjava da svako dobro svjetske baštine mora imati odgovarajuće mehanizme zaštite i upravljanja aktivnostima izvan svojih granica, uključujući neposredni smještaj, no *buffer zona* je samo jedan od mogućih načina postizanja te zaštite. Ako postoje drugi pravni, regulatorni ili upravljački mehanizmi kojima se mogu kontrolirati širi utjecaji na dobro, *buffer zona* nije nužno potrebna. (UNESCO World Heritage Centre, n.d.)

omogućuje da globalna prepoznatljivost podupre rješavanje pitanja pristupa, korištenja, interpretacije, smještaja novih sadržaja i dugoročnog održavanja.

Za potrebe istraživanja, popisani su oni UNESCO lokaliteti koji sadrže plemićke gradove[248], tj. **samostalno zaštićeni plemićki gradovi** u kojima je upravo plemićki grad temeljni razlog upisa na Popis svjetske baštine.[249]

Tablica 7 u prilogu rada donosi sustavni pregled lokaliteta prema navedenim kriterijima, uz osnovne podatke o državi, godini upisa i vrsti zaštite.

10.1.1. Učinak UNESCO-ova statusa na očuvanje i financijsku održivost

Upis na Popis svjetske baštine UNESCO-a prepoznaje se kao snažan poticaj za očuvanje i valorizaciju kulturnog naslijeđa. Iako taj status sam po sebi ne osigurava financijska sredstva, on često djeluje kao katalizator institucionalne podrške, jača zaštitne mjere i omogućuje pristup novim izvorima ulaganja, posebice u turizmu i infrastrukturnim projektima.

UNESCO u svojim dokumentima o turizmu i razvoju ističe da upis na svjetsku baštinu može potaknuti rast zapošljavanja, ulaganja u kulturnu infrastrukturu i poboljšanje kvalitete života, pod uvjetom da je upravljanje usmjereno na održivost i lokalne zajednice (UNESCO, 2015).

Empirijski podaci iz Italije (Bertacchini, Revelli, Zotti, 2024) pokazuju da upis može rezultirati značajnim porastom oporezivog dohotka po stanovniku. Analiza ukazuje i na povećanu turističku vidljivost lokaliteta te razvojni učinak kroz porast broja imućnijih stanovnika (gentrifikacija) i rast cijena nekretnina u urbanim sredinama, iako su ti efekti ograničeni u ruralnim kontekstima i prisutni uglavnom u segmentu komercijalnih objekata.

Međutim, autori upozoravaju na neželjene posljedice, poput povećanja troška stanovanja i mogućeg gubitka pristupačnosti za lokalno stanovništvo, što je kritično za male zajednice ili lokalitete poput plemićkih gradova.

---

[248] U analizu su uključeni i odabrani lokaliteti koji počivaju na srednjovjekovnoj strukturi plemićkog grada, ali su kroz povijest značajno transformirani – osobito tijekom razdoblja renesanse, baroka i kasnijih stilskih epoha. Iako ti elementi nisu izrijekom istaknuti kao ključni u obrazloženju upisa, njihova prisutnost doprinosi cjelovitijem razumijevanju slojevitosti i evolucije ove prostorne tipologije. U Tablicama 6-9 takvi upisi označeni su zvjezdicom (*).

[249] Navedeno je četrnaest upisa samostalnih plemićkih gradova (ili upisa gdje je plemićki grad i u samom naslovu jedan od nositelja temeljnog identiteta lokaliteta), uz jedan dodatni upis lokaliteta koji ima srednjovjekovnu osnovu plemićkog grada, ali je u kasnijim razdobljima značajno transformiran.

Ipak, važno je istaknuti i ograničenja ovakvog modaliteta. Primjer Su Nuraxi kompleksa na Sardiniji, upisanog na UNESCO Popis svjetske baštine 1997. godine, ilustrira kako upis ne jamči dugoročnu održivost. Iako je zabilježen rast broja posjetitelja u godini upisa, broj dolazaka u narednim godinama stagnira te ostaje niži od vremena prije upisa, dijelom i zbog nedostatka adekvatnog razvoja zaštitne zone i slabog uključivanja lokalne zajednice u upravljanje lokalitetom (Rukavina, Busonera, 2019: 106-107). Premda nije riječ o plemićkom gradu, ovaj je primjer relevantan za razumijevanje ograničenja međunarodnog priznanja bez odgovarajuće lokalne provedbe.

10.1.2. Prostorni utjecaji na susjedna područja

Jedan od mogućih učinaka ovoga modaliteta, osobito značajan za prostorno-urbanističku perspektivu, jest prostorni učinak prelijevanja („*spatial spillover effect*"). U literaturi iz područja turizma i prostorne ekonomije taj se pojam koristi za opisivanje situacije u kojoj razvoj u jednoj prostornoj jedinici utječe na susjedne ili funkcionalno povezane prostorne jedinice. U kontekstu turizma to znači da atraktivnost jednoga lokaliteta ili destinacije može utjecati na posjećenost, vidljivost, ulaganja i razvojne mogućnosti okolnih lokaliteta, osobito kada su oni prostorno, tematski ili infrastrukturno povezani (Yang, Fik, 2014).

U slučaju UNESCO lokaliteta svjetske baštine, prostorni učinak prelijevanja može biti dodatno pojačan. Istraživanja o utjecaju lokaliteta svjetske baštine pokazuju da upis na UNESCO-ov Popis može povećati turističku atraktivnost širega prostora, a ne samo pojedinačnoga upisanog dobra (Patuelli, Mussoni, Candela, 2013; Canale et al., 2019). Takav se učinak može očitovati kroz povećanu vidljivost okolnih lokaliteta, razvoj pristupne i turističke infrastrukture, uključivanje susjednih mjesta u interpretacijske i turističke rute te veću spremnost javnih institucija na ulaganje u očuvanje i prezentaciju kulturnih vrijednosti u širem okruženju upisanog dobra.[250]

Za razliku od neposredne zaštite, koja proizlazi iz pravnog statusa lokaliteta, prostorni učinak prelijevanja djeluje posredno. On ne stvara automatsku obvezu zaštite susjednih lokaliteta, ali može povećati njihovu prepoznatljivost i mogućnost uključivanja u razvojne i interpretacijske programe šire destinacije. U prostorno-planerskom smislu to je važno jer pokazuje da utjecaj UNESCO lokaliteta svjetske baštine ne završava nužno na granici upisanoga dobra ili njegove

[250] Kao primjerice na Plitvičkim jezerima. Detaljnije u odlomku 9.2.5.

zaštitne zone, nego može zahvatiti i širi prostor koji sudjeluje u oblikovanju ukupnog doživljaja i identiteta destinacije.

U hrvatskom kontekstu, primjer plemićkog grada Drežnika**,** koji se nalazi neposredno uz granice Nacionalnog parka Plitvička jezera**,** ilustrira kako i lokaliteti izvan granica dobra svjetske baštine mogu imati koristi od blizine svjetski poznate destinacije. Obnova i turistička afirmacija Drežnika mogu se razmatrati u kontekstu njegove prostorne i funkcionalne povezanosti s Plitvičkim jezerima (Duić, Rukavina, 2026a: 77).[251] U tom se primjeru prostorni učinak prelijevanja očituje u činjenici da međunarodna prepoznatljivost Plitvičkih jezera stvara širi destinacijski okvir unutar kojega i obližnji kulturni lokaliteti postaju vidljiviji, dostupniji i pogodniji za uključivanje u turističke, interpretacijske i razvojne programe.

Takav primjer pokazuje da UNESCO-ov modalitet valorizacije, iako nije prostorni model u užem smislu, može imati posredne prostorne posljedice. On može pridonijeti jačanju interesa za susjedne plemićke gradove, potaknuti ulaganja u njihovu obnovu te otvoriti mogućnost njihova povezivanja s već prepoznatom međunarodnom destinacijom.

10.1.3. Perspektive za Hrvatsku: kulturni krajolik i granica Vojne krajine

Iako u Hrvatskoj nije upisan nijedan plemićki grad na UNESCO popis, postoji potencijal za kandidaturu kroz koncept kulturnog krajolika, osobito na primjeru granice Vojne krajine, gdje su plemićki gradovi igrali ključnu ulogu u obrani, upravljanju i općenitoj simbolici prostora (Kruhek, 1995). Ovaj pristup otvara mogućnosti za integrirano sagledavanje vrijednosti prostora, koje povezuje kulturno i prirodno naslijeđe, povijesnu topografiju i društvenu memoriju.

Takva inicijativa zahtijeva međuresornu suradnju, jačanje kapaciteta za pripremu nominacije te precizno definiranje atributa iznimne univerzalne vrijednosti, ali nudi realan put prema višoj razini zaštite i međunarodnoj prepoznatljivosti ovog značajnog dijela hrvatskog naslijeđa.

[251] U neposrednom okruženju NP Plitvička jezera nalaze se i lokaliteti plemićkih gradova Drežnik i Mrsinj. Drežnik se nalazi i na poučnoj stazi „Ruta vode“. Godine 2017. napravljen je glavni projekt za tematski park „*Stari grad Drežnik*“ koji predviđa ugostiteljski objekt, info centar, izgradnju gledališta i pozornice te rekonstrukciju nekadašnjih drvenih mostova. (Kocka d.o.o., 2020: 73)

10.2. Tematsko umrežavanje kroz kulturne rute Vijeća Europe

Kulturne rute u okviru Vijeća Europe predstavljaju instrument kulturne suradnje, interpretacije i povezivanja lokaliteta. Za razliku od koncepta kulturnih ruta ICOMOS-a koji naglašava povijesno utemeljeno kretanje i razmjenu te s njima povezano materijalno i nematerijalno nasljeđe, kulturne rute Vijeća Europe mogu se temeljiti na zajedničkoj temi, osobi ili fenomenu, bez nužne podudarnosti s jedinstvenim povijesnim putnim pravcem.

U tom smislu, one mogu djelovati kao mreže mjesta, a ne isključivo kao linearne povijesne putanje. Njihova primarna svrha jest poticanje europskog identiteta i zajedničkog kulturnog nasljeđa, razvoj održivog kulturnog turizma, umrežavanje lokalnih aktera (muzeji, općine, turistički subjekti). Za plemićke gradove to znači da su oni unutar tih ruta jedna od mogućih tematskih postaja.

U europskoj mreži kulturnih ruta Vijeća Europe nalazi se više primjera u kojima plemićki gradovi imaju istaknutu ulogu (Council of Europe, n.d.d):

- „*Mozart Ways*“ povezuju gradove i lokalitete povezane s životom i djelovanjem Wolfganga Amadeusa Mozarta – od Salzburga preko Beča i Praga do drugih središta. Pritom plemićki gradovi i dvorci funkcioniraju kao prostori koncertne prakse, rezidencije patrona ili simbolički ambijenti glazbenog nasljeđa (npr. rezidencijalne palače i dvorci u gradovima rute).
- „*Saint Francis Ways / European Route of Franciscan Heritage*“ obuhvaćaju lokalitete koji čuvaju nasljeđe sv. Franje Asiškog i franjevačkog reda, a spominju se i Poreta te Rocca Maggiore iznad Asiza.
- „*Via Habsburg*“ slijedi tragove habsburške dinastije kroz više europskih država. Spominju se dvorci, plemićki gradovi i rezidencijalni kompleksi pa tako i *Burg Stein über Baden* u Austriji.
- „*Roman Emperors and Danube Wine Route*“ povezuje arheološka nalazišta uz Dunav, rezidencijalne komplekse i tradiciju vinogradarstva. U tom sklopu pojavljuju se i plemićki gradovi u čijem širem okruženju se nalaze i antička arheološka nalazišta (npr. Ptuj).
- „*TRANSROMANICA – The Romanesque Routes of European Heritage*“ uključuje i plemićke gradove u kojima su očuvani romanički slojevi (npr. *Castle of Arnoia* kod Celorico de Basto).

- Sličnu logiku prate i druge rute, poput „*Saint Martin of Tours Route*“ (npr. Ljubljana u mreži lokaliteta posvećenih sv. Martinu) ili „*Leonardo da Vinci Route*“ (npr. Vipava), gdje plemićki gradovi služe kao prostorni nositelji memorije.

U hrvatskom kontekstu, dobar primjer takvog pristupa jest projekt „Putovima Frankopana“ (Putovima Frankopana, n.d). On na suvremen način umrežava plemićke gradove, kaštele, sakralne objekte i druge lokalitete vezane uz povijest obitelji Frankopan (Cvijetinović, 2021). Radi se o iznimno važnom projektu za vidljivost i interpretaciju naslijeđa, koji povezuje lokalitete koji dijele zajedničku povijest.

Kulturne rute Vijeća Europe stoga se u ovoj disertaciji promatraju kao dopunski modalitet tematskog i institucionalnog umrežavanja plemićkih gradova. One povećavaju prepoznatljivost lokaliteta, omogućuju umrežavanje lokalnih dionika (općine, muzeji, turistički subjekti), potiču interpretaciju i edukaciju, ali ne rješavaju nužno pitanja prostornog kontinuiteta, integralne zaštite krajolika i povijesnih komunikacija.

10.3. Europski mehanizmi valorizacije kulturnog naslijeđa: Europska oznaka baštine (EHL) i nagrade Europa Nostra

U europskom kontekstu valorizacije kulturnog naslijeđa, osobito u okviru Europske unije i njezinih kulturnih politika, ističu se dva međusobno komplementarna mehanizma: *Europska oznaka baštine* (European Heritage Label, EHL) i *nagrade Europa Nostra*. Oba instrumenta proizlaze iz europskog institucionalnog okvira – prvi je uspostavljen od strane Europske komisije, dok je drugi dio djelovanja najznačajnije europske civilno-društvene mreže za zaštitu kulturnog naslijeđa, uz snažnu potporu EU kroz program *Creative Europe*.

Iako se razlikuju po svom fokusu, oba mehanizma promiču zajedničke vrijednosti europskog kulturnog naslijeđa te doprinose njegovoj vidljivosti i društvenoj afirmaciji. *Europska oznaka baštine* stavlja naglasak na simboličku i edukativnu dimenziju lokaliteta značajnih za povijest i integraciju Europe, dok *nagrade Europa Nostra* nagrađuju konkretne primjere izvrsnosti u obnovi, očuvanju, upravljanju i istraživanju kulturnog naslijeđa.

Važno je naglasiti kako nijedan od ovih mehanizama nije primarno usmjeren na prostornu dimenziju, niti djeluje u okviru formalnih alata prostorno-urbanističke regulacije. Ipak, njihova uloga u valorizaciji naslijeđa nije zanemariva jer kroz podizanje vidljivosti, jačanje institucionalnog kapaciteta i osiguranje pristupa financijskim sredstvima, oni indirektno

doprinose kvalitetnijem upravljanju prostorom i integraciji kulturnog naslijeđa u šire razvojne procese.

EHL i nagrade Europa Nostra mogu se smatrati komplementarnim instrumentima. Dok je *EHL* često ulazna točka kulturne vidljivosti, kojom se lokalitetima priznaje njihova europska simbolička važnost, *nagrade Europa Nostra* mogu poslužiti kao priznanje za kvalitetno provedene intervencije, s potencijalom da dodatno afirmiraju lokalitete na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

U nastavku se razmatraju specifičnosti i primjeri dodjele EHL oznake te Europa Nostra nagrada, s posebnim osvrtom na njihove moguće implikacije za plemićke gradove kao specifičan segment kulturnog naslijeđa.

10.3.1. Europska oznaka baštine (EHL)

Europska oznaka baštine („*European Heritage Label"* – EHL) predstavlja inicijativu Europske unije usmjerenu na jačanje osjećaja pripadnosti europskom kulturnom prostoru. „*Svaki lokalitet europske baštine simbolizira važan trenutak u povijesti stvaranja današnje Europe. Ti su lokaliteti, od prapovijesnih do suvremenih, primjeri i simboli europskih ideala, vrijednosti, povijesti i integracije. Od 2013. oznaka europske baštine dodjeljuje se lokalitetima na temelju njihove simboličke vrijednosti, uloge koju su imali u europskoj povijesti i aktivnosti koje nude. Oni doprinose osjećaju jedinstva i pripadnosti građana Europskoj uniji."*[252]

U Tablici 10 identificirana su tri lokaliteta koji uključuju plemićke gradove („*Hambach Castle*", „*Olomouc Premyslid Castle*", i „*Historic Centre of Turaida*"), ali je utvrđeno da prostorno-planski učinci EHL oznake na takve lokalitete nisu značajni. Naime, sama oznaka ne uključuje obvezu uspostave zaštitnih zona, posebnih planova upravljanja niti osigurava dodatna ulaganja, već se njezin doprinos očituje u simboličkom, promotivnom i edukativnom okviru.

Unatoč ograničenjima, EHL može imati dopunski učinak na vidljivost manje poznatih, a povijesno i kulturološki važnih lokaliteta te poslužiti kao platforma za razvoj kulturno-edukativnih sadržaja. U slučaju hrvatskih plemićkih gradova, postoji potencijal za nominaciju lokaliteta povezanih s europskim temama – npr. pograničnih plemićkih gradova iz razdoblja

[252] Do 2025. godine oznaku je dobilo šezdeset i sedam lokaliteta (European Commission, n.d.a).

Vojne krajine ili plemićkih gradova gdje su se odvijale važne povijesne bitke ili sabori (primjerice Gvozdansko).

10.3.2. Nagrade Europa Nostra

Nagrade Europa Nostra, formalno poznate kao *European Heritage Awards / Europa Nostra Awards*, predstavljaju istaknuti europski program priznanja za izvanredna postignuća u području očuvanja, istraživanja, upravljanja i obrazovanja u kontekstu kulturnog naslijeđa. Program vodi organizacija Europa Nostra u suradnji s Europskom komisijom, a podržava se kroz program *Creative Europe*. Cilj nagrada je istaknuti primjere izvrsnosti te potaknuti razmjenu znanja i dobrih praksi diljem Europe (European Heritage Europa Nostra Awards, n.d.).

Za razliku od Europske oznake baštine (EHL), koja vrednuje europsko značenje lokaliteta i program njegova predstavljanja, nagrade Europa Nostra dodjeljuju se projektima, pojedincima i organizacijama za ostvarene doprinose očuvanju naslijeđa. Nagrade se dodjeljuju u nekoliko kategorija: očuvanje i prilagodljiva ponovna uporaba; istraživanje; obrazovanje, osposobljavanje i vještine; angažman građana i podizanje svijesti; te nagrada pojedincima koji su svojim iznimnim zalaganjem doprinijeli očuvanju europskog naslijeđa.

Nagrade nemaju izravnu prostornu komponentu u formalnom smislu, ali u mnogim slučajevima posredno potiču prostornu revitalizaciju, očuvanje šireg konteksta i društveno-ekonomski razvoj kroz obnovu. Nagrađeni projekti često funkcioniraju kao pilot-primjeri koji oblikuju buduće intervencije i standarde zaštite.

Navedene kategorije ukazuju na širinu pristupa koji Europa Nostra promiče, nadilazeći isključivo fizičku obnovu te obuhvaćajući društvene, obrazovne i znanstvene aspekte naslijeđa. U tom kontekstu, plemićki gradovi koji su nagrađeni unutar različitih kategorija pružaju uvid u potencijale višedimenzionalnog očuvanja. U prilogu rada priložena je Tablica 11 s popisom nagrađenih lokaliteta koji uključuju plemićke gradove (primjerice „*St. Jean d'Angle Castle in Charente-Maritime*“), s informacijama o kategoriji i godini dodjele.

10.3.3. Zaključna razmatranja: sinergijski potencijali europskih priznanja

Iako EHL i nagrade Europa Nostra polaze iz različitih institucionalnih i operativnih pozicija, oba mehanizma pridonose vidljivosti, interpretaciji i integraciji naslijeđa u suvremeni društveni

i kulturni kontekst. EHL naglasak stavlja na europsku dimenziju značenja lokaliteta, dok Europa Nostra afirmira izvrsnost izvedbe i konkretne rezultate obnove.

Za hrvatske plemićke gradove, potencijal leži u korištenju ovih komplementarnih mehanizama: EHL može poduprijeti predstavljanje njihova europskog značenja, dok Europa Nostra može valorizirati kvalitetne primjere obnove i upravljanja. U prostornom smislu, učinci ovih priznanja nisu uvijek izravni. Njihova se dopunska uloga ostvaruje kada su povezana s jasno definiranim ciljevima očuvanja, primjerenim korištenjem i dugoročnom skrbi o lokalitetu.

10.4. Interpretacija plemićkih gradova putem povijesnih osoba i obitelji

Korištenje biografskih narativa i istaknutih povijesnih osoba kao osnove za interpretaciju kulturnih lokaliteta česta je praksa u upravljanju i prezentaciji naslijeđa. U kontekstu plemićkih gradova, takav modalitet interpretacije temelji se na povezivanju lokaliteta s osobama koje su u njima živjele, djelovale ili ih simbolički obilježile. Iako se ovakav pristup primarno razvija unutar kulturno-turističkog i edukativnog sektora, može imati sekundarne učinke i na razinu identiteta i vidljivosti lokaliteta.

Jedan od paradigmatskih primjera ove prakse je dvorac Bogenšperk u Sloveniji, koji je snažno povezan sa životom i radom Janeza Vajkarda Valvasora (1641. – 1693.), polihistora i člana engleskog Kraljevskog društva.[253] Valvasor je u ovom dvorcu osnovao tiskaru, knjižnicu i grafički atelijer te je ovdje pripremao svoje kapitalno djelo *Slava vojvodine Kranjske*. Danas je Bogenšperk obnovljen, muzejski interpretiran i uključen u kulturne rute i turističku ponudu.

---

[253] Valvasor, Johann Weichard (slovenski Janez Vajkard), slovenski polihistor talijanskoga podrijetla (Ljubljana, 28. V. 1641 – Krško, 19. IX. 1693). Potječe iz plemićke obitelji koja je u XVI. st. došla u Kranjsku iz Bergama (Italija). Nakon studija retorike kod isusovaca u Ljubljani proputovao je Njemačku (1659), Italiju (1669), Afriku, Švicarsku i Francusku, a tijekom 1663–64. borio se protiv Osmanlija u Slavoniji u službi N. Šubića Zrinskoga. Od 1670. studirao je u Lyonu povijest, matematiku, arheologiju, magiju i alkemiju. Godine 1672. vratio se u domovinu te kupio Wagensberg (Bogenšperk) kraj Litije, u kojem je uredio bogatu zbirku skupljenu tijekom mnogobrojnih putovanja (10 000 knjiga, zbirke umjetnina, rukopisa, grafika, novca, plemićkih grbova, matematičkih instrumenata, artefakata i dr.). Pretvorio ga je u kulturno središte u kojem je okupljao sudionike na stvaranju geografsko-povijesno-etnografskoga djela u kojem bi dao cjelovitu sliku Kranjske, a ondje je 1678. također osnovao radionicu i tiskaru za bakrorez te je započeo izdavati kartografska, topografska i historiografska djela o Kranjskoj i Koruškoj. Među njegovim pomagačima bili su P. Vitezović Ritter i više majstora iz Nizozemske i Njemačke. Premda se 1683. ponovno borio protiv Osmanlija na čelu štajerskih odreda, vojna karijera nije mu omela znanstvenu karijeru. Tako je 1687. postao članom Royal Society u Londonu. Međutim, zbog visokih troškova morao je na koncu prodati i dvorac i sve svoje zbirke. Knjižnicu i grafičku zbirku kupio je 1690. zagrebački biskup A. I. Mikulić i time utemeljio Metropolitansku knjižnicu. U njegovim su djelima grafički i povijesno obrađeni i pojedini hrvatski gradovi (Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.h).

Identitet lokaliteta snažno se temelji na Valvasorovu nasljeđu, a njegovo djelovanje poslužilo je kao temelj za interpretaciju ne samo plemićkog grada/dvorca, već i šireg kulturnog krajolika (Grad Bogenšperk, n.d.).

U hrvatskom kontekstu primjenu ovoga pristupa pokazuje Veliki Tabor, jedan od najpoznatijih sačuvanih plemićkih gradova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koji je snažno povezan s legendom o Veroniki Desinićkoj čija je priča duboko ukorijenjena u lokalnu i nacionalnu memoriju. Lokalitet je danas muzejski interpretiran, a narativ o Veroniki čini temeljni element identitetske prepoznatljivosti lokaliteta, s potencijalom za daljnji razvoj kulturno-turističkih sadržaja (Veliki Tabor, n.d.).

Ovaj modalitet primarno određuje interpretacijski sadržaj, a ne prostornu organizaciju lokaliteta. Sam po sebi ne uspostavlja obvezujuće prostorne uvjete, ali može usmjeriti oblikovanje izložbi, posjetiteljskih putanja, interpretacijskih točaka i drugih sadržaja. Ipak, posredno može utjecati na prostornu dinamiku kroz obnovu lokaliteta, povećanje posjetiteljskog interesa i jačanje lokalnog identiteta, no to nije rezultat planerske intervencije.

Širi prostorni obuhvat ovaj modalitet može ostvariti kada se ne temelji samo na jednoj povijesnoj osobi i jednom lokalitetu, nego na obitelji, dinastiji ili plemićkom rodu čije je djelovanje bilo vezano uz više plemićkih gradova na određenom teritoriju. U tom slučaju interpretacija više nije samo biografska, nego postaje teritorijalna i mrežna te se pojedini plemićki gradovi mogu povezati u rutu ili interpretacijsku mrežu koja prikazuje prostorni doseg, političku moć, gospodarske veze i kretanje jedne povijesne obitelji. Takav je pristup osobito primjenjiv na obitelji poput Celjskih, Zrinskih, Frankopana ili drugih velikaških rodova čije se djelovanje ne može razumjeti samo kroz jedan lokalitet. Interpretacija putem povijesnih osoba i obitelji tako može dopuniti prostorne modele objašnjavanjem povijesnih, funkcionalnih i simboličkih veza između plemićkih gradova te njihova odnosa prema širem području.

U tom smislu treba razlikovati „individualno-biografski“ pristup i „dinastičko-teritorijalni“ pristup interpretacije. Prvi naglašava jednu osobu i jedan ključni lokalitet, dok drugi obuhvaća djelovanje obitelji ili dinastije na širem području te može poduprijeti prostorno povezivanje više lokaliteta.

Zaključno, interpretacija plemićkih gradova putem povijesnih osoba i obitelji predstavlja vrijedan alat za popularizaciju i simboličku valorizaciju lokaliteta. U kombinaciji s drugim modalitetima i odgovarajućim prostornim modelom može pridonijeti višeslojnoj valorizaciji plemićkih gradova, osobito u sredinama gdje formalni oblici zaštite još nisu uspostavljeni ili su

nedostatni. Njezina je osnovna vrijednost u jačanju identitetske prepoznatljivosti i interpretacijske privlačnosti pojedinoga lokaliteta, ali njezin se potencijal proširuje kada se povijesna osoba ili obitelj promatra kao nositelj šireg prostornog narativa. Time interpretacija podupire razumijevanje odnosa između lokaliteta i njihova povijesnog teritorija.

10.5. Eksperimentalno-arheološki pristupi obnovi: gradnja tradicionalnim srednjovjekovnim tehnikama

Eksperimentalna arheologija, kao metoda kojom se arheološka saznanja testiraju kroz praktične rekonstrukcije i materijalne eksperimente, razvila je važan pristup i u obnovi povijesne arhitekture. U kontekstu plemićkih gradova, ovaj pristup donosi višestruke koristi: osim što omogućuje dublje razumijevanje povijesnih građevinskih tehnika, pridonosi edukaciji, kulturnom turizmu i lokalnom identitetu. Gradnja tradicionalnim srednjovjekovnim tehnikama ujedno afirmira održivost i prenosivost lokalnog obrtničkog znanja, materijala i vještina.

Jedan od najpoznatijih primjera ovakvog pristupa je Guédelon u Francuskoj - projekt započet 1997. godine u Burgundiji, gdje se uz primjenu isključivo srednjovjekovnih alata, tehnika i materijala gradi plemićki grad prema uzorima iz 13. stoljeća. Projekt je zamišljen kao dugotrajni znanstveni eksperiment, a istodobno služi i kao edukacijsko-turistički kompleks koji godišnje privlači desetke tisuća posjetitelja. Osim što demonstrira praktične aspekte srednjovjekovne gradnje, Guédelon pokazuje kako takvi projekti mogu potaknuti zapošljavanje i prijenos obrtničkih znanja na nove generacije (Bitterli-Waldvogel, 2006b).

Sličan primjer predstavlja austrijski projekt „*Erlebnis Burgbau Friesach*“, u kojem se od 2009. godine gradi plemićki grad prema srednjovjekovnim metodama, koristeći se isključivo materijalima iz neposrednog okruženja. Projekt također ima izraženu edukativnu, kulturnu i turističku funkciju, a pridonosi i lokalnom razvoju kroz zapošljavanje i uključivanje lokalne zajednice (Erlebnis Burgbau Friesach, n.d.).

Važno je, međutim, naglasiti da primjeri poput Guédelona i Friesacha nisu obnove postojećih plemićkih gradova niti konzervatorski zahvati na autentičnoj povijesnoj strukturi. Riječ je o novim gradilištima, odnosno eksperimentalnim rekonstrukcijama procesa srednjovjekovne gradnje. Njihov doprinos očuvanju plemićkih gradova stoga nije u izravnoj obnovi određenog lokaliteta, nego u stvaranju znanja o materijalima, alatima, organizaciji rada, građevinskim

tehnikama i obrtničkim vještinama koje mogu biti korisne pri istraživanju, interpretaciji i obnovi stvarnih povijesnih lokaliteta.

Iako ovakav pristup primarno ne proizlazi iz klasičnih instrumenata prostornog uređenja, generira značajne prostorno-funkcionalne učinke: revitalizira zapuštene prostore, otvara nova mjesta znanja, eksperimenta i turizma, te uvodi participativne prakse upravljanja kulturnim naslijeđem. Osim toga, eksperimentalna gradilišta poput projekta Guédelon u Burgundiji pokazuju koliko je važan odabir lokacije, čime potvrđuju prostorne uvide srednjovjekovnih graditelja. Smještaj uz izvore vode, dostupnost lokalnih materijala (npr. kamenoloma i drva), obrambeni položaj i prometna povezanost potvrđuju prostornu logiku povijesne gradnje, koja je i danas temeljna u valorizaciji plemićkih gradova.

Ujedno, ovaj pristup omogućuje istraživanje i provjeru povijesnih graditeljskih metoda, što je temeljna znanstvena vrijednost eksperimentalne arheologije. Takvi projekti pridonose obnovi i očuvanju tradicionalnih obrta i zanata, prenose znanja novim generacijama obrtnika, arhitekata i konzervatora, a njihova iskustva mogu se praktično primijeniti u obnovi drugih plemićkih gradova, osobito onih čije su strukture djelomično sačuvane ili se planira rekonstrukcija dijelova.

Eksperimentalno-arheološki pristupi u ovoj se disertaciji stoga razmatraju kao dopunski istraživački i obrazovni modalitet. Oni stvaraju prenosivo znanje, jačaju svijest o vrijednosti tradicijskih tehnika, potiču lokalnu ekonomiju i mogu poslužiti kao metodološka podrška obnovi, interpretaciji i edukaciji vezanoj uz stvarne plemićke gradove.

10.6. Ekonomski modalitet održive prenamjene: hoteli u državnom vlasništvu – slučaj Paradora i srodnih sustava

U okviru dopunskih modaliteta očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, sustavi javnih hotela smještenih u povijesnim objektima – tzv. "*state-owned hotels*" – predstavljaju jedan od najuspješnijih oblika integracije zaštite kulturnog naslijeđa s održivim gospodarskim razvojem. Najistaknutiji primjeri ovog pristupa su španjolski „*Paradores de Turismo*" i portugalski sustav „*Pousadas*". Riječ je o sustavu javnih hotela smještenih u zaštićenim povijesnim građevinama, koji funkcioniraju kao most između očuvanja spomenika i ekonomskog razvoja regija.

Koncept Paradores de Turismo razvijen je u Španjolskoj krajem 1920-ih godina kao odgovor na tadašnju potrebu za infrastrukturnim razvojem turizma u regijama koje su bile bogate

kulturnim i prirodnim naslijeđem, ali bez odgovarajućih smještajnih kapaciteta. Prvi Parador, *Sierra de Gredos*, otvoren je 1928. godine na inicijativu markiza de la Vega Inclána, kraljevskog povjerenika za turizam (López, 2018: 1187). Ideja je bila utemeljiti sustav državnih hotela („*state-owned hotels*“) koji će služiti dvostrukoj svrsi: očuvanju kulturnog naslijeđa i razvoju turizma u udaljenim i nerazvijenim područjima.

U razvoju sustava razlikovala su se tri temeljna tipa objekata:

1. Hoteli smješteni u prostorima velike prirodne ljepote;
2. Objekti koji su rezultat obnove povijesnih spomenika – plemićki gradovi, samostani, kurije i sl.;
3. Smještaji uz velike državne prometne koridore u funkciji olakšavanja cestovnog turizma (Ballard, Ballard, 1986: 2).

U promotivnim vodičima iz sredine 20. stoljeća naglašavalo se kako Paradori ne smiju konkurirati privatnom sektoru, već popunjavati praznine u turističkoj infrastrukturi (Ballard, Ballard, 1986: 2). Smještaj u povijesnim zdanjima omogućavao je stvaranje autentičnog kulturnog doživljaja, dok su restorani i uređenje odražavali regionalnu tradiciju. U početnim desetljećima cilj je bio osigurati turističku infrastrukturu u regijama s visokom kulturnom i prirodnom vrijednošću, ali slabom razvijenošću.

Tijekom 20. stoljeća sustav je prerastao u javnu instituciju „*Paradores de Turismo de España*“, koja je u potpunosti u državnom vlasništvu te koja danas upravlja s više od 90 objekata, većinom smještenih u dvorcima, palačama, samostanima i plemićkim gradovima (Pérez, 2015: 490).[254]

U Portugalu, sustav „*Pousadas de Portugal*“ u početku je vodila državna institucija, a danas je u djelomičnom javno-privatnom vlasništvu („*Grupo Pestana Pousadas*“ - GPP) (Pérez, 2015: 490).[255]

Ovi sustavi nisu zamišljeni kao klasična komercijalna ulaganja, već kao instrumenti kulturne, prostorne i regionalne politike, u kojima gospodarska isplativost dolazi kroz aktivaciju

[254] Paradores plemićki gradovi su *Parador de Alarcón, Parador de Alcañiz, Parador de Benavente, Parador de Cardona, Parador de Ciudad Rodrigo, Parador de Jarandilla de la Vera, Parador de Olite-Erriberri, Parador de Sigüenza* (Paradores, n.d).

[255] Sličan sustav razvija se i na Kubi od 1994. godine pod nazivom „*Habaguanex"*. Cilj je bio očuvanje kolonijalnih zgrada u Staroj Havani kroz njihovu obnovu i funkcionalnu prenamjenu, najčešće u boutique hotele, kulturne objekte i restorane. (Pérez, 2015: 490)

napuštenih lokaliteta. Svi objekti ostaju u javnom vlasništvu, a prihodi se reinvestiraju u održavanje, promociju i obnovu drugih kulturnih objekata.

Pristup "hotela u državnom vlasništvu" donosi višestruke prostorne koristi: oživljava zanemarena kulturna dobra u vlasništvu države, generira razvoj infrastrukture, decentralizira turizam i otvara lokalna tržišta rada. Osim toga, pažljivo birane lokacije pokazuju prostorno-strateško promišljanje pri razvoju mreže objekata.

Ključno je naglasiti da španjolska i portugalska vlada putem ovog modaliteta ulaganje u obnovu ne smatraju troškom, već dugoročno isplativom javnom politikom. Dopunski modalitet potvrđuje da kulturno nasljeđe može postati sredstvo održivog razvoja, a ne pasivni trošak. Njegova učinkovitost temelji se na jasno definiranim mehanizmima vlasništva i institucionalnoj odgovornosti. U hrvatskom kontekstu, gdje postoji niz očuvanih plemićkih gradova, iskustva ovih sustava mogu poslužiti za razmatranje dugoročno organiziranog korištenja i održavanja.

10.7. Kontinuitet vlasništva

U europskom kontekstu očuvanje dijela plemićkih gradova i dvoraca povezano je s dugotrajnim obiteljskim vlasništvom i zadržavanjem rezidencijalne funkcije. Radi se o situacijama u kojima je plemićki grad stoljećima ostao u vlasništvu iste obitelji ili plemićke kuće, pa je upravo dugoročno, privatno, obiteljsko upravljanje bilo ključan faktor očuvanja.

Uloga privatnih vlasnika prisutna je u raspravama o privatnim povijesnim kućama i dvorcima, primjerice kroz radove i aktivnosti organizacije „*European Historic Houses Association"*, koja okuplja privatne vlasnike povijesnih građevina te naglašava njihovu ulogu u očuvanju europskog nasljeđa (European Historic Houses, n.d).

Burg Eltz u Njemačkoj klasičan je primjer kontinuiteta obiteljskog vlasništva. Lokalitet je u vlasništvu iste obitelji (Eltz) još od 12. stoljeća. Alnwick Castle, sjedište vojvoda od Northumberlanda, u vlasništvu je obitelji Percy još od 1309. godine. Danas je kombinacija privatne rezidencije i velikog turističkog kompleksa, ali kontinuitet vlasništva i identiteta ostaje ključan: obitelj živi u jednom dijelu dvorca, dok je drugi otvoren javnosti (izložbe, filmski turizam, vrtovi, edukativni programi).

Srodan, ali različit slučaj predstavljaju lokaliteti na kojima je obiteljska inicijativa uspostavila novu fazu skrbi nakon dugotrajnog razdoblja propadanja. Primjerice, Eilean Donan u Škotskoj

nakon razaranja u 18. stoljeću ostao je ruševan gotovo dva stoljeća. John MacRae-Gilstrap kupio ga je 1911. godine, a obnova je dovršena 1932. godine. Danas njime upravlja obiteljska zaklada.

Kontinuitet vlasništva pokazuje da živa, višestoljetna rezidencijalna funkcija može biti jedan od najučinkovitijih jamaca očuvanja plemićkih gradova. Iako je višestoljetni kontinuitet plemićkog vlasništva u hrvatskom kontekstu ograničeno primjenjiv zbog povijesnih diskontinuiteta, njegova je analiza korisna za razumijevanje važnosti trajnosti upravljanja. Prenosiv element ovoga modaliteta nije nužno isti oblik vlasništva, nego jasno određena odgovornost, redovito održavanje i dugoročno planiranje skrbi. Takva se načela mogu ostvarivati i kroz javne ustanove, zaklade ili odgovarajuće oblike suradnje javnih i privatnih dionika.

10.8. Zaključak: dopunski modaliteti očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova

Pregled dopunskih modaliteta očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova pokazuje da raznolikost pristupa može ponuditi korisne smjernice za njihovu zaštitu, korištenje i dugoročnu skrb. U fokusu su bili institucionalni, interpretacijski, obrazovni, gospodarski i vlasničko-upravljački pristupi koji integriraju kulturno nasljeđe u suvremeni društveni, gospodarski i simbolički kontekst, čime se podupiru fizičko očuvanje, dugoročna održivost i društvena relevantnost takvih lokaliteta.

UNESCO-ov status, iako primarno simbolički i pravni mehanizam, pokazuje sposobnost da putem pametnog upravljanja generira prostorne i gospodarske učinke koji se šire i izvan samih granica zaštićenih lokaliteta i tako utječu na planiranje i razvoj širih teritorijalnih jedinica. Slično, *European Heritage Label* i *Europa Nostra Awards* djeluju kao mehanizmi vidljivosti i valorizacije.

Kulturne rute Vijeća Europe predstavljaju dopunski modalitet tematskog umrežavanja lokaliteta. One mogu okupljati mjesta koja dijele zajedničku temu. Njihova je vrijednost ponajprije u povećanju vidljivosti i međunarodnog prepoznavanja lokaliteta, poticanju suradnje između regija i stvaranju zajedničkog narativa.

Interpretacija putem povijesnih osoba i obitelji nudi mogućnost jačanja identitetske dimenzije prostora. Njezin se prostorni obuhvat može proširiti povezivanjem više lokaliteta zajedničkim povijesnim narativom. Eksperimentalno-arheološki pristupi, poput *Guédelona* i *Friesacha*,

imaju dvojaku ulogu – edukativnu i istraživačku – te predstavljaju vrijedan alat za proučavanje tradicionalnih graditeljskih tehnika, kao i revitalizaciju zanatskih znanja koja se mogu primijeniti na obnovi drugih stvarnih povijesnih lokaliteta.

Najkonkretnije prostorno-ekonomske učinke imaju sustavi javnih hotela u državnom vlasništvu, kao što su *Paradores de Turismo* i *Pousadas de Portugal*, koji pokazuju kako je moguće ostvariti održivu prenamjenu plemićkih gradova i dvoraca u funkcionalne turističke i kulturne objekte, uz zadržavanje javnog vlasništva i kontrolu nad procesom obnove. Ulaganje u naslijeđe nije trošak, već dugoročno isplativa razvojna strategija**,** što se posebno jasno vidi u slučajevima gdje su projekti utemeljeni na jasnim prostornim, konzervatorskim i upravljačkim osnovama.

Dodatnu dimenziju donosi kontinuitet vlasništva i dugoročne skrbi. Takvi lokaliteti pokazuju kako dugotrajna, generacijska briga često organizirana kroz obiteljske zaklade ili fondacije može osigurati iznimnu razinu očuvanosti i postupne prilagodbe novim sadržajima. Za hrvatski je kontekst osobito relevantno načelo trajne odgovornosti za lokalitet, koje se može ostvarivati kroz različite vlasničke i organizacijske oblike koji nadilaze kratke političke i proračunske cikluse.

U hrvatskom kontekstu, navedeni modaliteti ne predstavljaju jednostavne predloške za izravno prenošenje, ali mogu poslužiti kao osnova za razvoj lokalno prilagođenih pristupa. Plemićki gradovi u Hrvatskoj nalaze se u različitim stupnjevima očuvanosti, prepoznatljivosti i funkcionalnosti, ali zajednička im je potreba za sustavnim pristupom koji uključuje interdisciplinarno planiranje, primjereno uključivanje u prostorne planove i dugoročno održivo upravljanje.

Dopunski modaliteti stoga ne čine dodatnu skupinu prostornih modela, nego skup međusobno spojivih načina potpore njihovu ostvarivanju. Njihov odabir proizlazi iz obilježja konkretnoga lokaliteta i odabranoga prostornog modela. Povezivanje prostornog rješenja s odgovarajućim institucionalnim, interpretacijskim, obrazovnim, gospodarskim i upravljačkim modalitetima omogućuje da predloženi način očuvanja i unaprjeđenja dobije uvjete za provedbu i dugoročno održavanje.

11. TIPOVI PROSTORNIH INTERVENCIJA

Promišljanje prostornih modela na razini šireg prostora nužno se nastavlja na razini neposrednog okruženja plemićkog grada. U ovom se poglavlju razmatraju tipovi prostornih intervencija kojima se organiziraju pristup i posjećivanje plemićkih gradova te uređuje i održava njihovo neposredno okruženje. Intervencije pritom obuhvaćaju smještaj sadržaja, uređenje pristupnih i otvorenih prostora te mjere očuvanja postojećih prostornih i krajobraznih obilježja.

Upravo se na toj razini operativno razrješavaju tri dimenzije koje su ključne za kvalitetu zaštite i korištenja lokaliteta: (1) pristupačnost i organizacija dolaska, (2) organizacija korištenja i posjećivanja te (3) vizualna kvaliteta. Širi prostorni model može biti konceptualno utemeljen, no ako je uređenje lokaliteta i njegova neposrednog okruženja loše riješeno (neadekvatan pristup, nekontrolirano parkiranje, nepovezane pješačke veze, degradirane vizure), ukupni doživljaj i čitljivost plemićkog grada bit će bitno ograničeni.

U nastavku se izdvajaju dvije komplementarne, ali analitički razdvojene tipologije prostornih intervencija, koje se u praksi često kombiniraju.

Tipologija A razmatra *prostorno-funkcionalnu organizaciju posjeta* kroz odnos **točke dolaska** i **primarne servisne jezgre** prema plemićkom gradu.

Tipologija B razmatra *uređenje i održavanje neposrednog okruženja* plemićkog grada s obzirom na njegova prirodna, krajobrazna i povijesna obilježja.

Ova podjela omogućuje razlikovanje odluka o položaju sadržaja i organizaciji pristupa od odluka o uređenju i održavanju okolnog prostora, premda su njihovi učinci međusobno uvjetovani. Tipovi predstavljaju osnovne obrasce postupanja koji se mogu kombinirati i prilagođavati obilježjima pojedinoga lokaliteta.

11.1. Tipologija A: Pozicioniranje točke dolaska i posjetiteljskog programa

U ovoj se tipologiji polazi od razlikovanja dvaju slojeva:

1. **točka dolaska i organizacija pristupa** (parkiralište, stajalište javnog prijevoza, transfer);

2. **primarna servisna jezgra** kao skup minimalno potrebnih funkcija za organizirani posjet (informiranje/interpretacija, sanitarije, nadzor i osnovne usluge; prema potrebi ugostiteljstvo i manji izložbeni prostori).

Postojanje općih sadržaja u naselju ili gradu (npr. ugostiteljstvo i smještaj) ne definira tip samo po sebi; tip definira namjerno planirano i upravljački organizirano pozicioniranje servisne jezgre u odnosu na plemićki grad. Točka dolaska i servisna jezgra mogu biti objedinjene ili prostorno razdvojene, ovisno o topografiji, postojećoj izgrađenosti i načinu organizacije posjeta.

11.1.1. Tip A1: Minimalna infrastruktura (niski intenzitet posjeta)

Organizacija. Na lokalitetu se primjenjuje režim minimalnih intervencija. Osigurava se osnovni kolni (javni ili organizirani) ili pješački pristup, uz mogućnost manjeg ugibališta ili malog parkirališta u neposrednoj blizini, bez dodatnih volumena i bez opsežnije servisne infrastrukture. Posjetiteljski program svodi se na nužni minimum (npr. diskretna interpretacijska oznaka, sigurnosne mjere i osnovno održavanje pristupa).

Primjenjivost. Ovaj tip je najprimjereniji za lokalitete visoke krajobrazne i konzervatorske osjetljivosti, osobito u zaštićenim prirodnim područjima ili teže dostupnim predjelima, te u slučajevima kada prostorni okvir ne predviđa razvoj dodatnih sadržaja (primjerice Krčingrad, Drežnik).

Prednosti. Visoka razina očuvanja smještaja, minimiziranje rizika vizualne i prostorne degradacije te jasna konzervatorska čitljivost lokaliteta.

Rizici i mjere ublažavanja. Ograničena mogućnost duljeg zadržavanja posjetitelja, slabija integracija u lokalne ekonomske tokove i potencijalni pritisak na improvizirana parkiranja. Ključno je unaprijed definirati nosivi kapacitet posjeta i režim upravljanja pristupom (kontrola prometa, održavanje staza, ograničavanje neformalnih intervencija).

11.1.2. Tip A2: Izdvojena servisna zona u povijesnom naselju ili gospodarskom sklopu (distancirani sadržaji)

Organizacija. Neposredna zona oko plemićkog grada ostaje što je moguće slobodnija od novih sadržaja. Točka dolaska i program (parkiralište, info-točka, ugostiteljstvo, sanitarije, izložbeni ili interpretacijski prostori, po potrebi smještajni kapaciteti) smještaju se unutar postojećeg povijesnog naselja ili gospodarskog sklopa u širem okruženju, uz korištenje primjerenih građevina i otvorenih površina. Od servisne zone prema plemićkom gradu uspostavlja se pješačka veza (staza s interpretacijskim elementima) ili organizirani transfer (npr. *shuttle* bus),

dok se u neposrednoj zoni utvrde primjenjuju samo diskretne sigurnosne i usmjeravajuće intervencije (ograde, stubišta i sl.).

Primjenjivost. Tip je osobito prikladan kada postoji očuvano naselje, podgrađe ili gospodarski sklop koji se može aktivirati, te kada je cilj zaštititi vizure i autentičnost podnožja utvrde. U međunarodnoj praksi prisutan je na lokalitetima poput Carreg Cennen i Falkenstein; u domaćem kontekstu kao potencijal za razvoj sadržaja u povijesnom selu može se navesti Stari grad Žumberak. U kombiniranim rješenjima moguće je i jasno razdvajanje funkcija preko vodene prepreke ili krajobrazne barijere, uz izdvajanje povijesnog kompleksa od dijela smještajnih i rekreacijskih sadržaja (npr. Otočec, Slovenija).

Prednosti. Snažno očuvanje smještaja i vizualne dominacije plemićkog grada, uz istodobno aktiviranje postojećih ruralnih struktura i mogućnost faznog razvoja programa bez agresivnih intervencija u najosjetljivijoj zoni.

Rizici i mjere ublažavanja. Rizik preopterećenja naselja prometom te konflikt između lokalnih potreba i turističkih tokova. Potrebno je planom definirati prometni režim, kapacitete parkiranja, standard interpretacije i način raspoređivanja posjetiteljskih tokova.

11.1.3. Tip A3: Podnožje uzvisine kao točka dolaska i pješački uspon prema plemićkom gradu

Organizacija. Tip je karakterističan za plemićke gradove smještene na izraženim uzvisinama u okviru naselja ili grada. Točka dolaska (parkiralište, stajalište javnog prijevoza, mjesto organiziranog iskrcaja posjetitelja) i osnovni servisni elementi smještaju se u podnožje brijega, poželjno izvan glavnih vizura. Pristup plemićkom gradu ostvaruje se pješački, kroz park, perivoj, šumski pojas ili krajobrazno uređene padine, uz jasnu hijerarhiju staza i točaka odmora. U slučajevima intenzivne posjećenosti ili potrebe za osiguravanjem pristupa osobama smanjene pokretljivosti moguće su i vertikalne veze (dizalo, uspinjača), no njihova opravdanost i oblikovanje zahtijevaju pažljivu procjenu utjecaja na vizure i autentičnost.

Bitna odrednica tipa jest da se programska i prostorna koncentracija servisa zadržava u podnožju, dok neposredna zona uz utvrdu ostaje bez novih volumena. Postojanje dodatnih sadržaja u plemićkom gradu (ugostiteljstvo, smještaj) u ovom tipu može dopunjavati ponudu, ali ne mijenja osnovnu organizaciju posjeta: posjet je strukturiran kroz jasnu dolaznu točku i uspon kao dio iskustva lokaliteta.

Primjenjivost. Tip je primjeren za lokalitete u urbanim sredinama s jasnom topografskom izdvojenošću ili za plemićke gradove s izrazito očuvanim smještajem i vizurama. U međunarodnoj praksi prepoznatljiv je u rješenjima poput Graza.

Prednosti. Mogućnost oblikovanja kontinuiranog javnog prostora na padinama (rekreacija, vidikovci, šetnice) koji služi i lokalnom stanovništvu, uz očuvanje dominantne pozicije plemićkog grada u vizuri.

Rizici i mjere ublažavanja. Opasnost da parkirališta i prateći sadržaji preuzmu vizualnu dominaciju podnožja te da vertikalne veze naruše integritet smještaja. Potrebno je pažljivo dimenzionirati kapacitete, sadržaje smjestiti s manje vizualno istaknute strane uzvišenja te definirati obavezne kriterije oblikovanja (mjerilo, materijali, položaj u reljefu, ozelenjavanje).

11.1.4. Tip A4: Program u neposrednoj zoni plemićkog grada ili u njegovoj strukturi (koncentrirani sadržaji)

Organizacija. U ovom tipu parkiralište i/ili posjetiteljski program (ugostiteljstvo, kulturni sadržaji, turističke usluge) smještaju se u neposrednom dodiru s plemićkim gradom ili se dijelom integriraju u njegovu strukturu. Ovaj tip pretpostavlja višu razinu infrastrukturne opremljenosti i intenzivnije korištenje lokaliteta. Opseg građevinskih intervencija pritom ovisi o mogućnosti korištenja postojećih prostora i infrastrukture.

Primjenjivost. Može biti opravdan kada je plemićki grad povijesno funkcionirao kao urbani centar i kada je neposredni prostor već nedvojbeno urbaniziran, kada topografija i postojeća izgrađenost onemogućuju distanciranje sadržaja, ili kada je upravljački model lokaliteta takav da zahtijeva stalnu prisutnost servisa i nadzora (primjerice Ljubljana).

Prednosti. Visoka funkcionalna učinkovitost, veća mogućnost duljeg zadržavanja posjetitelja i potencijal veće ekonomske održivosti, osobito na lokalitetima s velikim brojem posjeta.

Rizici i mjere ublažavanja. Povećan rizik degradacije vizura i gubitka čitljivosti povijesnog smještaja. Stoga su nužni strogi kriteriji: ograničenje volumena i visina, uporaba materijala i morfologije kompatibilnih s kontekstom, zabrana novih volumena koji bi narušili ključne vizure te jasna regulacija prometa u neposrednoj zoni (prednost pješačkom režimu i parkiralištima na rubu lokaliteta kada je moguće).

11.2. Tipologija B: Načini uređenja neposrednog okruženja plemićkog grada

Neovisno o tipu smještaja posjetiteljskih sadržaja, uređenje neposrednog okruženja plemićkog grada ključno je za očuvanje njegove kulturno-krajobrazne vrijednosti. Na temelju primjera mogu se izdvojiti osnovni obrasci uređenja.

11.2.1. Tip B1: Očuvanje prirodnih i poluprirodnih obilježja okruženja (minimalno krajobrazno oblikovanje)

Zadržava se prirodni teren (šumske padine, travnjaci, stjenoviti obronci) te očuvani elementi obrambenog okruženja, primjerice opkop, kanal, vodena površina ili močvarni pojas, uz minimalne intervencije: osiguranje staza, uklanjanje invazivne vegetacije, sanacija erozije i stabilizacija terena. Ovaj obrazac osobito je prikladan za visinske utvrde čiji je identitet vezan uz neobrasli ili poluprirodni brijeg, ali i za vodene i nizinske plemićke gradove kod kojih je očuvanje opkopa, kanala ili močvarnog ruba ključno za razumijevanje izvorne obrambene logike smještaja.

Prednost je ograničen opseg promjena postojećeg okruženja i mogućnost očuvanja njegovih autentičnih obilježja. Ključni izazov predstavlja plansko upravljanje vegetacijom: u brojnim hrvatskim primjerima nekontrolirano zarastanje vodi gubitku vizualnog kontakta, degradaciji fortifikacijske čitljivosti i smanjenju sigurnosti pristupa. Kod *Wasserburg*-ova usporedivi problem nastaje zarastanjem, zatrpavanjem ili isušivanjem opkopa, neprimjerenim uređenjem kanala i nasipa te gubitkom čitljivosti odnosa građevine i vode. Stoga je upravljanje vegetacijom sastavni dio planiranja i provedbe prostornih intervencija, a ne samo naknadna mjera održavanja.

Kao primjeri mogu se izdvojiti Falkenstein, Podsreda i Žumberak.

11.2.2. Tip B2: Perivoj, park i rekreacijske površine (strukturirani otvoreni prostor)

Padine, podnožje ili okruženje oblikuju se kao uređeni otvoreni prostor s parkovno tretiranim travnjacima, šetnicama, vidikovcima, klupama te, prema potrebi, rekreacijskim sadržajima (npr. dječja igrališta). Obrazac je posebno primjeren u situacijama gdje je plemićki grad u neposrednoj blizini većeg urbanog središta te funkcionira kao središnji prostorni i identitetski element javnog rekreacijskog prostora.

Prednost je bolja integracija u svakodnevnu uporabu lokalnog stanovništva i jasnije strukturiranje pješačkih tokova. Rizik predstavlja moguće brisanje tragova fortifikacijskog karaktera; stoga je potrebno očuvati prepoznatljive elemente obrambene logike (linije pristupa, obrambeni rubovi i preglednost okolnog prostora) i izbjeći generička parkovna rješenja koja relativiziraju povijesni identitet lokaliteta.

Kao primjeri mogu se izdvojiti Graz, Mokrice i Volčji potok.

11.2.3. Tip B3: Poljoprivredni kulturni krajolik (vinogradi i druge kulture)

U područjima s tradicijom vinogradarstva ili drugih oblika poljoprivrede padine ili okruženje plemićkog grada mogu se održavati ili urediti kao vinogradi, voćnjaci ili površine pod drugim poljoprivrednim kulturama. Time se mogu očuvati povijesni gospodarski odnosi plemićkoga grada i njegova obrađenog okruženja, oblikuje prepoznatljiv kulturni krajolik te se otvaraju mogućnosti za specifične oblike održivog turizma (npr. enoturizam).

Ovaj obrazac zahtijeva aktivno upravljanje i usklađivanje s režimima zaštite, osobito u pogledu infrastrukture (pristupni putovi, potporni zidovi i terase) i vizualne cjelovitosti. U hrvatskom kontekstu predstavlja nedovoljno iskorišten potencijal s obzirom na povijesnu povezanost plemićkih gradova i obrađenih padina na brojnim lokalitetima.

Kao primjeri mogu se izdvojiti Taggenbrunn i Sevnica.

11.3. Zaključak poglavlja 11

Tipovi prostornih intervencija razrađuju operativnu razinu na kojoj se prostorni modeli povezuju s konkretnim odlukama o organizaciji i uređenju lokaliteta. Analitičko razdvajanje tipologije A (organizacija dolaska i pozicioniranje primarne servisne jezgre) i tipologije B (uređenje neposrednog okruženja) omogućuje jasnije razumijevanje dvaju skupova odluka s različitim težištima: prva skupina primarno obuhvaća posjetiteljske tokove, infrastrukturu i smještaj programa, dok druga obuhvaća oblikovanje, korištenje i održavanje otvorenog prostora.

Uspješnost intervencija proizlazi iz odabira kombinacije tipova koja je usklađena s topografijom, režimima zaštite, nosivim kapacitetom posjeta, te prethodno definiranim prostornim modelom (poglavlje 9).

U tom smislu, upravo odluke o prostornim intervencijama, kao što su lokacija točke dolaska, koncentracija ili distanciranje servisne jezgre, režim prometa te upravljanje vegetacijom i ključnim vizurama, bitno utječu na očuvanje plemićkog grada kao dominantne i čitljive povijesne strukture. Njihovo međusobno usklađivanje omogućuje organizirano korištenje lokaliteta uz ograničavanje pritisaka nekontroliranog parkiranja, neplanskog smještaja sadržaja i neprimjerenog uređenja okruženja.

12. RASPRAVA

U raspravi se donosi osvrt na hipoteze, ciljeve i doprinose provedenog istraživanja. Razmotrene su iznimke, mogućnosti praktične primjene rezultata istraživanja te potrebe za daljnjim znanstvenim istraživanjima problematike plemićkih gradova s urbanističkog, prostorno-planerskog i pejsažnog motrišta.

12.1. Osvrt na hipoteze istraživanja

Analizira se u kojoj su mjeri potvrđene hipoteze doktorskog istraživanja postavljene na početku istraživanja.

H1. Planiranje kao provedbeni okvir integralne zaštite — *potvrđena.*
Kroz analizu međunarodnih dokumenata (poglavlja 6 i 8), razvoja integralne (aktivne) zaštite (poglavlje 8) te razrade prostornih modela i operativnih smjernica (poglavlje 9) potvrđeno je da konzervatorski zahtjevi ostvaruju punu operativnu snagu tek kad se prevode u instrumente prostornog i urbanističkog planiranja. Pravna zaštita i pojedinačni konzervatorski zahvati predstavljaju nužan, ali ne i dovoljan uvjet dugoročne održivosti plemićkih gradova. Očuvanje lokaliteta ovisi o tome je li u planerskim dokumentima definiran njegov prostorni kontekst, pristup, zaštitne zone, odnos prema okolnom krajoliku, posjetiteljski režim i mogućnosti nove uporabe.
Analiza fonda zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj (poglavlje 5) i katalog reprezentativnih primjera pokazali su da samo 21 od 167 lokaliteta ostvaruje status "pod krovom i s aktivnom namjenom". Sam pravni status zaštite ne generira operativno očuvanje, već su potrebni prostorno-planski instrumenti koji definiraju zone, režime, uvjete pristupa i upravljanje. Analiza reprezentativnih primjera dodatno je potvrdila taj nalaz: lokaliteti s ostvarenom dugoročnom održivošću (primjerice Trakošćan, Blejski grad, Ljubljanski grad, Hohenwerfen, Salzburg) redovito imaju (ili su imali) integrirani prostorno-planski i konzervatorski okvir, dok slučajevi bez sustavnog planskog okvira, čak i s uspostavljenim pravnim statusom kulturnog dobra, ostaju u stanju stagnacije ili nekontroliranog propadanja (npr. Modruš, Slunj, Krstinja). Time je potkrijepljena teza da pravna zaštita sama po sebi nije dovoljna te da uvjete očuvanja i unaprjeđenja treba povezati kroz prostorno-planske instrumente, konzervatorske podloge i dokumente upravljanja područjem.

H2. Održivost i prostorni kontekst — *potvrđena.*
Komparativna analiza reprezentativnih primjera ukazala je na važnost povezanosti plemićkih gradova sa širim prostornim okruženjem za njihovo dugoročno očuvanje i primjereno korištenje. Prepoznati prostorno-planski konteksti i njihova preklapanja poslužili su kao polazište za razradu prostornih modela te mogućnosti kombiniranja njihovih smjernica. Njegova održivost proizlazi iz odnosa prema reljefu, pristupnim pravcima, naselju, zaštićenom prirodnom području, turističkom sustavu, memorijalnom krajoliku, kulturnoj ruti ili općenito kulturnom krajoliku.

Slučajevi u kojima je izostala prostorna integracija, bilo zbog izoliranosti lokaliteta, nedostatka planskog obuhvata šireg kulturnog krajolika ili sukoba između zaštite prirode i kulturnog naslijeđa, pokazali su ograničenu održivost čak i uz pojedinačna konzervatorska ulaganja. Time je potvrđena teza da sagledavanje užeg i šireg prostornog okruženja pojedinog plemićkog grada, unutar konteksta njegova kulturnog krajolika, predstavlja preduvjet uspješnog očuvanja, unaprjeđenja i određivanja održive namjene.

H3. Prostorni modeli i razvoj prostora — *djelomično potvrđena.*
Konceptualno je potvrđena teza da diferencirana primjena prostornih modela, prilagođena specifičnom prostornom kontekstu svakog lokaliteta, ima potencijal generiranja pozitivnih učinaka na lokalno okruženje. Komparativna analiza pokazala je primjere u kojima je integracija lokaliteta u odgovarajući prostorni kontekst povezana s boljom očuvanošću, aktivnijim korištenjem i većom integracijom s okolnim prostornim sustavima. Utvrđeni su i minimalni provedbeni preduvjeti — prostorno-planska dokumentacija, upravljačko tijelo i financijska izvedivost.

Ipak, empirijska mjerljivost tih učinaka premašuje opseg ovog istraživanja. Kvantitativno mjerenje utjecaja pojedinog modela na kvalitetu života lokalne zajednice, društvenu koheziju ili ekonomski oporavak zahtijevalo bi longitudinalno istraživanje s ciljano prikupljenim ekonomskim, demografskim i socijalnim podacima za svaki lokalitet u dužem vremenskom razdoblju. Time je H3 potvrđena u svom konceptualnom dijelu, dok njezina empirijska razrada ostaje smjer daljnjih istraživanja.

12.2. Osvrt na ostvarenje ciljeva

Glavni cilj istraživanja — ostvaren je razradom šest prostornih modela i dvaju nadmodela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova, utemeljenih na analizi karakterističnih prostorno-planskih konteksta primjenom preuzetoga općeg modela. Razrađene su opće smjernice, smjernice za pojedine modele i nadmodele te pravila njihova kombiniranja u područjima preklapanja različitih konteksta. Prostorne modele nadopunjuju modaliteti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja te sistematizirani tipovi prostornih intervencija kojima se uređuju pristupi, smještaj posjetiteljskih sadržaja i okruženje plemićkih gradova.

Opći ciljevi:

OC1 — istraživanje dvosmjernog odnosa zaštite plemićkih gradova i prostorno-urbanističkog planiranja ostvareno je kroz poglavlja 6, 7 i 8. Pokazano je da režim zaštite plemićkog grada usmjerava planiranje prostora određivanjem uvjeta zaštite i prihvatljivih promjena, ali istovremeno da planerski instrumenti djeluju kao ključni mehanizmi aktivne zaštite, nove uporabe i upravljanja lokalitetima.

OC2 — razvoj i opis sustava prostornih modela ostvaren je kroz poglavlje 9 na temelju sistematske komparativne analize reprezentativnih primjera prema tri temeljna analitička kriterija (pristupačnost područja, korištenje i posjetitelji područja te vizualna kvaliteta područja).

Posebni ciljevi:

PC1 (pojmovno određenje te evidentiranje i analiza fonda zaštićenih plemićkih gradova u Hrvatskoj, poglavlja 2 i 5, prilog 15.6), PC2 (sustav zaštite, poglavlja 6 i 8), PC3 (pregled dosadašnjih istraživanja u domaćoj periodici, poglavlje 4, prilog 15.8), PC4 (analiza sustava financiranja MKM 2006. – 2025., poglavlje 5.8, prilog 15.9), PC5 (reprezentativni primjeri obnovljenih plemićkih gradova u Hrvatskoj, poglavlje 5.6, prilozi 15.2 i 15.10) i PC6 (identifikacija prostorno-planskih konteksta i metodološka polazišta za razradu prostornih modela i nadmodela primjenom preuzetoga općeg modela, poglavlje 9) ostvareni su u cijelosti kroz odgovarajuća poglavlja i priloge.

12.3. Doprinos istraživanja

Doprinos istraživanja strukturiran je u tri razine: teorijski i istraživački doprinos (A), primjena istraživanja (B) i metodološki doprinos (C).

A. Teorijski i istraživački doprinos obuhvaća sistematizaciju fonda plemićkih gradova pod pravnom zaštitom u Hrvatskoj (167 lokaliteta od 4820 nepokretnih pojedinačno zaštićenih kulturnih dobara), analizu sustava financiranja Ministarstva kulture i medija u razdoblju 2006. – 2025., sistematski pregled inozemnih instrumenata institucionalnog priznanja (UNESCO, EHL, Europa Nostra), sistematsku analizu domaće znanstvene i stručne periodike, razradu šest prostornih modela i dvaju nadmodela na temelju analize karakterističnih prostorno-planskih konteksta te njihovo povezivanje s dopunskim modalitetima valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja.

B. Primjena istraživanja obuhvaća operativne smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju u tri razine, sistematizaciju tipova prostornih intervencija, katalog reprezentativnih primjera obrađenih prema ujednačenom kataloškom obrascu, pregled konzervatorskih metoda obnove te kategorizaciju hrvatskih primjera prema stupnju očuvanosti i unaprjeđenja.

C. Metodološki doprinos obuhvaća razradu postupka povezivanja analize prostorno-planskih konteksta, primjene preuzetoga općeg modela i oblikovanja prostornih modela, nadmodela i smjernica. Doprinos predstavlja i ujednačeni kataloški obrazac za usporednu obradu plemićkih gradova i njihova okruženja, primjenjiv kao analitička podloga za konzervatorske i prostorno-planske dokumente.

Zajednička konceptualna nit koja se provlači kroz sve tri razine doprinosa jest pomak od pasivne evidencije plemićkog grada kao izoliranog spomenika prema aktivnom planiranju plemićkog grada kao čvora u širem prostornom sustavu. Time se rezultati ovoga rada uklapaju u paradigmu integralne (aktivne) zaštite kulturnog naslijeđa, ali je operativno razrađuju kroz prostorno-planski instrumentarij koji u dosadašnjoj hrvatskoj praksi nije bio sustavno primijenjen na kategoriju plemićkih gradova.

12.4. Pozicioniranje rezultata u odnosu na dosadašnja istraživanja

Rezultati ovoga rada pozicioniraju se u odnosu na dosadašnja domaća istraživanja na tri načina.

U odnosu na konzervatorska i arheološka istraživanja — dosadašnji doprinos hrvatske stručne zajednice u obradi plemićkih gradova primarno je bio usmjeren na povijesno-umjetnički, arheološki i konzervatorski aspekt pojedinog lokaliteta. Miletić je 2009. konstatirao da u kontinentalnom dijelu Hrvatske ne postoji nijedan istražen, konzerviran i prezentiran plemićki grad, po čemu je Hrvatska "jedina i jedinstvena u Europi". Objavljivanje Leksikona

utvrda Hrvatske (Regan, Dugački, 2024) predstavlja važan doprinos sustavnoj inventarizaciji i dokumentacijsku osnovu za daljnja istraživanja. Ovo istraživanje nadograđuje se na tu tradiciju dodavanjem **prostorno-planskog motrišta** — istraživanjem kako se plemićki grad, kao pojedinačno kulturno dobro, uklapa u širi prostorni sustav u kojem se nalazi.

U odnosu na prostorno-planska, urbanistička i krajobrazna istraživanja — paradigma integralne (aktivne) zaštite kulturnog naslijeđa uspostavljena je kao teorijski i metodološki okvir kroz radove ranijih istraživača. U radu je primijenjen i predmetu istraživanja prilagođen opći model iz prethodnih istraživanja arheološkog naslijeđa (Rukavina, Busonera, 2019). Kriteriji pristupačnosti područja, korištenja i posjetitelja područja te vizualne kvalitete područja primijenjeni su na analizu plemićkih gradova i njihova prostorno-planskog konteksta. Time ovaj rad predstavlja **operativnu razradu i sistematizaciju** postojećih načela na razini konkretnih planerskih instrumenata.

U odnosu na dosadašnje pojedinačne planove i studije — dosadašnji hrvatski prostorno-planski dokumenti koji su obuhvaćali plemićke gradove nastajali su kao pojedinačna rješenja bez sustavne teorijske i metodološke podloge. Ovo istraživanje daje takvu podlogu — sustav prostornih modela unutar kojeg se pojedini plan smješta, s eksplicitnim smjernicama za razradu.

12.5. Ograničenja istraživanja

Provedena analiza nosi nekoliko ograničenja koja treba otvoreno navesti.

Ograničenje 1: Reprezentativnost kataloga primjera. Katalog obuhvaća 25 detaljno obrađenih primjera domaćih i inozemnih plemićkih gradova. Iako su primjeri odabrani prema utvrđenim kriterijima reprezentativnosti u odnosu na šest prostornih modela i dva nadmodela, veličina uzorka objektivno ne pokriva ukupnu raznolikost europskog fonda plemićkih gradova. Šira analiza koja bi obuhvatila više desetaka ili stotina lokaliteta po pojedinom modelu predstavlja opseg istraživačkog projekta, a ne doktorske disertacije.

Ograničenje 2: Terenska verifikacija. Iako je terenski obiđena većina primjera, nisu svi lokaliteti iz kataloga verificirani terenski. Za dio inozemnih primjera, kao i za neke hrvatske slučajeve, oslanjalo se na dostupnu dokumentaciju, kartografske izvore i literaturu.

Ograničenje 3: Empirijska mjerljivost učinaka modela. Kao što je razmotreno kod H3, kvantitativno mjerenje učinaka pojedinog prostornog modela na kvalitetu života lokalne

zajednice, društvenu koheziju ili ekonomski oporavak nije ispitano ovim istraživanjem. Komparativna analiza pruža osnovu za razmatranje njihova razvojnog potencijala, dok provjera učinaka primjene ostaje zadatak daljnjih istraživanja.

Ograničenje 4: Vremenski obuhvat analize financiranja. Analiza sustava financiranja Ministarstva kulture i medija obuhvaća razdoblje 2006. – 2025., što je razdoblje dostupne javne dokumentacije. Podaci prije 2006. godine nisu bili dostupni u sistematskom obliku, što ograničava analizu dugoročnih trendova.

Ograničenje 5: Zakonodavni okvir samo Republike Hrvatske. Detaljnija analiza zakonodavnog okvira usmjerena je na Republiku Hrvatsku. Iako su korišteni inozemni primjeri, sistematska komparativna analiza zakonodavnih okvira više europskih zemalja nije provedena, što otvara značajan smjer daljnjih istraživanja.

12.6. Preporuke za daljnja istraživanja

Rezultati ovog rada otvaraju nekoliko konkretnih smjerova za daljnja istraživanja problematike plemićkih gradova s prostorno-planskog i urbanističkog motrišta.

1. Sustavno istraživanje kulturnog krajolika s plemićkim gradovima kao ključnim čvorovima. U hrvatskoj praksi model kulturnog krajolika kao teritorijalnog okvira zaštite plemićkih gradova još uvijek nije sustavno proveden. Iako postoji nekoliko proglašenih kulturnih krajolika (Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivičko prigorje, dolina rijeke Krupe), veliki dio prostornih cjelina s izraženim krajobraznim i povijesnim značajem — Kordun, Banovina, Pounje, dolina Une, Vinodol, obronci Papuka, Ivančice, Medvednice, Kalnika — nije obuhvaćen ovom vrstom zaštite. Daljnja istraživanja trebaju obuhvatiti identifikaciju i vrednovanje kulturnih krajolika s plemićkim gradovima te razradu odgovarajućih mjera zaštite, planiranja i upravljanja, uključujući mogućnost formalne zaštite.

2. Empirijsko istraživanje učinaka primjene prostornih modela. Longitudinalno istraživanje s ciljano prikupljenim ekonomskim, demografskim i socijalnim podacima za lokalitete koji su prošli aktivaciju prema pojedinom prostornom modelu s ciljem kvantitativne verifikacije hipoteze H3 o mjerljivim učincima na kvalitetu života lokalne zajednice, društvenu koheziju i ekonomski oporavak.

3. Komparativna analiza zakonodavnih okvira europskih zemalja. Sistematska komparativna analiza zakonodavstva o zaštiti kulturnih dobara i prostornom planiranju u odabranim europskim zemljama (npr. Italija, Austrija, Njemačka, Slovenija, Češka, Poljska, Španjolska), s ciljem identifikacije uspješnih instrumenata koji se mogu primijeniti ili adaptirati na hrvatsku situaciju.

4. Detaljna razrada primjene prostorno-planskih mjera na konkretnim slučajevima. Testiranje smjernica iz potpoglavlja 9.10 na konkretnim slučajevima kroz izradu ogledne prostorno-planske dokumentacije — npr. za odabrano područje plemićkoga grada u kojem se preklapa više prostorno-planskih konteksta i razmatra kombiniranje smjernica odgovarajućih modela.

5. Proširenje kataloga reprezentativnih primjera. Sistematsko proširivanje kataloga primjera kroz istraživački projekt s više suradnika s ciljem obuhvata većeg dijela europskog fonda plemićkih gradova, čime bi se povećala empirijska podloga za sistematizaciju modela i eventualnu njihovu daljnju razradu.

13. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje utemeljuje tezu da plemićki gradovi u hrvatskom prostoru mogu ostvariti dugoročnu održivost tek kad se prestanu tretirati kao izolirani povijesni artefakti pod zasebnim spomeničkim režimom, a počnu tretirati kao aktivni dijelovi širih prostornih sustava**.** Ovaj konceptualni pomak od pasivne evidencije prema aktivnom planiranju proveden je kroz razvoj sustava od šest prostornih modela i dva nadmodela (kulturne rute i kulturni krajolik) te stručnih smjernica, čime se paradigma integralne (aktivne) zaštite kulturnog naslijeđa operativno razrađuje u domeni prostorno-planerske prakse. Time se disertacija ne ograničava na dopunu postojećeg konzervatorskog instrumentarija, nego razrađuje okvir prostorno-planskog sagledavanja plemićkih gradova čije vrijednosti i mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja treba sagledavati u odnosu prema reljefu, komunikacijama, naseljima, krajoliku i režimima zaštite okolnog prostora.

Sistematska analiza Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske utvrdila je da 167 od 4820 nepokretnih pojedinačno zaštićenih kulturnih dobara odgovara definiciji plemićkog grada ili kaštela. Prostorni raspored reprezentativnih primjera očuvanja razmotren je u odnosu na područje „ostataka ostataka Hrvatske" i druge povijesno-političke okvire. Unutar područja prikazanoga na povijesnoj karti nalazi se 12 od 21 analiziranog lokaliteta iz kategorije „pod krovom i s namjenom". Primjeri izvan toga područja pokazuju važnost drugih okolnosti očuvanja, među kojima su korištenje i održavanje u okviru Dubrovačke Republike, mletačke i habsburške vlasti, promjene funkcije te kasniji konzervatorski i obnoviteljski zahvati. Današnje stanje tih lokaliteta stoga treba tumačiti kao rezultat različitih povijesnih procesa i suvremenih intervencija, a ne isključivo kao posljedicu pripadnosti određenom povijesnom području ili neprekinutoga korištenja.

Na temelju komparativne analize domaćih i inozemnih primjera, uz primjenu preuzetoga općeg modela, razrađeno je šest prostornih modela očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova: u zaštićenim prirodnim područjima, uz značajnu prometnu infrastrukturu, u blizini velikoga grada, u naselju, u turističkim područjima te u memorijalnim područjima. Kulturne rute i kulturni krajolik razrađeni su kao dva nadmodela povezivanja plemićkih gradova i različitih prostorno-planskih konteksta u šire cjeline.

Prostorne modele nadopunjuju modaliteti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja: upis na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, uključivanje u kulturne rute Vijeća Europe, dodjela Europske oznake baštine i nagrada Europa Nostra, interpretacija putem povijesnih osoba i obitelji, eksperimentalno-arheološko istraživanje srednjovjekovnih graditeljskih tehnika,

održiva prenamjena prema iskustvima sustava Paradores i Pousadas te kontinuitet vlasništva i dugoročne skrbi.

Tipovi prostornih intervencija sistematizirani su u dvije komplementarne skupine. Prva obuhvaća organizaciju dolaska i smještaj posjetiteljskih sadržaja: minimalnu infrastrukturu, izdvojenu servisnu zonu u povijesnom naselju ili gospodarskom sklopu, organizaciju dolaska u podnožju uzvisine s usponom prema plemićkom gradu te koncentraciju sadržaja u njegovoj neposrednoj zoni ili povijesnoj strukturi. Druga obuhvaća uređenje i održavanje neposrednog okruženja: očuvanje prirodnih i poluprirodnih obilježja, uređenje perivoja, parkova i rekreacijskih površina te očuvanje i obnovu poljoprivrednoga kulturnog krajolika. Tipovi se mogu međusobno kombinirati i prilagođavati prostornim obilježjima i uvjetima zaštite pojedinoga područja.

Stručni doprinos rada čine smjernice za prostorno-plansku dokumentaciju: opće smjernice za područja plemićkih gradova, smjernice za pojedine prostorne modele i nadmodele te pravila njihova kombiniranja u područjima preklapanja različitih prostorno-planskih konteksta. Smjernice pružaju osnovu za izradu prostornih planova, konzervatorskih podloga i planova upravljanja, uz prilagodbu obilježjima i uvjetima konkretnoga područja.

Za hrvatski prostor rad postavlja prvu sustavnu prostorno-plansku analizu plemićkih gradova koja može poslužiti kao referentni okvir prostornim planerima, konzervatorima, jedinicama lokalne samouprave i javnim ustanovama upravljanja zaštićenim područjima. Praktični ishod prelazi puko sistematiziranje: uspostava kataloškog obrasca omogućuje da svaki novoregistrirani ili obrađeni plemićki grad bude usporediv s postojećim korpusom, čime se stvaraju uvjeti za sustavnu bazu podataka koja može biti temelj daljnjeg planiranja na razini države, županija i općina. Analiza sustava financiranja Ministarstva kulture i medija u razdoblju 2006. – 2025., osim što daje uvid u dinamiku ulaganja, otvara mogućnost da se buduće raspodjele sredstava povezuju s prostornim modelima, čime bi se financiranje usmjeravalo prema dugoročnim prioritetima očuvanja i unaprjeđenja.

Na europskoj razini, rad se pozicionira kao operativna razrada paradigme integralne (aktivne) zaštite koja je u domaćoj literaturi bila teorijski uspostavljena, ali je nedostajala njezina sustavna prostorno-planska razrada na konkretnoj kategoriji plemićkih gradova. Uvedeni prostorni modeli pružaju polazište za provjeru njihove primjenjivosti u drugim prostornim i institucionalnim okolnostima, čime rad izlazi iz regionalno-tipološke primjenjivosti i otvara mogućnost komparativnih istraživanja na europskoj razini. Razlikovanjem prostornih modela i

dopunskih modaliteta razjašnjava se odnos između planskih pristupa utemeljenih na obilježjima prostora i dodatnih mogućnosti valorizacije, interpretacije, korištenja i upravljanja, primjenjivih u različitim prostorno-planskim kontekstima.

Konačno, sustav prostornih modela postavlja plemićki grad kao paradigmatsku kategoriju za razumijevanje šireg pitanja odnosa kulturnog naslijeđa i kulturnog krajolika. Pomak od pasivne evidencije prema aktivnom planiranju koji je proveden na plemićkim gradovima može poslužiti kao metodološki obrazac i za druge kategorije nepokretnog kulturnog naslijeđa suočene sa sličnim strukturnim izazovima.

Razrađeni sustav prostornih modela i nadmodela pruža okvir za povezivanje očuvanja vrijednosti plemićkih gradova s primjerenim korištenjem, planiranjem i upravljanjem širim prostorom kojem pripadaju.

14. POPIS LITERATURE I IZVORI

14.1. Popis literature

1. *** (1987) 'Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 12, str. 15-150.
2. *** (2021) 'Pristup i prezentacija utvrde Petrapilosa – Vjekoslav Gašparović', *Čovjek i prostor*, 1-4 (772-775), str. 90-93.
3. Ančić, M. (1998) 'Desetljeće od godine 1091. do 1102. u zrcalu vrela', *Povijesni prilozi*, 17(17), str. 233–259.
4. Anić V., Brozović Rončević, D., Goldstein, I. [gl. ur.], Goldstein S., Jojić, Lj. [gl. ur.], Matasović, R. [gl. ur.], Pranjković, I. (2002-2004a) *Hrvatski enciklopedijski rječnik : Sv. 2: Bež Dog*. Zagreb: Europapress holding : Novi Liber.
5. Anić V., Brozović Rončević, D., Goldstein, I. [gl. ur.], Goldstein S., Jojić, Lj. [gl. ur.], Matasović, R. [gl. ur.], Pranjković, I. (2002-2004b) *Hrvatski enciklopedijski rječnik : Sv. 3: Doh Gra*. Zagreb: Europapress holding : Novi Liber.
6. Anić V., Brozović Rončević, D., Goldstein, I. [gl. ur.], Goldstein S., Jojić, Lj. [gl. ur.], Matasović, R. [gl. ur.], Pranjković, I. (2002-2004c) *Hrvatski enciklopedijski rječnik : Sv. 5: K Ln*. Zagreb: Europapress holding : Novi Liber.
7. Anić V., Brozović Rončević, D., Goldstein, I. [gl. ur.], Goldstein S., Jojić, Lj. [gl. ur.], Matasović, R. [gl. ur.], Pranjković, I. (2002-2004d) *Hrvatski enciklopedijski rječnik : Sv. 11: Tar Viš*. Zagreb: Europapress holding : Novi Liber.
8. Antolić, V. (1950) 'Sljeme kao urbanistički problem Zagreba', *Arhitektura,* 11-12, str. 60-64.
9. Antolić, V., Halilibrahimov, A. (1949) 'Karlovac – direktivna regulaciona osnova', *Arhitektura,* 18-22, str. 31-36.
10. Antolović, J. (2009) *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*. Zagreb: Hadrian.
11. Antolović, J. (2013) *Međunarodni ugovori o zaštiti kulturne baštine*. Zagreb: Hadrian d.o.o.
12. Australia ICOMOS (1979 - 2013) *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*, 2013. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_1046
13. Azinović Bebek, A., Demori Staničić, Z., Ferić Balenović, J., Puhmajer, P. (ur.) (2013) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2012. godinu', u: Bralić, V.,

Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 4. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 207-219.

14. Backes, M., Stanzl, G. (1987) 'Burgruinen - Freizeithobby oder archäologische Kulturdenkmäler?', *Burgen und Schlösser - Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege*, 28(2), str. 57-66.
15. Bačić, D. (2021) 'The Croatian Noble House of Zrinski in the Region of Pounje', Prikaz knjige, *Prostor, 29*(1(61)), str. 149.
16. Badstübner, E (2004) 'Die "Restauration" der Wartburg : Aspekte des Historismus und der Denkmalpflege', u: *Burgen und Schlösser*, 45(1), Braubach: Europäisches Burgeninstitut - Einrichtung der Deutschen Burgenvereinigung e.V., str. 18-27.
17. Bakirman, T., Bayram, B., Akpinar, B., Karabulut, M.F., Bayrak, O.C., Yigitoglu, A., Seker, D.Z. (2020) 'Implementation of ultra-light UAV systems for cultural heritage documentation', *Journal of Cultural Heritage*, 44, str. 174–184. https://doi.org/10.1016/j.culher.2020.01.006
18. Ballard, S., Ballard, J. (1986) *Paradores of Spain : Unique Lodgings in State-Owned Castles, Convents, Mansions and Hotels*. Boston: The Harvard Common Press.
19. Banerjea, R. Y., García-Contreras Ruiz, G., Kalniņš, G., Karczewski, M., Pluskowski, A., Valk, H., Brown, A. D. (2019) 'Geoarchaeology and Castlescapes: Heritage Management Case Studies in Spain and the Eastern Baltic', *Landscapes*, 20(2), str. 178-201. https://doi.org/10.1080/14662035.2020.1861716
20. Banerjea, R. Y., Ruiz, F., Kalniņš, A., Karczewski, M., Pluskowski, A., Valk, H., Brown, A. G. (2019) 'Geoarchaeology and Castlescapes: Interdisciplinary approaches to the study of medieval castles and their landscapes', *Landscapes*, 20(2), str. 89–97.
21. Baud-Bovy, M., Lawson, F. (1977) *Tourism and Recreation Development : A handbook of physical planning*. Boston: CBI Publishing Company.
22. Bedenko, V. (1978) 'Urbanistički razvoj slavonske Požege', *Čovjek i prostor*, XXV, 299, str. 18-20.
23. Bednjanec, L. (2014) *Terminologija. Stari gradovi, utvrde, dvorci i srednjovjekovna kultura.* [online]. Dostupno na: https://darkoantolkovic.wordpress.com/terminologija/ [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
24. Bennett, R., Cowley, D. (ur.) (2025) *Guidelines for the use of Airborne Laser Scanning (Lidar) in Archaeology: EAC Guidelines 10*. Brussels: European Archaeological Council. https://doi.org/10.5281/zenodo.14609210

25. Bertacchini, E., Revelli, F., Zotti, R. (2024) 'The economic impact of UNESCO World Heritage: Evidence from Italy', u: *Regional Science and Urban Economics*, 105, https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2024.103996
26. Berti, E. (2013) *Itinerari culturali del Consiglio d'Europa tra ricerca di identità e progetto di paesaggio*. Firenze: Firenze University Press. https://doi.org/10.36253/978-88-6655-142-3
27. Bischoff, M. (1998) *Geschichte der Deutschen Burgenvereinigung 1899 – 1957 : Die Ära Ebhardt*. Braubach: Deutsche Burgenvereinigung e.V.
28. Bitterli-Waldvogel, T. (2006a) 'Der Schweizerische Burgenverein', u: *Burgen und Schlösser*, 47(3), str. 176-177.
29. Bitterli-Waldvogel, T. (2006b) 'Guédelon – Bau einer Burg im 21. Jahrhunder', u: *Burgen und Schlösser*, 47(4), str. 198-207.
30. Bloch, M. (1961 [2005]) *Feudal Society II : Social Classes and Political Organization*. London: Taylor & Francis e-Library.
31. Böckling, M. (2006) 'Der Rheinischer Verein für Denkmalpflege und Landschaftsschutz', u: *Burgen und Schlösser*, 47(2), str. 114-115..
32. Boller, P. (2008) ' Burgenverein Graubünden', u: *Burgen und Schlösser*, 49(2), str. 119-120.
33. Braut, I., Majer Jurišić, K. (2017) 'Sv. Vid nad Karlobagom – prilog poznavanju srednjovjekovne sakralne arhitekture Podvelebitskog primorja', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 57-68.
34. Buchecker, M., Kienast, F., Degenhardt, B., Widmer, S., Moritzi, M. (2013) 'Naherholung räumlich erfassen', *Merkblatt für die Praxis*, 51. Birmensdorf: Eidgenössische Forschungsanstalt WSL.
35. Budak, N., Raukar, T. (2006) *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga.
36. Burg Falkenstein (n.d.) *Castle History* [online]. Dostupno na: https://www.burg-falkenstein.de/en/museum-exhibitions/castle-history [Pristupljeno: 10. 5. 2025.].
37. Burgen und Schlösser (n.d.) *Über die Zeitschrift* [online]. Dostupno na: www.journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/bus/index [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
38. Canale, R.R., De Simone, E., Di Maio, A., Parenti, B. (2019) 'UNESCO World Heritage sites and tourism attractiveness: The case of Italian provinces', *Land Use Policy*, 85, str. 114–120. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.03.037
39. Cardon de Lichtbuer, D. (2001) 'Preface', u: Perbellini, G. (ur.) *Europa Nostra Bulletin*, 55. Verona: Europa Nostra.

40. Carreg Cennen Castle and Farm (n.d.) *The Castle* [online]. Dostupno na: http://www.carregcennencastle.com/the-castle [Pristupljeno: 10. 5. 2025.].
41. Castle Podsreda (n.d.) *Naša priča* [online]. Dostupno na: https://castlepodsreda.com/hr/nasa-prica/ [Pristupljeno: 10. 5. 2025.].
42. Castrum Bene Egyesület (n.d.) *Bemutatkozás* [online]. Dostupno na: https://castrumbene.hu/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
43. Coulson, C. L. H. (2003) *Castles in Medieval Society : Fortresses in England, France, and Ireland in the Central Middle Ages*. New York: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198208242.001.0001
44. Council of Europe (1983) *European Regional/spatial Planning Charter*. CEMAT (6th European Conference of Ministers responsible for Regional Planning). Torremolinos, Španjolska.
45. Council of Europe (2024) *Cultural Routes of the Council of Europe : Booklet for Cultural Routes*. [online] Strasbourg: Council of Europe, 71. Dostupno na: https://edoc.coe.int/en/cultural-heritage/12104-cultural-routes-of-the-council-of-europe-2024.html [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
46. Council of Europe (n.d.a) *The Via Francigena*. [online]. Dostupno na: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-via-francigena [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
47. Council of Europe (n.d.b) *VIA REGIA*. [online]. Dostupno na: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-regia [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
48. Council of Europe (n.d.c) *Most relevant documents of the Council of Europe concerning cultural heritage* [online]. Dostupno na: www.coe.int/en/web/herein-system/council-of-europe [Pristupljeno: 16. 4. 2025.].
49. Council of Europe (n.d.d) Cultural Routes. [online]. Dostupno na: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/all-cultural-routes [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
50. Creighton, O.H. (2005) *Castles and Landscapes: Power, Community and Fortification in Medieval England*. London: Equinox Publishing Ltd. https://doi.org/10.1558/isbn.9781845537982
51. Custodis, P.-G. (2005) 'National Trust for Scotland (NTS)', u: *Burgen und Schlösser*, 46(3), str. 186-190.

52. Cvetnić, S. (2019) 'Pet stoljeća Frankapanskoga brevijara (1518)', *Hrvatska revija*, 4. [online]. Dostupno na: https://www.matica.hr/hr/605/pet-stoljeca-frankapanskoga-brevijara-1518-30259/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
53. Cvetnić, S., Šourek, D., Trška, T. (ur.) (2025) *Frankapansko naslijeđe: pet stoljeća Njemačko-rimskoga brevijara: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u organizaciji Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, održanoga 8. studenoga 2019*., 95, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, FF Press. https://doi.org/10.17234/9789533792262
54. Cvijetinović, M. (2021) *100 frankopanskih gradova: Povijesni vodič po frankopanskim posjedima u Hrvatskoj*. Rijeka: Primorsko-goranska županija, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka.
55. Čakavski sabor (n.d.) *Katedra Čakavskoga sabora Modruše.* [online]. Dostupno na: www.cakavskisabor.hr/katedra-cakavskoga-sabora-modruse/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
56. Ćorić, F. (2021) 'Historicistički asamblaži: autentični fragmenti u novom kontekstu', u: Marković, P. (ur.) *Materijalnost umjetničkog djela: Zbornik radova znanstvenog skupa „Dani Cvita Fiskovića“ održanog 2018. godine*. Zagreb: FF Press, str. 127-139. https://doi.org/10.17234/9789531759595.12
57. De Marco, L., Bourdin, G., Buckley, K., Leitão, L., Thibault, M. (2020) *Connecting Practice Phase III: Final Report*. [online] ICOMOS, 401. Dostupno na: https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2477// [Pristupljeno: 11. 12. 2022.].
58. Deanović, A. (1971) 'Historičke gradine i tvrđave u Dalmaciji', *Arhitektura,* 109-110, str. 18-25.
59. Deanović, A. (1975) 'Odgovornost namjene i načini prezentiranja utvrda', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 1, str. 39-48.
60. Deanović, A. (1978) 'Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj', *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 8, 381, str. 35-48.
61. Devide, M. (1971) 'Burgovi u Slavoniji', *Arhitektura,* 109-110, str. 12-17.
62. Die Burgenstraße (n.d.) The Castle Road : Then and Now. [online]. Dostupno na: https://www.burgenstrasse.de/uk/Home/About-us.html [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
63. Dijkstra, L., Poelman, H., Veneri, P. (2019) 'The EU-OECD definition of a functional urban area', *OECD Regional Development Working Papers*, 11, Pariz: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/d58cb34d-en

64. Dobronić, L. (1973) '„Seljačka buna 1573“ u Povijesnom muzeju Hrvatske', *Čovjek i prostor*, XX, 238, str. 24-25.
65. Dobronić, Lj. (1988) 'O Medvedgradu', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, str. 137-139.
66. Društvo prijatelja dubrovačke starine (n.d.) *O nama* [online]. Dostupno na: https://citywallsdubrovnik.hr/?lang=hr [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
67. Društvo prijatelja Novigrada na Dobri „Frankopan“ (n.d.) *O nama* [online]. Dostupno na: www.drustvo-frankopan.hr/o-nama/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
68. Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ (n.d.) *Ukratko* [online]. Dostupno na: https://dbhz.hr/o-druzbi/ukratko/ [Pristupljeno: 20. 5. 2026.].
69. Družba čuvara baštine Frankopani (n.d.) *Frankopanska događanja* [online]. Dostupno na: www.frankopani.online/dogadjanja.aspx [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
70. Državna geodetska uprava (n.d.) *Geoportal DGU.* [online]. Dostupno na: https://geoportal.dgu.hr/ [Pristupljeno: 7. 11. 2025.].
71. Duby, G. (1978) *The Early Growth of the European Economy : Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
72. Dudley, N. (ur.) (2008) *IUCN - Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Švicarska: IUCN.
73. Duić, M. (2021) 'Castle Studies; Anti-Turkish Castles in Banovina at the End of the 15th and the Beginning of the 16th Century', Prikaz knjige, *Prostor, 29*(1(61)), str. 148.
74. Duić, M., Rukavina, M. (2026a) 'Plemićki gradovi u zaštićenim prirodnim područjima nacionalnih parkova i parkova prirode Republike Hrvatske – planiranje i integralna zaštita', *Annales. Series historia et sociologia,* 36(1), str. 59-82. https://doi.org/10.19233/ASHS.2026.05
75. Duić, M., Rukavina, M. (2026b) ‘Monuments and Medieval Castles: A Spatial Model for Enhancement and Preservation and Shaping Community Identity’, *Art in Society International Conference,* 1.-4. srpnja 2026. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
76. Duić, M., Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2022a) 'Plemićki gradovi (burgovi) na području planiranog parka prirode Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska gora i Ravna gora : Prostorne mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja', *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (33), str. 147-167. https://doi.org/10.21857/ydkx2copn9
77. Duić, M., Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2022b) 'Prostorni plan parka prirode Trakošćan iz 1974. godine - pristup očuvanju i unaprjeđenju naslijeđa', u: Sekelj, S.,

Plosnić Škarić, A. (ur.). *5. kongres povjesničara umjetnosti - knjižica sažetaka*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 49.

78. Dumbović Bilušić, B. (1996) 'Vrednovanje prostornih činitelja u oblikovanju povijesne jezgre Samobora', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20-21, str. 91-108.
79. Dumbović Bilušić, B. (2015) *Krajolik kao kulturno naslijeđe : Metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine.
80. Dumbović Bilušić, B., Ćorić, F., Deranja Crnokić, A. (2017) 'Panel-diskusija / Kulturni krajolik – nekad, danas, sutra : Muzej Mimara, 13. listopada 2017.', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 209-210.
81. Dumbović Bilušić, B., Obad Šćitaroci, M. (2007) 'Kulturni krajolici u Hrvatskoj – identifikacija i stanje zaštite', *Prostor, 15*(2(34)), str. 260-271.
82. Dumbović Bilušić, B., Obad Šćitaroci, M. (2013) 'Zaštita krajolika; Usporedba zakonodavne osnove u Hrvatskoj i europskim zemljama', *Prostor, 21*(1(45)), str. 104-115.
83. Dumbović Bilušić, B., Vrekalo, N. (2006) 'Kulturni krajolik Velikog Tabora - prepoznavanje, vrjednovanje i zaštita', u: Obad Šćitaroci, M. (ur.) *Dvorci i ljetnikovci : Kulturno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvitka.* Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. str. 191-206.
84. Džaja, A. (ur.) (2020) *Srednjovjekovne utvrde Moslavine*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina.
85. E.C.C.O. European Confederation of Conservator-Restorers Organisations (n.d.) *Mission and Vision* [online]. Dostupno na: www.ecco-eu.org/about-e-c-c-o/mission-vision/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
86. EAA. European Association of Archeologists (n.d.) *Aims and History of the European Association of Archaeologists* [online]. Dostupno na: www.e-a-a.org/EAA/About_EAA/Aims_and_History/EAA/About/Aims_and_History.aspx?hkey=969d7146-3e39-42a3-8c21-f83be6655bc2 [Pristupljeno: 1. 4. 2025.]
87. ECTP-CEU (The European Council of Spatial Planners – Le Conseil Européen des Urbanistes) (2013) *The Charter of European Planning.* The Vision for Cities and Regions – Territoires of Europe in the 21st Century. Barcelona.
88. Emili, I., Fučić, B. (1960) 'Uređenje Trsatske gradine', *Arhitektura,* 4-6, str. 25-28.
89. Engel, P. (2001) *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526.* New York: I.B. Tauris & Co Ltd. https://doi.org/10.5040/9780755699926

90. English Heritage (2008) *Conservation Principles: Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment.*
91. Erlebnis Burgbau Friesach (n.d.) *Die Idee dahinter* [online]. Dostupno na: https://burgbau.at/?page_id=40 [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
92. Europa Nostra (n.d.) *About us* [online]. Dostupno na: www.europanostra.org/about-us/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
93. Europäisches Burgeninstitut (n.d.) *Library* [online]. Dostupno na: www.deutsche-burgen.org/en/institut/bibliothek/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
94. EUROPARC Federation (2010) *The Role of Natural Periurban Areas in Urban and Territorial Management Models*. Sevilla.
95. European Association of Historic Towns and Regions (n.d.) *Who are we?* [online]. Dostupno na: www.historic-towns.org/about-us/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
96. European Association of the Via Francigena Ways (n.d.) *Sigeric's Itinerary***.** [online]. Dostupno na: https://www.viefrancigene.org/en/news/sigerics-itinerary [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
97. European Commission (2017) *Linking Natura 2000 and cultural heritage : Case studies*. Luksemburg: Publications Office of the European Union, 90.
98. European Commission (2019) *Natural and cultural heritage in Europe: Working together within the Natura 2000 network*. Luksemburg: Publications Office of the European Union, 64.
99. European Commission (n.d.a) *Lokaliteti s oznakom europske baštine* [online]. Dostupno na: https://culture.ec.europa.eu/hr/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
100. European Commission (n.d.b) *European Heritage Label sites* [online]. Dostupno na: www.culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label [Pristupljeno: 16. 4. 2025.].
101. European Commission. Culture and Creativity (n.d.) *Europska godina kulturne baštine 2018.* [online]. Dostupno na: www.culture.ec.europa.eu/hr/cultural-heritage/eu-policy-for-cultural-heritage/european-year-of-cultural-heritage-2018 [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
102. European Cultural Foundation (n.d.) *About* [online]. Dostupno na: www.culturalfoundation.eu/about/our-story// [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
103. European Heritage Alliance (n.d.) *About* [online]. Dostupno na: www.europeanheritagealliance.eu/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].

104. European Heritage Europa Nostra Awards (n.d.) *Awards* [online]. Dostupno na: https://www.europeanheritageawards.eu/winners/ [Pristupljeno: 16. 4. 2025.].
105. European Historic Houses (n.d.) About us. [online]. Dostupno na: https://www.ehh.eu/about-us/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
106. Europska unija (2007) *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*. Official Journal of the European Union, C 306, 17.12.2007.
107. Europska unija (2012) *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. Official Journal of the European Union, C 326, 26.10.2012.
108. Eurostat (2020) *Degree of urbanisation classification – 2011 revision*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
109. Feilden, B. M. (2007) *Conservation of Historic Buildings*. Treće izdanje. Prvo izdanje 1982. Oxford: Architectural Press.
110. Ferata (2023) *Marijo Kozina: Utvrda Čačvina, dragulj triljskog kraja koji nezaustavljivo propada* [online]. Dostupno na: https://www.ferata.hr/marijo-kozina-utvrda-cacvina-dragulj-triljskog-kraja-koji-nezaustavljivo-propada/ [Pristupljeno: 10. 5. 2026.].
111. Ferić Balenović, J. (ur.) (2014) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2013. godinu', u: Majer Jurišić, K., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 5. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 273-287.
112. Ferić Balenović, J. (ur.) (2015) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2014. godinu', u: Majer Jurišić, K., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 6. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 241-255.
113. Ferić Balenović, J. (ur.) (2016) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2015. godinu', u: Majer Jurišić, K., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 7. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 307-321.
114. Ferić Balenović, J. (ur.) (2017) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda iz 2016. godine', u: Škarić, K. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 8. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 219-234.
115. Ferić Balenović, J., Ivić, D., Puhmajer, P., Azinović Bebek, A. (ur.) (2012) 'Popis kataloških jedinica iz kataloga radova u 2011.', u: Bralić, V., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 3. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 181-193.
116. First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments (1931) *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*.

117. Fowler, P. J. (2003) *World Heritage Cultural Landscapes 1992–2002*. World Heritage Papers 6. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
118. Frank, L., Friedhoff, J. (2008) *Marksburg : Geschichte und bauliche Entwicklung*. Braubach: Europäisches Burgeninstitut - Einrichtung der Deutschen Burgenvereinigung e.V.
119. Freudenreich, A. (1968) 'Etno-park – muzej na otvorenom', *Čovjek i prostor*, XV, 185, str. 14-20.
120. Furjanić, Z., Žuljić, S. (1956) 'Otočac – idejna studija Generalnog urbanističkog plana', *Čovjek i prostor*, III, 45, str. 9-10.
121. Gamulin, A. (1996) 'Vrlička tvrđava Prozor', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 18-19, str. 23-40.
122. Gamulin, A. (1999) 'Crkva Gospe od Anđela na tvrđavi Topani u Imotskom', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 22-23, str. 9-17.
123. Gašparović, S. (2009) *Autocesta kao mogućnost razotkrivanja vrijednosti i slojevitosti krajolika*. Doktorski rad. Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
124. General Secretariat of the Council of the European Union (2014) *Charter of Rome on Natural and Cultural Capital.*
125. Getty Conservation Institute (n.d.) *Mission and Values* [online]. Dostupno na: www.getty.edu/conservation/about/mission.html [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
126. Glatzel, K. (2001) 'Der Betrieb von Baudenkmalen – Das Fallbeispiel Neuenburg/Freyburg an der Unstrut', u: Fischer, K. (ur.) *Das Baudenkmal – Nutzung und Unterhalt : Tagung des Beirats für Restaurierung der Deutschen Burgenvereinigung, Nürnberg 1999*. Braubach: Europäisches Burgeninstitut - Einrichtung der Deutschen Burgenvereinigung, str. 54-61.
127. Gomaz, R. (1973) 'Varaždin : povijesni razvoj i urbanističko planiranje', *Arhitektura,* 144, str. 39-42.
128. Grad Bogenšperk (n.d.) *Bogenšperk Castle* [online]. Dostupno na: https://bogensperk.si/en/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
129. Grad Otočec (n.d.) *Hotel* [online]. Dostupno na: https://www.grad-otocec.com/hr [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
130. Gvozdanović, S. (1962) 'O srednjovjekovnom burgu', *Arhitektura,* 1-2, str. 26-30.
131. Gvozdanović, S. (1967) 'Majstorska radionica prof. arh. Drage Galića', *Čovjek i prostor*, XIV, 177, str. 1-11.

132. Gvozdanović, S., Gvozdanović, V. (1967) 'Na temu starih gradova burgova', *Arhitektura,* 1-2, str. 85-90.
133. Gvozdanović, S., Gvozdanović, V. (1971) 'Stari gradovi i gradine Zagrebačke regije', *Arhitektura,* 109-110, str. 5-11.
134. Gvozdanović, V. (1968) 'Uz izložbu Srednjevjekovni spomenici Slavonije', *Čovjek i prostor*, XV, 186, str. 10-11.
135. Habunek Moravac, Š. (1971) 'Grad Zelingrad', *Arhitektura,* 109-110, str. 38.
136. Habunek Moravac, Š., Machiedo, S. (1971) 'Stari grad Đurđevac', *Arhitektura,* 109-110, str. 39-41.
137. Hall, C. M., Page, S. J. (2014) *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. 4. izdanje. Abingdon: Routledge.
138. Hall, C.M., Härkönen, T. (ur.) (2006) *Lake Tourism: An Integrated Approach to Lacustrine Tourism Systems*. Clevedon: Channel View Publications. https://doi.org/10.21832/9781845410421
139. HAOP (n.d.) *Upravljačka zonacija* [online]. Zavod za zaštitu okoliša i prirode. Dostupno na: https://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/upravljanje-zasticenim-podrucjima/upravljacka-zonacija [Pristupljeno: 6. 7. 2026.].
140. Higham, R., Barker, P. (1992) *Timber Castles*. London: Batsford.
141. Historic England (2013) *Easy Access to Historic Landscapes.* [online]. Historic England. Dostupno na: https://historicengland.org.uk/images-books/publications/easy-access-historic-landscapes/ [Pristupljeno: 6. 7. 2026.].
142. Historic England (2015a) *The Historic Environment in Local Plans : Historic Environment Good Practice Advice in Planning: 1.*
143. Historic England (2015b) *Managing Significance in Decision-Taking in the Historic Environment : Historic Environment Good Practice Advice in Planning: 2.*
144. Historic England (2015c) *The Historic Environment and Site Allocations in Local Plans : Historic England Advice Note 3.*
145. Historic England (2016) *Conservation and Management of War Memorial Landscapes*. *Updated edition.* [online]. London: Historic England. Dostupno na: https://historicengland.org.uk/images-books/publications/conservation-management-war-memorial-landscapes-updated/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
146. Historic England (2017a) *The Setting of Heritage Assets : Historic Environment Good Practice Advice in Planning Note 3 (Second Edition).*
147. Historic England (2017b) *Understanding Place : Historic Area Assessments.*

148. Historic England (2017c) *Understanding the Archaeology of Landscapes : A Guide to Good Recording Practice (Second Edition).*
149. Historic England (2017d) *Photogrammetric Applications for Cultural Heritage. Guidance for Good Practice*. Swindon: Historic England.
150. Historic England (2018) *3D Laser Scanning for Heritage: Advice and Guidance on the Use of Laser Scanning in Archaeology and Architecture.* Swindon: Historic England.
151. Historic England (2018) *Using Airborne Lidar in Archaeological Survey: The Light Fantastic*. Swindon: Historic England.
152. Historic England (2018a) *Stone Castles : Introductions to Heritage Assets.*
153. Historic England (2018b) *Earthwork and Timber Castles : Introductions to Heritage Assets.*
154. Historic England (2018c) *Field Systems : Introductions to Heritage Assets.*
155. Historic England (2019) *Conservation Area Appraisal, Designation and Management : Advice Note 1 (Second Edition).*
156. Historic England (2020) *Enabling Development and Heritage Assets : Historic Environment Good Practice Advice in Planning Note 4.*
157. Historic England (n.d.) *Historic England and the English Heritage Trust* [online]. Dostupno na: www.historicengland.org.uk/about/what-we-do/historic-england-and-english-heritage/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
158. Historic England (n.d.a) *Historic Landscape Characterisation.* [online]. Dostupno na: https://historicengland.org.uk/research/methods/characterisation/historic-landscape-characterisation/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
159. Historic England (n.d.c) *Looking After Monuments and Sites* [online]. Dostupno na: https://historicengland.org.uk/advice/technical-advice/monuments-and-sites/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
160. Hönes, E.-R. (2009) 'Burgen und Schlösser in der Raumordnung', *Burgen und Schlösser - Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege*, 50(3), str. 134-143.
161. Horvat, A. (1954) 'Iz zaboravljene Like i Krbave', *Čovjek i prostor*, I, 8, str. 2.
162. Horvat, A. (1971) *Spomenici kulture SR Hrvatske : Njihova rasprostranjenost i opća valorizacija*. Zagreb: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Hrvatske u Zagrebu.
163. Horvat, A. (1979) 'O djelovanju „Povjerenstva“ za čuvanje spomenika u Zagrebu (1914 - 1923)', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4-5, str. 11-35.

164. Horvat, A. (1981) 'O djelovanju konzervatorske službe u Zagrebu III (1923 - 1941)', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 15-34.
165. Horvat, Z. (1971) 'Gotičke profilacije u Hrvatskoj', *Arhitektura,* 109-110, str. 72-79.
166. Horvat, Z. (1972) 'Opeka u arhitekturi srednjeg vijeka kontinentalne Hrvatske', *Arhitektura,* 113-114, str. 11-16.
167. Horvat, Z. (1975) 'Neki stambeni prostori u gotičkoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske', *Arhitektura,* 154, str. 29-31.
168. Horvat, Z. (1979) 'Upotreba „mačka“ u srednjovjekovnoj gradnji ', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4-5, str. 283-285.
169. Horvat, Z. (1981) 'Gotička kula varaždinskog Starog grada', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 75-82.
170. Horvat, Z. (1987) 'O izgledu srednjovjekovnog zida na primjerima nekih građevina u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 12, str. 179-192.
171. Horvat, Z. (1993) 'Kružne branič-kule u hrvatskoj Krajini u XVI. Stoljeću', *Prostor,* 1(2-4(2-4)), str. 159-187.
172. Horvat, Z. (1994) 'Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske; Kamini, dimnjaci i kaljeve peći', *Prostor,* 2(3-4(7-8)), str. 215-239.
173. Horvat, Z. (1995) 'Neki pomoćni prostori u starim gradovima kontinentalne Hrvatske', *Prostor,* 3(2(10)), str. 299-322.
174. Horvat, Z. (1996) 'Zidine i braništa na utvrdama kontinentalne Hrvatske 12 - 15. st.', *Prostor,* 4(2(12)), str. 175-200.
175. Horvat, Z. (1997) 'Prozori na burgovima XIII - XV. st. u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 5(1(13)), str. 43-60.
176. Horvat, Z. (1998) 'Ulazi u burgove 12 -15. stoljeća', *Prostor,* 6(1-2(15-16)), str. 41-66.
177. Horvat, Z. (1999) 'Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 7(2(18)), str. 181-198.
178. Horvat, Z. (2002) 'Vrata u burgovima kontinentalnog dijela Hrvatske', *Prostor,* 10(1(23)), str. 11-18.
179. Horvat, Z. (2005) 'Primjena drva u gradnji burgova od 13. do 15. stoljeća u kontinentalnom dijelu Hrvatske I. dio: krovišta', *Prostor,* 13(1(29)), str. 11-20.
180. Horvat, Z. (2006) 'Drvene konstrukcije na burgovima kontinentalne Hrvatske II.dio', *Prostor,* 14(2(32)), str. 143-157.

181. Horvat, Z. (2007) 'Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća', *Prostor, 15*(1(33)), str. 26-41.
182. Horvat, Z. (2008) 'Pozicije burgova tijekom 13.-15. stoljeća', *Prostor,* 16(1(35)), str. 22-39.
183. Horvat, Z. (2009) 'Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća', *Prostor,* 17(1(37)), str. 32-51.
184. Horvat, Z. (2010) 'Stilska stratigrafija burgova 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 18(1(39)), str. 42-61.
185. Horvat, Z. (2012) 'Oprema i pojedinosti na burgovima kontinentalne Hrvatske', *Prostor,* 20(1(43)), str. 2-19.
186. Horvat, Z. (2014) *Burgologija : Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske.* Zagreb: UPI-2M PLUS d.o.o., Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.
187. Horvat, Z. (2014) 'Pseudokašteli kraja 15. i prve polovine 16. stoljeća u obrani od Turaka'. u: Karbić, M., Kekez, H., Novak, A., Horvat, Z. (ur.). *Ascendere Historiam : Zbornik u čast Milana Kruheka*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, str. 371-398.
188. Horvat, Z. (2020*) Kaštelologija : Protuturski kašteli na Banovini krajem 15. i početkom 16. stoljeća.* Zagreb: UPI-2M PLUS d.o.o., Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.
189. Horvat, Z., Ivanušec, R., Mihaljević, M. (2014) 'Utvrda Gračanica-Lehowacz : Konzervatorsko-arheološko istraživanje i obnova', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 35, str. 91-114.
190. Horwath HTL (2015) *Master plan turizma Istarske županije 2015. – 2025. : Finalni izvještaj Master plana.* Poreč: Turistička zajednica Istarske županije. Dostupno na: https://www.istra.hr/downloadf/Master_Plan_Turizma_Istarske_Zupanije_2015-2025.pdf Pristupljeno: [Pristupljeno: 16. 12. 2025.].
191. Hruškovec, T. (1971) 'Neki stari gradovi i utvrđena mjesta od Save do Jadrana', *Arhitektura,* 109-110, str. 80-91.
192. Hrvatska enciklopedija (n.d.) ‘Reliquiae reliquiarum’, *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
193. Hrvatska udruga povijesnih gradova (n.d.) *O nama* [online]. Dostupno na: https://hupg-povijesnigradovi.com/hr/ [Pristupljeno: 1. 7. 2026.].
194. Hrvatski restauratorski zavod (n.d.a) *Stari grad Barilović – 10 godina arheoloških istraživanja* [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/index.php/djelatnosti/izlobe/1498-stari-grad-barilovi-10-godina-arheolokih-istraivanja [Pristupljeno: 20. srpnja 2025].

195. Hrvatski restauratorski zavod (n.d.b) *Stoljeće nakon Laszowskog* [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/index.php/djelatnosti/izlobe/1797-stoljece-nakon-laszowskog-2 [Pristupljeno: 20. srpnja 2025].
196. Hrvatski restauratorski zavod (n.d.c) *O Zavodu* [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/index.php/zavod/o-zavodu [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
197. Hrvatski restauratorski zavod (n.d.d) *Stari grad Prozorac u Vrelu Koreničkom* [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/index.php/aktualno/novosti-i-obavijesti/3950-stari-grad-prozorac-u-vrelu-korenickom [Pristupljeno: 10 05 2023].
198. Hrvatski zavod za prostorni razvoj (2017) *Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske*. (Marohnić-Kuzmanović, V., Matković, I., Korlaet, A. (ur.)) Zagreb: Hrvatski zavod za prostorni razvoj.
199. Hržić, M (1978) 'O urbanističkom projektu centra slavonske Požege', *Čovjek i prostor*, XXV, 299, str. 16-17.
200. ICCROM (n.d.) *History* [online]. Dostupno na: www.iccrom.org/about/overview/history [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
201. ICOFORT (n.d.) *About ICOFORT* [online]. Dostupno na: www.icofort.org/quem-somos [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
202. ICOM (n.d.) *History of ICOM* [online]. Dostupno na: www.icom.museum/en/about-us/history-of-icom/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
203. ICOMOS & IUCN (2021) *Connecting Practice: a commentary on nature-culture keywords*. Charenton-le-Pont / Gland: ICOMOS, IUCN.
204. ICOMOS & IUCN (2023) *Connecting Practice IV : Phase IV – Part 1 : Final report*. Charenton-le-Pont / Gland: ICOMOS, IUCN.
205. ICOMOS (1964) *International Charter for the Conservation and Restoration of Historic Monuments and Sites (The Venice Charter).*
206. ICOMOS (1987) *Charter For The Conservation Of Historic Towns And Urban Areas (Washington Charter).*
207. ICOMOS (1994) *The Nara Document on Authenticity.*
208. ICOMOS (1996) *Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites.*
209. ICOMOS (1999) *International Cultural Tourism Charter : Managing Tourism at Places of Heritage Significance.*
210. ICOMOS (2005) *Xi'an Declaration On the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites And Areas.*

211. ICOMOS (2008a) *Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place.*
212. ICOMOS (2008b) *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites.*
213. ICOMOS (2008c) *The ICOMOS Charter on Cultural Routes.*
214. ICOMOS (2011a) *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas.* Paris: International Council on Monuments and Sites.
215. ICOMOS (2011b) *The Paris Declaration On heritage as a driver of development.*
216. ICOMOS (2014) *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values.*
217. ICOMOS (2021) *ICOMOS Guidelines on Fortifications and Military Heritage.*
218. ICOMOS (2022a) *Connecting Practice. A Commentary on Nature-Culture Keywords*. [online] ICOMOS, 63. Dostupno na: https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2555/ [Pristupljeno: 11 12 2022]
219. ICOMOS (2022b) *ICOMOS International Charter for Cultural Heritage Tourism : Reinforcing cultural heritage protection and community resilience through responsible and sustainable tourism management.*
220. ICOMOS (n.d.) *ICOMOS: Our Mission and Values* [online]. Dostupno na: https://www.icomos.org/icomos-our-mission-and-values/ [Pristupljeno: 20. 5. 2026.].
221. ICOMOS-ICAHM (1990) *Charter For the Protection and Management of the Archaeological Heritage.*
222. ICOMOS-IFLA (2017) *ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage.*
223. IFLA (n.d.) *Who we are* [online]. Dostupno na: www.iflaworld.com/who-we-are [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
224. Ilijanić, M. (1954) 'Dograđivanje varaždinske tvrđave u 16. stoljeću', *Čovjek i prostor*, I, 11, str. 2.
225. Istarska enciklopedija (n.d.) 'Povijest', *Istarska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
226. Istituto Italiano dei Castelli (n.d.) *Mission.* [online]. Dostupno na: www.istitutoitalianocastelli.it/chi-siamo/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
227. Ivanušec, R., Mihaljević, M. (2016) 'Lokaliteti križarskih utvrda Račeša, Cage – Lješnica, Sv. Ivan Trnava (Gornji Bogićevci)', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39, str. 77-93.

228. Ivić, D., Puhmajer, P. (ur.) (2010) 'Popis kataloških jedinica iz kataloga radova u 2009.', u: Bralić, V., Bekić, L. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 1. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 275-292.
229. Ivić, D., Puhmajer, P. (ur.) (2011) 'Popis kataloških jedinica iz kataloga radova u 2010.', u: Bralić, V., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 2. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 245-259.
230. Jenko, V. (1971) 'Dva frankopanska grada: Trsat i Grobnik', *Arhitektura,* 109-110, str. 48-51.
231. Jerabek. G. (2017) 'O Nagradi „Vicko Andrić“ za zaštitu spomenika kulture ', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 201-217.
232. Jo, Y. H., Hong, S. (2019) 'Three-Dimensional Digital Documentation of Cultural Heritage Site Based on the Convergence of Terrestrial Laser Scanning and Unmanned Aerial Vehicle Photogrammetry', *ISPRS Int. J. Geo-Inf.*, 8(2)53. https://doi.org/10.3390/ijgi8020053
233. Jokilehto J. (1986) *A History of Architectural Conservation : The Contribution of English, French, German and Italian Thought towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property*. D. Phil Thesis. Institute of advanced Architectural Studies, The University of York, Engleska.
234. Jurić, Z., Strugar, M., Ćorić, F. (2011) 'Rasprave o Bakačevoj kuli u Zagrebu 1901. godine: „Taj nesgrapni, ružni toranj…“ ili „...karakterističan primjer sredovječnog utvrdnog braništa“.' *Portal,* (2), str. 69-101.
235. Jurković, I. (2014) 'Model uzročno-posljedičnih veza osmanske ugroze, klimatskih nepogoda, gladi i kuge na privredu hrvatskih i slavonskih vlastelinstava u zadnjim desetljećima 15. i tijekom 16. stoljeća', *Tabula,* (12), str. 139-149. https://doi.org/10.32728/tab.12.2014.12
236. Kapun, V. (1971) 'Zrinski grad Čakovec', *Arhitektura,* 109-110, str. 26.
237. Karač, Z. (1993) 'Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara', *Prostor,* 1(2-4(2-4)), str. 189-211.
238. Karač, Z. (1994) 'Osnovna analiza urbanističko-arhitektonskog razvoja Vukovara; Kompendij dosadašnjih istraživanja', *Prostor,* 2(1-2(5-6)), str. 77-96.
239. Karač, Z. (2020) 'Srednjovjekovni burgovi oko Save i Kupe; Sena Sekulić-Gvozdanović [pripremio i uredio Alen Žunić]', Prikaz knjige, *Prostor,* 28(1(59)), str. 189.
240. Karač, Z., Braun, A. (2000) 'Analiza urbanističko-komunalnih i graditeljskih regula u srednjovjekovnom statutu grada Iloka iz 1525. godine', *Prostor,* 8(1(19)), str. 15-30.

241. Karaman, Lj. (1948) 'Srednjovjekovna umjetnost Hrvatske i Slavonije do baroka', *Arhitektura*, 13-17, str. 46-53.
242. Karbić, M. (2010) 'Dioba posjeda i plemićki rod: primjeri iz Slavonije', *Scrinia Slavonica*, 10(1), str. 70–86.
243. Kocka d.o.o. (2020) *Krovni interpretacijski plan „Dodir civilizacija" s planom upravljanja*. 192, Karlovac: Kocka d.o.o.
244. Kočevar, S. (1995) 'Bosiljevo; Prilog analizi kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti', *Prostor,* 3(1(09)), str. 107-124.
245. Kolacio, Z. (1977) 'U povodu natječaja za čakovečki Trg republike', *Čovjek i prostor*, XXIV, 294, str. 6-7.
246. Kongres o europskoj arhitektonskoj baštini (1975) *Amsterdamska deklaracija.*
247. Korunek, M. (2012) 'Pregled utvrda, burgova i kaštela na području Varaždinske županije', *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva.* 28, str. 227-250.
248. Korunek, M. (2014) 'Utvrda Grebengrad kod Novog Marofa', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, str. 67-81.
249. Koščak, V. (1954) 'Dvorci Loire', *Čovjek i prostor*, I, 1, str. 4-5.
250. Koščak, V. (1970), 'Povijest Medvednice', *Arhitektura,* 107-108, str. 103-107.
251. Kozina, A. (1973) 'Uz suvremenu cestu Krapina - Ptuj', *Arhitektura,* 144, str. 26.
252. Krajnik, D., Obad Šćitaroci, M. (2007) 'Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Varaždina'. *Prostor,* 15(2(34)), str. 180-193.
253. Krečić, P. (1983) 'Pitanje ljubljanskog Grada : Razmišljanje na temu o zahvatima u stare gradske jezgre', *Čovjek i prostor*, XXX, 363, str. 25.
254. Križaj, L. (ur.) (2017) *Tezaurus spomeničkih vrsta : podatkovni standard u inventarima graditeljske baštine*. Zagreb : Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.
255. Kruhek, M. (1985) 'Stari đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 85-106.
256. Kruhek, M. (1995) *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest.
257. Kruhek, M., Horvat, Z. (1985) 'Barilović-grad', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 121-137.
258. Kruhek, M., Horvat, Z. (1992) 'Castrum Thersan et civitas Modrussa : povijesni i topografski pregled', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, str. 89-131.
259. Kruhek, M., Horvat, Z. (2003) 'Cetin – spomenik hrvatske povijesti i fortifikacijskoga graditeljstva', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 26-27, str. 209-228.

260. Kurelić, R. (2025) 'Godina 1527.'. u: Galović, T., Milinović, D., Vedriš, T. (ur.) *U početku bijaše kraljevstvo : Izložba u povodu 1100 godina Hrvatskog Kraljevstva. Galerija Klovićevi dvori, Zagreb. 16. listopada 2025. – 15. veljače 2026. Katalog izložbe*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, str. 278-281.
261. Kužić, K. (2004) 'Kojim su brodovima 1217. godine prevezeni križari kralja Andrije II.?', *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 46, str. 93–107.
262. Lapajne, D., Mahović, G. (2007) 'Stari grad Tuščak na Žumberku', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 29-30, str. 75-84.
263. Leitão, L.; Bourdin, G.; Badman, T.; Wigboldus, L. (2017) *Connecting Practice Phase II: Final Report*. [online] ICOMOS/IUCN, 176. Dostupno na: https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1841/ [Pristupljeno: 11. 12. 2022.]
264. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.a) *Deklaracija*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/clanak/deklaracija [Pristupljeno: 30. travnja 2025].
265. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.b) *Horvat, Anđela* Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/clanak/horvat-andjela [Pristupljeno: 20. srpnja 2025].
266. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.c) *Konvencija*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://enciklopedija.hr/clanak/konvencija [Pristupljeno: 30. travnja 2025].
267. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.d) *Nugent-Westmeath, Laval*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/clanak/nugent-westmeath-laval [Pristupljeno: 20. rujna 2025].
268. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.e) *Povelja*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://enciklopedija.hr/clanak/povelje [Pristupljeno: 30. travnja 2025].
269. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.f) *Rezolucija*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://enciklopedija.hr/clanak/rezolucija [Pristupljeno: 30. travnja 2025].
270. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.g) *Szabo, Gjuro*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/clanak/szabo-gjuro [Pristupljeno: 20. srpnja 2025].
271. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.h) *Valvasor, Johann Weichard*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/clanak/valvasor-johann-weichard [Pristupljeno: 30. travnja 2025].
272. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.i) *Zakon*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://enciklopedija.hr/clanak/zakon [Pristupljeno: 30. travnja 2025].

273. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.j) *Načelo*. Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: https://enciklopedija.hr/clanak/nacelo [Pristupljeno: 30. travnja 2025].
274. Lentić-Kugli, I. (1981a) 'Povijesna urbana cjelina grada Varaždina', *Arhitektura,* 178-179, str. 50-53.
275. Lentić-Kugli, I. (1981b) 'Stoljetna građenja Varaždina', *Čovjek i prostor*, XXIX, 345, str. 12-14.
276. Leskovar-Šverer, V., Riđanović, J. (1955a) 'Slunj – region i naselje', *Čovjek i prostor*, II, 37, str. 7-8.
277. Leskovar-Šverer, V., Riđanović, J. (1955b) 'Slunj – detaljno rješenje centra', *Čovjek i prostor*, II, 37, str. 7-8.
278. Leskovar-Šverer, V., Riđanović, J. (1955c) 'Ogulin – idejna studija urbanističkog plana', *Čovjek i prostor*, II, 45, str. 7-8.
279. Lipovac, N. (2014) *Englesko-hrvatski stručni pojmovnik za urbaniste, prostorne planere, arhitekte i krajobrazne arhitekte.* Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.
280. Lipovac, N. (2018) *Englesko-hrvatski stručni pojmovnik kulturne baštine*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.
281. López, P. C. (2018) 'Fortified architecture in Spanish chain Paradores de Turismo. 90 years of heritage management for touristic purposes', *Defensive Architecture of the Mediterranean*. Vol IX., str. 1187-1194.
282. Lučić, B. (1975) 'Restauratorski zavod Hrvatske, Razvoj i radovi od osnutka do godine 1975.', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 1, str. 7-23.
283. Ljubić Kramer (1973) 'Krapina : urbanističko rješavanje : jučer, danas i sutra', *Arhitektura,* 144, str. 52-55.
284. Majdoub, W. (2010) 'Analyzing Cultural Routes from a Multidimensional Perspective', *Almatourism – Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 1(2), str. 29–37.
285. Majer, K., Mavar, R. (2011) 'Oslikana pročelja velikotaborskog palasa', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 31-32, str. 147-159.
286. Majnarić, I. (2025) 'U „novoj kraljevini“: država, društvo, institucije', u: Galović, T., Milinović, D., Vedriš, T. (ur.) *U početku bijaše kraljevstvo : Izložba u povodu 1100 godina Hrvatskog Kraljevstva. Galerija Klovićevi dvori, Zagreb. 16. listopada 2025. – 15. veljače 2026. Katalog izložbe*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, str. 192-196.
287. Marasović, T. (1983) *Zaštita graditeljskog nasljeđa : Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*. Zagreb: Društvo konzervatora Hrvatske; Split: Sveučilište u Splitu,

Filozofski fakultet u Zadru, 00UR : Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Postdiplomski studij graditeljskog nasljeđa.

288. Marasović, T. (1985) *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*. Zagreb: Društvo konzervatora Hrvatske; Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru, 00UR : Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Postdiplomski studij graditeljskog nasljeđa.
289. Maretić, M., Žuljić, S. (1955) 'Urbanistički institut Hrvatske : Ozalj : turistički centar zapadne Hrvatske', *Čovjek i prostor*, II, 35, str. 7.
290. Marić, M., Grgurević, O. (2007) 'Krajobraz – suvremena europska kretanja, slovenski model i iskustva, stanje u Hrvatskoj', *Prostor,* 15(2(34)), str. 274-281.
291. Marinović-Uzelac, A. (1969) 'Memorijalni park Petrova gora', *Arhitektura,* 104, str. 38-44.
292. Marinović-Uzelac, A. (1972) 'Kalnik (Generalni prostorni plan)', *Arhitektura,* 116, str. 21-26.
293. Marinović-Uzelac, A. (2001) *Prostorno planiranje*. Zagreb: Dom i svijet.
294. Maroević, I. (1971) 'Zaštitni radovi na Garić gradu', *Arhitektura,* 109-110, str. 33-37.
295. Maroević, I. (1972) 'Rekonstrukcija kao interpretacija', *Čovjek i prostor*, XIX, 232, str. 16-18.
296. Maroević, I. (1983) 'Toranj ljubljanskog Grada – postmoderna revitalizacija', *Čovjek i prostor*, XXX, 363, str. 26.
297. Maroević, I. (1986a) [1972]) 'Kako istaknuti povijesnost spomenika graditeljstva pri njegovoj obnovi' [izvorno objavljeno 1974/1978.], u: *Sadašnjost baštine*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, str. 65-97.
298. Maroević, I. (1986b) [1977] 'Novo u starom u arhitekturi Hrvatske – proces interpolacije' [izvorno objavljeno 1975/1977.], u: *Sadašnjost baštine*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, str. 198-221.
299. Maroević, I. (1986c)[1972]) 'Rekonstrukcija kao interpretacija (analiza mogućeg pristupa zaštiti starih gradova u Hrvatskoj)' [izvorno objavljeno 1972.], u: *Sadašnjost baštine*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, str. 112-119.
300. Maroević, I. (1986d)[1974]) 'Prilog metodologiji ujednačivanja sustava istraživanja i dokumentiranja utvrđenih starih gradova u Hrvatskoj', [izvorno objavljeno 1974.], u: *Sadašnjost baštine*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, str. 298-312.

301. Maroević, I. (1986e)[1979] 'Muzejski upotrebljavani spomenici kulture' [izvorno objavljeno 1976./1979.], u: *Sadašnjost baštine*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, str. 155-187.
302. Maroević, I. (2000) *Konzervatorsko novo iverje*. Petrinja: Matica Hrvatska u Petrinji.
303. Mataić, J. (1977) 'Utemeljenje Spomenika i Muzeja seljačkih buna u Gornjoj Stubici', *Muzejski vjesnik*, 2, str. 15–25.
304. Matica, B. (ur.) (2008) *Hrvatski arheološki godišnjak 4/2007*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
305. Matijaško, M. (2017) *Pojmovnik utvrdnog graditeljstva s nazivljem na engleskom jeziku. Stari gradovi, utvrde, dvorci i srednjovjekovna kultura.* [online]. Dostupno na: darkoantolkovic.wordpress.com/2017/03/01/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva-s-nazivljem-na-engleskom-jeziku/ [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
306. Mavar, Z. (2017) 'Međunarodna radionica arhitekture fortifikacija – rezultati i iskustva', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 189-202.
307. Meneghello, S. (2021) 'The tourism–landscape nexus: Assessment and insights from a bibliographic analysis', *Land*, 10(4), 417. https://doi.org/10.3390/land10040417
308. Mesić, J. (ur.) (2005) *Hrvatski arheološki godišnjak 1/2004*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
309. Mesić, J. (ur.) (2006) *Hrvatski arheološki godišnjak 2/2005*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine
310. Mesić, J. (ur.) (2007) *Hrvatski arheološki godišnjak 3/2006*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
311. Mesić, J. (ur.) (2009) *Hrvatski arheološki godišnjak 5/2008*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za arhivsku djelatnost i arheološku baštinu.
312. Meter Kiseljak, N. (ur.) (2018) 'Katalog radova za 2017. godinu', u: Škarić, K. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 9. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 171-190.
313. Miletić, D. (1979) 'Istraživanje Starog grada u Hrvatskoj Kostajnici', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4-5, str. 249-275.
314. Miletić, D. (1987) 'Plemićki grad Okić', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, str. 91-114.
315. Miletić, D. (1990) 'Neki problemi izvođenja konzervatorsko-restauratorskih radova prigodom obnove Staroga Grada u Đurđevcu', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 14-15, str. 59-83.

316. Miletić, D. (1999) 'Plemićki grad Belec', *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 13/14 (1996.-1997.), str. 135-153.
317. Miletić, D. (2009) 'Garić grad : Prvi pokušaj cjelovite prezentacije ruševina jednog plemićkog grada', u: Vujić, Ž., Špikić, M. (ur.) *Ivi Maroeviću baštinici u spomen*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 389-412.
318. Miletić, D. (2012) *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
319. Miletić, D. (2021) *Medvedgrad na oltaru domovine – pogled izbliza*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
320. Miletić, D., Valjato Fabris, M. (2011) 'Stari grad u Hrvatskoj Kostajnici. Konzervatorsko-restauratorski radovi do završne prezentacije', *Portal,* (2), str. 35-53.
321. Miletić, D., Valjato Fabris, M. (2011) 'Stari grad u Hrvatskoj Kostajnici – Konzervatorsko-restauratorski radovi do završne prezentacije', *Portal*, (2), str. 35-53.
322. Milić, B. (1994) 'Vrtovi srednjeg vijeka', *Prostor,* 2(1-2(5-6)), str. 99-113.
323. Ministarstvo gospodarstva (n.d.a) *Ocjena prihvatljivosti za ekološku mrežu*. [online]. Dostupno na: https://mingo.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/zastita-prirode/ekoloska-mreza-natura-2000/ocjena-prihvatljivosti-za-ekolosku-mrezu/1212 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
324. Ministarstvo gospodarstva (n.d.b) *Ekološka mreža Natura 2000 u Republici Hrvatskoj* [online]. Dostupno na: https://mingo.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/zastita-prirode/ekoloska-mreza-natura-2000/ekoloska-mreza-natura-2000-u-republici-hrvatskoj/1211 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
325. Ministarstvo kulture (2020) *Reprezentativna stambena arhitektura kontinentalne Hrvatske - DVORCI : Veliki Tabor*.
326. Ministarstvo kulture i medija (n.d.a) *Konzervatorski odjeli* [online]. Dostupno na: www.min-kulture.gov.hr/kontakt-103/konzervatorski-odjeli-16811/16811 [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
327. Ministarstvo kulture i medija (n.d.b) *Nacionalni plan oporavka i otpornosti: Uspostava digitalne infrastrukture i usluga javne uprave izradom sustava konzervatorskih podloga (C2.2. R3-I1)* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/nacionalni-plan-oporavka-i-otpornosti-uspostava-digitalne-infrastrukture-i-usluga-javne-uprave-izradom-sustava-konzervatorskih-podloga-c2-2-r3-i1/23507 [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].

328. Ministarstvo kulture i medija (n.d.c) *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara* [online]. Dostupno na: www.min-kulture.gov.hr/propisi-543/zastita-i-ocuvanje-kulturnih-dobara-16237/16237 [Pristupljeno: 22. 7. 2025.].
329. Ministarstvo kulture i medija (n.d.i) *Područne jedinice* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/kontakt-103/konzervatorski-odjeli-16811/16811 [Pristupljeno: 1. 7. 2026.].
330. Ministarstvo kulture i medija RH (n.d.d) *Geoportal kulturnih dobara Republike Hrvatske.* [online]. Dostupno na: https://geoportal.kulturnadobra.hr/geoportal.html#/ [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
331. Ministarstvo kulture i medija RH (n.d.e) *Kulturni krajolik.* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/kulturni-krajolik/7243 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
332. Ministarstvo kulture i medija RH (n.d.f) *Kulturno - povijesne cjeline.* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/kulturno-povijesne-cjeline/558 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
333. Ministarstvo kulture i medija RH (n.d.g) *Pojedinačna kulturna dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/pojedinacna-kulturna-dobra/557 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
334. Ministarstvo kulture i medija RH (n.d.h) *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.* [online]. Dostupno na: https://registar.kulturnadobra.hr/ [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
335. Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Sektor za konzervatorske odjele i inspekciju (2022) *Standardi i kriteriji za izradu konzervatorskih podloga za kulturno-povijesne cjeline gradskih obilježja*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija.
336. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (2011) *Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015.*
337. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine (2019) *Rješenje – Kulturni krajolik Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivičko prigorje.* Klasa UP/I-612-08/18-06/0037, Ur. broj: 532-04-01-03-02/1-19-1.
338. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2006) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2006. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-

2022/odobreni-programi-u-2006-godini/zastita-nepokretnih-spomenika-kulture-pregled-sa-stanjem-31-12-2006/682 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].

339. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2007) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2007. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2007-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-31-12-2007/3382 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
340. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2008) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2008. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2008-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-17-08-2008-17105/17105 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
341. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2009) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2009. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2009-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-31-12-2009/5642 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
342. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2010) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2010. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2010-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-29-12-2010/5654 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
343. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2011) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2011. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2011-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-01-07-2011/6667 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
344. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2012) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2012. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2012-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-22-05-2012/7715 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].

345. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2013) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2013. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2013-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-17-05-2013/8623 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
346. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2014) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2014. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2014-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-27-03-2014-10281/10137 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
347. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2015) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2015. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2015-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-22-12-2015/11799 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
348. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2016) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2016. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2016-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-31-12-2016/13328 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
349. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2017) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2017. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odobrenih-programa-2006-2022/odobreni-programi-u-2017-godini/odobreni-programi-zastite-na-nepokretnim-kulturnim-dobrima-pregled-sa-stanjem-13-3-2017/14081 [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
350. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2018) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2018. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/nepokretna/Odobreni%20programi%20za%C5%A1tite%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobrima%20za%202018.%20godinu%20ZAVR%C5%A0NO%20-%2017.12.2018..pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
351. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2019) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2019. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-

kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/za%C5%A1tita%20nepokretne/Odobreni%20programi%20nepokretne%20kulturne%20ba%c5%a1tine%2021.02.2019.pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].

352. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2020) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2020. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/Ba%C5%A1tina%20a%C5%BEuriranje%202020/Odobreni%20programi%20za%C5%A1tite%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobrima%20(stanje%20u%20prosincu%202020.).pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
353. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2021) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2021. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Rezultati/Ba%C5%A1tina/Odobreni%20programi%20za%C5%A1tite%20nepokretnih%20kulturnih%20dobara%20za%202021.%20(pregled%20sa%20stanjem%2015.12.2021.).pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
354. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2022) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2022. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/kulturna%20ba%C5%A1tina/2022/Odobreni%20programi%20za%C5%A1tite%20nepokretnih%20kulturnih%20dobara%20za%202022.%20pregled%20sa%20stanjem%2014.12.2022..pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
355. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2023) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2023. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Doc/2024doc/2023%20fin/Pregled%20odobrenih%20programa%20uz%20IV.%20Dopunu%20Odluke%20za%C5%A1tite%20i%20o%C4%8Duvanja%20nepokretnih%20kulturnih%20dobara.pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
356. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2024) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2024. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Ba%C5%A1tina/nepokretna%20prosinac%202024/Odobreni%20programi_%20Nepokretna%20kulturna%20dobra%204-12-2024.pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].
357. Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturnih dobara (2025) *Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2025. godini. dobra* [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Rezultati%20poziva%202025/nepokretna/n

ovo/Odobreni%20programi%20za%C5%A1tite%20i%20o%C4%8Duvanja%20nepokretnih%20kulturnih%20dobara%2031.3.2025..pdf [Pristupljeno: 26. 3. 2025.].

358. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine (2021) *Izvještaj o stanju u prostoru Republike Hrvatske za razdoblje 2013. – 2019. godine.*
359. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja. Zavod za prostorno planiranje (1997) *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske.* (Salaj, M. (ur.)) Zagreb: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja.
360. Mönnecke, M., Wasem, K. (2005) *Anleitung zur Berücksichtigung der Naherholung in der kommunalen Planung.* Forschungsstelle für Freizeit, Tourismus und Landschaft HSR Hochschule für Technik Rapperswil.
361. Mrđa, A., Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2015) 'Međunarodni dokumenti o prostornom planiranju i turizmu', *Prostor,* 23(1(49)), str. 130-143.
362. Munk, Zdenka (1953). 'Obnova Trakošćana', *Historijski zbornik,* 6(1-4), str. 120-121.
363. Murphy, M., Corns, A., Cahill, J., Eliashvli, K., Chenaux, A., Pybus, C., Shaw, R., Devlin, G., Deevy, A., Truong-Hong, L. (2017) 'Developing historic building information modelling guidelines and procedures for architectural heritage in Ireland', *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Science*, XLII-2/W5, str. 539-546. https://doi.org/10.5194/isprs-archives-xlii-2-w5-539-2017
364. Mušič, M. (1963) 'Grad Otočec : Problemi njegove stavbne zgodovine in obnove', u: *Arhitektura in čas : eseji in razprave*. Maribor: Založba obzorja Maribor. str. 216-235.
365. Mušić, V. B. (1984) 'Urbanizam danas i novi urbanistički plan Ljubljane', *Arhitektura,* 189-195, str. 138-143.
366. Muzej Sveti Ivan Zelina (n.d.) *Projekt obnove Zelingrada* [online]. Dostupno na: https://www.muzej-zelina.hr/hr/projekt-obnove-zelingrada/ [Pristupljeno: 16. 4. 2025.].
367. Nadilo, B. (2002) 'Zamkovi sjeverno od Ogulina i neobična sudbina dvorca Bosiljevo', *Građevinar*, 54 (10), str. 621-627.
368. Nasser, N. (2003) 'Planning for urban heritage places: Reconciling conservation, tourism, and sustainable development', *Journal of Planning Literature*, 17(4), 467–479. https://doi.org/10.1177/0885412203017004001
369. Ninić, M., Bojanić Obad Šćitaroci, B., Krajnik, D. (2012) 'Srednjovjekovne utvrde na području Nacionalnog parka Krka'. *Prostor,* 20(2(44)), str. 392-401.
370. Obad Šćitaroci, M. (2019) 'Preface: The Heritage Urbanism Approach and Method', u: Obad Šćitaroci, M., Bojanić Obad-Šćitaroci, B., Mrđa, A. (ur.) *Cultural Urban Heritage*

: Development, Learning and Landscape Strategies. Springer International Publishing, str. V-XIV. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10612-6

371. Obad Šćitaroci, M. (ur.) (2015) *Međunarodni znanstveni skup : Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa : Zbornik radova*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.
372. Obad Šćitaroci, M. (ur.) (2017) *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa – multidisciplinarni dijalog*. Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
373. Obad Šćitaroci, M., Rukavina, M., Petrić, K, Oberman, T., Fofić, D. (2015) *Studija zaštite i prezentacijskog potencijala arheološkog nalazišta Kuzelin i bliskih arheoloških nalazišta: izabrani dijelovi teksta i grafičkih priloga*. Zagreb: Muzej Prigorja.
374. Obad Šćitaroci, Mladen, Bojanić Obad Šćitaroci, Bojana (2010). 'A Romantic Manor Park : Trakošćan, Croatia', *Studies in the history of gardens & designed landscapes,* 30,2; str. 115-123. https://doi.org/10.1080/14601170903010085
375. Oreb, F. (1971) 'Tvrđava Klis', *Arhitektura,* 109-110, str. 67-71.
376. Paić, P. (1971) 'Kninska tvrđava', *Arhitektura,* 109-110, str. 62-66.
377. Papayannis, T. (2015) 'Culture-nature linkages in European world heritage sites', *World Heritage Review*, 75, str. 30-35.
378. Papeš, K. (2019) *Terminologija hrvatske fortifikacijske arhitekture*. Diplomski rad. Odsjek za povijest umjetnosti, Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
379. Paradores (n.d.) *Book your Parador* [online]. Dostupno na: https://paradores.es/en/paradores [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
380. Pasinović, A. (1971) 'Varaždin i Ozalj: Dva tipa naših gradova', *Arhitektura,* 109-110, str. 29-32.
381. Patuelli, R., Mussoni, M., Candela, G. (2013) 'The effects of World Heritage Sites on domestic tourism: a spatial interaction model for Italy', *Journal of Geographical Systems*, 15(3), str. 369–402. https://doi.org/10.1007/s10109-013-0184-5
382. Pavlović, B. (1955) 'Varaždinske gradske zidine', *Čovjek i prostor*, II, 33, str. 2.
383. Pavlović, B. (1975) 'Memorijalni park Narodno oslobodilačke borbe Petrova gora', *Arhitektura,* 155, str. 24-29.
384. Pelc, M. (2012) *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*. Zagreb: Naklada Ljevak.
385. Perbellini, G. (1991) 'Foreword', u: *IBI Bulletin*, 47, 1990-1991., Verona: EUROPA NOSTRA united with IBI.

386. Perbellini, G. (1992) 'The Use of Castle Networks in Northern Italian Mediaeval Defence Strategies', *IBI Bulletin* 47. str. 67-78.
387. Pérez, M. J. R. (2015) 'Paradores, Pousadas and Habaguanex. Restoration in the public hotel industry', *Cuadernos De Turismo*, 35, str. 379–397. https://doi.org/10.6018/turismo.35.221661
388. Petrinec, T. (1996) 'Grad Otočac – Pregled povijesno-urbanog razvitka', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 18-19, str. 103-118.
389. Piplović, S. (1996) 'Povijesno-prostorni razvitak tvrđave Klis', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20-21, str. 65-89.
390. Piplović, S. (1997) 'Vedute zapuštene utvrde', *Čovjek i prostor*, XLIV, 514-515, str. 46.
391. Pleše, T. (n.d.) *Projekt »Utvrde petrinjskog kraja«. Hrvatski restauratorski zavod* [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/index.php/djelatnosti/izlobe/1498-stari-grad-barilovi-10-godina-arheolokih-istraivanja [Pristupljeno: 20. srpnja 2025].
392. Pleše, T., Stipančević, T. (ur.) (2014) *Stoljeće nakon Laszowskog*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, Hrvatski državni arhiv, Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“
393. Pluskowski, A., Banerjea, R. Y., García-Contreras, G. (2019) 'Forgotten Castle Landscapes: An introduction', *Landscapes*, 20(2), str. 87–107.
394. Pluskowski, A., Banerjea, R., García-Contreras, G. (2019) 'Forgotten Castle Landscapes: Connecting Monuments and Landscapes through Heritage and Research', *Landscapes*, 20(2), str. 89–97. https://doi.org/10.1080/14662035.2020.1857909
395. Pravilnik o arheološkim istraživanjima, NN 102/10, 02/20.
396. Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja registra kulturnih dobara, NN 128/2025.
397. Pravilnik o prostornim planovima, NN 152/2023.
398. Pravilnik o zaštiti i očuvanju Nacionalnog parka „Krka“, *Narodne novine*, br. 123/2019.
399. Pravilnik o zaštiti i očuvanju Nacionalnog parka „Plitvička jezera“, *Narodne novine*, br. 80/2021.
400. Pravilnik o zaštiti i očuvanju Parka prirode „Medvednica“, *Narodne novine*, br. 17/2021.
401. Pravilnik o zaštiti i očuvanju Parka prirode „Velebit“, *Narodne novine*, br. 128/2024.
402. Prelog, M. (1988) 'Prisutnost srednjovjekovnog grada', *Arhitektura,* 204-207, str. 4-6.
403. Premerl, T. (1971) 'Grad Sokolac u Brinju', *Arhitektura,* 109-110, str. 44-47.
404. Pukl, A. (2018) 'Kulturna dediščina gradov v Sloveniji: stanje in potencial etnoloških prizadevanj', *Varstvo spomenikov : Journal for the Protection of Monuments (50),* str. 199-209.

405. Putovima Frankopana (n.d.) *O projektu* [online]. Dostupno na: https://frankopani.eu/o-projektu/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
406. Rastandeh, A., Borgström, S., Pickering, C.M.; *Miller, A. B.; Geneletti, D.; Kohsaka, R.; Rose, J.; Engström, A.; Andersson, E.; Olafsson, A. S.; Haase, D. (2025)* 'Priorities for peri-urban recreation ecology research, policy, and practice in a transforming world', *Landscape Ecology.* 40, 230. https://doi.org/10.1007/s10980-025-02263-1
407. Rath, J. (2004) 'Burgenrestaurierungen des Ringstraßen-Architekten Friedrich von Schmidt (1825 bis 1891)', u: *Burgen und Schlösser*, 45(1). str. 34-40.
408. Raukar, T. (1997) *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga.
409. Ravnikar, E. (1983) 'Ljubljanski grad - rekonstrukcija', *Čovjek i prostor*, XXX, 363, str. 24.
410. Regan, K., Dugački, V. (2024) *Leksikon utvrda Hrvatske : Srednji i rani novi vijek*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
411. Republika Hrvatska. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (n.d.) *Vijeće Europe* [online]. Dostupno na: www.mvep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/multilateralne-organizacije-i-inicijative/vijece-europe-21909/21909 [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
412. RheinBurgenWeg (n.d*.) Profile : Idyllic views at every turn* [online]. Dostupno na: https://www.rheinburgenweg.com/en/rheinburgenweg-1 [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
413. Roglić, A. (1949) 'Gradovi Istre i njihov razvoj', *Arhitektura,* 18-22, str. 78-85.
414. Roglić, L., Sulejmanpašić, N. (1953) 'Tvrđava Nehaj', *Arhitektura,* 4, str. 24-25.
415. Rössler, M. (2006) 'World Heritage cultural landscapes: A UNESCO flagship programme 1992–2006', *Landscape Research*, 31 (4), str. 333–353. https://doi.org/10.1080/01426390601004210
416. Rukavina, K. (2021) 'Utvrda Nehaj – povod gradnji i tipizacija', *Pro tempore,* 16, str. 227-241.
417. Rukavina, M., Busonera, R. (2019) 'Archaeological Heritage Enhancement in the City and in the Landscape', u: Obad Šćitaroci, M., Bojanić Obad Šćitaroci, B., Mrđa, A. (ur.) *Cultural Urban Heritage Development, Learning and Landscape Strategies*. Cham, Springer, str. 97-111. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10612-6
418. Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2015) 'Upravljanje arheološkim nasljeđem; Proces povezan s urbanističkim i prostornim planiranjem'. *Prostor,* 23(1(49)), str. 100-117.

419. Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M., Petrić, K. (2013) 'Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnoga arheološkog naslijeđa; Međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti', *Prostor,* 21(2(46)), str. 312-325.
420. Rukavina, M., Oberman, T., Obad Šćitaroci, M. (2010) 'Prostorno-planske mjere unaprijeđenja arheološkog predjela Staroga grada u Donjoj Stubici', *Zaštita i revitalizacija spomeničke baštine Varaždinske Toplice*, Hrvatska, 03.11.2010-05.11.2010.
421. Rukavina, M., Petrić, K., Obad Šćitaroci, M. (2016) 'Analiza i procjena stanja zaštite arheoloških nalazišta Sesvete - prilog metodi analize i procjene u kontekstu integralne zaštite', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39, str. 161-182.
422. Sabljak, A. (1977) 'Izvještaj o konzervatorskim radovima na Kaštelu u Benkovcu', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 2-3, str. 207-220.
423. Salopek, D. (1973) 'Zaštita prostornih koordinata nadgradnje u traženju zavičajnih prostora Pokuplja', *Arhitektura,* 144, str. 24-26.
424. Schicht, P. (2020) *Habsburger Traumschlösser im 19. Jahrhundert*. Berndorf: KRAL.
425. Seissel, J., Vasiljević, B. (1949) 'Regulaciona osnova Čakovca', *Arhitektura,* 18-22, str. 43-46.
426. Sekulic-Gvozdanović, S. (1997) 'Hrvatski srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera', *Prostor,* 5(1(13)), str. 35-42.
427. Sekulić Gvozdanović, S. (1973) 'Samobor : Stari grad', *Arhitektura,* 144, str. 8-10.
428. Sekulić-Gvozdanović, S. (1995) 'Srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera u Istri, hrvatskom primorju i kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 3(1(09)), str. 73-106.
429. Sekulić-Gvozdanović, S. (1998) 'Hrvatski srednjevjekovni sustavi šupljih kamenih mjera', *Prostor,* 6(1-2(15-16)), str. 35-40.
430. Sekulić-Gvozdanović, S. (2001) 'Arhitekt i njegov nacrt u srednjem vijeku II. Zapad', *Prostor,* 9(2(22)), str. 101-116.
431. Sekulić-Gvozdanović, S. (2019) *Srednjovjekovni burgovi oko Save i Kupe*. Posthumno objavljen habilitacijski rad iz 1960. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
432. Servillo, L., Atkinson, R., Hamdouch, A. (2017) 'Small and Medium-Sized Towns in Europe: Conceptual, Methodological and Policy Issues', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 108 (4), str. 365–379. https://doi.org/10.1111/tesg.12252
433. skape architects (2023) *Architektur & Zeiträume : Burgruine Taggenbrunn – Ein Juwel erwacht*. 2. izdanje. St. Veit / Glan: skape architects.
434. Stahuljak, T. (1995) *Gjuro Szabo djelo jednog života.* Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.

435. Stanić, D. (2021) ‘Osmansko zaposjedanje napuštenih utvrda uz Hrvatsku i Primorsku krajinu 1620-ih – 1640-ih’, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 53(2), str. 69.–105. https://doi.org/10.17234/radovizhp.53.18
436. Stanzl, G. (2010) *Praxis Ratgeber zur Denkmalpflege : Denkmalpflege auf Burgen und Burgruinen*. Informationsschriften der Deutschen Burgenvereinigung e.V. Beirat fur für Denkmalerhaltung. Braubach: Deutsche Burgenvereinigung e.V. (DBV).
437. Stari gradovi, utvrde i povijesni putovi – Darko Antolković (n.d.) *Početna* [online]. Dostupno na: https://darkoantolkovic.wordpress.com/ [Pristupljeno: 20. 6. 2026].
438. Strgar, D., Mlinar, A. (2017) 'Radionica tradicijskih znanja potrebnih za obnovu graditeljske baštine Lukavec : Stari grad Lukavec – Velika Gorica', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 205-207.
439. Südtiroler Burgeninstitut (n.d.) *South Tyrolean Castle Institute.* [online]. Dostupno na: www.burgeninstitut.com/en/sbi/sbi-the-association/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
440. Szabo, Gj. (1920) *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji.* Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare.
441. Szakács, B. Z. (2017) 'More Medieval than Ever: Rebuilding Castles in East Central Europe', *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 21/2. str. 75-94.
442. Szlak Orlich Gniazd (n.d.) *About : Eagles Nest* [online]. Dostupno na: https://orlegniazda.pl/#about [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
443. Šimunić-Buršić, M., Obad Šćitaroci, M. (2013) 'Prostorni planovi nacionalnih parkova Ante Marinovića-Uzelca', *Prostor,* 21(2(46)), str. 260-273.
444. Šorli, M. (1949) 'Regulacija, asanacija in izgradnja Bleda', *Arhitektura,* 18-22, str. 74-77.
445. Špaleta, A. (2022) 'Održivo upravljanje okruženjem povijesnih gradova uspostavom kontaktne zone – ključni aspekti međunarodnih dokumenata o zaštiti i očuvanju kulturnog naslijeđa', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 45, str. 45-55.
446. Terra Croatia (n.d.) *Grad kojeg su stoljećima čuvale strme litice Ivanščice* [online]. Dostupno na: https://www.terra-croatia.eu/milengrad-krapinsko-zagorska-zupanija/ [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
447. Timothy, D. J., Boyd, S. W. (2003) *Heritage tourism*. Harlow: Pearson Education.
448. Tkalčec, T. (2002) 'Stari grad Čanjevo', *Cris*, IV (1), str. 18-25.
449. Tomorad, M. (2011) ‘Vanjska politika Matijaša Korvina od 1464. do 1490.’, *Kroatologija*, 2(2), str. 176–204.
450. Travel Croatia Live (n.d.) *Velički stari grad* [online]. Dostupno na: https://travelcroatia.live/listing/velicki-stari-grad/ [Pristupljeno: 10. 5. 2026.].

451. Tsimpou, T. (2026) *gijs van vaerenbergh redraws lost belgian abbey through translucent steel architecture* [online]. Dostupno na: https://www.designboom.com/art/gijs-van-vaerenbergh-lost-belgian-abbey-translucent-steel-architecture/ [Pristupljeno: 1. 6. 2026.].
452. Turković, B. (1956) 'O Medvedgradu – prije – nego prekasno', *Čovjek i prostor*, III, 55, str. 6.
453. Udruženje hrvatskih arhitekata (n.d.) *Arhitektura* [online]. Dostupno na: https://uha.hr/dzi.php?zi=Arhitektura [Pristupljeno: 20. srpnja 2025].
454. UIA. Global Civil Society Database (n.d.) *International Castles Institute* [online]. Dostupno na: www.uia.org/s/or/en/1100052488 [Pristupljeno: 1. 4. 2025.].
455. Ulrich, A. (1949) 'Regulaciona osnova Voćina', *Arhitektura,* 18-22, str. 57.
456. Ulrich, A., Vasiljević, B. (1949a) 'Direktivna regulaciona osnova za grad Varaždin', *Arhitektura,* 18-22, str. 54-56.
457. Ulrich, A., Vasiljević, B. (1949b) 'Direktivna regulaciona osnova gradova Sušak i Rijeka', *Arhitektura,* 18-22, str. 47-50.
458. UNESCO (1962) *Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites.*
459. UNESCO (1968) *Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works.*
460. UNESCO (1972) *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.*
461. UNESCO (1976) *Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas.*
462. UNESCO (1996) *Glossary of World Heritage Terms : A Glossary of Terms relating to the Implementation of the World Heritage Convention*. Merida: UNESCO. [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/archive/gloss96.htm [Pristupljeno: 15. 5. 2026.].
463. UNESCO (2002) *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre.
464. UNESCO (2011) *Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions.*
465. UNESCO (2015) *Policy for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention.*
466. UNESCO (2015) *World Heritage Review 75: Culture–Nature Links*. World Heritage Centre, 86.

467. UNESCO (2025) *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.* Pariz: UNESCO World Heritage Center. [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/document/222376 [Pristupljeno: 15. 5. 2026.].
468. UNESCO (n.d.) *World Heritage List* [online]. Dostupno na: www.whc.unesco.org [Pristupljeno: 16. 4. 2025.].
469. UNESCO World Heritage Centre (2019) *Via Francigena in Italy. Tentative Lists, Ref. 6382*. [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6382/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
470. UNESCO World Heritage Centre (2025) *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/en/guidelines/ [Pristupljeno: 1. 5. 2026.].
471. UNESCO World Heritage Centre (n.d.) *Buffer zones (Guidance) – Questions and Answers* [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/en/faq/200 [Pristupljeno: 1. 5. 2026.].
472. United Nations (2010) *International Recommendations for Tourism Statistics 2008* [online]. New York: United Nations. Dostupno na: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf#page=21. [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
473. Ured ovlaštenog krajobraznog arhitekta Robert Duić (2015) *Studija zaštite i revitalizacije krajobrazne cjeline Stari grad Dubovac.*
474. Vasiljević, B. (1973a) 'Čakovec : urbanističko rješavanje i realizacije', *Arhitektura,* 144, str. 43-45.
475. Vasiljević, B. (1973b) 'Samobor : urbanističko rješavanje i realizacije', *Arhitektura,* 144, str. 48-50.
476. Veliki Tabor (n.d.) *Legenda o Veroniki Desinićkoj* [online]. Dostupno na: https://www.veliki-tabor.hr/o-muzeju/pregled/legenda-o-veroniki-desinickoj [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
477. VIA REGIA (n.d.) *VIA REGIA – Cultural Route of the Council of Europe*. [online]. Dostupno na: https://www.via-regia.org/en [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
478. Vieira, M. M., Ribeiro, G., Paulo, R., Bessa, M., Sousa, F. R., Moreira, E., Mesquita, E. (2023) 'Strategy for HBIM implementation using high-resolution 3D architectural documentation based on laser scanning and photogrammetry of the José de Alencar theatre', *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage,* 30, https://doi.org/10.1016/j.daach.2023.e00287

479. Vijeće Europe (1954) *Europska kulturna konvencija.*
480. Vijeće Europe (1968a) *Rezolucija 68 (11) o načelima i praksi aktivnog očuvanja i obnove skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog značaja.*
481. Vijeće Europe (1968b) *Rezolucija 68 (12) o aktivnom očuvanju spomenika, spomenika, skupina i područja zgrada od povijesnog ili umjetničkog interesa u kontekstu regionalnog planiranja.*
482. Vijeće Europe (1975) *European Charter of the Architectural Heritage.*
483. Vijeće Europe (1985) *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe.*
484. Vijeće Europe (1989) *Preporuka (89) 5 koja se odnosi na zaštitu i unaprjeđenje arheološkog naslijeđa u kontekstu urbanističkog i prostornog planiranja.*
485. Vijeće Europe (1992) *Europska konvencija o zaštiti arheološkog naslijeđa (revidirana).*
486. Vijeće Europe (1995) *Preporuka R (95) 9 o integralnoj zaštiti područja kulturnog krajolika kao dijelu krajobraznih politika.*
487. Vijeće Europe (2000) *Konvencija o europskim krajobrazima.*
488. Vijeće Europe (2005) *Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvencija).*
489. Vijeće Europe (2024) *L.I.N.K.E.D. – Guiding principles for an integrated approach to culture, nature and landscape management.*
490. Viličić, M. (1968) 'Senj – drevni grad hrvatskog primorja', *Arhitektura,* 97-98, str. 64-68.
491. Viličić, M. (1970) 'Obnova kule Nehaj u Senju', *Arhitektura,* 109-110, str. 55-61.
492. Vinski, Z., Gasparini, V. (1950) 'Gradište u Mrsunjskom Lugu', *Arhitektura,* 11-12, str. 81-87.
493. Von der Dollen, B., Schock-Werner, B. (1999) *Burgenromantik und Burgenrestaurierung um 1900: Der Architekt und Burgenforscher Bodo Ebhardt in seiner Zeit.* Braubach: Europäisches Burgeninstitut - Einrichtung der Deutschen Burgenvereinigung e.V.
494. Wandl, A. (2019) 'Territories -in- between: A Cross-case Comparison of Dispersed Urban Development in Europe', *A+BE | Architecture and the Built Environment*, 10(02), Doktorski rad, https://doi.org/10.59490/abe.2019.14.4338
495. Wenzler, F. (1975) 'Spomen područja kao specifična kategorija obilježavanja lokaliteta i memoriranja značajnih događaja iz Narodnooslobilačke borbe', *Arhitektura*, 155, str. 19-23.
496. Wicham, C. (2009) *The Inheritance of Rome : A History of Europe from 400 to 1000.* London: Penguin Books Ltd.

497. Wiewegh, Z. (ur.) (2010) *Hrvatski arheološki godišnjak 6/2009*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
498. Wiewegh, Z. (ur.) (2011) *Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
499. Wiewegh, Z. (ur.) (2012) *Hrvatski arheološki godišnjak 8/2011*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
500. Wiewegh, Z. (ur.) (2013) *Hrvatski arheološki godišnjak 9/2012*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
501. Wiewegh, Z. (ur.) (2014) *Hrvatski arheološki godišnjak 10/2013*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
502. Wiewegh, Z. (ur.) (2015) *Hrvatski arheološki godišnjak 11/2014*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
503. Wiewegh, Z. (ur.) (2016) *Hrvatski arheološki godišnjak 12/2015*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
504. Wiewegh, Z. (ur.) (2017) *Hrvatski arheološki godišnjak 13/2016*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
505. Wiewegh, Z. (ur.) (2018) *Hrvatski arheološki godišnjak 14/2017*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
506. Wiewegh, Z. (ur.) (2019) *Hrvatski arheološki godišnjak 15/2018*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
507. Wiewegh, Z. (ur.) (2020) *Hrvatski arheološki godišnjak 16/2019*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.
508. Wirth, H. (2003) *Denkmalpflegerische Grundbegriffe : Praxis Ratgeber Nr. 10*. Braubach: Deutsche Burgenvereinigung e.V.
509. World Tourism Organization (UNWTO), Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality, NHTV Breda University of Applied Sciences, & NHL Stenden University of Applied Sciences. (2018) *'Overtourism'? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions: Executive summary*. World Tourism Organization.
510. Yang, Y., Fik, T. (2014) 'Spatial effects in regional tourism growth', *Annals of Tourism Research*, 46, str. 144–162. https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.03.007
511. Zakon o gradnji, NN 155/25.
512. Zakon o prostornom uređenju, NN 155/25.
513. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 145/24, 151/25.
514. Zakon o zaštiti okoliša, NN 80/13, 153/13, 78/15, 12/18, 118/18.

515. Zakon o zaštiti prirode, NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19, 155/23.
516. Zaryn, A. (1995) 'The First General Assembly of ICOMOS – 1965 : Cracow, Poland : Regulations, by-laws and national commitees', u: *Thirty Years of ICOMOS / Trentieme anniversaire de l'ICOMOS.* 5. Pariz: ICOMOS.
517. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1974b) *Prostorni plan parka prirode Trakošćan (grafički dio).* Hrvatski muzej arhitekture HAZU, Zbirka Boltar.
518. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1974a) *Prostorni plan parka prirode Trakošćan (tekstualni dio).* Javna ustanova Dvor Trakošćan.
519. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1972) *Generalni plan Memorijalno-turističkog područja Kalnik.* Zagreb.
520. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu (1969) *Uređajna osnova Memorijalnog parka Petrova Gora : Generalni prostorni plan*. Zagreb.
521. Zelić, M. (2020) 'Konzervatorski radovi na tvrđavi Topani i crkvi Gospe od Anđela u Imotskom od 2017. do 2019. godine ', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 41-42, str. 65-74.
522. Zeune, J. (2004) 'Vom "echten Styl" deutscher Burgen: Das Bild der Burg im 19. Jahrhundert', *Burgen und Schlösser*, 45(1), str. 8-17.
523. Zeune, J. (ur.) (2019) *„Dem Feind zum Trutz“ : Wehrelemente an mittelalterlichen Burgen*. Braubach: Deutsche Burgenvereinigung.
524. Zrnić, L. (2014) 'Ostavština Većeslava Henneberga u arhivima Ministarstva kulture RH', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, str. 23-34.
525. Žic, I. (2019) *Laval Nugent : neokrunjeni kralj Hrvatske*. Rijeka: Ready2print.
526. Živković, Z. (1978) 'Obnova gradskih središta i zaštita kulturnih spomenika u SR Hrvatskoj : Slavonski Brod, Čakovec, Varaždin, Karlovac, Zadar', *Arhitektura,* 166-167, str. 43-50.
527. Živković, Z., Hržić, M. (1975) 'Slavonska Požega', *Arhitektura,* 155, str. 51-52.

14.2. Arhivski izvori

1. Fototeka Ministarstva kulture Republike Hrvatske [MKM-FKB]
2. Hrvatski muzej arhitekture HAZU [HMA]
3. Javna ustanova Dvor Trakošćan [JU-DR]
4. Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu [AF-KUPPPA]
5. Muzej za umjetnost i obrt. Zbirka starije fotografije [MUO]

14.3. Popis i izvori tablica

Tablica 1. Pregled istraživačke strukture. Autor: Marin Duić.

Tablica 2. Pojmovno određenje termina plemićki grad i srodnih pojmova. Autor: Marin Duić.

Tablica 3. Ključni doprinosi međunarodnih dokumenata u kontekstu istraživanja. Autor: Marin Duić.

Tablica 4. Plemićki gradovi vidljivi s autoceste Zagreb-Ploče (A1). Autor: Marin Duić.

Tablica 5. Plemićki gradovi vidljivi s autoceste Bosiljevo-Rijeka (A6, A8, E65, E61). Autor: Marin Duić.

Tablica 6. UNESCO zaštićeni kulturni krajolici unutar kojih se nalaze plemićki gradovi. Autor: Marin Duić.

Tablica 7. UNESCO pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi. Autor: Marin Duić.

Tablica 8. UNESCO zaštićene urbane cjeline iz kojih su se razvili plemićki gradovi. Autor: Marin Duić.

Tablica 9. UNESCO lokaliteti u kojima se plemićki grad nalazi unutar granica zaštite, ali nije nositelj iznimne univerzalne vrijednosti upisa. Autor: Marin Duić.

Tablica 10. Plemićki gradovi s European Heritage Label-om. Autor: Marin Duić.

Tablica 11. Plemićki gradovi nagrađeni European Heritage / Europa Nostra nagradom. Autor: Marin Duić

Tablica 12. Zaštićeni kulturni krajolici u Hrvatskoj s plemićkim gradovima unutar obuhvata. Autor: Marin Duić.

Tablica 13. Zaštićene kulturno-povijesne cjeline u Hrvatskoj s plemićkim gradovima (ili njihovim ostatcima) unutar obuhvata. Autor: Marin Duić.

Tablica 14. Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi, srednjovjekovni i ranorenesansni kašteli u Hrvatskoj. Autor: Marin Duić.

Tablica 15. Preventivno zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj (6.11.2025.). Autor: Marin Duić.

Tablica 16. Programi zaštite na plemićkim gradovima - Ministarstvo kulture RH (2006.-2025.). Autor: Marin Duić.

14.4. Popis i izvori ilustracija

Slika 1. Voćin, "Regulaciona osnova Voćina", 1949. Izvor: Ulrich, 1949: 57.

Slika 2. Trsat, prijedlog uređenja, Igor Emili, Branko Fučić, 1960. Izvor: Emili, Fučić, 1960: 26.

Slika 3. Đurđevac, prijedlog adaptacije u hotel, Stanka Machiedo, 1971. Izvor: Habunek Moravac, Machiedo, 1971: 41.

Slika 4. Generalni prostorni plan Kalnik, 1972., Ante Marinović-Uzelac. Izvor: Marinović Uzelac, 1972: 25.

Slika 5. Generalni prostorni plan Petrova Gora, Ante Marinović-Uzelac, 1969. Izvor: Pavlović, 1975: 27.

Slika 6. Ozalj - prometni položaj. Izvor: Maretić, Žuljić, 1955: 7.

Slika 7. Ozalj - panorama s plemićkim gradom u centru. Izvor: Maretić, Žuljić, 1955: 7.

Slika 8. Stari grad Kostajnica - projekt rekonstrukcije, Ines Filipović, Nikola Filipović, 1967. Izvor: Gvozdanović, 1967: 9.

Slika 9. Kapela Dubovac - rekonstrukcija, Ines Filipović, Branko Kincl, Nikola Filipović, 1967. Izvor: Gvozdanović, 1967: 10.

Slika 10. „Burgovi, kaštela“. Izvor: Horvat, 1971: 29.

Slika 11. Granica Kulturnog krajolika Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje (crvena linija) te granica Parka prirode Žumberak i Samoborsko gorje (žuta linija). Izvor: Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2019: 7-8.

Slika 12. Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj prema podacima Registra kulturnih dobara. Autor: Marin Duić.

Slika 13. Pozitivni primjeri očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u Hrvatskoj - primjeri pod krovom i s namjenom. Ucrtana granica „ostatka ostataka Hrvatske“. Autor: Marin Duić.

Slika 14. Konsolidirane i prezentirane ruševine plemićkih gradova. Autor: Marin Duić

Slika 15. "Cesargrad - Grad srednjovjekovni, opća situacija u krajoliku", Emil Laszowski, 1908., Izvor: MKM-FKB-8619.

Slika 16. Pogled s plemićkog grada Velika na kamenolom. Izvor: Travel Croatia Live, n.d.

Slika 17. Stari grad Donja Stubica. Izvor: Google Maps.

Slika 18. "Susedgrad, grad snimljen sa savske strane", Ivan Standl, 1870., Izvor: MKM-FKB-4225

Slika 19. Čačvina, zaštićeno kulturno dobro. Izvor: Ferata, 2023.

Slika 20. Plemićki gradovi koji su u razdoblju 2006. – 2025. godine primili sredstva iz programa Ministarstva kulture i medija za zaštitu nepokretne kulturne baštine. Autor: Marin Duić.
Slika 21. Grupe kriterija koji definiraju "opći prostorno-planski model“. Izvor: Rukavina, Busonera, 2019: 99.
Slika 22. Nacionalni parkovi i parkovi prirode u Hrvatskoj s plemićkim gradovima. Izvor: Duić, Rukavina, 2026a: 63.
Slika 23. Položaj i fotografije plemićkih gradova u hrvatskim nacionalnim parkovima i parkovima prirode. Izvor: Duić, Rukavina, 2026a: 75.
Slika 24. Položaj i fotografije plemićkih gradova u hrvatskim nacionalnim parkovima i parkovima prirode. Izvor: Duić, Rukavina, 2026a: 76.
Slika 25. Načelo zoniranja nacionalnog parka. Izvor: Marinović-Uzelac, 2001: 516.
Slika 26. Plemićki gradovi vidljivi s analiziranih autocesta u Hrvatskoj. Autor: Marin Duić.
Slika 27. Pogled na Modruš s autoceste A1 u smjeru Zagrebu, nakon izlaza iz tunela Mala Kapela. Izvor: Google Maps, obrada Marin Duić.
Slika 28. Pogled na Kličevicu s autoceste A1 u smjeru Splita. Izvor: Google Maps, obrada Marin Duić.
Slika 29. Pogled na Grobnik s autoceste A6. Izvor: Google Maps, obrada Marin Duić.
Slika 30. Koncept planiranja u prostorima rekreacije i slobodnog vremena, Ruhr. Izvor: Lawson, Baud-Bovy, 1977: 5.
Slika 31. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974. Plan namjene površina. Izvor: Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974b.
Slika 32. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974.
Usporedba obuhvata zaštite: obuhvat predloženog parka prirode 1974. (podloga); obuhvat zaštićene park šume 2022. (zeleno); obuhvat zaštićenog kulturnog dobra 2022. (narančasto). Izvor: Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974b; obrada: Marin Duić.
Slika 33. Provedbeni plan parka prirode Trakošćan, M 1:2000. Izrez dijela oko dvorca. Izvor: Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974b.
Slika 34. Karta memorijalnih područja u SR Hrvatskoj. Izvor: Wenzler, 1975: 21.
Slika 35. Uređajna osnova Memorijalnog parka Petrova gora. Izvor: Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969.

Slika 36. Generalni prostorni plan Kalnik. Izvor: Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1969.

Slika 37. *Via Francigena*. Izvor: Mappa Via Francigena [online]. Dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mappa_Via_Francigena.jpg [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 38. Put Orlovih gnijezda. Izvor: Orlegniazda [online]. Dostupno na: https:/orlegniazda.pl [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 39. *Via Regia*. Izvor: Via Regia [online]. Dostupno na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f8/ via_Imperii_und_Via_Regia.png/500px-Via_Imperii_und_Via_Regia.png [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 40. *Castle of Morella* prije obnove. Izvor: Tour Historia [online]. Dostupno na: https://tourhistoria.es/wp-content/uploads/2019/04/castillo-de-morella-vista-aerea-273x300.jpg [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 41. *Castle of Morella* nakon obnove. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://encrypted-tbn1.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcS9nhRgTy46GMi_fm Fm2LprzDV5rU4URF-duMDthWe1u3jDlIJP [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 42. *Castle of Morella*. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://images.adsttc.com/media/images/698e/7733/e452/e101/811d/0499/lar ge_jpg/_3.jpg ?17 70944316 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 43. *Kalø Tower* prije obnove. Izvor: AllTrails [online]. Dostupno na: https://www.alltrails.com/trail/denmark/central-denmark/kalo-slotsruin-hestehave-og-ringelmose-skov [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 44. *Kalø Tower* nakon obnove. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/802994/kalo-tower-visitor-access-map-architects [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 45. *Kalø Tower*. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/802994/kalo-tower-visitor-access-map-architects [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 46. *Kalø Tower* – novo stubište. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/802994/kalo-tower-visitor-access-map-architects [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 47. *Kalø Tower* – novo stubište. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/802994/kalo-tower-visitor-access-map-architects [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 48. *Helfštýn Castle* prije obnove. Izvor: Hanácké novinky [online]. Dostupno na: https://hanackenovinky.cz/2023/01/hrad-helfstyn-loni-prekonal-navstevnicky-rekord-ze-70-let [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 49. *Helfštýn Castle* nakon obnove. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951016/helfstyn-castle-palace-reconstruction-atelier-r [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 50. *Helfštýn Castle*. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951016/helfstyn-castle-palace-reconstruction-atelier-r [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 51. *Helfštýn Castle*. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951016/helfstyn-castle-palace-reconstruction-atelier-r [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 52. *Helfštýn Castle*. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951016/helfstyn-castle-palace-reconstruction-atelier-r [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 53. *Clifford's Tower* prije obnove. Izvor: English Heritage [online]. Dostupno na: https://www.english-heritage.org.uk/about/search-news/investigating-cliffords-tower/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 54. *Clifford's Tower* nakon obnove. Izvor: Arquitectura Viva [online]. Dostupno na: https://arquitecturaviva.com/works/torre-de-clifford-en-york [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 55. *Clifford's Tower*. Izvor: Arquitectura Viva [online]. Dostupno na: https://arquitecturaviva.com/works/torre-de-clifford-en-york [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 56. *Clifford's Tower* - krov. Izvor: Arquitectura Viva [online]. Dostupno na: https://arquitecturaviva.com/works/torre-de-clifford-en-york [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 57. *Clifford's Tower* – interijer; konstrukcija krova. Izvor: Arquitectura Viva [online]. Dostupno na: https://arquitecturaviva.com/works/torre-de-clifford-en-york [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 58. *Castillo de El Real de la Jara*. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/499439/eerj-adaptation-of-patio-de-armas-in-el-real-de-la-jara-castle-villegas-bueno-arquitectura [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 59. *Castillo de El Real de la Jara* – dvorište. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/499439/eerj-adaptation-of-patio-de-armas-in-el-real-de-la-jara-castle-villegas-bueno-arquitectura [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 60. *Castillo de El Real de la Jara*. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/499439/eerj-adaptation-of-patio-de-armas-in-el-real-de-la-jara-castle-villegas-bueno-arquitectura [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 61. *Castillo de El Real de la Jara* – pristup. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/499439/eerj-adaptation-of-patio-de-armas-in-el-real-de-la-jara-castle-villegas-bueno-arquitectura [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 62. *Castillo de El Real de la Jara* – dvorište. Izvor: ArchDaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/499439/eerj-adaptation-of-patio-de-armas-in-el-real-de-la-jara-castle-villegas-bueno-arquitectura [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 63. *Burg Heinfels*. Izvor: Bundesdenkmalamt [online]. Dostupno na: https://www.bda.gv.at/themen/aktuelles/tirol-landespreis-burg-heinfels.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 64. *Burg Heinfels* – kapela. Izvor: Bundesdenkmalamt [online]. Dostupno na: https://www.bda.gv.at/themen/aktuelles/tirol-landespreis-burg-heinfels.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 65. *Burg Heinfels* – dvorište. Izvor: Bundesdenkmalamt [online]. Dostupno na: https://www.bda.gv.at/themen/aktuelles/tirol-landespreis-burg-heinfels.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 66. *Castell de la Tossa* – prije obnove. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951752/restoration-of-castell-de-la-tossa-meritxell-inaraja [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 67. *Castell de la Tossa* – nakon obnove. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951752/restoration-of-castell-de-la-tossa-meritxell-inaraja [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 68. *Castell de la Tossa* – dvorište. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951752/restoration-of-castell-de-la-tossa-meritxell-inaraja [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 69. *Castell de la Tossa* – detalji. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951752/restoration-of-castell-de-la-tossa-meritxell-inaraja [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 70. *Castell de la Tossa* – pogled iz zraka. Izvor: Archdaily [online]. Dostupno na: https://www.archdaily.com/951752/restoration-of-castell-de-la-tossa-meritxell-inaraja [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 71. *Burgruine Grünenberg* – pogled iz zraka. Izvor: Berner zeitung [online]. Dostupno na: https://www.bernerzeitung.ch/ein-blick-in-die-vergangenheit-137421313027 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 72. *Burgruine Grünenberg* – zaštita arheoloških nalaza. Izvor: Berner zeitung [online]. Dostupno na: https://www.bernerzeitung.ch/ein-blick-in-die-vergangenheit-137421313027 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 73. *Burgruine Grünenberg.* Izvor: Berner zeitung [online]. Dostupno na: https://www.bernerzeitung.ch/ein-blick-in-die-vergangenheit-137421313027 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 74. *Burg Landskron*. Izvor: Tripadvisor [online]. Dostupno na: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1918752-d2640340-i71158395-Burg_Landskron_Cafe_Restaurant-Landskron_Carinthia_Austrian_Alps.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 75. *Burg Landskron* – restoran. Izvor: Tripadvisor [online]. Dostupno na: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1918752-d2640340-i71158395-Burg_Landskron_Cafe_Restaurant-Landskron_Carinthia_Austrian_Alps.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 76. *Burg Landskron* – tribine. Izvor: Tripadvisor [online]. Dostupno na: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1918752-d2640340-i71158395-Burg_Landskron_Cafe_Restaurant-Landskron_Carinthia_Austrian_Alps.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 77. *Burg Landskron.* Izvor: Tripadvisor [online]. Dostupno na: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1918752-d2640340-i71158395-Burg_Landskron_Cafe_Restaurant-Landskron_Carinthia_Austrian_Alps.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 78. *Burgruine Liebenfels.* Izvor: Komoot [online]. Dostupno na: https://www.komoot.com/hr-hr/highlight/2917754 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 79. *Burgruine Liebenfels.* Izvor: Komoot [online]. Dostupno na: https://www.komoot.com/hr-hr/highlight/2917754 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 80. *Burgruine Liebenfels.* Izvor: Komoot [online]. Dostupno na: https://www.komoot.com/hr-hr/highlight/2917754 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 81. *Burg Taggenbrunn* – prije obnove. Izvor: Wikipedia [online]. Dostupno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Sankt_Georgen_am_Laengse e_Taggenbrunn_11_ Burgruine_Inneres_10092011_235.jpg [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 82. *Burg Taggenbrunn* – nakon obnove. Izvor: News.at [online]. Dostupno na: https://www.news.at/pm/burg-weingut-taggenbrunn [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 83. *Burg Taggenbrunn.* Izvor: News.at [online]. Dostupno na: https://www.news.at/pm/burg-weingut-taggenbrunn [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 84. *Burg Taggenbrunn.* Izvor: News.at [online]. Dostupno na: https://www.news.at/pm/burg-weingut-taggenbrunn [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 85. *Burg Taggenbrunn.* Izvor: News.at [online]. Dostupno na: https://www.news.at/pm/burg-weingut-taggenbrunn [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 86. Stari grad Celje. Izvor: The Castles [online]. Dostupno na: https://thecastles.org/2026/05/04/a-glimpse-of-celje-the-legends-and-history-of-a-legendary-castle/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 87. Stari grad Celje. Izvor: The Castles [online]. Dostupno na: https://thecastles.org/2026/05/04/a-glimpse-of-celje-the-legends-and-history-of-a-legendary-castle/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 88. Stari grad Celje. Izvor: The Castles [online]. Dostupno na: https://thecastles.org/2026/05/04/a-glimpse-of-celje-the-legends-and-history-of-a-legendary-castle/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 89. Stari grad Celje. Izvor: The Castles [online]. Dostupno na: https://thecastles.org/2026/05/04/a-glimpse-of-celje-the-legends-and-history-of-a-legendary-castle/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 90. Stari grad Celje. Izvor: The Castles [online]. Dostupno na: https://thecastles.org/2026/05/04/a-glimpse-of-celje-the-legends-and-history-of-a-legendary-castle/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 91. Stari grad Ljubljana tijekom obnove. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/zasto-u-dvorac/obnova-dvorca/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 92. Stari grad Ljubljana. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/zasto-u-dvorac/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 93. Stari grad Ljubljana. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/zasto-u-dvorac/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 94. Stari grad Ljubljana. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/zasto-u-dvorac/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 95. Stari grad Ljubljana. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/zasto-u-dvorac/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 96. Kaštel Petrapilosa. Izvor: Hello Istria [online]. Dostupno na: https://www.helloistria.com/kultura/petrapilosa-dlakava-utvrda-koju-su-spalili-nezadovoljni-kmetovi/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 97. Kaštel Petrapilosa. Izvor: Hello Istria [online]. Dostupno na: https://www.helloistria.com/kultura/petrapilosa-dlakava-utvrda-koju-su-spalili-nezadovoljni-kmetovi/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 98. Kaštel Petrapilosa. Izvor: Hello Istria [online]. Dostupno na: https://www.helloistria.com/kultura/petrapilosa-dlakava-utvrda-koju-su-spalili-nezadovoljni-kmetovi/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 99. Bakar, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 100. Bakar, DOF, 1960. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 101. Bakar. Izvor: Putovima Frankopana [online]. Dostupno na: https://ruta.frankopani.eu/hr/loc/kastel-u-bakru [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 102. Bakar, 1870-ih. Izvor: Flickr [online]. Dostupno na: https://api.flickr.com/photos/dusko62/albums/72157642593067044/page2 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 103. Benkovac, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 104. Benkovac, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.

Slika 105. Benković. Izvor: 057info [online]. Dostupno na: https://www.057info.hr/vijesti/2016-06-17/preporuka-zdravica-gradu-benkovcu/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 106. Benković, 1957.-58. Izvor: Stari gradovi, utvrde i povijesni putovi – Darko Antolković [online]. Dostupno na: https://darkoantolkovic.wordpress.com/kastel-benkovic-1957-58-a1/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 107. Dubovac, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 108. Dubovac, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 109. Dubovac. Izvor: Putni kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/mjesta/nikad-osvojena-utvrda-u-srcu-hrvatske-bdije-s-brezuljka-i-cuva-stoljetne-tajne-plemica-i-vojnika/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 110. Dubovac i crkva sv. Mihaela, 1889. Izvor: KAfotka [online]. Dostupno na: https://www.kafotka.net/9261 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 111. Đurđevac, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 112. Đurđevac, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 113. Đurđevac. Izvor: Demografija.info [online]. Dostupno na: https://demografija.info/objave/364 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 114. Đurđevac, 1986. Izvor: ePodravina [online]. Dostupno na: https://epodravina.hr/reportaza-iz-proslosti-nepoznati-izgled-oko-durdevackog-staroga-grada-od-prije-26-godina-durdevacki-stari-grad-lezi-na-arheoloskoj-ljepoti/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 115. Grobnik, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 116. Grobnik, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 117. Grobnik. Izvor: TZ Čavle [online]. Dostupno na: https://tz-cavle.hr/sto-raditi/povijest-i-znamenitosti/grad-grobnik/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 118. Grobnik. Izvor: Grad Opatija [online]. Dostupno na: https://opatija.hr/o-doprinosu-grobnika-hrvatskom-jeziku-i-kulturi-u-vili-angiolini/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 119. Ilok, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.

Slika 120. Ilok, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.

Slika 121. Ilok. Izvor: visitilok.hr [online]. Dostupno na: https://visitilok.hr/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 122. Ilok, 1966. Izvor: Matica hrvatska [online]. Dostupno na: https://www.matica.hr/ogranci/ILOK/zbivanja/1063/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 123. Klis, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.

Slika 124. Klis, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.

Slika 125. Klis. Izvor: Slobodna Dalmacija [online]. Dostupno na: https://slobodnadalmacija.hr/split-i-zupanija/zagora/eksplozija-jutros-probudila-splitsko-susjedstvo-policija-odmah-dojurila-u-tijeku-je-ocevid-nesrece-1547857 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 126. Klis. Izvor: BBC [online]. Dostupno na: https://www.bbc.com/storyworks/travel/croatia-wide-awake/croatia-wide-awake-game-of-thrones- [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 127. Knin, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.

Slika 128. Knin, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.

Slika 129. Knin. Izvor: ŠibenikIn [online]. Dostupno na: https://www.sibenik.in/knin/operativni-centar-civilne-zastite-izdao-upozorenje-na-toplinski-val-za-kninsku-regiju/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 130. Knin. Izvor: Grad Knin [online]. Dostupno na: https://knin.hr/kninski-muzej/kninski-muzej-objavio-natjecaj-za-zakup-poslovnog-prostora-suvenirnica/attachment/knin-muzej-tvrdjava/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 131. Krk, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.

Slika 132. Krk, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.

Slika 133. Krk. Izvor: ŠibenikIn [online]. Dostupno na: https://www.sibenik.in/knin/operativni-centar-civilne-zastite-izdao-upozorenje-na-toplinski-val-za-kninsku-regiju/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 134. Krk. Izvor: ŠibenikIn [online]. Dostupno na: https://www.sibenik.in/knin/operativni-centar-civilne-zastite-izdao-upozorenje-na-toplinski-val-za-kninsku-regiju/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 135. Medvedgrad, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 136. Medvedgrad, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 137. Medvedgrad. Izvor: HrTurizam [online]. Dostupno na: https://hrturizam.hr/tag/medvedgrad [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 138. Medvedgrad 1880-ih godina. Izvor: Zagorka.net [online]. Dostupno na: https://zagorka.net/medvedgrad-cuvar-grada-zagreba/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 139. Svetvinčenat, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 140. Svetvinčenat, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 141. Morosini-Grimani. Izvor: Kaštel Morosini-Grimani [online]. Dostupno na: https://grimanicastle.com/hr/kastel-morosini-grimani-ugostio-concours-mondial-de-bruxells-9513 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 142. Morosini-Grimani, 1970. Izvor: Kaštel Morosini-Grimani [online]. Dostupno na: https://grimanicastle.com/hr/povijest-kastela [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 143. Ogulin, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 144. Ogulin, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 145. Ogulin. Izvor: Zavičajni muzej Ogulin [online]. Dostupno na: https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 146. Ogulin, 1915. godine. Izvor: Zavičajni muzej Ogulin [online]. Dostupno na: https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/muzej-na-raskrizju/frankopanski-kastel/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 147. Slavetić, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 148. Slavetić, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 149. Oršić-Slavetić. Izvor: Zavičajni muzej Ogulin [online]. Dostupno na: https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/muzej-na-raskrizju/frankopanski-kastel/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 150. Oršić-Slavetić. Izvor: Zavičajni muzej Ogulin [online]. Dostupno na: https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/muzej-na-raskrizju/frankopanski-kastel/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 151. Ozalj, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 152. Ozalj, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 153. Ozalj. Izvor: Družba „Braća Hrvatskoga zmaja“ [online]. Dostupno na: https://dbhz.hr/povijest-starog-grada-ozlja/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 154. Ozalj, Ivan Standl. 1870. Izvor: Muzej za umjetnost i obrt [online]. Dostupno na: https://www.muo.hr/na-izlet-s-ivanom-standlom/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 155. Pazin, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 156. Pazin, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 157. Pazin. Izvor: Istra Culture [online]. Dostupno na: https://www.istria-culture.com/pazinski-kastel-i37 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 158. Pazin, Johann Weichard Valvasor, 17. st. Izvor: Povijesni i pomorski muzej Istre [online]. Dostupno na: https://www.ppmi.hr/hr/aktivnosti/arhiva-izlozbi/?post_id=178&post_slug=medjunarodni-znanstveni-skup-valvasor-u-istri [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 159. Sokol grad, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 160. Sokol grad. Izvor: City Walls Dubrovnik [online]. Dostupno na: https://citywallsdubrovnik.hr/sokol-grad-u-konavlimaa/?lang=hr [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 161. Sokol grad, 1941. Izvor: DuList [online]. Dostupno na: https://dulist.hr/osudena-na-lagano-propadanje-pogledajte-kako-je-prije-obnove-izgledala-tvrdava-sokol-grad/678670/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 162. Trakošćan, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 163. Trakošćan, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 164. Trakošćan. Izvor: Terra Croatia [online]. Dostupno na: https://terra-croatia.eu/trakoscan/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 165. Trakošćan prije obnove. Juraj Drašković. 1863. godina. Izvor: MUO 015589/04.
Slika 166. Trsat, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.

Slika 167. Trsat, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 168. Trsat. Izvor: Visit Rijeka [online]. Dostupno na: https://visitrijeka.hr/trsat-kastel [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 169. Trsat, mauzolej. Izvor: Art Kvart [online]. Dostupno na: https://artkvart.hr/na-danasnji-dan-1937-gjuro-szabo-upucuje-apel-za-obnovu-trsatske-gradine/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 170. Valpovo, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 171. Valpovo, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 172. Valpovo. Izvor: Grad Valpovo [online]. Dostupno na: https://valpovo.hr/o-valpovu/znamenitosti/dvorac-i-pehttps://valpovo.hr/o-valpovu/znamenitosti/dvorac-i-perivoj/rivoj/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 173. Valpovo. Izvor: Turistička zajednica Osječko-baranjske županije [online]. Dostupno na: https://visitslavoniabaranja.com/en/valpovo/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 174. Varaždin, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 175. Varaždin, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 176. Varaždin. Izvor: Turistička zajednica Varaždinske županije [online]. Dostupno na: https://turizam-vzz.hr/ponuda/100dvoraca/825-stari-grad-varazdin [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 177. Stari grad Varaždin. Izvor: Sjeverni.info [online]. Dostupno na: https://www.sjeverni.info/foto-pogledajte-kako-je-stari-grad-izgledao-nekada/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 178. Veliki Tabor, DOF, 2025. Izvor: Google Maps.
Slika 179. Veliki Tabor, DOF, 1968. Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.
Slika 180. Veliki Tabor. Izvor: Turizmoteka [online]. Dostupno na: https://www.turizmoteka.hr/destinacije/dvorci-sjeverne-hrvatske-napokon-jedinstveni-turisticko-kulturni-proizvod/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 181. Veliki Tabor prije obnove. Izvor: Veliki Tabor [online]. Dostupno na: https://www.veliki-tabor.hr/fotogalerije/pregled/dvor-veliki-tabor-nakon-obnove [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 182. Barilović. Izvor: Radio Mrežnica [online]. Dostupno na: https://radio-mreznica.hr/barilovic-za-stambeno-zbrinjavanje-mladih-na-ruralnim-podrucjima-osigurao-dodatna-sredstva/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 183. Belaj (Possert). Izvor: Ministarstvo kulture [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/dovrsen-projekt-arheoloskih-istrazivanja-i-konzervatorsko-restauratorskih-zahvata-na-gradjevinskim-ostatcima-utvrde-possert-shabez/13683 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 184. Drežnik. Izvor: Plitvička jezera [online]. Dostupno na: https://np-plitvicka-jezera.hr/en/visiting-plitvice-lakes-in-summer-how-to-prepare-yourself/stari-grad-dreznik-31-2/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 185. Drivenik. Izvor: Vinodolska općina [online]. Dostupno na: https://vinodol.hr/mjesni-blagdan-dujmove-drivenik/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 186. Garić. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/mjesta/garic-grad-moslavacka-gora/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 187. Gračanica. Izvor: Radio Nova Gradiška [online]. Dostupno na: https://radiong.hr/kula-gracanica-impresivni-prizori-iz-zraka-arheoloskog-bisera-kod-nove-gradiske/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 188. Grebengrad. Izvor: Grad Novi Marof [online]. Dostupno na: https://www.novi-marof.hr/prica-o-grebengradu/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 189. Imotski (Topana). Izvor: Grad Imotski [online]. Dostupno na: https://imotski.hr/privedeni-kraju-radovi-na-topani/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 190. Novigrad na Dobri. Izvor: Blaga i misterije [online]. Dostupno na: https://blaga.hr/u-novigradu-na-dobri-je-kazu-zaceta-ideja-poznata-kao-zrinsko-frankopanska-urota/35086/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 191. Omiš, Peovica. Izvor: Mapcarta [online]. Dostupno na: https://mapcarta.com/N2498151499 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 192. Petrapilosa. Izvor: POU Buzet [online]. Dostupno na: https://www.poubuzet.hr/kastel-petrapilosa/o-kastelu/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 193. Stari grad Perušić. Izvor: Indirektno [online]. Dostupno na: https://indirektno.com/stari-grad-danas-straza-nad-perusicem-nekad-mjesto-susreta-frankopana-i-sukoba-s-vojskom-osmanlija/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 194. Slunj. Izvor: Stari gradovi, utvrde i povijesni putovi – Darko Antolković [online]. Dostupno na: https://darkoantolkovic.wordpress.com/2019/03/11/povijest-slunja/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 195. Stupčanica. Izvor: Blaga i misterije [online]. Dostupno na: https://blaga.hr/na-obroncima-papuka-jos-stoji-osamljena-stupcanica-utvrda-koju-narod-naziva-turska-kula/39403/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 196. Stari grad Žumberak. Izvor: Udruga Žumberački uskoci [online]. Dostupno na: http://uskok-sosice.hr/zumberacki-svetci/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 197. Utvrda Čanjevo. Izvor: Terra Croatia [online]. Dostupno na: https://terra-croatia.eu/utvrda-canjevo/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 198. Utvrda Paka. Izvor: Varaždinski.hr [online]. Dostupno na: https://varazdinski.net.hr/vijesti/drustvo/13448651/za-radove-na-crkvi-sv-trojstva-i-utvrdi-canjevo-dobiveno-90-tisuca-eura/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 199. Stari grad Sirač. Izvor: Boris Kačan Photography [online]. Dostupno na: https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=18646&tag=Sira%EF%BF%BD [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 200. Virovitica (dvorac Pejačević). Izvor: Jutarnji list [online]. Dostupno na: https://www.jutarnji.hr/promo/pet-inspirativnih-prica-s-plemicke-rute-slavonije-i-podravine-15520366 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 201. Plemićki grad Vrbovec. Izvor: IARH [online]. Dostupno na: https://www.iarh.hr/en/repository/field-research-of-the-institute/klenovec-humski-mediaeval-fortified-town-vrbovec/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 202. Trakošćan prije obnove. Juraj Drašković. 1863. godina. Izvor: MUO 015589/04.

Slika 203. Cetingrad. Ivan Standl, 1866. godina. Izvor: MUO 008013/03.

Slika 204. Tounj prije rušenja. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. Izvor: FKB-55842.

Slika 205. Tounj prije rušenja. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. Izvor: FKB-7388.

Slika 206. Slunj. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. Izvor: FKB-7254.

Slika 207. Slunj. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. Izvor: FKB-7253.

Slika 208. Modruš. Ivan Standl. 1870. godina. Izvor: FKB-7330.

Slika 209. Modruš. Emilij Laszowski. 1905. godina. Izvor: FKB-7331.

Slika 210. Dubovac. Emilij Laszowski. Početak 20. stoljeća. Izvor: FKB-10952.
Slika 211. Dubovac. Emilij Laszowski. Početak 20. stoljeća. Izvor: FKB-10951.
Slika 212. Brinje Sokolac. Ivan Standl. 1870. godina. Izvor: FKB-7291.
Slika 213. Brinje Sokolac. Emilij Laszowski. 1896. godina. Izvor: FKB-7292.
Slika 214. Zrin – Dvor na Uni. Emilij Laszowski. Početak 20. stoljeća. Izvor: FKB-6932.
Slika 215. Susedgrad. Ivan Standl.. Oko 1870. godine. Izvor: FKB-4225.
Slika 216. Medvedgrad. Vladimir Horvat. 1928. godina. Izvor: FKB-9372.
Slika 217. Otočac. Većeslav Henneberg. 1936. godina. Izvor: FKB-7727.
Slika 218. Zvonigrad. Josip Brunšmid. Početak 20. stoljeća. Izvor: FKB-7283.
Slika 219. Gvozdansko. Emilij Laszowski. Oko 1900. godine. Izvor: FKB-6917.
Slika 220. Drežnik. Ivan Standl. 1870. godina. Izvor: FKB-7135.
Slika 221. Prostorni razmještaj odabranih primjera. Autor: Marin Duić.
Slika 222. Carreg Cennen. Izvor: Carmathen in South Wales [online]. Dostupno na: https://www.carmarthen-wales.com/carregcennen.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 223. Carreg Cennen. Izvor: Google Maps.
Slika 224. Karta Nacionalnog parka „*Bannau Brycheiniog / Brecon Beacons*“. Izvor: Bannau Brycheiniog National Park [online]. Dostupno na: https://beacons-npa.gov.uk/learning/educators-information/factsheets-1/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 225. DOF, šira situacija, Carreg Cennen. Izvor: Google Maps.
Slika 226. DOF, uža situacija. Izvor: Google Maps.
Slika 227. Pogled na plemićki grad s obližnje farme. Izvor: Where to go with kids [online]. Dostupno na: https://wheretogowithkids.co.uk/activities/carreg-cennen-castle/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 228. Falkenstein. Izvor: Wikimedia [online]. Dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Burg_Falkenstein_Luftbild_2.jpg [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 229. Falkenstein. Izvor: Google Maps.
Slika 230. Karta Parka prirode Harz/Sachsen-Anhalt. Izvor: RegionalHeute.de [online]. Dostupno na: https://regionalheute.de/goslar/naturpark-harz-wird-gestaerkt-naturparkplanung-wird-vorgestellt/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 231. DOF, šira situacija, Falkenstein. Izvor: Google Maps.
Slika 232. Granice zaštite. Izvor: GeoDatenPortal Sachsen-Anhalt. n.d.

Slika 233. Plemićki grad Falkenstein. Izvor: Burg Falkenstein [online]. Dostupno na: https://www.burg-falkenstein.de/ihr-besuch/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 234. Podsreda. Izvor: Slovenia.info [online]. Dostupno na: https://www.slovenia.info/en/photos/podsreda-castle-80191 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 235. Podsreda. Izvor: Google Maps.
Slika 236. DOF, šira situacija, Podsreda. Izvor: Google Maps.
Slika 237. Podjela neposrednog smještaja plemićkog grada Podsreda na dvije općine (roza linija) s dva odvojena prostorna plana. Izvor: pis.eprostor.gov.si
Slika 238. Regionalni park Kozjansko. Izvor: Zavarovano območje narave: Kozjanski regijski park [online]. Dostupno na: https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2023/09/05_MojcaKunst-BarbaraPlostajner.pdf [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 239. Podsreda. Izvor: Marin Duić, 2023.
Slika 240. Žumberak. Izvor: Matica Hrvatska [online]. Dostupno na: https://www.matica.hr/vijenac/633/zive-da-svjedoce-izumiranje-27958/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 241. Žumberak. Izvor: Google Maps.
Slika 242. Park prirode Žumberak - Samoborsko gorje. Izvor: Park prirode Žumberak - Samoborsko gorje [online]. Dostupno na: https://www.pp-zumberak-samoborsko-gorje.hr/javna-ustanova/publikacije/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 243. DOF, šira situacija, Stari grad Žumberak. Izvor: Google Maps.
Slika 244. Prostorni plan Parka prirode Žumberak - Samoborsko gorje. Zaštita nepokretnih kulturnih dobara i područja zaštite prirode.
Slika 245. Stari grad Žumberak. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/mjesta/stari-grad-zumberak/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 246. Castello di Mesocco. Izvor: Associazione CulturAltura [online]. Dostupno na: https://culturaltura.ch/evento/castello-di-mesocco-chiesa-di-s-ta-maria-del-castello-e-storia-locale/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 247. Castello di Mesocco. Izvor: Google Maps.
Slika 248. Šira situacija, DOF, Castello di Mesocco. Izvor: Google Maps.
Slika 249. Pogled s autoceste na Castello di Mesocco. Izvor: Google Maps.

Slika 250. Castello di Mesocco. Izvor: laRegione [online]. Dostupno na: https://www.laregione.ch/cantone/grigioni/1601022/maat-mesocco-castello-installazioni-artisti [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 251. Castello di Mesocco. Izvor: Corriere del Ticino [online]. Dostupno na: https://www.cdt.ch/societa/le-bellezze-della-mesolcina-attirano-numerosi-villeggianti-ticinesi-351500 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 252. Hohenwerfen. Izvor: Adobe Stock [online]. Dostupno na: https://stock.adobe.com/nl/search?k=hohenwerfen [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 253. Hohenwerfen. Izvor: Google Maps.
Slika 254. Autocesta A10, Austrija. Izvor: freifahrt.at [online]. Dostupno na: https://freifahrt.at/en/service-areas/from29 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 255. Šira situacija, DOF, Hohenwerfen. Izvor: Google Maps.
Slika 256. Pogled s autoceste, Hohenwerfen. Izvor: Google Maps.
Slika 257. Uža situacija, DOF, Hohenwerfen. Izvor: Google Maps.
Slika 258. Otočec. Izvor: Terme Krka [online]. Dostupno na: https://terme-krka.com/en/inspiration/trendy-hotel-sport-offers-unique-experiences [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 259. Otočec. Izvor: Google Maps.
Slika 260. Šira situacija, DOF, Otočec. Izvor: Google Maps.
Slika 261. Otočec. Izvor: Marin Duić, 2023.
Slika 262. Otočec, uža situacija, DOF. Izvor: Google Maps.
Slika 263. Otočec. Izvor: Grad Otočec [online]. Dostupno na: https://grad-otocec.com/hr [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 264. Novigrad na Dobri. Izvor: AK Delta [online]. Dostupno na: https://akdelta.hr/qrr_hr/2024/03/07/novigrad-na-dobri/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 265. Novigrad na Dobri. Izvor: Google Maps.
Slika 266. Šira situacija, DOF, Novigrad na Dobri. Izvor: Google Maps.
Slika 267. Novigrad na Dobri. Izvor: Hotel Vincentinum [online]. Dostupno na: https://vincentinum-novigrad.com/portfolio-items/stari-grad-novigrad-na-dobri/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 268. Novigrad na Dobri prije nego je zapaljen u Drugom svjetskom ratu. Izvor: Društvo prijatelja Novigrada na Dobri Frankopan [online]. Dostupno na: https://drustvo-frankopan.hr/svjedoci-proslosti/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 269. Blejski grad. Izvor: Bruto krajinska arhitektura [online]. Dostupno na: https://bruto.si/en/projects/castle-park/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 270. Blejski grad. Izvor: Google Maps.
Slika 271. Šire područje, DOF, Bled.
Slika 272. 8. Podrobni prostorski izvedbeni pogoji za enote urejanja prostora BL-2, BL-3, BL-5, BL-6, BL-28, BK-12 in BK-13. 8.2. Ureditevna situacija, 2018.
Slika 273. Bled. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/mjesta/bledski-dvorac-bled-izlet/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 274. Bled. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/mjesta/sto-posjetiti-na-bledu/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 275. Mokrice. Izvor: Terme Čatež [online]. Dostupno na: https://terme-catez.si/hr/vijesti/mokrice-nekad-i-danas-obilazak-posjeda-dvorca-mokrice-u-pratnji-vodica/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 276. Mokrice. Izvor: Google Maps.
Slika 277. Mokrice u širem regionalnom području, DOF. Izvor: Google Maps.
Slika 278. Mokrice, DOF. Izvor: Google Maps.
Slika 279. Mokrice. Izvor: Slovenija Terme [online]. Dostupno na: https://slovenija-terme.rs/mokrice/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 280. Volčji Potok. Izvor: Kam za vikend [online]. Dostupno na: https://kamzavikend.si/ideja/stari-grad-v-arboretumu-volcji-potok [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 281. Volčji Potok. Izvor: Google Maps.
Slika 282. Šira situacija, DOF, Volčji Potok. Izvor: Google Maps.
Slika 283. Ostatci plemićkog grada unutar arboretuma. Izvor: Google Maps.
Slika 284. Vidikovac na ostatcima plemićkog grada. Izvor: Arboretum Vočji Potok [online]. Dostupno na: https://www.arboretum.si/otkrijte-arboretum-i-dozivljaje-u-okolici/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 285. Trakošćan. Izvor: Terra Croatia [online]. Dostupno na: https://terra-croatia.eu/trakoscan/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 286. Trakošćan. Izvor: Google Maps.

Slika 287. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974. Izvor: Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974b.
Slika 288. Trakošćan, DOF. Izvor: Google Maps.
Slika 289. Trakošćan. Izvor: Marin Duić.
Slika 290. Celje. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/preporuke/za-samo-9-eura-mozete-doci-vlakom-iz-zagreba-do-ovog-povijesnog-grada-s-dvorcem-gorivo-je-sve-skuplje-vrijeme-je-za-ovakve-izlete/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 291. Celje. Izvor: Google Maps.
Slika 292. Šira situacija, DOF, Celje. Izvor: Google Maps.
Slika 293. Uža situacija, DOF, Celje. Izvor: Google Maps.
Slika 294. Plemićki grad Celje. Izvor: Jutarnji list [online]. Dostupno na: https://www.jutarnji.hr/domidizajn/eksterijeri/otkad-je-otvorena-nova-atrakcija-ovaj-je-grad-postao-apsolutni-hit-u-regiji-15396694 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 295. Graz. Izvor: Deutsch in Graz [online]. Dostupno na: https://www.dig.co.at/hbs/o-nama/o-grazu/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 296. Graz. Izvor: Google Maps.
Slika 297. Šira situacija, DOF, Graz. Izvor: Google Maps.
Slika 298. Uža situacija, DOF, Graz. Izvor: Google Maps.
Slika 299. Pristup plemićkom gradu. Izvor: Graz tourism [online]. Dostupno na: https://www.graztourismus.at/en/sightseeing-culture/sights/schlossberg_shg_1480 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 300. *Schlossberg*. Izvor: Wikimedia [online]. Dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Graz_-_Schlo%C3%9Fberg_(a).JPG [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 301. Ljubljana. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/izaberite-dozivljaje/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 302. Ljubljana. Izvor: Google Maps.
Slika 303. Šira situacija, DOF, Ljubljana. Izvor: Google Maps.
Slika 304. Uža situacija, DOF, Ljubljana. Izvor: Google Maps.
Slika 305. Plemićki grad Ljubljana. Izvor: Ljubljanski grad [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/obnavljamo-za-vas/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 306. Salzburg. Izvor: Salzburg Land und Tourism [online]. Dostupno na: https://www.salzburgerland.com/en/city-of-salzburg/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 307. Salzburg. Izvor: Google Maps.
Slika 308. Šira situacija, DOF, Salzburg. Izvor: Google Maps.
Slika 309. Uža situacija, DOF, Salzburg. Izvor: Google Maps.
Slika 310. Salzbug. Izvor: Salzburg Land und Tourism [online]. Dostupno na: https://www.salzburgerland.com/en/city-of-salzburg/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 311. Dubovac. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/preporuke/grad-na-cetiri-rijeke/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 312. Dubovac. Izvor: Google Maps.
Slika 313. Šira situacija, DOF, Dubovac. Izvor: Google Maps.
Slika 314. Uža situacija, DOF, Dubovac. Izvor: Google Maps.
Slika 315. Dubovac, 1929. Izvor: KAfotka [online]. Dostupno na: https://www.kafotka.net/3108 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 316. Dubovac. Izvor: Putni Kofer [online]. Dostupno na: https://putnikofer.hr/mjesta/nikad-osvojena-utvrda-u-srcu-hrvatske-bdije-s-brezuljka-i-cuva-stoljetne-tajne-plemica-i-vojnika/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 317. Kaprun. Izvor: Oberlehenhof [online]. Dostupno na: https://www.oberlehenhof.at/en/region/winter/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 318. Kaprun. Izvor: Google Maps.
Slika 319. Mapa skijališta Kaprun. Izvor: Iglu Ski [online]. Dostupno na: https://www.igluski.com/ski-resorts/austria/kaprun/piste-map [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 320. Uža situacija, DOF, Kaprun. Izvor: Google Maps.
Slika 321. Burg Kaprun. Izvor: Burg Kaprun [online]. Dostupno na: https://www.burg-kaprun.at/burg-kaprun-winter-luftaufnahme/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 322. Podčetrtek. Izvor: Visit Podčetrtek [online]. Dostupno na: https://www.visitpodcetrtek.com/grad-podcetrtek/grad-podcetrtek/2025/02/12/ogled-gradu [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 323. Podčetrtek. Izvor: Google Maps.
Slika 324. Šira situacija, DOF, Podčetrtek. Izvor: Google Maps.
Slika 325. Pogled na dvorac/plemićki grad Podčetrtek (gornji desni kut slike) iz kompleksa termi. Izvor: Naturala.hr [online]. Dostupno na: https://www.naturala.hr/otkrijte-

podcetrtek-zelena-bajka-tik-uz-granicu-hrvatske-i-slovenije/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 326. Podčetrtek. Izvor: Visit Podčetrtek [online]. Dostupno na: https://www.visitpodcetrtek.com/grad-podcetrtek/grad-podcetrtek/2025/02/12/ogled-gradu [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 327. Podčetrtek. Izvor: Visit Podčetrtek [online]. Dostupno na: https://www.visitpodcetrtek.com/hr/dozivljaji/details/grajski-piknik [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 328. Szigligeti Vár. Izvor: Tatinta [online]. Dostupno na: https://tatinta.com/en/diem-den/ho-balaton/1821 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 329. Szigligeti Vár. Izvor: Google Maps.

Slika 330. Karta turističke regije Balaton. Zaokružen plemićki grad Szigliget koji je dodatno naglašen i fotografijom kao izdvojena turistička atrakcija. Izvor: Ontheworldmap.com [online]. Dostupno na: https://ontheworldmap.com/hungary/lake/balaton/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 331. Situacija, DOF, Szigliget. Izvor: Google Maps.

Slika 332. Szigliget. Izvor: Locationscout [online]. Dostupno na: https://www.locationscout.net/hungary/53063-szigliget [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 333. Szigliget. Izvor: Badacsony [online]. Dostupno na: https://badacsony.com/events/details/6577-husveti-tura-a-szigligeti-varban [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 334. Kaštel sv. Martin. Izvor: Ministarstvo kulture [online]. Dostupno na: https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/dovrsen-projekt-arheoloskih-istrazivanja-i-konzervatorsko-restauratorskih-zahvata-na-gradjevinskim-ostatcima-utvrde-possert-shabez/13683 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 335. Kaštel sv. Martin. Izvor: Google Maps.

Slika 336. Izrez turističke karte Istre, naznačen plemićki grad Possert. Izvor: Istra.hr [online]. Dostupno na: https://www.istra.hr/pbdownloadf/karta_istre_2023.pdf [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 337. Situacija, DOF, Possert. Izvor: Google Maps.

Slika 338. Kaštel Possert. Izvor: Croatia travel reviews [online]. Dostupno na: https://croatiatravelreviews.com/utvrda-possert/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 339. Dunnotar. Izvor: Alltrails.com [online]. Dostupno na: https://www.alltrails.com/scotland/aberdeenshire/stonehaven/waterfall [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 340. Dunnotar. Izvor: Google Maps.
Slika 341. Šira situacija, DOF, Dunnotar Castle i Stonehaven War Memorial. Izvor: Google Maps.
Slika 342. Šira situacija, DOF, Dunnotar Castle i Stonehaven War Memorial. Izvor: Google Maps.
Slika 343. *Dunnotar Castle.* Izvor: Norwegian Cruise Line [online]. Dostupno na: https://www.ncl.com/uk/en/shore-excursions/ABZ_02/The-Castle-And-The-Coast [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 344. *Stonehaven War Memorial.* Izvor: The Bellman [online]. Dostupno na: https://www.thebellman.co.uk/2023/05/11/local-pipers-lament-to-be-aired-at-centenary-event/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 345. Hachen. Izvor: TuS Hachen [online]. Dostupno na: https://www.tus-hachen.de/schnadegang-in-hachen/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 346. Hachen. Izvor: Google Maps.
Slika 347. Šira situacija, DOF, Hachen. Izvor: Google Maps. Izvor: Google Maps.
Slika 348. Uža situacija, DOF, Hachen. Izvor: Google Maps. Izvor: Google Maps.
Slika 349. Plemićki grad Hachen i spomenik *Ehrenmal*. Izvor: Erkunde Deutschland [online]. Dostupno na: https://erkunde-deutschland.de/ausflugsziele/nordrhein-westfalen/sauerland/burgruine-hachen/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 350. Kyffhäuser. Izvor: Harzer Tourismusverband [online]. Dostupno na: https://www.harzinfo.de/en/experiences/poi/kyffhaeuser-monument [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 351. Kyffhäuser. Izvor: Google Maps.
Slika 352. Šire okruženje, DOF, Kyffhäuser. Izvor: Google Maps.
Slika 353. Uže okruženje, DOF, Kyffhäuser. Izvor: Google Maps.
Slika 354. Kyffhäuser. Izvor: WELT [online]. Dostupno na: https://www.welt.de/regionales/sachsen-anhalt/article6a2d754a7e682fc37fbf896a/2-500-menschen-beim-130-geburtstag-des-kyffhaeuser-denkmals.html [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

Slika 355. Garić grad. Izvor: Zvono.eu [online]. Dostupno na: https://www.zvono.eu/misticne-legende-garic-grada-i-svjetski-slavnog-dzamonjina-spomenika-342 [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 356. Garić grad. Izvor: Google Maps.
Slika 357. Šira situacija, DOF, Garić grad. Izvor: Google Maps.
Slika 358. Uža situacija, DOF, Garić grad. Izvor: Google Maps.
Slika 359. Garić grad prije obnove. Izvor: Hrvatski restauratorski zavod [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/aktualno/novosti-i-obavijesti/podgaric-stari-grad-garic-grad/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].
Slika 360. Branič kula nakon obnove. Izvor: Hrvatski restauratorski zavod [online]. Dostupno na: https://www.hrz.hr/aktualno/novosti-i-obavijesti/podgaric-stari-grad-garic-grad/ [Pristupljeno: 16. 5. 2026.].

15. PRILOZI

15.1. Konzervatorske metode obnove plemićkih gradova – izabrani primjeri

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Castle of Morella	Španjolska 40.62021, -0.102388	2021.	Carquero Arquitectura	konsolidacija, rehabilitacija, restauracija, minimalne suvremene dopune radi sigurnog pristupa i korištenja

Slika 40. *Castle of Morella* prije obnove.

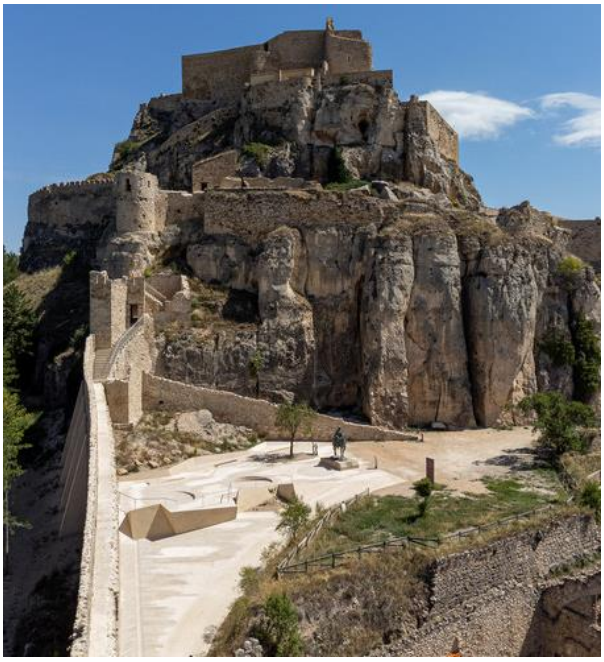

Slika 41. *Castle of Morella* nakon obnove.

Slika 42. *Castle of Morella*.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Kalø Tower	Danska, 56.2745150, 10.4667104	2016.	MAP Architects, Mast Studio	očuvanje, konsolidacija, minimalne suvremene dopune radi sigurnog pristupa i korištenja

Slika 43. *Kalø Tower* prije obnove.

Slika 44. *Kalø Tower* nakon obnove.

Slika 45. *Kalø Tower.*

Slika 46. *Kalø Tower* – novo stubište.

Slika 47. *Kalø Tower* – novo stubište.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Helfštýn Castle	Češka, 49.517474, 17.627597	2020.	Atelier-r	konsolidacija, rehabilitacija, djelomična rekonstrukcija suvremene dopune radi sigurnog pristupa i korištenja; krov

Slika 48. *Helfštýn Castle* prije obnove.

Slika 49. *Helfštýn Castle* nakon obnove.

Slika 50. *Helfštýn Castle.*

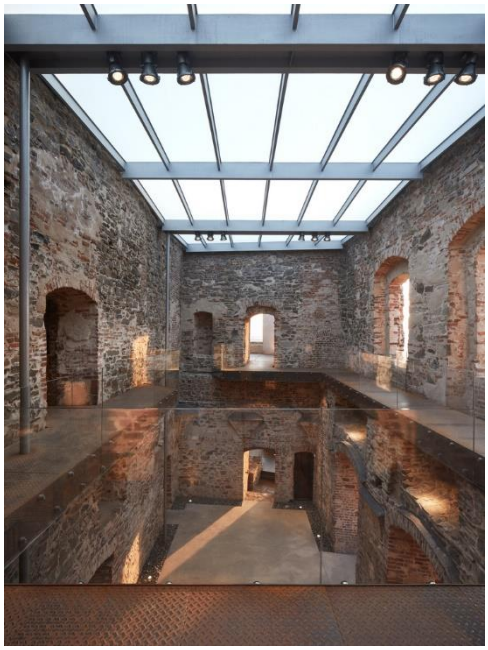

Slika 51. *Helfštýn Castle.*

Slika 52. *Helfštýn Castle.*

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Clifford's Tower	Engleska, York 53.955815, -1.0801565	2022.	Hugh Broughton Architects	konsolidacija, rehabilitacija, djelomična rekonstrukcija suvremene dopune radi sigurnog pristupa i korištenja; krov, vidikovac

Slika 53. *Clifford's Tower* prije obnove.

Slika 54. *Clifford's Tower* nakon obnove.

Slika 55. *Clifford's Tower.*

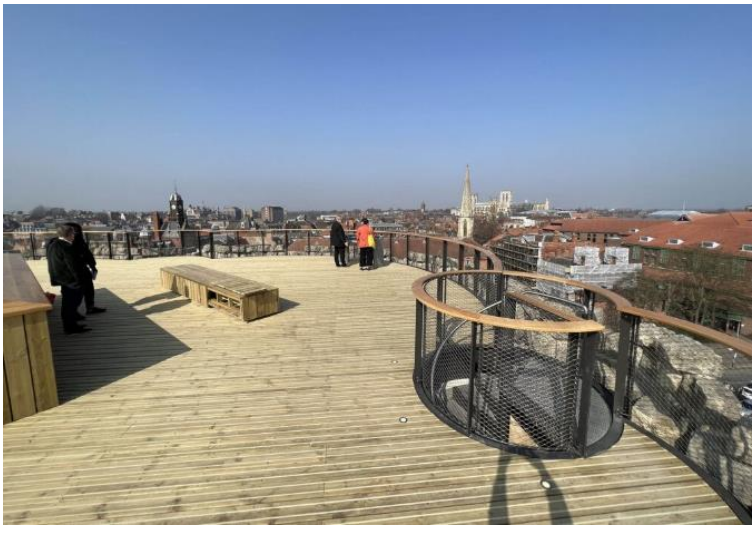

Slika 56. *Clifford's Tower* - krov.

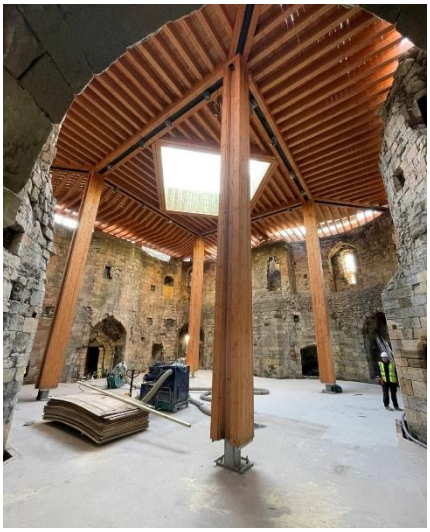

Slika 57. *Clifford's Tower* – interijer; konstrukcija krova.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Castillo de El Real de la Jara	Španjolska, 37.953147, -6.1546532	2014.	Villegas Bueno Arquitectura	konsolidacija, rehabilitacija, djelomična rekonstrukcija, minimalne suvremene intervencije prilagodba i uređenje unutarnjeg dvorišta; pozornica

Slika 58. *Castillo de El Real de la Jara.*

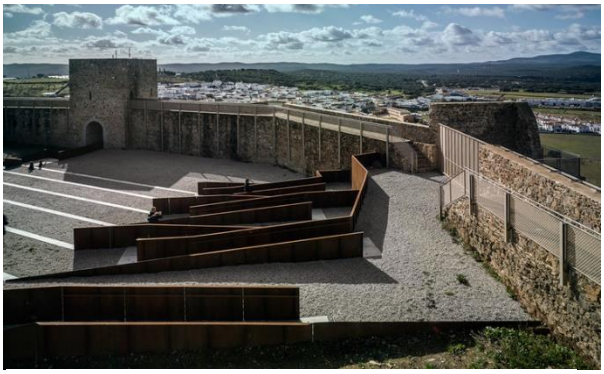

Slika 59. *Castillo de El Real de la Jara* – dvorište.

Slika 60. *Castillo de El Real de la Jara.*

Slika 61. *Castillo de El Real de la Jara* – pristup.

Slika 62. *Castillo de El Real de la Jara* – dvorište.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Burg Heinfels	Austrija, 46.751158, 12.439670	2020.	Gerhard Mitterberger	konsolidacija, rehabilitacija, djelomična rekonstrukcija prilagodba pristupa; sadržaji za posjetitelje

Slika 63. *Burg Heinfels.*

Slika 64. *Burg Heinfels* – kapela.

Slika 65. *Burg Heinfels* – dvorište.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Castell de la Tossa	Španjolska, 41.555172, 1.5798676	2020.	Meritxell Inaraja	konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija, minimalne suvremene intervencije prilagodba pristupa; vertikalna komunikacija

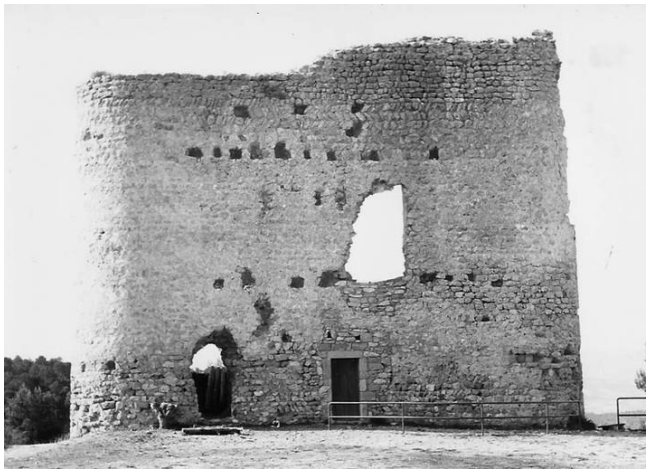

Slika 66. *Castell de la Tossa* – prije obnove.

Slika 67. *Castell de la Tossa* – nakon obnove.

Slika 68. *Castell de la Tossa* – dvorište.

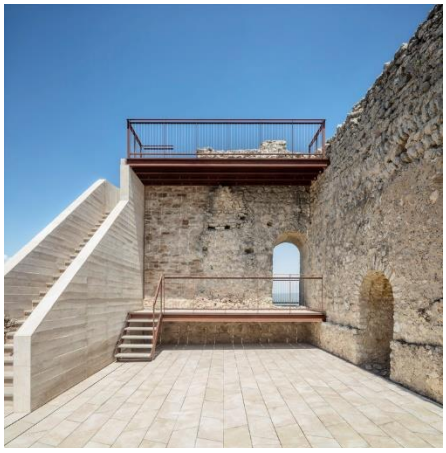

Slika 69. *Castell de la Tossa* – detalji.

Slika 70. *Castell de la Tossa* – pogled iz zraka.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Burgruine Grünenberg	Švicarska, 47.178956, 7.8582513	1998.	Archäologischer Dienst des Kantons Bern	očuvanje, konsolidacija prezentacija arheoloških nalaza

Slika 71. *Burgruine Grünenberg* – pogled iz zraka.

Slika 72. *Burgruine Grünenberg* – zaštita arheoloških nalaza.

Slika 73. *Burgruine Grünenberg.*

NAZIV	LOKACIJA	GODINA OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Burg Landskron	Austrija, 46.6425405, 13.8970572	1953.	/	očuvanje, konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija restoran, krov, tribine

Slika 74. *Burg Landskron.*

Slika 75. *Burg Landskron* – restoran.

Slika 76. *Burg Landskron* – tribine.

Slika 77. *Burg Landskron.*

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Burgruine Liebenfels	Austrija, 46.754513, 14.281552	2021.	Stefan Kogler (skape architects)	očuvanje, konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija krov, vertikalna komunikacija, „escape room“

Slika 78. *Burgruine Liebenfels.*

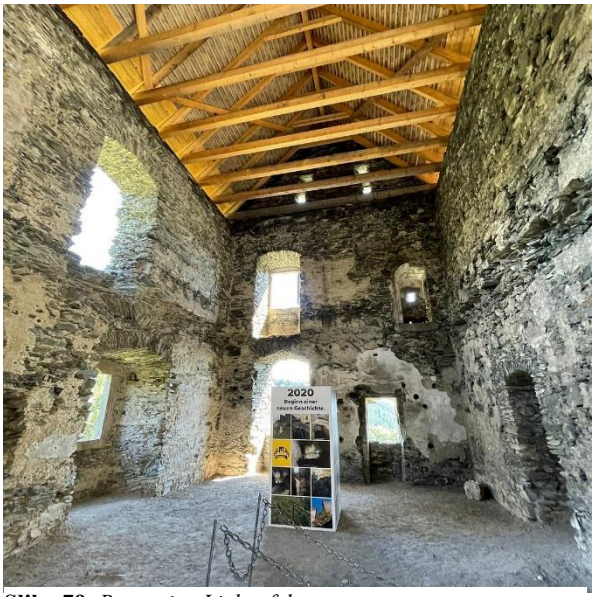

Slika 79. *Burgruine Liebenfels.*

Slika 80. *Burgruine Liebenfels.*

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Burg Taggenbrunn	Austrija, 46.6803, 14.320	2019.	Stefan Kogler (skape architects)	konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija, nova izgradnja, znatne suvremene intervencije krov, vertikalna komunikacija, „escape room“

Slika 81. *Burg Taggenbrunn* – prije obnove.

Slika 82. *Burg Taggenbrunn* – nakon obnove.

Slika 83. *Burg Taggenbrunn.*

Slika 84. *Burg Taggenbrunn.*

Slika 85. *Burg Taggenbrunn.*

NAZIV	LOKACIJA	GODINA ZADNJE OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Stari grad Celje	Slovenija, 46.21955, 15.27190	2010.	Archdesign	očuvanje, konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija

Slika 86. Stari grad Celje.

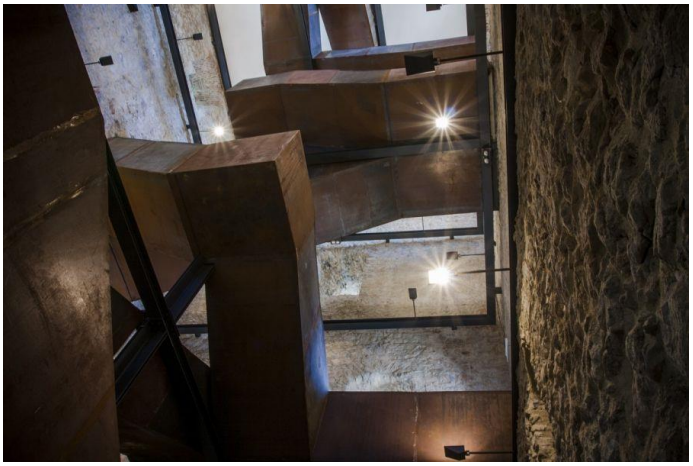

Slika 87. Stari grad Celje.

Slika 88. Stari grad Celje prije djelomične rekonstrukcije.

Slika 89. Stari grad Celje.

Slika 90. Stari grad Celje.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Stari grad Ljubljana	Slovenija, 46.0487783, 14.5083256	od 1990-ih	Ambient (Edo Ravnikar ml., Miha Kerin, Majda Kregar)	konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija muzej, centar za posjetitelje, uspinjača

Slika 91. Stari grad Ljubljana tijekom obnove.

Slika 92. Stari grad Ljubljana.

Slika 93. Stari grad Ljubljana.

Slika 94. Stari grad Ljubljana.

Slika 95. Stari grad Ljubljana.

NAZIV	LOKACIJA	GODINA OBNOVE	AUTORI	KONZERVATORSKA METODA / INTERVENCIJE
Petrapilosa	Hrvatska, 45.40555, 13.899929	2018.-2020.	Vjekoslav Gašparović	očuvanje, konsolidacija, restauracija, djelomična rekonstrukcija, minimalne suvremene intervencije

Slika 96. Kaštel Petrapilosa.

Slika 97. Kaštel Petrapilosa.

Slika 98. Kaštel Petrapilosa.

15.2. Reprezentativni primjeri očuvanja plemićkih gradova u Hrvatskoj

15.2.1. Plemićki gradovi pod krovom i s namjenom

BAKAR		
Lokacija	Županija	Primorsko-goranska županija
	Grad/općina	Bakar
	Koordinate	45.30747, 14.53264
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 9)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kompleks kaštela“, Z-114)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – turistička regija (Primorje / Kvarner), blizina autoceste uži – u naselju

Slika 99. Bakar, DOF, 2025.

Slika 100. Bakar, DOF, 1968.

Slika 101. Bakar.

Slika 102. Bakar, 1870-ih.

BENKOVIĆ		
Lokacija	Županija	Zadarska županija
	Grad/općina	Benkovac
	Koordinate	44.03387, 15.61031
Datacija		15. st. (Regan, Dugački, 2024: 28)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kaštel Benković i crkva sv. Ante“, Z-1212)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – turističko područje (sjeverna Dalmacija), blizina velikog grada (Zadar), prometno čvorište, blizina nacionalnih parkova i parkova prirode (Krka, Kornati, Paklenica, Vransko jezero, Velebit) uži – u naselju

Slika 103. Benkovac, DOF, 2025.

Slika 104. Benkovac, DOF, 1968.

Slika 105. Benković.

Slika 106. Benković, 1957.-58.

DUBOVAC		
Lokacija	Županija	Karlovačka županija
	Grad/općina	Karlovac
	Koordinate	45.49655, 15.52821
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 122)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Dubovac“, Z-245)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, restoran, vidikovac, manifestacije
Smještaj		širi – pored grada (Karlovac), blizina velikog grada (Zagreb), vidljiv s autoceste uži – na rubu naselja, ostatci crkve sv. Mihaela

Slika 107. Dubovac, DOF, 2025.

Slika 108. Dubovac, DOF, 1968.

Slika 109. Dubovac.

Slika 110. Dubovac i crkva sv. Mihaela, 1889.

ĐURĐEVAC		
Lokacija	Županija	Koprivničko-križevačka županija
	Grad/općina	Đurđevac
	Koordinate	46.04518, 17.06863
Datacija		14. st. (Regan, Dugački, 2024: 131)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Đurđevac“, Z-2986)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, galerija
Smještaj		širi – izletničko područje uži – u naselju, „Hrvatska Sahara“

Slika 111. Đurđevac, DOF, 2025.

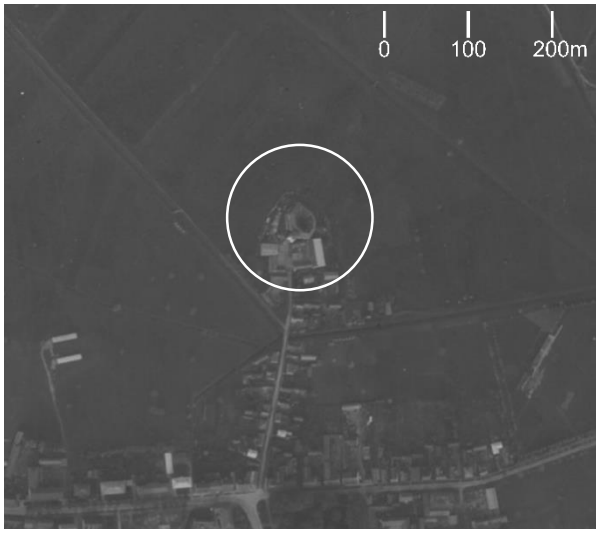

Slika 112. Đurđevac, DOF, 1968.

Slika 113. Đurđevac.

Slika 114. Đurđevac, 1986.

GROBNIK		
Lokacija	Županija	Primorsko-goranska županija
	Grad/općina	Grobnik, Čavle
	Koordinate	45.37142, 14.46132
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 177)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kompleks kaštela Grobnik“, Z-113)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – pored velikog grada (Rijeka), vidljiv s autoceste, automotodrom uži – u naselju

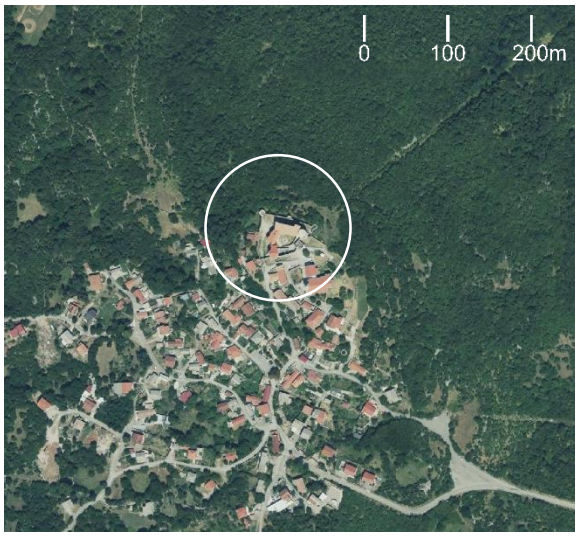

Slika 115. Grobnik, DOF, 2025.

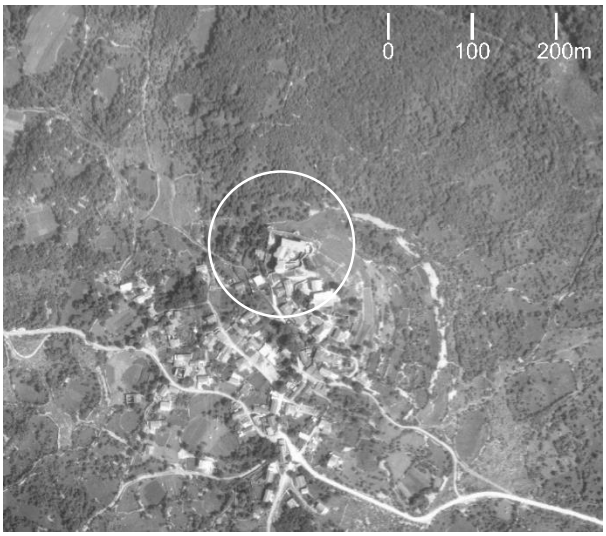

Slika 116. Grobnik, DOF, 1968.

Slika 117. Grobnik.

Slika 118. Grobnik.

ILOK		
Lokacija	Županija	Vukovarsko-srijemska županija
	Grad/općina	Ilok
	Koordinate	45.22414, 19.37466
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 198-200)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Arheološka zona Ilok“, Z-4062; „Dvorac Odescalchi“, Z-1149; „Gradske zidine (Stari grad Ilok)“ – Z-7955); Spomenik parkovne arhitekture („Ilok – park oko starog grada“)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – rijeka Dunav, državna granica, vinogradarsko područje uži – u naselju

Slika 119. Ilok, DOF, 2025.

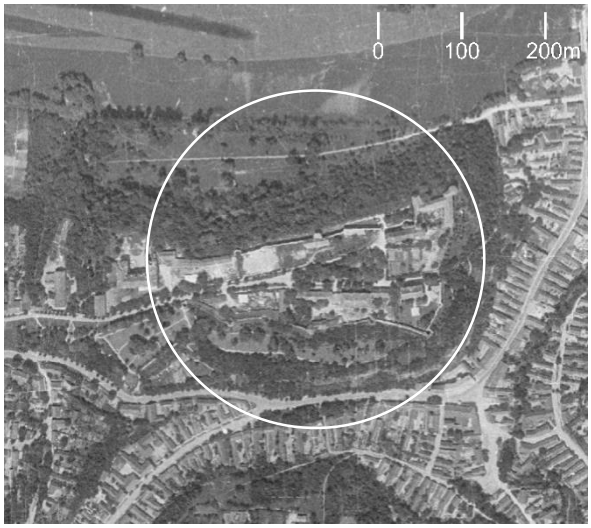

Slika 120. Ilok, DOF, 1968.

Slika 121. Ilok.

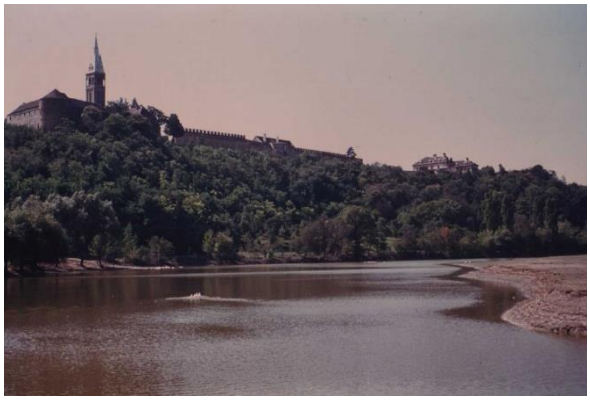

Slika 122. Ilok, 1966.

KLIS		
Lokacija	Županija	Splitsko-dalmatinska županija
	Grad/općina	Klis
	Koordinate	43.55966, 16.52266
Datacija		9. st. (Regan, Dugački, 2024: 254)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Tvrđava Klis“, Z-4206)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – blizina velikog grada (Split), turističko područje, vidljiv s ceste D1 uži – u naselju

Slika 123. Klis, DOF, 2025.

Slika 124. Klis, DOF, 1968.

Slika 125. Klis.

Slika 126. Klis.

KNIN		
Lokacija	Županija	Šibensko-kninska županija
	Grad/općina	Knin
	Koordinate	44.03462, 16.19331
Datacija		10. st. (Regan, Dugački, 2024: 263-268)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Tvrđava“, Z-4590)
Postojeće stanje		*„Zbog visokih troškova održavanja, Financijsko ravnateljstvo Austrije, pod upravom kojega se nalazio taj golemi kompleks nakon demilitarizacije, odlučilo je 1894. prodati tvrđavu na javnoj dražbi. Kako bi spriječio skupinu trgovaca u namjeri da tvrđavu kupi, sruši i njezin materijal proda kao građevinski, na dražbi ju je za 8600 kruna kupio fra Lujo Marun u ime Kninskoga starinarskoga društva. U posjedu toga društva tvrđava je bila do II. svj. rata, kad su je najprije zaposjele talijanske (1941-43), a zatim njem. postrojbe (1943-44). Tada je kninska tvrđava pretvorena u vojarnu sa zatvorom s nekoliko baterija protuavionskih topova, zbog čega je u nekoliko navrata bila bombardirana te je kraj rata dočekala znatno devastirana. Pod vodstvom Paška Paića i njegovih učenika tvrđava je tijekom 1960-ih obnavljana, a njegovom je zaslugom postala 1969. dijelom i sjedištem Zavičajnoga muzeja Kninske krajine (danas Kninski muzej). U muzejske svrhe tvrđava je služila do Domovinskog rata (1991-95) kad je postala zatvorom samoproglašene srp. paradržave Republike Srpske Krajine te vojnim vježbalištem. Takvo stanje održalo se do 5. kolovoza 1995., kad su je zaposjeli pripadnici Hrvatske vojske. Danas je ponovno muzej.“* (Regan, Dugački, 2024: 265)
Namjena		muzej
Smještaj		širi –turističko područje (srednja Dalmacija), blizina nacionalnog parka (Krka) i parka prirode (Dinara) uži – u naselju

Slika 127. Knin, DOF, 2025.

Slika 128. Knin, DOF, 1968.

Slika 129. Knin.

Slika 130. Knin.

KRK		
Lokacija	Županija	Primorsko-goranska županija
	Grad/općina	Krk
	Koordinate	45.02571, 14.57631
Datacija		12. st. (Regan, Dugački, 2024: 311)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kaštel“, Z-131)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – turistička regija (otok Krk) uži – u naselju, uz more

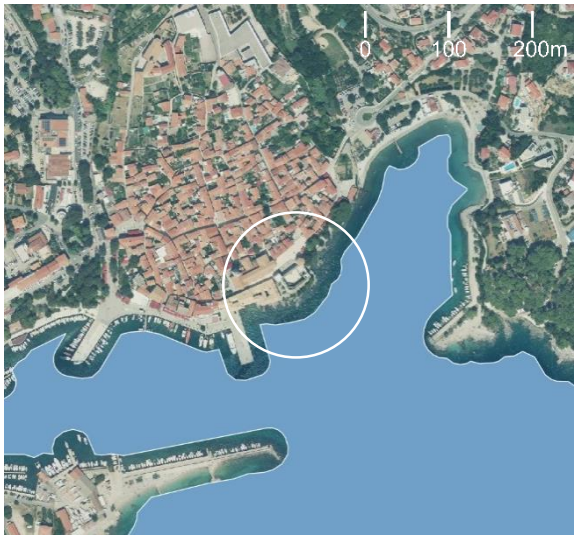

Slika 131. Krk, DOF, 2025.

Slika 132. Krk, DOF, 1968.

Slika 133. Krk.

Slika 134. Krk.

MEDVEDGRAD		
Lokacija	Županija	Grad Zagreb
	Grad/općina	Zagreb
	Koordinate	45.86949, 15.94065
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 391)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Ruševine srednjovjekovnog grada Medvedgrada“, Z-2283); Park prirode Medvednica
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, interpretacijski centar parka prirode; spomenik Oltar domovine
Smještaj		širi – pored velikog grada (Zagreb), unutar Parka prirode Medvednica uži – u prirodi/šumi

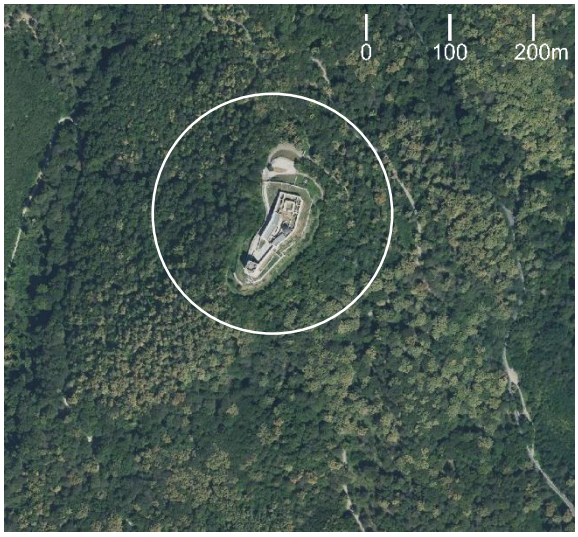

Slika 135. Medvedgrad, DOF, 2025.

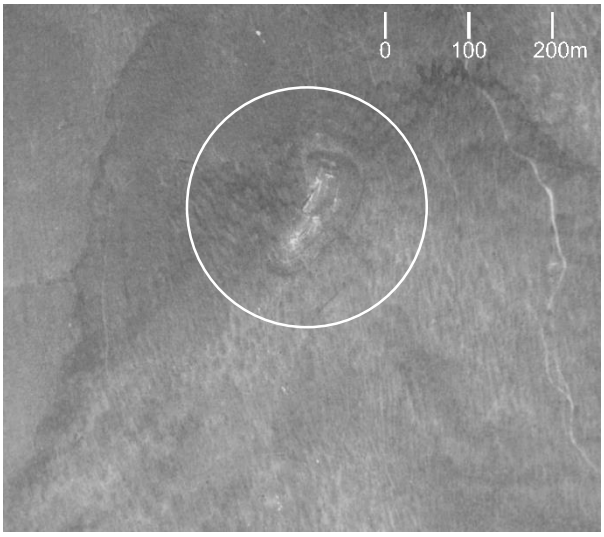

Slika 136. Medvedgrad, DOF, 1968.

Slika 137. Medvedgrad.

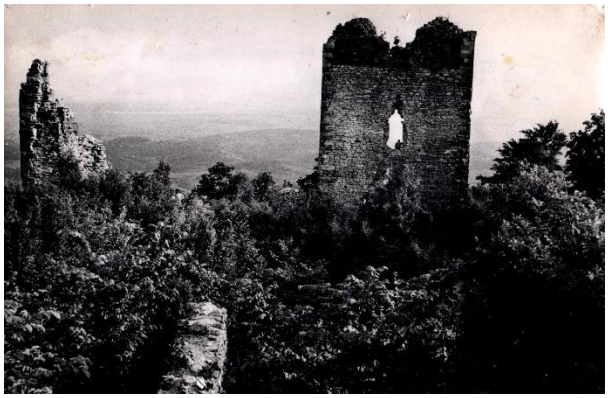

Slika 138. Medvedgrad 1880-ih godina.

MOROSINI-GRIMANI		
Lokacija	Županija	Istarska županija
	Grad/općina	Svetvinčenat
	Koordinate	45.08816, 13.88221
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 618)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kaštel Morosini - Grimani“, Z-1308)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, "escape room"; najam prostora (poslovni događaji, privatni - vjenčanja, proslave i sl.)
Smještaj		širi – turističko područje (Istra) uži – u naselju

Slika 139. Svetvinčenat, DOF, 2025.

Slika 140. Svetvinčenat, DOF, 1968.

Slika 141. Morosini-Grimani.

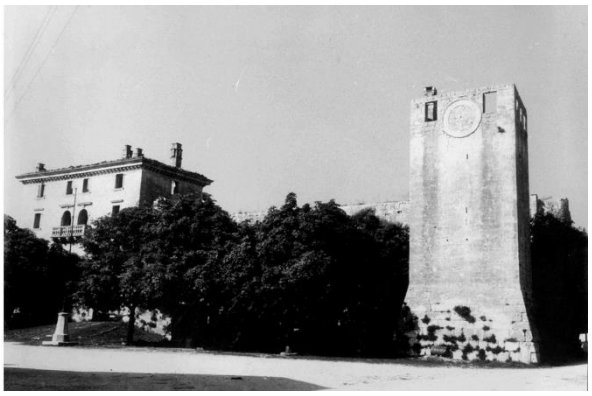

Slika 142. Morosini-Grimani, 1970.

OGULIN		
Lokacija	Županija	Karlovačka županija
	Grad/općina	Ogulin
	Koordinate	45.2676, 15.22435
Datacija		15. st. (Regan, Dugački, 2024: 441)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Ogulin“, Z-280)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, interpretacijski centar
Smještaj		širi – izletničko područje, Rudolfinska cesta, vlak uži – u naselju, uz Đulin ponor

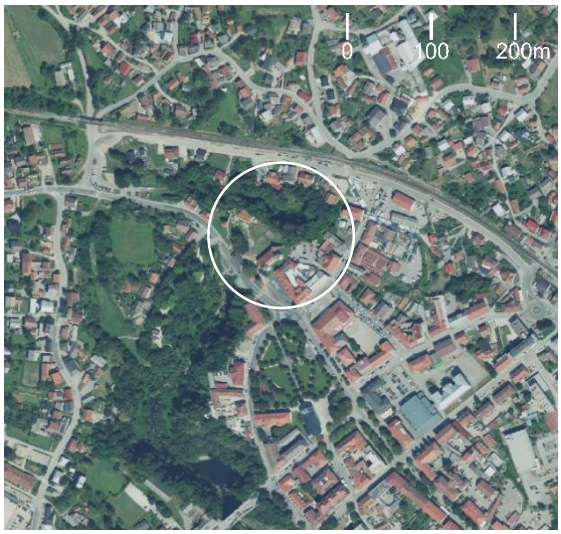

Slika 143. Ogulin, DOF, 2025.

Slika 144. Ogulin, DOF, 1968.

Slika 145. Ogulin.

Slika 146. Ogulin, 1915. godine.

ORŠIĆ-SLAVETIĆ		
Lokacija	Županija	Zagrebačka županija
	Grad/općina	Slavetić, Jastrebarsko
	Koordinate	45.70103, 15.53752
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 564)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Dvorac Oršić“, Z-2254)
Postojeće stanje		*„U posjedu Oršića Slavetić je bio sve do 1869. kad su ga prodali bivšemu hrv. Banu Levinu Rauchu, čiji potomci drže tvrdi grad do 1926. kad ga je kupila Obrtna banka. God. 1938. Slavetić je za svojega zeta Oršića kupio neki bečki industrijalac, no već 1945. bio je nacionaliziran. Potom je neko vrijeme služio kao spremište dijela građe današnjega Hrvatskoga državnoga arhiva, da bi nakon uspostave neovisne Hrvatske bio vraćen u posjed grani obitelji Oršić iz Beča.“* (Regan, Dugački, 2024: 564)
Namjena		privatno vlasništvo
Smještaj		širi – Park prirode Žumberak-Samoborsko gorje uži – u naselju

Slika 147. Slavetić, DOF, 2025.

Slika 148. Slavetić, DOF, 1968.

Slika 149. Oršić-Slavetić.

Slika 150. Oršić-Slavetić.

OZALJ		
Lokacija	Županija	Karlovačka županija
	Grad/općina	Ozalj
	Koordinate	45.61423, 15.47078
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 469)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Ozalj“, Z-286); Park-šuma Okolica Ozalj grada
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – izletničko područje; blizina velikog grada (Zagreb) uži – u naselju, pored rijeke Kupe

Slika 151. Ozalj, DOF, 2025.

Slika 152. Ozalj, DOF, 1968.

Slika 153. Ozalj.

Slika 154. Ozalj, Ivan Standl. 1870.

PAZIN		
Lokacija	Županija	Istarska županija
	Grad/općina	Pazin
	Koordinate	45.24029, 13.93053
Datacija		10. st. (Regan, Dugački, 2024: 484)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Pazin“, Z-2437); Značajni krajobraz (Pazinski ponor u Istri)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – turistička regija (Istra), blizina autoceste uži – u naselju, pored Pazinske jame

Slika 155. Pazin, DOF, 2025.

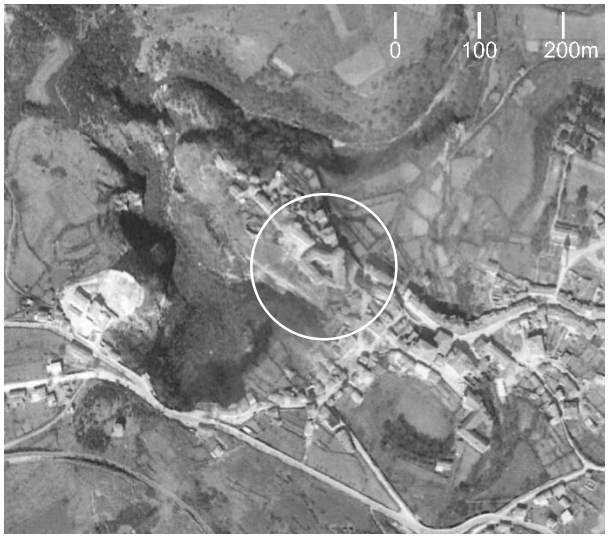

Slika 156. Pazin, DOF, 1968.

Slika 157. Pazin.

Slika 158. Pazin, Johann Weichard Valvasor, 17. st.

SOKOL GRAD		
Lokacija	Županija	Dubrovačko-neretvanska županija
	Grad/općina	Dunave, Konavle
	Koordinate	42.542315, 18.40898
Datacija		14. st. (Regan, Dugački, 2024: 569)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Utvrda Sokol grad“, Z-1616)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, interpretacijski centar
Smještaj		širi – turističko područje (južna Dalmacija), blizina grada (Dubrovnik) uži – u naselju

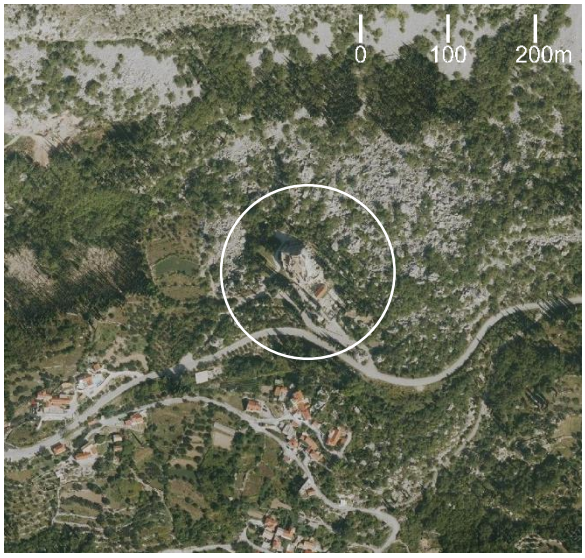

Slika 159. Sokol grad, DOF, 2025.

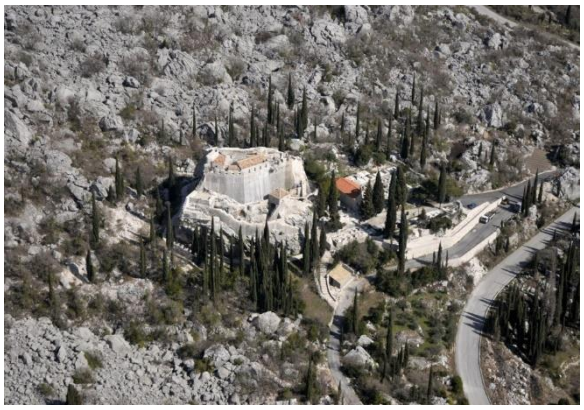

Slika 160. Sokol grad.

Slika 161. Sokol grad, 1941.

TRAKOŠĆAN		
Lokacija	Županija	Varaždinska županija
	Grad/općina	Trakošćan, Bednja
	Koordinate	46.25773, 15.94508
Datacija		14. st. (Regan, Dugački, 2024: 649)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Dvorac Trakošćan“, Z-886); Park-šuma Dvor u Trakošćanu; Park prirode Zagorske gore
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, hotel, restoran
Smještaj		širi – izletničko područje; blizina velikog grada (Zagreb) uži - perivoj, jezero, turističko područje

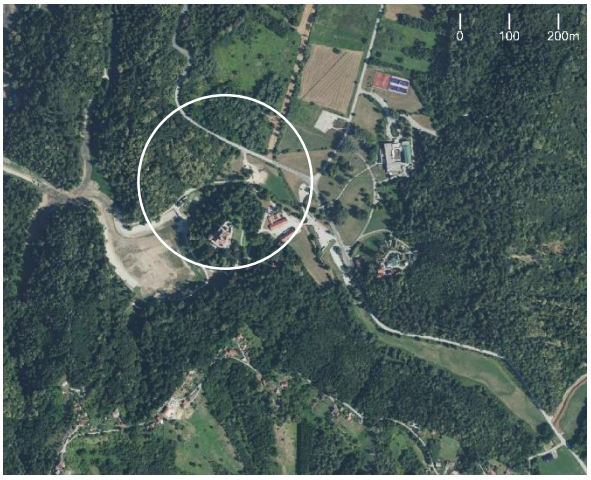

Slika 162. Trakošćan, DOF, 2025.

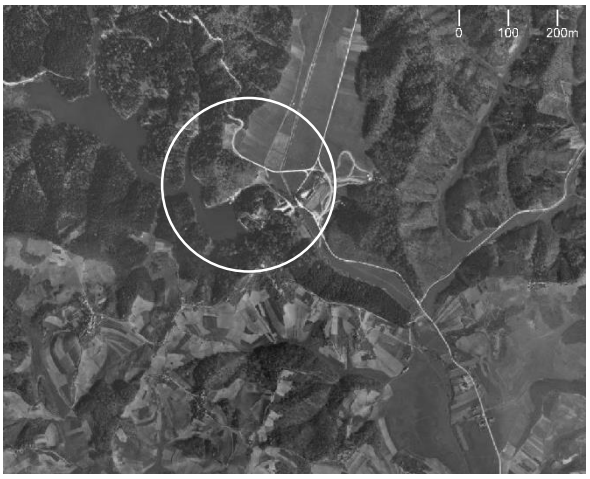

Slika 163. Trakošćan, DOF, 1968.

Slika 164. Trakošćan.

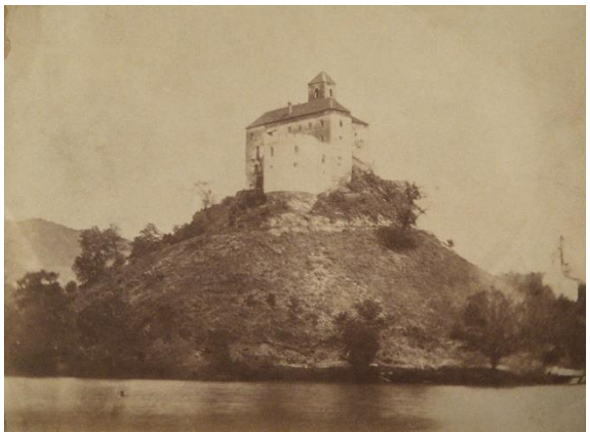

Slika 165. Trakošćan prije obnove. Juraj Drašković. 1863. godina.

TRSAT		
Lokacija	Županija	Primorsko-goranska županija
	Grad/općina	Rijeka
	Koordinate	45.33264, 14.45532
Datacija		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 655)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kompleks kaštela na Trsatu s neposrednim okruženjem“, Z-342)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – u velikom gradu (Rijeka) uži – u naselju, iznad kanjona Rječine

Slika 166. Trsat, DOF, 2025.

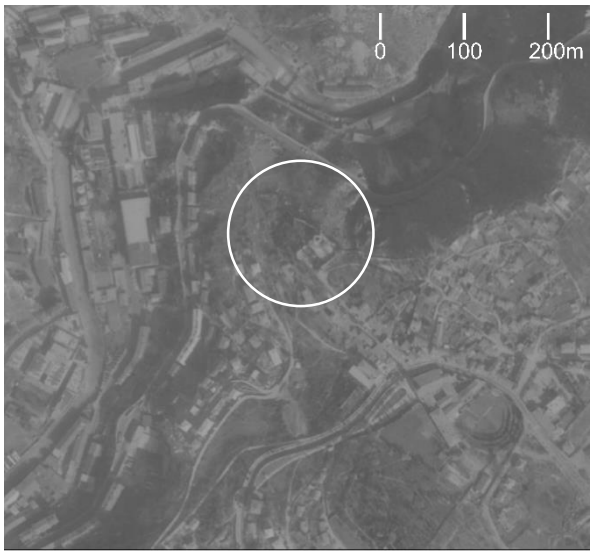

Slika 167. Trsat, DOF, 1968.

Slika 168. Trsat.

Slika 169. Trsat, mauzolej.

VALPOVO		
Lokacija	Županija	Osječko-baranjska županija
	Grad/općina	Valpovo
	Koordinate	45.65938, 18.4154
Datacija		15. st. (Regan, Dugački, 2024: 671)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Kompleks dvorca Prandau-Normann“, Z-1272); Spomenik parkovne arhitekture Park u Valpovu
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej
Smještaj		širi – rijeka Drava, blizina Baranje uži – u naselju

Slika 170. Valpovo, DOF, 2025.

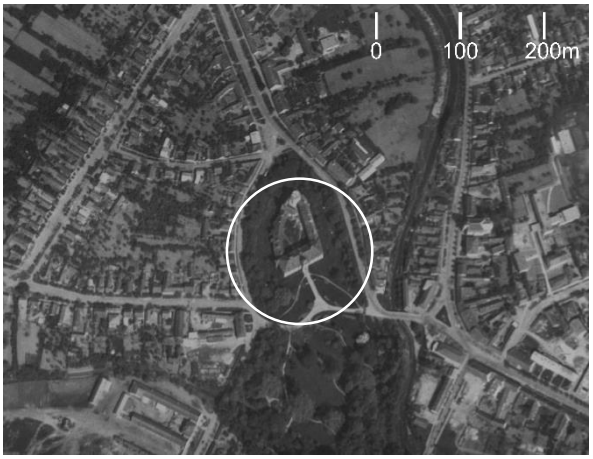

Slika 171. Valpovo, DOF, 1968.

Slika 172. Valpovo.

Slika 173. Valpovo.

VARAŽDIN		
Lokacija	Županija	Varaždinska županija
	Grad/općina	Varaždin
	Koordinate	46.31007, 16.33411
Datacija		15. st. (Regan, Dugački, 2024: 672)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad“, Z-889)
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, manifestacije
Smještaj		širi – u gradu; blizina velikog grada (Zagreb) uži – u centru naselja

Slika 174. Varaždin, DOF, 2025.

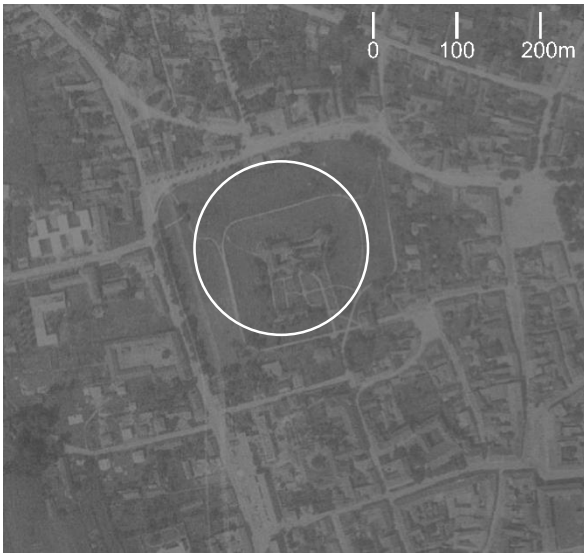

Slika 175. Varaždin, DOF, 1968.

Slika 176. Varaždin.

Slika 177. Stari grad Varaždin.

VELIKI TABOR		
Lokacija	Županija	Krapinsko-zagorska županija
	Grad/općina	Prišlin, Hum na Sutli
	Koordinate	46.21154, 15.67425
Datacija		15. st. (Regan, Dugački, 2024: 686)
Pravni status		Zaštićeno kulturno dobro („Dvor Veliki Tabor“, Z-3072) – kulturnopovijesna cjelina
Postojeće stanje		dobro/pod krovom
Namjena		muzej, manifestacije
Smještaj		širi – izletničko područje; blizina velikog grada (Zagreb) uži – ruralni krajolik

Slika 178. Veliki Tabor, DOF, 2025.

Slika 179. Veliki Tabor, DOF, 1968.

Slika 180. Veliki Tabor.

Slika 181. Veliki Tabor prije obnove.

15.2.2. Konsolidirane i prezentirane ruševine plemićkih gradova

BARILOVIĆ	Županija	Karlovačka županija
	Grad/općina	Barilović
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Ruševine starog grada Barilovića“ – Z-295)
	Koordinate	45.37885, 15.54440

BELAJ (POSSERT)	Županija	Istarska županija
	Grad/općina	Belaj, Cerovlje
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Srednjovjekovni kaštel sv. Martin i crkva sv. Martin“, Z-3102)
	Koordinate	45.27391, 14.10329

DREŽNIK	Županija	Karlovačka županija
	Grad/općina	Drežnik Grad, Rakovica
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Ruševine starog grada Drežnika“, Z-291)
	Koordinate	44.94312, 15.66928

DRIVENIK	Županija	Primorsko-goranska županija
	Grad/općina	Drivenik, Vinodolska općina
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Kulturno-povijesna cjelina grada Drivenika“, Z-5088)
	Koordinate	45.23797, 14.64678

GARIĆ	Županija	Bjelovarsko-bilogorska županija
	Grad/općina	Šimljanik, Berek
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Garić-grad“, Z-7552)
	Koordinate	45.63128, 16.756821

GRAČANICA	Županija	Požeško-slavonska županija
	Grad/općina	Baćin Dol, Cernik
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Srednjovjekovni grad Gračanica“, Z-1275)
	Koordinate	45.31170, 17.45955

GREBENGRAD	Županija	Varaždinska županija
	Grad/općina	Donje Makojišće, Novi Marof
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Arheološko nalazište Utvrda Grebengrad“, Z-3440)
	Koordinate	46.17518, 16.28326

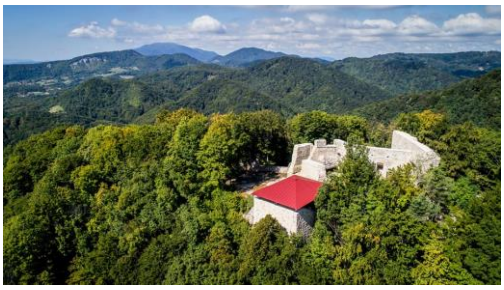

IMOTSKI (TOPANA)	Županija	Splitsko-dalmatinska županija
	Grad/općina	Imotski
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Tvrđava Topana“, Z-4625)
	Koordinate	43.44988, 17.21374

NOVIGRAD NA DOBRI	Županija	Karlovačka županija
	Grad/općina	Novigrad na Dobri, Netretić
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Ruševine starog grada Novigrada“, Z-299)
	Koordinate	45.48242, 15.45297

OMIŠ, PEOVICA	Županija	Splitsko-dalmatinska županija
	Grad/općina	Omiš
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Kula Peovica (Mirabela) s kaštelom“, Z-6859)
	Koordinate	43.44472, 16.69944

PETRAPILOSA	Županija	Istarska županija
	Grad/općina	Žonti, Buzet
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Kaštel Petrapilosa“, Z-3994)
	Koordinate	45.40563, 13.89948

STARI GRAD PERUŠIĆ	Županija	Ličko-senjska županija
	Grad/općina	Perušić
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Ruševine Starog grada Perušića“, Z-308)
	Koordinate	44.64637, 15.37434

SLUNJ	Županija	Karlovačka županija	
	Grad/općina	Slunj	
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Ruševine starog grada Slunja“, Z-275)	
	Koordinate	45.11739, 15.58814	
STUPČANICA	Županija	Bjelovarsko-bilogorska županija	
	Grad/općina	Veliki Bastaji, Đulovac	
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Stupčanica“, ROS-0049-1970.)	
	Koordinate	45.62549, 17.33751	
STARI GRAD ŽUMBERAK	Županija	Zagrebačka županija	
	Grad/općina	Žumberak	
	Pravni status	Planska zaštita	
	Koordinate	45.75825, 15.41892	

15.2.3. Arheološki prezentirani plemićki gradovi

UTVRDA ČANJEVO	Županija	Varaždinska županija
	Grad/općina	Čanjevo, Visoko
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Arheološko nalazište „Utvrda Čanjevo““, Z-2974)
	Koordinate	46.10363, 16.34731

UTVRDA PAKA	Županija	Varaždinska županija
	Grad/općina	Paka, Novi Marof
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Utvrda Paka“, Z-1094)
	Koordinate	46.12661, 16.34197

STARI GRAD SIRAČ	Županija	Bjelovarsko-bilogorska županija
	Grad/općina	Sirač
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Stari grad Sirač“, Z-5193)
	Koordinate	45.52823, 17.25837

VIROVITICA (dvorac Pejačević)	Županija	Virovitičko-podravska županija
	Grad/općina	Virovitica
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Dvorac Pejačević“, Z-381)
	Koordinate	45.83325, 17.38521

PLEMIĆKI GRAD VRBOVEC	Županija	Krapinsko-zagorska županija
	Grad/općina	Klenovec Humski, Hum na Sutli
	Pravni status	Zaštićeno kulturno dobro („Plemićki grad Vrbovec“, Z-3779)
	Koordinate	46.21446, 15.72927

15.3. Plemićki gradovi na UNESCO-ovom popisu svjetske baštine (28. 5. 2025.)

Tablica prikazuje lokalitete upisane na Popis svjetske baštine UNESCO-a koji su relevantni za temu plemićkih gradova (UNESCO, n.d.).

Lokaliteti su razvrstani prema sljedećim kategorijama:

(1) zaštićeni kulturni krajolici unutar kojih se nalaze plemićki gradovi,

(2) samostalno zaštićeni plemićki gradovi,

(3) urbane cjeline koje su se razvile iz plemićkih gradova,

(4) lokaliteti u kojima se plemićki grad nalazi unutar granica zaštite, ali nije nositelj iznimne univerzalne vrijednosti upisa.

Tablica 6. UNESCO zaštićeni kulturni krajolici unutar kojih se nalaze plemićki gradovi.

KULTURNI KRAJOLICI UNUTAR KOJIH SE NALAZE PLEMIĆKI GRADOVI						
	NAZIV	**ZEMLJA**	**GODINA UPISA**	**VRSTA**	**POVEZNICA**	**PLEMIĆKI GRADOVI**
1.	Hallstatt-Dachstein / Salzkammergut Cultural Landscape	Austrija	1997.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/806/	Schloss Grub
2.	Portovenere, Cinque Terre, and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto)	Italija	1997.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/826/	Doria Castle
3.	Jurisdiction of Saint-Emilion	Francuska	1999.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/932	La Tour du Chateau du Roi Tower (ostatak plemićkog grada), Château des Tours
4.	Wachau Cultural Landscape	Austrija	2000.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/970	Oberranna, Weitenegg, Schönbühel, Schwallenbach, Aggstein, Dürnstein; buffer zona: Mautern
5.	The Loire Valley between Sully-sur-Loire and Chalonnes	Francuska	2000.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/933	Château de Tours, Château de Saumur itd.
6.	Upper Middle Rhine Valley	Njemačka	2002.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1066	40 plemićkih gradova
7.	Vineyard Landscape of Piedmont: Langhe-Roero and Monferrato	Italija	2014.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1390/	Castle of Cavour
8.	Erzgebirge/Krušnohoří Mining Region	Njemačka, Češka	2019.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1478/	Schloss Lauenstein
*	Lednice-Valtice Cultural Landscape	Češka	1996.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/763	Neki plemićki gradovi nadograđeni tijekom baroka; danas gotovo nevidljiva srednjovjekovna struktura
*	Gardens and Castle at Kroměříž*	Češka	1998.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/860	Plemićki grad koji je u baroku potpuno transformiran

Tablica 7. UNESCO pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi.

POJEDINAČNO ZAŠTIĆENI PLEMIĆKI GRADOVI

	NAZIV	ZEMLJA	GODINA UPISA	VRSTA	POVEZNICA	PLEMIĆKI GRADOVI
1.	Stari Ras and Sopoćani	Srbija	1979.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/96	
2.	Castles and Town Walls of King Edward in Gwynedd	Velika Britanija	1986.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/374	
3.	Durham Castle and Cathedral	Velika Britanija	1986. (2008.)	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/370	
4.	Tower of London	Velika Britanija	1988.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/488	
5.	Kremlin and Red Square, Moscow	Rusija	1990.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/545	
6.	Levoča, Spišský Hrad and the Associated Cultural Monuments	Slovačka	1993.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/620	
7.	Collegiate Church, Castle and Old Town of Quedlinburg	Njemačka	1994.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/535/	
8.	Old and New Towns of Edinburgh	Velika Britanija	1995.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/728	
9.	Castel del Monte	Italija	1996.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/398	
10.	Castle of the Teutonic Order in Malbork	Poljska	1997.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/847	
11.	Wartburg Castle	Njemačka	1999.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/897/	Martin Luther proveo godinu dana života
12.	Mir Castle Complex	Bjelorusija	2000.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/625	
13.	Three Castles, Defensive Wall and Ramparts of the Market-Town of Bellinzona	Švicarska	2000.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/884	
14.	Kronborg Castle	Danska	2000.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/696	značajno nadograđen tijekom renesanse i kasnijih razdoblja.
*	Castles of Augustusburg and Falkenlust at Brühl	Njemačka	1984.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/288	Augustusburg građen na temeljima srednjovjekovnog plemićkog grada, ali danas je sve iz 18. stoljeća

Tablica 8. UNESCO zaštićene urbane cjeline iz kojih su se razvili plemićki gradovi.

URBANE CJELINE KOJE SU SE RAZVILE IZ PLEMIĆKIH GRADOVA						
	NAZIV	**ZEMLJA**	**GODINA UPISA**	**VRSTA**	**POVEZNICA**	**PLEMIĆKI GRADOVI**
1.	Historic Centre of Kraków	Poljska	1978.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/29/	Wawel Castle
2.	Historic Centre of Warsaw	Poljska	1980.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/30	Kraljevski dvorac
3.	Old Town of Segovia and its Aqueduct	Španjolska	1985. (2015.)	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/311/	Alcazar
4.	Historic City of Toledo	Španjolska	1986.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/379/	Castillo de San Servando
5.	Budapest, including the Banks of the Danube, the Buda Castle Quarter and Andrássy Avenue	Mađarska	1987.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/400	Buda
6.	Historic Centre of Český Krumlov	Češka	1992.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/617	Český Krumlov
7.	Historic Centre of Prague	Češka	1992.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/616	Prague Castle
8.	Historic Centre of Telč	Češka	1992.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/621	Telč
9.	Historic Monuments of Novgorod and Surroundings	Rusija	1992.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/604	Novgorod
10.	Historic Town of Banská Štiavnica and the Technical Monuments in its Vicinity	Slovačka	1993.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/618/	Banská Štiavnica
11.	Vilnius Historic Centre	Litva	1994.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/541/	Vilnius
12.	Hanseatic Town of Visby	Švedska	1995.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/731	Visborg
13.	Historic Centre of the City of Salzburg	Austrija	1996.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/784	Hohensalzburg
14.	Historic Walled Town of Cuenca	Španjolska	1996.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/781/	Castillo de Cuenca
15.	Historic Centre (Old Town) of Tallinn	Estonija	1997.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/822	Toompea
16.	Medieval Town of Toruń	Poljska	1997.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/835/	teutonski plemićki grad
17.	Historic Centre of Riga	Latvija	1997.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/852/	Riga Castle
18.	L'viv – the Ensemble of the Historic Centre	Ukrajina	1998. (2008.)	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/865/	High Castle
19.	City of Graz – Historic Centre and Schloss Eggenberg	Austrija	1999.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/931	Schlossberg
20.	Historic Centre of Sighișoara	Rumunjska	1999.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/902/	Rodno mjesto Vlada III. Drakule (Tepeš)
21.	Historic Centre of Guimarães and Couros Zone	Portugal	2001.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1031/	Guimarães
22.	Historic Centres of Berat and Gjirokastra	Albanija	2005.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/569	Berat Castle (Kala)
23.	Old town of Kuldīga	Latvija	2023.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1658/	Kuldīga

Tablica 9. UNESCO lokaliteti u kojima se plemićki grad nalazi unutar granica zaštite, ali nije nositelj iznimne univerzalne vrijednosti upisa.

LOKALITETI U KOJIMA SE PLEMIĆKI GRAD NALAZI UNUTAR GRANICA ZAŠTIĆENOG PODRUČJA, ALI NIJE TEMELJNA TEMA UPISA

	NAZIV	ZEMLJA	GODINA UPISA	VRSTA	POVEZNICA	PLEMIĆKI GRADOVI
1.	Wieliczka and Bochnia Royal Salt Mines	Poljska	1978.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/32/	Saltworks Castle in Wieliczka
2.	Plitvice Lakes National Park	Hrvatska	1979.	prirodna baština	https://whc.unesco.org/en/list/98	Krčingrad, Prozor, Utvrda Prijeboj
3.	Convent of Christ in Tomar	Portugal	1983.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/265/	Tomar Castle
4.	Škocjan Caves	Slovenija	1986.	prirodna baština	https://whc.unesco.org/en/list/390/	Grad Školj unutar buffer zone
5.	Archaeological Site of Mystras	Grčka	1989.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/511	Mystras
6.	Routes of Santiago de Compostela in France	Francuska	1998.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/868	Castle of Estaing, Rocamadour
7.	Late Baroque Towns of the Val di Noto (South-Eastern Sicily)	Italija	2002.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1024	Ursino Castle u Catanii u buffer zoni
8.	Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe	Albanija, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka, Francuska, Njemačka, Italija, Sjeverna Makedonija, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švicarska, Ukrajina	2007.	prirodna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1133/	Burg Grenchen (Forêt de la Bettlachstock, Švicarska)
9.	Heritage of Mercury. Almadén and Idrija	Španjolska, Slovenija	2012.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1313/	Grad Gewerknegg
10.	Le Colline del Prosecco di Conegliano e Valdobbiadene	Italija	2019.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/1571/	Castello di Conegliano
*	Classical Weimar	Njemačka	1998.	kulturna baština	https://whc.unesco.org/en/list/846/	The City Caste – srednjovjekovni plemićki grad; transformiran u kasnijim razdobljima

15.4. Plemićki gradovi s European Heritage Label-om (16. 4. 2025.)[256]

Tablica 10. Plemićki gradovi s European Heritage Label-om.

EUROPEAN HERITAGE LABEL: PLEMIĆKI GRADOVI					
	NAZIV	**ZEMLJA**	**GODINA UPISA**	**POVEZNICA**	**NAPOMENA**
1.	Hambach Castle	Njemačka	2014.	https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label/european-heritage-label-sites/hambach-castle-germany	Izgrađen tijekom 11. stoljeća; na popisu primarno zbog „*Hambacher Fest-a*“
2.	Olomouc Premyslid Castle and Archdiocesan Museum	Češka	2015.	https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label/european-heritage-label-sites/olomouc-premyslid-castle-and-archdiocesan-museum-olomouc-czech-republic	
3.	Historic Centre of Turaida	Latvija	2021.	https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/mapping-eu-support-for-cultural-heritage-in-europe/european-heritage-label/european-heritage-label-sites/historic-centre-of-turaida-latvia	Dio upisa je i plemićki grad Turaida

15.5. Plemićki gradovi nagrađeni European Heritage / Europa Nostra nagradom (16. 4. 2025.)[257]

Tablica 11. Plemićki gradovi nagrađeni European Heritage / Europa Nostra nagradom.

European Heritage / Europa Nostra nagrada: plemićki gradovi					
	NAZIV	ZEMLJA	GODINA NAGRADE	POVEZNICA	NAPOMENA
1.	Trim Castle in County Meath	Irska	2002.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/trim-castle-county-meath/	Diploma
2.	St. Jean d'Angle Castle in Charente-Maritime	Francuska	2002.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/chateau-de-saint-jean-dangle-charente-maritime/	Diploma
3.	Borgholm Castle on the Isle of Öland	Švedska	2003.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/borgholm-castle-isle-oland/	Diploma
4.	Bauska Fortress in Latvia	Latvija	2004.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/bauska-fortress-latvia/	Diploma
5.	State Castle in Ceský Krumlov	Češka	2008.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/state-castle-cesky-krumlov/	Winner
6.	The Bač Fortress	Srbija	2018.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/the-bac-fortress/	Winner
7.	Castle of Montreuil Bonnin, France	Francuska	2019.	https://www.europeanheritageawards.eu/winners/castle-montreuil-bonnin-france/	Winner

[256] European Commission, n.d.b
[257] European Heritage Europa Nostra Awards, n.d.

15.6. Zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj (6. 11. 2025.)

Kategorija Kulturnog krajolika sadrži sljedeće podatke: naziv kulturnog dobra, registarski broj, vrstu kulturnog dobra, pravni status, županiju, grad/općina, te naziv plemićkog grada unutar kulturnog krajolika. Kategorija Kulturno-povijesne cjeline analizira, uz sve ranije navedene podatke, i koordinate te dataciju plemićkog grada koji se nalazi unutar cjeline.[258] Tablica s navedenim pojedinačno zaštićenim plemićkim gradovima, uz sve prethodno navedene podatke, navodi još i podatke o smještaju, namjeni te postojećem stanju analiziranih plemićkih gradova.

Tablica 12. Zaštićeni kulturni krajolici u Hrvatskoj s plemićkim gradovima unutar obuhvata.

KULTURNI KRAJOLIK							
	Naziv kulturnog dobra	**Registarski broj**	**Vrsta kulturnog dobra**	**Pravni status**	**Županija**	**Grad / općina**	**Plemićki gradovi unutar kulturnog krajolika**
1.	Kulturni krajolik rijeke Krupe	Z-7411	Kulturni krajolik	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Krupa, Obrovac	Babingrad
2.	Kulturni krajolik Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje	Z-7105	Kulturni krajolik	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Žumberak	Okić, Samobor, Tušćak, Oršić Slavetić, Lipovec, Stari grad Žumberak, Novi grad Žumberak

Tablica 13. Zaštićene kulturno-povijesne cjeline u Hrvatskoj s plemićkim gradovima (ili njihovim ostatcima) unutar obuhvata.

KULTURNO-POVIJESNE CJELINE								
	Naziv kulturnog dobra	**Reg. broj**	**Vrsta kulturnog dobra**	**Pravni status**	**Županija**	**Grad / općina**	**Koordinate**	**Datacija[259]**
1.	Dvor Veliki Tabor	Z-3072	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Hum Košnički, Desinić	46.15488, 15.65124	16. st.
2.	Kulturno - povijesna cjelina grada Boljuna	Z-3239	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Boljun, Lupoglav	45.30159, 14.12167	12. st.
3.	Kulturno - povijesna cjelina grada Donje Stubice	Z-4662	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Donja Stubica	45.97738, 15.9701	14. st.
4.	Kulturno - povijesna cjelina grada Rijeke[260]	Z-2691	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Rijeka	45.33264, 14.45532	14. st.
5.	Kulturno - povijesna cjelina grada Senja	Z-4186	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Senj	44.98880, 14.90308	13. st.

[258] Datacije plemićkih gradova su preuzete sa službenih stranica Ministarstava kulture, iako su često neusklađeni s podatcima u relevantnoj literaturi.

[259] Datacija plemićkog grada unutar kulturno-povijesne cjeline prema podatcima Ministarstva kulture.

[260] "*Prije 1841. porušeni su veliki dijelovi kaštela, od kojega su se tada očuvali tek sjeverni i jugozapadni bastion s nešto susjednih bedema, a 1904. posljednji ostatci kaštela u cijelosti su uklonjeni. Na njegovu mjestu podignuta je Sudbena palača."* (Regan, Dugački, 2024: 538)

6.	Kulturno - povijesna cjelina grada Slunja	Z-3173	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Slunj	45.11739, 15.58814	14. st.
7.	Kulturno - povijesna cjelina Imotskog	Z-5355	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Imotski	43.44987, 17.21394	14. st.
8.	Kulturno – povijesna cjelina Knina	Z-4185	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Knin	44.03472, 16.19316	-
9.	Kulturno - povijesna cjelina Podsuseda	Z-1529	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Grad Zagreb	Zagreb	45.82102, 15.83073	13. st.
10.	Kulturno - povijesna cjelina Svetvinčenta[261]	Z-5648	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Svetvinčenat	45.08816, 13.88221	13. st.
11.	Kulturno - povijesna cjelina Varaždinskih Toplica	Z-5188	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Varaždinske Toplice	46.20962, 16.421427	14.st.
12.	Kulturno povijesna cjelina grada Pakraca	Z-2542	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Pakrac	45.43533, 17.19331	13. st.
13.	Kulturno povijesna urbanistička cjelina Novi Vinodolski	Z-5087	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Novi Vinodolski	45.1286, 14.78904	13. st.
14.	Kulturno-povijesna (poluurbanistička) cjelina Novigrada	Z-5197	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Novigrad	44.18260, 15.54924	13. st.
15.	Kulturno-povijesna cjelina grada Baške	Z-2699	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Baška	44.97362, 14.76113	13. st.
16.	Kulturno-povijesna cjelina grada Benkovca	Z-4430	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Benkovac	44.03387, 15.61031	15. st.
17.	Kulturno-povijesna cjelina grada Čazme	Z-2248	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Bjelovarsko-bilogorska županija	Čazma	45.74835, 16.61066	15. st.
18.	Kulturno-povijesna cjelina grada Drivenika	Z-5088	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Drivenik, Vinodolska općina	45.23797, 14.64678	13. st.
19.	Kulturno-povijesna cjelina grada Đakova[262]	Z-2260	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Đakovo	45.30717, 18.41057	13. st.
20.	Kulturno-povijesna cjelina grada Hrvatska Kostajnica	Z-5330	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatska Kostajnica	45.22112, 16.54746	15. st.
21.	Kulturno-povijesna cjelina grada Iloka[263]	Z-2263	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Ilok	45.22409, 19.37577	-
22.	Kulturno-povijesna cjelina grada Karlovca[264]	Z-2993	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Karlovac	45.49510, 15.52807	13. st.
23.	Kulturno-povijesna cjelina grada Krapine[265]	Z-4182	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Krapina	46.1665, 15.86896	13. st.

[261] Kaštel Morosini – Grimani.

[262] "*U dokumentima se prvi put spominje 1252. kao kuća biskupa Ponse (domus supradicti episcopi Bosnensis) koji je zbog vjerskih sukoba u Bosni onamo prenio sjedište Bosanske biskupije iz Vrhbosne kraj Sarajeva, a tek 1402. kao tvrdi grad (castrum Diako)."*

"*Iako se od nekadašnje biskupske utvrde sačuvao tek fragment zapadnog obrambenog zida u dužini od četrdesetak metara između katedrale i južnog krila biskupskoga dvora, prema najstarijem prikazu Đakova iz 1697. godine zna se da je utvrda bila pravokutna građevina sagrađena od opeke*." (Regan, Dugački, 2024: 129)

[263] "*Jednako to vrijedi i za dvorac Odeschalchia u Iloku, u kojem je barokiziran nekada impresivan kasnogotički palas knezova Iločkih."* (Miletić, 2012: 128)

[264] Stari grad Dubovac nije u cijelosti unutar zaštićene zone kulturno-povijesne cjeline.

[265] Arheološka zona Stari grad nije u cijelosti unutar zaštićene zone kulturno-povijesne cjeline.

24.	Kulturno-povijesna cjelina grada Obrovca	Z-4245	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Obrovac	44.20004, 15.68279	14. st.
25.	Kulturno-povijesna cjelina grada Ogulina	Z-1731	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Ogulin	45.2676, 15.22435	15. st.
26.	Kulturno-povijesna cjelina grada Pazina	Z-5418	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Pazin	45.24023, 13.93051	10. st.
27.	Kulturnopovijesna cjelina grada Požege	Z-2798	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Požega	45.33278, 17.6798	13. st.
28.	Kulturno-povijesna cjelina grada Valpova	Z-2261	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Valpovo	45.65938, 18.4154	14. st.
29.	Kulturno-povijesna cjelina grada Varaždina	Z-5417	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Varaždin	46.31013, 16.33413	12. st.
30	Kulturno-povijesna cjelina grada Virovitice[266]	Z-2799	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Virovitičko-podravska županija	Virovitica	45.83325, 17.38521	13. st.
31.	Kulturno-povijesna cjelina grada Vukovara[267]	Z-1734	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Vukovar	45.34866, 19.0053	13. st.
32.	Kulturno-povijesna cjelina naselja Šumber s kaštelom	Z-2483	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Šumber, Sveta Nedjelja	45.17227, 14.07203	13. st.
33.	Kulturno-povijesna cjelina Samobor	Z-4467	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Samobor	45.79892, 15.69809	13. st.
34.	Kulturnopovijesna ruralna cjelina Slavetić	Z-6416	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Slavetić, Jastrebarsko	45.70103, 15.53752	13. st.
35.	Kulturno-povijesna urbanistička cjelina Jastrebarsko	Z-2629	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Jastrebarsko	45.67159, 15.64683	15. st.
36.	Povijesna urbana cjelina Omišalj[268]	Z-2006	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Omišalj	45.2111, 14.5551	15.st.
37.	Urbana kulturno povijesna cjelina grada Otočca	Z-5456	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Otočac	44.87012, 15.22932	14. st.
38.	Urbanistička cjelina grada Bakra	Z-5194	Kul.-pov. cjelina	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Bakar	45.30747, 14.53264	13. st.

[266] Plemićki grad prvi put spomenut 1234. godine. Dvorac Pejačević izgrađen u sjevernom dijelu platoa na temeljima utvrde. Ostatci temelja kula i jarka prezentirani u sklopu gradskog parka. (Regan, Dugački, 2024: 695-697)

[267] "*Neznatni ostatci tvrdoga grada u Vukovaru nalaze se na desnoj obali Vuke, kraj njezina ušća u Dunav, na povišenu humku između današnje Samostanske ulice i Ulice Ljudevita Gaja. Danas od tvrdoga grada nije ostalo gotovo ništa, osim dijela vanjskog jugoistočnog bedema s višekutnim bastionom, visine 8 m, zidanim velikim gotičkim opekama, u jugozapadnim podzidima ovalna brežuljka."* (Regan, Dugački, 2024: 723-724)

[268] "*Godine 1885. kaštel je većim dijelom porušen, a od njega se sačuvala branič-kula, koja je 1909. uklopljena u zgradu nove općine i škole."* (Regan, Dugački, 2024: 450)

Lokaliteti su diferencirani prema sljedećim kategorijama:

- bijelom bojom označeni su plemićki gradovi.
- sivom bojom označeni su kašteli 15. i prvih desetljeća 16. stoljeća (izgrađeni do Mohačke bitke 1526. godine).
- zelenom bojom su označeni lokaliteti pod oznakom srednjovjekovni kaštel.
- plavom bojom označeni su lokaliteti koji su kroz kasnije stoljeće transformirani u dvorce[269].
- žutom bojom su označeni gradski kašteli.

Kategorizacija je preuzeta prema podatcima iz Leksikona utvrda Hrvatske (Regan, Dugački, 2024), koji je poslužio kao dopunski izvor za tipološku i kronološku klasifikaciju pojedinih lokaliteta.[270]

Tablica 14. Pojedinačno zaštićeni plemićki gradovi, srednjovjekovni i ranorenesansni kašteli u Hrvatskoj.

	Toponim / ime	Naziv kulturnog dobra	Registarski broj	Vrsta kulturnog dobra	Pravni status	Županija	Grad/općina	Koordinate	Datacija	Smještaj (*setting*)	Namjena	Postojeće stanje
1.	**Badanj**	Gradina Badanj	RRI-0405-1976.	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Grižane - Belgrad, Vinodolska općina	45.19286, 14.69961	13. st.	izvan naselja: uz prometnicu; pored Crikvenice	bez namjene	ruševina
2.	**Badnjevice**	Tvrđava Badnjevice	Z-4461	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Postranje, Proložac	43.47997, 17.152322	14. st.	izvan naselja	bez namjene	ruševina
3.	**Bakar**	Kompleks Kaštela	Z-114	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Bakar	45.30747, 14.53264	13. st.	u naselju	interpretacijski centar	dobro; pod krovom
4.	**Baranja Var**	Arheološko nalazište Baranja Var	Z-3497	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Branjin Vrh, Beli Manastir	45.78586, 18.60516	13. st.	između dva naselja; omeđeno prometnicom i kanalom; groblje; u	bez namjene	arheologija

[269] Dvorci koji imaju povijesno-arhitektonski kontinuitet sa srednjovjekovnim plemićkim gradovima uvršteni su u ovu analizu isključivo ako je to eksplicitno navedeno u registru Ministarstva kulture. Cjelovita obrada dvoraca, koji su produkt kasnijih stilskih i društvenih transformacija (osobito u 17. i 18. stoljeću), premašuje opseg ovog istraživanja i zaslužuje zasebnu analizu.

[270] U slučajevima gdje je lokalitet u Leksikonu označen višestruko (npr. plemićki grad (tvrdi grad) i barokni dvorac), u tablici je bojom označena vremenski mlađa kategorija. Tako je, primjerice, Ozalj označen kao dvorac, iako zadržava značajan broj srednjovjekovnih slojeva.

										neposrednoj blizini farma		
5.	**Barilović**	Ruševine starog grada Barilovića	Z-295	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Barilović	45.37885, 15.54440	12. st.	u naselju; iznad rijeke	bez namjene; povremene manifestacije; prezentiran lokalitet	djelomično konsolidiran; kula pod krovom
6.	**Bedemgrad**	Srednjovjekovni grad Bedemgrad	Z-1696	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Gradac Našički, Našice	45.43618, 18.00008	14. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
7.	**Belaj**	Srednjovjekovni kaštel sv. Martin i crkva sv. Martina	Z-3102	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Belaj, Cerovlje	45.27391, 14.10329	11. st.	u prirodi; crkva sv. Martina; vinarija Dvorac Belaj	vidikovac	konstruktivno konsolidiran; prezentiran
8.	**Benković**	Kaštel Benković i crkva sv. Ante	Z-1212 Lista kulturnih dobara od nacionalnog značenja, N-27	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro; Kulturno dobro od nacionalnog značenja	Zadarska županija	Benkovac	44.03387, 15.61031	15. st.	centar naselja; sačuvano podgrađe?	muzej	dobro / pod krovom
9.	**Bijela stijena**	Arheološko nalazište Bijela stijena	Z-6386	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Brodsko-posavska županija	Bijela Stijena, Okučani	45.34961, 17.19678	13. st.	izvan naselja	bez namjene	djelomično prezentirana arheologija
10.	**Bilaj**	Ruševine Starog grada Bilaja	Z-306	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Bilaj, Gospić	44.51962, 15.43304	15. st.	u naselju	nepoznato	ruševina/arheologija
11.	**Bisag**	Ostatci staroga grada Bisaga	Z-6238	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Bisag, Breznica	46.04485, 16.29344	14. st.	pored autoceste (A4); nova gradnja unutar zone zaštite	bez namjene	ruševina
12.	**Blagaj**	Ruševine starog grada Blagaja	Z-277	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Blagaj, Slunj	45.21892, 15.53292	15. st.	u prirodi; iznad rijeke (Korana)	bez namjene	ruševina
13.	**Bogočin**	Utvrda Bogočin	Z-2607	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Bogatić, Promina	43.95535, 16.00477	15. st.	u prirodi; iznad kanjona rijeke Krke; u neposrednoj blizini poljoprivrednih površina	bez namjene	ruševina
14.	**Boljun**	Kaštel	Z-350	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Boljun, Lupoglav	45.30159, 14.12167	12. st.	u naselju	bez namjene; povremene manifestacije	djelomično konsolidirano
15.	**Bosiljevo**	Stari grad Bosiljevo	Z-296	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Bosiljevo	45.40797, 15.28393	15. st.	pored naselja; u neposrednoj blizini pilana; vidljiv s autoceste	bez namjene	ruševina / pod krovom

16.	**Bribir**	Ostaci Frankopanskog kaštela s kulom	Z-2724	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Bribir, Vinodolska općina	45.16227, 14.75977	13. st.	u naselju	muzej	obnovljeno; pod krovom; suvremena intervencija
17.	**Brštanik**	Utvrda Brštanik[271]	Z-6015	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Dubrovačko-neretvanska županija	Podgradina, Slivno	43.00947, 17.56614	14. st.	pored naselja; postavljeni teleoperaterski uređaji	bez namjene	ruševina
18.	**Budak**	Ruševine Starog grada Budak grada	Z-307	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Mušaluk, Gospić	44.6136, 15.38432	13. st.	pored naselja	nepoznato	ruševina/arheologija
19.	**Buđak**	Arheološko nalazište Utvrda Buđak	Z-6927	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Gaboš, Markušica	45.36623, 18.77265	13. st.	u šumi; pored rijeke (Vuka)	bez namjene	arheologija
20.	**Cesargrad**	Utvrda Cesargrad	Z-3519	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Klanjec	46.06025, 15.72195	13. st.	priroda; kamenolom u blizini; planinarski dom u neposrednoj blizini; spomenik hrvatskoj himni; staza kroz krošnje Zelenjak	povremene manifestacije	ruševina; djelomično konsolidiran
21.	**Cetingrad**	Ruševine starog grada Cetina[272]	Z-276	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Podcetin, Cetingrad	45.13828, 15.73187	14. st.	pored naselja	bez namjene	djelomično konsolidiran
22.	**Čačvina**	Tvrđava Čačvina i crkva Svih Svetih ispod tvrđave	Z-3920	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Čačvina, Trilj	43.60857, 16.79932	14. st.	izvan naselja; postavljeni teleoperaterski uređaji	bez namjene	ruševina
23.	**Čaklovac**	Stari grad "Čaklovac"	Z-390	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Dragović, Pakrac	45.453, 17.28486	15. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
24.	**Čakovec**	Kompleks Starog grada[273]	Z-908; Lista kulturnih dobara od	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro; Kulturno	Međimurska županija	Čakovec	46.38899, 16.43164	13. - 20. st.	centar naselja; produžetak pješačke zone;	muzej, prostor za vjenčanja,	obnovljen, suvremene intervencije

[271] "*Mlečani su 1686. na ruševinama srednjovjekovne utvrde sagradili novu baroknu utvrdu*." (Regan, Dugački, 2024: 60-61)

[272] Godine 1527. na saboru u podgrađu Cetina, u obližnjem franjevačkom samostanu za hrvatskog kralja izabran je Ferdinand Habsburški.

[273] "*Zahvaljujući arheološkim istraživanjima i mnogim povijesnim planovima i vedutama Čakovca iz XVI. i XVII. Stoljeća. Zna se da je zrinska tvrđava sagrađena na mjestu srednjovjekovnoga tvrdoga grada, koji se sastojao od branič-kule nepoznate veličine po kojoj je ovaj obrambeni sklop i dobio ime, te vanjskoga kružnog ili poligonalnog obrambenog pojasa, koji se sastojao od palisada, obrambenog opkopa te opekom zidanog ulaznog sklopa. Njegovi ostatci pronađeni su u podu današnjeg ulaznog bastiona, koji se sastojao od manje građevine izdužena pravokutna tlocrta s ulazom, koju su podupirale dvije kvadratne kule*." (Regan, Dugački, 2024: 88)

			nacionalnog značenja, N-23		dobro od nacionalnog značenja					opkopi postali perivoj	restoran, caffe bar	nad ulazom (krov)
25.	**Čanjevo**	Arheološko nalazište "Utvrda Čanjevo"	Z-2947	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Čanjevo, Visoko	46.10363, 16.34731	15. st.	kamenolom unutar granica zaštite	prezentiran lokalitet; povremene manifestacije	prezentirana arheologija
26.	**Čazma**	Ruševine Starog grada	RZG-0534-1969.	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Bjelovarsko-bilogorska županija	Čazma	45.74835, 16.61066	15. st.	u naselju/gradu	prezentiran lokalitet; dio javnog prostora / perivoja	prezentirana arheologija
27.	**Dobra kuća**	Stari grad Dobra kuća	Z-5263	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Bjelovarsko-bilogorska županija	Dobra Kuća, Đulovac	45.60668, 17.31983	14. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
28.	**Dolac**	Ruševine Dolačkog grada	Z-7655	Nepokretno pojedinačno	Nepokretno pojedinačno	Požeško-slavonska županija	Dolac, Brestovac	45.29911, 17.57562	13. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
29.	**Donja Stubica**	Arheološko nalazište Stari grad	Z-6615	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Donja Stubica	45.97738, 15.9701	15. st.	u naselju; okružen dvorištima obiteljskih kuća	bez namjene	arheologija
30-	**Drežnik**	Ruševine starog grada Drežnika	Z-291	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Drežnik Grad, Rakovica	44.94312, 15.66928	13. st.	izvan naselja; iznad rijeke	bez namjene; povremene manifestacije; prezentiran lokalitet	konsolidiran, branič kula pod krovom
31.	**Drniš**	Ostatci tvrđave	Z-2052	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Drniš	43.85560, 16.15556	14. st.	u naselju; iznad rijeke (Čikola)	bez namjene	djelomično konsolidirana ruševina
32.	**Dubovac**	Stari grad Dubovac	Z-245	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Karlovac	45.49655, 15.52821	13. st.	pored naselja; vidljv s autoceste	muzej, restoran, vidikovac, manifestacije	dobro / pod krovom
33.	**Đakovo**	Arheološka zona grada	Z-3371	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Đakovo	45.30717, 18.41057	13. st.	u naselju; katedrala - kasnija izgradnja	katedrala	ostao sačuvan samo sjeverni zid utvrđenja
34.	**Đurđevac**	Stari grad Đurđevac	Z-2986	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Koprivničko-križevačka županija	Đurđevac	46.04518, 17.06863	14. st.	u naselju; pod zonom zaštite su i gradska tržnica, "hrvatska sahara", obiteljske kuće	muzej; interpretacijski centar picokijade; restoran; u okruženju pod zaštitom "hrvatska sahara", gradska tržnica i sl.	dobro / pod krovom

35.	**Erdut**	Srednjovjekovni grad Erdut	Z-1643	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Erdut	45.52662, 19.06401	15. st.	u naselju; u blizini zaštićen dvorac Adamović Cseh, vinogradi	bez namjene	konsolidiran i prezentiran lokalitet; pod krovom
36.	**Furjan**	Ruševine utvrde Furjan	Z-3555	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Sastavak, Slunj	45.05784, 15.68825	15. st.	izvan naselja, u prirodi	bez namjene	ruševina
37.	**Garić grad**	Stari grad Garić-grad	Z-7552	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Bjelovarsko-bilogorska županija	Šimljanik, Berek	45.63128, 16.756821	13. st.	izvan naselja; u blizini "Spomenik Revolucije Naroda Moslavine"	bez namjene	djelomično konsolidiran; obnovljen krov na branič kuli
38.	**Glavaš**	Utvrda Glavaš	Z-5910	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Kijevo	44.01425, 16.41569	14. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
39.	**Gora**	Arheološko nalazište Gorski grad	Z-5788	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Gora, Petrinja	45.42769, 16.19392	13. st.	u prirodi / izvan naselja; u blizini lovački dom	bez namjene	arheologija
40.	**Gračanica**	Srednjovjekovni grad Gračanica	Z-1275	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Baćin Dol, Cernik	45.31170, 17.45955	14. st.	u prirodi	bez namjene	konstruktuvno konsolidiran / branič kula pod krovom
41.	**Gradina - Leva**	Arheološko nalazište Gradina - Leva	Z-6251	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Tordinci	45.36327, 18.83357	14. st.	izvan naselja; usred poljoprivrednih površina	bez namjene	arheologija
42.	**Grebengrad**	Arheološko nalazište Utvrda Grebengrad	Z-3440	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Donje Makojišće, Novi Marof	46.17518, 16.28326	12. st.	priroda; planinarski dom u neposrednoj blizini	prezentiran lokalitet; povremene manifestacije	konstruktivno konsolidiran; djelomično pod krovom
43.	**Grobnik**	Kompleks kaštela Grobnik	Z-113	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Grobnik, Čavle	45.37142, 14.46132	15. st.	u naselju; vidljiv s autoceste	galerija, muzej	dobro; pod krovom
44.	**Gusić**	Ruševine starog grada Gusić grada	Z-2264	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Brlog, Otočac	44.93981, 15.10845	14. st.	priroda; u neposrednoj blizini umjetno akumulacijsko jezero Gusić jezero	bez namjene	arheologija
45.	**Gvozdansko**	Kaštel Gvozdansko	Z-4402	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Gvozdansko, Dvor	45.13333, 16.21578	15. st.	izvan naselja; u blizini rudnik Šubića Zrinskih	bez namjene	ruševina
46.	**Herman - grad**	Arheološko nalazište Herman - grad	Z-6262	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Antin, Tordinci	45.37173, 18.72889	14. st.	izvan naselja; usred poljoprivrednih površina	bez namjene	arheologija

47.	**Hrapkovo**	Arheološko nalazište Utvrda Hrapkovo (Jemrića stan)	Z-6925	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Rokovci, Andrijaševci	45.26028, 18.74854	15. st.	u šumi; pored rijeke (Bosut); okružen poljoprivrednim površinama; uz željeznicu	bez namjene	arheologija
48.	**Hrvatska Kostajnica**	Stari grad Kostajnica	Z-4414	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatska Kostajnica	45.22117, 16.54752	14. st.	nizinski; uz rijeku pored graničnog prijelaza; pored nogometno igralište	povremene manifestacije	konsolidiran i prezentiran lokalitet; kule pod krovom
49.	**Ilok**	Arheološka zona Ilok	Z-4062	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Ilok	45.22414, 19.37466	14. st.	u naselju/gradu	turistička zajednica grada Iloka, muzej, samostan; osnovna škola, vrtić, restoran, hotel	konstruktivno konsolidiran; pod krovom
50.	**Ilok**	Gradske zidine (Stari grad Ilok)	ROS-009-1969	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Ilok	45.22414, 19.37466	15. st.	u naselju	turistička zajednica grada Iloka, muzej, samostan; osnovna škola, vrtić, restoran, hotel	konstruktivno konsolidiran; pod krovom
51.	**Ivanec**	Arheološko nalazište Stari grad Ivanec[274]	Z-7562	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Ivanec	46.22377, 16.12519	11. st.	u gradu; dio javnog prostora, centar naselja	bez namjene	prezentirana arheologija
52.	**Ivankovo**	Ostaci kaštela Ivankovo	Z-5744	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Ivankovo	45.28723, 18.69526	14. st.	u naselju	bez namjene	arheologija
53.	**Jastrebarsko Erdödy**	Dvorac Erdödy	Z-1574	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Jastrebarsko	45.67159, 15.64683	15. st.	u naselju; unutar perivoja	bez namjene	projekt u tijeku
54.	**Jelengrad**	Burg Jelengrad	Z-3632	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Katoličko Selićće, Velika Ludina	45.64259, 16.68312	13. st.	u prirodi	bez namjene	djelomično konsolidirano
55.	**Kamengrad**	Ruševine Starog grada Kamengrada	Z-393	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Kamenski Vučjak, Brestovac	45.50276, 17.56409	15. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina

[274] Zapaljen je 1943. g, a njegovi posljednji nadzemni ostaci uklonjeni su 1959. g., te se danas očuvao samo u arheološkom sloju. (Regan, Dugački, 2024: 204)

56.	**Kamenica**	Arheološko nalazište Utvrda Kamenica	Z-5738	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Kamenica, Lepoglava	46.24676, 16.03384	12. st.	pored naselja; u zoni zaštite obiteljske kuće	bez namjene	ruševina
57.	**Kamičak**	Utvrda Kamičak	Z-2608	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Brištani, Drniš	43.88580, 15.97971	14. st.	u prirodi; iznad kanjona rijeke Krke; unutar NP Krka	bez namjene	ruševina
58.	**Kaptol**	Stari grad Kaptol	Z-395	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Kaptol	45.43410, 17.72381	14. st.	u naselju	bez namjene; u planu osnovati biskupijski povijesni arhiv i povijesnu knjižnicu	pod krovom; djelomično obnavljan
59.	**Karlobag**	Stari grad "Fortica"	Z-157	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Karlobag	44.52546, 15.07459	14. st.	u naselju, uz more	bez namjene	ruševina
60.	**Keglević**	Keglevića utvrda	Z-6012	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Mokro Polje, Ervenik	44.09657, 16.04664	13. st.	u pirirodi; iznad rijeke (Zrmanja)	bez namjene	ruševina
61.	**Kličevica**	Utvrda Kličevica	Z-1226	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Raštević, Benkovac	44.03353, 15.56768	15. st.	pored autoceste; u prirodi (pored park šume)	bez namjene	ruševina
62.	**Klinac**	Arheološko nalazište Klinac	Z-4557	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Klinac, Petrinja	45.37498, 16.30781	15. st.	izvan naselja	bez namjene	ruševina
63.	**Klis**	Tvrđava Klis	Z-4206	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Klis	43.55966, 16.52266	14. st.	u naselju; vidljiv s autoceste	muzej, crkva, pozornica	konsolidirana i prezentirana građevina; dijelovi pod krovom
64.	**Klokoč**	Ruševine starog grada Klokoča	Z-290	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Klokoč, Vojnić	45.21632, 15.68394	12. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
65.	**Ključica**	Tvrđava Ključica	Z-2062	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Ključ, Drniš	43.83124, 16.03067	14. st.	u prirodi; iznad kanjona rijeke Krke;unutar NP Krka	bez namjene	nekonsolidirana ruševina
66.	**Knin**	Tvrđava	Z-4590	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Knin	44.03462, 16.19331	6. - 19. st.	u naselju	muzej, restoran, manifestacije / događanja	konsolidirana i prezentirana građevina; dijelovi pod krovom
67.	**Kolođvar**	Srednjovjekovni grad Kolođvar	Z-1646	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Ivanovac, Antunovac	45.48825, 18.61212	13. st.	izvan naselja; okružen poljima; u neposrendoj blizini	bez namjene	djelomično konsolidirano

										"Rekreacijski centar Zidine"		
68.	**Konjščina**	Kaštel Konjskih	Z-3520	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Konjščina	46.0548, 16.17276	15. st.	u naselju	bez namjene, povremene manifestacije	konsolidirana građevina
69.	**Kostelgrad**	Ostatci srednjovjekovne utvrde Kostelgrad	Z-7162	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Kostel, Pregrada	46.18511, 15.74468	13. st.	izvan naselja	bez namjene	djelomično konsolidirano
70.	**Košutgrad**	Stari grad Košutgrad	Z-4406	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Ruškovica, Velika Ludina	45.66117, 16.64888	14. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
71.	**Kožljak**	Ruševine kaštela Kožljak	Z-7519	Nepokretno pojedinačno	Nepokretno pojedinačno	Istarska županija	Kožljak, Kršan	45.1945, 14.19252	12. st.	u prirodi	bez namjene	djelomično konsolidirano ; radovi u tijeku
72.	**Krapina**	Arheološka zona Stari grad	Z-4061	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Krapina	46.16654, 15.86896	13. st.	u naselju/gradu	djelomično prezentiran lokalitet; planiran muzej u obnovljenom palasu; planiran pješački most povezan s parkom skulptura Hušnjakovo	palas pod krovom
73.	**Krčingrad**	Arheološko nalazište Gradina Kozjak (Krčingrad)	Z-5692	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Plitvička jezera	44.8772, 15.61458	13. st.	unutar nacionalnog parka; u blizini ulaza i na sjecištu kolnog, pješačkog i brodskog prometa	bez namjene; radovi u tijeku	arheologija; djelomično konsolidiran lokalitet; radovi u tijeku
74.	**Kremen**	Ruševine starog grada Kremena	Z-279	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Gornji Kremen, Slunj	45.11666, 15.63084	12. st.	u prirodi; iznad rijeke (Korana); u blizini kupalište	bez namjene	ruševina
75.	**Krk**	Kaštel	Z-131	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Krk	45.02571, 14.57631	12. st.	u naselju	muzej	dobro; pod krovom
76.	**Krstinja**	Ruševine starog grada Krstinja	Z-289	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Krstinja, Vojnić	45.24442, 15.72434	14. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
77.	**Kršan**	Kaštel	Z-351	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Kršan	45.17111, 14.13734	13. st.	u naselju	bez namjene / povremene manifestacije	djelomično konsolidirano ; djelomično pod krovom

78.	**Ledenica**	Ruševine staroga grada Ledenica	Z-6979	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Ledenice, Novi Vinodolski	45.12989, 14.8358	13. st.	izvan naselja; u blizini organiziran parking; vidikovac/pogled na Novi Vinodolski	bez namjene	ruševina
79.	**Lički Ribnik**	Arheološka zona Ribnik - Grad	Z-7399	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Lički Ribnik, Gospić	44.48586, 15.46323	15. st.	izvan naselja; poluotok	bez namjene	arheologija
80.	**Loborgrad**	Srednjovjekovna utvrda Loborgrad	Z-7694	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Vojnovec Loborski, Lobor	46.17863, 16.06462	13. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
81.	**Lopar**	Arheološki ostatci utvrde Lopar	Z-6858	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Novi Vinodolski	45.12202, 14.80201	13. st.	u naselju; u turističkom području pored plaže	bez namjene	ruševina
82.	**Ludbreg, Batthyany**	Dvorac Batthyany[275]	Z-1238	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Ludbreg	46.25143, 16.61972	14. - 18. st.	u naselju	Restauratorski odjel Hrvatskog restauratorskog zavoda	plemićki grad transformiran u dvorac
83.	**Lukavec**	Stari grad Lukavec	Z-1722	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Lukavec, Velika Gorica	45.70163, 16.00037	18. st.	u naselju	povremene manifestacije	dobro stanje?
84.	**Mali Kalnik**	Stari grad Mali Kalnik	RZG-0476-1969.	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Koprivničko-križevačka županija	Deklešanec, Gornja Rijeka	46.12218, 16.41102	13. st.	izvan naselja	bez namjene; prostor za polijetanje paraglideova	djelomično konsolidiran i prezentiran (drvena koumunikacija)
85.	**Mali Tabor**	Dvorac Mali Tabor	Z-2706	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Prišlin, Hum na Sutli	46.21154, 15.67425	15. - 19. st.	u naselju	bez namjene	transformiran u barokni dvorac
86.	**Marković-Kulmer (Cernik)**	Dvorac Marković - Kulmer	Z-1279	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Brodsko-posavska županija	Cernik	45.28296, 17.38031	14. - 15. st.	u naselju	bez namjene	pod krovom / napušteno; plemićki grad transformiran u dvorac
87.	**Medvedgrad**	Ruševine srednjovjekovnog grada Medvedgrada	Z-2283	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Grad Zagreb	Zagreb	45.86949, 15.94065	12. st.	izvan naselja / u prirodi; vidljiv iz grada	muzej, interpretacijski centar parka prirode;	konsolidirana i prezentirana građevina; pod krovom

[275] "*Zahvaljujući tome što je utvrda u XVIII. st. uključena u prostornu organizaciju današnjega barokno-klasicističkoga dvorca, od nje su se u donjim zonama dvorca u cijelosti očuvali bedem, pokriven barokno-klasicističkim pročeljem, te ostatci donjih kratova branič-kule, pregrađene u kapelu.*" (Regan, Dugački, 2024: 365)

											spomenik Oltar domovine	
88.	**Milengrad**	Ostaci srednjovjekovne utvrde „Stari grad Milengrad“	Z-3511	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Zajezda, Budinščina	46.163475, 16.17031	16. st.	priroda; na južnim obroncima Ivanščice; dječje igralište i prostor za odmor oko lokaliteta	povremene manifestacije	djelomično konsolidiran; dječje igralište i prostor za odmor oko lokaliteta
89.	**Modruš**	Stari grad Modruš	Z-292	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Modruš, Josipdol	45.14873, 15.24668	12. st.	izvan naselja; vidljiv s autoceste	bez namjene	ruševina
90.	**Momjan**	Ruševine kaštela Momjan (Rota) s pripadajućim okruženjem	Z-7515	Nepokretno pojedinačno	Nepokretno pojedinačno	Istarska županija	Momjan, Buje	45.44083, 13.70753	12. st.	pored naselja	bez namjene	djelomično konsolidirano
91.	**Moslavina**	Cjelina koju čine stari grad Moslavina (u arheološkom sloju) i tri dvorca Erdödy	Z-3160	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Popovača	45.57484, 16.64288	13. st.	u naselju	bez namjene	arheologija
92.	**Nečven**	Utvrda Nečven	Z-2605	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Oklaj, Promina	43.97718, 16.03093	13. st.	pored naselja; iznad kanjona rijeke Krke; planirana izgradnja mosta koji povezuje Nečven i Trošenj; unutar NP Krka	bez namjene / vidikovac	djelomično konsolidirana građevina, radovi u tijeku
93.	**Nevna**	Arheološko nalazište stari grad Nevna	Z-6887	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Levanjska Varoš	45.31426, 18.18723	13. st.	pored naselja i sportskog igrališta	bez namjene	arheologija
94.	**Novi Vinodolski**	Frankopanski kaštel s kulom Kvadrac	Z-840	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Novi Vinodolski	45.1286, 14.78904	13. st.	u naselju	centar naselja; trg; javni prostor	konsolidiran i prezentiran lokalitet
95.	**Novigrad**	Tvrđava "Fortica"	Z-4198	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Novigrad	44.18256, 15.54935	13. st.	pored naselja	bez namjene	djelomično konsolidirano
96.	**Novigrad na Dobri**	Ruševine starog grada Novigrada	Z-299	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Novigrad na Dobri, Netretić	45.48242, 15.45297	15. st.	izvan naselja; iznad rijeke; Karolinska cesta; vidljiv s autoceste	povremene manifestacije	konstruktivno konsolidiran; djelomično pod krovom
97.	**Nutjak**	Arheološko nalazište i utvrda Nutjak	Z-5289	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Trilj	43.59364, 16.71542	15. st.	u prirodi; pored rijeke (Cetina)	bez namjene	djelomično konsolidiran

98.	**Ogulin**	Stari grad Ogulin	Z-280	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Ogulin	45.2676, 15.22435	15. st.	u naselju; pored Đulinog ponora	muzej; interpretacijski centar Ivane Brlić Mažuranić	dobro / pod krovom (dio plemićkog grada porušen u prvoj polovici 19. st. kada se gradila cesta (Regan, Dugački, 2024: 441))
99.	**Okić**	Stari grad Okić	Z-3835	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Sveti Martin pod Okićem, Samobor	45.74897, 15.7068	12. st.	u prirodi; pored planinarskog doma; unutar parka prirode i park šume	bez namjene	ruševina / djelomično konsolidirano
100.	**Omiš, Fortica**	Tvrđava Starigrad (Fortica)	Z-5012	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Omiš	43.44472, 16.69944	14. st.	pored naselja	vidikovac	konsolidirana i prezentirana građevina
101.	**Omiš, Peovica**	Kula Peovica (Mirabela) s kaštelom	Z-6859	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Omiš	43.444892, 16.69374	13. st.	u naselju	vidikovac	konsolidirana i prezentirana građevina
102.	**Oršić, Slavetić**	Dvorac Oršić	Z-2254	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Slavetić, Jastrebarsko	45.70103, 15.53752	13. st.	u naselju	satmbena / privatna namjena	pod krovom
103.	**Oršulić**	Srednjovjekovni grad Oršulić	Z-376	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Virovitičko-podravska županija	Orahovica	45.49411, 17.85071	-	u prirodi	bez namjene	ruševina / arheologija
104.	**Osridak**	Arheološki ostaci utvrde na Gradini pod Osridkom	Z-6731	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Banjevci, Stankovci	43.88083, 15.61986	15. st.	u prirodi; pored Vranskog jezera, u blizini uređenog vidikovca	bez namjene	arheologija; djelomično konsolidiran lokalitet
105.	**Otočac**	Arheološko nalazište Ostatci staroga grada Otočca	Z-5926	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Otočac	44.87012, 15.22932	14. st.	u naselju; nova izgradnja na mjestu arheoloških ostataka; sačuvane su pozicije opkopa	bez namjene; nova izgradnja na mjestu arheoloških ostataka i zone zaštite	djelomično prezentirana arheologija
106.	**Ozalj**	Stari grad Ozalj	Z-286	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Ozalj	45.61423, 15.47078	13. st.	u naselju; ispod lokaliteta prolazi vlak; u blizini zaštićene hidroelektrane	muzej	dobro / pod krovom
107.	**Paka**	Utvrda Paka	Z-1094	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Paka, Novi Marof	46.12661, 16.34197	13. st.	priroda; blizina autoceste A4	prezentiran lokalitet; povremene manifestacije	prezentirana arheologija

108.	**Pazin**	Kaštel	Z-2437	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Pazin	45.24029, 13.93053	10. st	u naselju; u neposrednoj blizini Pazinska jama	Etnografski muzej Istre; Muzej grada Pazina	dobro / pod krovom
109.	**Pernik**	Ostatci staroga grada Pernika	Z-6279	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Perna, Topusko	45.28255, 15.85408	13. st.	u prirodi u blizini naselja	bez namjene	ruševina/arheologija
110.	**Perušić**	Ruševine Starog grada Perušića	Z-308	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Perušić	44.64637, 15.37434	15. st.	pored naselja	djelomično prezentiran lokalitet; povremene manifestacije	djelomično konsolidiran; obnovljen krov
111.	**Perušić**	Kaštel Perušić[276]	Z-7121	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Perušić Benkovački, Benkovac	44.01069, 15.63659	14. st.	u naselju	bez namjene	ruševina
112.	**Petnja**	Arheološko nalazište srednjovjekovne utvrde Petnja	Z-7259	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Brodsko-posavska županija	Sibinj	45.2107, 17.94801	13. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina/arheologija
113.	**Petrapilosa**	Kaštel Petrapilosa	Z-3994	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Žonti, Buzet	45.40563, 13.89948	11. st.	izvan naselja; unutar granice zaštite turistički smještaj	vidikovac	konstruktivno konsolidiran; prezentiran
114.	**Plaški**	Ruševine starog grada Plaškog	Z-293	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Plaški	45.05356, 15.38142	14. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
115.	**Podsused**	Stari grad Susedgrad u Podsusedu	Z-7528	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Grad Zagreb	Zagreb	45.82088, 15.83068	13. st.	u naselju; pored jake prometnice, pored rijeke Save; u blizini dječje igralište	bez namjene	ruševina
116.	**Podvrško**	Ruševine Grada Podvrško s grobljem	Z-4969	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Brodsko-posavska županija	Podvrško, Cernik	45.36283, 17.42002	13. st.	pored naselja; groblje	bez namjene	ruševina
117.	**Požega**	Arheološka zona grada Požege	Z-7608	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Požega	45.33278, 17.6798	13. st.	u naselju/gradu	arheološki lokalitet; dio javnog prostora/perivoja	arheologija
118.	**Prevršac**	Ostaci starog grada Prevršac	Z-4408	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Babina Rijeka, Donji Kukuruzari	45.26485, 16.43846	15. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina

[276] "*To je bila masivno zidana četverokatna građevina okrugla tlocrta, vanjskoga promjera oko 9,46 m, očuvana do 1944. u visini od 18 m.*" (Regan, Dugački, 2024: 492)

119.	**Prozor**	Tvrđava Prozor (Gradina) i njezin okoliš	Z-3921	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Vrlika	43.91369, 16.39511	15. st.	pored naselja	bez namjene	djelomično konsolidirana ruševina
120.	**Pusta Bela**	Utvrda Pusta Bela	Z-7575	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Bela, Novi Marof	46.20123, 16.25618	12. st.	u prirodi; u neposrednoj blizini kamenolom	bez namjene	ruševina / arheologija
121.	**Račeša**	Arheološko nalazište srednjovjekovne templarske utvrde Račeša	Z-7260	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Brodsko-posavska županija	Bobare, Okučani	45.35233, 17.22359	13. st.	izvan naselja	bez namjene	arheologija; djelomično konzervirano
122.	**Rakalj**	Arheološko nalazište kaštel Stari Rakalj	Z-1764	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Marčana, Rakalj	44.97837, 14.07067	-	turističko područjo; u neposrednoj blizini kamenolom	djelomično prezentiran lokalitet; povremene manifestacije	djelomično konsolidiran i prezentirana arheologija
123.	**Ribnik**	Stari grad Ribnik	Z-301	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Ribnik	45.57713, 15.35028	15. st.	u naselju	bez namjene	pod krovom; neobnavljan
124.	**Ričice**	Gradina	Z-2801	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Ričice, Proložac	43.51075, 17.11655	15. st.	pored naselja; iznad Zelenog jezera	vidikovac; povremene manifestacije	arheologija; parterno uređen plato; klupe za sjedenje
125.	**Ružica**	Grad "Ružica"	Z-375	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Virovitičko-podravska županija	Orahovica	45.51101, 17.85820	14. st.	izvan naselja; pored kamenoloma; u neposrednoj blizini drugi zaštićeni srednjovjekovni lokalitet "Ostaci plemićke kurije (Curiae Nobilitaris)" koja je služila vlasnicima Ružice kao ladanjsko prebivalište	bez namjene; planiran turistički centar (skijalište, žičara)	ruševina
126.	**Samobor**	Stari grad Samobor	Z-3834	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Samobor	45.79892, 15.69809	13. st.	pored naselja	bez namjene / povremene manifestacije	ruševina / djelomično konsolidirano

127.	**Senj, Kaštel Ožegovićianum**	Kaštel Ožegovićianum[277]	Z-5582	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Senj	44.98880, 14.90305	13. st.	u gradu; dio javnog prostora, centar naselja	bez namjene	pod krovom; neobnavljan
128.	**Sinj**	Tvrđava Grad i groblje	Z-5038	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Sinj	43.70264, 16.63238	14. st.	u naselju	kapelica; manifestacije; vidikovac; mačkule	konsolidirana građevina; kapelica pod krovom
129.	**Sirač**	Stari grad Sirač	Z-5193	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Bjelovarsko-bilogorska županija	Sirač	45.52823, 17.25837	14. st.	u naselju; pogled na utvrdu onemogućen vegetacijom	bez namjene	konsolidirana građevina; prezentirana arheologija
130.	**Skradin**	Ostatci kaštela	Z-6365	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Skradin	43.81902, 15.92172	14. st.	u naselju	vidikovac	djelomično konsolidirana i prezentirana arheologija
131.	**Slunj**	Ruševine starog grada Slunja	Z-275	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Slunj	45.11739, 15.58814	14. st.	u naselju; pored rijeke	bez namjene; manifestacije	konsolidirana građevina
132.	**Sokol grad**	Utvrda Sokol grad	Z-1616	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Dubrovačko-neretvanska županija	Dunave, Konavle	42.542315, 18.40898	14. st.	u naselju	muzej, interpretacijski centar	konsolidiran i prezentiran lokalitet; pod krovom
133.	**Sokolac, Brinje**	Ruševine starog grada Sokolca	Z-2710	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Brinje	44.99834, 15.13146	14. st.	u naselju / uz autocestu	prezentiran lokalitet, povremene manifestacije	konsolidirana građevina, pod krovom
134.	**Steničnjak**	Ruševine starog grada Steničnjaka	Z-297	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Donji Sjeničak, Karlovac	45.42835, 15.76045	13. st.	u naselju; iznad rijeke	bez namjene	ruševina / arheologija
135.	**Stupčanica**	Stari grad Stupčanica	ROS-0049-1970.	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Bjelovarsko-bilogorska županija	Veliki Bastaji, Đulovac	45.62549, 17.33751	14. st.	u prirodi	bez namjene	djelomično konsolidiran; obnovljen krov na branič kuli; planiran muzejski park
136.	**Svetvinčenat**	Kaštel Morosini - Grimani	Z-1308	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Istarska županija	Svetvinčenat	45.08816, 13.88221	13. st.	u naselju; formira pročeljem gradski trg (trg je isto pod zonom zaštite kaštela)	muzej; "escape room"; najam prostora (poslovni događaji, privatni - vjenčanja,	dobro / pod krovom

[277] "*Iako je tijekom stoljeća nekoliko puta bio temeljito obnavljan i pregrađivan, njegove srednjovjekovne strukture gotovo su u cijelosti očuvane*." (Regan, Dugački, 2024: 552)

											proslave i sl.);	
137.	**Šarengrad**	Srednjovjekovni grad Šarengrad	Z-1169	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko-srijemska županija	Šarengrad, Ilok	45.23481, 19.28234	15. st.	pored naselja	bez namjene	ruševina
138.	**Topana**	Tvrđava Topana	Z-4625	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Imotski	43.44988, 17.21374	14. st.	pored naselja, iznad gradskog stadiona	vidikovac	djelomično konsolidirano i prezentirano
139.	**Tounj**	Ruševine starog grada Tounja	Z-3095	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Karlovačka županija	Tounj	45.25084, 15.3234	15. st.	u naselju; pored kamenoloma. U blizini zaštićena crkva sv. Ivana Nepomuka iz 17. st.; sačuvan stari frankopanski most prema Tounju te stari put; u blizini izvor Tounjčice te Tounjski most na Jozefini; javno kupalište Brig	bez namjene; dio uklopljen u korpus škole	arheologija / kula uklopljena u korpus škole
140.	**Trakošćan**	Dvorac Trakošćan	Z-886:; Lista kulturnih dobara od nacionalnog značenja, N-18	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro; Kulturno dobro od nacionalnog značenja	Varaždinska županija	Trakošćan, Bednja	46.25773, 15.94508	14. st.	perivoj, jezero, turističko područje	hotel; muzej; restoran	dobro / pod krovom
141.	**Travnik**	Tvrđava Travnik (Potravnik, Kotromanovića kula, Gradina)	Z-2736	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Potravlje, Hrvace	43.77914, 16.55436	14. st.	izvan naselja	bez namjene	ruševina/arheologija
142.	**Trošenj**	Utvrda Trošenj	Z-4338	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Kistanje	43.97992, 16.0256	15. st.	u prirodi; iznad kanjona rijeke Krke; unutar NP Krka	bez namjene	ruševina; radovi prezentacije lokaliteta (pristupna ograda, klupe)
143.	**Trsat**	Kaštel Trsat	Z-342	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Primorsko-goranska županija	Rijeka	45.33264, 14.45532	13. st.	u naselju	muzej; caffe bar	konsolidiran i prezentiran lokalitet
144.	**Tušćak**	Stari grad Tušćak	Z-1137	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Kravljak, Samobor	45.82334, 15.56295	12. st.	izvan naselja / u prirodi	bez namjene; infro ploča; planinarski žig	ruševina / arheologija

145.	**Udbina**	Arheološka zona Gradina	Z-5938	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Udbina	44.53461, 15.76744	13. st.	u naselju; u neposrednoj blizini Crkva hrvatskih mučenika	bez namjene	djelomično konsolidirana ruševina
146.	**Valpovo**	Arheološko nalazište Podgrađe	Z-6404	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Valpovo	45.65938, 18.4154	900. - 1400. g.	nizinski	u naselju; danas perivoj	danas perivoj
147.	**Valpovo, Prandau-Normann**	Kompleks dvorca Prandau-Normann	Z-1272	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Valpovo	45.65938, 18.4154	15. st.	u naselju	centar naselja; perivoj; ljetna pozornica; muzej	plemićki grad pretvoren u dvorac. Sačuvana branič kula i dio bedema.
148.	**Varaždin**	Stari grad	Z-889 Lista kulturnih dobara od nacionalnog značenja, N-21	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro; Kulturno dobro od nacionalnog značenja	Varaždinska županija	Varaždin	46.31007, 16.33411	12. st.	centar naselja; produžetak pješačke zone; perivoj	muzej	dobro / pod krovom
149.	**Varaždinske Toplice**	Kaštel zagrebačkog Kaptola[278]	Z-906	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Varaždinske Toplice	46.20966, 16.42145	14. - 18. st.	u naselju; pored toplica	kapele, muzej	pod krovom
150.	**Velika**	Srednjovjekovni grad Velika	Z-419	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Velika	45.47098, 17.6536	15. st.	u prirodi; u neposrednoj blizini kamenolom, adrenalinski park, planinarski dom, aquapark	bez namjene	ruševina
151.	**Veliki Kalnik**	Stari grad Veliki Kalnik	Z-4068	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Koprivničko-križevačka županija	Kalnik	46.13322, 16.46383	13. st.	u blizini naselja; planinarski dom; poučna staza	bez namjene	djelomično konsolidirano
152.	**Vidovgrad**	Arheološko nalazište Gradina – stari Vidovgrad s ostacima crkve sv. Vida u Drvišici	Z-7390	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Ličko-senjska županija	Vidovac Cesarički, Karlobag	44.52421, 15.08146	13. st.	pored naselja; u blizini marine; cesta Terezijana	bez namjene	arheologija

[278] "*Od negdašnjih obrambenih instalacija jezgre sačuvani su sjeverni te u manjim dijelovima zapadni i istočni bedemi, dvije masivne kule kvadratnoga tlocrta u sjeveroistočnom i sjeverozapadnom kutu kompleksa, a možda i jedna manja kula na južnom kraju istočnog krila, danas vidljiva u obliku manjega aneksa toga krila, te velika ulazna kula pravokutna tlocrta, podignuta posred sjevernoga bedema*." (Regan, Dugački, 2024: 674)

153.	**Vinica**	Arheološko nalazište Stari grad Vinica (burg Vinica)	Z-6191	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Varaždinska županija	Vinica Breg	46.33838, 16.13447	14. st.	pored naselja	bez namjene	ruševina
154.	**Virovitica**	Arheološka zona grada Virovitice[279]	Z-7676	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Virovitičko-podravska županija	Virovitica	45.83325, 17.38521	13. st.	u naselju; dio javnog prostora/perivoja	prezentiran arheološki lokalitet; dio javnog prostora/perivoja	arheologija
155.	**Virovitica, Pejačević**	Dvorac Pejačević[280]	Z-381	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Virovitičko-podravska županija	Virovitica	45.83325, 17.38521	13. st.	u naselju; dio javnog prostora/perivoja	prezentiran arheološki lokalitet; dio javnog prostora/perivoja	arheologija
156.	**Viškovci**	Ruševine Viškovačkog grada	Z-7657	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Viškovci, Pleternica	45.31119, 17.76022	13. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
157.	**Voćin**	Stari grad Voćin	Z-384	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Virovitičko-podravska županija	Voćin	45.61916, 17.53908	15. st.	pored naselja; u blizini Geo info centar Parka prirode Papuk	bez namjene	ruševina
158.	**Vrana**	Templarska gradina	Z-1736	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Vrana, Pakoštane	43.95574, 15.54957	11. st.	u naselju; pored lokaliteta je Maškovića Han	bez namjene	ruševina/arheologija
159.	**Vratar**	Arheološko nalazište Vratar	Z-5753	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Dubrovačko-neretvanska županija	Borovci, Kula Norinska	43.08481, 17.56612	15. st.	u prirodi	bez namjene	ruševina
160.	**Vrbovec**	Plemićki grad Vrbovec	Z-3779	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Krapinsko-zagorska županija	Klenovec Humski, Hum na Sutli	46.21446, 15.72927	13. - 15. st.	pored naselja; Muzej rudarstva; kapela; Muzej na otvorenom Rogatec (Slovenija)	povremene manifestacije	prezentirana arheologija
161.	**Vrgorac**	Utvrda "Gradina"	Z-3824	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Vrgorac	43.20575, 17.36603	15. st.	pored naselja; vidljiv s autoceste A1	bez namjene	djelomično konsolidirana ruševina

[279] Plemićki grad prvi put spomenut 1234. godine. Dvorac Pejačević izgrađen u sjevernom dijelu platoa na temeljima utvrde. Ostatci temelja kula i jarka prezentirani u sklopu gradskog parka. (Regan, Dugački, 2024: 695-697)

[280] "*Utvrda, danas vidljiva samo u konfiguraciji tla s platoom i opkopom oko njega, izgrađena je na povišenu brježuljku u središnjem virovitičkom gradskom parku*." (Regan, Dugački, 2024: 696)

162.	**Vrpolje**	Ostaci kaštela i crkva sv. Ivana	Z-6227	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Šibensko-kninska županija	Vrpolje, Šibenik	43.67655, 16.01902	15. st.	pored naselja	bez namjene	arheologija; crkva pod krovom
163.	**Zadvarje**	Utvrda Zadvarje i arheološko nalazište	Z-6514	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Splitsko-dalmatinska županija	Zadvarje	43.42980, 16.89037	15. st.	pored naselja; velika zona zaštite; unutar zone zgrada Vodovoda; zona prekinuta radi ceste	bez namjene	ruševina
164.	**Zelingrad**	Stari grad Zelingrad	Z-3917	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zagrebačka županija	Sveti Ivan Zelina	45.98155, 16.19647	13. st.	u prirodi	bez namjene	djelomično konsolidirano
165.	**Zrin**	Stari grad Zrin	Z-4416	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Sisačko-moslavačka županija	Zrin, Dvor	45.19835, 16.36810	13. st.	izvan naselja	bez namjene	djelomično konsolidirano
166.	**Zvizdan - grad**	Arheološko nalazište Zvizdan - grad	Z-6088	Arheologija	Zaštićeno kulturno dobro	Vukovarsko -srijemska županija	Soljani, Vrbanja	44.98538, 19.04624	11. st.	u prirodi	bez namjene	arheologija
167.	**Zvonigrad**	Ostatci staroga grada Zvonigrada	RZG-0232-1969.	Nepokretno pojedinačno	Zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Palanka, Gračac	44.14181, 16.07025	13. st.	izvan naselja / u prirodi	bez namjene	ruševina / arheologija

Tablica 15. Preventivno zaštićeni plemićki gradovi u Hrvatskoj (6. 11. 2025.).

PREVENTIVNO ZAŠTIĆENI PLEMIĆKI GRADOVI								
	Naziv kulturnog dobra	**Reg. broj**	**Vrsta kulturnog dobra**	**Pravni status**	**Županija**	**Grad / općina**	**Koordinate**	**Datacija[281]**
1.	Arheološki lokalitet srednjovjekovne utvrde Subotica (Szombathely)	P-6443	Arheologija	Privremeno zaštićeno kulturno dobro	Osječko-baranjska županija	Koška	45.50579, 18.35211	13. – 16. st.
2.	Arheološko nalazište Ćulina (Kula)	P-6469	Arheologija	Privremeno zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Stankovci	43.92440, 15.680115	15. – 16. st.
3.	Arheološko nalazište Stari grad	P-6347	Arheologija	Privremeno zaštićeno kulturno dobro	Požeško-slavonska županija	Pakrac	45.43513, 17.193709	n.d.
4.	Rakovnik kula	P-6668	Nepokretno pojedinačno	Privremeno zaštićeno kulturno dobro	Zadarska županija	Gračac	44.1888, 16.0516	13. – 17. st.

[281] Datacija preventivno zaštićenog lokaliteta prema podatcima Ministarstva kulture.

15.7. Odabrane povijesne fotografije hrvatskih plemićkih gradova

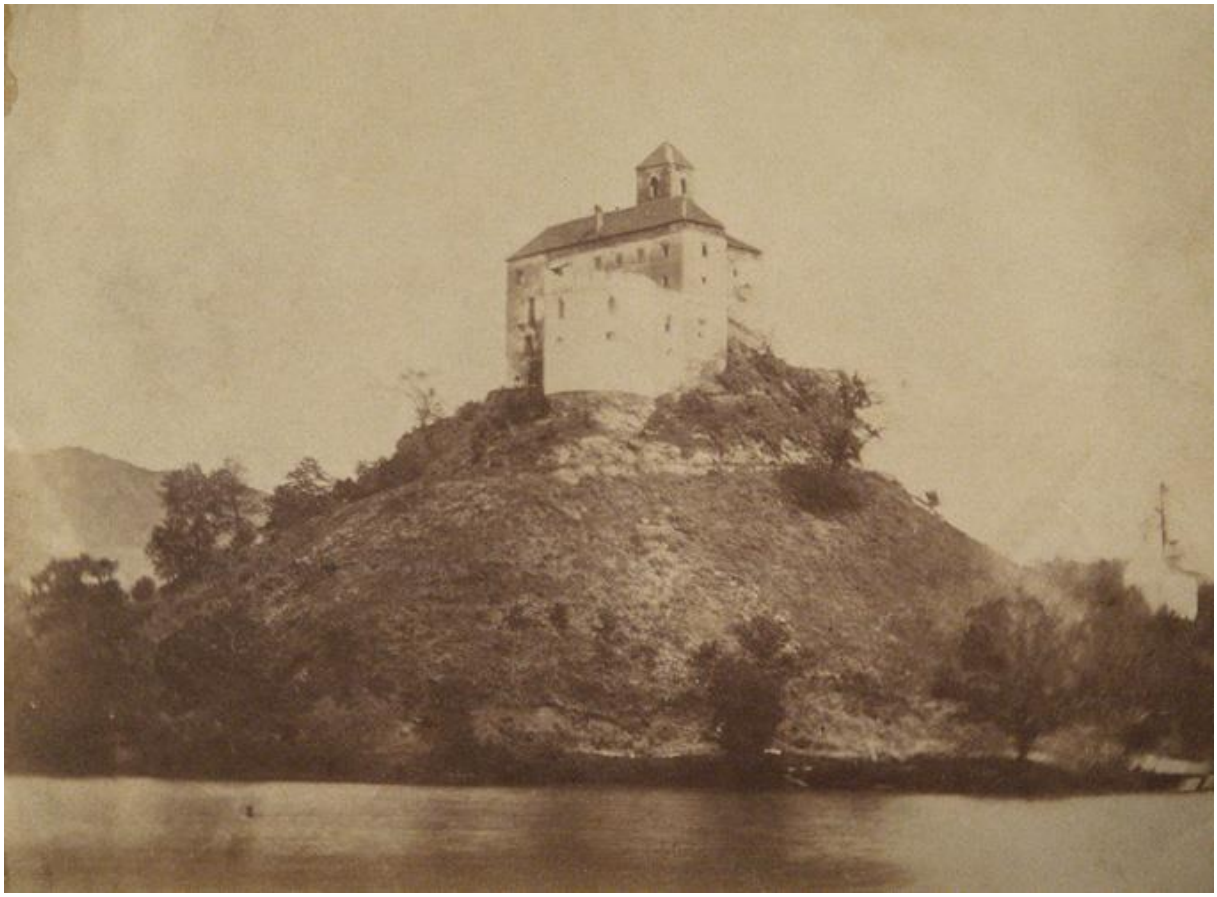

Slika 202. Trakošćan prije obnove. Juraj Drašković. 1863. godina. MUO 015589/04

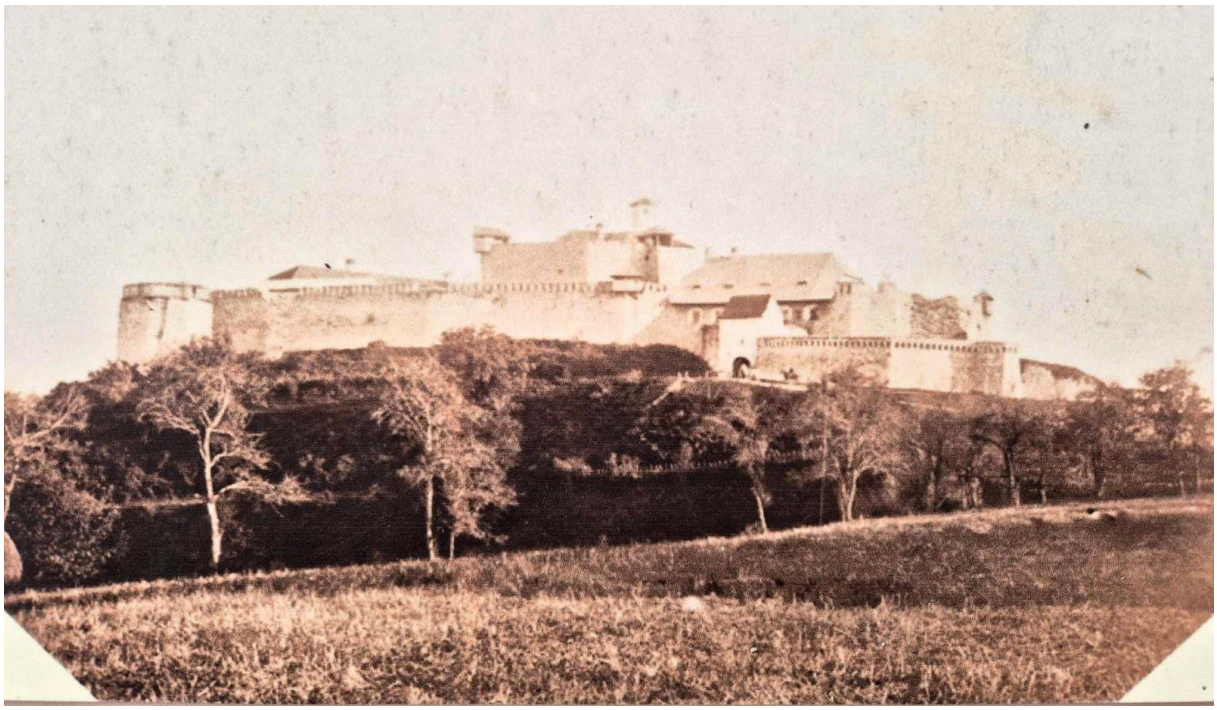

Slika 203. Cetingrad. Ivan Standl, 1866. godina. MUO 008013/03

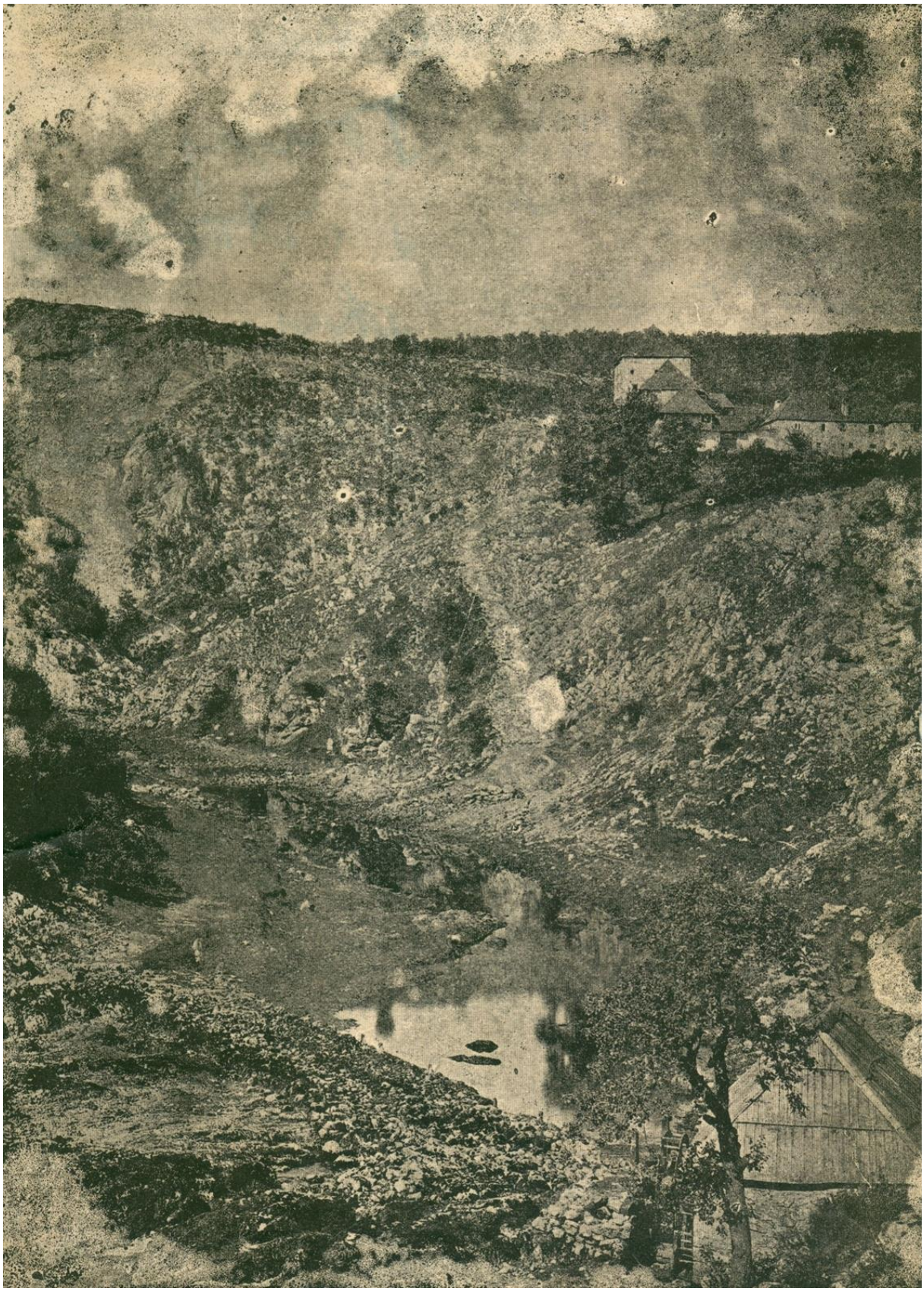

Slika 204. Tounj prije rušenja. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. FKB-55842

Slika 205. Tounj prije rušenja. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. FKB-7388

Slika 206. Slunj. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. FKB-7254

Slika 207. Slunj. Emilij Laszowski. oko 1900. godine. FKB-7253

Slika 208. Modruš. Ivan Standl. 1870. godina. FKB-7330

Slika 209. Modruš. Emilij Laszowski. 1905. godina. FKB-7331

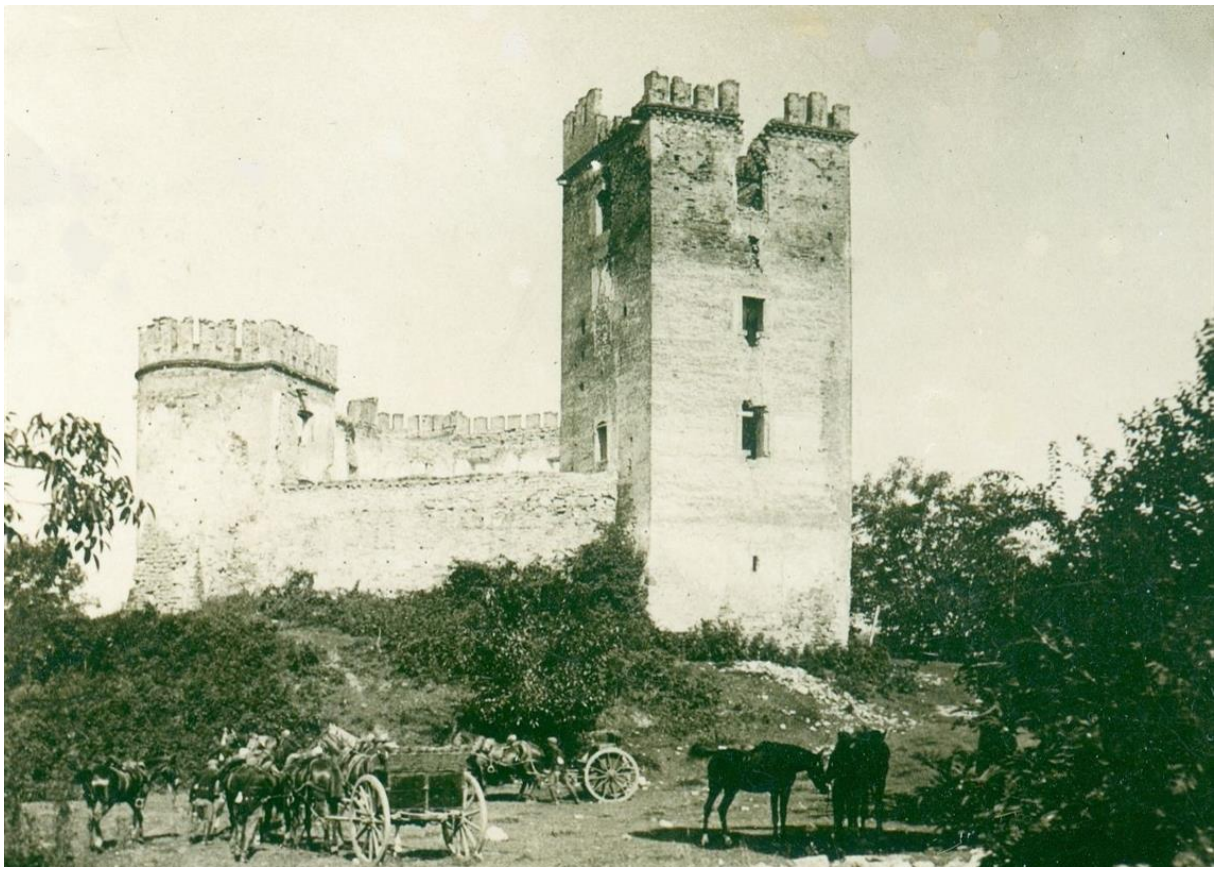

Slika 210. Dubovac. Emilij Laszowski. Početak 20. stoljeća. FKB-10952

Slika 211. Dubovac. Emilij Laszowski. Početak 20. stoljeća. FKB-10951

Slika 212. Brinje Sokolac. Ivan Standl. 1870. godina. FKB-7291

Slika 213. Brinje Sokolac. Emilij Laszowski. 1896. godina. FKB-7292

Slika 214. Zrin – Dvor na Uni. Emilij Laszowski. Početak 20. stoljeća. FKB-6932

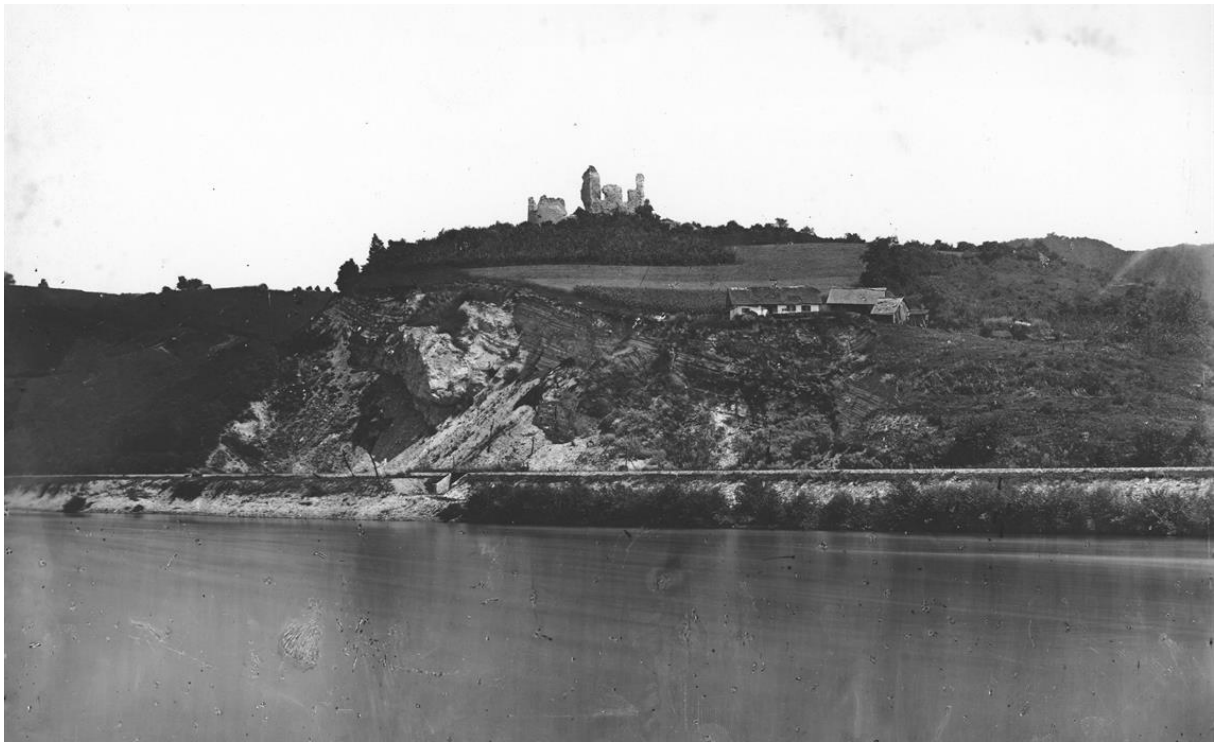

Slika 215. Susedgrad. Ivan Standl.. Oko 1870. godine. FKB-4225

Slika 216. Medvedgrad. Vladimir Horvat. 1928. godina. FKB-9372

Slika 217. Otočac. Većeslav Henneberg. 1936. godina.. FKB-7727

Slika 218. Zvonigrad. Josip Brunšmid. Početak 20. stoljeća. FKB-7283

Slika 219. Gvozdansko. Emilij Laszowski. Oko 1900. godine. FKB-6917

Slika 220. Drežnik. Ivan Standl. 1870. godina. FKB-7135

15.8. Stručni časopisi i periodika

15.8.1. Časopis „Arhitektura“ (1947.-2005.) – tekstovi o plemićkim gradovima

Arhitektura 1948 / 13-17

1. Karaman, Lj. (1948) 'Srednjovjekovna umjetnost Hrvatske i Slavonije do baroka', *Arhitektura*, 13-17, str. 46-53.

Arhitektura 1949 / 18-22

2. Antolić, V., Halilibrahimov, A. (1949) 'Karlovac – direktivna regulaciona osnova', *Arhitektura,* 18-22, str. 31-36.
3. Seissel, J., Vasiljević, B. (1949) 'Regulaciona osnova Čakovca', *Arhitektura,* 18-22, str. 43-46.
4. Ulrich, A., Vasiljević, B. (1949b) 'Direktivna regulaciona osnova gradova Sušak i Rijeka', *Arhitektura,* 18-22, str. 47-50.
5. Ulrich, A., Vasiljević, B. (1949a) 'Direktivna regulaciona osnova za grad Varaždin', *Arhitektura,* 18-22, str. 54-56.
6. Ulrich, A. (1949) 'Regulaciona osnova Voćina', *Arhitektura,* 18-22, str. 57.
7. Šorli, M. (1949) 'Regulacija, asanacija in izgradnja Bleda', *Arhitektura,* 18-22, str. 74-77.
8. Roglić, A. (1949) 'Gradovi Istre i njihov razvoj', *Arhitektura,* 18-22, str. 78-85.

Arhitektura 1950 / 11-12

9. Antolić, V. (1950) 'Sljeme kao urbanistički problem Zagreba', *Arhitektura,* 11-12, str. 60-64.

Arhitektura 1953 / 4

10. Roglić, L., Sulejmanpašić, N. (1953) 'Tvrđava Nehaj', *Arhitektura,* 4, str. 24-25.

Arhitektura 1960 / 4-6

11. Emili, I., Fučić, B. (1960) 'Uređenje Trsatske gradine', *Arhitektura,* 4-6, str. 25-28.

Arhitektura 1962 / 1-2

12. Gvozdanović, S. (1962) 'O srednjovjekovnom burgu', *Arhitektura,* 1-2, str. 26-30.

Arhitektura 1967 / 93-94

13. Gvozdanović, S., Gvozdanović, V. (1967) 'Na temu starih gradova burgova', *Arhitektura,* 1-2, str. 85-90.

Arhitektura 1968 / 97-98

14. Viličić, M. (1968) 'Senj – drevni grad hrvatskog primorja', *Arhitektura,* 97-98, str. 64-68.

Arhitektura 1969 / 104

15. Marinović-Uzelac, A. (1969) 'Memorijalni park Petrova gora', *Arhitektura,* 104, str. 38-44.

Arhitektura 1970 / 107-108

16. Koščak, V. (1970), 'Povijest Medvednice', *Arhitektura,* 107-108, str. 103-107.

Arhitektura 1971 / 109-110

17. Gvozdanović, S., Gvozdanović, V. (1971) 'Stari gradovi i gradine Zagrebačke regije', *Arhitektura,* 109-110, str. 5-11.
18. Devide, M. (1971) 'Burgovi u Slavoniji', *Arhitektura,* 109-110, str. 12-17.
19. Deanović, A. (1971) 'Historičke gradine i tvrđave u Dalmaciji', *Arhitektura,* 109-110, str. 18-25.
20. Kapun, V. (1971) 'Zrinski grad Čakovec', *Arhitektura,* 109-110, str. 26.
21. Pasinović, A. (1971) 'Varaždin i Ozalj: Dva tipa naših gradova', *Arhitektura,* 109-110, str. 29-32.
22. Maroević, I. (1971) 'Zaštitni radovi na Garić gradu', *Arhitektura,* 109-110, str. 33-37.
23. Habunek Moravac, Š. (1971) 'Grad Zelingrad', *Arhitektura,* 109-110, str. 38.
24. Habunek Moravac, Š., Machiedo, S. (1971) 'Stari grad Đurđevac', *Arhitektura,* 109-110, str. 39-41.
25. Premerl, T. (1971) 'Grad Sokolac u Brinju', *Arhitektura,* 109-110, str. 44-47.
26. Jenko, V. (1971) 'Dva frankopanska grada: Trsat i Grobnik', *Arhitektura,* 109-110, str. 48-51.
27. Viličić, M. (1970) 'Obnova kule Nehaj u Senju', *Arhitektura,* 109-110, str. 55-61.
28. Paić, P. (1971) 'Kninska tvrđava', *Arhitektura,* 109-110, str. 62-66.
29. Oreb, F. (1971) 'Tvrđava Klis', *Arhitektura,* 109-110, str. 67-71.

30. Horvat, Z. (1971) 'Gotičke profilacije u Hrvatskoj', *Arhitektura,* 109-110, str. 72-79.
31. Hruškovec, T. (1971) 'Neki stari gradovi i utvrđena mjesta od Save do Jadrana', *Arhitektura,* 109-110, str. 80-91.

Arhitektura 1972 / 113-114

32. Horvat, Z. (1972) 'Opeka u arhitekturi srednjeg vijeka kontinentalne Hrvatske', *Arhitektura,* 113-114, str. 11-16.

Arhitektura 1972 / 116

33. Marinović-Uzelac, A. (1972) 'Kalnik (Generalni prostorni plan)', *Arhitektura,* 116, str. 21-26.

Arhitektura 1973 / 144

34. Sekulić Gvozdanović, S. (1973) 'Samobor : Stari grad', *Arhitektura,* 144, str. 8-10.
35. Salopek, D. (1973) 'Zaštita prostornih koordinata nadgradnje u traženju zavičajnih prostora Pokuplja', *Arhitektura,* 144, str. 24-26.
36. Kozina, A. (1973) 'Uz suvremenu cestu Krapina - Ptuj', *Arhitektura,* 144, str. 26.
37. Gomaz, R. (1973) 'Varaždin : povijesni razvoj i urbanističko planiranje', *Arhitektura,* 144, str. 39-42.
38. Vasiljević, B. (1973a) 'Čakovec : urbanističko rješavanje i realizacije', *Arhitektura,* 144, str. 43-45.
39. Vasiljević, B. (1973b) 'Samobor : urbanističko rješavanje i realizacije', *Arhitektura,* 144, str. 48-50.
40. Ljubić Kramer (1973) 'Krapina : urbanističko rješavanje : jučer, danas i sutra', *Arhitektura,* 144, str. 52-55.

Arhitektura 1975 / 154

41. Horvat, Z. (1975) 'Neki stambeni prostori u gotičkoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske', *Arhitektura,* 154, str. 29-31.

Arhitektura 1975 / 155

42. Pavlović, B. (1975) 'Memorijalni park Narodno oslobodilačke borbe Petrova gora', *Arhitektura,* 155, str. 24-29.

Arhitektura 1978 / 166-167

43. Živković, Z. (1978) 'Obnova gradskih središta i zaštita kulturnih spomenika u SR Hrvatskoj : Slavonski Brod, Čakovec, Varaždin, Karlovac, Zadar', *Arhitektura,* 166-167, str. 43-50.
44. Živković, Z., Hržić, M. (1975) 'Slavonska Požega', *Arhitektura,* 155, str. 51-52.

Arhitektura 1981 / 178-179

45. Lentić-Kugli, I. (1981) 'Povijesna urbana cjelina grada Varaždina', *Arhitektura,* 178-179, str. 50-53.

Arhitektura 1984 / 189-195

46. Mušić, V. B. (1984) 'Urbanizam danas i novi urbanistički plan Ljubljane', *Arhitektura,* 189-195, str. 138-143.

Arhitektura 1988 / 204-207

47. Prelog, M. (1988) 'Prisutnost srednjovjekovnog grada', *Arhitektura,* 204-207, str. 4-6.

15.8.2. Časopis „Čovjek i prostor“ (1954. – 2024.) – tekstovi o plemićkim gradovima

Čovjek i prostor, 1954/1

1. Koščak. V. (1954) 'Dvorci Loire', *Čovjek i prostor*, I, 1, str. 4-5.

Čovjek i prostor, 1954/8

2. Horvat, A. (1954) 'Iz zaboravljene Like i Krbave', *Čovjek i prostor*, I, 8, str. 2.

Čovjek i prostor, 1954/11

3. Ilijanić, M. (1954) 'Dograđivanje varaždinske tvrđave u 16. stoljeću', *Čovjek i prostor*, I, 11, str. 2.

Čovjek i prostor, 1955/33

4. Pavlović, B. (1955) 'Varaždinske gradske zidine', *Čovjek i prostor*, II, 33, str. 2.

Čovjek i prostor, 1955/35

5. Maretić, M., Žuljić, S. (1955) 'Urbanistički institut Hrvatske : Ozalj : turistički centar zapadne Hrvatske', *Čovjek i prostor*, II, 35, str. 7.

Čovjek i prostor, 1955/37

6. Leskovar-Šverer, V., Riđanović, J. (1955a) 'Slunj – region i naselje', *Čovjek i prostor*, II, 37, str. 7.
7. Leskovar-Šverer, V., Riđanović, J. (1955b) 'Slunj – detaljno rješenje centra', *Čovjek i prostor*, II, 37, str. 7-8.

Čovjek i prostor, 1955/45

8. Leskovar-Šverer, V., Riđanović, J. (1955c) 'Ogulin – idejna studija urbanističkog plana', *Čovjek i prostor*, II, 45, str. 7-8.

Čovjek i prostor, 1956/51

9. Furjanić, Z., Žuljić, S. (1956) 'Otočac – idejna studija Generalnog urbanističkog plana', *Čovjek i prostor*, III, 45, str. 9-10.

Čovjek i prostor, 1956/55

10. Turković, B. (1956) 'O Medvedgradu – prije – nego prekasno', *Čovjek i prostor*, III, 55, str. 6.

Čovjek i prostor, 1967/177

11. Gvozdanović, S. (1967) 'Majstorska radionica prof. arh. Drage Galića', *Čovjek i prostor*, XIV, 177, str. 1-11.

Čovjek i prostor, 1968/185

12. Freudenreich, A. (1968) 'Etno-park – muzej na otvorenom', *Čovjek i prostor*, XV, 185, str. 14-20.

Čovjek i prostor, 1968/186

13. Gvozdanović, V. (1968) 'Uz izložbu Srednjevjekovni spomenici Slavonije', *Čovjek i prostor*, XV, 186, str. 10-11.

Čovjek i prostor, 1972/232

14. Maroević, I. (1972) 'Rekonstrukcija kao interpretacija', *Čovjek i prostor*, XIX, 232, str. 16-18.

Čovjek i prostor, 1973/238

15. Dobronić, L. (1973) '„Seljačka buna 1573“ u Povijesnom muzeju Hrvatske', *Čovjek i prostor*, XX, 238, str. 24-25.

Čovjek i prostor, 1977/294

16. Kolacio, Z. (1977) 'U povodu natječaja za čakovečki Trg republike', *Čovjek i prostor*, XXIV, 294, str. 6-7.

Čovjek i prostor, 1978/299

17. Hržić, M (1978) 'O urbanističkom projektu centra slavonske Požege', *Čovjek i prostor*, XXV, 299, str. 16-17.
18. Bedenko, V. (1978) 'Urbanistički razvoj slavonske Požege', *Čovjek i prostor*, XXV, 299, str. 18-20.

Čovjek i prostor, 1981/345

19. Lentić-Kugli, I. (1981) 'Stoljetna građenja Varaždina', *Čovjek i prostor*, XXIX, 345, str. 12-14.

Čovjek i prostor, 1983/363

20. Ravnikar, E. (1983) 'Ljubljanski grad - rekonstrukcija', *Čovjek i prostor*, XXX, 363, str. 24.
21. Krečić, P. (1983) 'Pitanje ljubljanskog Grada : Razmišljanje na temu o zahvatima u stare gradske jezgre', *Čovjek i prostor*, XXX, 363, str. 25.
22. Maroević, I. (1983) 'Toranj ljubljanskog Grada – postmoderna revitalizacija', *Čovjek i prostor*, XXX, 363, str. 26.

Čovjek i prostor, 1997/514-515

23. Piplović, S. (1997) 'Vedute zapuštene utvrde', *Čovjek i prostor*, XLIV, 514-515, str. 46.

Čovjek i prostor, 2021/772-775

24. *** (2021) 'Pristup i prezentacija utvrde Petrapilosa – Vjekoslav Gašparović, *Čovjek i prostor*, 1-4 (772-775), str. 90-93.

15.8.3. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (1975. – 2024.)

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 1/1975.

1. Lučić, B. (1975) 'Restauratorski zavod Hrvatske, Razvoj i radovi od osnutka do godine 1975.', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 1, str. 7-23.
2. Deanović, A. (1975) 'Odgovornost namjene i načini prezentiranja utvrda', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 1, str. 39-48.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 2-3/1976.-1977.

3. Sabljak, A. (1977) ' Izvještaj o konzervatorskim radovima na Kaštelu u Benkovcu', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 2-3, str. 207-220.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 4-5/1978.-1979.

4. Horvat, A. (1979) 'O djelovanju „Povjerenstva“ za čuvanje spomenika u Zagrebu (1914 - 1923)', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4-5, str. 11-35.
5. Miletić, D. (1979) 'Istraživanje Starog grada u Hrvatskoj Kostajnici', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4-5, str. 249-275.
6. Horvat, Z. (1979) 'Upotreba „mačka“ u srednjovjekovnoj gradnji ', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4-5, str. 283-285.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 6-7/1980.-1981.

7. Horvat, A. (1981) 'O djelovanju konzervatorske službe u Zagrebu III (1923 - 1941)', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 15-34.
8. Horvat, Z. (1981) 'Gotička kula varaždinskog Starog grada', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 75-82.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 8-9/1982.-1983.

9. Kruhek, M. (1985) 'Stari đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 85-106.
10. Kruhek, M., Horvat, Z. (1985) 'Barilović-grad', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7, str. 121-137.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 12 1986.

11. NN (1987) 'Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 12, str. 15-150.

12. Horvat, Z. (1987) 'O izgledu srednjovjekovnog zida na primjerima nekih građevina u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 12, str. 179-192.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 13 1987.

13. Miletić, D. (1988) 'Plemićki grad Okić', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, str. 91-114.
14. Dobronić, Lj. (1988) 'O Medvedgradu', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, str. 137-139.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 14-15/1988.-1989.

15. Miletić, D. (1990) 'Neki problemi izvođenja konzervatorsko-restauratorskih radova prigodom obnove Staroga Grada u Đurđevcu', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 14-15, str. 59-83.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 16/1990.

16. Kruhek, M., Horvat, Z. (1992) 'Castrum Thersan et civitas Modrussa : povijesni i topografski pregled,' *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, str. 89-131.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 18-19/1992.-1993.

17. Gamulin, A. (1996) 'Vrlička tvrđava Prozor', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 18-19, str. 23-40.
18. Petrinec, T. (1996) 'Grad Otočac – Pregled povijesno-urbanog razvitka', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 18-19, str. 103-118.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 20-21/1994.-1995.

19. Piplović, S. (1996) 'Povijesno-prostorni razvitak tvrđave Klis', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20-21, str. 65-89.
20. Dumbović Bilušić, B. (1996) 'Vrednovanje prostornih činitelja u oblikovanju povijesne jezgre Samobora', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20-21, str. 91-108.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 22-23/1996.-1997.

21. Gamulin, A. (1999) 'Crkva Gospe od Anđela na tvrđavi Topani u Imotskom', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 22-23, str. 9-17.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 26-27/2000.-2001.

22. Kruhek, M., Horvat, Z. (2003) 'Cetin – spomenik hrvatske povijesti i fortifikacijskoga graditeljstva', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 26-27, str. 209-228.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 29-30/2005.-2006.

23. Lapajne, D., Mahović, G. (2007) 'Stari grad Tuščak na Žumberku', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 29-30, str. 75-84.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 31-32/2007.-2008.

24. Majer, K., Mavar, R. (2011) 'Oslikana pročelja velikotaborskog palasa', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 31-32, str. 147-159.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 35/2011.

25. Horvat, Z., Ivanušec, R., Mihaljević, M. (2014) 'Utvrda Gračanica-Lehowacz : Konzervatorsko-arheološko istraživanje i obnova', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 35, str. 91-114.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 36/2012.

26. Zrnić, L. (2014) 'Ostavština Većeslava Henneberga u arhivima Ministarstva kulture RH', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, str. 23-34.
27. Korunek, M. (2014) 'Utvrda Grebengrad kod Novog Marofa', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, str. 67-81.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 39/2015.

28. Ivanušec, R., Mihaljević, M. (2016) 'Lokaliteti križarskih utvrda Račeša, Cage – Lješnica, Sv. Ivan Trnava (Gornji Bogićevci)', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39, str. 77-93.
29. Rukavina, M., Petrić, K., Obad Šćitaroci, M. (2016) 'Analiza i procjena stanja zaštite arheoloških nalazišta Sesvete - prilog metodi analize i procjene u kontekstu integralne zaštite', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39, str. 161-182.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 40/2016.

30. Braut, I., Majer Jurišić, K. (2017) 'Sv. Vid nad Karlobagom – prilog poznavanju srednjovjekovne sakralne arhitekture Podvelebitskog primorja', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 57-68.
31. Mavar, Z. (2017) 'Međunarodna radionica arhitekture fortifikacija – rezultati i iskustva', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 189-202.
32. Strgar, D., Mlinar, A. (2017) 'Radionica tradicijskih znanja potrebnih za obnovu graditeljske baštine Lukavec : Stari grad Lukavec – Velika Gorica', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 205-207.
33. Dumbović Bilušić, B., Ćorić, F., Deranja Crnokić, A. (2017) 'Panel-diskusija / Kulturni krajolik – nekad, danas, sutra : Muzej Mimara, 13. listopada 2017.', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 209-210.
34. Jerabek. G. (2017) 'O Nagradi „Vicko Andrić“ za zaštitu spomenika kulture ', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40, str. 201-217.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 41-42/2017.-2018.

35. Zelić, M. (2020) 'Konzervatorski radovi na tvrđavi Topani i crkvi Gospe od Anđela u Imotskom od 2017. do 2019. godine ', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 41-42, str. 65-74.

Godišnjak zaštite spomenika kulture, 45/2021.

36. Špaleta, A. (2022) 'Održivo upravljanje okruženjem povijesnih gradova uspostavom kontaktne zone – ključni aspekti međunarodnih dokumenata o zaštiti i očuvanju kulturnog naslijeđa', *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 45, str. 45-55.

15.8.4. Časopis Prostor (1993 – 2025) – tekstovi o plemićkim gradovima

Vol. 1 No. 2-4(2-4), 1993.

1. Horvat, Z. (1993) 'Kružne branič-kule u hrvatskoj Krajini u XVI. stoljeću', *Prostor,* 1(2-4(2-4)), str. 159-187.
2. Karač, Z. (1993) 'Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara', *Prostor,* 1(2-4(2-4)), str. 189-211.

Vol. 2 No. 1-2(5-6), 1994.

3. Karač, Z. (1994) 'Osnovna analiza urbanističko-arhitektonskog razvoja Vukovara; Kompendij dosadašnjih istraživanja', *Prostor,* 2(1-2(5-6)), str. 77-96.
4. Milić, B. (1994) 'Vrtovi srednjeg vijeka', *Prostor,* 2(1-2(5-6)), str. 99-113.

Vol. 2 No. 3-4(7-8), 1994.

5. Horvat, Z. (1994) 'Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske; Kamini, dimnjaci i kaljeve peći', *Prostor,* 2(3-4(7-8)), str. 215-239.

Vol. 3 No. 1(09), 1995.

6. Sekulić-Gvozdanović, S. (1995) 'Srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera u Istri, hrvatskom primorju i kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 3(1(09)), str. 73-106.
7. Kočevar, S. (1995) 'Bosiljevo; Prilog analizi kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti', *Prostor,* 3(1(09)), str. 107-124.

Vol. 3 No. 2(10), 1995.

8. Horvat, Z. (1995) 'Neki pomoćni prostori u starim gradovima kontinentalne Hrvatske', *Prostor,* 3(2(10)), str. 299-322.

Vol. 4 No. 2(12), 1996.

9. Horvat, Z. (1996) 'Zidine i braništa na utvrdama kontinentalne Hrvatske 12 - 15. st.', *Prostor,* 4(2(12)), str. 175-200.

Vol. 5 No. 1(13), 1997.

10. Sekulic-Gvozdanović, S. (1997) 'Hrvatski srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera', *Prostor,* 5(1(13)), str. 35-42.

11. Horvat, Z. (1997) 'Prozori na burgovima XIII - XV. st. u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 5(1(13)), str. 43-60.

Vol. 6 No. 1-2(15-16), 1998.

12. Sekulić-Gvozdanović, S. (1998) 'Hrvatski srednjevjekovni sustavi šupljih kamenih mjera', *Prostor,* 6(1-2(15-16)), str. 35-40.
13. Horvat, Z. (1998) 'Ulazi u burgove 12 -15. stoljeća', *Prostor,* 6(1-2(15-16)), str. 41-66.

Vol. 7 No. 2(18), 1999.

14. Horvat, Z. (1999) 'Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 7(2(18)), str. 181-198.

Vol. 8 No. 1(19), 2000.

15. Karač, Z., Braun, A. (2000) 'Analiza urbanističko-komunalnih i graditeljskih regula u srednjovjekovnom statutu grada Iloka iz 1525. godine', *Prostor,* 8(1(19)), str. 15-30.

Vol. 9 No. 2(22), 2001.

16. Sekulić-Gvozdanović, S. (2001) 'Arhitekt i njegov nacrt u srednjem vijeku II. Zapad', *Prostor,* 9(2(22)), str. 101-116.

Vol. 10 No. 1(23), 2002.

17. Horvat, Z. (2002) 'Vrata u burgovima kontinentalnog dijela Hrvatske', *Prostor,* 10(1(23)), str. 11-18.

Vol. 13 No. 1(29), 2005.

18. Horvat, Z. (2005) 'Primjena drva u gradnji burgova od 13. do 15. stoljeća u kontinentalnom dijelu Hrvatske I. dio: krovišta', *Prostor,* 13(1(29)), str. 11-20.

Vol. 14 No. 2(32), 2006.

19. Horvat, Z. (2006) 'Drvene konstrukcije na burgovima kontinentalne Hrvatske II.dio', *Prostor,* 14(2(32)), str. 143-157.

Vol. 15 No. 1(33), 2007.

20. Horvat, Z. (2007) 'Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća', *Prostor,* 15(1(33)), str. 26-41.

Vol. 15 No. 2(34), 2007.

21. Krajnik, D., Obad Šćitaroci, M. (2007) 'Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Varaždina'. *Prostor,* 15(2(34)), str. 180-193.
22. Dumbović Bilušić, B., Obad Šćitaroci, M. (2007) 'Kulturni krajolici u Hrvatskoj – identifikacija i stanje zaštite', *Prostor,* 15(2(34)), str. 260-271.
23. Marić, M., Grgurević, O. (2007) 'Krajobraz – suvremena europska kretanja, slovenski model i iskustva, stanje u Hrvatskoj', *Prostor,* 15(2(34)), str. 274-281.

Vol. 16 No. 1(35), 2008.

24. Horvat, Z. (2008) 'Pozicije burgova tijekom 13.-15. stoljeća', *Prostor,* 16(1(35)), str. 22-39.

Vol. 17 No. 1(37), 2009.

25. Horvat, Z. (2009) 'Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća', *Prostor,* 17(1(37)), str. 32-51.

Vol. 18 No. 1(39), 2010.

26. Horvat, Z. (2010) 'Stilska stratigrafija burgova 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj', *Prostor,* 18(1(39)), str. 42-61.

Vol. 20 No. 1(43), 2012.

27. Horvat, Z. (2012) 'Oprema i pojedinosti na burgovima kontinentalne Hrvatske', *Prostor,* 20(1(43)), str. 2-19.

Vol. 20 No. 2(44), 2012.

28. Ninić, M., Bojanić Obad Šćitaroci, B., Krajnik, D. (2012) 'Srednjovjekovne utvrde na području Nacionalnog parka Krka', *Prostor,* 20(2(44)), str. 392-401.

Vol. 21 No. 1(45), 2013.

29. Dumbović Bilušić, B., Obad Šćitaroci, M. (2013) 'Zaštita krajolika; Usporedba zakonodavne osnove u Hrvatskoj i europskim zemljama', *Prostor,* 21(1(45)), str. 104-115.

Vol. 21 No. 2(46), 2013.

30. Šimunić-Buršić, M., Obad Šćitaroci, M. (2013) 'Prostorni planovi nacionalnih parkova Ante Marinovića-Uzelca', *Prostor,* 21(2(46)), str. 260-273.
31. Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M., Petrić, K. (2013) 'Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnoga arheološkog naslijeđa; Međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti', *Prostor,* 21(2(46)), str. 312-325.

Vol. 23 No. 1(49), 2015.

32. Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2015) 'Upravljanje arheološkim nasljeđem; Proces povezan s urbanističkim i prostornim planiranjem', *Prostor,* 23(1(49)), str. 100-117.
33. Mrđa, A., Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2015) 'Međunarodni dokumenti o prostornom planiranju i turizmu', *Prostor,* 23(1(49)), str. 130-143.

Vol. 28 No. 1(59), 2020.

34. Karač, Z. (2020) 'Srednjovjekovni burgovi oko Save i Kupe; Sena Sekulić-Gvozdanović [pripremio i uredio Alen Žunić]', Prikaz knjige, *Prostor,* 28(1(59)), str. 189.

Vol. 29 No. 1(61), 2021.

35. Duić, M. (2021) 'Castle Studies; Anti-Turkish Castles in Banovina at the End of the 15th and the Beginning of the 16th Century', Prikaz knjige, *Prostor,* 29(1(61)), str. 148.
36. Bačić, D. (2021) 'The Croatian Noble House of Zrinski in the Region of Pounje'. Prikaz knjige, *Prostor,* 29(1(61)), str. 149.

15.8.5. Hrvatski arheološki godišnjak (2004.-2019.) – izvještaji o plemićkim gradovima

Hrvatski arheološki godišnjak, 16/2019.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2020) *Hrvatski arheološki godišnjak 16/2019*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **34. Ivankovo – Kaštel Ivankovo** – sustavno iskopavanje. Bojčić, Z., Podunavac, D., str. 70-73.
2. **59. Gornji Bogićevci – utvrda Sv. Ivan Trnava** – sustavno iskopavanje. Mihaljević, M., Pavleković Žeruk, A., str. 122-123.
3. **60. Kruševica – Kostroman** – geofizičko istraživanje. Lozuk, J., str. 123-124.
4. **85. Slavonski Brod – srednjovjekovna utvrda Brod** – geofizičko istraživanje. Skelac, G., str. 148-149.
5. 86. Slavonski Brod – srednjovjekovna utvrda Brod – probno iskopavanje. Lozuk, J., 149-151.
6. **94. Utvrda Bijela stijena** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., str. 157-159.
7. **95. Utvrda Rašaška (Račeša)** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Matković Vrban, M., str. 159-161.
8. **101. Kaptol – Stari grad Kaptol** – sustavno iskopavanje. Bojčić, Z., Podunavac, D., str. 167-170.
9. **103. Pakrac – Stari grad** – zaštitno iskopavanje. Belaj, J., str. 170-172.
10. **110. Orahovica – *Curia nobilitaris*** – geofizičko istraživanje. Skelac, G., str. 182-184.[282]
11. **111. Orahovica – *Curia nobilitaris*** – zaštitno iskopavanje. Janeš, A., Matković Vrban, M., str. 184-185.
12. **128. Čakovec – Stari grad Čakovec** – sustavno iskopavanje. Marciuš, B., str. 220-222.
13. **140. Utvrda Čanjevo – Gradišće** – sustavno iskopavanje. Pamić, S., str. 240-241.
14. **142. Varaždin – Stari grad** – arheološki nadzor. Štimac-Dedić, L., str. 242.
15. **148. Dvorac Oršić – terasa** – arheološki nadzor. Škiljan, I., str. 255-257.
16. **149. Krapina – Stari grad Krapina** – sustavno iskopavanje. Los, Dž., str. 257-259.
17. **152. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje. Tkalčec, T., str. 262-264.

[282] Iako tipološki nije plemićki grad, neodvojivi je dio plemićkog grada Ružica u čijoj se neposrednoj blizini nalazi.

18. **153. Stari grad Milengrad** – sustavno iskopavanje restauratorsko-konzervatorski radovi. Sekulić, P., str. 264-265.
19. **168. Stari grad Žumberak** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Uredništvo HAG-a, str. 286-287.
20. **177. Zelingrad (*castrum*)** – zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 301-303.
21. **186. Kaštel Gvozdansko** – sondažna istraživanja. Milošević, A., str. 317-321.
22. **199. Stari grad Jelengrad** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Sekulić, P., str. 336-337.
23. **203. Zrin – crkva sv. Marije Magdalene** – sondažno istraživanje, dokumentiranje. Milošević, A., str. 343-345.
24. **216. Ogulin – Stari grad Ogulin** – arheološki nadzor, zaštitno iskopavanje. Bodružić, M., str. 368-369.
25. **219. Stari grad Modruš** – sustavno iskopavanje. Kristović, D., Mesarić, M., str. 372-375.
26. **225. Barban – kaštel** – sustavno iskopavanje. Percan, T., str. 385-386.
27. **241. Kaštel sv. Jurja** – arheološki nadzor. Baričević, M., Višnjić, J., str. 408-409.
28. **252. Momjan – Kaštel Rota** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 428-430.
29. **257. Paz – kaštel Paz** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 436-437.
30. **285. Utvrda Petrapilosa** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. str. 499-500.
31. **286. Utvrda Stari Rakalj** – sustavno iskopavanje. Percan, T., str. 500-502.
32. **293. Žminj – kaštel Žminj** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 512-513.
33. **302. Kaštel Gradec – Rovoznik** – zaštitno iskopavanje. Starac, R., str. 527-530.
34. **304. Krk – Frankopanski kaštel** – sustavno iskopavanje. Makarun, M., str. 531-534.
35. **308. Novi Vinodolski – utvrda Lopar** – sustavno iskopavanje. Janeš, A., Baričević, M., str. 540-542.
36. **310. Omišalj – utvrda Fortičina** – probno iskopavanje. Starac, R., str. 544-547.
37. **339. Otočac – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 609-611.
38. **341. Ribnik – Grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 612-613.
39. **345. Stari grad Krčingrad (gradina Kozjak)** – zaštitno iskopavanje. Sekulić, P., str. 622-623.
40. **346. Udbina – Gradina** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 623-625.
41. **371. Osridak** – sustavno iskopavanje. Vuković, M., str. 670-672.

42. **395. Vrana – Templarska gradina** – sustavno iskopavanje. Uredništvo HAG-a, str. 716-717.
43. **428. Knin – Tvrđava** – sondažno iskopavanje. Koprivnjak, V., str. 775-777.
44. **436**. **Skradin – utvrda Turina** – sondažno iskopavanje. Buća, E., str. 791-782.
45. **443. Utvrda Nečven** – sustavno iskopavanje. Zaninović, J., str. 804-807.
46. **464. Klis – Tvrđava Klis** – arheološki nadzor. Jerončić, J., str. 835-836.
47. 465. Klis – Tvrđava Klis (k.č. 4414/5 i 4434/1 k.o. Klis) – zaštitno iskopavanje. Mrduljaš, M., str. 836-838.
48. **539. Zadvarje – tvrđava Zadvarje** – sustavno iskopavanje. Katavić, V., Nađander, A., str. 948-951.

Hrvatski arheološki godišnjak, 15/2018.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2019) *Hrvatski arheološki godišnjak 15/2018*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **7. Draž – područje općine** – terenski pregled. Vukmanić, I., str. 14–16.
2. **42. Ivankovo – Kaštel Ivankovo** – sustavno iskopavanje. Bojčić, Z., str. 64-67.
3. **55. Virgrad** – arheološki nadzor. Tkalac, H., str. 95–96.
4. **70. Gornji Bogićevci – utvrda sv. Ivan Trnava** – sustavno iskopavanje. Mihaljević, M., str. 116–117.
5. **86. Slatinsko brdo – utvrda Turski grad** – sustavno iskopavanje. Lozuk, J. str. 140-142.
6. **97. Utvrda Rašaška (Račeša)** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Matković, M. str. 153–155.
7. **109. Kaptol – Stari grad Kaptol** – sustavno iskopavanje. Podunavac, D., Bojčić, Z., str. 173–175.
8. **112. Pakrac – Stari grad** – zaštitno iskopavanje. Belaj, J., str. 177–179.
9. **117. Čazma – srednjovjekovna utvrda Gradina** – sustavno iskopavanje. Koprivnjak, V., str. 190–192.
10. **136. Čakovec – Stari grad Čakovec** – sustavno iskopavanje, arheološki nadzor. Marciuš, B., str. 220-221.
11. **157. Utvrda Čanjevo – Gradišće** – sustavno iskopavanje. Pamić, S., str. 253–254.
12. **158. Varaždin – Stari grad** – arheološki nadzor. Drpić, J., str. 255–257.

13. **159. Varaždin – Stari grad – Žitnica** – probno i revizijsko iskopavanje. Krmpotić, M., str. 257–258.
14. **162. Cesargrad** – snimka postojećeg stanja. Janeš, A., str. 265–267.
15. **163. Donja Stubica – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Škijan, I., str 267–268.
16. **164. Hrvatsko zagorje** – rekognosciranje, probno iskopavanje. Škijan, I., str. 268–271.
17. **165. Krapina – Stari grad Krapina (Josipovac)** – probno iskopavanje. Los, Dž., str. 272–273.
18. **167. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Tkalčec, T., str. 275–277.
19. 168. Podgrađe Bistričko – utvrda Bistrica – Gradina – probno iskopavanje. Škiljan, I., str. 277.
20. **183. Stari grad Žumberak** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Uredništvo HAG-a., str. 301.
21. **190. Zelingrad (*castrum*)** – zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 316–317.
22. **206. Stari grad Jelengrad** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Sekulić, P., str. 342–343.
23. **217. Stari grad Barilović** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 363-364.
24. **218. Stari grad Drežnik** – sustavno iskopavanje. Los, Dž., str. 364-367.
25. **224. Barban – kula** – sustavno iskopavanje. Višnjić, J., str. 379–383.
26. **239. Kaštel Kožljak** – probno iskopavanje. Višnjić, J., str. 411-413.
27. **249. Paz – kaštel Paz** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 437–440.
28. **273. Svetvinčenat – kaštel Morosini – Grimani** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 496–497.
29. **277. Utvrda Petrapilosa** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 504-505.
30. **278. Utvrda Stari Rakalj** – sustavno iskopavanje. Percan, T., str. 505–508.
31. **279. Utvrda Turina – srednjovjekovna kula** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 508–510.
32. **286. Žminj – kaštel Žminj** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 521–523.
33. **287. Bakar – Stari grad Kaštel** – probno i revizijsko istraživanje. Los, Dž., str. 525–527.
34. **297. Krk – Frankopanski kaštel** – sustavno iskopavanje. Makarun, M., str. 544–547.
35. **300. Novi Vinodolski – utvrda Lopar** – sustavno iskopavanje. Janeš, A., str. 549–551.

36. **318. Brinje – Stari grad Sokolac** – zaštitno iskopavanje. Janeš, A., str. 580–582.
37. **322. Otočac – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 588–590.
38. **324. Ribnik – Grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 590–592.
39. **327. Udbina – Gradina** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 596–598.
40. **380. Vrana – Templarska gradina** – sustavno iskopavanje. Meštrov, M., Gusar, K., str. 683–685.
41. **414. Skradin – Utvrda Turina** – sondažno iskopavanje. Buća, E., str. 746–748.
42. **465. Sinj – tvrđava Grad** – sustavno iskopavanje. Librenjak, A., str. 824–826.
43. **536. Zadvarje – tvrđava Zadvarje** – sustavno iskopavanje. Nađander, A., str. 928–930.

Hrvatski arheološki godišnjak, 14/2017.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2018) *Hrvatski arheološki godišnjak 14/2017*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **7. Erdut – srednjovjekovni grad** – sustavno iskopavanje. Hršak, T., str. 20-21.
2. **74. Utvrda Bijela stijena –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 136–138.
3. **75. Utvrda Rašaška –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 138–139.
4. **85. Kaptol – Stari grad Kaptol –** probno iskopavanje. Bojčić, Z., Podunavac, D., str. 159–160.
5. **86. Pakrac – Stari grad –** zaštitno iskopavanje. Belaj, J., str. 161–163.
6. **91. Orahovica – *curia nobilitaris*** – probno iskopavanje. Janeš, A., str. 172-175.
7. 93. Virovitica – gradski park (dvorac Pejačević) – zaštitno iskopavanje. Valent, I., str. 177–179.
8. 94. Virovitica – gradski park (dvorac Pejačević) – arheološki nadzor. Salajić, S., str. 179–181.
9. **102. Stari grad Garić grad (mala kula)** – zaštitno iskopavanje. Sekulić, P., str. 193–194.
10. **115. Čakovec – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Marciuš, B., str. 219–220.
11. **135. Utvrda Čanjevo – Gradišće** – sustavno iskopavanje. Pamić, S., str. 247–248.
12. **136. Varaždin – Stari grad – Žitnica** – arheološki nadzor. Štimac-Dedić, L., str. 248–250.

13. **146. Plemićki grad Vrbovec –** konzervacija. Tkalčec, T., str. 266–267.
14. **163. Stari grad Žumberak –** zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 296–297.
15. **187. Stari grad Jelengrad –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Sekulić, P., str. 338–339.
16. **194. Stari grad Barilović –** zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 349–351.
17. **195. Stari grad Dubovac** – zaštitno iskopavanje. Galetić, M., str. 351–353.
18. **196. Stari grad Modruš** – arheološki nadzor. Kovačević Bokarica, N,, Žile, E., str. 353-354.
19. **200. Barban – kaštel (kula)** – sustavno iskopavanje, arheološki nadzor. Percan, T., str. 363–364.
20. **210. Kršan – Kaštel Kršan** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 381–382.
21. **221. Paz – kaštel Paz** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 404–405.
22. **253. Utvrda Stari Rakalj** – sustavno iskopavanje. Percan, T., str. 467–469.
23. **254. Utvrda Turina – srednjovjekovna kula** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 469–471.
24. **260. Žminj – kaštel Žminj** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 480–481.
25. **266. Grobnik – kaštel Grobnik** – zaštitno iskopavanje. Makarun, M., str. 492–494.
26. **271. Krk – Frankopanski kaštel** – sustavno iskopavanje. Makarun, M., str. 498–499.
27. **276. Novi Vinodolski – utvrda Lopar** – sustavno iskopavanje. Janeš, A. str. 506–508.
28. **294. Brinje – Stari grad Sokolac** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 543–544.
29. **300. Otočac – stari grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 553–555.
30. **301. Podvelebitsko primorje** – terenski pregled. Konestra, A., str. 555–558.
31. **302. Ribnik – Grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 558–560.
32. **303. Senj – kaštel Ožegovićianum** – arheološki nadzor, probno sondiranje. Hirschler Marić, I., str. 560–562.
33. **311. Udbina – Gradina** – konzervacija. Kolak, T., str. 573–574.
34. **325. Novigrad – tvrđava Fortica** – arheološki nadzor, restauratorsko-konzervatorski radovi. Penović, A., str. 600–601.
35. **327. Osridak – Gradina** – sustavno iskopavanje. Manenica, H., str. 603–604.
36. **354. Vrana – Templarska gradina** – sustavno iskopavanje. Meštrov, M., Gusar, K., str. 646–648.

37. **371. Drniš – Gradina** – zaštitno iskopavanje. Nodilo, H., str. 675–677.
38. **376. Knin – tvrđava** – zaštitno iskopavanje. Gugo, K., str. 681–682.
39. **387. Skradin – Utvrda Turina** – sondažno iskopavanje. Madiraca, V., str. 702–703.
40. **394. Utvrda Ključica** – zaštitno iskopavanje. Zaninović, J., str. 713–715.
41. **395. Utvrda Nečven** – sustavno iskopavanje. Zaninović, J., str. 715–716.

Hrvatski arheološki godišnjak, 13/2016.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2017) *Hrvatski arheološki godišnjak 13/2016*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **8. Kolođvar** – sustavno iskopavanje. Percan, T., str. 17-19.
2. **62. Gornji Bogićevci – utvrda sv. Ivan Trnava –** sustavno iskopavanje. Mihaljević, M., Matković, M., Podunavac, D., str. 123-125.
3. **83. Utvrda Bijela stijena –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 150-153.
4. **84. Utvrda Rašaška (Račeša) –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 153-155.
5. **93. Pakrac – Stari grad** – geofizičko istraživanje. Mušić, B., str. 169-171.
6. **99. Virovitica – Gradski park (kula)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 184-185.
7. **100. Virovitica – Gradski park (zapadni ulaz)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 185-186.
8. **108. Stari grad Garić grad (mala kula)** – zaštitno iskopavanje. Pleše, T., Hirschler Marić, I., Sekulić, P., str. 201-202.
9. **115. Đurđevac – utvrda Stari grad** – zaštitno iskopavanje. Valent, I., Jagić, J., str. 215-218.
10. **117. Kloštar Podravski – utvrda Gorbonok –** geofizičko istraživanje. Čimin, R., str. 220-222.
11. **125. Čakovec – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Marciuš, B., str. 236-238.
12. **142. Utvrda Čanjevo – Gradišće** – arheološko iskopavanje. Pamić, S., str. 265-266.
13. **143. Utvrda Grebengrad –** arheološki nadzor, zaštitno iskopavanje. Korune-Medved, M., str. 266-269.
14. **147. Donja Stubica – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Škiljan, I., str. 277-279.

15. **148. Dvorac Veliki Tabor** – arheološki nadzor, sustavno iskopavanje. Škiljan, I., str. 279-281
16. **151. Plemićki grad Vrbovec –** konzervacija. Tkalčec, T., str. 283-284.
17. **152. Samci – Dvorac Oršić –** sustavno iskopavanje. Škiljan, I., str. 284-286
18. **164. Stari grad Žumberak –** zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 300-301.
19. **174. Zelingrad (*castrum*) –** zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 315-317.
20. **196. Stari grad Jelengrad** – sustavno iskopavanje, konzervatorski radovi. Pleše, T., Kučinac, T., Sekulić, P., str. 349-351.
21. **204. Stari grad Barilović –** zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 363-364.
22. **205. Stari grad Drežnik** – sustavno iskopavanje. Los, Dž., str. 364-367.
23. **206. Stari grad Slunj –** arheološki nadzor. Kristović, M., Žile, E., str. 367-368.
24. **215. Kršan – Kaštel Kršan** - arheološki nadzor, zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 383-384.
25. **227. Paz – kaštel Paz** – sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 408-409.
26. **252. Utvrda Petrapilosa –** sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 457-459.
27. **253. Utvrda Stari Rakalj – s**ustavno iskopavanje. Percan, T., str. 459-460.
28. **259. Žminj – Kaštel Žminj** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 470-471.
29. **267. Grižane – kaštel Grižane –** pripremni i dokumentacijski radovi. Janeš, A., str. 486-487.
30. **268. Grobnik – kaštel Grobnik –** arheološki nadzor. Zaccaria, M., str. 487-489.
31. **269. Grobnik – kaštel Grobnik –** arheološki nadzor, sondažno iskopavanje. Makarun, M., str. 489-490.
32. **272. Krk – Frankopanski kaštel (dvorište)** – sustavno iskopavanje. Makarun. M., str. 492-495.
33. **273. Krk – Frankopanski kaštel (kula)** – revizijsko iskopavanje. Makarun, M., str. 495-496.
34. **278. Novi Vinodolski – utvrda Lopar –** sustavno iskopavanje. Janeš, A., str. 502-504.
35. **296. Brinje – Stari grad Sokolac –** zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 543.
36. **304. Ribnik-grad –** sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 557-558.
37. **307. Udbina – Gradina –** sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 562-564.
38. **310. Benkovac – kaštel Benković** – zaštitno iskopavanje. Ćurković, M., str. 569-572.

39. **328. Osridak – Gradina** – sustavno iskopavanje. Manenica, H., str. 599-600.
40. **334. Perušić Benkovački – Kaštel Perušić –** dokumentiranje. Manenica, H., str. 608-609.
41. **349. Vrana – Ograda kraj Gradine** – sustavno iskopavanje. Gusar, K., Šućur, J., str. 634-636.
42. **385. Utvrda Ključica** – sustavno iskopavanje. Zaninović, J., str. 704-706.
43. **386. Utvrda Nečven** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Zaninović, J., str. 706-708.
44. **426. Ričice – Gradina** – konzervacija. Cvitanić, K., str. 777-778.
45. **429. Sinj – tvrđava Grad –** sustavno iskopavanje. Madiraca, V., str. 782-783.

Hrvatski arheološki godišnjak, 12/2015.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2016) *Hrvatski arheološki godišnjak 12/2015*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **3. Bedemgrad –** geodetska izmjera. Mihelić, S., Jurković, J., str. 11-12.
2. **19. Kolođvar –** sustavno iskopavanje. Višnjić, J., str. 44-46.
3. **63. Gornji Bogićevci – utvrda sv. Ivan Trnava –** sustavno iskopavanje. Mihaljević, M., Matković, M., Podunavac, D., str. 133-135.
4. **79. Utvrda Bijela stijena –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 157-159.
5. **88. Pakrac – Stari Grad –** geofizičko istraživanje. Skelac, G., str. 174-175.
6. **94. Virovitica – Gradski park (kula)** – zaštitno iskopavanje. Salajić, S., str. 186-187.
7. **95. Virovitica – Gradski park (zapadni ulaz)** – zaštitno iskopavanje. Salajić, S., str. 187-189.
8. **108. Đurđevac – utvrda Stari grad** – zaštitno iskopavanje. Drašković Vlašić, N., str. 212-214.
9. **111. Kloštar Podravski – utvrda Gorbonok –** zaštitno iskopavanje. Čimin, R., str. 219-221.
10. **115. Čakovec – Stari grad** – sustavno iskopavanje, geofizička istraživanja. Marciuš, B., str. 231-232.
11. **131. Utvrda Čanjevo – Gradišće** – sustavno iskopavanje. Pamić, S., str. 253-254.
12. **138. Donja Stubica – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Škiljan, I., str. 265-267.
13. **139. Dvorac Veliki Tabor** – konzervacija. Škiljan, I., str. 267.

14. **145. Plemićki grad Vrbovec** – konzervacija. Tkalčec, T., str. 273-274.
15. **162. Stari grad Žumberak –** zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 298.
16. **170. Zelingrad (*castrum*)** – zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 308-310.
17. **175. Hrvatski Čuntić – utvrda Čuntić** – građevinska sanacija, dokumentiranje. Pleše, T., str. 315-316.
18. **188. Stari grad Jelengrad –** sustavno iskopavanje, konzervatorski radovi. Pleše, T., str. 338-340.
19. **202. Stari grad Barilović** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 363-364.
20. **203. Stari grad Slunj** – arheološki nadzor. Kristović, M., Žile, E., str. 364-365.
21. **221. Paz – kaštel Paz** – sustavno iskopavanje. Višnjić, J., str. 401-402.
22. **236. Svetvinčenat – Kaštel Morosini – Grimani** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 430-431.
23. **238. Utvrda Petrapilosa –** sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 433-434.
24. **239. Utvrda Stari Rakalj –** sustavno iskopavanje. Percan, T., str. 434-436.
25. **253. Grižane – kaštel Grižane** – pripremni i dokumentacijski radovi. Janeš, A., str. 463-465.
26. **260. Novi Vinodolski – utvrda Lopar** – sustavno iskopavanje. Janeš, A., str. 477-479.
27. **272. Brinje – Stari grad Sokolac** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 501-502.
28. **280. Otočac – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 517-519.
29. **284. Ribnik – Grad –** sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 525-526.
30. **Osridak – Gradina** – dokumentiranje. Manenica, H., str. 551-552.
31. 308. Ravni kotari – Budak, Brgud, Lepuri, Kašić Banjevački, Popovići – kula Otavac, kaštel Perušić – terenski pregled, dokumentiranje. Manenica, H., str. 569
32. **331. Knin – tvrđava (zgrada 11)** – arheološki nadzor, zaštitno iskopavanje, konzervacija, djelomična rekonstrukcija. Gugo, K., str. 614-615.
33. **344. Utvrda Nečven** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Zaninović, J., str. 636-639.
34. **377. Klis – tvrđava Klis** – zaštitno iskopavanje. Pleština, I., str. 689-690.
35. **389. Ričice – Gradina** – čišćenje, zaštitno iskopavanje. Cvitanić, K., str. 713-714.
36. **394. Sinj – tvrđava Kamičak –** zaštitno iskopavanje. Librenjak, A., str. 723-725.
37. **395. Sinj – tvrđava Kamičak –** arheološki nadzor. Cingeli, N.str. 725-726.

Hrvatski arheološki godišnjak, 11/2014.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2015) *Hrvatski arheološki godišnjak 11/2014*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **41. Gornji Bogićevci – utvrda sv. Ivan Trnava –** zaštitno iskopavanje. Mihaljević, M., Ratković, M., Ivanušec, R., str. 97-99.
2. **51. Utvrda Bijela stijena –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 109-111.
3. **52. Utvrda Rašaška** - sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., Matković, M., str. 111-113.
4. 70. Čazma – Stari grad – rotor (k.č. 2201, 2202, 2203, k.o. Čazma) – arheološki nadzor. Vodička Miholjek, K., str. 151-152.
5. **76. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Schejbal, B., str. 162-163.
6. **82. Kloštar Podravski – utvrda Gorbonok –** zaštitno iskopavanje. Čimin, R., str. 173-176.
7. **89. Čakovec – Stari grad –** geofizičko istraživanje. Marciuš, B., Mušić, B., str. 191-192.
8. **90. Čakovec – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Marciuš, B., str. 192-194.
9. **103. Utvrda Čanjevo – Gradišće** – sustavno iskopavanje. Pamić, S., str. 215-216.
10. **113. Dvorac Veliki Tabor** – konzervacija. Škiljan, I., str. 235-236.
11. **116. Plemićki grad Vrbovec** – konzervacija. Tkalčec, T., str. 239-241.
12. **119. Stari grad Kostelgrad –** pripremni radovi. Janeš, A., str. 244-245.
13. **124. Dijaneš – utvrda Dijaneško** – rekognosciranje. Tkalčec, T., str. 255-256.
14. **130. Stari grad Žumberak** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 263.
15. **135. Zelingrad (*castrum*) –** zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 272.
16. **138. Hrvatski Čuntić – utvrda Čuntić** – konstruktivna i građevinska sanacija. Pleše, T., str. 277-279.
17. **150. Stari grad Jelengrad –** sustavno iskopavanje, konzervatorski radovi. Pleše, T., Sekulić, P., str. 300-302.
18. **160. Stari grad Barilović –** zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 316-318.
19. **193. Utvrda Petrapilosa –** zaštitno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 380-382.
20. **194. Utvrda Possert (Shabez) –** sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Višnjić, J., str. 382-383.

21. **195. Utvrda Stari Rakalj –** arheološki nadzor, zaštitno iskopavanje. Percan, T., str. 383-385.
22. **208. Krk – kaštel (Austrijska kula)** – sondažno iskopavanje. Makarun, M., str. 407-409.
23. **210. Novi Vinodolski – utvrda Lopar** – sustavno iskopavanje. Janeš, A., str. 411-412.
24. **220. Rijeka – Trsatska gradina** – probno sondiranje. Starac, R., str. 434-437.
25. **223. Brinje – Stari grad Sokolac –** zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., Janeš, A., str. 443-444.
26. **226. Gradina Korenička –** sondažno iskopavanje. Bakarić, L., Mihelić, S., Kostešić, I., Šegvić, N., str. 448-451.
27. **227. Karlobag – Drvišica – Vidovgrad** – probno iskopavanje. Glavaš, V., str. 451-453.
28. **230. Otočac – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 458-459.
29. **232. Ribnik – Grad** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 462-464.
30. **234. Stari grad Krčingrad (gradina Kozjak)** – sustavno iskopavanje. Pleše, T., Sekulić, P., str. 466-468.
31. **235. Udbina - Gradina** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 468-470.
32. **296. Klis – tvrđava Klis –** zaštitno iskopavanje. Cingeli, N., str. 592-593.
33. **310. Sinj – tvrđava Grad -** zaštitno iskopavanje. Librenjak, A., Čerina, D., str. 619-622.

Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2014) *Hrvatski arheološki godišnjak 10/2013*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **49. Utvrda Bijela Stijena –** konzervatorsko-arheološko istraživanje. Mihaljević, M., Ivanušec, R., str. 105-107.
2. **50. Utvrda Rašaška –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., str. 105-109.
3. **77. Sirač – stari grad –** sustavno iskopavanje, konzervacija, geofizičko istraživanje. Schejbal, B., str. 160-162.
4. **85. Starigrad – Kamengrad** – zaštitno iskopavanje. Čimin, R., str. 177-179.
5. **88. Čakovec – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Marciuš, B., str. 185-187.
6. **97. Utvrda Čanjevo –** sustavno iskopavanje. Pamić, S., str. 202-203.

7. **101. Donja Stubica – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Škiljan, I., str. 211-212.
8. **102. Dvorac Veliki Tabor –** zaštitno iskopavanje, konzervacija. Škiljan, I., str. 212-213.
9. **105. Plemićki grad Vrbovec** – konzervacija. Tkalčec, T., str. 216-217.
10. **107. Stari grad Kostelgrad –** pripremni radovi. Janeš, A., str. 220-221.
11. **116. Stari grad Žumberak –** zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 239.
12. **120. Zelingrad (*castrum*)** – sustavno iskopavanje. Mačković, R., str. 244-245.
13. **126. Hrvatski Čuntić – utvrda Čuntić –** konzervatorsko istraživanje, dokumentiranje postojećeg stanja, građevinski radovi. Pleše, T., str. 257-259.
14. **141. Stari grad Jelengrad –** sustavno iskopavanje, dokumentiranje postojećeg stanja. Sekulić, S., Pleše, T., str. 282-283.
15. **142. Stari grad Zrin –** dokumentiranje postojećeg stanja. Pleše, T., Sekulić, P., str. 283-286.
16. **153. Stari grad Barilović –** zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 302-303.
17. **154. Stari grad Drežnik –** zaštitno iskopavanje. Kristović, D., Kovačević Bokarica, N., str. 303-305.
18. **181. Rušnjak – utvrda Petrapilosa –** zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 362-364.
19. **188. Utvrda Possert** – sustavno iskopavanje i konzervacija. Višnjić, J., str. 377-378.
20. **218. Karlobag – Drvišica – Vidovgrad** – probno iskopavanje. Glavaš, V., str. 439-441.
21. **219. NP Plitvička jezera (Pusti Perušić)** – rekognosciranje, sondažno iskopavanje. Mihelić, S., Bakarić, L., str. 441-444.
22. **222. Ribnik – Grad** – probno iskopavanje. Kolak, T., Mušić, B., str. 449-451.
23. **225. Stari grad Krčingrad (gradina Kozjak)** – sustavno iskopavanje, dokumentiranje postojećeg stanja. Sekulić, P., Pleše, T., str. 454-455.
24. **227. Udbina – Gradina** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 456-458.
25. **247. Vrana – Templarska gradina** – izrada dokumentacije. Kristović, M., str. 490.
26. **269. Utvrda Nečven** – arheološko-konzervatorsko istraživanje. Zaninović, J., str. 526-528.
27. **327. Tvrđava Badnjevice –** konzervatorsko-arheološko istraživanje. Alduk, I., str. 621-622.
28. **348. Utvrda Sokol –** zaštitno iskopavanje. Topić, N., Drašković Vlašić, N., Džaja, A., Peković, Ž., str. 667-674.

Hrvatski arheološki godišnjak, 9/2012.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2013) *Hrvatski arheološki godišnjak 9/2012*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **20. Ilok – srednjovjekovna citadela –** zaštitno iskopavanje. Pleština, I., Višnjić, J., Pamić, S., str. 44-47.
2. **75. Utvrda Bijela stijena –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., str. 145-148.
3. **76. Utvrda Rašaška –** sustavno iskopavanje, konzervacija. Mihaljević, M., Ivanušec, R., str. 148-149.
4. **96. Stari grad Velika –** probno iskopavanje. Sokač-Štimac, D., str. 184-185.
5. **112. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje, konzervacija i geofizičko istraživanje. Schejbal, B., str. 221-224.
6. **127. Ivanec – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 261-263.
7. **133. Donja Stubica – Stari grad –** sustavno iskopavanje. Škiljan, I., str. 279-280.
8. **134. Dvorac Veliki Tabor** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Škiljan, I., str. 280-282.
9. **136. Plemićki grad Vrbovec –** zaštitno iskopavanje. Tkalčec, T., str. 284-286.
10. **137. Samci – dvorac Oršić** – arheološki nadzor. Škiljan, I., str. 286-288.
11. **149. Jastrebarsko – dvorac Erdödy** – zaštitno iskopavanje. Los, Dž., str. 314-317.
12. **152. Medvedgrad** – zaštitno iskopavanje. Turnšek, V., Bugar, A., Mašić, B., str. 321-323.
13. **154. Stari grad Žumberak** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 326-327.
14. **186. Stari grad Bršljanac –** arheološko iskopavanje, snimka postojećeg stanja. Sekulić, P., Pleše, T., str. 374-376.
15. **187. Stari grad Jelengrad –** sustavno iskopavanje, snimka postojećeg stanja. Sekulić, P., Pleše, T., str. 376-378.
16. **188. Stari grad Košutgrad –** sustavno iskopavanje, snimka postojećeg stanja. Sekulić, P., Pleše, T., str. 378-381.
17. **189. Stari grad Zrin –** probno iskopavanje, snimka postojećeg stanja. Pleše, T., Sekulić, P., str. 381-383.
18. **192. Utvrda Čuntić –** snimka postojećeg stanja. Pleše, T., str. 387-389.
19. **193. Utvrda Klinac –** glavni projekt obnove lokalitet. Pleše, T., str. 389-391.
20. **203. Stari grad Barilović** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 404-406.

21. **204. Stari grad Cetin -** zaštitno iskopavanje. Mucić, K., Matana, T., str. 406-407.
22. **205. Stari grad Drežnik** - zaštitno iskopavanje. Šimičić, M., Kovačević Bokarica, N., str. 407-409.
23. **206. Stari grad Novigrad na Dobri** - zaštitno iskopavanje. Mihelić, S., Šegvić, N., Kostešić, I., str. 409-413.
24. **211. Barban – kaštel** – probno iskopavanje. Percan, T., str. 423-425.
25. **227. Pazin – kaštel** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 454-457.
26. **232. Rušnjak – utvrda Petrapilosa -** zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 464-466.
27. **234. Svetvinčenat – Kaštel Morosini – Grimani** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 468-470.
28. **237. Utvrda Possert –** sustavno iskopavanje i konzervacija. Višnjić, J., str. 476-478.
29. **255. Novi Vinodolski – utvrda Lopar** – sustavno iskopavanje. Janeš, A., str. 513-515.
30. **272. Otočac – Stari grad –** probno istraživanje. Kolak, T., str. 557-559.
31. **274. Ribnik-grad –** probno iskopavanje. Kolak, T., str. 562-564.
32. **278. Udbina – Gradina –** sustavno istraživanje. Kolak, T., str. 570-572.
33. **312. Utvrda Kličevica –** sustavno iskopavanje. Ćurković, M., str. 637-638.
34. **343. Utvrda Glavaš –** zaštitno iskopavanje. Gugo Rumštajn, K., str. 686-687.
35. **344. Utvrda Nečven –** arheološko-konzervatorsko istraživanje. Zaninović, J., str. 688-690.
36. **373. Sinj – tvrđava Grad –** sustavno iskopavanje. Madiraca, V., str. 741-743.

Hrvatski arheološki godišnjak, 8/2011.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2012) *Hrvatski arheološki godišnjak 8/2011*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **24. Ilok – srednjovjekovna citadela, kula 8 (turski haman)** – konzervatorska istraživanja arheološkom metodom. Krmpotić, M., str. 59-61.
2. **64. Utvrda Bijela stijena** – konzervatorsko-arheološko istraživanje. Mihaljević, M., str. 139-142.
3. **65. Utvrda Gračanica – Lehowacz –** konzervatorsko-arheološko iskopavanje**.** Mihaljević, M., str. 142-143.
4. **79. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (kula)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 177-179.

5. **83. Sirač – stari grad** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Schejbal, B., str. 189-190.
6. **99. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj. J., str. 224-226.
7. **102. Utvrda Čanjevo** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 230-233.
8. **104. Varaždin – Stari grad** – arheološki nadzor. Šimek, M., str. 235-236.
9. **106. Donja Stubica – Stari grad** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Škiljan, I., str. 243-244.
10. **107. Dvorac Veliki Tabor** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Škiljan, I., str. 244-247.
11. **109. Plemićki grad Vrbovec** – konzervacija. Tkalčec, T., str. 250.
12. **125. Stari grad Žumberak** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 281-282.
13. **131. Zelingrad (*castrum*)** – arheološki nadzor. Mačković, R., str. 290-292.
14. **149. Utvrda Klinac** – konzervatorsko-restauratorski radovi. Pleše, T., str. 319-322.
15. **153. Stari grad Barilović** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 327-329.
16. **154. Stari grad Cetin** – zaštitno iskopavanje. Kovačević Bokarica, N., Mucić, K., str. 329-331.
17. **155. Stari grad Modruš** – arheološko iskopavanje. Kolak. T., Kovačević Bokarica, N., Mucić, K., Raguž, K., str. 331-334.
18. **156. Stari grad Novigrad na Dobri** – zaštitno iskopavanje. Mihelić, S., str. 334-336.
19. **170. Kaštel Possert** – sustavna iskopavanja, konzervacija. Višnjić, J., str. 367-368.
20. **192. Rušnjak – utvrda Petrapilosa –** zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 403-405.
21. **217. Krk – kaštel („kula sudnica") –** sondažno iskopavanje. Makarun, M., str. 460-462.
22. **221. Novi Vinodolski – utvrda Lopar –** probno iskopavanje. Janeš, A., str. 470-472.
23. **226. Rijeka – gradina Trsat –** zaštitno iskopavanje. Starac, R., str. 483-487.
24. **237. NP Plitvička jezera (Prozor)** – rekognosciranje i sondažno iskopavanje. Bakarić, L., Mihelić, S., str. 516-519.
25. **240. Udbina – Gradina –** sustavno iskopavanje, konervacija. Kolak, T., str. 521-523.
26. **279. Utvrda Ključica** – arheološko-konzervatorsko istraživanje. Zaninović, J., str. 595-596.
27. **280. Utvrda Nečven –** arheološko-konzervatorsko istraživanje**.** Zaninović, N., str. 596-598.
28. **302. Sinj – tvrđava Grad –** zaštitno iskopavanje. Librenjak, A., str. 642-645.

Hrvatski arheološki godišnjak, 7/2010.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2011) *Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. 40. Ilok – srednjovjekovna citadela, kula 8 (turski haman) – zaštitno iskopavanje. Krmpotić, M., str. 79-81.
2. **57. Gračanica** – sustavno iskopavanje. Mihaljević, M., str. 113-117.
3. **77. Velika – Stari grad** – nadzor. Sokač-Štimac, D., str. 146-147.
4. **91. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (kula)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 183-184.
5. **92. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (most)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 185-186.
6. **95. Čazma** – Gradina – zaštitno i sustavno iskopavanje. Štrk, V., str. 193-197.
7. **97. Garić grad** – zaštitno iskopavanje, pripremni građevinski radovi. Pleše, T., str. 199-201.
8. **100. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Schejbal, B., str. 204-206.
9. **114. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 234-237.
10. **119. Utvrda Čanjevo** – zaštitno iskopavanje. Bekić, L., str. 245-248.
11. **123. Cesargrad** – sustavno iskopavanje. Janeš, A., str. 259-260.
12. **124. Donja Stubica – Stari grad** – probno iskopavanje. Škiljan, I., str. 260-262.
13. **126. Konjščina – Stari grad Konjščina** – zaštitno iskopavanje. Filipec, K., str. 264-265.
14. **128. Plemićki grad Vrbovec –** sustavno zaštitno iskopavanje i konzervacija. Tkalčec, T., str. 267-269.
15. **130. Utvrda Kostelgrad –** sustavno iskopavanje. Čataj, L., Janeš, A., str. 273-275.
16. **137. Zelingrad (castrum)** – zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 292-293.
17. **161. Stari grad Barilović** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 341-342.
18. **162. Stari grad Dubovac** – zaštitno iskopavanje. Tkalčec, T., Karavanić, S., Kudelić, A., str. 343-345.
19. **163. Stari grad Novigrad na Dobri –** zaštitno iskopavanje. Mihelić, S., str. 345-348.
20. **164. Stari grad Slunj –** zaštitno iskopavanje. Šušnjić, D., Mucić, K., str. 348-350.
21. **180. Kaštel Petrapilosa –** nadzor, zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 383-386.

22. **198. Svetvinčenat – Kaštel Morosini – Grimani** – zaštitno iskopavanje. Višnjić, J., str. 421-423.
23. **204. Utvrda Possert** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Višnjić, J., str. 432-436.
24. **210. Žminj – kaštel** – sustavno iskopavanje. Višnjić, J., str. 449-451.
25. **216. Drivenik – Gradina** – zaštitno iskopavanje. Rosić, T., str. 463-466.
26. **235. Udbina – Gradina** - sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 500-503.
27. **315. Utvrda Glavaš** – zaštitno iskopavanje. Gugo Rumštajn, K., str. 634-635.
28. **329. Sinj – tvrđava Grad** – zaštitno iskopavanje. Librenjak, A., Čerina, D., Devlahović, A., str. 667-669.
29. **368. Utvrda Nutjak** – zaštitno iskopavanje. Petričević, D., str. 737-738.

Hrvatski arheološki godišnjak, 6/2009.

(Wiewegh, Z. (ur.) (2010) *Hrvatski arheološki godišnjak 6/2009*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **83. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (kula)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 142-143.
2. **84. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (most)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 144-145.
3. **88. Čazma – Gradina** – zaštitno iskopavanje. Štrk, V., str. 153-156.
4. **90. Garić grad** – pripremni radovi. Pleše, T., str. 157-159.
5. **92. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje i konzervacija. Schejbal, B., str. 161-163.
6. **106. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 194-197.
7. **111. Utvrda Čanjevo** - zaštitno iskopavanje, konzervacija. Bekić, L., str. 207-209.
8. **112. Utvrda Paka** – konzervacija, prezentacija. Šimek, M., str. 209-211.
9. **114. Donja Stubica – Stari grad** – probno iskopavanje. Škiljan, I., str. 215-217.
10. **115. Dvorac Veliki Tabor – kula C** – sustavno iskopavanje. Madiraca, V., str. 217-220.
11. **116. Dvorac Veliki Tabor – kula D** – zaštitno iskopavanje. Pavlaković, I., str. 221-224.
12. **117. Dvorac Veliki Tabor** – zaštitno iskopavanje. Špoljar, D., str. 217-227.
13. **119. Mali Tabor** – zaštitno iskopavanje. Pavišić, I., str. 228-229.
14. **128. Stari grad Samobor** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Kušer, Z., str. 251-252.
15. **154. Stari grad Novigrad na Dobri** – zaštitno iskopavanje. Mihelić, S., str. 310-313.

16. **198. Utvrda Possert** – sustavna iskopavanja, konzervacija. Višnjić, J., str. 410-412.
17. **204. Žminj – kaštel** – sustavno iskopavanje. Višnjić, J., str. 419-421.
18. **225. Gradina Kozjak (Krčingrad)** – zaštitno iskopavanje. Pleše, T., str. 471-473.
19. **227. Perušić – Stari grad (Turska kula)** – zaštitno iskopavanje. Drašković, N., str. 475-476.
20. **234. Udbina – Gradina** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 487-488.
21. **277. Utvrda Glavaš** – zaštitno iskopavanje. Gugo Rumštajn, K., str. 572-573.

Hrvatski arheološki godišnjak, 5/2008.

(Mesić, J. (ur.) (2009) *Hrvatski arheološki godišnjak 5/2008*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za arhivsku djelatnost i arheološku baštinu.)

1. **25. Ilok – Gornji grad** – zaštitno iskopavanje, konzervatorska istraživanja. Tomičić, Ž., Jelinčić, K., Turkalj, K., Mahović, G., str. 80-83.
2. **61. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (kula)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 154-155.
3. **62. Virovitica – srednjovjekovna utvrda (most)** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 155-156.
4. **67. Čazma – Gradina** – revizijsko i zaštitno iskopavanje. Štrk, V., str. 166-169.
5. **71. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje i konzervacija. Schejbal, B., str. 174-178.
6. **76. Veliki Kalnik (stari grad)** – zaštitno iskopavanje. Homen, Z., str. 187-188.
7. **84. Gradišće – Čanjevo** – zaštitno iskopavanje. Čimin, R., Bekić, L., str. 202-204.
8. **85. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 205-207.
9. **90. Utvrda Paka** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Šimek, M., str. 215-217.
10. **94. Cesargrad** – sustavno iskopavanje. Madiraca, V., Čimin, R., str. 225-226.
11. **95. Donja Stubica – Stari grad** – probno iskopavanj. Škiljan, I., str. 227-228.
12. **97. Krapina – Stari grad Krapina** – zaštitno iskopavanje. Tkalčec, T., str. 230-234.
13. **99. Mali Tabor** – zaštitno iskopavanje. Pavišić, I., str. 235-236.
14. **100. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje, zaštitno iskopavanje i konzervacija. Tkalčec, T., str. 236-239.
15. **112. Stari grad Žumberak** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Lapajne, D., str. 266-268.

16. **117. Zelingrad (castrum)** – zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 278-279.
17. **130. Stari grad Dubovac** – zaštitna arheološka sondiranja. Čučković, L., str. 301-302.
18. **171. Utvrda Possert** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Višnjić, J., str. 386-389.
19. **176. Žminj – kaštel** – arheološki nadzor, iskopavanje. Bekić, L., str. 399-401.
20. **198. Gradina Kozjak (Krčingrad)** – zaštitno iskopavanje. Pleše, T., str. 454-456.
21. **199. Karlobag – stari grad Fortica (Kava)** - zaštitno iskopavanje. Kolak, T., str. 456-457.
22. **202. Perušić – Stari grad (Turska kula)** – zaštitno iskopavanje. Drašković, N., str. 463-465.
23. **204. Udbina – Gradina** – sustavno iskopavanje. Kolak, T., str. 467-469.
24. **264. Sinj – tvrđava Grad** – zaštitno istraživanje. Librenjak, A., Brković, D., Čerina, D., str. 585-587.
25. **294. Utvrda Nutjak** – zaštitno iskopavanje. Tabak, A., str. 651-652.

Hrvatski arheološki godišnjak, 4/2007.

(Matica, B. (ur.) (2008) *Hrvatski arheološki godišnjak 4/2007*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **18. Ilok – Gornji grad** – zaštitno iskopavanje, konzervatorska istraživanja. Minichreiter, K., Jelinčić, K., Turkalj, K., Mahović, G., Botić, K., Dizdar, M., Kalafatić, H., Kovačević, S., Marković, Z., str. 46-56.
2. **60. Mali Kalnik (stari grad)** – zaštitno iskopavanje. Okroša Rožić, L., str. 142-143.
3. **64. Veliki Kalnik (stari grad)** – zaštitno iskopavanje. Okroša Rožić, L., str. 150-151.
4. **66. Gradišće – Čanjevo** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Bekić, L., Čimin, R., str. 157-159.
5. **67. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 159-161.
6. **68. Utvrda Paka** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Šimek, M., str. 161-164.
7. **74. Dvorac Oršić – vanjski obrambeni zid** – zaštitno iskopavanje. Pavlaković, I., str. 175-176.
8. **76. Mali Tabor** – zaštitno iskopavanje, konstruktivna sanacija i konzervacija. Pavišić, I., str. 176-178.
9. **77. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje, zaštitno iskopavanje i konzervacija. Tkalčec, T., str. 178-181.

10. **83. Stari grad Lukavec** – zaštitno iskopavanje. Knezović, I., str. 193-195.
11. **84. Stari grad Žumberak** – zaštitno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Lapajne, D., str. 195-196.
12. **90. Zelingrad (*castrum*)** – zaštitno iskopavanje. Mačković, R., str. 208-209.
13. **106. Stari grad Slunj** – zaštitno iskopavanje. Šušnjić, D., str. 234-237.
14. **136. Stari Rakalj** – sustavno iskopavanje. Percan, T., Bekić, L., str. 303-305.
15. **143. Utvrda Possert** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Višnjić, J., Percan, T., str. 318-321.
16. **153. Klana – utvrda Gradina** – sustavno iskopavanje. Starac, R., str. 341-343.
17. **199. Ključica – srednjovjekovna utvrda** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Zaninović, J., str. 431-432.
18. **247. Utvrda Čačvina** – zaštitno iskopavanje. Babić, A., str. 536-538.
19. **248. Utvrda Nutjak** – zaštitno iskopavanje. Babić, A., str. 538-540.
20. **251. Vrlika - tvrđava Prozor** – sustavno iskopavanje. Uroda, N., str. 543-545.

Hrvatski arheološki godišnjak, 3/2006.

(Mesić, J. (ur.) (2007) *Hrvatski arheološki godišnjak 3/2006*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **17. Ilok – Dvor knezova Iločkih** – zaštitno iskopavanje, konzervatorska istraživanja. Tomičić, Ž., Dizdar, M., str. 38-41.
2. **18. Ilok – Gornji grad (plato)** – geofizička istraživanja. Mušić, B., Soklič, J., str. 41-44.
3. **37. Zvizdan-grad** – probno iskopavanje. Paušak, M., str. 65.
4. **61. Virovitica – srednjovjekovna utvrda** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 104-105.
5. **64. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje i konzervacija. Schejbal, B., str. 110-112.
6. **71. Veliki Kalnik (stari grad)** – arheološki nadzor. Okroša Rožić, L., str. 125-127.
7. **77. Gradišče – Čanjevo** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Bekić, L., Čimin, R., str. 137-139.
8. **78. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 139-141.
9. **81. Utvrda Paka** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Šimek, M., str. 144-147.
10. **82. Varaždin – Stari grad** – arheološko iskopavanje. Šimek, M., str. 147-150.

11. **84. Dvorac Veliki Tabor** – zaštitno iskopavanje i nadzor. Škiljan, I., str. 155-157.
12. **85. Krapina – stari grad Krapina** – zaštitno iskopavanje, sanacija, konzervacija. Vekić, A., str. 157-159.
13. **87. Mali Tabor** – zaštitna iskopavanja. Pavišić, I., str. 160-162.
14. **88. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje, zaštitno iskopavanje i konzervacija. Tkalčec, T., str. 162-164.
15. **96. Stari grad Žumberak** – zaštitno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi. Lapajne. D., str. 180-182.
16. **119. Stari grad Barilović** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., str. 219-221.
17. **155. Klana – utvrda Gradina** – konzervacija. Starac, R., str. 296.
18. **198. Ključica – srednjovjekovna utvrda** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Zaninović, J., str. 373-375.
19. **230. Sinj – tvrđava Grad** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Librenjak, A., Čerina, D., str. 432-433.
20. **231. Sinj – tvrđava Grad** – geofizička istraživanja. Skelac, G., str. 433-434.

Hrvatski arheološki godišnjak, 2/2005.

(Mesić, J. (ur.) (2006) *Hrvatski arheološki godišnjak 2/2005*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **11. Ilok – Dvor knezova Iločkih** – sustavno iskopavanje. Tomičić, Ž., Dizdar, M., Šiljeg, B., Kalafatić, H., Jelinčić, K., str. 26-28.
2. 20. Orolik – Gradina; Antin – Hermangrad; Gaboš – Mišljenovci – Gradina; Markušica – Gradina (Oppidum); Ivankovo – Bedemgrad – rekognosciranje. Krznarić Škrivanko, M., str. 40-43.
3. **43. Virovitica – srednjovjekovna utvrda** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 91-93.
4. **49. Sirač – Stari grad** – sustavno iskopavanje i konzervacija. Schejbal, B., str. 102-106.
5. **55. Veliki Kalnik (stari grad)** – sustavno i zaštitno iskopavanje. Okroša Rožić, L., str. 115-117.
6. **57. Čakovec – Stari grad** – zaštitno iskopavanje. Azinović Bebek, A., Pleše, T., str. 119-122.

7. **60. Gradišće – Čanjevo** – zaštitno iskopavanje. Bekić, L., str. 126-128.
8. **61. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 128-129.
9. **64. Utvrda Paka** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Šimek, M., str. 133-135.
10. **68. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Tkalčec, T., str. 142-143.
11. **77. Stari grad Lukavec** – zaštitno iskopavanje. Knezović, I., str. 155-157.
12. **78. Stari grad Žumberak** – sustavno iskopavanje. Lapajne, D., str. 157-158.
13. **80. Turen Svetojanski** – zaštitno iskopavanje, sanacija, konzervacija. Vekić, A., str. 161-162.
14. **90. Zrin (burg)** – zaštitno iskopavanje, sanacije, konzervacija. Vekić, A., str. 177-179.
15. **95. Stari grad Drežnik** – zaštitno iskopavanje. Burmaz, J., Osterman, J., str. 187-189.
16. **109. Kostel Petrapilosa** – zaštitno iskopavanje. Bradara, T., str. 216-218.
17. **131. Fortičina – Omišalj** – sustavno iskopavanje. Starac, R., str. 258-260.
18. **133. Kaštel Grobnik** – zaštitno iskopavanje, konzervatorski nadzor. Blečić, M., str. 262-264.
19. **166. Vrana – Sv. Katarina (templarska gradina)** – zaštitno iskopavanje. Vučić, J., str. 319-321.
20. **174. Ključica – srednjovjekovna utvrda** – zaštitno iskopavanje i konzervacija. Zaninović, J., str. 332-334.
21. **175. Knin – Tvrđava (Podgrađe)** – sustavno i zaštitno iskopavanje. Gugo Rumštajn, K., str. 334-335.
22. **200. Ostrog – Balavan** – sustavno iskopavanje. Burić, T., str. 374-376.
23. **209. Sinj – tvrđava Grad** – zaštitno iskopavanje i konzervacija. Librenjak, A., Čerina, D., Župić, D., str. 393-396.
24. **218. Tvrđava Zadvarje** – zaštitno iskopavanje. Alduk, I., str. 412-414.
25. Dani europske baštine, tema 2005. „Otkrivene tajne“ Izložba „Arheološka baština Hrvatskog Pounja“ – str. 464-465.

Hrvatski arheološki godišnjak, 1/2004.

(Mesić, J. (ur.) (2005) *Hrvatski arheološki godišnjak 1/2004*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Uprava za zaštitu kulturne baštine.)

1. **6. Ilok – Dvor knezova Iločkih** – zaštitno iskopavanje i konzervacija. Tomičić, Ž., Dizdar, M, str. 19.
2. **19. Stari grad Požega – jugoistočna kula i bedem** – zaštitno iskopavanje i konzervacija. Peković, Ž., Kovačević, N., str. 46-48.
3. **22. Virovitica – srednjovjekovna utvrda** – sustavno iskopavanje. Salajić, S., str. 52-54.
4. **32. Čakovec – Stari grad** – zaštitno iskopavanje. Skelac, G., str. 71-72.
5. **37. Gradišće – Čanjevo (Visoko)** – zaštitno iskopavanje. Bekić, L., str. 79-81.
6. **38. Gradišće kod Margečana** – probno iskopavanje. Belaj, J., str. 81-83.
7. **41. Ivanec – Stari grad** – sustavno iskopavanje. Belaj, J., str. 88-90.
8. **42. Utvrda Paka** – zaštitno iskopavanje, konzervacija. Šimek, M., str. 91-93.
9. **45. Plemićki grad Vrbovec** – sustavno iskopavanje, konzervacija. Tomičić, Ž., Tkalčec, T., str. 98-99.
10. **61. Stari grad Dubovac** – zaštitno iskopavanje. Čučković, L., str. 129-130.

15.8.6. Hrvatski restauratorski zavod – radovi na plemićkim gradovima 2009. – 2017.

1. Meter Kiseljak, N. (ur.) (2018) 'Katalog radova za 2017. godinu', u: Škarić, K. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 9. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 171-190.
   17 lokaliteta:
   Stari grad Barilović, Stari grad Sokolac (Brinje), Utvrda Čanjevo, Utvrda Čuntić, Dvor Veliki Tabor, Dvor knezova Iločkih, Utvrda Kolođvar, Stari grad Kostel, Kaštel Kršan, Utvrda Lopar, Orahovica, Kaštel Paz, Stari grad Garić-grad, Stari Rakalj, Kaštel Ožegovićianum Senj, Varaždin Stari grad, Stari grad Jelengrad, Kaštel Žminj.

2. Ferić Balenović, J. (ur.) (2017) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda iz 2016. godine', u: Škarić, K. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 8. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 219-234.
   22 lokaliteta:
   Stari grad Barilović, Stari grad Sokolac (Brinje), Utvrda Petrapilosa, Utvrda Čanjevo, Stari grad Donja Stubica, Utvrda Samci (Dvorac Oršić, Gornja Stubica), Kaštel Grižane, Utvrda Čuntić, Dvor Veliki Tabor, Dvor knezova Iločkih, Stari grad Kostel, Kaštel Kršan, Utvrda Lopar, Kaštel Paz, Gradina Kozjak, Stari grad Garić-grad, Stari Rakalj, Kaštel Ožegovićianum, Dvor Trakošćan (radovi na pokretnoj baštini), Stari grad Varaždin, Stari grad Jelengrad, Kaštel Žminj.

3. Ferić Balenović, J. (ur.) (2016) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2015. godinu', u: Majer Jurišić, K., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 7. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 307-321.
   17 lokaliteta:
   Stari grad Barilović, Stari grad Sokolac Brinje, Utvrda Petrapilosa, Utvrda Paz, Utvrda Possert, Kaštel Grižane, Utvrda Čuntić, Plemićki grad Vrbovec, Ilok, Utvrda Koroď, Veliki Tabor, Utvrda Lopar, Stari grad Garić-grad, Stari Rakalj, Kaštel Morosini-Grimani Svetvinčenat, Stari grad Jelengrad, Utvrda Čanjevo.

4. Ferić Balenović, J. (ur.) (2015) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2014. godinu', u: Majer Jurišić, K., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak*

Hrvatskog restauratorskog zavoda. 6. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 241-255.

15 lokaliteta:

Stari grad Barilović, Stari grad Sokolac Brinje, Utvrda Petrapilosa, Utvrda Paz, Utvrda Possert, Utvrda Čuntić, Dvor Veliki Tabor, Utvrda Koroď, Utvrda Lopar, Stari grad Krčingrad, Stari grad Jelengrad, Stari grad Kostel, Utvrda Stari Rakalj, Lokalitet Paka, Utvrda Čanjevo.

5. Ferić Balenović, J. (ur.) (2014) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2013. godinu', u: Majer Jurišić, K., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 5. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 273-287.

   15 lokaliteta:

   Stari grad Barilović, Utvrda Petrapilosa, Utvrda Possert, Utvrda Čuntić, Dvor Veliki Tabor, Ilok, Utvrda Koroď, Kaštel Konjskih, Utvrda Lopar, Stari grad Krčingrad, Stari grad Jelengrad, Stari grad Kostel, Utvrda Paka, Utvrda Čanjevo, Stari grad Zrin.

6. Azinović Bebek, A., Demori Staničić, Z., Ferić Balenović, J., Puhmajer, P. (ur.) (2013) 'Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2012. godinu', u: Bralić, V., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 4. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 207-219.

   17 lokaliteta:

   Kaštel Barban, Stari grad Barilović, Possert (Shabez), Petrapilosa, Utvrda Čuntić, Stari grad Ivanec, Utvrda Klinac, Utvrda Lopar, Pazin kaštel, Stari grad Jelengrad, Stari grad Drežnik, Kaštel Morosini-Grimani Svetvinčenat, Stari grad Varaždin, Utvrda Bršljanac, Stari grad Košutgrad, Utvrda Čanjevo, Stari grad Zrin.

7. Ferić Balenović, J., Ivić, D., Puhmajer, P., Azinović Bebek, A. (ur.) (2012) 'Popis kataloških jedinica iz kataloga radova u 2011.', u: Bralić, V., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 3. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 181-193.

   13 lokaliteta:

Stari grad Barilović, Kličevica – Turnjina – Benkovac, Stari grad Garić grad, Petrapilosa, Possert, Stari grad Hrvatska Kostajnica, Veliki Tabor, Ilok, Stari grad Ivanec, Utvrda Klinac, Utvrda Lopar, Stari grad Varaždin, Čanjevo.

8. Ivić, D., Puhmajer, P. (ur.) (2011) 'Popis kataloških jedinica iz kataloga radova u 2010.', u: Bralić, V., Azinović Bebek, A. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 2. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 245-259.
   14 lokaliteta:
   Stari grad Barilović, Petrapilosa, Possert, Dvor Veliki Tabor, Hrvatska Kostajnica, Ilok, Cesargrad, Plemićki grad Vrbovec, Stari grad Krapina, Stari grad Garić, Kostelgrad, Kaštel Morosini-Grimani Svetvinčenat, Čanjevo, Kaštel Žminj.

9. Ivić, D., Puhmajer, P. (ur.) (2010) 'Popis kataloških jedinica iz kataloga radova u 2009.', u: Bralić, V., Bekić, L. (ur.) *Portal : Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*. 1. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 275-292.
   12 lokaliteta:
   Stari grad Barilović, Stari grad Garić, Sokolac Brinje, Possert, Dvor Veliki Tabor, Kaštel Zrinskih Gvozdansko, Hrvatska Kostajnica, Plemićki grad Vrbovec, Ilok, Krčingrad, Čanjevo, Žminj.

15.9. Programi zaštite na plemićkim gradovima – Ministarstvo kulture RH (2006. – 2025.)

Tablica 16. Programi zaštite na plemićkim gradovima - Ministarstvo kulture RH (2006.-2025.)

	PLEMIĆKI GRAD	LOKACIJA	ŽUPANIJA	NOSITELJI	GODINE FINANCIRANJA	NAMJENA SREDSTAVA	ODOBRENA SREDSTVA (EUR)
1.	Dvor Veliki Tabor	Hum Košnički	Krapinsko-zagorska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2016., 2025.	konstruktivna i građevinska sanacija, konzervatorski i restauratorski radovi; izrada dokumentacije, radovi prezentacije, završni radovi; izrada izvedbene dokumentacije	8.338.005,00
2.	Stari grad Cetin	Cetingrad	Karlovačka županija	Općina Cetingrad	2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija i rekonstrukcija; konstruktivna sanacija i konzervacija kule i arheološka istraživanja; izrada projektne dokumentacije; izrada arh. snimka postojećeg stanja	1.669.395,00
3.	Stari grad Ozalj	Ozalj	Karlovačka županija	Družba „Braća Hrvatskoga zmaja“; Grad Ozalj	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023.	građevinska sanacija i konzervatorsko-restauratorski radovi; izvedba konstruktivne sanacije	1.610.458,00
4.	Stari grad Zrinskih	Čakovec	Međimurska županija	Muzej Međimurja Čakovec	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2024.	konzervatorsko-restauratorski radovi; konstruktivna i građevinska sanacija; izrada arhitektonskog snimka postojećeg stanja, izrada izvedbene dokumentacije	1.401.335,00
5.	Stari grad Kostajnica	Hrvatska Kostajnica	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011.	izrada dokumentacije postojećeg stanja, izvođenje radova; konstruktivna sanacija	968.876,00
6.	Srednjovjekovna tvrđava Klis	Klis	Splitsko-dalmatinska županija	Općina Klis	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023.	građevinska sanacija; izrada dokumentacije i statička sanacija; arheološka istraživanja, radovi prezentacije	805.490,00
7.	Stari grad Slunj	Slunj	Karlovačka županija	Grad Slunj	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012, 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija, konstruktivna sanacija; izrada dokumentacije, arheološki i konzervatorski istražni radovi	748.053,00
8.	Srednjovjekovni grad Erdut	Erdut	Osječko-baranjska županija	Općina Erdut	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2016., 2017., 2018.,	sanacija oborinskih voda; konstruktivna i građevinska sanacija; izrada	609.564,00

					2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	izvedbene dokumentacije, konzervatorski radovi	
9.	Stari grad Modruš	Josipdol	Karlovačka županija	Karlovačka županija; Općina Josipdol	2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	arheološki istražni radovi; izrada dokumentacije	543.025,00
10.	Kaštel Grobnik (Čavle) s naseljem	Grobnik	Primorsko-goranska županija	Općina Čavle	2006., 2007., 2008., 2013., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija i konzervatorsko-restauratorski radovi	527.921,00
11.	Stari grad Ogulin	Ogulin	Karlovačka županija	Zavičajni muzej Ogulin; Pučko otvoreno učilište Ogulin	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija i rekonstrukcija; radovi konzervacije, izrada arh. snimka postojećeg stanja, izrada projektne dokumentacije	527.333,00
12.	Stari grad Novigrad na Dobri	Novigrad na Dobri	Karlovačka županija	Karlovačka županija; Općina Netretić	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2025.	građevinsko-obrtnički radovi; izrada dokumentacije i geomehanički radovi; završni radovi na jugozapadnoj kuli; arheološki i konzervatorski istražni radovi	513.701,00
13.	Ruševine kaštela Momjan (Rota)	Momjan	Istarska županija	Grad Buje-Buie	2015., 2017., 2018., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	konstruktivna i građevinska sanacija, konzervatorski radovi	502.173,00
14.	Stari grad Drežnik	Drežnik Grad	Karlovačka županija	Općina Rakovica	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2023., 2024.	građevinska sanacija; konstruktivna sanacija i konzervacija kule i arheološka istraživanja; radovi rekonstrukcije zidova i arheološka istraživanja	479.358,00
15.	Stari grad Đurđevac	Đurđevac	Koprivničko-križevačka županija	Grad Đurđevac; Centar za kulturu Đurđevac	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2017., 2018., 2019., 2021., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija pročelja, konzervatorski i restauratorski radovi; konstrukcijska i građevinska sanacija krovišta; izrada izvedbene dokumentacije, radovi prezentacije	458.534,00
16.	Tvrđava Nutjak	Trilj	Splitsko-dalmatinska županija	Muzej triljskog kraja	2007., 2008., 2009., 2010., 2013., 2015., 2018., 2019., 2020., 2023., 2024., 2025.	konstrukcijska i građevinska sanacija; arheološka istraživanja i konzervatorski radovi; čišćenje objekta; izrada izvedbene dokumentacije	441.324,00
17.	Stari grad Barilović	Barilović	Karlovačka županija	Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018.	radovi konsolidacije i konzervacije, arheološka istraživanja i izrada dokumentacije	429.358,00

18.	Tvrđava Knin	Knin	Šibensko-kninska županija	Grad Knin; Kninski muzej Knin	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2015., 2016., 2017., 2018., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	konstrukcijska i građevinska sanacija	425.960,00
19.	Stari grad Kaptol	Kaptol	Požeško-slavonska županija	Stolni kaptol sv. Petra Požeške biskupije	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2021., 2023., 2024.	konstruktivna i građevinska sanacija	395.296,00
20.	Kaštel Pazin	Pazin	Istarska županija	Grad Pazin	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2012., 2015., 2016., 2017., 2024., 2025.	konstruktivna i građevinska sanacija; izrada projektne dokumentacije	385.857,00
21.	Stari grad Veliki Kalnik	Kalnik	Koprivničko-križevačka županija	Općina Kalnik	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2022., 2023., 2024.	konstrukcijska sanacija i konzervatorski radovi; građevinska sanacija; izrada dokumentacije	380.788,00
22.	Stari grad Sokolac	Brinje	Ličko-senjska županija	Općina Brinje; Hrvatski restauratorski zavod	2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019.	građevinska i konstruktivna sanacija; izrada dokumentacije i radovi konsolidacije	371.263,00
23.	Utvrda Čanjevo	Čanjevo	Varaždinska županija	Općina Visoko	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija; arheološka istraživanja; konzervacija i restauracija nalaza; arheološka istraživanja	346.063,00
24.	Tvrđava Grad	Sinj	Splitsko-dalmatinska županija	Grad Sinj	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2023., 2024.	konzervatorski radovi i radovi prezentacije; arheološka istraživanja, izrada dokumentacije	336.589,00
25.	Srednjovjekovni grad Gračanica	Baćin Dol	Brodsko-posavska županija	Hrvatsko planinarsko društvo Strmac	2009., 2010., 2011., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija i konzervacija; radovi rekonstrukcije ulazne kule	329.002,00
26.	Stari grad Garić-grad	Podgarić	Bjelovarsko-bilogorska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2009., 2010., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018.	građevinska sanacija	321.189,00
27.	Utvrda Grebengrad	Novi Marof	Varaždinska županija	Grad Novi Marof	2008., 2009., 2010., 2012., 2016., 2017., 2018., 2019., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	konstruktivna i građevinska sanacija	320.228,00
28.	Turska kula	Perušić	Ličko-senjska županija	Općina Perušić	2008., 2009., 2011., 2012., 2014., 2018., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	završni radovi; građevinski radovi; izrada dokumentacije, konstruktivna i građevinska sanacija, arheološka i konzervatorska istraživanja	310.815,00
29.	Stari grad Zrin	Zrin	Sisačko-moslavačka županija	Sisačko-moslavačka županija; Hrvatski restauratorski zavod; Općina Dvor	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2012., 2013., 2016., 2017.	radovi održavanja i izrada dokumentacije; arheološka istraživanja, konsolidacija zidova, fotogrametrijsko snimanje	305.262,00
30.	Bedemi (Kulturno-	Obrovac	Zadarska županija	Grad Obrovac	2015., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021.,	građevinska sanacija i konzervacija;	304.897,00

	povijesna cjelina grada Obrovca)				2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija bedema	
31.	Stari grad Bosiljevo	Bosiljevo	Karlovačka županija	Karlovačka županija; Općina Bosiljevo	2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024.	građevinska sanacija krova; izrada dokumentacije, radovi sanacije i konzervatorsko-restauratorski radovi	300.754,00
32.	Kaštel Ožegovićianum	Senj	Ličko-senjska županija	Grad Senj; Hrvatski restauratorski zavod	2013., 2016., 2017., 2021., 2022., 2023.	izrada dokumentacije	289.335,00
33.	Kaštel Kožljak	Kožljak	Istarska županija	Općina Kršan	2007., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija, konstruktivna sanacija, geomehanička istraživanja	286.612,00
34.	Utvrda Zadvarje i arheološko nalazište	Zadvarje	Splitsko-dalmatinska županija	Općina Zadvarje	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	izrada dokumentacije i konzervatorska istraživanja; konzervatorski radovi; građevinska sanacija	280.592,00
35.	Stari grad Dubovac	Karlovac	Karlovačka županija	Grad Karlovac	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2015., 2016., 2017.	završni radovi i nužna zamjena instalacija; izvedba konsolidacije temelja i zaštita od vlage; građevinska sanacija, arheološki istražni radovi	265.445,00
36.	Tvrđava "Fortica"	Novigrad	Zadarska županija	Općina Novigrad	2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2023., 2024.	izrada dokumentacije; završni radovi uređenja i prezentacije	251.246,00
37.	Stari grad Krapina	Krapina	Krapinsko-zagorska županija	Pučko otvoreno učilište Krapina; Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2010., 2011., 2012., 2016., 2025.	izrada dokumentacije; arheološka istraživanja, dokumentiranje	249.555,00
38.	Utvrda Stupčanica	Đulovac	Bjelovarsko-bilogorska županija	Općina Đulovac	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019.	konstruktivna i građevinska sanacija; radovi konzervacije, istražni radovi, izrada dokumentacije	249.518,00
39.	Ostaci plemićke kurije (Curiae Nobilitaris), Orahovica[283]	Orahovica	Virovitičko-podravska županija	Radlovac d.d.	2013., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2025.	konstrukcijska i građevinska sanacija, konzervatorski radovi	248.782,00
40.	Stari grad Lukavec	Lukavec (Velika Gorica)	Zagrebačka županija	Grad Velika Gorica	2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2025.	konstrukcijska i građevinska sanacija; izrada dokumentacije, radovi prezentacije	243.569,00
41.	Tvrđava Starigrad (Fortica)	Omiš	Splitsko-dalmatinska županija	Gradski Muzej Omiš	2006., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija; izrada dokumentacije i arheološka istraživanja; radovi	237.789,00

[283] Iako nije plemićki grad u užem smislu, dio je prostorne i upravne cjeline plemićkog grada Ružica te se zato, kao zasebno zaštićeno kulturno dobro, nalazi na ovom popisu.

						konzervacije, radovi prezentacije	
42.	Grad Mali Kalnik	Gornja Rijeka	Koprivničko-križevačka županija	Općina Gornja Rijeka	2007., 2008., 2009., 2010., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2023., 2024., 2025.	arheološka istraživanja, građevinska sanacija i konzervatorski radovi; radovi stabilizacije	228.512,00
43.	Stari grad Konjščina	Konjščina	Krapinsko-zagorska županija	Općina Konjščina	2006., 2007., 2008., 2009., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2024.	izrada dokumentacije; arheološka istraživanja; konstruktivna i građevinska sanacija	220.929,00
44.	Ilok	Ilok	Vukovarsko-srijemska županija	Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet; Muzej Grada Iloka; Franjevački samostan sv. Ivana Kapistrana	2006., 2017., 2018., 2019., 2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	statička i geomehanička istraživanja; izrada glavnog i izvedbenog projekta	203.179,00
45.	Stari grad Pakrac	Pakrac	Požeško-slavonska županija	Grad Pakrac	2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	arheološka istraživanja, konzervatorsko-restauratorski radovi	197.905,00
46.	Kaštel Morosini-Grimani	Svetvinčenat	Istarska županija	Općina Svetvinčenat	2010., 2012., 2013., 2015., 2016., 2019., 2021., 2024.	izrada novog ulaznog mosta; građevinska sanacija; izrada projektne dokumentacije	183.576,00
47.	Kaštel Petrapilosa	Buzet	Istarska županija	Grad Buzet	2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2016., 2017., 2020.	rekonstrukcija i konzervacija dijela kaštela; građevinska sanacija, konstruktivna sanacija, restauratorski radovi	183.157,00
48.	Stari grad Zelingrad	Sveti Ivan Zelina	Zagrebačka županija	Muzej Sveti Ivan Zelina	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2013., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2021., 2023.	restauratorski radovi; radovi konsolidacije i sanacije; izrada izvedbene dokumentacije, sustavna arheološka istraživanja	182.493,00
49.	Tvrđava Prozor	Vrlika	Splitsko-dalmatinska županija	Grad Vrlika	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2016., 2017., 2018.	konstruktivna sanacija i konzervatorski radovi	160.594,00
50.	Stari grad Samobor	Samobor	Zagrebačka županija	Grad Samobor	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2015.	izrada dokumentacije i građevinska sanacija, konstruktivna sanacija zidina, arheološki i konzervatorski istražni radovi	157.940,00
51.	Kaštel Boljun	Boljun	Istarska županija	Općina Lupoglav	2021., 2022., 2023., 2024., 2025.	radovi konzervacije i rekonstrukcije, konzervatorski radovi, izrada projektne dokumentacije	154.816,00
52.	Stari grad Sirač	Sirač	Bjelovarsko-bilogorska županija	Općina Sirač	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2012., 2013., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019.	konzervacija krune bedema; istražni radovi, izrada dokumentacije i radovi konsolidacije; povijesna i	151.834,00

						arheološka istraživanja,	
53.	Srednjovjekovni grad Velika	Velika	Požeško-slavonska županija	Općina Velika	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013.	radovi prezentacije, konstruktivna i građevinska sanacija	140.288,00
54.	Gradina Badanj	Grižane-Belgrad	Primorsko-goranska županija	Muzej grada Crikvenice	2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020.	konstruktivna sanacija i radovi konzervacije	138.031,00
55.	Kula Čuntić	Hrvatski Čuntić	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatski restauratorski zavod	2007., 2008., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018.	radovi prezentacije; izrada dokumentacije i građevinska sanacija	138.031,00
56.	Stari grad Kostel	Kostel	Krapinsko-zagorska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2016., 2017., 2018.	istražni radovi, izrada dokumentacije, konstruktivna i građevinska sanacija	136.704,00
57.	Kaštel Trsat	Rijeka	Primorsko-goranska županija	Grad Rijeka	2014., 2015., 2016., 2025.	konzervatorska istraživanja; izrada dokumentacije; građevinska sanacija	136.361,00
58.	Kaštel zagrebačkog Kaptola	Varaždinske Toplice	Varaždinska županija	Varaždinske Toplice	2023., 2024., 2025.	sanacija krovišta, izrada dokumentacije	136.158,00
59.	Arheološko nalazište kaštel Stari Rakalj	Marčana	Istarska županija	Općina Marčana	2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023.	radovi konzervacije i prezentacije; izrada dokumentacije i hitne mjere zaštite	134.050,00
60.	Frankopanski kaštel s kulom Kvadrac	Novi Vinodolski	Primorsko-goranska županija	Grad Novi Vinodolski	2006., 2007., 2008., 2016., 2018., 2020., 2023.	građevinska sanacija	132.722,00
61.	Arheološki lokalitet Stari grad (Burg) Vinica	Vinica Breg	Varaždinska županija	Općina Vinica	2010., 2012., 2013., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020.	sanacija i konzervacija zidina; statička sanacija	114.141,00
62.	Utvrda Turina	Skradin	Šibensko-kninska županija	Grad Skradin	2018., 2019., 2020., 2021., 2022., 2023., 2024.	građevinska sanacija i konsolidacija bedema	107.597,00
63.	Stari grad Jelengrad	Velika Ludina	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2016., 2017., 2018.	konzervatorsko-restauratorski radovi; radovi prezentacije, čišćenje lokaliteta; uređenje okoliša	102.462,00
64.	Kaštel Possert (Sv. Martin)	Belaj (Cerovlje)	Istarska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2007., 2008., 2009., 2010., 2012.	građevinska sanacija, arheološka istraživanja, konzervatorsko-restauratorski radovi; izrada arhitektonskog snimka postojećeg stanja	102.196,00
65.	Kaštel Paz	Paz	Istarska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2014., 2015., 2016., 2017., 2018.	građevinska sanacija južnog zida palasa; izrada dokumentacije	101.732,00
66.	Frankopanski kaštel	Krk	Primorsko-goranska županija	Biskupija Krk	2006., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020.	arheološka istraživanja, građevinska sanacija i izrada dokumentacije	95.188,00
67.	Stari grad Milengrad	Grtovec	Krapinsko-zagorska županija	Bratovština Milengrad	2014., 2015., 2017., 2018., 2019.	istražni radovi, izrada dokumentacije i građevinska sanacija	91.578,00
68.	Čulina (kula) Budak	Budak	Zadarska županija	Općina Stankovci	2023., 2024., 2025.	konstrukcijska i građevinska sanacija	88.708,00
69.	Kaštel	Kršan	Istarska županija	Općina Kršan	2012., 2013., 2014., 2016., 2017.	izrada dokumentacije i izvedba pripremnih radova	87.597,00

70.	Grad Ružica	Orahovica	Virovitičko-podravska županija	Javna ustanova Park prirode Papuk; Grad Orahovica	2011., 2012., 2013., 2019., 2020., 2022.		83.615,00
71.	Kaštel Benković i crkva sv. Ante	Benkovac	Zadarska županija	Zavičajni muzej Benkovac	2010., 2011., 2012., 2022.	građevinska sanacija, izrada dokumentacije, konstruktivna sanacija, restauratorski radovi	79.633,00
72.	Kompleks kaštela Bakar s Velim vratima	Bakar	Primorsko-goranska županija	Grad Bakar	2007., 2008., 2019., 2022.		78.306,00
73.	Stari grad Žumberak	Žumberak	Zagrebačka županija	/	2006., 2007., 2008.	arheološka istraživanja, konzervatorska i građevinska sanacija, radovi konzervacije, arheološki istražni radovi	76.979,00
74.	Srednjovjekovni grad Bijela stijena	Bijela Stijena	Brodsko-posavska županija	Općina Okučani	2022., 2023., 2024., 2025.	građevinska sanacija i konzervacija	75.217,00
75.	Kaštel Ivankovo	Ivankovo	Vukovarsko-srijemska županija	Općina Ivankovo	2022., 2023., 2024., 2025.	konzervatorski radovi	69.544,00
76.	Stari grad Varaždin	Varaždin	Varaždinska županija	Gradski muzej Varaždin; Hrvatski restauratorski zavod	2007., 2017., 2018., 2022., 2023.		66.361,00
77.	Stari grad Gvozdansko	Gvozdansko	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatski restauratorski zavod	2009., 2010., 2011., 2012., 2013.		63.706,00
78.	Stari grad Vrbovec	Klenovec Humski	Krapinsko-zagorska županija	Institut za arheologiju; Hrvatski restauratorski zavod	2006., 2007., 2008., 2009., 2010.	arheološka istraživanja i konzervacija, dokumentiranje	59.061,00
79.	Gradina – Osridak	Banjevci	Zadarska županija	Javna ustanova Park prirode Vransko jezero	2019., 2020., 2023., 2025.	konzervatorski radovi, arheološko istraživanje i konzervacija	55.794,00
80.	Utvrda Glavaš	Kijevo	Šibensko-kninska županija	Općina Kijevo	2007., 2008., 2009., 2010., 2015.	konstruktivna i građevinska sanacija, konzervatorski radovi; izrada izvedbene dokumentacije; izrada snimka postojećeg stanja	55.743,00
81.	Srednjovjekovni grad Šarengrad	Šarengrad	Vukovarsko-srijemska županija	Grad Ilok	2019., 2021., 2022., 2023.	izrada glavnog i izvedbenog projekta	50.489,00
82.	Utvrda „Gradina“	Vrgorac	Splitsko-dalmatinska županija	Grad Vrgorac, Gradsko poglavarstvo	2006., 2007., 2009.	građevinska sanacija, restauratorski radovi, izrada restauratorske dokumentacije, restauratorska istraživanja	50.434,00
83.	Arheološki lokalitet gradina Kozjak, Plitvička jezera (Krčingrad)	Plitvička jezera	Ličko-senjska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2009., 2013., 2015., 2016., 2017.	građevinska sanacija, radovi konsolidacije	49.107,00

84.	Stari grad Ivanec	Ivanec	Varaždinska županija	Grad Ivanec	2008., 2009., 2010., 2025.	izrada dokumentacije, konzervacija, sustavna arheološka istraživanja	48.180,00
85.	Ključica	Ključ (Drniš)	Šibensko-kninska županija	Gradski muzej Drniš	2006., 2007., 2008., 2009., 2010.	građevinska sanacija, konzervatorski radovi, arheološki istražni radovi	45.125,00
86.	Stari grad Turen	Gorica Svetojanska	Zagrebačka županija	Ekološko-etnološko-turistička udruga EKO Sveta Jana	2006., 2007., 2008., 2012.	radovi konzervacije, arheološki istražni radovi, građevinska sanacija, izrada snimka postojećeg stanja	43.798,00
87.	Otočac	Otočac	Ličko-senjska županija	Gacko pučko otvoreno učilište Otočac; Katedra čakavskog sabora pokrajine Gacke	2007., 2008., 2009., 2010., 2016.	izrada dokumentacije i arheološka istraživanja	43.798,00
88.	Tvrđava Badnjevice	Donji Proložac	Splitsko-dalmatinska županija	Općina Proložac	2009., 2010., 2011., 2012., 2013.		42.471,00
89.	Srednjovjekovni grad Korođvar	Ivanovac	Osječko-baranjska županija	Hrvatski restauratorski zavod	2013., 2014., 2015., 2016., 2017.	izrada dokumentacije i konzervatorski i arheološki istražni radovi	39.153,00
90.	Utvrda Paka	Novi Marof	Varaždinska županija	Gradski muzej Varaždin	2006., 2007., 2008., 2009., 2010.	izrada dokumentacije, radovi konzervacije, arheološka istraživanja	38.489,00
91.	Stari grad „Klinac grad“ – ruševine	Klinac	Sisačko-moslavačka županija	Hrvatski restauratorski zavod; Grad Petrinja	2007., 2008., 2010., 2011., 2012., 2015.	građevinska sanacija, konstruktivna sanacija, izrada dokumentacije	35.835,00
92.	Stari grad Medvedgrad	Zagreb	Grad Zagreb	Javna ustanova Park prirode Medvednica	2008., 2012.	konstruktivna i građevinska sanacija, konzervatorska i konstruktivna istraživanja, izrada konzervatorske i restauratorske dokumentacije, radovi konzervacije i restauracije	26.544,00
93.	Arheološka zona Gradina	Udbina	Ličko-senjska županija	Muzej Like Gospić	2008., 2009., 2010.	arheološka istraživanja i konzervacija	26.544,00
94.	Arheološki lokalitet Gradina-Vidovgrad s ostacima crkve sv. Vida	Karlobag	Ličko-senjska županija	HRZ; Udruga prijatelja umjetnosti "Otvoreni atelier"	2008., 2009., 2014., 2015.	izrada arh. snimka postojećeg stanja, povijesna i arheološka istraživanja	25.217,00
95.	Stari grad Susedgrad	Zagreb	Grad Zagreb	Udruga za zaštitu okoliša „Eko - 2000“	2012.		13.272,00
96.	Stari grad Dobra kuća	Dobra Kuća	Bjelovarsko-bilogorska županija	Gradski muzej Bjelovar	2016.	istražni radovi i dokumentiranje postojećeg stanja	11.414,00
97.	Utvrda Kličevica	Raštević (Benkovac)	Zadarska županija	Zavičajni muzej Benkovac	2015.	izrada arhitektonskog snimka postojećeg stanja	9191,00

98.	Arheološki lokalitet Stari grad	Donja Stubica	Krapinsko-zagorska županija	Grad Donja Stubica	2010.		6636,00
99.	Srednjovjekovna utvrda Cesargrad	Klanjec	Krapinsko-zagorska županija	Grad Klanjec	2010.		6636,00
100	Tvrđava Topana	Imotski	Splitsko-dalmatinska županija	Grad Imotski	2015.	građevinska sanacija i konzervatorski radovi	5972,00
UKUPNI IZNOS							**33.401.052,00**

15.10. Katalog *case study* primjera

Slika 221. Prostorni razmještaj odabranih primjera.

1. Carreg Cennen, Wales, 2. Falkenstein, Njemačka, 3. Podsreda, Slovenija, 4. Žumberak, Hrvatska

5. Castello di Mesocco, Švicarska, 6. Hohenwerfen, Austrija, 7. Otočec, Slovenija, 8. Novigrad na Dobri, Hrvatska

9. Blejski grad, Slovenija, 10. Mokrice, Slovenija, 11. Volčji potok, Slovenija, 12. Trakošćan, Hrvatska

13. Celje, Slovenija, 14. Graz, Austrija, 15. Ljubljana, Slovenija, 16. Salzburg, Austrija, 17. Dubovac, Hrvatska

18. Burg Kaprun, Austrija, 19. Podčetrtek, Slovenija, 20. Szigliget, Mađarska, 21. Kaštel Sv. Martin, Hrvatska

22. Dunnottar, Škotska, 23. Hachen, Njemačka, 24. Kyffhäuser, Njemačka, 25. Garić grad, Hrvatska

CARREG CENNEN, WALES, UJEDINJENO KRALJEVSTVO

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Carreg Cennen Castle
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		13. st. (Carreg Cennen Castle, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Llandeilo, pokrajina Carmarthenshire, Wales, Ujedinjeno Kraljevstvo
		Koordinate	51.8544, -3.9355
		Nadmorska visina	245 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „***Carreg Cennen Castle***“ (20923) (Cadw, n.d.) - unutar Nacionalnog parka „***Bannau Brycheiniog / Brecon Beacons***“ (1955.) (ArcGIS. n.d.) - neposredno uz rezervat prirode „***Carreg Cennen Woodlands***“ (1976.) (južne padine uzvisine na kojoj se nalazi plemićki grad) (ArcGIS. n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	5.250,00 m^2
		Površina granica zaštite	Nacionalni park „*Bannau Brycheiniog / Brecon Beacons*“: 1.350.232.000,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		privatno (Margaret & Bernard Llewellyn s obitelji) (Carreg Cennen Castle, n.d.)
1.7.	Upravljanje		Cadw (službena služba za zaštitu povijesnog naslijeđa Vlade Walesa osnovana 1984.)
1.8.	Postojeće stanje		konsolidirana ruševina
1.9.	Namjena i korištenje		vidikovac, povremene manifestacije, u blizini lokaliteta farma sa suvenirnicom i restoranom

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	očuvan, padine uzvisine zaštićene kao rezervat prirode, cijeli lokalitet se nalazi unutar nacionalnog parka; jedina izgradnja u okruženju je farma koja je sadržajna nadopuna plemićkom gradu i uklopljena je mjerilom i oblikovanjem. Farma i sadržaji nalaze se udaljeni od plemićkog grada, te sjeverno od lokaliteta, tj., zbog uzvisine na kojoj se nalazi plemićki grad, nevidljivi iz ostatka nacionalnog parka. Sjeverna, pristupna padina uzvisine bez vegetacije zbog ispaše stoke s farme.
2.2.	Nadležni prostorni plan	„*Bannau Brycheiniog National Park Local Development Plan*“ (Carmarthenshire County Council, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	nije ugrožen
2.4.	Sadržaji u okruženju	farma sa životinjama, ugostiteljskim smještajem i suvenirnicom u istom vlasništvu kao i plemićki grad; naselje Llandeil (15 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Castell Dinefwr (20 min. vožnje), Castell Dryslwyn (20 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	„*Castell farm*“, crkva sv. Teila, izvor rijeke Cennen, kapela sv. Davida
2.7.	Interpretativna infrastruktura	nepoznato
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	vidljiv u širem prostoru, sjeverne padine očišćene od vegetacije zbog ispaše stoke s farme
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost	lako dostupan cestovnim prometom
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	pješačka staza do plemićkog grada, parkiralište uz farmu koja je udaljena 400 m od lokaliteta

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA**

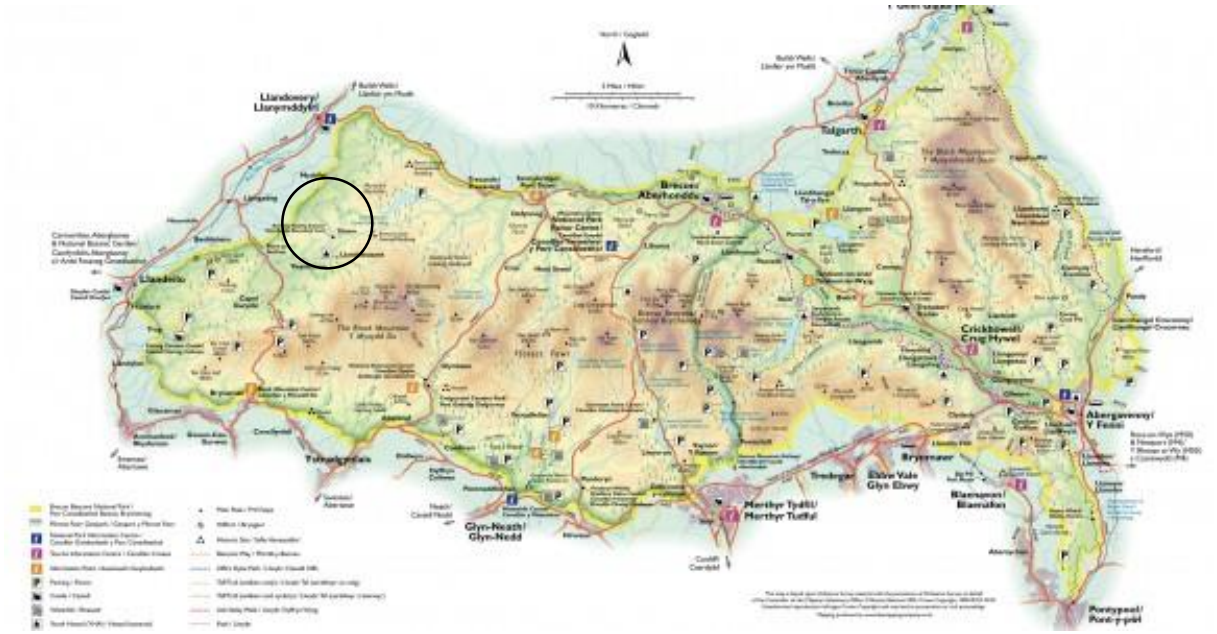

Slika 224. Karta Nacionalnog parka „*Bannau Brycheiniog / Brecon Beacons*“, zaokružen položaj plemićkog grada.

Slika 225. DOF, šira situacija, Carreg Cennen.

Slika 226. DOF, uža situacija.

Slika 227. Pogled na plemićki grad s obližnje farme.

FALKENSTEIN, NJEMAČKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		plemićki grad Falkenstein
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		1120. - 1180. (Burg Falkenstein, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Pansfelde, okrug Harz, pokrajina Sachsen-Anhalt, Njemačka
		Koordinate	51.6817, 11.2654
		Nadmorska visina	300 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada **„*Burg Falkenstein*“** (09495204) - unutar **Parka prirode *Harz/Sachsen-Anhalt*** (2003.) (Broj područja NUP0004LSA. GeoDatenPortal Sachsen-Anhalt. n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	7.500,00 m^2
		Površina granica zaštite	7.500,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		*„Kulturstiftung Sachsen-Anhalt“* (Kulturstiftung Sachsen-Anhalt, n.d.)
1.7.	Upravljanje		*„Kulturstiftung Sachsen-Anhalt“*
1.8.	Postojeće stanje		dobro, pod krovom, u korištenju
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, restoran, sokolarstvo, povremene manifestacije, javni toalet ispred plemićkog grada
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		očuvan, u šumi unutar Parka prirode Harz/Sachsen-Anhalt u njegovom rubnom dijelu; sadržaji i parkiralište udaljeni od lokaliteta
2.2.	Nadležni prostorni plan		nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		nije ugrožen; unutar parka prirode
2.4.	Sadržaji u okruženju		restoran i smještaj u „*Gartenhaus*“-u (15 min. pješke); „*Landschaftspark Degenershausen“;* selo Meisdorf (10 min. vožnje); selo Pansfelde (10 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Konradsburg (15 min. vožnje); Heinrichsburg (arheološki ostaci, 20 min. vožnje); Arnstein (20 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		benediktinski samostan sv. Pankracije i Abundije; povijesni mlin; neogotički mauzolej
2.7.	Interpretativna infrastruktura		dio kulturne rute „*Straße der Romanik*“ (Straße der Romanik, n.d.); „*Selketal-Stieg*“ ruta (Das Selketal, n.d.)
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		unutar parka prirode; relativno skriven pogledima
2.9.	Pristupačnost		u radnom vremenu muzeja
2.10	Šira prometna dostupnost		javni autobusni prijevoz do „*Gartenhaus*“-a; asfaltirana prometnica povezuje okolna naselja i „Gartenhaus“ i prolazi parkom prirode
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		parkiralište kod „*Gartenhaus*“-a (1.9 km udaljenosti od plemićkog grada); turistički vlakić koji prevozi posjetitelje od parkirališta do plemićkog grada; nekoliko neoznačenih parkirnih mjesta neposredno uz plemićki grad za zaposlenike; kočija; pješačka staza

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA**

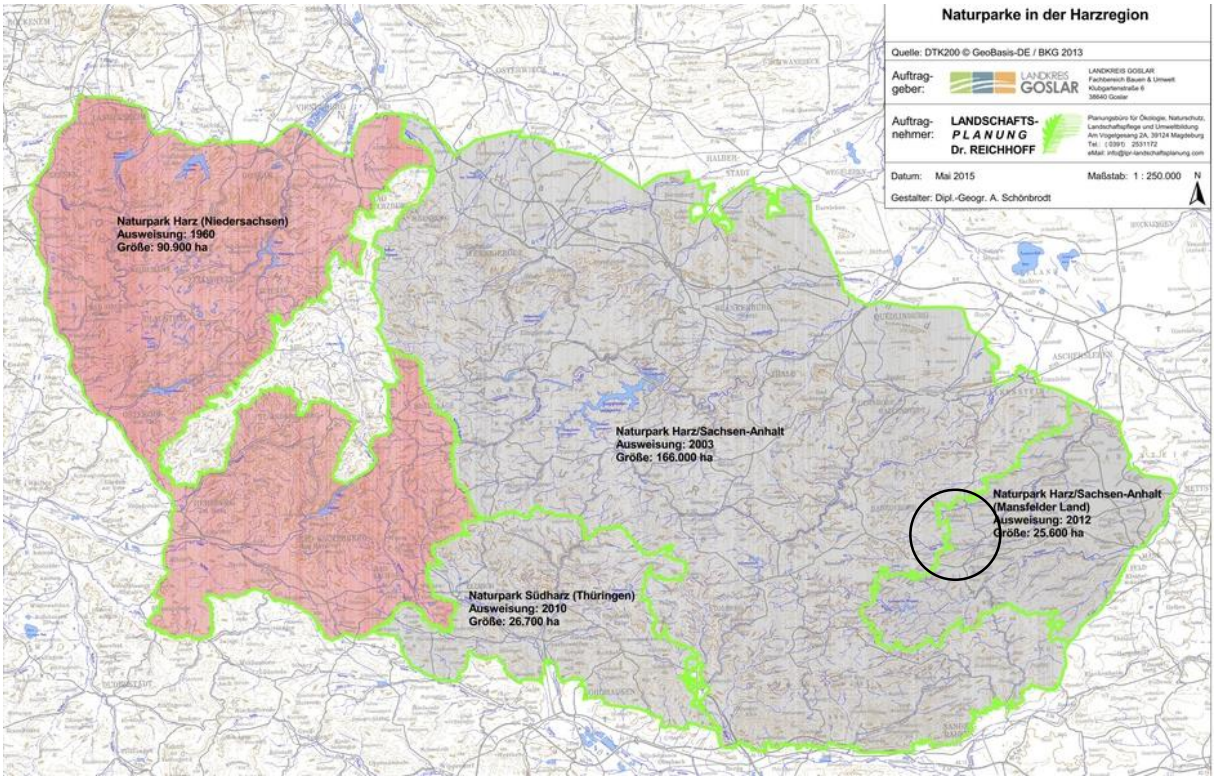

Slika 230. Karta Parka prirode Harz/Sachsen-Anhalt.

Slika 231. DOF, šira situacija, Falkenstein.

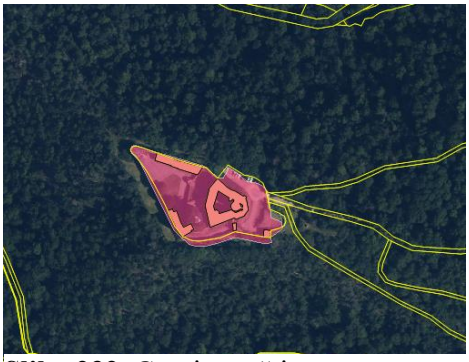

Slika 232. Granice zaštite.

Slika 233. Plemićki grad Falkenstein.

PODSREDA, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		plemićki grad Podsreda (Castrum Herberch)
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		sredina 12. stoljeća (Gorenc, 2006)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Podsreda, općina Kozje, pokrajina Štajerska, Republika Slovenija
		Koordinate	46.027634, 15.590315
		Nadmorska visina	454 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Podsreda – Grad“** (1-00549) - kulturni krajolik – „**Podsreda - Kulturna krajina**“ (1-18965) - unutar zaštićenog kulturnog krajolika, zaštićeno je i naselje Podsreda („**Podsreda - Trško naselje**“ (1-00548)) - unutar **Regionalnog parka Kozjansko** (1981.) (GeoHub, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	3.500,00 m²
		Površina granica zaštite	„Podsreda – Grad“: 63.435,00 m² „Podsreda - Kulturna krajina“: 5.094.733,91 m²
1.6.	Vlasništvo		Republika Slovenija (nakon Drugog svjetskog rata) (Gorenc, 2006)
1.7.	Upravljanje		Regionalni park Kozjansko (1983.) (Kozjanski park, n.d)
1.8.	Postojeće stanje		dobro, pod krovom, u korištenju
1.9.	Namjena i korištenje		hotel, restoran, muzej, povremene manifestacije
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		očuvan; u šumi unutar Regionalnog parka Kozjansko u njegovom središnjem dijelu
2.2.	Nadležni prostorni plan		Občinski prostorski načrt Občine Brežice (ID 471); Občinski prostorni načrt Občine Kozje (E-prostor, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		Lokalitet se nalazi unutar zaštićenog prirodnog područja Regionalni park Kozjansko. Neposredno južno od plemićkog grada nalazi se manji sklop stambenih građevina. S obzirom na podjelu plemićkog grada i stambenih građevina na dvije različite općine, moguće je da će doći do promjena u koncepcijama razvoja.
2.4.	Sadržaji u okruženju		blizina povijesnog naselja Podsreda; drugi plemićki gradovi unutar Regionalnog parka Kozjansko (Pišece, Bizeljsko, Kunšperk, Podčetrtek)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Bizeljsko (20 min. vožnje), Kunšperk (20 min. vožnje), Rajhenburg (20 min. vožnje), Pišece (30 min. vožnje), Podčetrtek (30 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		Levstikov mlin, kapela sv. Florijana, križni put Stara sveta gora, voćnjaci jabuka
2.7.	Interpretativna infrastruktura		„Dvorska staza Podsreda“, interpretacijske ploče (Castle Podsreda, n.d.)
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		vidljiv iz naselja Podsreda i s regionalne ceste R2-423 koja prolazi pored naselja Podsreda; vidikovac jugozapadno od lokaliteta na pristupnoj cesti
2.9.	Pristupačnost		u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost		usred zaštićenog prirodnog područja, sjeverno prolazi regionalna cesta R2-423
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		asfaltirani kolni pristup, uređena pješačka staza, parkiralište za desetak automobila u širini pristupne prometnice neposredno uz lokalitet; veće parkiralište udaljeno stotinjak metara od lokaliteta

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA **MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA**

Slika 236. DOF, šira situacija, Podsreda.

Slika 237. Podjela neposrednog smještaja plemićkog grada Podsreda na dvije općine (roza linija) s dva odvojena prostorna plana.

Slika 238. Regionalni park Kozjansko.

Slika 239. Podsreda.

ŽUMBERAK, HRVATSKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Stari grad Žumberak (Sichelberg)
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Lapajne, 2008: 195-196)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Žumberak, Zagrebačka županija, Republika Hrvatska
		Koordinate	45.7581, 15.4185
		Nadmorska visina	480 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- kulturni krajolik „**Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje**“ (Z-7105) - **Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje** (1999.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	1.650,00 m^2
		Površina granica zaštite	- kulturni krajolik „Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje: 560.000.000,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		Republika Hrvatska
1.7.	Upravljanje		Javna ustanova Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje
1.8.	Postojeće stanje		djelomično konsolidirana ruševina, dijelom zaraslo
1.9.	Namjena i korištenje		povremena sakralna namjena (mise na otvorenom pored Starog grada Žumberka); posjećuju planinari

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	očuvan; u šumi; pristupa mu se putem koji prolazi kroz selo; unutar zaštićenog prirodnog područja i zaštićenog kulturnog krajolika
2.2.	Nadležni prostorni plan	Prostorni plan područja posebnih obilježja Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje (2014.) (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	nije ugrožen
2.4.	Sadržaji u okruženju	Posjetiteljski centar Sošice, selo Žumberak, Sopotski slap, izvor Obradovac
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Novi grad Žumberak (20 min. vožnje); Stari grad Ozalj (45 min. vožnje); Stari grad Tušćak (45 min. vožnje); Stari grad Samobor (60 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	groblje, kapela sv. Ćirila i Metoda, selo Žumberak, crkva sv. Nikole
2.7.	Interpretativna infrastruktura	službene interpretativne ploče parka prirode
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	očišćena vegetacija; vidljiv
2.9.	Pristupačnost	0-24
2.10	Šira prometna dostupnost	dostupan prometnicama unutar parka prirode
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	poljski put s oznakom; kolno dostupan terenskim vozilom

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA

MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA

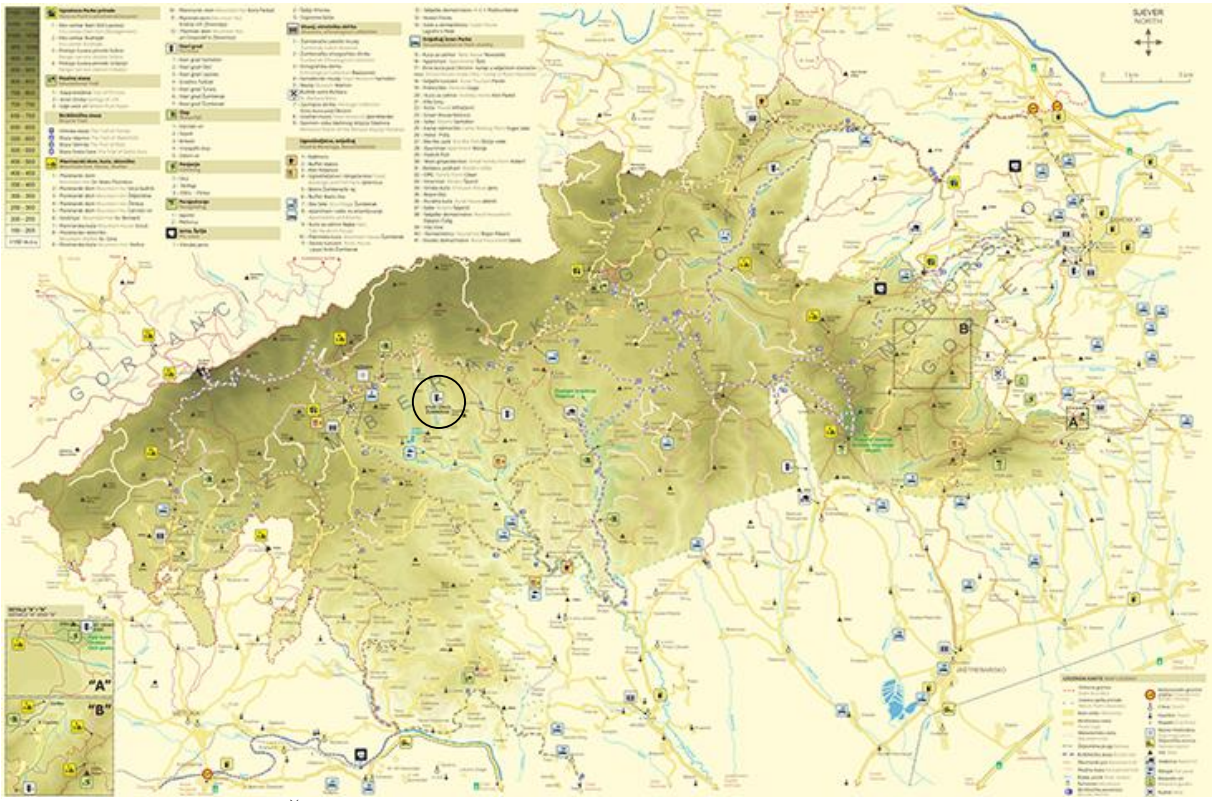

Slika 242. Park prirode Žumberak - Samoborsko gorje.

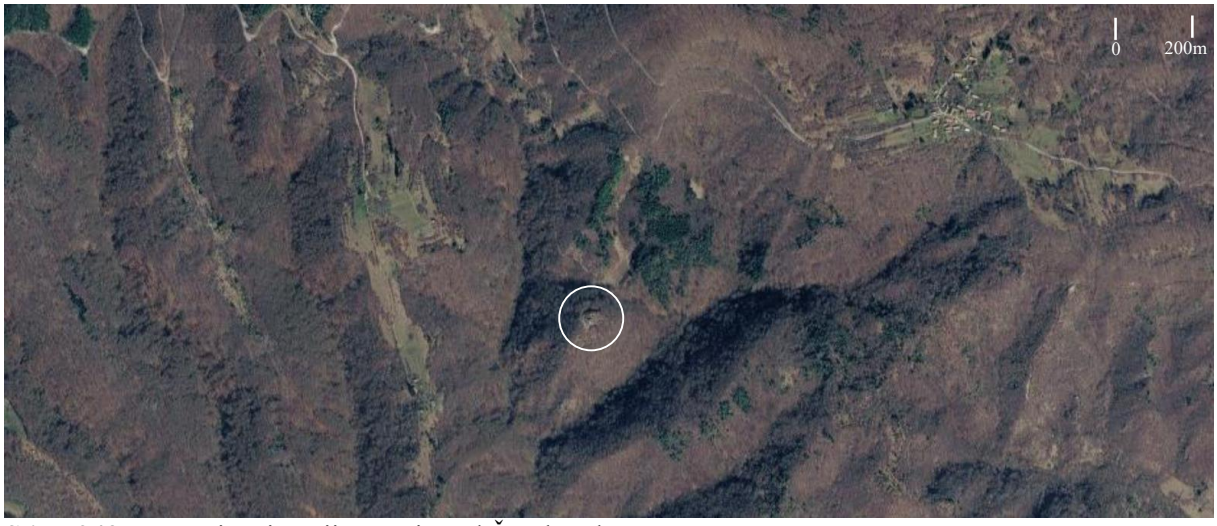

Slika 243. DOF, šira situacija, Stari grad Žumberak.

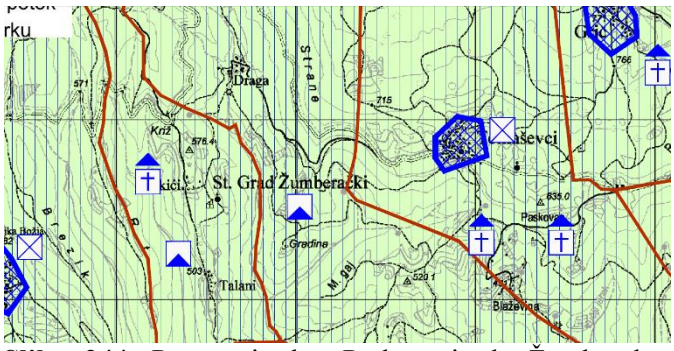

Slika 244. Prostorni plan Parka prirode Žumberak - Samoborsko gorje. Zaštita nepokretnih kulturnih dobara i područja zaštite prirode. Izrez.

Slika 245. Stari grad Žumberak.

CASTELLO DI MESOCCO, ŠVICARSKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Castello di Mesocco
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		10. st. (Meyer, Mauer, 1986)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Mesocco, regija Moesa, kanton Graubünden (Grigioni), Švicarska
		Koordinate	46.3804, 9.2327
		Nadmorska visina	750 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „***Mesocco, rovina del castello e chiesa medievale***“ (3109) - zaštita crkve pored plemićkog grada – „***Chiesa di S. Maria al Castello***“ (3110) (Bundesamt für Bevölkerungsschutz (BABS), 2021: 170)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	- plemićki grad: 6.900,00 m^2 - šire područje plemićkog grada s crkvom: 21.200,00 m^2
		Površina granica zaštite	- „*Chiesa di S. Maria al Castello*“: 900,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		nepoznato
1.7.	Upravljanje		nepoznato
1.8.	Postojeće stanje		konsolidirana i prezentirana ruševina; privremena šatorska konstrukcija unutar plemićkog grada. Crkva u dobrom stanju, restaurirana.
1.9.	Namjena i korištenje		povremene manifestacije, vidikovac, javni toalet (betoniran), malo dječje igralište na pristupnom pješačkom putu prema crkvi i plemićkom gradu

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	dolinom i podnožjem dvorca prolazi autocesta; tri padine uzvisine su očuvane, sa sjeverne strane plemićkog grada gdje je i povijesni pristup lokalitetu nalazi se veliki zavoj, tj. ulaz/izlaz na autocestu
2.2.	Nadležni prostorni plan	nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	dolinom i podnožjem dvorca prolazi autocesta
2.4.	Sadržaji u okruženju	naselje Mesocco (1 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Norantola (15 min. vožnje), Sasso Corbaro (35 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	crkva sv. Petra i Pavla, kapela sv. Filipa,
2.7.	Interpretativna infrastruktura	info ploča
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	plemićki grad nalazi se na izoliranoj i dobro vidljivoj uzvisini usred doline. Vidljiv s autoceste koja prolazi dolinom.
2.9.	Pristupačnost	0-24
2.10	Šira prometna dostupnost	Autocestom A13 koja prolazi podnožjem plemićkog grada. Autocesta A13 glavna je cestovna poveznica sjevera i juga Švicarske i prolazi kroz Alpe. Spaja Bodensko jezero na sjeveru i granicu Švicarske i Italije na jugu.
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	Zavoj, tj. izravni ulaz/izlaz na autocestu sjeverno od plemićkog grada, te u neposrednoj blizini stajalište na autocesti s javnim toaletom. Nije vidljiva jasna i sigurna pješačka poveznica između stajališta i ulaza u plemićki grad. Do samog plemićkog grada od zavoja na autocesti vodi šljunčani put.

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA UZ ZNAČAJNU PROMETNU INFRASTRUKTURU**

Slika 248. Šira situacija, DOF, Castello di Mesocco.

Slika 249. Pogled s autoceste na Castello di Mesocco.

Slika 250. Castello di Mesocco.

Slika 251. Castello di Mesocco.

HOHENWERFEN, AUSTRIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Burg Hohenwerfen
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		11. st. (Salzburg Burgen, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Werfen, pokrajina Salzburg, Republika Austrija
		Koordinate	47.4827, 13.1882
		Nadmorska visina	640 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Burg Hohenwerfen**“ (28807)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	- površina plemićkog grada: 15.400,00 m^2 - površina neposrednog okruženja i uzvisine plemićkog grada: 176.500,00 m^2
		Površina granica zaštite	nepoznato
1.6.	Vlasništvo		pokrajina Salzburg
1.7.	Upravljanje		*Salzburger Burgen und Schlösser* (Salzburger Burgen und Schlösser, n.d.c)
1.8.	Postojeće stanje		dobro, pod krovom, u korištenju
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, restoran, suvenirnica, vidikovac, povremene manifestacije (Salzburger Burgen und Schlösser, n.d.b)
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		Stambena izgradnja na dnu južne padine narušava vizuru i očuvanost smještaja na plemićki grad. Parkiralište i uspinjača smješteni na zapadnu stranu padine kako bi se sačuvale vizure na plemićki grad s istočne strane gdje prolazi autocesta. Ostatak padine plemićkog grada pokriven vegetacijom.
2.2.	Nadležni prostorni plan		nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		Stambena izgradnja na dnu južne padine narušila je cjelovitost smještaja plemićkog grada. Osim te situacije, plemićki grad nije prostorno ugrožen.
2.4.	Sadržaji u okruženju		Pored naselja Werfen (3000 stanovnika); Gollingov slap (20 min. vožnje); skijalište St. Johann im Pongau (20 min. vožnje) i Flachau (25 min. vožnje); Liechtensteinklamm (25 min. vožnje); grad Salzburg (40 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		*Burgruine* Bachsfall (15 min. vožnje); Hohensalzburg (40 min. vožnje); Kaprun (50 min. vožnje); Mautendorf (60 min. vožnje) (Salzburger Burgen und Schlösser, n.d.a)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		Župna crkva sv. Cyriak, kapela sv. Antuna, naselje Werfen – povijesno podgrađe plemićkog grada, dvorac Blühnbach, *Eisriesenwelt* – najveća ledena špilja na svijetu
2.7.	Interpretativna infrastruktura		poučna staza, interpretativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		Dobro vidljiv s autoceste A10 i savezne ceste 159.
2.9.	Pristupačnost		u radnom vremenu muzeja
2.10	Šira prometna dostupnost		autocesta A10, savezna cesta B159, željeznica
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		parkiralište za automobile i autobuse zapadno od plemićkog grada. Od parkirališta do plemićkog grada vodi uspinjača te pješačka staza.

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA UZ ZNAČAJNU PROMETNU INFRASTRUKTURU**

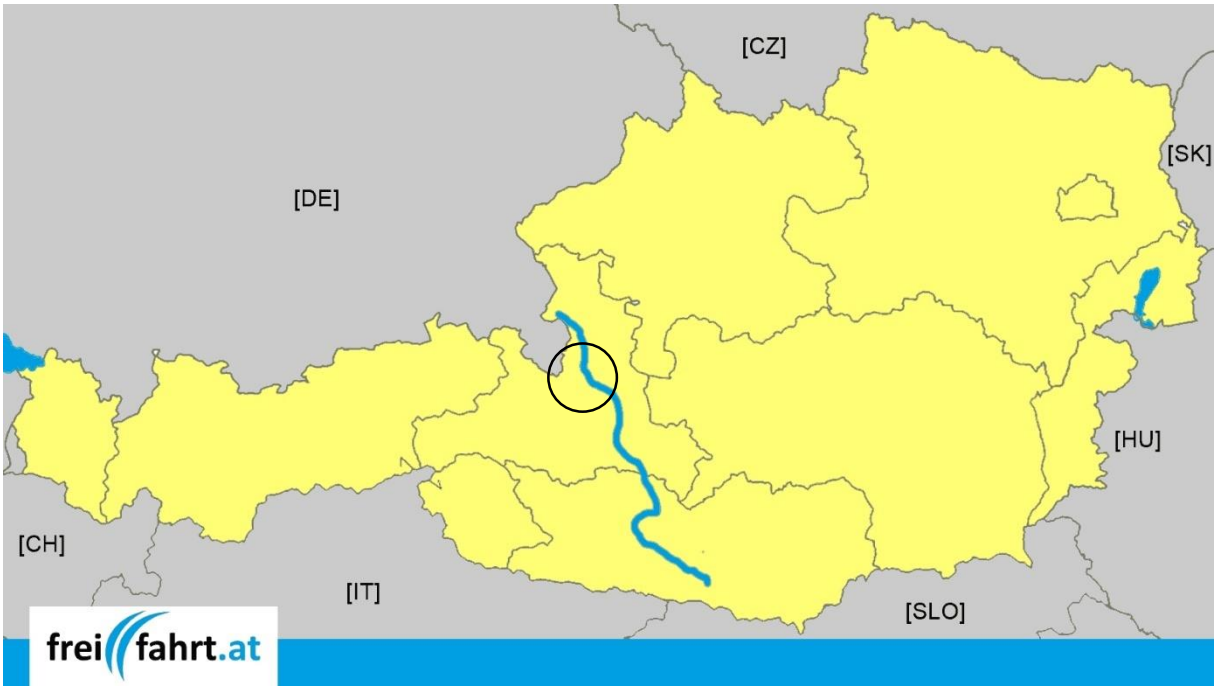

Slika 254. Autocesta A10, Austrija.

Slika 255. Šira situacija, DOF, Hohenwerfen.

Slika 256. Pogled s autoceste, Hohenwerfen.

Slika 257. Uža situacija, DOF, Hohenwerfen.

OTOČEC, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Grad Otočec
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		prvo spominjanje oko 1300. godine
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Općina Novo Mesto, pokrajina Dolenjska, Republika Slovenija
		Koordinate	45.8380, 15.2349
		Nadmorska visina	155 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Otočec – Grad**“ (1-00505) - zaštita parka oko plemićkog grada / ada – „**Otočec - Grajski park**“ (1-07915) - okruženje plemićkog grada – „**Otočec - Območje gradu“** (1-08759) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	2.165,17 m^2
		Površina granica zaštite	„Otočec – Grad“: 2,165.17 m^2; „Otočec - Grajski park“: 19,403.48 m^2; „Otočec - Območje gradu“: 123,126.02 m^2
1.6.	Vlasništvo		privatno vlasništvo (Krka d.d.)
1.7.	Upravljanje		Hotel Grad Otočec
1.8.	Postojeće stanje		dobro, pod krovom, u korištenju
1.9.	Namjena i korištenje		hotel, restoran (Michelin zvjezdica), vinski podrum, poslovni i protokolarni događaji; vrt; uz plemićki grad nalazi se i hotel Šport u kojem su wellness; uz obližnji Grad Struga nalaze se golf tereni
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		djelomično očuvan; plemićki grad se nalazi na adi koja je cjelovito pod zaštitom. Na kopnu sa sjeverne strane ade nalazi se benzinska stanica i zgrada restorana koji zaklanjanju pogled na plemićki grad, te hotel sa sportskim sadržajima. Na kopnu s južne strane ade nalazi se šuma. Projekt obnove Marijan Mušić; 1952. godina (RTV Slovenija, 2017; Mušič, 1963: 228-230)
2.2.	Nadležni prostorni plan		nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		Ugrožen širi smještaj gradnjom i proširenjem benzinske stanice i restorana
2.4.	Sadržaji u okruženju		naselje Otočec (700 stanovnika; 5 min. vožnje); benzinska stanica; restoran; hotel s teniskim terenima; golf tereni uz Grad Struga (2 min. vožnje); terme Krka (10 min. vožnje); naselje Novo Mesto (22500 stanovnika; 10 min. vožnje); Ljubljana (50 min. vožnje); Zagreb (60 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Grad Struga (Golf grad Otočec; 2 min. vožnje); Hmeljnik (15 min. vožnje); Bogenšperk (40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		crkva sv. Petra u Otočcu
2.7.	Interpretativna infrastruktura		interpretativne ploče uz plemićki grad; informativna ploča na autocesti
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		benzinska stanica i zgrada restorana na lijevoj obali Krke zaklanjanju pogled na plemićki grad
2.9.	Pristupačnost		u radno vrijeme hotela i restorana
2.10	Šira prometna dostupnost		na pola puta između Ljubljane i Zagreba – nekadašnja autocesta „Bratstva i jedinstva“ otvorena 1958. godine; današnja autocesta A2 Ljubljana – Zagreb
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		mostom preko rijeke Krke, parkiralište za desetak automobila neposredno uz ulaz u plemićki grad; veće parkiralište na lijevoj obali Krke neposredno prije mosta

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA UZ ZNAČAJNU PROMETNU INFRASTRUKTURU**

Slika 260. Šira situacija, DOF, Otočec.

Slika 261. Otočec.

Slika 262. Otočec, uža situacija, DOF.

Slika 263. Otočec.

NOVIGRAD NA DOBRI, HRVATSKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Novigrad na Dobri
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		15. st. (Regan, Dugački, 2024: 429-430)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Netretić, Karlovačka županija, Republika Hrvatska
		Koordinate	45.4824, 15.4528
		Nadmorska visina	165 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Ruševine starog grada Novigrada**“ (Z-299) - neposredno uz plemićki grad nalazi se i „**Most na rijeci Dobri**“ (Z-2717), te „**Gospodarski kompleks Strahovnjak**“ (Z-5211) (Geoportal kulturnih dobara Hrvatske, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	1.650,00 m^2
		Površina granica zaštite	- „Ruševine starog grada Novigrada“: 60.000,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		Republika Hrvatska
1.7.	Upravljanje		Republika Hrvatska
1.8.	Postojeće stanje		konsolidiran i djelomično rekonstruiran plemićki grad
1.9.	Namjena i korištenje		vidikovac, povremene manifestacije

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	djelomično narušen – stupovi dalekovoda jugozapadno od plemićkog grada. Padine brijega na kojem se nalazi plemićki grad obrasle vegetacijom. Sastavni dio doline rijeke Dobre koja je djelomično narušena neprimjerenom izgradnjom.
2.2.	Nadležni prostorni plan	PPUO Netretić (2022.) (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	Djelomično ugrožen zbog stupova dalekovoda i samonikle vegetacije.
2.4.	Sadržaji u okruženju	grad Karlovac (49000 stanovnika, 20 min. vožnje); slatkovodni akvarij Karlovac (20 min. vožnje); rijeka Dobra - kajak
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Dubovac (15 min. vožnje); Bosiljevo (15 min. vožnje); Zvečaj (20 min. vožnje); Ozalj (25 min. vožnje); Barilović (30 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	Most na Dobri; Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije
2.7.	Interpretativna infrastruktura	interpretativna ploča
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	vidljiv s autoceste A1; vidljiv iz doline rijeke Dobre
2.9.	Pristupačnost	0-24
2.10	Šira prometna dostupnost	autocestom A1 putem izlaza Karlovac
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	lokalnom cestom; šljunčano parkiralište za nekoliko automobila neposredno uz ulaz u plemićki grad

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA **MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA UZ ZNAČAJNU PROMETNU INFRASTRUKTURU**

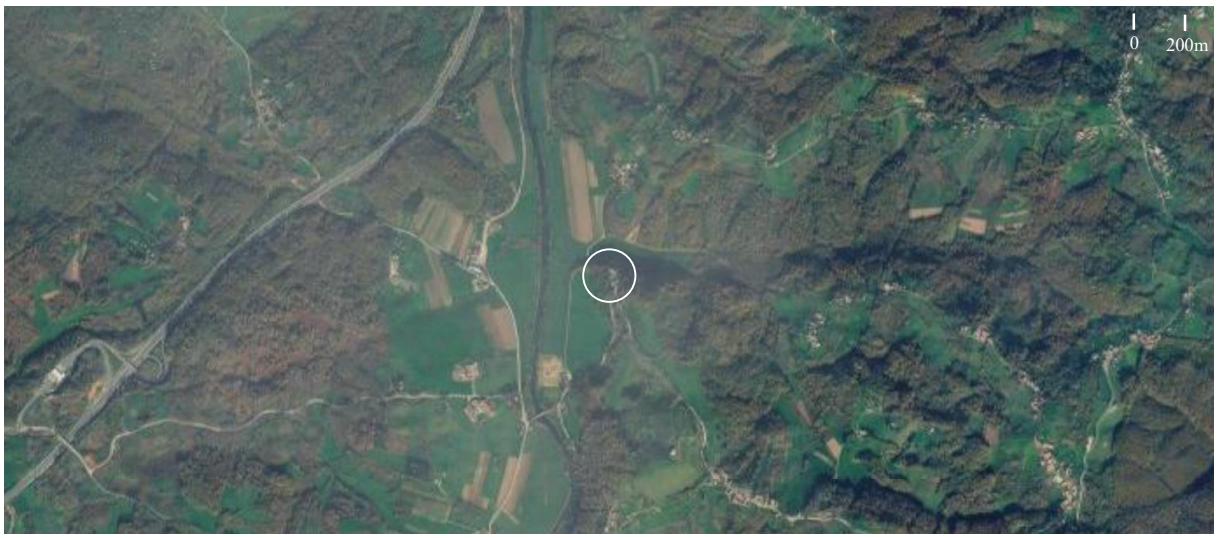

Slika 266. Šira situacija, DOF, Novigrad na Dobri.

Slika 267. Novigrad na Dobri.

Slika 268. Novigrad na Dobri prije nego je zapaljen u Drugom svjetskom ratu.

BLEJSKI GRAD, BLED, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		plemićki grad Blejski grad
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		početak 11. stoljeća (Gorenc, 2006: 55)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Općina Bled, Pokrajina Gorenjska, Republika Slovenija
		Koordinate	46.369901, 14.100602
		Nadmorska visina	560 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Bled – Blejski grad**“ (1-00024) - zaštita perivoja iz 19. st. uz plemićki grad – „**Bled - Grajski vrt**“ (1-13102) - zaštita šire zone plemićkog grada s nalazima od prapovijesti do srednjeg vijeka – „**Bled - Arheološko najdišče Grad**“ (1-00023) - zaštita gospodarske zgrade unutar zone arheološke zaštite; izgrađena u srednjem vijeku, s brojnim promjenama tijekom 18. i 19. st.; srušena 2018., trenutno se gradi muzej suvremene umjetnosti – „**Bled - Grajska pristava**“ (1-30359) - unutar arheološke zone zaštite dijelom ulazi i zaseban upis zaštite podgrađa nastalog u 7. st. koje je današnji izgled dobilo tijekom 18. i 19. st. – **„Bled - Vaško jedro Grad“** (1-13266) - unutar arheološke zone zaštite dijelom ulaze i zasebni upisi zaštite vile iz 19. st. („Bled - Vila Veslaška promenada 1“), gradskog kupališta („Bled - Grajsko kopališče“) te liječilište („Bled - Riklijevo zdravilišče“) - cjelina naselja Bled upisana je i zaštićena kao kulturni krajolik – **„Bled - Ambient Bleda“** (1-13232) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	2.750,00 m^2
		Površina granica zaštite	„Blejski grad“: 10.288,49 m^2; „Blejski vrt“: 4.448,00 m^2; „Arheološko najdišče Grad“: 344.838,90 m^2; „Bled - Vaško jedro Grad: 101,664.98 m^2; „Ambient Bleda“: 6.693.544,31 m^2
1.6.	Vlasništvo		Republika Slovenija (2001.)
1.7.	Upravljanje		Zavod za kulturo Bled (2007.)
1.8.	Postojeće stanje		„pod krovom“, obnovljen (1947. požar oštetio krov; obnova 1952. – 1961., Anton Bitenc)
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, caffe bar, vinski podrum, povremene manifestacije
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		detaljno razrađen u nekoliko razina prostornih planova; djelomično narušen gradnjom muzeja suvremene umjetnosti unutar arheološke zone zaštite
2.2.	Nadležni prostorni plan		K&Z, Svetovanje za razvoj d.o.o., 2021
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		dijelom narušen – Muzej suvremene umjetnosti (Muzej Lah; arhitekt David Chipperfield) unutar arheološke zone zaštite
2.4.	Sadržaji u okruženju		u širem okruženju: Nacionalni park Triglav; Bohinjsko jezero (30 min vožnje); skijalište Vogel (35 min vožnje); skijalište Krvavec (35 min vožnje); kanjon Vintgar (20 min vožnje); u naselju Bled: kulturni i kongresni centar, sportski centar (Ol. veslački centar Bled), klizalište, gradsko kupalište, toplice s termalnim izvorima vode, luksuzni hoteli, apartmani, restorani, iznajmljivanje bicikala i čamaca, autokamp;
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Grad Kamen (15 min vožnje); Škofja Loka (35 min vožnje); Ljubljana (40 min vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		povijesno podgrađe; crkva sv. Martina (datacija „druga četvrtina 14. st.“); crkva Marijina Uznesenja na bledskom otoku (datacija „srednji vijek“)
2.7.	Interpretativna infrastruktura		interpretativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		definirane nadležnim prostornim planom; vidljiv iz više mjesta u naselju Bled te cijelom šetnicom oko jezera Bled
2.9.	Pristupačnost		okruženju plemićkog grada 0-24; unutar plemićkog grada u uredovno vrijeme muzeja (8 do 18 ili 8 do 20 sati svaki dan) (Plemićki grad Bled 2019. godine zabilježio je više od 600 000 posjetitelja. (K&Z, Svetovanje za razvoj d.o.o., 2021: 10))
2.10.	Šira prometna dostupnost		autocesta (15 min vožnje); željeznička pruga Jesenice – Nova Gorica; zračna luka (30 min vožnje)
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		pješački pristup; kolni pristup – automobilsko, motociklističko i autobusno parkiralište; kočija; dizalo (Zavod za kulturo Bled, 2021: 36)

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U BLIZINI VELIKOG GRADA – ZONE REKREACIJE I SLOBODNOG VREMENA**

Slika 271. Šire področje, DOF, Bled.

Slika 272. 8. Podrobni prostorski izvedbeni pogoji za enote urejanja prostora BL-2, BL-3, BL-5, BL-6, BL-28, BK-12 in BK-13. 8.2. Ureditevna situacija, 2018.

Slika 273. Bled.

Slika 274. Bled.

MOKRICE, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Mokrice
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		sredina 15. st., obnovljen/dograđen u 16. st. (Plemiška dediščina na Slovenskem, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Općina Brežice, Posavska, Republika Slovenija
		Koordinate	45.85832, 15.67549
		Nadmorska visina	190 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Mokrice - Grad**“ (1-00466) - zaštita perivoja iz 19. st. uz plemićki grad – „**Mokrice - Grajski park**“ (1-07878) - unutar perivoja nalaze se i pojedinačno zaštićeni lokaliteti – „**Grajski hlevi**“ (1-29087); „**Grajska kašča**“ (1-29086); „**Kapela sv. Ane**“ (1-09195); „**Vila Herzog**“ (1-29084); „**Logarjeva hiša**“ (1-29085) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	2.718,34 m^2
		Površina granica zaštite	„Mokrice - Grad“: 2.718,34 m^2 „Grajski park“: 554.683,20 m^2
1.6.	Vlasništvo		Terme Čatež (Grad Mokrice Castle Estate, n.d.)
1.7.	Upravljanje		Terme Čatež
1.8.	Postojeće stanje		obnovljen, pod krovom
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, ugostiteljstvo, hotel, golf, protokolarna događanja, manifestacije

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	na blago povišenom obronku iznad doline Save, okružen šumom, parkom i 18-rupskim golf-igralištem koje se širi prema vinorodnim brežuljcima
2.2.	Nadležni prostorni plan	nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	Moguća ugroženost proizlazi iz intenzivne turističke uporabe (hotel + golf), no lokalitet je zaštićen kao kulturno dobro
2.4.	Sadržaji u okruženju	Terme Čatež, pješačke i biciklističke staze, naselje Obrežje
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Samobor (15 min. vožnje), Rajhenburg (25 min. vožnje), Sevnica (40 min. vožnje), Podsreda (40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	Dio „Gradova Posavja“ – samostani, plemićki gradovi, dvorci (Gradovi Posavja, n.d.)
2.7.	Interpretativna infrastruktura	muzej, informativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	dominantna silueta iznad šuma i vinograda, vidljiv je iz okolne nizine i pristupnih cesta (uključujući autocestu A2)
2.9.	Pristupačnost	u park 0-24; u plemićki grad i ostale objekte unutar radnog vremena
2.10.	Šira prometna dostupnost	pored autoceste A2 Ljubljana–Zagreb i blizu graničnog prijelaza Obrežje/Bregana
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	vlastito parkiralište za goste hotela i golfa uz samu pristupnu cestu

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U BLIZINI VELIKOG GRADA – ZONE REKREACIJE I SLOBODNOG VREMENA**

Slika 277. Mokrice u širem regionalnom području, DOF.

Slika 278. Mokrice, DOF.

Slika 279. Mokrice.

VOLČJI POTOK, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Volčji Potok
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		13. st. (Portal GOV.SI, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Volčji Potok, Kamnik, Slovenija
		Koordinate	46.18913, 14.61267
		Nadmorska visina	400 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Volčji Potok - Stari grad**“ (1-09912) - zaštita arboretuma – „**Volčji Potok - Arboretum**“ (1-07904) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	8.530,97 m^2
		Površina granica zaštite	„Volčji Potok - Stari grad “: 8.530,97 m^2 Arboretum: 836.989,35 m^2
1.6.	Vlasništvo		Republika Slovenija
1.7.	Upravljanje		Arboretum Volčji Potok
1.8.	Postojeće stanje		Konsolidirana ruševina/prezentirana arheologija; postavljena konstrukcija vidikovca
1.9.	Namjena i korištenje		arheološki lokalitet, vidikovac, unutar arboretuma

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	na šumovitom brijegu iznad uređenog Arboretuma Volčji Potok; prirodna šumska pozadina i otvoreni pogledi prema Kamniškim Alpama i Posavskom hribovju većim su dijelom očuvani, iako je podnožje oblikovano kao intenzivno korišten perivoj
2.2.	Nadležni prostorni plan	Občinski prostorski načrt Občine Kamnik, 2015. (Občina Kamnik (2015)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	niska – unutar zaštićenog i uređenog prostora
2.4.	Sadržaji u okruženju	Arboretum, dječje igralište, golf, smještaj, ugostiteljstvo, Domžale, Ljubljana (30 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Kolovec (10 min. vožnje), Kamnik (15 min. vožnje), Ljubljana (30 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	ruralna i prigradska naselja u dolini Kamniške Bistrice, crkve
2.7.	Interpretativna infrastruktura	Informativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	vidljiv iz arboretuma i iz doline, na plemićkom gradu postavljen vidikovac
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10.	Šira prometna dostupnost	uz regionalnu cestu Kamnik–Domžale–Ljubljana, nekoliko kilometara od izlaza Domžale na autocesti A1; dobro je prometno povezan s Ljubljanom, Kamnikom i Domžalama
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	parkiralište neposredno uz ulaz u arboretum; od parkirališta do početka staze za lokalitet pješice kroz park (nema izravnog cestovnog pristupa)

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA

MODEL PLEMIĆKOG GRADA U BLIZINI VELIKOG GRADA – ZONE REKREACIJE I SLOBODNOG VREMENA

Slika 282. Šira situacija, DOF, Volčji Potok.

Slika 283. Ostatci plemićkog grada unutar arboretuma.

Slika 284. Vidikovac na ostatcima plemićkog grada.

TRAKOŠĆAN, HRVATSKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Dvor Trakošćan
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		14. st.; historicistička regotizacija tijekom 19. st. (Regan, Dugački, 2024: 649-651)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Bednja, Varaždinska županija, Republika Hrvatska
		Koordinate	46.2578, 15.9452
		Nadmorska visina	286 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Dvorac Trakošćan**“ (Z-886) (Geoportal kulturnih dobara Hrvatske, n.d.) - zaštita park šume – „**Park-šuma Dvor u Trakošćanu**“ (151/4-1961) (Bioportal, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	2.650,00 m²
		Površina granica zaštite	- „Dvorac Trakošćan“: 870.000 m² - „Park-šuma Dvor u Trakošćanu“: 4.871.900 m² - površina predložene zaštite parka prirode planom iz 1974. godine: 16.480.000 m² (Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974a; Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1974b)
1.6.	Vlasništvo		Republika Hrvatska
1.7.	Upravljanje		Ustanova Dvor Trakošćan
1.8.	Postojeće stanje		dobro, pod krovom, obnovljeno, u korištenju; obnova 1953.-1957. (Zdenka Munk)
1.9.	Namjena i korištenje		muzej; pored plemićkog grada nalazi se suvenirnica i kontrola ulaza (nova izgradnja), hotel s teniskim terenima, restoran; povremene manifestacije; najam prostora
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		Unutar zaštićene park šume s umjetnim jezerom; djelomično narušen gradnjom apartmanskog naselja istočno od plemićkog grada te stupovima dalekovoda. Pogled na plemićki grad djelomično zaklonjen visokom vegetacijom.
2.2.	Nadležni prostorni plan		PPUO Bednja (2024.) (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		Djelomična ugroženost apartmanskom gradnjom
2.4.	Sadržaji u okruženju		naselje Bednja (7 min. vožnje); grad Lepoglava (7000 stanovnika; 15 min. vožnje); grad Krapina (11500 stanovnika; 25 min. vožnje); Muzej krapinskih neandertalaca (25 min. vožnje)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Lepoglava (15 min. vožnje); Krapina (25 min. vožnje); Ivanec (25 min. vožnje); Pusti Lobor (30 min. vožnje) (Duić, Rukavina, Obad Šćitaroci, 2022)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		kapela sv. Križa
2.7.	Interpretativna infrastruktura		interpretativne ploče; poučna staza „Put vila“ (Trakošćan, n.d.)
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		Pogled djelomično zaklonjen visokom vegetacijom s pristupne ceste.
2.9.	Pristupačnost		u radnom vremenu muzeja
2.10	Šira prometna dostupnost		autocestom A2 (Zagreb – Maribor)
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		lokalnim cestama; parkiralište u okruženju dvorca uz nekadašnje gospodarske zgrade. Plemićki grad nije pristupačan za invalide.

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U BLIZINI VELIKOG GRADA – ZONE REKREACIJE I SLOBODNOG VREMENA**

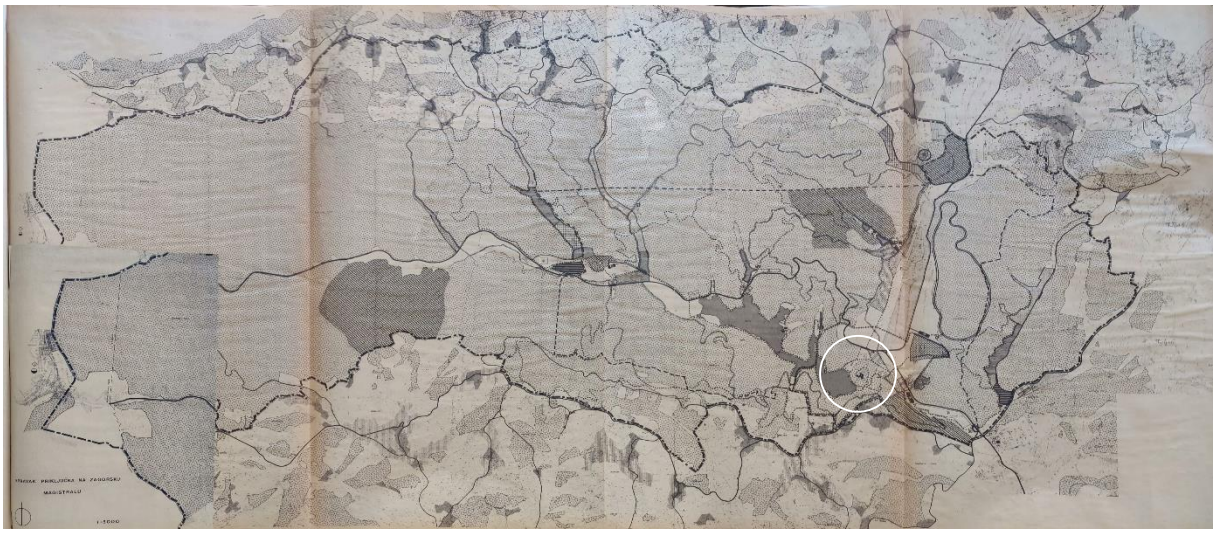

Slika 287. Prostorni plan parka prirode Trakošćan, 1974.

Slika 288. Trakošćan, DOF.

Slika 289. Trakošćan.

CELJE, SLOVENIJA

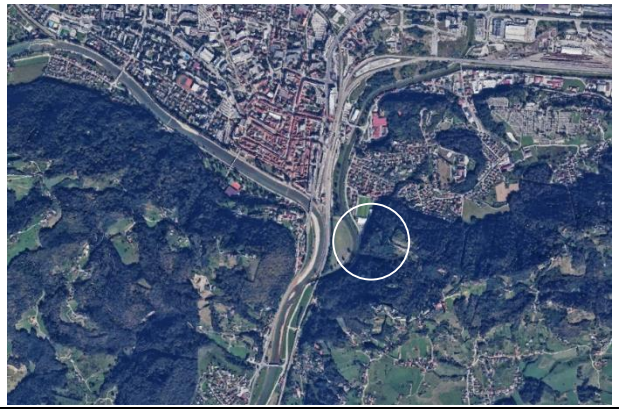

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Stari grad Celje
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Portal GOV.SI, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Celje, Slovenija
		Koordinate	46.21972, 15.27195
		Nadmorska visina	390 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada **„Celje - Celjski grad“** (1-00058) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	15.862,39 m^2
		Površina granica zaštite	15.862,39 m^2
1.6.	Vlasništvo		Mestna občina Celje
1.7.	Upravljanje		Zavod za kulturne prireditve in turizem Celeia Celje (Celje, n.d.)
1.8.	Postojeće stanje		obnovljen, djelomično rekonstruiran i pod krovom
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, ugostiteljstvo, vidikovac, povremene manifestacije

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	na uzvisini iznad jugoistočnog ruba Celja, iznad zavoja Savinje; brijeg je i dalje zelen (šuma, travnjaci), grad dominira panoramom Celja i Savinjske doline, unatoč širenju obiteljskih kuća u podnožju
2.2.	Nadležni prostorni plan	Občinski prostorni načrt Mestne občine Celje (Prostor.Celje.SI, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	izravna prostorna ugroženost je ograničena zbog strme topografije i statusa zaštićenog spomenika; najveći pritisci dolaze od turističke intenzifikacije te potencijalnih vizualnih narušavanja zbog izgradnje u podnožju
2.4.	Sadržaji u okruženju	stara gradska jezgra Celja, rijeka Savinja, muzejske i galerijske institucije, trgovi, ugostiteljska ponuda i šetnice uz rijeku
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Rifnik (20 min. vožnje), Sevnica (45 min. vožnje), Podčetrtek (45 min. vožnje), Veliki Tabor (55 min. vožnje), Trakošćan (70 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	stara gradska jezgra Celja, rijeka Savinja, kapelice, „gostilne“
2.7.	Interpretativna infrastruktura	interpretativne ploče, muzej
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	glavni vizualni reper Celja, vidljiv iz grada i doline Savinje; s plemićkog grada pogled na grad, rijeku i okolne brežuljke
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost	Celje je regionalno čvorište (autocesta A1, željeznička pruga Ljubljana–Maribor, regionalne ceste Savinjske doline); od centra Celja do podnožja Starog grada nekoliko je minuta vožnje automobilom ili kratka gradska vožnja taksijem/autobusom
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	kolni pristup neposredno do ulaza u plemićki grad; parkiralište za automobile i autobuse

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U NASELJU** **PODMODEL 2 - Plemićki grad u malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju**

Slika 292. Šira situacija, DOF, Celje.

Slika 293. Uža situacija, DOF, Celje.

Slika 294. Plemićki grad Celje.

GRAZ, AUSTRIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		*Grazer Schloßberg*
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Horváth, 2020: 36)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Graz, Štajerska, Austrija
		Koordinate	47.076450, 15.437132
		Nadmorska visina	470 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- UNESCO zaštita „**Stadt Graz – Historisches Zentrum und Schloss Eggenberg**“ (931) (WHC UNESCO, n.d.a) - zaštita povijesne jezgre Graza „**Grazer Altstadterhaltungsgesetz**“ - zaštita plemićkog grada „**Schlossberg – Gesamtanlage**“ (60168) (Bundesdenkmalamt, 2025: 55)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	~145.000,00 m²
		Površina granica zaštite	UNESCO zaštita – 92 ha
1.6.	Vlasništvo		grad Graz
1.7.	Upravljanje		*Holding Graz* (uspinjača, dizalo, dio ugostiteljskog sadržaja), *Graz Museum Schlossberg* (kulturni program)
1.8.	Postojeće stanje		obnovljen, konsolidiran, prezentiran, prisutne suvremene intervencije, prilagođen suvremenom posjećivanju (uspinjača, dizalo)
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, ugostiteljstvo, vidikovac, pozornica/gledalište ispod pomičnog krova (1000 sjedećih mjesta), dječja igrališta, manifestacije
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		plemićki grad se nalazi na zelenom, neizgrađenom brdu usred povijesne jezgre Graza koje je pretvoreno u javni park
2.2.	Nadležni prostorni plan		UNESCO World Heritage Management Plan, 2013.; *Stadtentwicklungskonzept* 4.0 (STEK) – strateški prostorni plan (UNESCO, City of Graz, 2013; Stadt Graz, 2018)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		svaki zahvat u krovištima i visinama okolne jezgre može narušiti vizure prema plemićkom gradu; mogući pritisci dolaze od intenzivnog turizma i povećanja događanja na brdu
2.4.	Sadržaji u okruženju		Povijesna gradska jezgra (katedrala, vijećnica, crkve), dječja igrališta, ugostiteljstvo, hoteli
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Neu Wildon (30 min. vožnje), Obervoitsberg (45 min. vožnje), Oberkapfenberg (55 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		povijesni centar, rijeka Mura, *Schloss Eggenberg,*
2.7.	Interpretativna infrastruktura		muzej, informativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		*Schloßberg* je najviša prirodna točka grada – vidljiv iz gotovo svih dijelova gradske kotline; UNESCO buffer zona štiti vizure prema plemićkom gradu
2.9.	Pristupačnost		dio 0-24, dio u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost		Graz je regionalno čvorište s željezničkom vezom, autocestom A2/A9 i dobro povezanim gradskim prijevozom; stara jezgra i podnožje *Schloßberga* lako su dostupni pješice ili tramvajem
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		neposredno kolno dostupan za vozila s odobrenjem, pješačke staze, uspinjača, dizalo

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U NASELJU** **PODMODEL 1 – Plemićki grad u velikom ili srednjem gradu**

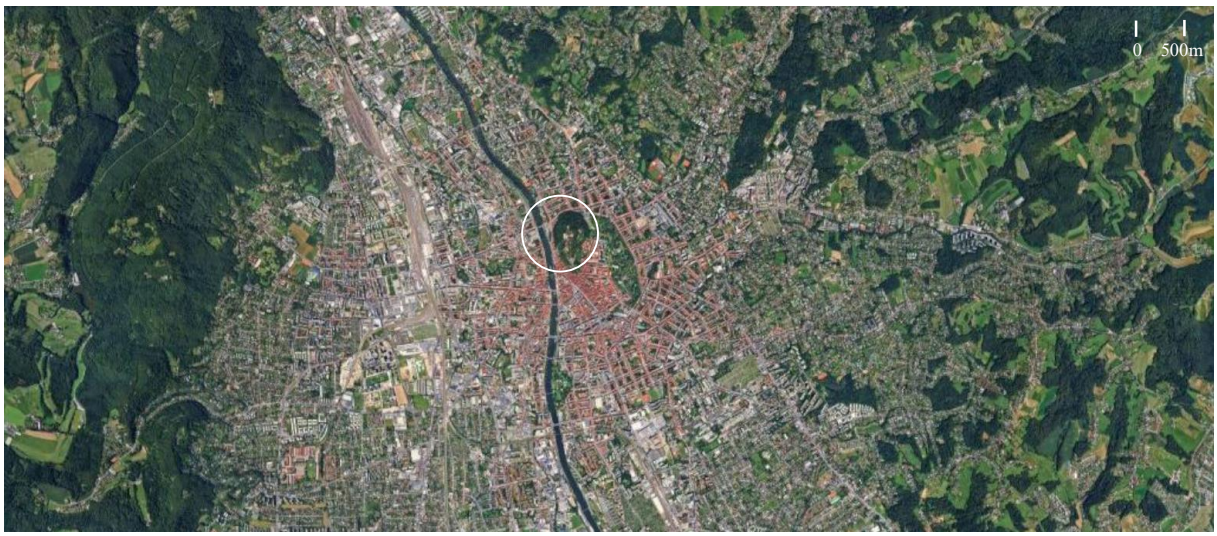

Slika 297. Šira situacija, DOF, Graz.

Slika 298. Uža situacija, DOF, Graz.

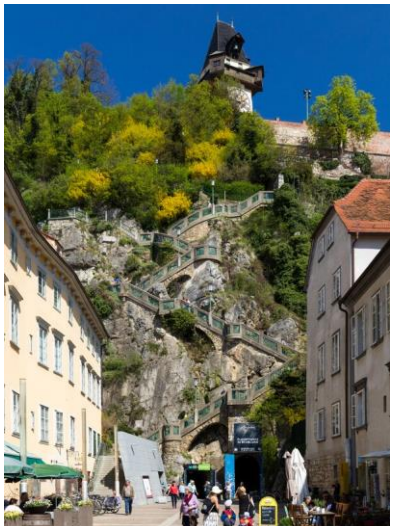

Slika 299. Pristup plemićkom gradu.

Slika 300. *Schlossberg.*

LJUBLJANA, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Ljubljanski grad
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		1144. (Portal GOV.SI, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Ljubljana, Slovenija
		Koordinate	46.04878, 14.50839
		Nadmorska visina	365 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada **„Ljubljana - Grad“** (1-00340) - povijesni park „**Ljubljana - Parkovna ureditev grajske planote**“ (1-22886) - unutar „kulturnog krajolika „**Ljubljana - Grajski grič**“ (1-22887) - unutar arheološke zone „**Ljubljana - Arheološko najdišče Ljubljana**“ (1-00329) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	13.579,18 m^2
		Površina granica zaštite	- zaštita plemićkog grada - 13.579,18 m^2 - zaštita kulturnog krajolika - 281.883,67 m^2
1.6.	Vlasništvo		Mestna občina Ljubljana
1.7.	Upravljanje		Javni zavod Ljubljanski grad (Ljubljanski grad, n.d.)
1.8.	Postojeće stanje		pod krovom, obnovljen (Boris Kobe (arhitekt; 1940-1950), Edo Ravnikar (arhitekt; 1975-2006), Majda Kregar (arhitekt; 1975-2006), Miha Kerin (arhitekt; 1975-2006)) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.9.	Namjena i korištenje		muzeji, ugostiteljstvo, izložbe, konferencije, manifestacije
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		Plemićki grad iznad povijesne jezgre; odnos dvorac–stari grad–rijeka Ljubljanica ostao je čitljiv, brdo je očuvano kao parkovna i šumska površina s pješačkim stazama, uspinjačom i manjim objektima koji ne narušavaju dominantnu ulogu grada u silueti
2.2.	Nadležni prostorni plan		Občinski prostorni načrt mestne občine Ljubljana, 2013. (Mestna občina Ljubljana, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		mala zahvaljujući statusu zaštićenog kulturnog dobra i gradskog zelenog brijega; glavni rizici vezani su uz intenzivnu turističku upotrebu (velik broj posjetitelja, događanja) i dugoročno održavanje povijesnih struktura, dok su veći građevinski zahvati strogo regulirani prostornim i konzervatorskim uvjetima
2.4.	Sadržaji u okruženju		grad Ljubljana; starogradska jezgra, tržnica, ugostiteljstvo, hoteli, muzeji
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Škofja Loka, Bogenšperk, Otočec, Bled
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		Barokne i secesijske palače, mostovi
2.7.	Interpretativna infrastruktura		interpretativne ploče, muzej
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		glavni vizualni reper Ljubljane; vidljiv je iz većeg dijela grada, s obližnjih brda i prometnica, dok je s plemićkog grada moguć pogled od 360° na grad i okolicu
2.9.	Pristupačnost		dio 0-24, dio u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost		do grada vode brojne pješačke staze iz starog grada; uspinjača iz podnožja
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		kolni pristup i parkiralište neposredno uz plemićki grad; pješačke staze; interijer je u znatnoj mjeri prilagođen posjetiteljima različite pokretljivosti (dizalo, rampe u glavnim dijelovima kompleksa)

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U NASELJU** **PODMODEL 1 – Plemićki grad u velikom ili srednjem gradu**

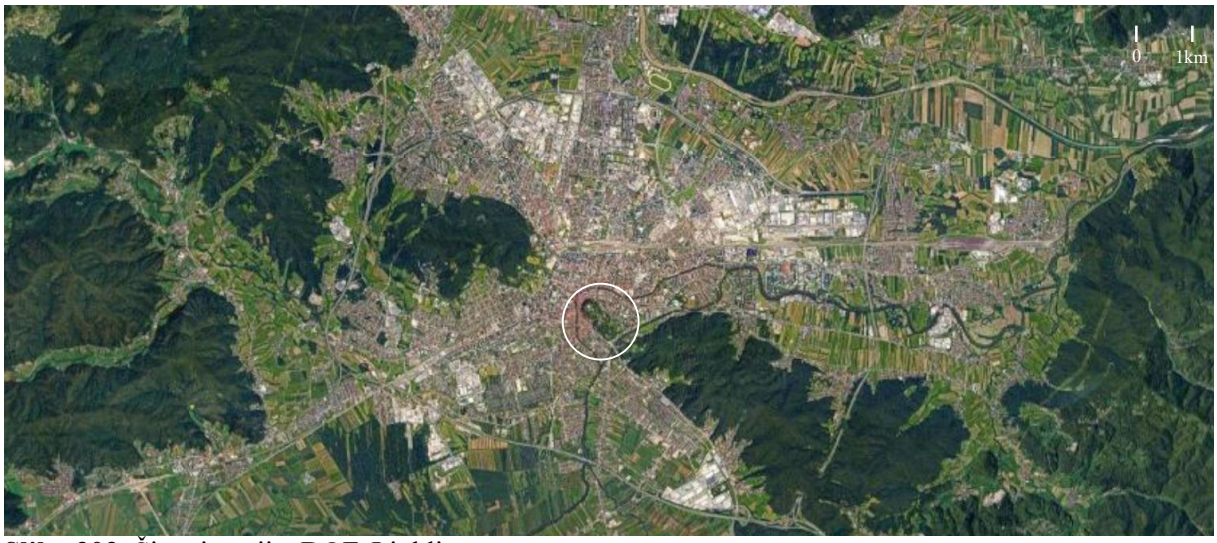

Slika 303. Šira situacija, DOF, Ljubljana.

Slika 304. Uža situacija, DOF, Ljubljana.

Slika 305. Plemićki grad Ljubljana.

SALZBURG, AUSTRIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		*Festung Hohensalzburg*
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		11. st. (Festung Hohensalzburg, n.d.)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Salzburg, Austrija
		Koordinate	47.795076, 13.047523
		Nadmorska visina	490 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- UNESCO zaštita „**Historic Centre of the City of Salzburg**“ (784) - zaštita plemićkog grada „**Festung Hohensalzburg Gesamtanlage, Freiflächen archäologisches Fundhoffnungsgebiet**“ (53107) (WHC UNESCO, n.d.b; Bundesdenkmalamt, 2024)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	~94.322,84 m²
		Površina granica zaštite	UNESCO zaštita – 236 ha (WHC UNESCO, n.d.b)
1.6.	Vlasništvo		savezna pokrajina Salzburg (*Land Salzburg*)
1.7.	Upravljanje		*Salzburger Burgen & Schlösser* (Salzburger Burgen & Schlösser, n.d.)
1.8.	Postojeće stanje		očuvana, obnovljena, pod krovom
1.9.	Namjena i korištenje		muzeji, izložbe, povijesni autentični postavi, ugostiteljstvo, prostori za najam, povremene manifestacije
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		na vrhu šumovitog *Festungsberga* iznad povijesne jezgre Salzburga; vizualni odnos tvrđava–grad–rijeka Salzach ostao je čitljiv, a brdo je uglavnom očuvano kao zelena, umjereno infrastrukturno opremljena uzvisina (staze, uspinjača) te obiteljsko stanovanje
2.2.	Nadležni prostorni plan		UNESCO - „*Management Plan – Historic Centre of the City of Salzburg*“ (2018.) (Würfl, 2018) *Flächenwidmungsplan*, 2022. (Stadt Salzburg, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		mala zbog stroge zaštite (UNESCO, i nacionalna zaštita), ali vizualni integritet cijele jezgre osjetljiv je na nove zahvate u vidnom polju zbog čega UNESCO u svojim odlukama i misijama stalno naglašava potrebu za kontrolom visina i volumena novogradnje u jezgri i buffer-zoni
2.4.	Sadržaji u okruženju		povijesno središte Salzburga, rijeka Salzach, gradski muzeji, kulturne institucije, ugostiteljstvo, hoteli
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Lichtentann (30 min. vožnje), Golling (30 min. vožnje), Hohenwerfen (40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		povijesni grad u kotlini, rijeka Salzach, panorama prema Alpama, crkve, kapele
2.7.	Interpretativna infrastruktura		interpretativne ploče, muzeji, kulturne rute
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		plemićki grad dominira panoramom Salzburga, vidljiva iz većine Salzburga i doline Salzacha
2.9.	Pristupačnost		dio 0-24, dio u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost		Salzburg dobro povezan željeznicom, autocestom A1, zračnom lukom, od centra grada (stara jezgra) do donje stanice uspinjače za plemićki grad nekoliko je minuta hoda ili kratka vožnja gradskim autobusom
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		uspinjača za plemićki grad, automobilom je moguć pristup samo do rubnih garaža i parkirališta izvan jezgre, odakle se nastavlja pješice

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U NASELJU** **PODMODEL 1 – Plemićki grad u velikom ili srednjem gradu**

Slika 308. Šira situacija, DOF, Salzburg.

Slika 309. Uža situacija, DOF, Salzburg.

Slika 310. Salzburg.

DUBOVAC, HRVATSKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Stari Grad Dubovac
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		13. st. (Regan, Dugački, 2024: 122)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Karlovac, Karlovačka županija, Republika Hrvatska
		Koordinate	45.495092, 15.52801
		Nadmorska visina	167 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Stari grad Dubovac“** (Z-245) - kulturno-povijesna cjelina – „**Kulturno-povijesna cjelina grada Karlovca**“ (Z-2993) (Geoportal kulturnih dobara Hrvatske. n.d.; Ured ovlaštenog krajobraznog arhitekta Robert Duić, 2015)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	~ 900 m^2
		Površina granica zaštite	„Stari grad Dubovac“ ~ 0,1 km^2
1.6.	Vlasništvo		Grad Karlovac
1.7.	Upravljanje		Muzej grada Karlovca
1.8.	Postojeće stanje		Obnovljen, pod krovom, prezentiran, u tijeku nova arheološka istraživanja ispred plemićkog grada
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, restoran u prizemlju, povremene manifestacije

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	plemićki grad na istaknutom, ozelenjenom brijegu iznad Kupe, na SZ rubu gradskog prostora Karlovca. Dalekovod na prilaznoj cesti; industrijsko postrojenje (pivovara) sjeverno od plemićkog grada.
2.2.	Nadležni prostorni plan	Generalni urbanistički plan grada Karlovca, 2024. (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	moguće širenje stambene izgradnje u podnožju brijega
2.4.	Sadržaji u okruženju	šumske/pješačke staze, ugostiteljstvo, hoteli, muzeji, kupalište
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Belaj (15 min. vožnje), Novigrad na Dobri (20 min. vožnje), Ozalj (20 min. vožnje), Bosiljevo (25 min. vožnje), Steničnjak (35 min. vožnje), Ogulin (40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	arheološki ostatci crkve sv. Mihovila, križni put, groblje, voćnjaci, crkva Majke Božje Snježne, Karolinska cesta
2.7.	Interpretativna infrastruktura	muzej, informativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	Vidljiv iz većeg dijela grada Karlovca; vidljiv s autoceste A1
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost	Autocesta A1, željeznički koridori Zagreb–Rijeka / Zagreb–Split; do grada se lako stiže čestim autobusnim i željezničkim linijama iz Zagreba
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	kolni pristup za autobuse i automobile, pješačka staza

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKOG GRADA U NASELJU** **PODMODEL 2 – Plemićki grad u malom gradu ili manjem povijesnom urbanom naselju**

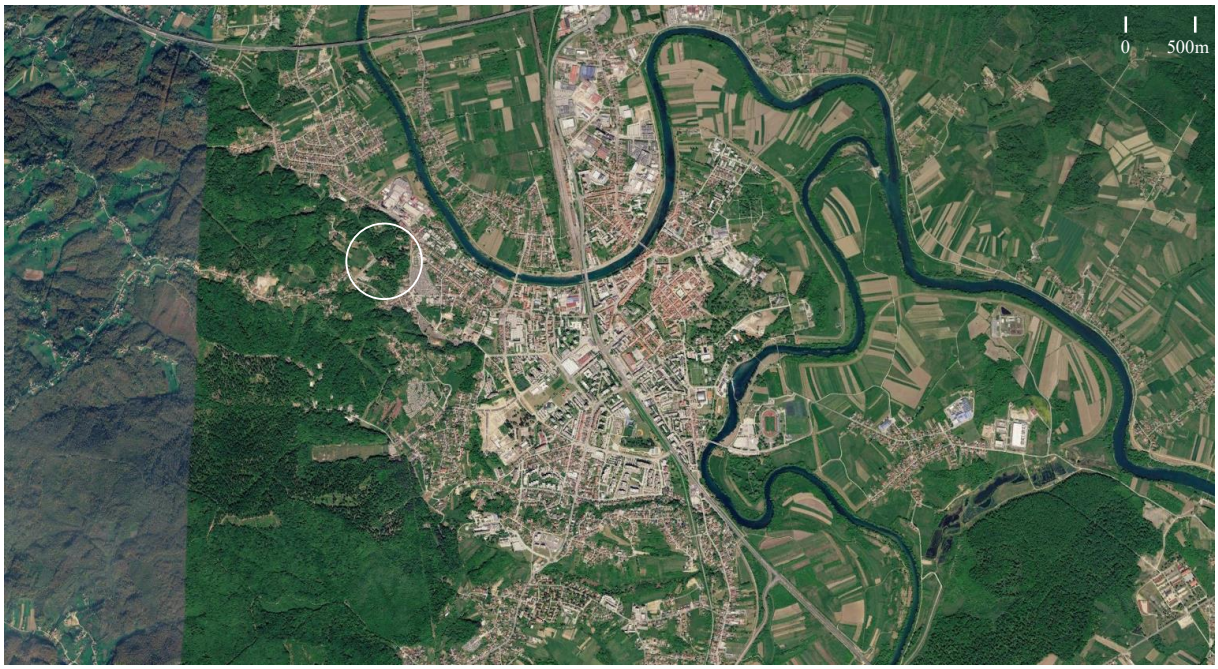

Slika 313. Šira situacija, DOF, Dubovac.

Slika 314. Uža situacija, DOF, Dubovac.

Slika 315. Dubovac, 1929.

Slika 316. Dubovac.

BURG KAPRUN, AUSTRIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		burg Kaprun
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Moosleitner, Dopsch, Waltl, Hollaus, 2021)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Kaprun, Salzburg, Austrija
		Koordinate	47.27444, 12.77101
		Nadmorska visina	780 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Burgruine Kaprun**“ (36470) (Bundesdenkmalamt, 2024: 32)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	- površina plemićkog grada: 2.220,00 m^2 - površina neposrednog okruženja i uzvisine plemićkog grada: 25.000,00 m
		Površina granica zaštite	nepoznato
1.6.	Vlasništvo		- vlasništvo plemićkog grada - udruga *Burgverein Kaprun* - vlasništvo područja oko plemićkog grada (zemljište i prilazni putevi) – obitelj Gildmeister (Burgverein Kaprun, n.d.)
1.7.	Upravljanje		udruga *Burgverein Kaprun* (Burgverein Kaprun, n.d.)
1.8.	Postojeće stanje		dobro, pod krovom, u korištenju - obnova započela 1984. pod vodstvom Hansa Waltla (arhitekt i predsjednik udruge *Burgverein Kaprun*)
1.9.	Namjena i korištenje		povremene manifestacije i izložbe; iznajmljivanje dvorana (vjenčanja, proslave, poslovni događaji)
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		Alpsko područje, skijalište. Na uzvisini iznad doline rijeke Salzach. U dolini u blizini plemićkog grada izgrađene toplice i golf igralište. Očuvanost smještaja djelomično narušavaju i dalekovodi koji prolaze dolinom. Na južnoj strani pristupne ceste plemićkom gradu s obje strane nalazi se stambena izgradnja dvostrešnih krovova (P+2 – P+3+Pk). Neposredno oko plemićkog grada nalazi se opkop i rekonstruirani drveni most.
2.2.	Nadležni prostorni plan		Nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		Mogućnost ekstenzivnijeg turističkog korištenja
2.4.	Sadržaji u okruženju		uz naselje Kaprun (3000 stanovnika; apartmani, hotelski smještaj, trgovine, ugostiteljstvo); u skijaškom području Zell am See-Kaprun; toplice Tauern Spa (5 min. vožnje); golf igralište (7 min. vožnje); Sigmund Thun Klamm vodopad (7 min. vožnje); ledenjačka jezera
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Fischhorn (hotel, restoran; 7 min. vožnje), Prielau (hotel, restoran (2 Michelinove zvjezdice); 15 min. vožnje), Hieburg (ruševina; 40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		župna crkva sv. Margarete, kapela sv. Jakova, groblje, *Steinerbauernhaus* (Muzej Kaprun), radionice lokalnih obrtnika
2.7.	Interpretativna infrastruktura		informativne ploče; biciklistička ruta *Tauern radweg*
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		vidljiv iz doline rijeke Salzach; dobro vidljiv s pristupne ceste
2.9.	Pristupačnost		u radnom vremenu
2.10.	Šira prometna dostupnost		autocesta A10 (izlaz Bischofshofen); željeznica (Zell am See); zračna luka Salzburg (2 sata vožnje)
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		lokalna cesta; parkiralište u podnožju uzvisine na kojoj je smješten plemićki grad; javni autobusni prijevoz u središtu naselja
PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA			**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U TURISTIČKIM PODRUČJIMA**

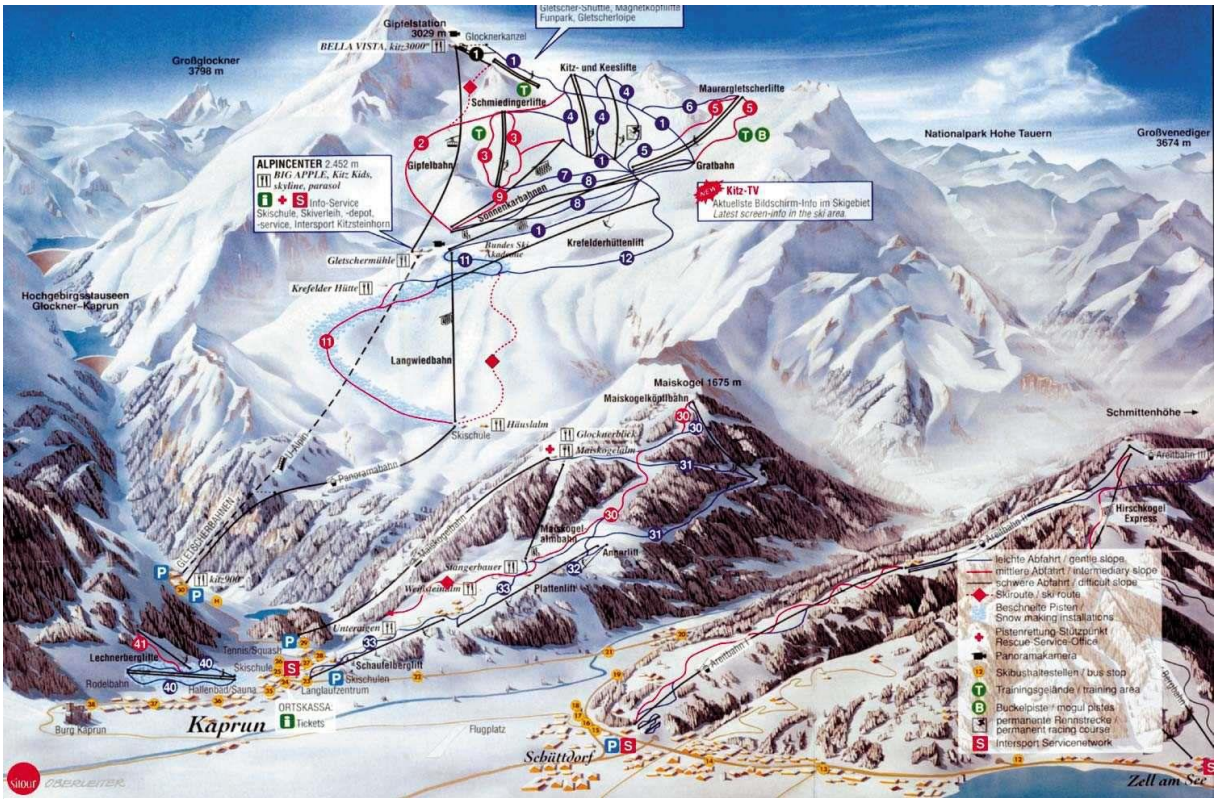

Slika 319. Mapa skijališta Kaprun. U donjem lijevom kutu vidljiv plemićki grad Kaprun.

Slika 320. Uža situacija, DOF, Kaprun.

Slika 321. Burg Kaprun.

PODČETRTEK, SLOVENIJA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Grad Podčetrtek
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Turistično društvo Podčetrtek, 2024)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Podčetrtek, Štajerska, Slovenija
		Koordinate	46.15940, 15.5925
		Nadmorska visina	345 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Podčetrtek – Grad**“ (1-04628) (Portal GOV.SI, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	4.500,00 m^2
		Površina granica zaštite	~ 4.500,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		općina Podčetrtek
1.7.	Upravljanje		nepoznato
1.8.	Postojeće stanje		historicistička obnova 19. st.; konstruktivno saniran (prva faza završena 2022.–2024.), uz obnovljene unutarnje prostore, uređene prilaze i nove sadržaje (Turistično društvo Podčetrtek, 2024)
1.9.	Namjena i korištenje		muzej, ugostiteljstvo, povremene manifestacije
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		na uzvisini iznad doline Sutle, neposredno iznad malog naselja i termalnog kompleksa
2.2.	Nadležni prostorni plan		Občinski prostorski načrt Občine Podčetrtek, 2018.
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		niska; najveći pritisci vezani su uz razvoj termalne turističke ponude u dolini
2.4.	Sadržaji u okruženju		Terme Olimia (na širem prostoru (terme Tuhelj, terme Čatež, Rogaška Slatina, Stubičke toplice); naselje Podčetrtek; naselje Olimje; višenamjenska dvorana,
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Veliki Tabor (15 min. vožnje), Cesargrad (25 min. vožnje), Podsreda (30 min. vožnje),
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		crkva sv. Lovre, samostan Olimje, čokoladnica Olimje, povijesna prometnica uz Sutlu, mozaik oranica, voćnjaka i vinograda
2.7.	Interpretativna infrastruktura		informativne ploče, muzej, tematska gastronomska ponuda
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		dobro vidljiv iz Podčetrtka i s prometnica u dolini; široka panorama iz plemićkog grada do hrvatske strane Sutle.
2.9.	Pristupačnost		u radnom vremenu
2.10.	Šira prometna dostupnost		povezan regionalnim cestama prema Šmarju pri Jelšah i preostaloj slovenskoj mreži (spoj na autocestu A1), te željeznicom preko stanice Atomske Toplice/Podčetrtek (vlakovi preko Zidanog Mosta); autobusne veze preko Maribora, Rogaške Slatine i Zagreba
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		organizirano parkiralište u podnožju brijega; po potrebi moguć kolni pristup plemićkom gradu

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U TURISTIČKIM PODRUČJIMA**

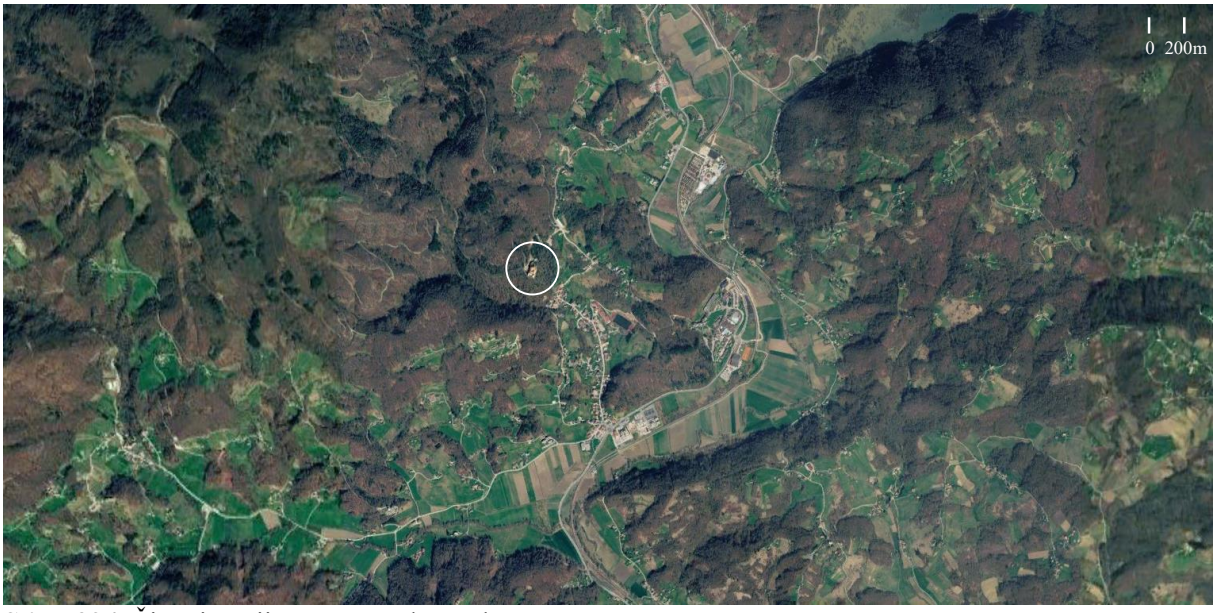

Slika 324. Šira situacija, DOF, Podčetrtek.

Slika 325. Pogled na dvorac/plemićki grad Podčetrtek (gornji desni kut slike) iz kompleksa termi.

Slika 326. Podčetrtek.

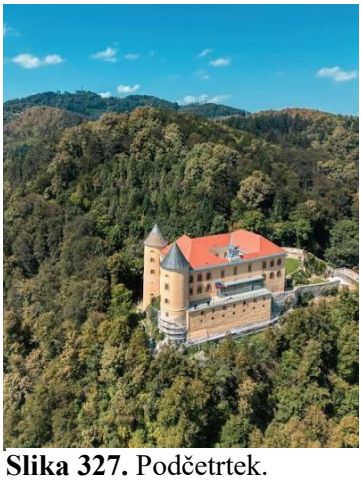

Slika 327. Podčetrtek.

SZIGLIGET, MAĐARSKA

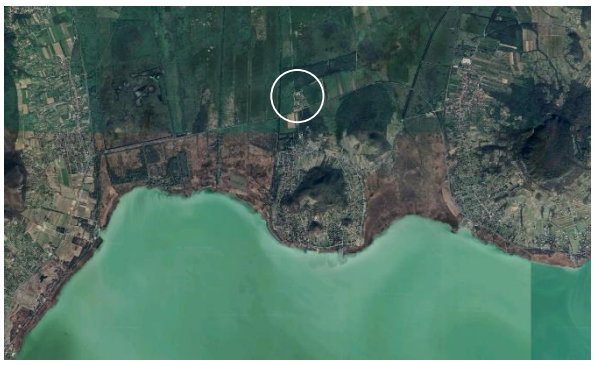

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Szigligeti Vár
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		1260-ih (Mészáros, 2005: 299)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Szigliget, Veszprém, Mađarska
		Koordinate	46.80419, 17.43649
		Nadmorska visina	205 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Szigligeti vár**“ (10375) - zaštita prirode – unutar nacionalnog parka „**Balaton-felvidéki**“; „**Bakony–Balaton UNESCO Global Geoparka**“ (Balaton-felvidéki Nemzeti Park, n.d.; Bakony–Balaton Geopark, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	13.500,00 m^2
		Površina granica zaštite	nepoznato
1.6.	Vlasništvo		Republika Mađarska
1.7.	Upravljanje		općina Szigliget
1.8.	Postojeće stanje		konsolidirana ruševina, djelomično pod krovom
1.9.	Namjena i korištenje		muzej; restoran, caffe bar, vinarija u podnožju brijega

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	Nalazi se na brijegu iznad jezera Balaton koje je okruženo vinogradima i šumom, na rubu sela Szigliget; unutar nacionalnog parka i UNESCO geoparka.
2.2.	Nadležni prostorni plan	nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	Turizam pretpostavlja velik broj posjetitelja i potrebu za dodatnom infrastrukturom; istodobno, status nacionalnog parka ograničava veću urbanizaciju i usmjerava razvoj na sanaciju i interpretaciju postojeće utvrde.
2.4.	Sadržaji u okruženju	naselje Szigliget s očuvanom povijesnom jezgrom, plažom i lučicom na jezeru Balaton; ugostiteljski i smještajni sadržaji, vinski podrumi, seoski turizam
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Csobánc (25 min. vožnje), Sümeg (25 min. vožnje), Kinizsi-vár (40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	Plemićki gradovi, vinogradi, tradicijska sela uz Balaton
2.7.	Interpretativna infrastruktura	muzej, informativne ploče
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	otvorena panorama na Balaton; plemićki grad dominira brijegom i dobro je vidljiv iz šireg okruženja
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10.	Šira prometna dostupnost	uz državnu cestu 71 na sjevernoj obali Balatona; regionalne autobusne linije i željezničke postaje; obalna biciklistička ruta i brodske linije na Balatonu
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	u podnožju brijega parkiralište odakle vodi uređena staza

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U TURISTIČKIM PODRUČJIMA**

Slika 330. Karta turističke regije Balaton. Zaokružen plemićki grad Szigliget koji je dodatno naglašen i fotografijom kao izdvojena turistička atrakcija.

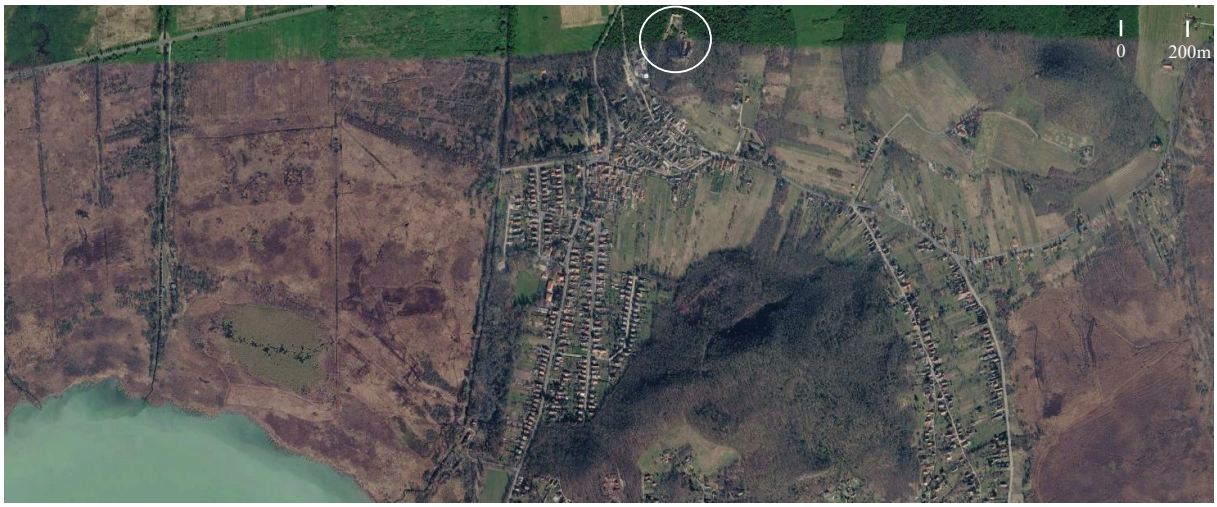

Slika 331. Situacija, DOF, Szigliget.

Slika 332. Szigliget.

Slika 333. Szigliget.

KAŠTEL SV. MARTIN, HRVATSKA

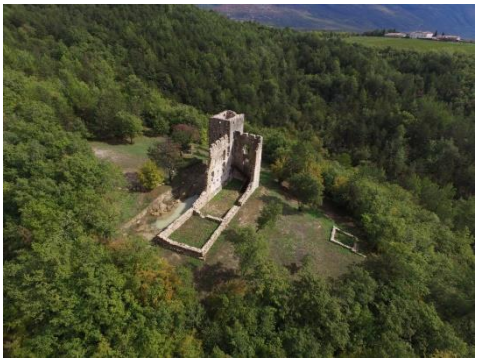

1. OPĆI PODATCI

1.1.	Građevina		Kaštel sv. Martin (Possert, Shabez, Belaj) (Višnjić, 2012: 67)
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		početak 15. st. (Višnjić, 2012: 68)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Cerovlje, Istra, Hrvatska
		Koordinate	45.27378, 14.10338
		Nadmorska visina	179 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada i crkve – „**Srednjovjekovni kaštel sv. Martin i crkva sv. Martina**“ (Z-3102)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	900,00 m^2
		Površina granica zaštite	20.350,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		više parcela različitih vlasnika (privatni i javni)
1.7.	Upravljanje		nepoznato
1.8.	Postojeće stanje		konstruktivno konsolidiran i prezentiran lokalitet; projekt istraživanja i sanacije započeo 2007. godine pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda, a završio 2016. (Višnjić, 2012: 78)
1.9.	Namjena i korištenje		vidikovac

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA

2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	u šumi, crkva sv. Martina, vegetacija djelomično sakriva pogled
2.2.	Nadležni prostorni plan	PPUO Cerovlje - IV. ID (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	Nije prostorno ugrožen
2.4.	Sadržaji u okruženju	vinarija Belaj (dvorac Belaj, 3 min. vožnje), grad Pazin (20 min. vožnje), Park prirode Učka, istarski gradovi i kašteli, turističko područje istarskog poluotoka
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Paz (5 min. vožnje), Boljun (15 min. vožnje) Vranja (arheološko nalazište, 15 min. vožnje), Kožljak (20 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	crkva sv. Martina (obnovljena 1988. godine (Regan, Nadilo, 2012: 524)), dvorac Belaj
2.7.	Interpretativna infrastruktura	informativna ploča
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	u šumi, vegetacija djelomično sakriva pogled, vidljiv iz dvorca Belaj
2.9.	Pristupačnost	0-24
2.10.	Šira prometna dostupnost	autocesta A8 (Istarski ipsilon, postaja Vranja) pa zatim lokalnim cestama
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	parkiralište neposredno pored lokaliteta

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U TURISTIČKIM PODRUČJIMA**

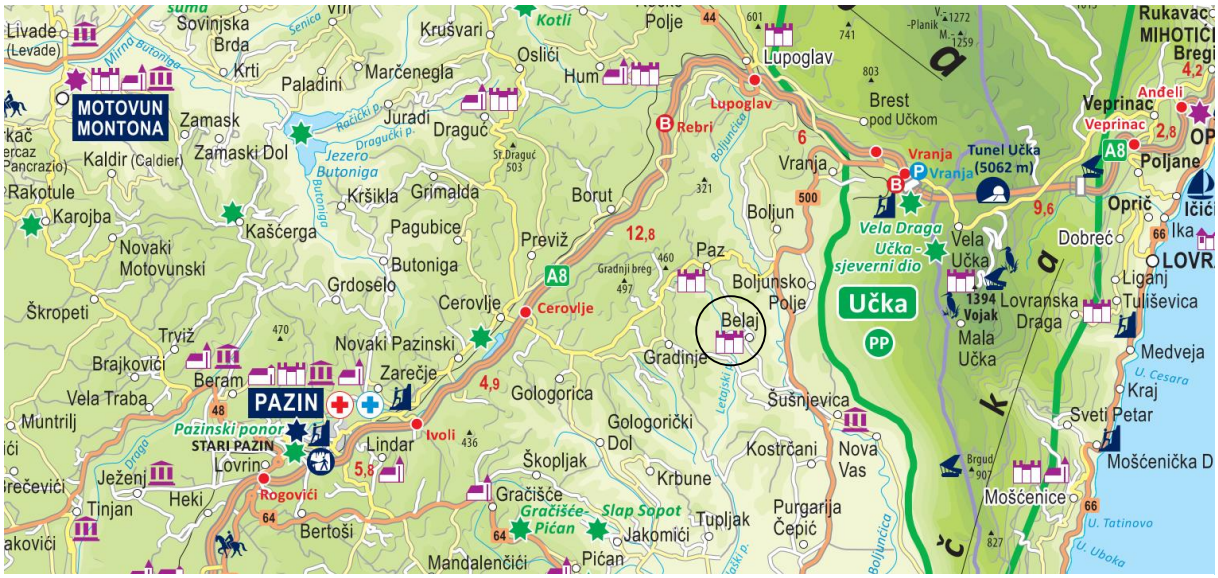

Slika 336. Izrez turističke karte Istre, naznačen plemićki grad Possert.

Slika 337. Situacija, DOF, Possert.

Slika 338. Kaštel Possert.

DUNNOTTAR, ŠKOTSKA

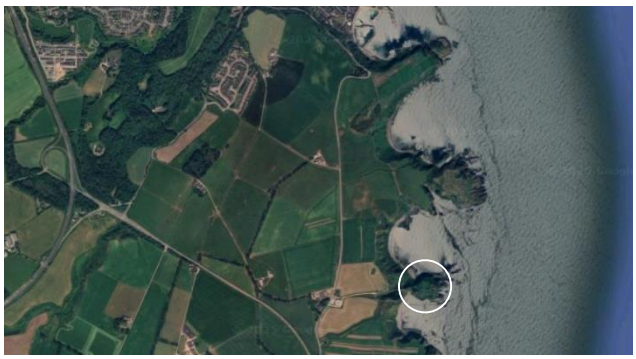

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Dunnottar Castle
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		sredina 14. st. (Douglas Simpson, 1941)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Aberdeenshire, Škotska, Ujedinjeno Kraljevstvo
		Koordinate	56.94586, -2.19681
		Nadmorska visina	49 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – nacionalno zaštićeno dobro („***Dunnottar Castle****“, Scheduled Monument SM986*“) (Aberdeenshire Council, 2023)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	19.100,00 m^2
		Površina granica zaštite	- „*Dunnottar Castle*“ – 1,4 ha
1.6.	Vlasništvo		*„Dunnottar Trust“* (privatno vlasništvo)
1.7.	Upravljanje		*„Dunnottar Trust“*
1.8.	Postojeće stanje		konsolidirana i prezentirana ruševina
1.9.	Namjena i korištenje		otvorena za razgledavanje uz ulaznicu; vođene ture; povremena snimanja filmova

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA		
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	Očuvan klifni rt s ruševinom i vizualno snažnim spomenikom: „Dunnottar Castle“ na isturenoj stijeni i „Stonehaven War Memorial“ na vrhu Black Hilla iznad Stonehavena; oba lokaliteta čine prepoznatljiv, još uvijek neznatno urbaniziran obalni krajolik visoke slikovitosti.
2.2.	Nadležni prostorni plan	Aberdeenshire Local Development Plan, 2023. (Aberdeenshire Council, 2023)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	mogući pritisci: razvoj turističke infrastrukture i rast prometnog opterećenja oko lokaliteta; uz dugoročni rizik obalne erozije klifova.
2.4.	Sadržaji u okruženju	parkiralište, obalne pješačke staze, „Stonehaven War Memorial“ (pješački povezan s plemićkim gradom); naselje Stonehaven (luka, muzej, ugostiteljski i smještajni sadržaji)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Invermark (55 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	povijesno naselje Stonehaven, „*Stonehaven War Memorial*“, kapela sv. Marije i sv. Bartola
2.7.	Interpretativna infrastruktura	informativne ploče; na Stonehaven War Memorialu popisi imena i posvećene ploče za poginule u Prvom i Drugom svjetskom ratu te suvremeni spomen-kamen (100. obljetnica 2023.)
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	Izrazito visoka – „*Dunnottar Castle*“ dominira liticama, a „Stonehaven War Memorial“ na Black Hillu prepoznatljiv je siluetni orijentir iz grada, s obalne staze i s A92; s memorijala se pružaju široki pogledi na plemićki grad, obalu i Stonehaven Bay
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost	cesta A92, regionalne autobusne linije (X7, 113, 107), željeznički kolodvor Stonehaven
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	Besplatno parkiralište za osobna vozila i autobuse uz lokalnu cestu koja se odvaja s A92; od parkirališta do ulaza u plemićki grad vodi pješačka staza

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U MEMORIJALNIM PODRUČJIMA**

Slika 341. Šira situacija, DOF, Dunnotar Castle i Stonehaven War Memorial.

Slika 342. Uža situacija - plemićki grad, pristupno parkiralište i dodatni sadržaji.

Slika 343. *Dunnotar Castle.*

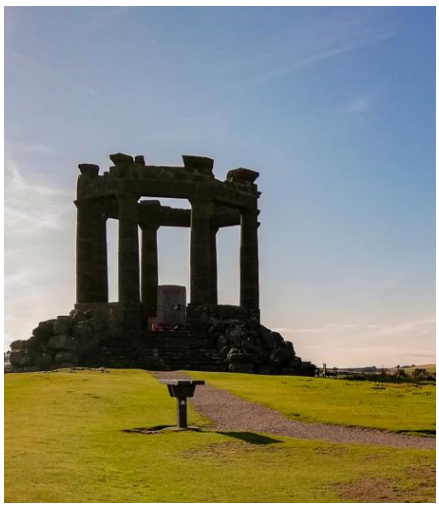

Slika 344. *Stonehaven War Memorial.*

HACHEN, NJEMAČKA

1. OPĆI PODATCI

1.1.	Građevina		Burgruine Hachen
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		oko 1000. godine (Hochsauerlandkreis, 2019: 103-104)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Hachen, Nordrhein-Westfalen, Njemačka
		Koordinate	51.37974, 7.98111
		Nadmorska visina	218 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – *„**Burg Hachen**“* - zaštićeno područje prirode *„**Naturschutzgebiet „Burgberg Hachen**“* (Hochsauerlandkreis, 2019: 103-104)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	15.800,00 m^2
		Površina granica zaštite	- zaštićeno područje prirode – 2,5 ha (Hochsauerlandkreis, 2019: 103-104)
1.6.	Vlasništvo		grad Sundern
1.7.	Upravljanje		nepoznato
1.8.	Postojeće stanje		djelomično konsolidirana ruševina, očuvani temelji i dijelovi zidina; u dvorištu nalazi se ratni spomenik (*Ehrenmal*); redovito se provodi osnovno održavanje
1.9.	Namjena i korištenje		povijesni lokalitet i vidikovac, mjesto sjećanja (*Ehrenmal*), lokalno izletište i rekreativna točka unutar „*Naturschutzgebieta Burgberg Hachen*“; povremene komemoracije i kulturni događaji.

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA

2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	Dobro očuvan brdski položaj iznad naselja; u podnožju padine brijega s istočne strane obiteljske kuće.
2.2.	Nadležni prostorni plan	nepoznato
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	umjerena – okružen naseljem, ali brdo zaštićeno kao prirodno područje
2.4.	Sadržaji u okruženju	naselje Hachen (usluge, crkva, škola), ratni spomenik na plemićkom gradu, šumske i pješačke staze, rekreativne površine
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Rüdenburg (10 min. vožnje), Wallenstein (25 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	povijesne ulice (*Burgstraße*), poljoprivredne parcele, šumski masivi Sauerlanda, obližnji rekreativni krajolik oko Sorpesee, brana
2.7.	Interpretativna infrastruktura	informativne ploče, spomen-obilježje, bez razvijenog posjetiteljskog centra
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	visoka unutar naselja i okolnih brežuljaka; plemićki grad i spomenik funkcioniraju kao vizualni orijentir mjesta
2.9.	Pristupačnost	0-24
2.10	Šira prometna dostupnost	automobilom preko regionalnih cesta od Arnsberga / Sundern (povezano na A445/A46); javni prijevoz autobusom iz smjera Arnsberg–Neheim
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	Parkiranje u Hachenu; pristup pješice (cca 10–15 min) uz *Burgstraße* i šumske staze do ruševine

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	/

Slika 347. Šira situacija, DOF, Hachen.

Slika 348. Uža situacija, DOF, Hachen.

Slika 349. Plemićki grad Hachen i spomenik *Ehrenmal.*

KYFFHÄUSER, NJEMAČKA

1. OPĆI PODATCI

1.1.	Građevina		Kyffhäuser
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Kur & Tourismus GmbH Bad Frankenhausen, 2020)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	Kyffhäuserland, Tiringija (Thüringen), Njemačka
		Koordinate	51.4132, 11.1087
		Nadmorska visina	433 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „ **Burgruine Kyffhausen mit Nationaldenkmal und Denkmalwirtschaft**“ - unutar granica „**Naturpark Kyffhäuser“** - unutar granica **„GeoPark Kyffhäuser“** (Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, n.d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	75.000,00 m^2
		Površina granica zaštite	nepoznato
1.6.	Vlasništvo		okrug Kyffhäuserkreis
1.7.	Upravljanje		Kur & Tourismus GmbH Bad Frankenhausen
1.8.	Postojeće stanje		konsolidiran i djelomično rekonstruiran plemićki grad; historicistička obnova i unos novih sadržaja
1.9.	Namjena i korištenje		ugostiteljstvo, hotel, suvenirnica, muzej, vidikovac, dječje igralište

2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA

2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)	Plemićki grad nalazi se na brdskom uzvišenju unutar parka prirode te je širi smještaj dobro očuvan. U podnožju lokaliteta nalazi se hotel. Na prilazu plemićkom gradu smješteno parkiralište. Cijeli lokalitet doživio je historicističku obnovu koja je promijenila srednjovjekovne karakteristike lokaliteta.
2.2.	Nadležni prostorni plan	Regionalplan Nordthüringen (viša razina) (Regionale Planungsgemeinschaft Nordthüringen, 2012)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta	umjerena – pritisak turizma i prateće infrastrukture
2.4.	Sadržaji u okruženju	naselje Tilleda, naselje Kelbra, park prirode
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova	Kelbra (15 min. vožnje), Questenberg (25 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju	špilja Barbarossa, muzej na otvorenom Tilleda
2.7.	Interpretativna infrastruktura	interpretativna ploča
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu	dominantna silueta na vrhu grebena, vidljiva iz širokog okolnog krajolika
2.9.	Pristupačnost	u radnom vremenu
2.10	Šira prometna dostupnost	regionalne ceste iz smjera Bad Frankenhausen, Kelbra i autoceste A38/A71
2.11.	Neposredna prometna dostupnost	pristup lokalnom cestom do parkirališta pod spomenikom

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	/

Slika 352. Šire okruženje, DOF, Kyffhäuser.

Slika 353. Uže okruženje, DOF, Kyffhäuser.

Slika 354. Kyffhäuser.

GARIĆ GRAD, HRVATSKA

1. OPĆI PODATCI			
1.1.	Građevina		Garić grad
1.2.	Povijesno razdoblje nastanka		12. st. (Regan, Dugački, 2024: 145)
1.3.	Lokacija	Administrativna pripadnost	općina Berek, Bjelovarsko-bilogorska županija, Republika Hrvatska
		Koordinate	45.63112, 16.75677
		Nadmorska visina	270 mnv
1.4.	Pravni status zaštite		- zaštita plemićkog grada – „**Stari grad Garić-grad**“ (Z-7552) - zaštita prirode – „**Regionalni park Moslavačka gora**“ (467); „**Zaštitne šume Garić grada**“ (Geoportal kulturnih dobara Hrvatske, n.d.; Bioportal, n.d.; Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, n. d.)
1.5.	Površina	Površina plemićkog grada	6.250,00 m^2
		Površina granica zaštite	~ 6.250,00 m^2
1.6.	Vlasništvo		Republika Hrvatska
1.7.	Upravljanje		Ministarstvo kulture i medija RH
1.8.	Postojeće stanje		branič kula obnovljena i pod krovom
1.9.	Namjena i korištenje		izletište, vidikovac
2. SMJEŠTAJ I OKRUŽENJE PLEMIĆKOG GRADA			
2.1.	Očuvanost smještaja (*setting*)		Plemićki grad leži na šumovitom hrptu Moslavačke gore usred kompaktne bukovo-hrastove šume, unutar zaštitne šume „Garić-grad“ i Regionalnog parka Moslavačka gora, bez značajnijih novijih intervencija u neposrednom okruženju osim naselja Podgarić s jezerom i turističkim sadržajima u podnožju.
2.2.	Nadležni prostorni plan		PPUO Berek, 2018, II ID (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.)
2.3.	Prostorna ugroženost lokaliteta		umjerena – vegetacijski pritisak šume i erozija na pristupnim stazama
2.4.	Sadržaji u okruženju		Naselje Podgarić, vila Garić (nekada „atraktivno izletište s umjetnim jezerom“), Spomenik revoluciji naroda Moslavine Dušana Džamonje (Miletić, 2012: 354; Duić, Rukavina, 2026)
2.5.	Blizina drugih plemićkih gradova		Bršljanac (25 min. vožnje), Jelengrad (40 min. vožnje), Košutgrad (40 min. vožnje)
2.6.	Elementi kulturnog krajolika u okruženju		„Spomenik revoluciji naroda Moslavine“ (1967.), pavlinski samostan, tradicijska sela unutar regionalnog parka
2.7.	Interpretativna infrastruktura		interpretativna ploča
2.8.	Vidljivost / izloženost pogledu		slabije vidljiv zbog guste šume
2.9.	Pristupačnost		0-24
2.10	Šira prometna dostupnost		do Podgarića - lokalnim i županijskim cestama iz smjera Popovače, Garešnice, Čazme i Bjelovara; područje je povezano s autocestom A3 i državnim cestama u Posavini preko Popovače.
2.11.	Neposredna prometna dostupnost		lokalna cesta vodi do jezera i Vile Garić gdje se nalazi parkiralište; odatle se do ruševine nastavlja isključivo pješice šumskom stazom

PREPOZNATI PROSTORNI MODEL OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIĆKIH GRADOVA	**MODEL PLEMIĆKIH GRADOVA U MEMORIJALNIM PODRUČJIMA**

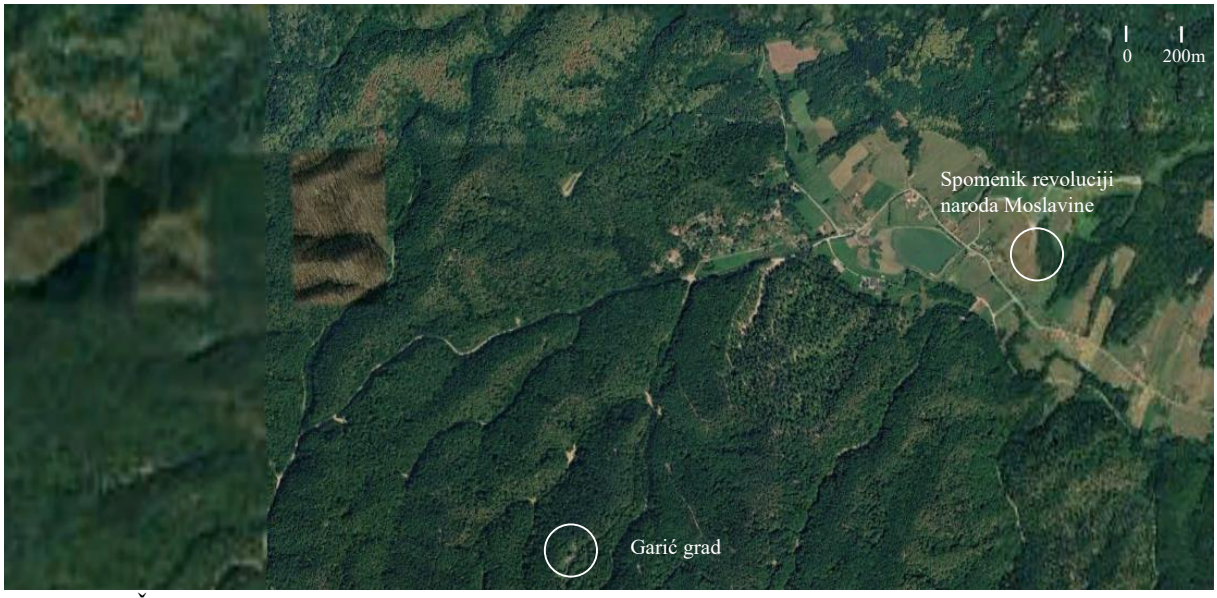

Slika 357. Šira situacija, DOF, Garić grad.

Slika 358. Uža situacija, DOF, Garić grad.

Slika 359. Garić grad prije obnove.

Slika 360. Branič kula nakon obnove.

Literatura za katalog *case study* primjera

1. Aberdeenshire Council (2023) *Aberdeenshire Local Development Plan 2023* [online]. Dostupno na: https://www.aberdeenshire.gov.uk/planning/plans-and-policies/ldp-2023 [Pristupljeno: 13. 12. 2025.].
2. adkrajine d.o.o. (2012) *Krajinsko urbanistička izhodišča za urejanje obale Blejskega jezer*a. Bled.
3. ArcGIS. (n.d.) *Experience Viewer - English* [online]. Dostupno na: https://experience.arcgis.com/experience/dd852f0e12864928973e3e165a1b4631 [Pristupljeno 7. 1. 2025].
4. Bakony–Balaton Geopark (n.d.) *Bakony–Balaton Geopark* [online]. Dostupno na: http://www.geopark.hu/en/home/bakony-balaton-geopark/introduction. [Pristupljeno: 25. 2. 2025.].
5. Balaton-felvidéki Nemzeti Park (n.d.) *Balaton-felvidéki Nemzeti Park* [online]. Dostupno na: https://www.bfnp.hu/en [Pristupljeno: 25. 2. 2025.].
6. Bioportal (n.d.) *Bioportal – GIS* [online]. Dostupno na: https://bioportal.hr/gis/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
7. Bundesamt für Bevölkerungsschutz (BABS) (2021) *Schweizerisches Kulturgüterschutzinventar mit Objekten von nationaler und regionaler Bedeutung (KGS-Inventar), Ausgabe 2021.* Bern: Bundesamt für Bevölkerungsschutz. [online]. Dostupno na: https://backend.babs.admin.ch/fileservice/sdweb-docs-prod-babsch-files/files/2023/12/12/d05bf78b-4ed7-47e5-9e2f-d2fef24d66d7.pdf [Pristupljeno: 10. 1. 2025.].
8. Bundesdenkmalamt (2024) *Sbg. 2024–2028 POS* [online]. Dostupno na: https://www.bda.gv.at/dam/jcr:c6dd612e-a5b8-44e0-b6a4-87012ba0488f/Sbg._2024_2228POS_formatiert.pdf [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
9. Bundesdenkmalamt (2025) *Denkmalliste : Steiermark 2025*. str. 203.
10. Burg Falkenstein (n.d.) *Castle History - Museum and Exhibitions* [online]. Dostupno na: https://www.burg-falkenstein.de/en/museum-exhibitions/castle-history/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
11. Burgverein Kaprun (n.d.) *Burgverein - Burg Kaprun - Im Herzen des Pinzgaues* [online]. Dostupno na: https://www.burg-kaprun.at/burg-kaprun/burgverein/ [Pristupljeno: 25. 2. 2025.].

12. Cadw (n.d.) *Full Report: Listed Building (ID: 20923)* [online]. Dostupno na: https://cadwpublic-api.azurewebsites.net/reports/listedbuilding/FullReport?lang=en&id=20923 [Pristupljeno 7. 1. 2025].
13. Carmarthenshire County Council (n.d.) *Local Development Plan 2018-2033*. [online]. Dostupno na: https://www.carmarthenshire.gov.wales/council-services/planning/local-development-plan-2018-2033/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
14. Carreg Cennen Castle (n.d.) *The Castle* [online]. Dostupno na: http://www.carregcennencastle.com/the-castle [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
15. Castle Podsreda (n.d.) *Dvorska staza Podsreda* [online]. Dostupno na: https://castlepodsreda.com/hr/dvorska-staza-podsreda/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
16. Celje (n.d.) *O Zavodu Celeia Celje* [online]. Dostupno na: https://www.visitcelje.eu/sl/o-zavodu-celeia-celje/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
17. Das Selketal (n.d.) *Hiking in the Selke Valley* [online]. Dostupno na: https://dasselketal.de/en/hiking/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
18. Douglas Simpson, W. (1941) 'The Development of Dunnottar Castle', *Archaelogical Journal,* 98:1, str. 87-98.
19. Duić, M., Rukavina, M. (2026) ‘Monuments and Medieval Castles: A Spatial Model for Enhancement and Preservation and Shaping Community Identity’, *Art in Society International Conference*, 1.-4. srpnja 2026. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
20. Duić, M., Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2022) 'Plemićki gradovi (burgovi) na području planiranog parka prirode Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska gora i Ravna gora : Prostorne mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja', *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (33), str. 147-167. https://doi.org/10.21857/ydkx2copn9
21. E-prostor (n.d.). *Spatial Information System - Spatial Acts in Slovenia* [online]. Dostupno na: https://pis.eprostor.gov.si [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
22. Festung Hohensalzburg (n.d.) *Salzburg's landmark through the ages* [online]. Dostupno na: https://www.festung-hohensalzburg.at/en/the-fortress/history-at-the-fortress [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
23. GeoDatenPortal Sachsen-Anhalt (n.d.) *Geoportal Sachsen-Anhalt - Kartenansicht* [online]. Dostupno na: https://www.geodatenportal.sachsen-anhalt.de/mapapps/resources/apps/viewer_v40/index.html?lang=de [Pristupljeno 7. 1. 2025.].

24. GeoHub (n.d.) *GeoHub Slovenia - GIS KD* [online]. Dostupno na: https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
25. GeoPark Kyffhäuser e.V. (n.d.) *GeoPark Kyffhäuser – Der Natur auf der Spur* [online]. Dostupno na: https://www.geopark-kyffhaeuser.com/ [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
26. Geoportal kulturnih dobara Hrvatske (n.d.) *Geoportal kulturnih dobara Hrvatske* [online]. Dostupno na: https://geoportal.kulturnadobra.hr/geoportal.html#/ [Pristupljeno 14. 1. 2025.].
27. Gorenc, N. (ur.) (2006) *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja : Vodnik po spomenikih (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine)*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
28. Grad Mokrice Castle Estate (n.d.) *Podaci o tvrtki* [online]. Dostupno na: https://mokrice-castle.com/hr/company-info/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
29. Gradovi Posavja (n.d.) *Gradovi Posavja* [online]. Dostupno na: https://www.gradoviposavja.eu// [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
30. Hochsauerlandkreis (2019) *Landschaftsplan Sundern.* Meschede: Hochsauerlandkreis. [online]. Dostupno na: https://gis.hochsauerlandkreis.de/webdaten/lp/lpsun.pdf [Pristupljeno: 11. 12. 2025.].
31. Horváth, L. (2020) 'Überlegungen zur Entstehung der Burg(en) am Grazer Schloßberg im Früh- und Hochmittelalter'. u: Bachinger, B. (ur.), *Der Grazer Schlossberg. Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, 49/50, Graz: Stadtmuseum Graz GmbH, str. 35-57.
32. Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije (n.d.) *Zaštitne šume Garić-grad* [online]. Dostupno na: https://www.zastita-prirode-bbz.hr/podrucja/zastitne-sume-garic-grad/. Pristupljeno 13. 12. 2025.].
33. K&Z, Svetovanje za razvoj d.o.o. (2021) *Strategija trajnostnega razvoja občine Bled 2030*. Bled: Občina Bled
34. Kozjanski park (n.d.) *Kozjanski regijski park - Informacije* [online]. Dostupno na: https://kozjanski-park.si/?page_id=309 [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
35. Kulturstiftung Sachsen-Anhalt (n.d.) *About Us - Cultural Foundation of Saxony-Anhalt* [online]. Dostupno na: https://www.kulturstiftung-st.de/en/about-us/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
36. Kur & Tourismus GmbH Bad Frankenhausen (2020) *KYFFHÄUSER-DENKMAL. Das größte Denkmal Thüringens*. Turistički letak. [online]. Dostupno na: https://www.kyffhaeuser-denkmal.de [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].

37. Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie (n.d.) *Denkmalliste* [online]. Dostupno na: https://denkmalpflege.thueringen.de/denkmalliste [Pristupljeno 11. 12. 2025.].
38. Lapajne, D. (2008) '84 – Stari grad Žumberak'. *Hrvatski arheološki godišnjak*, 4/2007, str. 195-196.
39. Ljubljanski grad (n.d.) *O nama* [online]. Dostupno na: https://www.ljubljanskigrad.si/hr/o-nama/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
40. Mestna občina Ljubljana (n.d.) *O občinskem prostorskem načrtu* [online]. Dostupno na: https://www.ljubljana.si/sl/ljubljana/urejena/urejanje-prostora/obcinski-prostorski-nacrt-mestne-obcine-ljubljana-opn-mol [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
41. Mészáros, O. (2005) 'Szigliget várának története a középkorban', *FONS*, 12(3), str. 299–377.
42. Meyer, W., Maurer, E. (1986) *Mesocco, Castello e chiesa di Santa Maria del Castello*. Società di Storia dell'Arte in Svizzera.
43. Miletić, D. (2012) *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
44. Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2014) *Prostorni plan Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje : Knjiga 1. Odredbe za provođenje.* Zagreb, 54. [online]. Dostupno na: https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPPPZumberak_SamoborskoGorje//0_Odredbe_za_provodjenje.pdf [Pristupljeno 10. 5. 2023.].
45. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine (n.d.) *ISPU - Informacijski sustav prostornog uređenja Republike Hrvatske* [online]. Dostupno na: https://ispu.mgipu.hr/#/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
46. Mlakar, A., Kučina, M., Bradač, D. (2017) 'Prenova širšega območja Blejskega gradu in grajske pristave'. *Urbani izziv. Posebna izdaja*, 7, str. 90-94.
47. Moosleitner, F., Dopsch, H., Waltl, H., Hollaus, M. (2021) *The history of Kaprun Castle* [online]. Dostupno na: https://www.burg-kaprun.at/wp-content/uploads/2021/06/Geschichte-Burg-Kaprun-EN.pdf [Pristupljeno 14. 1. 2025.].
48. Mušič, M. (1963) 'Grad Otočec : Problemi njegove stavbne zgodovine in obnove', u: *Arhitektura in čas : eseji in razprave*. Maribor: Založba obzorja Maribor. str. 216-235.
49. Občina Kamnik (2015) *Občinski prostorski načrt Občine Kamnik* [online]. Dostupno na: https://pis.eprostor.gov.si/pis-evt-web/pages/javni-del/prostorskiakti/prostorski_akt_podrobnosti.xhtml?idPostopka=254950 [Pristupljeno: 18. 12. 2025.].

50. Plemiška dediščina na Slovenskem (n.d.) *Mokrice* [online]. Dostupno na: https://plemiska-dediscina.zrc-sazu.si/gradovi/mokrice/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
51. Portal GOV.SI (n.d.) *ArcGIS Web Application: Zaštićena kulturna dobra u Sloveniji*. [online]. Dostupno na: https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
52. Prostor.Celje.SI (n.d.) *Prostor Celje SI* [online]. Dostupno na: https://prostor.celje.si/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
53. Regan, K., Dugački, V. (ur.) (2024) *Leksikon utvrda Hrvatske : srednji i rani novi vijek*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
54. Regan, K., Nadilo, B. (2012) 'Istarski kašteli : Utvrđeni gradovi i naselja sjeverno od Čepićkog polja', *Građevinar*, 6, str. 517-526.
55. Regionale Planungsgemeinschaft Nordthüringen (2012) *Regionalplan Nordthüringen.* Sondershausen: Regionale Planungsgemeinschaft Nordthüringen. [online]. Dostupno na: https://regionalplanung.thueringen.de/nordthueringen/regionalplan-nordthueringen [Pristupljeno: 16. 5. 2025.].
56. RTV Slovenija (2017) *Marjan Mušič, umetnik arhitekturne risbe* [online]. Dostupno na: https://www.rtvslo.si/kultura/razstave/marjan-music-umetnik-arhitekturne-risbe/396501 [Pristupljeno 14. 1. 2025.].
57. Salzburg Burgen (n.d.) *Hohenwerfen Castle - Falconry, Exhibitions, History* [online]. Dostupno na: https://www.salzburg-burgen.at/en/hohenwerfen-castle/falconry-exhibitions-history/history/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
58. Salzburger Burgen und Schlösser (n.d.a) *Burgen & Schlösser* [online]. Dostupno na: https://www.salzburg-burgen.at/en/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
59. Salzburger Burgen und Schlösser (n.d.b) *Burg Hohenwerfen* [online]. Dostupno na: https://www.salzburg-burgen.at/de/burg-hohenwerfen/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
60. Salzburger Burgen und Schlösser (n.d.c) *Mission Statement* [online]. Dostupno na: https://www.salzburg-burgen.at/en/mission-statement/ [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
61. Stadt Graz (2018) *4.0 Stadtentwicklungskonzept der Landeshauptstadt Graz.* Graz: Stadtplanungsamt [online]. Dostupno na: https://www.graz.at/cms/beitrag/10311031/8115447/Stadtentwicklungskonzept.html [Pristupljeno: 11. 10. 2025.].
62. Stadt Salzburg (n.d.) *Flächenwidmungsplanung* [online]. Dostupno na: https://www.stadt-salzburg.at/flaechenwidmungsplanung [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].

63. Straße der Romanik (n.d.) *Burg Falkenstein* [online]. Dostupno na: https://www.strassederromanik.de/de/detail/burg-falkenstein.html [Pristupljeno 7. 1. 2025.].
64. Trakošćan (n.d.) *Park šuma Trakošćan* [online]. Dostupno na: https://www.trakoscan.hr/park-suma.html [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
65. Turistično društvo Podčetrtek (2024) *Zgodovina gradu Podčetrtek* [online]. Podčetrtek: Turistično društvo Podčetrtek. Dostupno na: https://td-podcetrtek.si/wp-content/uploads/2025/08/1500x1000_ZgodovinaGraduPodcetrtek_08-2024_v2.pdf [Pristupljeno: 16. 12. 2025.].
66. UNESCO, City of Graz, Directorate for Urban Planning, Development and Construction (2013) *UNESCO World Heritage : Graz : Management Plan.* Graz.
67. Ured ovlaštenog krajobraznog arhitekta Robert Duić (2015) *Studija zaštite i revitalizacije krajobrazne cjeline Stari grad Dubovac.*
68. Višnjić, J. (2012) 'Srednjovjekovna utvrda Possert Šest godina arheoloških radova i konzervatorsko-restauratorskih zahvata na sačuvanim arhitektonskim strukturama'. *Histria archaeologica,* (43), str. 67-154.
69. WHC UNESCO (n.d.a) *City of Graz – Historic Centre and Schloss Eggenberg* [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/en/list/931 [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
70. WHC UNESCO (n.d.b) *Historic Centre of the City of Salzburg* [online]. Dostupno na: https://whc.unesco.org/en/list/784/maps/ [Pristupljeno: 6. 12. 2024.].
71. Würfl, A. (ur.) (2018) *Management Plan - Historic Centre of the City of Salzburg.* Salzburg: Salzburg Municipality – MA 5 Regional Development Planning and Building Authority.
72. Zavod za kulturo Bled (2021) *Strategija upravljanja Blejskega gradu za obdobje 2021–2025 (predlog)*. Bled: Zavod za kulturo Bled.
73. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1974a) *Prostorni plan parka prirode Trakošćan (tekstualni dio).* Javna ustanova Dvor Trakošćan.
74. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1974b) *Prostorni plan parka prirode Trakošćan (grafički dio).* Hrvatski muzej arhitekture HAZU, Zbirka Boltar.

ŽIVOTOPIS I POPIS OBJAVLJENIH RADOVA AUTORA

Marin Duić, mag. ing. arch., mag. hist. art., rođen je 1995. godine u Zagrebu. Maturirao je 2013. u V. gimnaziji u Zagrebu. Studij arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završio je 2019. diplomskim radom *Maksimirski majur – urbanističko-arhitektonska obnova i revitalizacija*, izrađenim pod mentorstvom akademika Mladena Obada Šćitarocija. Tijekom studija bio je demonstrator na devet kolegija te je stručno iskustvo stjecao u arhitektonskim uredima. Studij povijesti umjetnosti, modul konzervatorstvo, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završio je 2022. radom *Graditeljsko nasljeđe Kaptola i Gradeca od 13. do 15. stoljeća*, pod mentorstvom prof. dr. sc. Zlatka Jurića i komentorstvom doc. dr. sc. Ivane Tomas.

Od 2019. do 2020. bio je suradnik u Zavodu za graditeljsko naslijeđe Arhitektonskog fakulteta, a od 2020. do 2021. radio je u arhitektonskom uredu Abstracto studio. Od ožujka 2021. zaposlen je kao asistent na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje sudjeluje u nastavi kolegija Studio I – Urbanizam, Studio II – Urbanizam, Studio III – Pejsažna arhitektura i Studio IV – Prostorno planiranje.

Doktorski studij Arhitektura i urbanizam upisao je 2020., a temu doktorskog rada *Prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova*, pod mentorstvom doc. dr. sc. Marka Rukavine, obranio je 2022. godine. Bavi se znanstvenim istraživanjima u području urbanizma i prostornog planiranja, s naglaskom na integralnu zaštitu, očuvanje i unaprjeđenje graditeljskog nasljeđa te njegovo uključivanje u suvremene prostorne i razvojne procese. Rezultate istraživanja objavljuje u znanstvenim i stručnim publikacijama te izlaže na domaćim i međunarodnim skupovima.

Suradnik je na međunarodnom Erasmus+ projektu *Modernization of Land and Urban Management Education in Southern Mediterranean* (MLUMSE). Sudjeluje u stručnim projektima i urbanističko-arhitektonskim natječajima te u organizaciji stručnih skupova, među kojima je konferencija *Parkovi za sve* / *Zagrebački parkovi - može li drugačije?*.

Od 2025. godine član je uredništva znanstvenog časopisa *Prostor*. Aktivan je u stručnoj i javnoj djelatnosti te je jedan od urednika i voditelja arhitektonsko-urbanističkog podcasta Prednji plan, nominiranog za Nagradu „Neven Šegvić" za 2023. godinu. Član je Društva arhitekata Zagreba, Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske i europskog Burgeninstituta.

Popis objavljenih radova

- **Znanstveni radovi u časopisima**

1. Duić, M., Rukavina, M. (2026) 'Plemićki gradovi u zaštićenim prirodnim područjima nacionalnih parkova i parkova prirode Republike Hrvatske – planiranje i integralna zaštita', *Annales. Series historia et sociologia,* 36(1), str. 59-82. doi.org/10.19233/ASHS.2026.05
2. Rechner Dika, I., Braun, A., Duić, M. (2025) 'Historical and Spatial Development of City of Graz Park (Block 21), Pula, Croatia', *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 33, 1(69), str. 2-21. doi: 10.31522/p.33.1(69).1
3. Duić, M., Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2022) 'Plemićki gradovi (burgovi) na području planiranog parka prirode Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska gora i Ravna gora : Prostorne mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja', *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 33, str. 147-167. doi: 10.21857/ydkx2copn9
4. Marić, M., Ćorić, F., Obad Šćitaroci, M., Duić, M. (2021) 'Projects for Ferme Ornée on the Island of Lokrum by Archduke Ferdinand Maximilian of Habsburg', *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 29, 2(62), str. 154-173. doi: 10.31522/p.29.2(62).1
5. Duić, M., Obad Šćitaroci, M. (2020) 'Maksimirski majur u Zagrebu; Prostorno-arhitektonski razvoj od 18. stoljeća do 1921. godine', *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 28, 2(60), str. 246-267. doi: 10.31522/p.28.2(60).4

- **Uredništvo knjiga**

1. Petrović Krajnik, L., Jukić, T., Perkov, K., Duić, M. (ur.) (2023) *Dubrovnik - Planiranje naselja i preobrazba grada*, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
2. Petrović Krajnik, L., Jukić, T., Perkov, K., Duić, M. (ur.) (2023) *Šibenik - Planiranje naselja i preobrazba grada*, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M., Duić, M. (ur.) (2022) *Urbanizam naslijeđa*, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- **Ostali objavljeni radovi**

1. Duić, M. (2022) 'Forging Architectural Tradition; National Narratives, Monument Preservation and Architectural Work in the Nineteenth Century : Book review', *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 30, 2(64), str. 204.

2. Plosnić Škarić, A., Duić, M. (2021) 'Progetto Rialto: Urban history, Life and Future', u: *Kvartal : kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, XVIII, 3-4, str. 158-165.
3. Duić, M. (2021) 'Kaštelologija; Protuturski kašteli na Banovini krajem 15. i početkom 16. stoljeća : Prikaz knjige', u*: Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 29, 1 (61), str. 148.

- **Izlaganja na znanstvenim skupovima**

1. Duić, M., Rukavina, M. (2026) 'Memorials and Medieval Castles: A Spatial Model for Enhancement and Preservation', u: *Art in Society. International conference* Zagreb, Hrvatska, 01.07.2026-04.07.2026, str. 28-29.
2. Duić, M., Rukavina, M. (2026) 'Integralna zaštita plemićkih gradova u radu Ante Marinovića-Uzelca', u: *6. kongres hrvatskih povjesničara umjetnosti,* Zagreb, Hrvatska, 11.06.2026-13.06.2026
3. Duić, M., Rukavina, M. (2025) 'Plemićki grad kao poluga identiteta i razvoja: prema integriranom modelu revitalizacije malih povijesnih gradova', u: Lončar, S. (ur.), *Povijesne jezgre malih gradova - revitalizacija i lokalne zajednice.* Zagreb: Hrvatska sekcija ECOVAST-a, str. 21.
4. Duić, M. (2023) 'Spatial models of preservation and enhancement of medieval castles', u: Careva, K. (ur.). *Dan Doktorata / PhD Day / 2023.* Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, str. 18.
5. Duić, M., Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2022) 'Prostorni plan parka prirode Trakošćan iz 1974. godine - pristup očuvanju i unaprjeđenju naslijeđa', u: *5. kongres povjesničara umjetnosti - knjižica sažetaka*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 49.
6. Duić, M., Rukavina, M. (2021) 'Plemićki gradovi (burgovi) – kulturni putovi i mreže graditeljskoga naslijeđa', u: *Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska Gora i Ravna Gora – Park Prirode Republike Hrvatske*. Varaždin, Hrvatska, 26.10.2021.
7. Duić, M. (2019) 'Time of 'Airspace' – Is there anything local in the globalised world?', u: *8th International Congress of Art History Students : Imago: Between Local and Global Identity*. 2019. str. 48.

Stručni projekti (izbor)

1. *Konzervatorska podloga Blok 21 (Park grada Graza), Pula,* 2025.; autori: Alan Braun, Marin Duić

2. *Konzervatorska podloga Park Monte Zaro, Pula,* 2025.; autori: Alan Braun, Marin Duić

3. *Konzervatorska podloga grada Bakra,* 2024.; autori: Damir Krajnik, Lea Petrović Krajnik, Petra Banić, Marin Duić, Biserka Dumbović Bilušić, Renato Cottiero, Matija Makarun

4. *Konzervatorska podloga Velog Lošinja,* 2024.; autori: Damir Krajnik, Lea Petrović Krajnik, Petra Banić, Marin Duić, Biserka Dumbović Bilušić, Renato Cottiero, Matija Makarun

5. *Idejno urbanističko rješenje u svrhu izrade UPU Zapadna zona u Jastrebarskom,* 2024.; autori: Damir Krajnik, Lea Petrović Krajnik, Marin Duić

6. *Program javnog urbanističko-arhitektonskog natječaja za stambeno naselje s pratećim sadržajima unutar obuhvata UPU Savski park- zapad,* 2023.; autori: Ana Mrđa, Marin Duić

7. *Urbanistička studija u cilju iznalaženja optimalne lokacije za izgradnju nove zgrade glazbene škole i njoj pripadajuće koncertne dvorane, Šibenik,* 2023.; autori: Damir Krajnik, Marin Duić, Kristina Perkov

8. *Konzervatorski elaborat – Zgrada Arhitektonskog, Građevinskog i Geodetskog fakulteta, Zagreb,* 2022.; autori: Alan Braun, Marin Duić

9. *Idejni projekt - Rekonstrukcija luke nautičkog turizma "Marina Punat" - smještaj plovila na suhom (LN4),* 2020.; autori: Nikola Paunović, Ivana Družinec, Marin Duić, Dina Baranić

10. *Glavni projekt stambene građevine – obiteljska kuća u Štrigovi,* 2020.; autori: Nikola Paunović, Nina Holjevac, Ivana Družinec, Luka Krleža, Dora Primorac, Marin Duić

11. *Konzervatorski elaborat – Postojeća poslovna građevina Kino Europa,* 2019.; Autori: Alan Braun, Tomislav Vidović; suradnici: Marin Duić, Luka Jonjić, Petar Puhmajer

12. *Konzervatorski elaborat parka Opatovina u Topuskom,* 2019.; autori: Romano Duić, Robert Duić, Ivana Šimag; suradnici: Matea Korasić, Marin Duić

- **Natječaji (izbor)**

1. *Urbanističko-arhitektonski natječaj za uređenje i izgradnju središnjeg dijela glavne gradske osi u Karlovcu***,** 2024. – 5. nagrada**.**
   Autori: Marin Duić, Sanja Gašparović, Ines Mravunac Sužnjević, Ana Mrđa. Suradnici: Grgur Pajalić, Marin Papić, Petar Pavić.
2. *Natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonsko-krajobraznog rješenja Parka Gradac sa širim urbanim krajobraznim pojasom***,** *Dubrovnik*, 2020. – 4. nagrada**.**
   Autori: Mladen Jošić, Minja Jošić, Tamara Relić, Jana Horvat, Ivan Dajak, Lucia Marušić, Goran Vuković, Jadranko Kereković, Mario Peko, Matija Blašković, Marin Duić.